ИСИДОР
БУКОВИЋ

★

ДРУГА ШУМАДИЈСКА 21. СРПСКА УДАРНА БРИГАДА

Уредници

Видак Перић
Милутин Крушчић

Рецензенти

Радивоје Јовановић Брадоња
Драгослав-Дража Марковић

Ликовна опрема

Стева Вујков

Исидор Ђуковић

ДРУГА ШУМАДИЈСКА 21. СРПСКА УДАРНА БРИГАДА

>4

НАРОДНА КЊИГА

Борцима Друге шумадијске бртаде и народу Шумадије у знак захвалности за показану храброст у борби за слободу

ТЕКСТ ЗАКЛЕТВЕ БОРАЦА 1. ШУМАДИЈСКОГ НОП ОДРЕДА:

»Ја син српскоГ народа, заклињем се својом чашћу да у Први шумадијски народноослободилачки партизански одред ступам с чврстом одлуком да се борим против фашистичких окупатора и њеГових слуГу. Обавезујем се да у тој борби нећу жалити своје снаГе ни своГа живота, да ћу чувати жељезну дисциплину одреда, да ћу без поГовора извршавати наређења својих старешина и сносити последице кршења дисциплине и неизвршења дужности бораца за народна права и слободу.«

Текст заклетве је састављен 15. јула 1941. године у селу Горња Трешњевица, у Шумадији. Истог дана пред вече такву заклетву положио је Први шумадијски НОП одред. Читао је Родољуб Чолаковић а око 80 бораца одреда понављало је њен текст. Тако је почело. Касније је са сваком групом нових бораца поново полагана заклетва. Тако до завршетка рата, тј. ослобођења Шумадије.

ПРЕДГОВОР

Ова књига није само монографија Друге шумадијске (21. српске) бригаде, она је својим највећим делом историјска слика једног значајног периода народноослободилачког рата у Шумадији. Историја бригаде обухвата и период њеног учешћа на сремском бојишту. Ова два периода имају посебне карактеристике како у политичком, тако и у војном погледу.

У свом шумадијском периоду бригада је имала необично значајну политичку и војну улогу. У сремском периоду њено деловање је било тактичког карактера, и то прво у оквиру Пете, а затим Двадесет прве дивизије Народноослободилачке војске Југославије, а све то у оквиру Прве армије — иначе наше најјаче оперативне групације у рату, која је најдуже дејствовала на сремском бојишту, свакако најтежем и најкрвавијем у офанзиви за коначно ослобођење централног и западног дела земље. Због тога и полазиште за оцењивање дејства бригаде у ова два периода мора бити различито. Шумадијски период захтева да се за полазну основу узме процена политичког и војног значаја Шумадије у то време, при чему одмах треба истаћи да је тај период саставни део једне веће целине — офанзиве за коначно ослобођење источног дела земље.

Непосредно после такозване V непријатељске офанзиве, немачки окупатор и четници померају тежиште према источном делу земље. Руководство НОП-а покушало је пре тога да помери тежиште својих операција у том правцу, али је у томе било спречено поменутом офанзивом. После капитулације Италије постало је очигледно да су офанзивне могућности НОВЈ толико порасле да је то омогућило померање војно-политичког тежишта о коме је реч. Битка за коначно ослобођење источног дела земље добила је кључни значај како за немачког окупатора и четнике, с једне стране, тако и за НОП, с друге. За Немце је држање источног дела земље (нарочито Србије) било од пресудног значаја за контролу Балкана, који је већ имао перспективу да постане десно крило немачког источног фронта. У првој половини 1943. године немачка Врховна команда је сазнала да се западни савезници неће искрцати на Балкану. То је одлучујуће утицало на Немце да измене своју војно-политичку стратеги]у на Балкану. Њихов основни стратегијски закључак био је

да они не могу уништити НОП и главнину Народноослободилачке војске Југославије. Зато су морали да одустану од одлучног ратног циља у време када се Црвена армија приближавала Балкану са истока и када је тежиште дејстава у Југославији пренето на источни део земље, у коме је највећи значај у предстојећем ратовању имала Србија, односно НОП у њој.

*За великосрпску реакцију потпуно овладавање Србијом добило је судбоносни историјски значај. Оно је постало питање живота и смрти, поготову кад се има у виду да је великосрпска реакција до тада изгубила битку у западним и централним деловима земље. Управо због одлучујућег значаја ове битке, четници су јој дали врло сурово обележје. Природно, та битка је добила и важан међународни значај. Победа НОП-а повлачила је за собом и ново друш**твено**-економско уређење земље. Због тога је било логично што су западни савезници били заинтересовани за победу четништва као главне снаге старог поретка. Зато је у другој половини 1943. енглеска влада послала четничким јединицама у Србији војне мисије у којима је било око 200 људи, што је далеко највећи број у току читавог рата.*

НОП-у се, дакле, наметао задатак да нанесе одлучан и коначан пораз *великосрпској реакцији, иначе политички најјачој контрареволуционарној снази у земљи. Нема сумње да је у политичком погледу великосрпска реакција била знатно јача снага од великохрватске реакције, мада однос њихове војне моћи у прошлом рату није довољно познат. Хитлер је омогућио Павелићу да створи оружане снаге од преко 150.000 војника. Вероватно је то био највећи могући број у тадашњој ситуацији.*

Није познато колике су биле укупне оружане снаге великосрпске реакције, али се из онога што је познато да закључити да су биле *мање. Хитлер је био врло опрезан када се радило о развоју великосрпских оружаних снага, којима није дозвољавао никакву самосталност.*

Сматрам да је одлучујућа победа на унутрашњем фронту постигнута победом над великосрпском реакцијом, при чему треба правити разлику између политичке и војне победе. Код нас влада мишљење да је одлучујућа победа над снагама великосрпске реакције постигнута против четника на Неретви, почетком 1943. године. Ово мишљење не води рачуна о чињеници да су тада разбијени само четници из Црне Горе и Херцеговине. Из тога би се могло закључити да су Црна Гора и Херцеговина биле главна упоришта великосрпске реакције, а не Србија, што по мом мишљењу нема чврсту основу. Такво гледиште је настало у време када се процењивало да ће се западни савезници искрцати на Балкану, тј. у Југославији. У таквој ситуацији могла је да буде врло значајна улога црногорско-херцеговачке четничке групације. Али она би ипак била само први ешелон реакционарних снага. Нико до сада није проучавао величину осталих ешелона реакције.

Победа НОП-а у овој бици зависила је пре свега од политичког и војног стања у Србији. А какво је било то стање? Од половине

1942. године НОП се налазио у постепеном, али сталном политичком и војном успону, и то упркос великој војној надмоћности непријатеља. Овај успон је могао бити знатно већи, ако се има у виду однос снага у народу у корист покрета. Развој оружаних снага знатно је заостајао за политичким расположењем.

Постоје и објективни и субјективни узроци оваквог стања. У целини узев НОП је био надмоћнији у политичком, а великосрпска реакција у војном погледу (наравно, захваљујући пре свега немачком окупатору). У томе је била основна противречност тадагиње ситуације у Србији.

Како је у револуционарном рату, у крајњој линији, од претежног значаја политичка надмоћност, то је већ тада постојао најважнији услов за победу НОП-а. Међутим, за наше оружане снаге у Србији то ће бити крајње тешка битка. Уосталом, такав карактер су имала борбеш дејства у Србији током читавог рата.

Да је прихваћеш оцена да ова битка предстоји, а затим и постоји, и да су предузете све потребне припреме за њу, укључујући и нарастање оружаних снага, њен ток би свакако имао повољнији карактер. Ипак, на основу директиве Врховног штаба прешло се на стварање крупнијих јединица са већом ударном снагом. Доласком друга Светозара Вукмановића Темпа у Србији се постепено реализује курс офанзивне политичке и војне стратегије, који он непосредно реализује у југоисточној и јужној Србији. Са војне тачке гледишта то је зшчило осетно повећање како офанзивних, тако и дефанзивних могућности наших оружаних сшга у Србији.

Немци су, разуме се, тежили да задрже источни део земље, првенствено као важан оперативни простор. За остварење тог циља они су имали план, који се у најкраћим цртама састојао у следећем:

1. Изоловати источни део земље офанзивним дејствима против главнине НОВЈ (VI и VII непријатељска офанзива) и онеспособити је да усмери офанзивна дејства на Србију.

2. Уништити наше снаге у источном делу земље, како у Србији, тако и у Македонији.

У Србији су тада постојале три партизанске групе и то:

а) у Шумадији,
б) у источној Србији, и
в) у јужној Србији.

У Шумадији је била бројно шјслабија група. Следећа по снази налазила се у источној, а далеко најснажнија, и ш најпространијем оперативном подручју, у јужној Србији. Јачина четничких снага у тим рејонима била је у обрнутој сразмери.

Према нашим снагама у Шумадији стајали су четници из западне Србије и јужног дела Шумадије, па и једног дела источне Србије. То је била најјача четничка групација и од тада до *краја рата сачињавала је четничку главнину у Југославији. Следећа по снази била је четничка групација у источној Србији. Њу су пре-*

тежно сачињавали хомољски четници. Најслабија четничка група-ција налазила се у јужној Србији.

У оквиру немачког плана, основна улога четника била је да учествују у уништавању нашег покрета у Србији. (Четничке снаге су само повремено употребљаване против главнине НОВЈ, и то када су њене јединице изводиле офанзивна дејства према Србији). То је разумљиво, пошто су четници располагали највећим контрареволу-ционарним могућностима и истовремено били најпогоднија снага за антипартизанско ратовање. Заједничко дејство окупаторско-квис-линшких и четничких снага омогућавало је у одређеном степену војно-политичко окружење НОП-а и његових снага.

Према ономе што се одиграло, доћи до закључка да је постојао следећи план употребе четничких снага:

1. Главнином снага уништити покрет у Шумадији (и тако обез-бедити контролу над целокупном територијом Шумадије и западне Србије).

2. Са месним снагама источне, односно јужне Србије, узети учешће у немачко-бугарско-квислиншким операцијама за уништење наших снага у тим крајевима.

3. Са сигурношћу се може тврдити да би у случају брзог уни-штења наших снага у Шумадији четничка главнина била употреб-љена за уништење наших снага у јужној, односно источној Србији.

У појединим операцијама било је потребно уништити:

1. наше оружане снаге,

2. нашу организовану политичку базу.

Према томе, операције су имале двоструки циљ. Уништење ор-ганизоване политичке базе било је у суштини сврха полицијских дејстава. У Србији су постојале две снажне полиције као што су Специјална полиција и Гестапо. Међутим, те окупаторско-квислиншке полицијске снаге достигле су максималан домет већ у претходном периоду. Њихова главна моћ се ипак испољавала у градовима. У сеоским подручјима четнички полицијски потенцијали били су не-упоредиво већи.

Акција уништавања наших оружаних снага помоћу окупатор-ско-квислиншких јединица није обећавала озбиљније резултате, је-дноставно зато што њихове могућности нису биле нарочито велике. Четници су у том погледу представљали снагу с далеко већим по-тенцијалом. Само у сарадњи с ИзТА/МО, повећавала се ефикасност не-мачких и квислиншких снага.

Томе треба додати да су материјалне могућности зараћених страна биле практично неупоредиве, посебно у наоружању и муни-ији и условима за лечење рањеника. Треба у вези с тим истаћи да је једна од последица непријатељске офанзиве у Србији, крајем 1941. и у првој половини 1942. године, било и разоружавање народа. Када је поново дошло до повољних политичких кретања, то се по-казало као значајан ограничавајући фактор даљег развоја борбе.

Здружене окупаторско-квислиншке и четничке снаге распола-гале су, према томе, могућностима за војно-политичко окружење

НОП-а, односно могућностима за извођење сразмерно сложених контрареволуционарних операција. Каква противречност може настати између расположења народа за борбу и развоја оружаних снага најбоље се види на примеру јужне Србије. Када су у лето 1944. године савезници почели снабдевање оружјем, у врло кратком року формирано је пет дивизија НОВЈ, што је^^Јшлшсо ми је познато, својеврстан рекорд у НОР-у у ЈугосХавији.

Аутор овог дела није се шире бавио оквирима борбе у Шумадији, односно битком за коначно ослобођење источног дела земље. Међутим, треба истаћи да је *он овај период борбе у Шумадији врло успешно ставио у оквире те битке, што се огледа како у приступу, тако и у методологији анализирања овог периода. Ипак сам сматрао да је много важније да се у овом предговору више тиме позабавим, с уверењем* да *ће то помоћи дубљем разумевању поменутог дела.*

Изложени развој ситуације јасно указује на место и улогу Шумадије у овој бици. У тим околностима она је постала тежиште борбе великосрпске реакције за овладавање Србијом. На овом подручју могла је да концентрише најјаче оружане снаге.

С друге стране, ту је НОП располагао бројно најмањим снагама. Треба истаћи и врло велику изолованост овог оперативног подручја, зо.тим његов мали простор, врло слабу пошумљеност и велику комуникативност. У оваквој ситуацији могућност успешне борбе зависила је пре свега од квалитета оружаних снага, организоване политичке базе, као и њихове сарадње, односно јединственог деловања.

Мада се тежиште битке у пракси може померати, ипак, искуство упућује на закључак да је у оваквим врстама операција битно очувати сопствену организовану политичку базу и спречавати формирање непријатељске.

Успех НОП-а у Шумадији, с обзиром на однос снагаизгледа ско<u>ро</u> нестваран. Он је резултат квалитета јединица, организоване полптплк~е' базе и карактера њихове сарадње. Треба истаћи да је овај успех постигнут иако није вођена организоволш борба против формирања организоване четничке војно-политичке базе. Ова чињеница је иначе утицала на битно погоргиање ионако неповољних услова.

Ова битка има у Шумадији два периода, који се углавном поклапају са дејством Првог батаљона НОВ Србије, односно Прве шумадијске, и Друге шумадијске бригаде на њеном подручју. Ти периоди представљају две посебне војно-политичке целине.

Први период траје од половине 1943. године до Другог заседања АВНОЈ-а, а други од тада до коначног ослобођења Шумадије. Као што је познато, одлуке Другог заседања АВНОЈ-а одмах су прихватили западни савезници. Поставља се питање како је то било могуће? Савезници су могли прихватити поменуте одлуке искључиво на основу процене стања у Србији, тј. на основу резултата битке која се у њој водила од половине 1943. године.

Четничка главнина не само да није овладала Шумадијом него }е задобијала веома тешке ударце. Пошто није успела да овлада

тим подручјем, свакако се није могло очекивати да четницима пође за руком да *овладају и осталим крајевима Србије. Ништа није било природније него да се на основу тога извуче закључак да су четници изгубили битку за Србију. Отуда је, логично, потекла одређена промена политике, па тиме и признање одлука Другог заседања АВНОЈ-аГ*

Сасвим је сигурно да до признања ових одлука не би дошло да се којим случајем показало да четници могу добити ову битку. Овако, четници постају споредна карта у политици западних савезника. Енглези повлаче своје мисије, али зато Американци доводе своју репрезентативну војну мисију. Да би се одржао стари поредак, прелази се на терен компромиса. На сцену ступа политика позната као „фифти-фифти". Био је то потпун политички пораз четника на међународном плану, што ће утицати на продубљивање њиховог пораза и на унутрашњем.

То је била битна политичка промена у периоду у коме се одвијала борба Друге шумадијске бригаде. Природно, она је условила далеко чвршћу немачко-квислиншку и четничку сарадњу. Тако је дошло до обједињавања свих орг^жанихсшга великосрпске реакције, под командом Драже Михаиловића, шравно с немачким одобрењем. Све операције ће се убудуће изводити по јединственим плановима и под руководством Немаца. Као и раније, четници се ослањају на немачку материјално-техничку базу. Само, овог пута је помоћ много обилнија. Разумљиво, четничко-немачка сарадња постаје јавна. Потреба за ефикасношћу добија предност над политичким тактизирањем.

*До почетка овог периода, четницима је пошло за руком да уз помоћ стцаховитог теротш створе организовану војно-политичку базу, од својих не баш многоЂројних присталица, упркос сталном губљењу позиција у шроду. У току овог периода, нарочито користећи извесна раздобља наше слабије активности, ова база се још више разграна*ла. *Ова на изглед противречна појава може се објаснити недостатком шише организоване борбе против формирања и развијања те базе и, наравно, насиљем, какво, ваљда, није овде вршено ни у турска времеш.*

На почетку овог периода, с одласком Прве шумадијске бригаде у састав главнине НОВЈ, долази и до *осетног слабљења наших оружаних снага. Упркос одлучујућем политичком поразу четника на међународном плану, у Шумадији су се погоршавали услови борбе. Томе је, осим одласка Прве шумадијске, формирања разграште политичке базе четништва, чвршКе сарадње Немаца, квислинга и четника, далеко обилнијег сшбдевања шоружањем и муницијом, допринео и долазак зиме. Тако је овај, ионако неповољан, терен за партизанска дејства постао још неповољнији.*

Јавна промена политике западних савезника шметнула је четницима потребу да још енергичније теже истом циљу — овладавању Србијом. Веровало се да Црвена армија неће утицати на затечено стање. Касније се то у пракси и потврдило.

Ова књига не само што садржи живу слику борбе у овом периоду него и објашњава зашто је долазило до падова и уснона, као и зашто је, у крајњој линији, и даље била могућа врло успешча борба. Пре свега, дошла је до изражаја много већа улога наше сргонизоване политичке базе, нарочито у погледу сарадње с оружаним јединицама. У претходном периоду, рекло би се, ова база је јачала. То се објашњава чињеницом да су најпре Први батаљон НОВ Србије, а затим Прва шумадијска бригада, благодарећи врло високој ударној снази, били мање упућени на ту сарадњу. Штавише, својим дејствима стварали су повољне услове за јачање наше базе.

Исто тако, наша база је сада *могла одиграти знатно већу улогу, јер су њене могућности нарасле, а претходни период је представљао значајно искуство за борбу у тим условима. Наравно, у праксн је најважнији проблем представљао квалитет, односно ударна снага јединица. Историја Друге шумадијске бригаде карактеритична је и по начину како се овај проблем постављао и решавао. Све док се није нашло његово право решење, оружана борба у Шумадији била је у озбиљном паду. Изгледа да је изградња ударне снаге зависила углавном о<3 решавања следећих питања:*

1. стварање офанзивног менталитета,

2. стварање самосталног и иницијативног војног командовања.

Тек када је то~ схваћено и када су, у складу с тим, извршене и персоналне промене, Друга шумадијска бригада је могла успешно одиграти улогу коју је ситуација од ње захтевала. Четницима је онемогућено да овладају Шумадијом и да ослободе своју главнину за гушење НОП-а у осталим подручјима Србије. Само је у августу 1944. године дошло до коришћења ове главнине на југу Србије, и то против три дивизије НОВЈ које су продрле са црногорског бојишта на Копаоник. Треба нарочито истаћи <3а је бригада одиграла своју улогу, а да материјално није била ничим помогнута, сем једне мале и случајне савезничке пошиљке.

У овом периоду четници су покушали да униште нагиу политичку базу помоћу најсуровијег терора, који је добио разлере геноцида. Толики терор се може упоредити само са усташким терором над српским народом у Независној Држави Хрватској. Свакако да је карактер четничких циљева условио овакву примену силе као гллдног политичког средства. Све познате чињенице наводе на закључак да су четници били индиректни саучесници у немачким покољима у Подрињу, Крагујевцу, Краљеву и другим стратиштима ХЈрбије од 1&$T7~гддине. На двакве ггокоље Немци се не би усудили да нису били сигурни у држање четника, односно у њихову политичку стратегију, тим пре што су већ имали негативно искуство у НДХ. У овом периоду четници постају главни носиоци терора са стравичним п^им^римлу Вранићу, Друговцу, Даросави и многим другим селима широм Шумадије.

У Шумадији се одвијала револуција у сваком селу, а била је на разне начине присутна и у сваком дому. У току читавог НОР-а водила се битка прса у прса између револуције и контрареволуције, нарочито од половине 1943. године па до коначног ослоЂођења.

Вредност ове књиге пре свега је у томе гато она веома успешио приказује сложеност ове битке на тлу Шумадије, и сзе њене битне карактеристике. Она несумњиво представља веома драгоцен прилог даљем истраживању битке која је вођена на тлу целе Србије, односно источног дела земље. За овај период постоји мали број писаних извора, од којих су наши посебно ретки. Не само да смо у рату мало писали, већ смо често и уништавали разна документа.

С друге стране, непријатељски писани извори су далеко бројнији, али по правилу скоро неупотребљиви. У њима једва да има чега тачног, осим чињенице постојања неког догађаја, места и датума његовог дешавања, па и ти подаци су понекад сумњиве вредности. Само са доста напора, и по правилу на посредан начин, могу се из тих извора извући некакви закључци. Непријатељски писани извори су углавном одраз интелектуалног, а нарочито моралног нивоа њихових аутора, што значи карактера организација којима су припадали, посебно њихових унутрашњих односа

При таквом стању несумњиво је прави подвиг начинити успешну реконструкцију једног тако сложеног псриода. Свакако су од највеће вредности сећања преживелих учесника, но њихово прибављање и коришћење захтева огроман истраживачки напор.

Борбу на сремском бојишту било је знатно лакше реконструисати, јер о том периоду има знатно више писаних нзвора. У вези са судбином Друге гиумадијске, тада већ 21. српске бригаде, рекао бих да нарочиту пажњу заслужују питања развоја њене ударне снаге као и њено расформирање после немачког противудара. Без претензија на потпуно тачну оцену, мислим да се стиче утисак да развој дефанзивне ударне снаге није био задовољавајући. Као гЛто се зна, то је оАшта карактеристика партизанских јединица, али је изгледа код ове бригаде била знатно израженија. Она у Шумадији није била у могућности да за дуже време прихвата и води одбрамбене борбе, као што је то био случај са јединицама главнине НОВЈ, које су немали део ратног времена провеле у одбрани слободних територија.

За све наше јединице сремско бојиште је пр°.дставлмло ***нов*** *квалитет ратовања, како због велике обостране засићености* ***оружаним*** *снагама и стварањем непрекидног фронта, тако, пре свеш, због равног земљишта. Сремска равница је захтевала посебне методе за оптимално испољавагбе и офаг^зивне и дефанзивне борбене моћи. Командни кадар није располагао довољним квалитетима да* ***у*** *датом временском року учини озбиљнији* скок. Свакако да је *и радикална замена командног кадра ове бригаде морала имати више негативних него позитивних* ***ноСледи1ЦЦ****~и то из разних разлога. Ратно искуИтво комаидиог кадра' главнине је прецењивано,* ***док*** *је, с друге стране, искуство командног* ***каОра*** *из Србије* озбмл>ко *потцењивано, иако је оии, кЧо што се то убедљиво види гуњиге, стицаио у најтежим условима НОР-а.*

То гито је немачки напад био изненадан и постигао извесне резултате није била само „заслуга" команде бригаде и дивизије, већ пре свега Армије; рекао бих, чак је то најмање била „заслуга" бор-

бене снаге бригаде. Противудар је оперативни подухват, па је, према томе, првенствено био у надлежности команде Армије. Она је била дужна:

1. *да га предвиди,*
2. *да га открије и*
3. *да изради план за његово сламање.*

Узимајући све околности у обзир, као и вероватан циљ противудара, не би се могло рећи да су јединице 21. дивизије претрнеле осетнији пораз, па чак ни посебно тешке губитке. У сличним условима на савезничким фронтовима последице су биле често далеко поразније, нарочито код првог тактичког ешелона.

Међутим, „заслуга" за пораз сваљена је на ударну снагу ове бригаде, мада су, на пример, губици осталих бригада 21. дивизије били прибЛижно исти, а код неких чак и већи. Истина, ова бригада, као што се из књиге види, налазила се_ на^цдару расформирања већ од ослобођења Београда, само'са друкчијом мотивацијом. Тај проблем засЛужуЈе студиозније изучавање не" самд ове бригаде већ и места и улоге Сремског фронта у целини.

Сагоревање 21. српске бригаде у тешким борбама на Сремском фронту не умањује, већ, напротив, истиче величанствени хероизам наших бораца и достигнућа наше младе Армије, попуњене претежно младим борцима непосредно пред излазак на Сремски фронт или на самом фронту. Та достигнућа и храброст утолико су већи што су постигнути у најтежим условима ратовања и у завршној офанзиви за ослобођење централних и западних делова наше земље.

Расформирањем 21. српске бригаде пала је извесна сенка и на борбу претходне, 2. шумадијске бригаде — од које је преименована у 21. српску — на њене величанствене успехе у изузетно тешкој самосталној партизанској борби у Шумадији од краја 1943. до септембра 1944. године. Њени борци и старешине томе нису ничим допринели.

Монографија ове бригаде је документовано сведочанство о значају једног важног периода револуционарне борбе Шумадије, о њеној сложености и тежини, о великој храбрости и борбености, високој свести и пожртвовању њених бораца и народа. Она приказује и постигнуте резултате у условима несумњиво најтежим у нашој земљи. Њен историјски садржај, вернд приказани догађаји, популарно и језички јасно излагање привући ће пажњу свих љубитеља добре књиге, историчара НОБ-а у Шумадији, припадника општенародне одбране, младих стваралаца који ће у њој наћи надахнуће за своја остварења и широк круг грађана свих узраста и занимања, а на првом месту чланова Савеза бораца НОР-а и бораца ове бригаде. Описаним догађајима и приложеним списком погинулих бораца, ова књига ће вечно чувати успомену на оне борце бригаде који су пали у светој борби за слободу наше земље и наших народа. Млади нараштаји у њој ће наћи поуку како треба да бране слободу.

Радивоје Јовановић Брадоња

УВОД

Од времена када је окупирана, априла 1941, до дана када је ослобођена, октобра 1944, Србија је за Немце, односно, за њихове интересе на Балкану и југоистоку Европе, имала изразито важан војностратегијски значај. Пошто Шумадија (по којој је бригада и добила име) има средишни положај у Србији, то су се и ти немачки интереси, као и њихова укупна политика, ту усредсређивали и веома изражено испољавали.[1]

Подручје Шумадије представља врата између централне Европе и Балкана. Преко њега пролазе две важне саобраћајнице, друмске п железничке, правцем сеЕер-југ: Београд—Ниш—Скопље—Солун (моравско-вардарски цравац) и Београд—Краљево—Косово Поље——Скопље—Тетово—Битољ—Солун (ибарски правац), од којих се одваја више комуникација према Босни, Црној Гори, Албанији и Грчкој, које избијају на обале Јадранског, Јонског и Егејског мора. У правцу истока такође води више путних, железничких и једна водена комуникација, које излазе на обале Егејског, Мраморног и Црног мора. Најважније су оне које воде правцем Београд—Ниш——Софија—Цариград (моравско-марички правац). Северном границом Шумадије протиче Дунав, друга по величини река Европе која спаја средњу Европу са Црним морем.

Много пута у историји тим правцима су се кретали завојевачи са истока ка западу или са запада ка истоку. У другом светском рату њима је ка истоку и југу продирала фашистичка Немачка. За та њена освајања Србија је, а у њој и Шумадија, имала велики политички, економски и војни значај.

Немачка је преко Србије ширила политички утицај на Балкан, Африку и Азију. Преко Србије су водиле најкраће везе са њеном савезницом Бугарском, пријатељском Турском, поробљеним Грчком

[1] **Шумадија обухвата централни и северни део уже Србије између река: Саве и Дунава на северу, Западне Мораве на југу, Велике Мораве на истоку и Колубаре, Дичине и Чемернице на западу. Правцем север-југ дуга је 150 км, а правцем исток-запад 100 км. Земљиште је комуникативно и благо брежуљкасто, са неколико истакнутијих ниских и средњих планина (Јухор, Гледичке планине, Рудник, Венчац, Букуља, Космај и Авала).**

и Албанијом. Тим правцима она је најбрже и најуспешније угрожавала колонијалне изворе сировина Велике Британије и Француске на Блиском и Средњем истоку, а могла је избити и на јужне границе СССР-а.

Преко Србије су транспортоване у Немачку опљачкане сировине, храна, индустријски производи (рудно благо, житарице, петролеј и друга богатства) из поробљене Грчке, Албаније и Македоније неопходни Немачкој за вођење рата. Пљачком је, наравно, била жестоко захваћена и Србија. Такође је и целокупна немачка трговина са Бугарском, Турском, Блиским и Средњим истоком и Африком ишла преко Србије.

У војном погледу, саобраћајнице које пролазе кроз Србију обезбеђивале су Немцима у сваком тренутку брзо пребацивање јаких оружаних формација на обале Јадраноког, Јонског, Егејског, Мраморног и Црног мора, које би онемогућиле или унипггиле поморске десанте на било којем делу њихове обале. Исти значај су те саобраћајнице имале и у случају противничког стратегијског ваздушног десанта на било које подручје Балкана (Овче поље, Косово поље, долина Јужне Мораве, Шумадија и друга).

Држањем Србије, односно Шумадије, Немачка је обезбеђивала прелазе преко Саве и Дунава за повлачење својих снага са Балкана у правцу Немачке. Из Шумадије је дивергентно водило више праваца у све остале делове Балкана и, обрнуто, из тих крајева сви правци су се конвергентно стицали у Шумадији и продужавали ка осталим европским подручјима. За све време рата Немци су сматрали да би њихови интереси у Шумадији били угрожени, ако би се у њој појавиле и деловале чак и мање партизанске јединице, па су зато у свим таквим случајевима реаговали брзо, оштро и са јаким снагама.

Све су то разлози због којих Немци нису бирали средства да обезбеде пуну контролу над Србијом, првенствено над Шумадијом.-' У томе су ангажовали и своје савезнике Бугаре и домаће квислинге, апарат и оружане формације квислиншке владе Милана Недића (Српску државну стражу — СДС и Српски добровољачки корпус — СДК) и четнике Драже Михаиловића.

Четници Драже Михаиловића, као носиоци политике великосрпске (али и југословенске) буржоазије усмерене ка западним земљама, такође су сматрали Србију, у којој су поникли као по-крет и организовали своје прве оружане формације, али не за борбу против окупатора већ за борбу против народноослободилачког покрета, одлучујућом за свој успех, и ако им главна упоришта и ослонац нису увек били у њој.[3]

*** Довољно је рећи да је Немачка Врховна команда још 1941. године издала наређење да се, на овом подручју, за једног убијеног немачког војника стреља 100 Срба, првенствено комуниста, и да је то наређење педантно, безобзирно и брутално спровођено.**

[3] У току 1942. године четници Драже Михаиловића су тежиште својих дејстава пренели из западне Србије на Санџак, Црну Гору, Херцеговину и Далмацију, тј. на западне и средишне области Југоелавије.

'I »-г

Од марта 1943. године четничка борба за Србију била је великосрпској буржоазији од пресудног значаја, борба на живот и смрт. Основни циљ те борбе, и то све до њеног краја за коначно ослобођење Србије, био је уништење народноослободилачког покрета у Шумадији. Када су марта 1943. године главне четничке снаге разбијене на Неретви и Дрини, и изгубиле стратегијску битку за централне и западне крајеве Југославије, четници тежиште својих дејстава поново преносе на Србију (западну Србију, Шумадију и Београд) да би је по сваку цену „бранили" од већ набујалог народноослободилачког покрета и његових све јачих оружаних снага и обезбедили своју контролу над њом. Уз подршку емигрантске владе и пропаганде у иностранству четници су пронели светом неистину да је Србија, посебно Шумадија, под њиховом контролом и да у њој не постоји НОП. На таквим проценама су и неки органи оружаних снага и владе Велике Британије предлагали поделу Југославије између „Тита и Драже" (партизана и четника) линијом од мађарске границе до Јадранског мора.

Четници су и у земљи развили велику пропаганду. У исто време су са својим оружаним одредима кренули у хајку на борце народноослободилачког покрета и њихове присталице по селима Шумадије. Починили су страховите злочине да би „очистили" Шумадију од партизана. Убијали су и читаве породице оних који су се борили у одредима и бригадама, само да би остварили потпуну контролу над Шумадијом.

Шумадију су четници сматрали „природно" својом. Полазили су од тога да је народ Шумадије „традиционално везан за краља, отаџбину и цркву". Рачунали су са дубоким коренима државности, са прикривеним постојањем грађанских политичких партија заинтересованих за повратак старог режима, а и са кадровима полицијског апарата из краљевине Југославије.

Полазећи од претпоставке да онај који контролише Шумадију држи Београд, а преко њега Србију и Југославију, четницима је основно било да дођу на власг, а не неко други (НОП). Први корак ка том циљу био је да уз помоћ окупатора, али и осталих домаћих издајника, ојачају своју организацију, формирају јаке јединице и униште НОП. Други корак је требало да буде преузимање власти од Немаца у тренутку њиховог повлачења из Југославије, а пре доласка Народноослободилачке војске и Савезничких јединица. Четници су процењивали да ће Савезници прихватити затечена стања, тј. њихову власт.

Била је то шпекулантска рачуница издајника која је имала перспективу дугу колико и окупација. Заправо, био је то „рачун без крчмара". Народ Шумадије, традиционално привржен слободи и демократији, мислио је другачије.

Свако из својих разлога — Немачка да јаче обезбеди десно крило, позадину и бок источног фронта, четници да униште НОП

и докопају се власти у тренутку немачког повлачења, лако су на овом плану налазили заједнички језик у борби против НОП-а.[4]

Србија је и за народноослободилачки покрет Југославије имала стратегијски значај од самог почетка устанка. То је остала и за сво време рата. Већ одлуком ЦК КПЈ да се у западној Србији и Шумадији створи прва слободна територија одређен је и значај тога подручја. Врховно војно и политичко руководство НОПОЈ је и после пада слободне, територије и повлачења партизанских одреда из западне Србије и Шумадије, крајем новембра 1941, Србију и даље сматрало стратегијски значајном за НОП. Врховни командант НОВ и ПОЈ Јосип Броз Тито о томе каже:

„Нас никада, за све вријеме што смо били ван Србије, није напустила мисао да морамо, чим за то буду створени услови, доћи натраг у Србију, коју смо сматрали веома великим фактором за завршетак ослободилачке борбе. Ми смо знали да ћемо тамо моћи да скупимо највећи број људи у једну снажну армију.

Србија нам је била важна из више разлога. Први разлог је био тај што је било много квислинга који су завели страховити терор против народа. Друго, ми смо сматрали да се борбом коју смо водили — а то се види из наших аката и говора у току рата — води социјална борба за нови друштвени систем против старог система и да ће нам, ако у Србији оставимо оне реакционарне елементе који су остали уз помоћ Нијемаца, бити врло тешко, пошто ми у Србији гледамо један од најглавнијих фактора наше националне заједнице, по њеном броју и иначе. Ми смо настојали да у Југославији Србија не буде Вандеја и да реакционари не направе од ње једно жариште које би касније могло довести до страховитог грађанског рата. Зато смо увек и сваком приликом, где год је то било могућно водили бригу о Србији. Ми смо с њом и куририма били повезани.

Било је у неколико наврата код нагиих другова мишљења да се вратимо у Србију . . ,"[5]

Врховни штаб је почео конкретно разматрање преношења тежишта дејстава главних снага НОВЈ ка Србији крајем 1942. године у Босанској крајини, а почетком 1943. отпочео њену реализацију. После тзв. пете непријатељска офанзиве он се поново вратио на ову замисао у време капитулације Италије, септембра 1943. године. Од тада се на остваривању те идеје све више радило. Врховни командант је наредио 21. октобра 1943. штабу 2. корпуса да усмери операције према Србији, јер је „најважнија стратегијско-политичка за-

[4] **Наравно, Немци су водили игру према својим тренутним потребама. Четници су, како је то увек са издајницима народа, били они који су слушали и извршавали наређења окупатора.**

[5] **Јосип Броз Тито, Општенародна одбрана и друштвена самозаштита, „Сјећања на боравак у Србији устаничких дана 1941. године" Љубљана—Загреб—Београд—Титоград—Нови Сад—Сарајево 1980, стр. 399.**

дађа садашњице да се онемогући Дража. Треба радити хитпо у том правцу због вањско-политичких разлога . . ,"[6]

Врховни штаб је још пре тога упутио 5. крајишку дивизију у Санџак, да ојача снаге на западној граници Србије. Дивизија је 10. октобра кренула из рејона Бугојно—Доњи Вакуф и 20. октобра стигла у рејон Фоче. Ту је 27. октобра привремено стављена под команду штаба 2. корпуса. Дејствујући ка Србији она је успела да продре до Кремне, села недалеко од Ужица (Титово Ужице). У Мокрој Гори њена 1. бригада је 27. новембра 1943. године срела 1. шумадијску бригаду, која се из Шумадије пробијала на слободну територију, ка Пријепољу. У исто време 2. пролетерска дивизија усмерила је своја дејства ка Србији преко Сјенице и Иове Вароши.

Да би те и друге снаге НОВ одбацили од западних граница Србије, Немци су 4. децембра 1943. отпочели лимско-дринску операцију, којом је привремено онемогућен дубљи продор ових дивизија НОВЈ у Србију.

Врховни командант НОВ и ПОЈ маршал Тито, у наређењу штабу 2. корпуса од 6. децембра 1943, тј. после почетка непријатељске лимско-дринско операције поново истиче:

„1. Пошто је ситуација западно од реке Дрине повољна за нас, ми ћемо постепено преносити тежиште ка истоку, у Србију. То је важан чвор у односу на Југославију. а у односу балканских догађаја од *првенствене је важности. Она треба да нам послужи као упориште са кога ће се моћи развијати наш повољан рад и акције. Само из Србије може се пружити рука братском бугарском на роду . . .*

2. Што се тиче самога Драже и његових четника, они су политички потучени. Треба само у самој Србији дотући, преостале банде и тако истргнути из руку последње адуте реакционарних клика из иностранства, које тврде да Дражa *држи ситуацију у Србији у својим рукама. Ви знате да је већина народа у Србији уз нас, а не уз Дражу.*

3. ... У Србију треба упасти са јачим снагама. Ми такве снаге спремамо . .. Упад у Србију по зими не би дао оне резултате какви би се очекивали .. ."[7]

Са таквом оценом значаја територије Србије ушло се у 1944. годину.

Почетком јануара 1944. године 2. пролетерска дивизија је успела да продре до Ивањице, али се морала повући у Санџак да сачека пролеће и прикупљањд јачих снага НОВЈ за продор у Србију.

[6] **Зборник докумената података о НОР-у (у даљем тексту: *Зборник),* том II, књ. 10, док. бр. 191.**

[7] ***Зборник,* том II, књига 11, док. бр. 101.**

Ни пролећни покушаји две групе дивизија да из Санџака и источне Босне продру у Србију није успео (Црва ударна група, састава 2. пролетерска и 5. крајишка дивизија, покушала је да продре у Топлицу и Јабланицу, а друга, састава 16. и 17. дивизија, у западну Србију).

Исход борби прве групе на реци Ибру, а затим у западној Србији, и онемогућавање друге групе да се пребаци у Србију није ништа изменио у плану и оценама Врховног команданта НОВ и ПОЈ. Он у наређењу штабу 12. корпуса 29. априла 1944. пише:[8]

„Не треба заборавити да је за читав ослободилачки покрет данас од примарне важности Србија. Питање ликвидације избегличке владе и признање националног комитета зависи од Србије, односно од наших снага у њој".

[8] **Архив о-о, К-408, рег. бр. 2/29 — 8/1. о-о Војноисторијског института у Београду (у даљем тексту: Архив ВИИ).**

НЕПРИЈАТЕЉСКЕ СНАГЕ У ШУМАДИЈИ И СУСЕДНИМ ПОДРУЧЈИМА

За све нреме рата непријатељ је у Шумадији држао јаке оружане снаге; што се рат приближавао крају, те снаге је и ојачавао. Оне су водиле борбу против НОП-а у Шумадији или су ангажоване за спречавање продора јединица НОВ у Србију, за офанзивне операције против групација које су се спремале да продру у њу или за спречавање развоја НОП-а у појединим крајевима Србије.

Крајем 1943. године део немачких снага пребачен је из Србије у Босну. Ту празнину Немци су надокнадили повећавањем бугарских окупационих снага и тешњом сарадњом са четницима Драже Михаиловића. После уговора о сарадњи са Немцима, четници су од новембра 1943. до фебруара 1944. године формирали нове јединице и настојали да образују и учврсте територијалне организације у селима Шумадије. У августу 1944. Немци су почели наглу концентрацију својих снага у Србији и Шумадији ради успостављања фронта према Црвеној армији на истоку и обезбеђења несметаног повлачења својих снага из Грчке. Од краја 1943. до (ЈептЗмбра 1944. године, као и раније, непријатељске јединице су се често пребацивале из једног у друго подручје и мењале локације. Због тога је тешко тачно одредити за дужи период њихову јачину и распоред у Шумадији, сем у целини. На такав начин покушаћемо да прикажемо њихов распоред и јачину од краја 1943. до септембра 1944. године, на ширем подручју дејстава 2. шумадијске бригаде.

Претходно треба рећи да маколико да су се снаге окупатора, Немаца и Бугара, квислинга Милана Недића и четника Драже Михаиловића бројно и распоредом мењале, командни односи остајали су увек исти. Немачка Команда Југоистока држала је све конце у својим рукама: оружане снаге, обавештајне службе, полицију, окупаторски и квислиншки апарат власти и привреду земље. Свима је командовала и руководила јавно, сем четника Драже Михаиловића са којима је то чинила тајно. Но и четници су, без обзира на посебан статус, одлучно и сигурно држани у улози стварних квислинга. Немци им нису дозволили ни у једном моменту да постану самосталан војни фактор.

НЕМАЧКЕ СНАГЕ

Од 26. августа 1943. до 8. октобра 1944. године у Београду је било седиште команде групе армија „Ф", која је уједно била команда Југоистока, са фелдмаршалом фон Вајксом на челу, потчињена непосредно Хитлеру. На територији Србије она је имала; приштапске јединице, штаб и део јединица 2. тенковске армије и део јединица групе армија „Е".°

[9] **Штабу групе армија „Ф" оперативно су биле потчињене: команда ваздухопловства Југоистока, морнарица Јадрана и корпуси и дивизије других армија, док прелазе преко ове територије.**

У Београду и околини из групе армија „Ф" биле су ове јединице: армијски пук за везу, 303. оклопни воз (на прузи Београд—Ниш), 801. армијско складиште и више батаљона за обезбеђење и позадинско опслуживање.

Штаб 2. оклопне армије до 1. октобра 1944. налазио се у Врњачкој Бањи, а јединице армијс биле су овако распоређене: 2. пук дивизије „Бранденбург" (од јануара до октобра 1944) у рејонима Краљево и Ђердап; самостални батаљон „Бранденбург" бр. 85, формиран, у Краљеву јула 1944, при „штабу за ратну привреду"; јуришни батаљон армије (за обезбеђење штаба); 173. дивизија (фебруара 1944. имала је батаљоне у Лесковцу, Бору, Крушевцу, Крагујевцу, Ваљеву и Београду).

Под заповедништвом команданта Србије биле су ове јединице: 803. батаљон за осигурање (од марта до октобра 1944. у рејону Јагодина (Светозарево)—Сталаћ; „Ланденшицен" батаљони: 526. (са четама: једном у руднику Зајача, другом у Раљи код Београда и трећом у Пожаревцу); 288. и 799 (од којих |е августа 1943. формиран пук са седиштем у Младеновцу). Обезбеђивали су железничке пруге јужно од Београда; 287. (обезбеђивао је објекте у Београду и околини); 923. (обезбеђивао је железничку пругу у рејону Велика Плана и Борски рудник); 592. батаљон (обезбеђивао је Борски рудник и Ђердап); наменске јединице за обезбеђење железница и лађа у Србији: 4. батаљон (са седиштем штаба у Земуну) и 19. и 23. железнички батаљон (за саобраћајну и машинску службу на железници).

Сем у Београду, Немци су у Шумадији имали јаче гарнизон у ГМРдереву,* МладеновцуГ^Гополи, Крагујевцу, Лазаревцу и Обреновцу, а око Шумадије~у Пожаревцу; Јагодини (Светозареву), Ћуприји, Нишу, Крушевцу, Краљеву, Чачку, Ужицу, Ваљеву и Шапцу. Немачким полицијским снагама у Србији руководио је генерал полиције Аугуст Мајснер, чије је седиште било у Београду. Он је у тактичком погледу био потчињен команданту Србије, а по вертикали непосредно Хајнриху Химлеру. Те снаге су биле подељене на полицију за поредак (БДЦ) и на полицију безбедности и службу сигурности (СД).

Јединице полиције за поредак биле су: 5. СС моторизовани пук, са четири батаљона распоређена у рејонима: Тополе, Крагујевца и Крушевца; три пука помоћне полиције (ХИПО), распоређена: 1 у Нишу и околини, 2 у Шапцу, Београду и околини и 3 у рејонима Косовске Митровице и Краљева.

Полиција безбедности и полиција службе еигурности поделила је територију Србије на четири подручја, која су имала јединице за акције полиције безбедности и службе сигурности (СД), тзв. Ајнзац команде. Подручја су се налазила у Нишу, Краљеву, ЦГапцу и Београду. У њима су .се налазиле и фелдкомандантуре, са крајс и ортс командантурама (фелдкомандантура бр. 809 у Нишу, са крајскомандантуром бр. 857 у Зајечару; фелдкомандантура бр. 610 у Краљеву, са крајскомандатурама бр. 847 у Ужицу, бр. 832 у Крагујевцу, бр. 834 у Јагодини (Светозареву), бр. 833 у Крушевцу и бр. 838 у Косовској Митровици; фелдкомандантура бр. 816 у Шапцу, са ортскомандантуром бр. 861 у Ваљеву и, фелдкомандантура бр. 599 у Београду, са ортскомандантуром бр. 378 у Пожаревцу). Свака командантура је располагала водом жандармерије.

1 ' - С.

Према приближној процени у Србији је од јануара до септембра 1944. године било просечно око 24.000 немачких војника и полицајаца. Од тога око 5.500 војника припадали су стражарским, позадинскм, полицијским и другим јединицама за обезбеђење, које су се налазиле у Београду и Шумадији. Све те снаге су поред своЈИХ редовних задатака, ангажоване и на борбеним задацима.

БУГАРСКЕ ОКУПАЦИОНЕ СНАГЕ

Као и претходних година, 1944. године бугарску окупациону власт у Србији сачињавао је 1. окупациони корпус ојачан мањим јединицама 1. и 5. армије. До половине 1943. Немци су у неколико наврата ' проширивали бугарску окупациону зону. Тада су бугарске окупационе трупе поселе Пожаревац и Аранђеловац и избиле на западну границу Србије и реку Дрину. Оне су тада биле најбројније непријатељске снаге у Србији, а имале су иста озлашћења као и немачке војне јединице. Седиште штаба 1. окупациоиог корпуса било је за све време рата у Нишкој Бањи, а командант му је био генерал Асен Николов.

У току 1944. године бугарске пешадијске дивизије биле су овако распоређене: 25. дивизија у Пожаревцу, Петровцу на Млави, ТопрлиЈЈ^Аранђеловцу^;[10] 24. дивизија на простору Чачка, Ужица, Бајине Баште, реке Дрине и Лима и Косовске Митровице; 27. дивизија на простору између Западне и Јужне Мораве, реке Топлице и Копаоника;[11] *22. дивизија на простору Ниша, Лесковца и Грделице; 29. дивизија 5. армије ојачавала је 1. окупациони корпус од децембра 1943. до краја рата; 6. дивизија пребачена је 20. августа 1944. из Бугарске на простор Ниша, Блаца и Куршумлије, где је сменила 27. дивизију и обезбеђивала прикупљање 1. окупационог корпуса у долини Јужне Мораве, ради повлачења у Бугарску.[12] Укупне снаге првог окупационог корпуса имале су 30.934 војника.

РУСКИ ЗАШТИТНИ КОРПУС (РЗК)

Руски заштитни корпус је био попуњен војницима старијих годишта (белогардејцима избеглим из Русије у време октобарске револуције) и командним кадром састављеним од бивших официра царске Русије. Укупна јачина била му је 6.000 војника.

[10] Штаб дивизије у Пожаревцу, 69. пешадијски пук у Петровцу на Млави, а 70. пешадијски пук у Аранђеловцу.

[11] лГаја 1У44. ова~дивИзиЈа је~~оЈачана 65. пешадијским пуком, који је пребачен из Бугарске.

[12] Свих шест бугарских дивизија имале су укупно десет пешадијских пукова и ове јединице: бомбардерску ескадрилу (8—12 авиона); 102. и 103. пук за осигурање; 24. и 27. дивизијски ескадрон; корпусни инжињеријски батал.он; чете за везу штабова корпуса и штабова дивизија; 22, 24. и 27. интендантски батаљон; железничку јединицу противавионске одбране и друге корпусне и дивизијеке приштапске јединице.

Корпус је имао пет пукова. Био је непосредно потчињен команданту окупиране Србије, а намењен за обезбеђење рудника, железница, путева и објеката и за борбу против НОП одреда и НОВ у Србији.[13]

ЈЕДИНИЦЕ КВИСЛИНШКЕ ВЛАДЕ СРБИЈЕ

До новембра 1943, када су враћане под непосредну команду Милана Не|дића, односно квислиншке владе Србије, њеним војним формацијама — Српским добровољачким корпусом (СДК), Српском државном стражом (СДС) и Српском граничном стражом (СГС) командовали су Немци: СДК војноуправни командант Србије, СДС Виши СС полицијски генерал Србије, а СГС генерални опуномоћеник за привреду.[14] Од тада су Немци командовали овим јединицама преко квислиншке владе.

СРПСКИ ДОБРОВОЉАЧКИ КОРПУС

Почетком 1943. године СДК је имао 4 добровољачка, 1 четнички јуришни батаљон, 1 батаљон борних кола, 1 ескадрон коњице и 6 авиона.[15] Корпус је сматран најелитнијом квислиншком војном јединицом у коју су Немци имали највише поверења. Био је намењен за тактичко-оперативна борбена дејства против народноослободилачких партизанских одреда (у даљем тсжсту: НОП одреди) и других јединица НОВ Србије и шире. Извршавао је и полицијске задатке, али врло ретко. Био је наоружан лаким пешадијским наоружањем најбољег квалитета. Новембра 1943. године у њему је формирано пет

[13] Пукови су били распоређени: 1. главним снагама у рејону Лозница— —Крупањ, а две чете у долини Ибра, од Краљева до Косовске Митровице; 2. у рејону Краљева и у долини Западне Мораве; 3. у Пожаревцу, Петровцу на Млави, Бору и Мајданпеку; (и штаб корпуса) у Београду и 5. у долини Ибра и долини Дрине од Вишеграда до Ковиљаче.

Јединице РЗК налазиле су се и на подручју Шумадије, где су са њима вођене борбе, нарочито октобра 1944. године, приликом њиховог повлачења из источне и јужне Србије. Јединице овог корпуса повукле су се преко источне Босне у рејон Славонског Брода, где су априла 1945. разбијене од јединица Југословенске армије у завршним операцијама за ослобођење Југославије.

[14] Од око 25.000 војника, колико их је било у те три формације јула 1943. године, квислиншка влада није имала чак ни јединицу за своје обез»беђење. Тск 8. јула 1943. Немци, су Јој^одобрили да формира стражу од 8 официра, 10 подофицира и 212 __војника, кпјлј^ппгтдлд „^трттргнд гтража" ћ^лана Недтта:

[15] У септембру и новембру 1941. године од фашистичких организација „Збор" и „Бели орлови" формирани су: Српска добровољачка команда, дванаест добровољачких одреда и две самосталне чете, са укупно 4.084 војника. Септембра 1942. године те снаге су добиле назив Српски добровољачки корпус (СДК) и стављене под команду штаба команданта окупиране Србије.

пукова (1. у Ваљеву, 2. у Краљеву, 3. у **Чачку,14.** у Смедереву и 5. у Крушевцу; из тих гарнизона пукови су одлазили у борбу против јединица НОВ и ПОЈ, али су се у њих опет враћали).

Према наређењу Команде Југоистока, маја 1944. године у СДК су формиране „летеће" и „ударне" јединице: једна брдска и 1. и 2. гвоздени пук. Јединице корпуса прво су попуњаване добровољцима, но како је добровољаца било врло мало, у пролеће 1944. године покушано је да се јединице попуне присилном мобилизацијом, што се завршило неуспехом. Присилно мобилисани „добровољци" бежали би првом приликом и са собом односили добијену опрему и наоружање.

Бројно стање СДК износило је средином 1944. 10.928 људи.[18]

СРПСКА ДРЖАВНА СТРАЖА (СДС)

Формирана је 3. марта 1942. године од жандармерије комесарске владе и око 20 добровољачких одреда Милана Недића (укупно око 17.000 људи) као полицијско-оружана снага квислиншке владе за борбу против НОП-а у Србији. За све време рата била је најбројнија квислиншка формација. Попуњавали су је: жандарми бившје краљевине Југославије, четници Косте Миловановића Пећанца, легализовани четници Драже Михаиловића и мањи део присилно мобилисаних.

У организационом погледу СДС је изгледала овако: *Градска државна стража* (држала је Београд, окружна седишта и градове; делила сена квартовске одреде. а_онина одељен.д): *Пољска државна стража* (држала је осталу територију изван градова, а имала је окружне и среске одреде, који су имали станична одељења); *Српска гранична стража* („чувала" је границе окупиране Србије и била подељена на одреде и ниже јединице).

Окружни одреди СДС налазили су се у Београду, Ваљеву, Зајечару, Крагујевцу, Краљеву, Крушевцу, Лесковцу,' Ћуприји, Нишу, Пожаревцу, Чачку, Ужицу и Шапцу.

Сремски одреди СДС били су у сремским местима Шумадије: Сопоту, гјзоцкој, Ушди, БаД^јеву, Лазаревцу, Аранђеловцу, Младе&овцу, Смедереву, Великом Орашју, СмедеревскохЈПаланци, Тополи,

[16] **Од марта до маја 1944. године три пука СДК борила су се против јединица НОВЈ у Санџаку и Црној Гори. Наредних месеци тежиште борбе пренели су против нових бригада и дивизија НОВ Србије у јужној Србији. Потиснут од јединица НОВЈ са југа и запада, а од јединица Црвене армије са истока, СДК се после 15. септембра 1944. године нашао у рејону Београда. Иначе, јединице СДК су се у току целе 1944. године бориле против НОП одреда у Шумадији и 2. шумадијске бригаде на подручју Шумадије, све до њеног ослобођења.**

СДК је 8. октобра 1944. године напустио Београд, са укупно 4.624 војника и 217 официра, и преко Осијека и Загреба почетком новембра стигао у рејон Илирске Бистрице и Постојне. Ту су га маја 1945. године потпуно уништиле јединице Југословенске армије.

Белановици, Горњем Милановцу, Книћу, Наталинцима, Рековцу и Јагодини (Светозареву).

Немци су имали мање поверења у СДС него у СДК. За њих је то била „лоша помоћна полиција", наклоњена четницима Драже Михаиловића. Ипак је СДС од првог до последњег дана рата верно служила окупатору. Њени одреди под командом немачких јединица, М^-Ч-^ у садејству са СДК или четницима Драже Михаиловића, водили су сталну борбу против НОВ и ПОЈ, при чему су њихови задаци били претежно полицијски.

У борби против НОП-а нарочито су се истицали немачки гестапо, у коме су претежно били фолксдојчери из Војводине, и од њега формирани Специјална полиција и Српски гестапо. Специјална полиција попуњена је тајним агентима и полицајцима који су се истакли у борби против КПЈ у краљевини Југославији. За Српски гестапо бирани су агенти потпуног поверења. Био је малог бројног стања и за њега је знало свега неколико људи. Његови припадници су убацивани у редове НОП-а и КПЈ ради контраобавештајног рада изнутра, али су водили борбу против НОП-а и на друге најподмуклије начине. ССпецијална **полиција и** Српски гестапо задали су веће ударе НОП-у Србије од Немачког гестапоа.

Почетком 1944. године СДК, СДС и СГС имале су 28.963 војника, а до септембра исте године још око 7.000 више.[17]

ЧЕТНИЦИ ДРАЖЕ МИХАИЛОВИЋА

Четници су прво били оружани одреди, па војска избегличке југословенске владе, чијим су посредовањем добијали политичку и војну помоћ Савезника скоро до завршетка рата. Половином 1943. године они су поново пренели тежиште својих деловања на Србију, где су од тада једино задржали чвршће позиције. У то време у њихове штабове корпуса и Врховну четничку команду дошлоЈе преко 200 британских и мањи бројзмеридких официра, чланова разних војних мисија. Савезницима је већ крајем 1943. године било јасно да су се четници компромитовали сарадњом са окупатором, али су према њима поступали различито. Британци су почели да повлаче своје

[17] Снаге СДС, СГС и Недићева „гарда" пребацили су се 5. октобра 1944. године из Београда у Јагодину (Светозарево), где је њих 6. октобра формиран Српски ударни корпус (СУК) јачине 6.500 људи и стављен под командз^__нехничко1^Јшманаат^_^ П^еко Рашке, Сјенице, Пријепоља, Пљеваља, Чајнича и Горажда стигао је новембра 1944. године у босанско село Врапце, где га је дочекао Дража Михаиловић и упутио у рејон Добој—Модрича. Ту се СУК одвојиоод четника и пребацио у Славонски Брод, где су 2.000 његових припадника прихватили Немци и возом пребацили у Беч. Из Беча су остаци СУК-а пребачени на Словеначко приморје, где су се састали са четницима Момчила Ђујића, Добросава Јевђевића, остацима четника Павла Ђуришића и квислиншким снагама Словеније. Планирали су да јединице попуне ратним заробљеницима и да се, наоружани од савезника, силом врате у Југославију. Маја 1945. године те снаге је делимично разбила и заробила Југословенска армија, а делимично су се предале савезницима који су их разоружали.

мисије, што је трајало до 31. маја 1944. године, после чега су им ускратили помоћ и подршку, али су Американци наставили сарадњу.

Од краја 1943. до септембра 1944. године четници су у Шумадији представљали најборбеније непријатељске снаге, које еу практично штитиле окупаторске и остале квислиншке јединице.

Четничке оперативне јединице биле су формиране на_територијалном принципу. Од сеоских трећих чета у сваком срезу је образована бригада, која је деловала у срезу и ван њега.[18] Њени батаљони су попуњавбни увек из истих села, 'па су и они имали своју територију. Командант бригаде био је најстарији старешина у срезу.

Крајем 1942. године од 2 до 3 бригаде формирали су корпусе као вишу оперативну јединицу, а од 2_до 3 среза корпусна_ш?дручја. Командантима корпуса и бригада биле су потчињене оперативне и територијалне јединице.

Четнички корпуси нису били тако велики као њихова имена, имали су само пешадијске бригаде, стварне јачине батаљона. Нису имали_тешког наоружања.

Када су 1944. године почела јача дејства НОП одреда у Србији и јачи напади НОВЈ из Санџака и источне Босне, четничка Врховна команда је формирала групе_Јшрдуса. Били су то привремени састави, да би се за краће цреме на одређеном простору објединила оперативна дејства више корпуса, који су као целине улазили у групу корпуса. Она је непосредно била потчињена Врховној команди или од ње овлашћеном лицу или органу. Када је престала потреба за њиховим постојањем, групе корпуса су расформиране.

Оперативне јединице биле су састављене од људства сталног и повременог састава. Стални састав је био језгро четничких јединица. Сачињавали су га четници-добровољци. Они су са својим командантима батаљона, бригада и корпуса ишли као њихова телесна гарда; имали су посебан статус и уживали поверење. Повремени састав сачињавали су сељаци присилно мобилисани на „војне вежбе". На тим вежбама они су се повремено смењивали по „редној листи".

Од краја 1943. године до ослобођења на подручју Шумадије деловали су четнички корпуси: Група корпуса краљеве горске гарде (Опленачки, Космајски и Авалски корпус), Смедеревски, Руднички, 1. и 2. шумадијски корпус, Команда града Београда и једним делом Г. рбвногорски корпус. У оперативном подручју 2. шумадијске бригаде деловала је Група корпуса краљеве горске гарде, Смедеревски и Руднички корпус.[19]

[18] Трећа чета састављена од војних обвезника између 20 и 30 година старости, друга чета од оних од 30 до 40 година, и прва чета од старијих између 40 и 50 година.

[19] *Команда града Београда* формирала је крајем 1943. године пет корпуса (1. у I рејону, састављен од три бригаде изЈ^.11 и X кварта; 2. у II рејону, такође са три бригаде, у 1Ш» IV и VI кварту; 3. у III рејону, са три бригаде формиране у IX, XII и XIII кварту; 4. у IV рејону, са три бригаде формиране у VII, УПТ~и XI кварту, и 5. са три бригаде, нејасно са којег подручја). Сви ти корпуси Команде града Београда поетојали су углавном на рапиру.

Команда града Београда носила је шифровани назив „Горски штаб бр. 2".

На подручју Шумадије повремено је учествовао у борбама против НОП одреда и Млавски корпус, чије је матично подручје бис слив реке Млаве.

Почетком 1944. годинд укупне снаге четника Драже Михаиловића у Шумадији износиле су око 7.000 људи.

Четничка Врховна команда вратила се из Црне Горе у Србију маја 1943. године, премештала се по селима западне Србије (Бреково, Јанићи, Рошци, Гојна Гора, Доња Добрића, Драгачево, Чемерно, Јавор и друга) да би се у августу 1944. нашла у селу Прањане, испод Равне Горе. Одатле се под притиском снага НОВЈ повукла преко Коцељсва и Бадовинаца ка Дрини (коју је прешла 26. септембра) у источну Босну.

Од јануара до септембра 1944. године број оперативних четничких јединица и њихсво бројно стање стално су повећавани. ГЈосле учвршћивања четничке сарадње са Немцима и закључивања писмених споразума о „сарадњи у борби цротив комуниета", крајем новембра 1943. године, четничка Врховна команда је наредила да се у корпусима образују летеће и јуришне бригаде, које су биле ударна снага четника у борби против НОП одреда и 2. шумадијске бригаде у Шумадији.

За већа дејства против јединица НОВЈ, које су надирале ка Србији или се у њој стварале, четничка Врховна команда је 27. маја 1944. године формирала IV групу јуришних корпуса (јачине пет јуришних корпуса са 14 бригада и укупно 7.840 људи) која се у јуну борила против јединица НОВЈ у Санџаку, у јулу у Тонлицн, у августу на Копаонику, а почетком септембра на Јеловој Гори. Пошто је IV група јуришних^ кдрлуеа делимично била разбијена и показала се недовољном да заустави продор јединица НОВЈ у Србију, четничка Врховна команда је 16. јула 1944. године формирала и Западноморавску—групу корпуса од 6 бригада, са истјш циљем.

Ради сагледавања услова у којима су се борили НОП одреди и 2. шумадијска бригада у Шумадији, треба нешто рећи и о осталим саставним деловима четничке организације, на које су се ослањале оперативне јединице, односно о некима од њих.

Четници су образовали равногорске народне одборе у селима, општинама, срезовима и „покрајини Србији". У селима постављенп су команданти села и четовође, организоване сеоске страже; у срезовима су такође постављени команданти срезова. У таковском срезу је 14—16. јануара 1944. године_ одржан конгрес „Уједињенсдемократске омладине Југославије" после кога су од батаљона до Врховне команде и од села до „ЦентраЈШОг национоиалног комитета Краљевине Југославије" формирани органи четничке омладине и повезани у јединствену организацију. Образована је и „Женска равногорска омладина санитета". Све је то завршено_до почетка рада „Светосавског конгреса" 25. јануаргГТМ4. године.

Од почетка 1944. године, чвтничка Врховна команда је стално појачавала територијалне организације и њихов рад потчињавала деловању оперативних јединица. Почетком маја 1944. године, у не-

О^Г /

ким местима Шумадије формиране су четничке поште, центри за везу и стална прихватилишта за рањенике.

Четници су жестоко појачавали и своју пропаганду. У штабовима корпуса установљени су референти за обавештајно-пропагандни рад. На те дужности су постављени резервни официри, ^професори богословије, адвокати, новинари и људи из просвете. Почели су масовније да издају своје листове, летке и други пропагандни материјал. Почетком маја 1944. Врховна четничка команда је организовала своју штампарију и техничку радионицу. Четнички команданти, од батаљона до корпуса, и референти за пропаганду свакодневно су по селима држали зборове на које су наредбом позивали сељаке и сељанке од 16 до 60 година, под претњом стављања под преки војни суд и смрти. Прррадила је и четничка радио-станица.

Основни задатак свих четничких организација био је обавештајни рад против народноослободилачког покрета. Оне су тесно сарађивале са обавештајном мрежом оперативних јединица у батаљонима, бригадама и корпусима.

Писмени споразум с Немцима „о сарадњи у борби против комуниста" у Шумадији, закључен 27. новембра 1943. године, четници су покушали да сакрију од народа, као што су скривали и своју дотадашњу сарадњу са њима. Тим споразумом је предвиђено садејство оружаних снага, обавештајних служби и полиције. Организације окупатора и четника повезале су се хоризонтално и вертикално, размењивале информације и подржавале се у борби против НОП-а.

Водити борбу против тако густо распоређених непријатељских снага на подручју Шумадије заиста је било врло тешко.

УКУПНО БРОЈНО СТАЊЕ НЕПРИЈАТЕЉСКИХ СНАГА У ШУМАДИЈИ

Немци су се, природно, на основу развоја војно-политичке ситуације на ратиштима, укључујући и југословенско, у односу на Србију највише плашили јачања НОП-а. Уз ограничено поверење у издајнике који су им служили, они су у Шумадији увек имали у приправности потребне снаге спремне да штите њихове интересе. У исту сврху они се ослањају на бугарске окупационе трупе, у које су имали неограничено поверење, на Недићеве оружане снаге, а, исто тако, у највећој мери су користили и четнике Драже Михаиловића.

У околностима које су настале приближавањем Црвене армије са истока, напредовањем западних савезника са југа и запада и нарастањем народноослободилачког покрета у Југославији, Немци су, спремајући се за одбрану Балкана, формирали групу армија „Ф", под командом фелдмаршала Максимилијана фон Вајкса, са седиштем у Београду. Она је 26. августа 1943. године добила проширена

овлашћења и команду над југоистоком Европе. Министарство спољних послова Немачке поставило је Хермана Нојбахера за специјалног опуномоћеника за Румунију, Албанију, Грчку и Југославију, до границе са тзв. Независном Државом Хрватском.

Општа промена ситуације, а и окупационог војно-политичког врха, довеле су и до извесних цромена у политици окупатора. Немци су почели да организују јаче изражену коалицију против НОП-а: окупатор — Милан Недић —- Дража Михаиловић. Крајем 1943. године сарадња је учвршћена закључивањем више писмених уговора са четничким командантима корпуса на подручју Србије и Шумадије „о сарадњи и узајамној помоћи у борби против комуниста". И поред извесних повремених колебања, та коалиција је трајала до завршетка рата. Августа 1944. године Немци су истурили Дражу Михаиловића испред Недића, дали му оружје и муницију и ставили под његову команду Недић^ве оружане! снаге.

На основу докумената и изведених процена, од краја 1943. до септембра 1944. године просечно се на територији Србије налазило око 148.000 непријатељевих војника (а од тога у Шумадији 35.000).[20]

Од новембра 1943. до јуна 1944. године ове непријатељеве снаге су се налазиле у офанзиви против снага НОП-а у Шумадији. Потом је настао кратак период равнотеже, после чега је непријатељ прешао у дефанзиву, у одбрану. Почетком септембра 1944. године непријатељ је већ почео да прикупља своје јаче снаге ради организовања одбјзане од наступајуће Црвене армије са истока, јединица НОВЈ са запада и од НОП одреда и 2. шумадијске бригаде који су дејствовали у Шумадији.

[29] Од тих 148.000 непријатељевих војника на поједине групације отпада: Немци — 24.000, Бугари — око 31.000, Руски заштитни корпус — 6.000, Српски добровољачки корпус — 10.258, Српска државна и гранична стража — 28.963, четници Драже Нихаиловића — 32.000 и легија „Кремплер" и муслиманска милиција — 10.000 људи.

За само подручје Шумадије те бројке изгледају овако: Немци — ско 5.500, Бугари — 5.000, Руски заштитни корпус — 2.000, Српски добровољачки корпус — 5.000, Српска државна и гранична стража — 10.000 и четници Драже Михаиловића — око 7.000 људи. Укупно око 35.000 људи.

СТАЊЕ ОРГАНИЗАЦИЈЕ КПЈ У ШУМАДИЈИ

Организатор и руководилац народноослободилачког покрета у Шумадији била је, као и у другим крајевима наше земље, искључиво КПЈ и организације које је она формирала на том подручју.

Водећу улогу у НОП Србије имао је Покрајински комитет КПЈ за Србију (у даљем тексту: Покрајински комитет Србије). Он је давао основне смернице НОП-у и управљао његовим развојем. Организацију војних јединица, усмеравање њихових борбених дејстава и руковођење њима вршио је преко Главног штаба Народноослободилачке војске и партизанских одреда Србије (у даљем тексту: Главни штаб Србије). Оба руководећа тела постављала су политичке и војне задатке оперативним јединицама непосредно, а одредима преко окружних комитета КПЈ.

Снага КПЈ, укључујући и СКОЈ, у Шумадији није била толико изражена у броју њихових чланова колико у снази идеја и платформи борбе, коју су водили и утицају који су на основу њих остваривали на широке народне слојеве.

Само подручје Шумадије било је подељено између окружних комитета КПЈ Крагујевца и Младеновца, а мали део територије био је везан за Окружни комитет Чачка и Месни комитет Београда.

До марта 1944. године део Покрајинског комитета и Главког штаба за Србију налазио се у Београду, а део у Санџаку и јужној Србији, а од марта до јуна у јужној Србији и Санџаку; тек су се, коначно, јуна 1944. године комплетна руководства нашла у јужној Србији.

Крајем новембра 1943. године непријатељ је, углавном, поново успоставио контролу над читавим подручјем Шумадије, на којем су дејствовала два партизанска одреда: 1. шумадијски и Космајски, са укупно око 200 бораца. Немци су крајем новембра потписали споразум са четницима о „сарадњи у борби против комуниста" на подручју Шумадије. Непријатељ је почетком тог месеца прешао у политичку и војну офанзиву против НОП-а у Шумадији. Главну улогу су имали четници, који су, не бирајући средства, хтели да овладају Шумадијом, што су могли постићи само потпуним уништењем НОП-а у њој. Јаким снагама непријатељ је свакодневно нападао и покушавао да разбије организације КПЈ, СКОЈ-а

и друге антифашистичке друштвено-политичке организације НОП-а и НОП одреде. Масовно је хапсио, прогонио и зверски убијао појединце и њихове породице и уништавао чак и читава села за која је сматрао да су помагачи или симпатизери НОП-а. Био је то терор над народом Шумадије, жесток и немилосрдан, као да се понављао онај из зиме 1941/42. године, после повлачења партизанских снага из Шумадије и западнв Србије у Санџак. Организације КПЈ и СКОЈ-а нису биле добро припремљене за такве догађаје. Зато је у зиму 1943/44. године изгинуло доста чланова окружних и среских руководстава КПЈ и СКОЈ-а, чланови КПЈ, СКОЈ-а, антифашистичких организација и других активиста. У току те непријатељске активности појачане су мере за чување кадрова и у исто време организовани курсеви на којима су обучавани нови политички радници, који су преузимали места изгинулих другова.

Дочетком децембра 1943. године секретар окружног комитета Крагујевца, Душан Петровић Шане, постао је кандидат за члана ПК КПЈ_Србије. Он је истовремено задужен, поред редовне дужности~да као делегат ПК КПЈ Србије усклађује рад окружних комитета Крагујевца, Младеновца, Чачка, Ваљева и Пожаревца, што је у постојећој раздвојености покрајинског политичког и војног руководства, која је отежавала руковођењв НОП-ом у Шумадији, била целисходна одлука којом се стање ублажавало. На тој дужности је остао до септембра 1944, кад је Шумадија ослобођена, а ПК КПЈ за Србију дошао на то подручје.

Покрајински комитет Србије упућивао је подручним комитетима углавном опште директиве за рад и пропагандни материјал. Остваривање тих директива, решавање конкретних питања и организовање властите пропаганде били су задаци окружних комитета Партије.

ПАРТИЈСКА ОРГАНИЗАЦИЈА У КРАГУЈЕВАЧКОМ ОКРУГУ

Окружни комитет Крагујевца руководио је радом партијске организације у качерском, орашачком, опленачком, лепеничком, крагујевачком, колубарском (Лазаревац) и гружанском срезу, у 1. шумадијском одреду, а касније и у 2. шумадијској бригади.

Члан Покрајинског комитета и политички комееар Главног штаба Србије Мома Марковић одржао је почетком новембра 1943. састанак са секретаријатом Окружног комитета Крагујевца на коме је оцењено да су могућности за јачање одреда, односно мобилизацију нових бораца, велике па је то и прихваћено као основни задатак. Успех рада и политичког утицаја појединих партијских организација мерио се бројем мобилисаних нових бораца. Такође је захтевано редовније и обимније материјално снабдевање одреда (одећом, обућом, новцем и другим). Вредно је забележити оцену да је обавештајна служба, која се ослањала на недовољно организовано

прикупљање ситнијих обавештења, слаба и да треба организовати обавештајни апарат који ће систематски прикупљати обавештајне податке за потребе војске.

На састанку Окружног комитета одржаном 14—17. новембра 1943. те оцене су пренете комитету као директива. Изузетно је била занимљива процена тренутне војно-политичке ситуације и њеног даљег развоја, са становишта задатака који очекују НОП у Шумадији, коју је дао секретар комитета Душан Петровић Шане.

Црвена армија је у том периоду већ незадрживо напредовала на запад, Италија је већ била капитулирала, јачао је покрет отпора у разним земљама Европе, Московска конференција је ојачала савез између СССР, САД и Велике Британије, дивизије НОВЈ кренуле су ка Србији, Савезници престајали да подржавају четнике, а почели помагати НОВЈ. На основу свега тога Душан Петровић је закључио да ће се редови издајника у Србији поцепати: компромитовани ће се чвршће повезати с Немцима, други ће се пасивизирати, трећи прићи НОП-у, а са јачањем НОП-а непријатељи у Србији ће се ујединити и одлучније кренути у борбу против њега. За Дражу Михаиловића је констатовао да је у Шумадији раскринкан као злочинац и бандит, ади још не и као издајник.[21] Догађаји су потврдили објективност те процене, сем у погледу брзине којом су текли. Јер непријатељ је био још јак и одлучан да се и даље бори, што је потврдила *и* његова офанзива која се тада настављала.

Према подацима изнетим на састанку, стање организација КПЈ и СКОЈ-а у срезовима изгледало је овако:

У орашачком срезу (32 села и 9 прикључених села опленачког среза) постојао је Сремски комитет КПЈ, чији је секретар био Слободан Минић, а чланови Ђорђе Ђурић (Ђока Шарац), Васа Савић, Миодраг Ризнић и Јанко Росић. У срезу је било 20 чланова и један кандидат за члана КПЈ, организованих у једној партијској јединици, два партијска актива и неколико чланова на личној вези. Припремало се формирање среског руководства СКОЈ-а. Један сремски руководилац управљао је радом 5 актива СКОЈ-а, који су имали по 20 чланова. По местима су радили: у Аранђеловцу партијска јединица од 4 члана (сви интелектуалци) и актив СКОЈ-а од 4 члана; у селу Врбици партијски актив од 3 члана и актив СКОЈ-а од 4 члана (све девојке); у Белосавцима 3 члана КПЈ, у Крћевцу партијски актив од 5 чланова, у Бањи 3 члана КПЈ, од којих само један у селу, и два актива СКОЈ-а са по 4 члана (све девојке); у КопљЕфима актив СКОЈ-а са 4 члана и у Буковику 2 члана и 1 кандидат за члана КПЈ.

[21] **Архив Србије, ОК Ар.-262, записник са састанка ОК КПЈ Крагујевац. Дневни ред: 1. Извештај секретара: директиве, критика рада комитета, прорада материјала, политичка и војна ситуација; 2. Организационо питање: партијски активи и јединице, васпитни рад, курсеви, дисциплина и држање пред непријатељем; 3. Политичко-просветни рад; 4. рад по војном питању: мобилизација, стање одреда, прикупљање оружја и муниције, формирање четворки и десетина, изградња болнице, јачање санитета; 5. НОФ, НОО, АФЖ, СКОЈ и УСАОЈ; 6. Разно: а) техника, б) финансије, и в) обавештајна служба.**

Колубарски срез (Лазаревац) обухватао је 36 села. Среско руководство КПЈ имало је 4 члана: секретар Никола Вујачић (Бора Судија), а чланови Димитрије-Диша Ђурђевић, Даница-Дана Миловановић а касније и Видосава-Вида Мартиновић. У срезу је било још 19 чланова и 3 кандидата за чланове КПЈ, који су били организовани у једној партијској јединици и 6 актива КПЈ, као и 5 актива СКОЈ-а са укупно 18 чланова. Чланови КПЈ и СКОЈ-а радили су у овим селима: у Шушњару партијска јединица од 3 члана и актив СКОЈ-а од 4 члана; у Стубици партијски актив од 3 члана и 1 кандидата за члана КПЈ. и актив СКОЈ-а од 3 члана; у Лукавици актив од 3 члана и 2 кандидата за чланове КПЈ; у Трбушници актив од 3 члана КПЈ и актив СКОЈ-а од 3 члана; у Даросави и Прогореоцима по један актив са по 3 члана КПЈ и по један актив СКОЈ-а са по четири члана, и у Шопићу партијски актив од 2 члана; у селима Ћелије, Барошевац и Јунковац радио је по један члан КПЈ. Село Венчане остало је тих дана без партијског актива. Три члана КПЈ заклали су четници.[22]

Среско руководство КПЈ за крагујевачки срез (са неколико села из лепеничког среза) имало је 4 члана: Сава Добринић Шиља, радник из Крагујевца, Живадин Јеленић Јова, Загорка Богдановић Рада и Стева зв. Избеглица; потпунији подаци о Стеви нису пронађени. Укупно је у срезу било 15 чланова КПЈ. Података о СКОЈ-у нема. Непријатељ је у овом срезу био активнији неГо у осталим, па се сматрало да је велики успех и то што су се бар неке партијске организације одржале.

У руководству КПЈ лепеничког среза била су 2 члана: секретар Слободан Маузер Драган (погинуо 4. децембра 1943) и Милан Црни, звани Славонац. У срезу]е радило још свега 6 чланова КПЈ, 5 у партијској јединици села Вучића, где је било и седиште среског руководства, и један у Сипићу.

Руководство КПЈ качерског среза имало је 3 члана: секретар Душан Радоњић, чланови Милан Суцуковић Бели и Слободан Станишић Мита, сресни руководилац СКОЈ-а. У организацији КПЈ радило је 10 чланова, од чега петорица у Драгољу. Актив СКОЈ-а од 3 члана (све девојке) радио је у Манојловцима.[23]

О стању КПЈ у гружанском срезу на састанку Окружног комитета нису изнети подаци.

У округу је радило укупно око 80 чланова и 6 кандидата за чланове КПЈ (у Окружном комитету, у 7 сресних комитета, 4 партијске јединице и 8 партијских актива; известан број чланова КПЈ био је на појединачној вези). У односу на претходни период, бројно стање чланова КПЈ је смањено због одласка дела чланства у 1. шумадијску бригаду и због хапшења.

[22] Подаци о постојању актива КПЈ у Шопићу, и актива СКОЈ-а у Стубици и Трбушпици у то време унети су по сећању, јер су у наведеном записнику непотпуни.

[23] На поменутом састанку Окружног комитета је оцењено да су услови за рад у срезу повољни и одлучено да се повуку из војске Бранко Пејовић, за рад у СКОЈ-у, и Бранка Дугалић, за рад у АФЖ, а сресни руководилац СКОЈ-а Слободан Станишић Мита да пређе на рад у среско руководство КПЈ.

Окружни комитет Крагујевца тада је деловао у овом саставу: секретар Душан Петровић Шане, чланови: Милка Минић Ана, Милић Радовановић Младен, Слободан Минић, Радован Грујић Шумадинац, Милан Ђуровић Црни и Живомир Несторовић Жика. У Окружном комитету СКОЈ-а били су: секретар Живомир Несторовић Жика, чланови: Загорка Богдановић Рада, Бранко Параћ Реља и Љубинка Новаковић Вера. На подручју округа радила је као политички инструктор ПК СКОЈ-а Емилија Јакшић Цуца, коју је децембра 1943. године заменио Бора Дреновац Аца.

Крајем 1943. године у великом броју места, неким срезовима и у округу образован је већи број антифашистичких организација. У то време формиран је и Окружни народноослободилачки одбор округа Крагујевац.[24] У записнику са поменутог састанка Окружног комитета Крагујевца изнети су само подаци о одборима антифашистичких организација у орашачком и колубарском срезу. Према њему у орашачком срезу радило је 7 месних НОО са 33 члана, 2 одбора АФЖ са око 10 чланова, 5 одбора Уједињеног савеза антифашистичке омладине Србије (УСАОС-а) са 35 чланова, а у колубарском 8 месних НОО са 27 чланова, један одбор АФЖ-а од 3 члана и 6 одбора УСАОС-а са 29 чланова.[25]

ПАРТИЈСКА ОРГАНИЗАЦИЈА У МЛАДЕНОВАЧКОМ ОКРУГУ

Подручје које је покривао Окружни комитет Младеновца обухватао је младеновачки, подунавски, јасенички, великоорашки, део врачарског, космајски и грочански срез.

[24] Према Живомиру Несторовићу *(Црвене стазе,* издање Самоуправне интересне заједнице културе Аранђеловца, 1979, стр. 218) ОНОО је формиран у селу Даросави (Партизани) половином октобра 1943. године, у кући Ђорђа Павловића. У његовом првом саставу били су: председник Радован Грујић Шумадинац, и чланови Душан Петровић Шане (Павле), Славко Зечевић, студент из Липовца, Ђорђе Ђурић Шарац, Славко Исаковић, земљорадник из Доње Шаторње, Марко Радисављевић, земљорадник из Гараша, Слободан Крстић Уча, Сава Добринић Шиља, радник из Крагујевца, Глиша Ранковић, земљорадник из Брајковца, Драгољуб Павловић, земљорадник из Дрена, Живко-Жика Богдановић, земљорадник из Врбице, и Живомир-Жика Несторовић.

[25] У орашачком срезу радили су месни НОО у Аранђеловцу са 5 чланова, Крћевцу са 4 члана, у Орашцу са 4 члана, Буковику са 7 чланова, Гарашима са 5 чланова и у Мисачи са 8 чланова; одбори АФЖ-а у Аранђеловцу са 4 члана и, вероватно у Бањи са 5 чланова; одбори УСАОС-а у Врбици са 15 девојака, Крћевцу са 5 чланова, Орашцу са 4 члана, Гајевима са 4 члана и Буковику са 7 чланова.

У колубарском срезу радили су месни НОО у Шушњару са 3 члана, Лукавици са 3 члана, Шопићу са 3 члана, Барзиловици са 4 члана, Дрену са 4 члана, Ћелијама са 3 члана, Чибутковици са 3 члана, Даросави (Партизани) са 4 члана; одбор АФЖ радио је у селу Шушњару са 3 члана; одбори УСАОС-а радили су у Стубици са 4 члана, Дрену са 4 члана, Трбушници са 3 члана, Прогореоцима (Партизани) са 6 чланова, Даросави (Партизани) са 6 чланова и Рудовцима са 6 чланова. У неким селима биле су формиране и сеоске борбене десетине.

Стање у осталим срезовима морало је бити нешто лошије, али о томе у наведеном записнику нема података.

Окружни комитет Младеновца известио је Покрајински комитет Србије 30. октобра 1943, пред непријатељску концентрацију против 1. шумадијске бригаде и њено пробијање на слободну територију да је политичко стање у округу веома повољно. У извештају, између осталог, пише да народ свуда „са одушевљењем дочекује наше борце и масовно улази у борбу. Нарочито се у томе истиче подунавски срез и један део јасеничког. Цролазак бригаде (1. шумадијске — И. Ђ.) кроз тај крај и њено задржавање тамо омасовило би бригаду са 1.000 бораца, од којих би вероватно половина дошла са оружјем. Био би злочин према НО борби не искористити те колосалне услове за развој општенародног устанка".[26]

У истом извештају дати су и подаци о стању организације КПЈ и СКОЈ-а на подручју округа. У Окружном комитету Младедовца тада су радила 4 члана, секретар Драгослав Марковић Дража и чланови Марко Никезић Цвикераш, Божидарка Дамњановић Кика и Јерко Михаиловић Душан. Новембра 1943. за члана комитета примљен је Петар Јока Бановац, а нешто касније Миленија Ивановић, Добривоје Милићевић Вучко, Љубомир Ивковић Шуца, Иван Стефановић Срба и Радомир Николић Младен. Чланови Окружног комитета СКОЈ-а били су: Радомир Николић Младен, секретар, Петар Марић Јастреб, Жарко Симић и Олга Милошевић Мина, а нешто касније Александар Виторовић Цига. У округу је радила и Емилија Јакшић Цуца, инструктор ПК СКОЈ-а.

Младеновачки округ је у овај борбени период ушао са веома малим бројем чланова и кандидата за чланове КПЈ, чланове СКОЈ-а и одбора антифашистичких организација. Упркос томе, Окружни комитет је у овом извештају прилике у округу оценио као веома повољне, а стање у срезовима овако приказао:

Космајски срез је имао руководство КПЈ од 3 члана (Витомир Николић Шиптар, Љубомир Живановић Брка а име трећег члана није утврђено). У срезу је било 7 чланова и 6 кандидата за чланове КПЈ организованих у 4 партијска актива. Поред тога постојао је и 1 актив СКОЈ-а и 2 НОО. Упоришта НОП у срезу била су села Парцани, Губеревац, Ропочево и Дучина. ? { V ? ,

У посавском и њему придодатим селима врачарског среза ра-
\дило је среско руководство КПЈ од 3 члана: секретар Миодраг Вуковић (Миле Сељак), Миленија Ивановић и Душан Дамњановић Дуја.
{Услови рада у срезу били су тешки, јер су четници у њему
1 били добро организовани. Чланови КПЈ и СКОЈ-а или су отишли
ј У одред или су похапшени. У срезу је постојао само 1 члан и 1 кан-
ј дидат за члана КПЈ, а радила су 2 актива С-КОЈ-а и 2 НОО. Упоришта НОП у срезу била су села Кнежевац, Ресник и Рушањ, преко чјсојих је одржавана веза са Београдом. & п^ еЈ>-\, Иџр^. /и^.

У грочанском срезу радила су 2 руководиоца КПЈ, један руководилац СКОЈ-а и 2 кандидата за чланове КПЈ (по један у Дражњу и Болечу).

У руководству КПЈ подунавског среза радила су 4 члана: Светомир Костадиновић Станко, Олга Милошевић Мина, Зорка Раду-

[м] Архив Србије, ПКС-415а. ^ ^4"'"-?*'

ловић Вука и Живан Атанацковић Илија. У срезу је било још 8 чланова и 6 кандидата за чланове КПЈ, један актив СКОЈ-а и два НОО.

Руководство КПЈЈиладеновачког среза изгинуло је 27. октобра 1943. шдине у селу~Ковачевцу. Четници су опколили у Једној кући 3 члана среског руководства КПЈ и 3 борца из одреда. Сви су јуначки изгинули. Преживео је само 1 члан среског руководства који није био са њима.

У јасеничком срезу радио је само један сресни партијски руководилац. Било је још само неколико чланова КПЈ на лојединачној вези и два актива СКОЈ-а. Упоришта НОП-а била су у Азањи, Селевцу и Д&брави. 1

У новембру 1943. у округу је било око 35 чланова КПЈ и 15 кандидата за чланове, свега око 50 људи.[27]

У поменутом извештају услови за рад оцењени су као повољни, а перспектива оптимистичка. И заиста, за младеновачки округ то време било је преломно. Упркос непријатељском терору, који је од тада појачан, сеоске народне масе су све више и све одлучније прилазиле НОП-у. Три месеца касније, 30. јануара 1944, Окружни комитет Младеновца известио је Покрајински комитет да на његовом подручју има 77 чланова и 24 кандидата за чланове КПЈ.[28]

Јануара 1944. године формиран је Окружни НОО-Младеновца, у који су ушли: Драгослав Марковић Дража, студент из Поповића, Миливоје Павковић Чича, земљорадник из Вучака, Чедомир-Чеда Новичић, земљорадник из Баба, Љубивоје Гајић Ђока, земљорадник из Малог Пожаревца, Бранко Катић Марко, економ из Рогаче, и Светозар Милићевић Тоза, земљорадник из Дражња. Пре тога 28. децембра 1943, формиран је сресни НОО подунавског среза од 4 члана, а тих дана је образован и сресни НОО грочанског среза од 3 члана. Месни НОО радили су у 7 села подунавског, 2 јасеничког и 2 грочанског среза. У њима је радило око 70 одборника.

Политичко стање у оба округа крагујевачком и младеновачком, снаге и деловање непријатеља, задаци и начин борбе били су скоро истоветни. Акције непријатеља најчешће су почињале у једном, а завршавале се у другом округу.

[27] У космајском срезу су активи КПЈ од по 2 члана и 1 кандидата радили у селима Поповићу, Бабама, Лисовићу и Раљи. На појединачној вези био је по 1 члан у Парцанима и Стојнику. Активи СКОЈ-а радили су у Стојнику и Неменикућама.

У посавском и делу врачарског среза 1 члан КПЈ радио је на Торлаку, 1 кандидат у Рушњу, а НОО у Рушњу и Пиносави.

У грочанском срезу је 1 кандидат радио у Дражњу, а један у Болечу. НОО је радио у Малом Пожаревцу, а по једна сеоска борбена десетина била је у Дражњу и Малом Пожаревцу.

У подунавском срезу чланови и кандидати за чланове КПЈ радили су: у Смедереву (2+1), у Биновцу (1+2), Вучаку (0+2), Водњу (0+1) и Луњевцу (5+0). Актив СКОЈ-а радио је у Водњу, а НОО у Вучаку и Луњевцу.

У младеновачком срезу радио је 1 сресни руководилац КПЈ, 2 члана среског руководства СКОЈ-а и неколико чланова и кандидата КПЈ.

У јасеновачком срезу радио је 1 сресни руководилац КПЈ и неколико чланова. Активи СКОЈ-а радили су у Азањи и Добрави.

[28] У Космајском одреду налазио се 21 члан и 8 кандидата за чланове КПЈ.

Решавајући исте проблеме, на истом оперативном подручју, ова два окружна комитета одржавала су за све време рата сталне контакте и непосредно сарађивала, мењала информације и искуства, организовала заједничка борбена дејства, формирала заједничке јединице, делила расположива средства, измењивала пропагандни материјал и друго. Најкраће, сарађивала су на свим пољима, али им је увек остајало довољно простора и за самостална дејства. Само је тако стална, свестрана и плодна војно-политичка сарадња два комитета и могла обезбедити онако велике резултате у развоју НОП-а у Шумадији што се посебно видно испољило у развоју оружаних снага 1. шумадијског и Космајског одреда и 2. шумадијске бригаде.

У овом периоду, оба окружна комитета имала су у средишту политичког деловања:

— борбу против окупатора и мобилизацију нових бораца за одреде, а касније за 2. шумадијску бригаду;

— окупљање народа око политичког програма НОФ-а ради свестране помоћи оружаним снагама, и

— раскринкавање домаћих издајника и њихове полиггике.

Радило се у изузетно тешким условима невиђеног терора окупатора и домаћих квислинга, масовних прогона, стрељања и клања људи осумњичених да припадају НОП-у, или да су му само наклоњени, у којима је живот човека, за окупатора и издајнике, био мање вредан од свега другога. Био је то мукотрпан посао на коме су, уз велике жртве, упорно радили чланови Партије и СКОЈ-а и други активисти.

У политичком смислу најчешће се деловало преко непосредних контаката, живом речју активиста на конференцијама и зборовима које су организовали политички радници са терена и из одреда *и,* што је нарочито било важно, преко писаних материјала: вести, прогласа, летака, листова, који су дељени, а имали су исписану напомену: „Прочитај и дај другоме да прочита". Преко њих је ширена истина о циљевима ослободилачке борбе и раскринкавана нецријатељска пропаганда и лажи о њој, истинито приказивана достигнућа и резултати који се постижу, разоткривана политика окупатора и издајника, изношени подаци о њиховим злочинима, што је све утицало на подизање борбеног расположења народа и мотивисања људи за борбу. У условима какви су били у Шумадији, писана реч је била сразмерно масовнији начин пропаганде, с њом се продирало и тамо где се другим начинима и средствима то није могло учинити. Највећа јој је вредност била то што јој је народ веровао. А веровао јој је јер је писала истину.

Дела и речи организатора НОП-а, чланова и руководства КПЈ, прихваћене су у бази од већине народних маса шумадијеког села које је чинило већину у НОП-у тога подручја и довело га до победе.

Писани материјали рађени су у скромној партијској (а и скојевској или одредској) техници која је најчешће располагала са једном или две писаће машине, нешто матрица, боје, хартије, индига и шапирографом за умножавање.

ОД ПРВЕ ШУМАДИЈСКЕ ДО ИРИВРЕМЕНЕ БРИГАДЕ

ФОРМИРАЊЕ БАТАЉОНА У НОП ОДРЕДИМА

Цред полазак 1. шумадијске бригаде ка слободној територији, новембра 1943. године, у 1. шумадијском и Космајском одреду формирани су батаљони. Прва замисао о томе да се у одредима образују батаљони изнета је 16. септембра 1943. године у извештају политичког комесара Главног штаба Србије, Моме Марковића, Покрајинском комитету:

„. . . Сем бригаде приступићу стварању новцх батаљопа који сада неће ући у састав војске (1. шумадијске бригаде — И. Ђ.) већ (одреда. Чете шумадијског одреда јачају. Све те чете ми ћемо претворити у батаљоне. Из тих батаљона ми ћемо регрутовати нове борце за јачање бригаде . . .“[29]

У рејону села Губеревца и Барајева, 30. октобра 1943. издвојено је 140 бораца из Космајског одреда и од њих формиран батаљон, који је ушао у 1. шумадијску бригаду као њен 3. батаљон. Истог дана је и одред реорганизован.[30] Од преосталих 140 бораца формиран је у одреду батаљон који је имао три чете.[31] У одреду су поред чета постојале 2—3 самосталне борбене десетине (групе) и група курира. У свакој чети формирани су: јединица КПЈ и актив СКОЈ-а, а у одреду и батаљону одредска, односно батаљонска руководства КПЈ и СКОЈ-а.

[29] *Зборник,* том I, књ. 5, док. бр. 92.

[30] За команданта одреда постављен је Иван Стефановић Срба, за његовог заменика Драгољуб Стефановић Петријевац, а за политичког комесара Мирко Пандуровић Лаза, кога је 10. децембра 1943. заменио Љубомир Ивковић Шуца.

[31] У штабу батаљона су били: командант Милан Живковић Ујак, политички комесар, уједно и заменик политичког комесара одреда, Драгутин Павличић Душко. Командни састав чета: командир 1. чете Живота Маринковић Посавац, 2. чете Никола Јешић, 3. чете Влагоје Стојковић Турски; политички комесари: 1. чете Живадин Радојевић, 2. чете Родољуб Андрић, и 3. чете Радомир Николић.

Космајски одред наставио је да дејствује на подручју Посавине, Космаја, Подунавља и Јасенице. До 16. новембра борио се заједно са 1. шумадијском бригадом у Космају и Посавини, а од тада је наставио да изводи самосталне акције у младеновачком округу.

Реорганизација 1. шумадијског одреда извршена је у Трбушници, засеоку Ранђићи, 18. новембра 1943. и у њему је формиран батаљон од три чете, свака са око 20 бораца. Поред њих у одреду су постојале самосталне десетине (групе) и група курира.[32]

Укупно је у батаљону било око 60 бораца, од којих 24 другарице. Са полгтгичким радницима у крагујевачком округу, после одласка 1. шумадијске бригаде, остало је око 80 наоружаних бораца.

Оба одреда формирала су, по потреби, самосталне борбене десетине (групе) од одабраних бораца батаљона. Оне су извршавале задатке добијене од штаба одреда или окружних комитета. Обично су то били мањи борбени задаци: диверзије, упади, препади, заседе и ликвидације појединих издајника, или напади на непријатеља са посебног правца у садејству са батаљонима. Оне су често упућиване за везивање главних снага непријатеља у време док су батаљони извршавали задатке на другом крају. После извршавања одређених задатака групе су расформиране до нове потребе. Формирање таквих група почело је 1942. и задржало се до ослобођења Шумадије.

Поред ових војних формација у оба округа, почело је крајем 1943. образовање сеоских борбених десетина. Задатак им је био да штите села од терора и пљачке мањих непријатељских јединида. Обично је једно село формирало једну десетину. Састављене су биле од младића спремних да се боре против непријатеља, који нису могли ступити у одред из неких разлога, или их он није могао примити. Борци сеоских борбених десетина су дању радили код својих кућа, а ноћу извршавали борбене задатке у свом селу или његовој околини, самостално или у садејству са јединицама одреда. Оружје су десетине набављале саме или су га добијале од одреда. Бавиле су се и обавештајним радом, који је често био важнији од самих борбених акција.

Сеоске борбене десетине, које су постојале као посебан облик војних јединица све до ослобођења, биле су, на известан начин, први облик организовања сељака за одбрану оопствених села од непријатеља, облик њиховог почетног везивања за НОП и извориште за мобилизацију нових бораца у одреде и бригаду. Оне су, на ^к^Р^а^ЈУ. биле веза између одреда и села у којима су постојале (села под утицајем НОП-а), што је, гледано у целини, имало велики вој-

[32] **За команданта одреда постављен је Илија Јовановић Лале а за политичког комесара Јован Роган Јова. У штабу батаљона били су: командант Душан Репац (Пера Књижар) и политички комесар Аца, звани Железничар (остали подаци нису утврђени). Командири чета су били: Колубарске (1) Светомир Андрић (Света Даросавац), Орашачке (2) Душан Павловић (Бора Дискусија) и 3. Бранко Ковачевић (Жика Морнар), а политички комесари (истим редом) Бата Ђурић, Никола Досница и Славко Зечевић Влада.**

но-политички значај. Из неких сеоских борбених десетина израстали су водови и чете. а у Друговцу чак и батаљон.[33] ГЦ^н^, кО&Жч,

У младеновачком округу сеоске борбене десетине постојале су у Друговцу, Лштама, Малом Пожаревцу, .Дубони, Влашкој, Сенаји и Поповићу, а у крагујевачком округу у Даросави, Прогореоцима, Бањи, Босути, Врбици, Гарашима, Буковику, Орашцу, Јунковцу и Трбушници. Осги-Ј^^^г^^у, ' $ Г ' А - ^ т [6])

У условима какви су били у Шумадији, ваља посебно истаћи велику улогу курира. Они су одржавали везе између окружних комитета и штабова одреда, окружних и Покрајинског комитета. Задаци су им били тешки, и врло одговорни. Морали су добро познавати путеве, стазе, земљиште, базе, везе, а нарочито људе; пријатеље и непријатеље.

ПОВРАТАК 1. ШУМАДИЈСКОГ ОДРЕДА У ШУМАДИЈУ

Од Трудеља до села Ба на Сувобору, 1. шумадијски одред кретао се у заштитници 1. шумадијске бригаде када је кренула на слободну територију. На Башким колибама одред је 23. новембра до мрака затварао правац којим је отишла бригада и спречавао могући покрет нецријатеља за њом.

У потери за 1. шумадијском бригадом, четнички Руднички корпус је 23. новембра, пред подне, стигао у Горње Бранетиће, засеок Трнавци, а Корпус краљеве горске гарде[(ККГГ) у Врнчане. Даље гоњење 1. шумадијске бригаде преузео је од њих 1. равногорски корпус. Пред мрак је 1. таковска бригада, његова претходница, наишла на положај 1. шумадијског одреда код Башких колиба. Одред ју је дочекао изненадном ватром, а када је 2. чета избила четницима на лево крило, они су се у нереду повукли на Рајац. Неколико четника је убијено и рањено. Одред није имао губитака. Кад је почела пристизати главнина корпуса већ је падао мрак. Пошто је одред извршио постављени задатак, напустио је положај код Башких колиба и спустио се у село Ба, где је ухватио четничког официра, радио-телеграфисту и шифранта, али без радио-станице. Водич из села одвео је одред до каменолома „Славковица", где је запленио једнодневно следовање експлозива и средстава за паљење мина, које су окупационе власти свакодневно давале каменолому. Преко пруге Београд—Чачак одред се пребацио у село Кадина Лука, освануо у Козељу, у засеоку Смиљанићи, а пред мрак 24. новембра, по густој магли, наставио покрет преко Трудеља и Драгоља за Даросаву.

[33] Сеоска борбена десетина Друговца нарасла је крајем априла 1944. у батаљон, који је око села водио борбу са четницима, а после упада четника у село, 29. априла, ушао у састав Космајског одреда. Сеоска борбена јединица Липа водила је борбу са батаљоном СДК, спречила га да уђе у село и нанела му губитке.

Обавештајна служба четничког Рудничког корпуса открила је да се 1. шумадијски одред вратио у Шумадију.[34] Када се 24. новембра Качерска бригада Рудничког корпуса враћала из Горњих Бранетића, у Пољаницама је обавештена да се „Око 40 партизана" налази у Трудељу, на месту званом Царева вода, па је одмах кренула тамо. Одред се већ био пребацио у^Драгоељ, у заселак Јосиповиће, где се одмарао и вечерао. Качерска бригада је о томе добила ново обавештење. Око 1.30 часова, 25. новембра, њени батаљони почели су да опкољавају заселак Јосиповиће. Тада је четницима с леђа наишла група заосталих бораца одреда па је дошло до пушкарања. Одред је одмах реаговао и после краће ноћне борбе пробио се преко реке Качер, а четничка Качерска бригада се повукла у Трудељ. Одред се вратио у Драгоељ, у којем је 26. ноЕембра увече одржао политички збор, после кога се у две колоне (преко Трешњевице и Широковца) пребацио у Живковце. Качерска бригада је 26. новембра прешла из Трудеља у Босуту.

Одред је 27/28. новембра заноћио у Прогореоцима. Због хладноће и кише чете су, уз непосредно обезбеђење, спавале у кућама Гајића, Поповића, Јошића и Аћимовића. После поноћи у двориште куће где је спавала Прва чета ушла су 4 четника, коначара јуришне бригаде ККГГ, да припреме преноћиште. Стражар је отворио ватру на њих и они су се повукли. Одред се пре свануће пребацио у Даросаву, где му се прикључило одељење које је 23. новембра из Трудеља било упућено да пребаци једног рањеног партизана у Манојловце, испод планине Рудник.

У Буковику су се 28. новембра састали Душан Петровић Шане и командант одреда; одлучили су да одред 28/29. новембра нападне батаљон 2. (орашачке) бригаде корпуса КГГ, који се налазио у Мисачи. План је био да 1. чета нападне са јужне стране села, 2. да поседне положај на његовој источној страни, а 3. да се пребаци преко потока и постави заседу на правцу очекиваног повлачења четника.

По снежној и хладној ноћи, батаљон се неопажено привукао четницима, прешао у напад и присилио четнике да се у нереду повуку. Тај напад је уплашио посаду СДС у руднику угља „Мисача", која је до свануће отварала ватру иако је нико није нападао. Убијена су 2, рањено 5, а заробљена 4 четника. Заплењено је неколико пушака и нешто муниције и опреме. Одред није имао губитака.

Ујутру, 29. новембра, батаљон је избио у Трбушницу, где је ухватио и казнио четовођу Милорада Јанковића. Наредне ноћи пребацио се у Бању, с намером да се одмори. Око подне 1. децембра, из правца Клокотића и Босуте, на северним падинама Рудника, чула

[34] **Штаб Рудничког корпуса је касније о овоме известио Дражу Михаиловића: „Качерска бригада вратила се на терен свога среза са задатком да гони комунистичку групу јаку око 60—80, која се после извршених потера одвојила од ове велике групе комуниста (1. шумадијске бригаде — И. Ђ.) и поново вратила у Качерски срез ..."**

се јака пуцњава. Обавештајци су известили командаита одреда да је „наишла велика група партизана". Командант је знао да је то 1. јужноморавска бригада, јер је приликом одласка 1. шумадијске добио задатак да је сачека и испрати за њом.

ПРВА ЈУЖНОМОРАВСКА БРИГАДА У ШУМАДИЈИ

Са Великог Јастрепца 1. јужноморавска бригада је кренула 23. новембра, прошла је поред Крушевца, прешла Западну Мораву, преко Велике Дренове стигла у рејон Жуња—Гунцати.

Бригада је прешла цесту Мрчајевци—Кнић и преко Радмиловца и Бечевице и осванула 29. новембра, око 7 часова, у Коњуши. Одатле је наставила покрет ка Бијелом Пољу, прешла цесту Крагујевац—Горњи Милановац и продужила преко Доњег Црнућа према планини Рудник. Бригада је успут одржала један збор (у Гунцатима), спалила неке општинске архиве (у Радмиловцу и Коњуши) и прекинула телефонско-телеграфске линије између Крагујевца и Горњег Милановца.[35]

Према извештају Гружанске четничке бригаде од 9. децембра 1943. године:

„530 комуниста пренећило је у селу Жуњама где су од мештана добро дочекани ... Комунисти су за собом оставили тројке да убијају четничке команданте .. [36]

Појављивање 1. јужноморавске бригаде у Шумадији уплашило је четнике. Чим је инспектор Врховне четничке команде пуковник Јеврем Симић Дршка открио у ком се правцу креће бригада, узбунио је корпусе на тој страни. Наредио је да 6 корпуса изврши делимичну мобилизацију, нападне, разбије и унипгги 1. јужноморавску бригаду. У строго поверљивом наређењу, од 27. новембра 1943. у 15.45 часова, писао је:

„Црвени у јачини од 500 људи продрли су синоћ, 26. 11. 43, до Црног врха—Бајчетине.. . Напред имају претходницу која се

[35] **Прва јужноморавска бригада требало је да се пробије из Топлице у Шумадију и заједно са 1. шумадијском продре на слободну територију Санџака. Како она до 23. новембра није стигла нити се јавила 1. шумадијска је, према одлуци Врховног штаба и наређењу Главног штаба Србије, кренула из Шумадије ка Санџаку без ње.**

[36] **Архив Србије, ЧА, „ДМ" — II, РК — 3. Пред наилазак 1. јужноморавске бригаде пуштен је из београдског логора Сајмиште Игњат Кораћ, који се, после тога, неко време скривао у Жуњи. Он је 1941. године ухваћен као партизан и затворен у логор, где је постао логорски капо и пребијао логораше. Полиција га је заврбовала. У Жуњи је „добровољно" ступио у 1. јужноморавску бригаду, а по њеном пробијању у Шумадију остао у 1. шумадијском одреду. Није доказано да је одатле успоставио везу са полицијом. Септембра 1944. открили су га преживели логораши па је од суда осуђен и стрељан као непријатељ.**

бори, а главнина иде за њом у колони по један. Правац им је Рудник. Штеде муницију. Боси су и голи ... Ми смо затворили одступницу са 1.000 људи ..."

У том циљу четничким корпусима је наређено да 28. новембра до 18 часова поседну јужне и источне падине планине Рудник, а 29. новембра до 20 часова, по дубини, Белановицу. Четници нису успели да у одређено време поседну положаје и затворе правце којима су предвиђали да ће се кретати бригада.

Преко цесте Крагујевац—Горњи Милановац 1. јужноморавска бригада је прешла без борбе и преко Бабинца на Руднику 30. новембра 1943. стигла у Манојловце и Јарменовце. Испред села њена је претходница протерала обезбеђење корпуса КГГ, чија се главнина налазила у Доњој Шаторњи.

Безу са секрета,ром Покрајинског комитета Србије Благојем Нешковићем Михаилом, који је ишао са бригадом, први је успоставио политички радник Милан Драгулић Стојан. Од штаба бригаде је примио нешто оружја и прихватио 3 лакша и 2 тежа рањеникакоје је оместио у болнице (земунице) у Манојловцима.[37] Бригада је преноћила у Манојловцима и Јарменовцима. За то време Руднички корпус је 30. новембра око подне стигао у варошицу Рудник, где је, обавештен да се 1. јужноморавска бригада креће преко планине Рудник, на брзину запосео положаје испред варошице, тако да је 1. јужноморавска бригада заноћила између два четничка корпуса — Рудничког (у Руднику) и корпуса КГГ (у Доњој Шаторњи) који су везу одржавали телефоном преко линије која је пролазила кроз Јарменовце.

У зору 1. децембра 1. јужноморавска бригада је без борбе извршила покрет правцем Војковци—Клокотић (триг. 699)—Грчки гроб (к. 641)—Зелениковац (к. 522)—Босута. Не располажући сигурним подацима о четницима штаб је јача обезбеђења поставио на Зелениковцу (к. 522) и Пољанама (к. 552), пошто су ти правци били најугроженији од Рудника и Шаторње.

У Босути се бригада разместила за одмор: 1. батаљон у засеоку Радовановићи, 2. батаљон у центру села, 3. батаљон (омладински) у засеоку Комненовићи и штаб бригаде, са којим је био секретар Покрајинског комитета Благоје Нешковић, у засеоку Богдановићи.

Руднички корпус и корпус КГГ кретали су се тог дана за 1. јужноморавском бригадом. Први је у 6 часова пошао из Рудника, са Качерском бригадом у претходници, детаљно претресајући терен и пажљиво извиђајући, сазнао је да се 1. јужноморавска бригада оцмара у Босути, где јој се припрема вечера; други, са две бригаде,

[57] **Тешки рањеници су били: Путимир Марковић, Гавра из Куршумлије, и борац звани Шуца. Смештени су у земуницу испод Бабинца. Гавра је неколико дана каеније умро. Шуца је оздравио и ступио у један шумадијски одред. Погинуо је јануара 1944. у Босути. Три лакша рањеника, после неколико дана, вратили су се у Топлицу.**

упутио се преко Горње Трешњевице ка Босути. Корпуси су, пошто су успоставили непосредну везу, непримећено подишли положајима обезбеђења 1. јужноморавске бригаде. Око 15 часова Качерска бригада је отворила ватру на обезбеђење и прешла у напад, али је заустављена испред Зелениковца. Четници су тада убацили у напад Лазаревачку и јуришну бригаду корпуса КГГ, али без успеха. Обезбеђење 1. јужноморавске! бригаде зауставило је први напад четника а главнина бригаде је на време посела положаје. У жестокој борби која је вођена до мрака, четнички напад је одбијен а њихове бригаде одбачене на полазне положаје.[38] Погинуло је осам, рањено 11, а заробљено око 40 четника, мобилисаних сељака, који су одмах пуштени. Заплењено је 6 пушкомитраљеза, 40 пушака и нешто муниције.[39]

У Босути је 1. јужноморавска бригада вечерала и преноћила, а јавили су јој се и политички радници качерског среза. Одатле је ујутру 2. децембра кренула ка Гарашима, где се одморила у засеоку Марковићи (запалила је општинску архиву и забранила рад општинској управи). После њеног доласка бугарска артиљерија и минобацачи >су из рејона Аранђеловца почели да туку заселак.

Четници нису тог дана напали јачим снагама, али су упорно извијали и узнемиривали бригаду мањим препадима, припремајући главни напад 3. децембра.

Партизански обавештајац „Ика" из Аранђеловца послао је други извештај окружном комитету Крагујевца, у коме између осталог стоји:

„Командант Окружног одреда СДС Крагујевца потпуковник Мирко Станковић обавештен је да је преко Мораве прешао одред добро наоружаних комуниста под командом Манојловића (Милоша, начелника штаба 1. јужноморавске бригаде — И. Ђ) и за неки дан треба да стигне на Венчац.

У потерама против партизана узеће учешћа око 3.500 људи: Немци и Бугари од Крагујевца, четници Драже Михаиловића, I и II корпуса, од Горњег Милановца, а СДС и Бугари из Аранђеловиа.

По плану ове снаг,е су груписане у три групе: прва Аранђеловац—Даросава—Белановица; друга, Милановац—Рудник—Трешњевица, и трећа, Крагујевац—Шаторња .. ."[40]

[38] **О жестини борбе на Зелениковцу сведочи извештај Качерске четничке бригаде: „... Тада су комунисти са доминирајућих положаја јуришали као бесни на четнички стрељачки строј, нарочито на десно крило ГГ (Горске гарде — И. Ђ.), где је погинуло седам а рањено 6 четника . .." (Архив ВИИ, К-74, рег. бр. 34/4).**

[38] **Обавештајац Окружног комитета Крагујевца „Ика" (Драгомир Петровић Гема) јавио је истог дана из Аранђеловца Окружном комитету: „... Чује се да се у Драгољу и Босути води борба четника Драже Михаиловића и НОВ. Као појачање из Аранђеловца отишло је 150 недићеваца са 20 пушкомитраљеза ..." (Архив Србије, ОК Ар.-281).**

[40] **Архив Србије, ОК Ар.-282.**

У Марковићима је 2. децембра секретар Покрајинског комитета Благоје Нешковић одржао састанак са секретаром Окружног комитета Крагујевца Душаном Петровићем Шанетом, који је са члановима Окружног комитета Милком Минић и Милићем Радовановићем стигао на његов позив из Буковика. Пре него што је пошао на састанак Душан Петровић је упутио наређење 1. шумадијском одреду, који се налазио у селу Бањи, да се пребаци у Даросаву.

На том састанку Петровић је поднео извештај о војно-политичкој ситуацији у округу после одласка 1. шумадијске бригаде, а потом је одлучено да Милка Минић Ана пође са 1. јужноморавском у источну Босну, одакле ће се пребацити у Мачву и примити дужност секретара Окружног комитета КПЈ за Шабац; да бригада два тешка рањеника остави на лечењу, а сувишно оружје преда 1. шумадијском одреду; да Игњат Кораћ остане у 1. шумадијском одреду и да одред испрати бригаду до Славковице, а за даље кретање да јој да водиче. Благоје Нешковић је саопштио Душану Петровићу да је постао кандидат за члана Покрајинског комитета и да то јави Петру Стамболићу у Београд.

Прва јужноморавска бригада се задржала у Гарашима до 3. децембра. Мање борбе вођене су само у рејону Орловице и Шутице. Затим се бригада у ноћи 3/4. децембра пребацила у Даросаву и посела рејоне Жути Оглавак (к. 371), Дрењак (триг. 371) и Медведњак (к. 353). Бригада је тада имала око 550 бораца, 25 коња, доста муниције и нешто тешког наоружања, па је била способна за ударе и маневре. Непријатељ је био свестан њене снаге, па ју је пратио, извијао и узнемиравао припремајући се да је разбије и уништи истовременим концентричним ударом јачих снага, пошто је претходно опколи. Његове јединице из Аранђеловца, Младеновца, Сопота, Лазаревца и Белановице кренуле су ка Даросави, а остале из суседних рејона су им се придружиле.

За напад на бригаду ангажовани су четници — три бригаде корпуса КГГ, са око 1.000 четника, и две бригаде Рудничког корпуса, са око 800 четника, а припремали су се и други четнички корпуси; затим сремски одреди СДС из Аранђеловца, Младеновца, Сопота, Лазаревца и Белановице и окружни одред СДС из Крагујевца, са укупно око 600 стражара. Напад је подржавала бугарска артиљерија из рејона Аранђеловца, а целом акцијом су руководили Немци.

Непријатељ је кренуо у напад истовремено, са свих страна. По снегу и хладном времену најжешћа борба вођена је 4. децембра на Жутом Оглавку, Дрењаку и Медведњаку од 14 до 17 часова, а настављена је и по ноћи, до 21 час. Немци су за време борбе камионима довозили муницију корпусу КГГ до положаја у Даросави. Прва јужноморавска ј'е~ успела да одбије~све нападе непријатеља и да J!е пробије^ из окружења у праппу Бенчпнп. Непријатељски губиг^и нису познати, а бригада је имала 4 рањена борца. Да је непријатељ у ТОЈ борби претрпео већи пораз да се закључити по томе што бригаду наредна два дана, колико је Јбида на том подручју, није узнемиравао.

Група политинких радника из округа Крагујевац 1. маја 1944. године на Вагану.

Душан Петровић - Шане
секретар Окружног комитета
Крагујевац 1942-1944.

омандант 4. *батаљона* ***2.*** *шумадијске бригаде Раденко Поповић, други слева, са {јближим сарадницима у Шумадији септембра* ***1944.*** *године.*

Драгослав-Дража Марковић
секретар СК КПЈ за Младеновац
1943-1944.

У ноћи 4/5. децембра 1. јужноморавска бригада из Венчана се пребацила у Рудовце, где је вечерала, а затим продужила марш и ујутру осванула у Трбушници.

Ка 1. јужноморавској бригади тог дана из Бање преко Бањковице (к. 341) према Даросави се кретао 1. шумадијски одред. "У Врбици му се прикључила ударна десетина Бранка Ковачевића. Пошто је избио на пут Аранђеловац—Даросава, одред је по мраку и киши продужио њиме очекујући сусрет са 1. јужноморавском бригадом. У селу Буковику наишао је на јединице корпуса КГГ са којима се сукобио. То је узбунило четнике на околним положајима. Да би се што пре пробио кроз четничке положаје, одред се поделио у три групе. Прва група, са командантом одреда, пробила се јужно од пута правцем Даросава—Рудовци и сутрадан око 10 часова ст^тла на Трбушничко гробље. Друга група, са Милорадом Прокићем, командантом вода, пробила се северно од пута, уз поток Швабинац, правцем Кљештевица—Жути Оглавак—Главица—Рудовци и нешто после прве групе састала се са 1. јужноморавском бригадом на истом месту. Ударна борбена десетина Бранка Ковачевића наишла је на густ распоред четника Рудничког корпуса у Прогореоцима, па је била принуђена да се пребаци на Букуљу (са одредом се састала после одласка 1. јужноморавске бригаде).

Увете 5. децембра, 1. јужноморавска бригада и 1. шумадијски одјзед пр^баЦиЛи~су се у Брајковац, у заселак Петровићи. Четнички Руднички корпус је запосео Крушевички вис, одакле је извијао.

Ујутру 6. децембра бригада и одред су осванули у рејону села Липље—Ивановци—Пољанице, одакле је бригада 6/7. децембра кренула у пробијање ка слободној територији. До Славковице ју је пратио одред. За водича бригаде одређен је борац Драгослав Симић Чарлама, који је раније, са 1. шумадијском бригадом, ишао до Тометиног Поља, одакле се стицајем околности са три борца вратио у Шумадију. Из Славковице се 1. шумадијски одред поново вратио у Шумадију. Тако је после шест дана боравка у Шумадији испраћена 1. јужноморавска бригада.[41]

Руднички четнички корпус кретао се за њом до Рајца. Одатле се његова Лазаревачка бригада вратила за 1. шумадијским одредом у колубарски срез, а Качерска бригада се краће задржала на Проструз и, па се и она вратила у качерски срез. На основу процене да ће се 1. јужноморавска бригада кретати за „Брадоњином групом" (правцем којим је отишла 1. шумадијока бригада), командант корпуса КГГ известио је о томе команданте 1. и 2. равногорског корпуса и тражио да јој затворе пролаз у селу Куштунићима. Чак је и сам врховни четнички командант, Дража Михаиловић, 4. децембра упутио циркуларни радиограм заинтересованим корпусима којим тражи да се бригада уништи:

[41] **Пред одлазак, 4. децембра, 1. јужноморавска бригада оставила је на лечењу у Даросави једног борца, тешко рањеног у ногу. Лечен је у кући Радоја Симића, а затим у кући Животе Ранковића, но ипак није успео да преживи.**

„Група комуниста која је од Кесеровића пошла из Топлице, појавила се на Руднику. Њена је јачина око 400 људи. Капетан Калабић (Никола — И. Ђ.) ступио је у најоштрију борбу са њима. На дан 1. децембра 1943. године водио је борбу код села Јарменовац, западно од Шаторње. Одатле су они одступили за с. Босуту, 5 километара источно од Белановице. Капетан Калабић и даље води борбу са овом групом која је до сада изгубила 42 мртва што је избројано (овај податак није тачан — И. Ђ.). Један заробљени комуниста изјавио је да иду за Босну (такође нема поузданих података да је неки борац бригаде заробљен — И. Ђ.).

Према томе, ваљевски, први и други равногорски, пожешки и златиборски корпус нека буду спремни да их препреče на овом путу и униште. Прикупите снаге у сваком корпусу што пре и прикупљени ударите, а развите што јачу обавештајну службу на што већу даљину. Напасти их одмах чим се група ма где појави и непрестано је јурити без обзира да ли је прошла рејон дотичног корпуса или није. Не поседати ни један положај, већ само нападати. Поседање положаја је некорисно, јер се њихов правац одступања не зна тачно. Гоњење, само гоњење, је једини начин рада, са нападом ма где се појавили.

Мајор Смиљанић из Груже извештава да још једна група иде у правцу Рудника. Наређујем да се и та група дочекује на исти начин. Најозбиљније предузети ову акцију и извештавати као о свему што сте предузели за уништење",[42]

Упркос свему томе, 1. јужноморавска бригада се пробила у источну Босну и 11. децембра 1943. године, до 12 часова, пребацила се сплавом преко Дрине код Старог Брода (северно од Вишеграда). У време лимско-дринске операције у шестој непријатељској офанзиви дејствовала је у саставу 5. крајишке дивизије у источној Босни.

ДЕЈСТВА 1. ШУМАДИЈСКОГ ОДРЕДА

Већ од одласка 1. шумадијске бригаде из Шумадије, четници су свакодневно, јаким снагама, гонили 1. шумадијски одред и постављали му заседе. Да би избегао њихове ударе, одред је био приморан да се етално пребацује из једног краја округа у други, али је при том и сам изводио акције: нападао мање непријатељске посаде и објекте, најчешће средства везе и комуникације. Ослоњен на народ, прикривеним, брзим и дугим покретима успео је да не само сачува живу силу него и да непријатељу задаје ударце и сузбије његов утицај у народу.

После растанка са 1. јужноморавском бригадом у Славковици, 1. шумадијски одред вратио се у рејон села Трбушнице и Бистрице. За њим се у Трбушницу вратила и Лазаревачка четничка бригада.

[42] **Архив ВИИ, ЧА, К-74, рег. бр. док. 36/4.**

Она је 8. децембра похватала све чланове новог НОО села Трбушнице и после претећег говора команданта Лазаревачке бригаде стрељала их пред збором мештана на Трбушничком гробљу, а са собом одвела Светислава Радојичића „због јатаковања комунистима".[43]

Одмах после стрељања чланова НОО, Лазаревачка четничка бригада се брзо пребацила у Бистрицу, у заселак Лазаревиће, где је опколила групу бораца 1 (колубарске) чете 1. шумадијског одреда. У борби до које је дошло погинули су борци: Владислав Милутиновић, столар из Барошевца, Александар Синђелић и Борисав Вучић, земљорадници из Вреоца, и Јанко Станичић, земљорадник из Шопића. Лешеве погинулих четници су упутили станици СДС у Лазаревцу која их је јавно изложила на пијаци.

Из Трбушнице се 1. шумадијски одред пребацио на планину Букуљу. Одатле је 2 (орашачка) чета однела по један сандук пушака и муниције у Манојловце, оставила их на чување код Радојице Ристића и продужила у Љубичевац. После краће борбе са четницима корпуса КГГ у том селу, 10. децембра, 2. чета се повукла и истог дана око 21 час упала у варошицу Рудник, где је уништила тамошњу телефонску централу, а затим прешла у село Велереч где се састала са 1. четом. Са Букуље 1. чета се пребацила на Ваган, пресекла више телефонских стубова и покидала телефонску везу између Аранђеловца и Белановице. То исто је учинила и између села Барошевца и Рудоваца а затим преко Бањана и Штавице пребацила у Велереч.

У засеоку између Велереча и Мајдана одред се састао са Таковском четом Чачанског НОП одреда. Око подне 11. децембра, Таковска четничка бригада напала је одред у засеоку док се одмарао. Четници су се привукли и отворили жестоку ватру. Одред је брзо заузео положај и одбио четнички напад, у чему се нарочито истакао пушкомитраљезац Драгољуб Ћирић Циганче. Погинуо је борац 1. чете Душан Васиљевић, из Копљара, од непријатељске бомбе која се до њега докотрљала.

У ноћи 13/14. децембра одред се пребацио у Винчу, код Тополе и прекинуо телефонске везе између Тополе и Рудника, а у 14.30 часова, на железничкој станици Рудовци, запленио је 15.300 кг пшенице у џаковима и поделио мештанима. Сутрадан је у Трбушници одржан политички збор, а затим преко Буковика одред је прешао у Копљаре, где су у ноћи 15/16. децембра спалили желез-

[48] Архив Србије, архива „МН"-Н-218. Први НОО у Трбушници формиран је фебруара 1943. У њему су били: председник Јован Дишић и чланови Властимир Матић, Живомир, Велимир и Живота Живковић. Четници су их открили, похватали и заклали у селу Дрен крајем јуна 1943. године.

Други НОО формиран је августа 1943. У њему су били: Митар, Костадин и Милован Прокић, Милутин Илић и Светолик Цвеја Пантелић. Четници су их открили, похватали и стрељали на Трбушничком гробљу 8. децембра 1943. године.

Трећи НОО у селу Трбушници формиран је јануара 1944. године. У њему су били: председник Милорад Јеремић и чланови Радојица Пантелић и Милан Петровић. Сва тројица су дочекала крај рата.

ничку станицу па продужили у Бању. Наредне ноћи, 16/17. децембра, одред је у Брајковцу одржао политички збор и пренићио, а сутрадан се преко Барошовца и Трбушнице пребацио У Даросаву.

Одред је од 14 до 16 часова 19. децембра водио борбу са Лазаревачком четничком бригадом у рејону Даросава—Рудовачки забран—Пркосава. Убијен је 1, а рањен 1 четник.

Из Рудовачког забрана одред је кренуо (преко Жутог Оглавка и Пресеке) ка Бањи и 20. децембра у 1.30 часова наишао код Пресеке на четничку заседу, која је прва отворила ватру. Борба је трајала до 4 часа, када је четницима стигао у помоћ одред СДС из Аранђеловца. Одред се преко Буковика и Гараша вратио у Трбушницу, где је истог дана водио борбу са Лазаревачком четничком бригадом. Сутрадан, 21. децембра, одред се пребацио у село Крушевицу, где се састао са Космајским одредом.

ДЕЈСТВА КОСМАЈСКОГ ОДРЕДА

Јаке непријатељске снаге, које су се од почетка новембра прикупиле у крагујевачком округу за борбу против 1. шумадијске бригаде, пренеле су дејсгва и на подручје младеновачког округа. Прво су СДС и полиција претресале села и хапсиле сељаке. Затим су четници организовали потере за Космајским одредом, држали зборове, успостављали своје организације, спроводили мобилизацију и све то пратили разним злочинима. Половином новембра 1943. влада Милана Недића оценила је стање у београдском округу као „забрињавајуће", а у крагујевачком као „доста забрињавајуће". Половином децембра њено одељење за државну заштиту Министарства унутрашњих послова оценило је да се стање безбедности погоршава, да комунисти руше пруге, пале архиве и зграде општина, нападају одреде СДС и СДК и убијају „вићеније националисте". У исто време органи те владе неуморно су прикупљали од сељака и испоручивали окупатору пшеницу, кукуруз и друге намирнице, упућивали таоце у логоре, присилно слали људе у Бор и Костолац да копају бакар и угаљ за окупатора, потказивали суграђане окупатору и достављали му спискове рођених од 1919. до 1924. године, ради мобилизације.[44]

Појачани притисак непријатеља у младеновачком округу брзо се осетио. У посавском еелу (Жали Борак? окупило се око 700 четника из Тамнаве и Посавинеј а у селу Велики Борак четници су стрељали 10 сељака „због сарадње са комунистима". Стражари СДС су чешће залазили у села, а станице су им појачане.

У селима грочанског среза харали су одреди СДС и СДК. Између 8. и 15. новембра око 400 припадника СДК са 4 тенка пљачкали су сељаке у Врчину, Бегаљици, Ритопеку, Заклопачи и дру-

[44] **Архив Србије, „МН"-И-214, 215. и 218.**

гим селима, хапсили породице бораца одреда и бригаде и спроводили у логор.

У Подунављу и Јасеници вршљали су четници Смедеревског корпуса, са око 450, и корпус КГГ са око 400 четника. Почетком децембра они су у Великој Крсни заклали 6, а у Селевцу батинали 7 људи. Једном од њих су ударили 200, а другом 150 батина, па су обојица умрла. У више села четници су држали зборове, нападали НОП, претили партизанима и њиховим сарадницима, величали краља Петра II, итд.

У то време четници етварају у корпусима јуришне бригаде, за које се нарочито залагао Дража Михаиловић. Корпус КГГ је 6. децембра у Даросави формирао 2. јуришну бригаду са три батаљона. Око 12.30 часова истог дана, она се на Иваначким ливадама сударила са Космајским одредом. Борба је вођена до 16 часова. Убијена су два четника а четници су заробили једну партизанку.

Делујући у таквим условима, после одласка 1. шумадијске бригаде, Космајски одред је настојао да појача борбене акције. Када се 16. новембра 1943. у Стојнику (сопотском) одвојио од 1. шумадиЈеке бригаде, одред, односно његов батаљон, наставио је да се бори у две групе. Прва група, батаљон без 3. чете, са командантом одреда, дејствовала је у Подунављу и Јасеници (грочански, подунавски и јасенички срез), а друга група, 3. чета, са политичким комесаром одреда, у Посавини и Космају (посавски и космајски срез). Граница између подручја њихових дејстава били су пруга и/^пут) Београд—Младеновац—Смедеревска Паланка. Групе су се повремено састајале да анализирају извршене акције и планирају нове, посебне и заједничке.

Прва група (у даљем тексту батаљон) кренула је из Стојника 16/17. новембра, пребацила се преко пруге и (^цесте) Београд—Младеновац и продужила према Подунављу и Јасеници.

Батаљон је 21. новембра преко Дубоне стигао у Бадљевицу, где је водио мању борбу са четницима. Увече је прешао у Друговац, где су једну свадбу искористили за политички збор и ту преноћили. Командант одреда, са десетак бораца, пребацио се одатле у Мало Орашје и напао неколико четничких официра и њихову пратњу у једној кући. Убијен је 1, а рањена 2 четника, остали су побегли. Тешко је рањен борац Крста, из Друговца, и командант одреда у десну руку.

У току поподнева 22. новембра батаљон се пребацио у Водањ, одатле 23. новембра у Биновац, 24. новембар је провео у Суводолу, а 25. и 26. новембра се одмарао у Бачинцу.

Око 11 часова 26. новембра командант батаљона Милан Живковић Ујак кренуо је са обе чете (без једног вода) ка Селевцу. Пола чаоа касније чете су наишле на одред СДС и СДК. Дошло је до оштре борбе, која је вођена до 17 часова. Четама је пристигао у помоћ вод који је био остао у Бачинцу и сеоска борбена дееетина из Бачинца. Непријатељ је одбачен ка Селевцу уз губитке од 15 мртвих и 20 рањених. Из батаљона је погинуо командир 2. чете Живко

Степановић Иво, из Кусатка, и још 1 борац, а лакше су рањени командант батаљона (у ногу) и јох 3 борца. Рањеници су остављени на лечењу у Суводолу. Са њима је остала Загорка (Зора) Павловић Ружа, а батаљон је прешао у Бадљевицу.[45]

Сутрадан, 27. новембра увече, батаљон је стигао у Дражањ, где је спалио општинску архиву и мобилизацијске спискове, одмарао се близу села и прикупљао податке о непријатељу. Из Дражња је тада ступило у батаљон 14 омладинаца и 2 из Бегаљице. Пошто је напустио Дражањ, батаљон је, уз пут, 28/29. новембра, спалио архиву општине Умчари и ликвидирао неколико издајника у рејону Гроцке. Ујутру, 30. новембра, поред путева у грочанском срезу освануле су пароле против мобилизације коју је спроводила Недићева влада.

Батаљон је поново био у акцији 30. новембра око 14 часова. Његова 1. чета је напала и разоружала сеоску четничку стражу у Бегаљици и запалила општинску архиву, а 2. чета је опколила и напала четнике у манастиру Раиновцу. Пошто су одбили да се предају, запаљена је зграда из које су се четници бранили. Чете су се састале у Пударцима, па је батаљон увече наставио покрет преко Малог Пожаревца, Поповића и Ропочева; 1. децембра је освануо у Бабама, где се састао са 3. четом.

Трећу чету (другу групу батаљона), са командиром Миланом Лазаревићем Мечком, изненадило је 17. новембра у Бождаревцу око 1.000 немачких и бугарских БОЈника. После погибије неколико бораца, повукла се из борбе. Два дана касније била је у Лисовићу, а 21. и 22. новембра у Дучини, Бабама и Парцанима. У Барајеву, у засеоку Равни Гај, чета је 26. новембра водила борбу са здруженим одредом СДС и СДК, који је пљачкао сељаке. Убијен је 1, а рањена 3 непријатељска војника. Четаје ј28/29. новембра преноћила у Бождаревцу а 29. новембра уЗДЈШшци разбила одред СДС и неке четничке Јединице. Из Сибнице је чета 1. децембра стигла у Бабе, где се састала са батаљоном.

Батаљон је 2. децембра преданио у селу, а штаб одреда и штаб батаљона су извршили анализу дејстава чета и планирали наредне акције.

УЈУТРУ 3. децембра батаљон је кренуо из Баба ка Великој Иванчи с намером да се пребаци на подручје крагујевачког округа. Нешто се дуже задржао у Иванчи, ради успостављања везе, али су га у међувремену, 6. децембра, на Иваначким ливадама напали четници 2. јуришне бригаде корпуса КГГ. Борба је трајала од 12.30 до 17 часова.

Пошто се повукао, батаљон је, у старој^ подели, кренуо ка својим рејонима: 1. и 2. чета ка Подунављу и Јасеници, а 3. чета ка Посавини и Космају. У борби на Иваначким ливадама била је одсечена група бораца, са политичким комесаром одреда, али су

[45] Половином децембра 1943. четници су открили, похватали и стрељали ову групу рањеника заједно са Загорком ПазлоЕић, која је тада имала 17 година. (Архив ВИИ, К-93, рег. бр. док. 40/1-1 и 43/1).

успели да се пробију на планину Букуљу, а одатле до Болеча и назад до Поповића, где је политички комесар одреда остао неко време на лечењу.

У току ноћи 6/7. децембра батаљон је преко ^ ттута м пруге Београд—Младеновац упао у грочански срез, запалио општинску архиву у Пударцима и продужио покрет ка Гроцкој. У 17.30 часова напао је Гроцку, одноoно станицу СДС и немачку јединицу која се ту затекла. Напад није успео, па се батаљон повукао и исте ноћи пребацио у Друговац. Сутрадан, 8. децембра, водио је борбу са две чете СДК и неким четничким јединицама између Друговца и Суводола. Четници су заробили једног тешко рањеног борца. У тој борби убијен је четнички командант Остојић. Непријатељ се повукао, а бат^аљон је продужио ка Шепшину, где је боравио 8. и 9. децембра. Ту га је 10. децембра обишао члан Окружног комитета Младеновца Душан Михаиловић Јерко. Одржао је састанке са партијским јединицама 1. и 2. чете и поднео извештај Окружном комитету. У 1. чети је било 7 чланова и 3 кандидата, у 2. чети 6 чланова и 3 кандидата и у 3. чети 3 члана и 3 кандидата за члана КПЈ. Укупно је у батаљону било 16 чланова и 9 кандидата за чланове КПЈ. Дужност политичког комесара Космајског одреда тада је примио Љубомир Ивковић Шуца, а његов заменик, уједно секретар партијског бироа и политички комесар батаљона, био је Драгутин Павличић Душко.

Из Шепшина је батаљон кренуо за Селевац. Уз пут је, у 5 часова ујутру, упао у Велику Крсну, разбио четничку сеоску стражу и убио команданта села и командира страже. У селу је остао до 13 часова, када се повукао пред јаким непријатељским снагама према Азањи.

Из Јасенице је батаљон кренуо према Космају. У Малој Иванчи је 14. децембра око 12 часова, разбио сеоску стражу и ликвидирао неке издајнике. Једна група бораца је у исто време упала у рудник „Давидовић" у Бегаљици, демолирала рудничка постројења и запленила нешто експлозива и средстава за паљење. Сутрадан, 15. децембра, све три чете батаљона биле су заједно на Космају.

Поред батаљона, и сеоске борбене десетине и политички радници такође су изводили акције и палили општинске архиве: 4. децембра у Умчарима, 5/6. децембра у Ритопеку, 9/10. децембра у Азањи, итд.

После повлачења из борбе на Иваначким ливадама, 3. чета је/ 7. децембра у 1ј) здгпна узгд-тта у Малу Иванчу и запалила општин-\ску~~архиву, а затим се преко Бошњака и Рипња исте ноћи преба-/ цила у Липовачку шуму, где је преданила. Преко дана је извиђала\ рејон Умке, а 8. децембра у 19.30 часова упала у фабрику „Поса- (вина" (данас „Зеленгора"), поразбијала фабричка постројења и за-) пленила нешто зимске одеће. Преко Барајева и Губеревца чета се к пребацила у Рогачу, где је отигла 9. децембра око 8 часова. До 15. децембра чета је деловала у Посавини, а затим се вратила на Ко- / смај у састав батаљона.

У децембру 1943. године, непријатељ је у Шумадији настављао активност започету у новембру. Појачао је притисак на народно-ослободилачки покрет Шумадије и терор над становништвом. Непријатељ је наступао удружено „против комуниста^хи под немачком командом. Његове снаге су биле: немачке у Београду, Смедереву, Младеновцу, Тополи, Крагујевцу, Лазаревцу, Ваљеву, Пожаревцу и Обреновцу; бугарске у Пожаревцу, Петровцу, Крагујевцу и Аранђеловцу (25. дивизија); Српска државна стража (окружни, сресКи и јуришни одреди, станице СДС и СГС) и Српски добровољачки корпус у Београду, Смедереву, Смедеревској Паланци, Краљеву, Чачку и Крагујевцу; четници Драже Михаиловића: Авалски, Смедеревски и корпус КГГ, са по 6 бригада, и Руднички, са две бригаде, укупно 20 бригада.

Поред квислиншког апарата, четници су успостављали свој апарат власти: равногорске одборе, сеоске страже, команданте места и срезова и друге.

Тако велике непријатељске снаге и тешки зимски услови чинили су борбу партизанских одреда у Шумадији веома тешком. Да би избегао очекиване непријатељске ударе, штаб Космајског одреда је одлучио да свој батаљон пребаци у крагујевачки округ, где је рачунао на повољније услове за борбу. Зато је батаљон 16. децембра осванув у Брајковцу (где су борци дали успешну приредбу са програмом за народ). Сутрадан је батаљон у Трбушници одржао политички збор, на коме су говорили командант Милан Живковић Ујак и политички комесар Драгутин Павличић Душко. Партијске јединице чета одржавале су састанке и прорађивале „Реферат о партији". Борци су обучавани за борбена дејства у петоркама и после прорађивали чланак „Омладина у НОБ'^4®^

Батаљон се 18. децембра пребацио у Даросаву. Ту се 2. чети прикључило 6 бораца 3. батаљона 1. шумадијске бригаде, који су 4. децембра успели да се извуку из Пријепоља и пробију све до Шумадије*,[47] N

Батаљон је 19. децембра стигао у Пркосаву и ту остао да предани. Одбио је изненадни напад четника (убијен је 1 четник, а 1 рашен), али су том приликом рањени политички комесар одреда Љубомир Ивковић Шуца и омладински руководилац у батаљону Стеван Стојић Стева.

Преко Венчана и Раниловића батаљон се пребацио у Велику Иванчу. За време одмора у селу, 20. децембра, неопажено су му се дању, по магли и суснежици, привукли четници и напали га јаким

"в Архив Србије, ОК Мл.-ЗОб; архива „МН"-И-222.

[47] *Зборник,* том I, књ. 5; док. бр. 153. Из Пријепоља су се пробили: Живан Јанковић Никола (из Вучака), Драгољуб Симић Мићко (из Ковачевца), Драгослав Митровић Драга, Милосав Митровић — Миша Конспирација (из Водња), Александар Јовановић — Мали Зец и Милосављевић — Мића Циле (из Врестовика). До краја рата сви су изгинули у Шумадији. Последњи је погинуо Мићко, децембра Ш4—шдине на сремском фронту, као томандир чете у 31. српској бригади.

снагама. Дошло је до жестоке борбе на блиском одстојању. Убијено је 20 четника. Из батаљона је погинуло 4, а заробљен 1 борац. Батаљон се повукао под борбом правцем Раниловићи—Жути Оглавак——Даросава—Крушевица. Трећа чета сеодвДјила и повукла другим правцем. Она је 21. децембра стигла у^ТГиносав^, одакле се у 19 часова пребацила у Рушањ, а 22. децембра је извршила напад *наГ* Умку.

Батаљон је 21. децембра стигао у Крушевицу, где се састао са батаљоном 1. шумадијског одреда. Девет дана касније, у његов састав се вратила и 3. чета.

УДРУЖЕНИ НЕПРИЈАТЕЉИ НОП-а У ШУМАДИЈИ

САРАДЊА ЧЕТНИКА И НЕМАЦА

Развој војно-политичке ситуације у Европи, на источном, западном и јужном (југословенском) ратишту, посебно у Србији, условио је даље зближавање четника и Немаца и ојачао њихову сарадњу у борби против НОП-а у Шумадији.

Немцима, који су трпели тешке поразе на свим фронтовима, био је потребан сваки војник, властити и квислиншки, а четници, до ногу потучени у пролеће 1943. на Неретви, водили су судбоносну битку да Србију ставе под своју контролу и да, као главна снага у њој, дочекају крај рата, уздајући се да ће, уз помоћ западних сила, на тај начин очувати и своје позиције у Југославији, обезбедити повратак династије и обнову предратног друштвеног поретка. Били су то довољно добри разлози и за једне и за друге да тесно сарађују. Разумљиво, у томе су главну реч увек имали Немци.[48]

Пуковник Бејли, шеф британске војне мисије при Врховној четничкој команди, предао је Дражи Михаиловићу 29. маја 1943. (у селу Брекову) захтев Савезничке команде Средњег~истока да прекине сарадњу са шсупатором и његовим квислинзима, да се са Ђрховном командом пребаци на Копаоник рГ почне нападати окупаторове комуникације у долинама Јужне Мораве и Ибра. Британци су се надали да ће четници успети да се учврсте у Србији, па су за кратко време у више четничких штабова на тој територији упутили своје војне мисије. Ону при четничкој Врховној команди предводиоје пуковник Бејли, а од августа 1943. генерал Армстроцг. Све до почетка

48 ТЈ6тниЦи сУ против НОП-а сарађивали са Немцима од 1941. године, углавном тајно. Односи међу њима мењали су се зависно од немачких процена целисходности те сарадње, јер им је прозападна оријентација четника била посве позната. За разлику од Италијана, који су све до капитулације Италије, септембра 1943. године, са четницима континуирано сарађивали, Немци су половином 1942. године, када су оценили да у Србији неће доћи до брзог и ширег оживљавања НОП-а, разоружали легализоване четничке одреде у Србији (што није био случај у другим крајевима), али је део њих примљен у СДС, а слично су поступали и маја 1943. (разоружали су око 7.000 четника у Црној Гори и Херцеговини) да би обезбедили своју позадину у случају искрцавања Савезника на Балкан, односно на обалу Јадрана.

децембра 1943, Британци су преко југословенске избегличке владе, Команде Средњег истока и својих војних мисија наговарали четнике да прекину сарадњу с окупатором и почну борбу против њега. Дража Михаиловић се црво изговарао, затим обећавао, примао помоћ на име припрема за ту борбу и тражио њено повећање, али борбу против окупатора никад није започео.

Од маја 1943, када је у Брховни штаб НОВ и ПОЈ стигла прва британска војна мисија, у јеку пете непријатељске офанзиве, почела је у светску јавност да брже продире истина о томе ко води борбу против окупатора у Југославији.[49]

Британци су до 2. новембра 1943. били начисто с тим, да су се четници компромитовали сарадњом са окупаторима и да су изгубили стратегијску битку за Србију, па су их одбацили као савезнике и престали да им шаљу материјалну помоћ. Половином децембра почели су да повлаче и до 31. маја 1944. повукли су своје војне мисије из четничких штабова.

Четници су после тога покушали да добију подршку САД, али ни ту нису много постигли, иако су се неке њихове војне мисије још дуго задржале, па су им тако једини поуздан ослонац до краја рата остали Немци.

Хитлер је директивом бр. 48, од 26. јула 1943, одредио поступак Немаца на Балкану у случају капитулације Италије. Тада је унео и неке промене у дотадашњи начин рада окупационих власти. Подручје Балкана добило је већи значај. Команда Југоистока премештена је (26. августа 1943) из Солуна у Београд и добила веће снаге и овлашћења. Почела је припрема Немаца за одбрану Балкана од напада Савезника са истока и запада. Предвиђали су да изгубљене италијанске ефективе надокнаде снагама домаћих издајника. У другој половини августа постављен је, при команди Југоистока, специјални опуномоћеник Министарства спољних послова Немачке, Херман Нојбахер, да у Србији, Грчкој, Албанији и Црној Гори тражи политичка решења борбе „против комуниста". Другом директивом Хитлеровом, од 29. октобра исте године, дато је овлашћење Нојбахеру и команданту Југоистока да политички организују „све националне антикомунистичке снаге у земљама Југоистока у борби против комунистичких банди".

Према наведеним овлашћењима, командант Југоистока је 21. новембра 1943. одредио основне принципе на којима ће се склапати уговори са четницима о сарадњи у борби „против комуниста".[50]

[49] Прве две британске војне мисије код НОВ и ПОЈ спустиле су се „на слепо", прва у Босни, друга у Лици. У првој су били наши економски исељеници из Канаде, добровољци у британској војсци Стеван Сердар и Ђуро Диклић (оба шпански борци) и радио-телеграфиста Милан Дружић (Миле Енглез). Та група се спустила падобраном 21. априла 1943. у један час после поноћи у шуму код села Трнова. код Шеховића. Њеним посредовањем између Врховног штаба НОВ и ПОЈ и Британаца уговорен је долазак прве савезничке војне мисије, оне са Билом Дикином на челу.

[50] У том документу, између осталог, стоји:

1. Као резултат преговора који од пре неког времена воде специјални опуномоћеник Министарства спољних послова и командант Југоистока са

Почетком новембра 1943. у Београду су, посредством Милана Аћимовића, министра унутрашњих послова Недићеве владе, вођени строго тајни преговори између делегације четничке Врховне команде и немачке команде Југоистока.[51]

После договора о начелима на којима ће се закључивати уговори, између Немаца и четника у Србији су потписана три таква уговора.[52] Са четничке стране уговоре су потписивали, углавном, капетани и мајори, а са немачке стране све уговоре је потписао коњички капетан принц Фон Вреде (\^гес!е), обавештајни официр команде Југоистока. У Шумадији су уговор о сарадњи четника~и Немаца потписали 27. новембра 1943. пуковник Јеврем Симић Дршка, инспектор Врховне команде у Шумадији, и капетан Никола Калабић, командант корпуса КГГ, преко поручника Јанка Мијатовића, као њиховог представника.

Савезницима је, као што је речено, било познато да Дража Михаиловић тајно сарађује са Немцима; Немци су, наравно, такође знали да Дража јавно сарађује са западним савезницима и одржава везе са избегличком владом. Сваки од учесника у овим односима (Савезници, Немци, четници, избегличка југословенска влада) довољно је знао о осталој тројици, али су еви, из својих посебних разлога, скривали истину о томе од народа Србије, чијом су се судбином поигравали. Ипак, да би од савезничких мисија прикрио најновије преговоре с Немцима, Дража Михаиловић им је 7. новембра одобрио инспекцијско путовање кроз подручје десетак корпуса на територији источне Босне, западне Србије, Шумадије и Санџака.

вођама четничких одреда склопљен је споразум којим се препоручују локална примирја и заједничко вођење операција против комуниста, а закључиваће се за сваки случај посебно.

2. Предуслов споразума био је, а биће и у будуће, да четнички одреди:

а) прекину борбе и саботаже против немачких снага, њихових савезника и домаћих снага које сарађују са њима, и против Муслимана;

б) у здруженим операцијама' против комуниста да се ставе под немачку команду;

в) да прекину везе са силама у рату против Немачке и изруче њихове официре за везу који су код њих;

г) да учествују у заједничкој борби против комуниста.

3. Све немачке официре обавестити о следећем:

д) Од сада се забрањује трупама да воде преговоре са четничким одредима. Самовоља може само да омета преговоре највиших војних и политичких власти и да нанесе штету нашој политици на Југоистоку;

ђ) Четничке вође које нуде учешће у заједничкој борби повезати са најближом установом Абвера или службе безбедности;

е) Пропаганду против четника обуставити. Њено активирање зависиће од развоја ситуације. (Архив ВИИ. НА. микрофилм НАВ-Н-Т-77, рола 883, снимак 3631870-71).

[51] Вранко Латас, Четничко-немачки споразуми о сарадњи у Србији, ВИГ 2/78.

[52] Изузетно, мајор Војислав Лукачевић је такав уговор закључио раније, половином новембра 1943. године.

Савезничке мисије су свуда добро дочекане, а њихову појаву четници су искористили за пропаганду у народу.[53]

Уговор о сарадњи у борби „против комуниста" у Шумадији Немци и четници су чували као најстрожу тајну. Ипак, један његов примерак како је саопштено је заплењен у једној акцији против бугарске војске, па су његове најважније одредбе објављене у „Гласу", листу Јединственог народноослободилачког фронта Србије (бр. 1—2, 1944):

ПОВЕРЉИВО

УГОВОР

између еојног главнокомандујућег за Југоисток, кога заступа ротмајстер Фруст Вреде, и четничких одреда капетана Николе Калабића, у сагласности са пуковником Јевремом Симићем, инспекторол четника Драже Михаиловића чији је заступник поручник Мијатовић.

1. — У области која укључује срезове Умљански, Врачарски, Грочански, Подунавски, Космајски, Младеновачки, Опленачки, Аранђеловачки, Лепенички, Крагујевачки, Гружански, Качерски и Колубарски обавезује се капетан Калабић и пуковник Симић за све своје одреде, да се уздрже од свих напада и саботажа против немачке војске, њених савезника и месних одреда, који се боре на њиховој страни .. .

3. — Закључено примирје требало би да оствари претпоставке за општу борбу против комунистичког непријатеља . . .

5. — Поменута се област предаје четничким одредима Калабића и Симића за вођење самосталне борбе против комуниста. У случају неких већих општих операција, четнички одреди, у сагласности са капетаном Калабићем и пуковником Симићем, биће укључени под немачку команду и примаће за то време војне задатке од немачке команде.

6. — Са гледишта што бољег сарађивања изаслаће се, по могућству што пре, један немачки орган за везу — при штабу кап. Н. Калабића.

7. — Четнички одреди капетана Калабића добијаће у помснутој области војна упутства од немачке војске која одговарају војним потребама у спровођењу ратних задатака . . .

[53] Савезничка војна мисија при Врховној четничкој команди тада је обишла Церски, Мајевички, Колубарски, Ваљевски, Руднички, 1. равногорски, Гардијски (опленачки), 2. шумадијски, 2, равногорски и Јаворски корпус. У њој су се налазили потпуковник Алберт Сајц (АЊег! Зај1;2) и капетан Валтер Менсфилд (УаИег МапзНеМ), и британски потпуковник Вил Хадсон. Испред Врховне команде" мисију је водио капетан Борисав Тодоровић Лола. Руднички корпус јој је приредио свечани дочек 18. новембра у Ивановцима, а Гардијски корпус неки дан касније у Страгарима.

10. — Закључивање овог уговора држи се у тајности.

11. — У пропагандној борби против комунизма да се прихвати опште и узајамно потпомагање. ^

Партизански обавештајац „Ика" из Аранђеловца јавио је 1. децембра 1943. Окружном комитету Крагујевца да је „Јуче закључен споразум између Милана Недића и четника Драже Михаиловића о узајамној помоћи и сарадњи у борби против НОВ и ПО"; да споразум важи од 30. новембра до 31. децембра, да је издато наређење окружним и среским начелницима да нареде „српској оружаној сили" да обустави свако непријатељство против четника, да о будућем статусу четника постоје две варијанте, прва да они и даље остају у селима и подносе доставе среским и окружним одредима СДС у градовима, који их узимају у поступак, и друга, да четници уђу у градове и сместе се у касарне, и да су већ ушли у Тополу. Сутрадан је добијен тачан извештај: четничке базе остају у селима, четници ће појединачно улазити у градове, добиће већу количину оружја и муниције, пријаве против присталица НОП-а подносиће среским и окружним одредима СДС који ће их узимати у поступак. „Влада мишљење", закључује обавештајац, „да су четници слабо наоружани, лоше вођени, од НОВ и ПОЈ тучени, а од савезника напуштени, па су морали да клекну пред НемциЈЈа и Недићем, али да споразум ни са једне стране није искрен'(^* '

На основу тог уговора Немци су, на пример, 4. децембра 1943. камионима снабдевали четнике муницијом приликом њихове борбе са 1Јужноморавском бригадом у Даросави.

Преко обавештајца у Аранђеловцу и заплењеног примерка уговора, Окружни комитет Крагујевца је сазнао <све појединости о закључивању уговора између четника Драже Михаиловића и Немаца и одмах га оценио за нови злочин и издају народа од стране четника. Комитет је 15. децембра 1943. иддао .ттетак којим је обавестио народ Шумадије о том срамном чину. У летку су уговор са Немцима и мобилизација сељака у четничке јединице, ради вођења братоубилачке борбе за немачке интересе, названи злочином и издајом народа:

„ . . . Пре неколико дана закључен је споразум између четника Драже Михаиловића и немачке команде у Крагујевцу. По закључењу тог споразума четнигци се стављају под контролу н команду немачких власти у борби; против Народноослободилачке иојске и партизанских одреда код нас у Шумадији. Учињена је грозна, крвава и последња издаја. Никола Калабић, командант краљеве гарде и командант Дражиног корпуса, пружио је руку фашистич.ком зликовцу, команданту немачких трупа за овај округ, капетану Шустеру.

Овај споразум је потврдио и званично оно што се <о данас крило и хтело да забашури. Наиме, тајно шуровање и прећутан споразум окупатора и четника против Народноослободилачке борбе српског народа, који траје још од новембра месеца 1941. године .. .

[54] **Архив Србије, ОК Ар.-281. и 282.**

ШУМАДИНЦИ!

Дражиновци су почели масовно да вас мобилишу, да помоћу вас изврше задатак, који им је окупатор одредио. Они хоће помоћу зас да гуше вагиу сопствену слободу, гурајући вас у борбу против Народноослободилачке војске и партизанских одреда. Презрите и пљуните срамне издајице, крваве слуге окупатора. Не одазивајте се њиховом позиву . . ,"[55]

\ Партијска и друге организације НОП-а и партизански одреди из оба округа — крагујевачког и младеновачког — преко летака, штампе, зборова, конференција и појединачних разговора упознали 2у народ Шумадије са најновијом четничком издајом. Био је то значајан тренутак за раскринкавање четничке издаје и за њихов политички пораз у Шумадији.

До мањих протеста дошло је и у самим четничким редовима, али без неког виднијег резултата.

Да би смирио узнемирене и избегао протесте, Дража Михаиловић је 8. децембра 1943. упутио циркуларни радиограм (бр. 424) командантима корпуса, у коме каже:

„Комунисти, Немци и Љотић користе сваку прилику да нас упрљају код наших савезника и проносе гласове о неким нашим људима, који се као наши представници налазе у поЈсдиним го.рнизонима, па се чак тврди. да се наши представници налазе и у Београду", па им наређује: „да на своје држање обрате највећу пажњу и да се не да повода никоме да се овакве тенденциозне вести разносе. Ми морамо остати чисти и ни са чим не упрљани. Никакав контакт са окупатором не сме **да се** *одржава . .* "[56]

Већ 22. децембра Дража Михаиловић упућује нови циркуларни радиограм командантима корпуса у коме тврди да:

„Немци убацују неке лажне четнике по варошима да би нас компромитовали и да би показали да Југос^. твенска војска сарађује са њима и другим непријатељима",

а крајем децембра четници издају летак са патриотским називом: СА НЕМЦИМА И ИЗДАЈНИЦИМА МИ НЕМАМО И НЕ МОЖЕМО ИМАТИ НИКАКВЕ ВЕЗЕ, тврдећи у њему да су Немци изгубили рат и да им „највише смета наш покрет и наша организација. . ." а потом пише и ово:

„Ових дана Немци пуштају, негде сами, а негде преко својих слугу, Љотићевих и Недићевих људи, па и преко комуниста, које су понамештали по свим надлештвима и по Гестапоу, неистините вести како смо се ми споразумели са њима: час са Недићем, час са Љотићем, итд. и на њих надовезују даљне сплетке и даљне лажи!

[45] Архив Србије, ОК Ар.-284.
" Архив ВИИ, ЧА, К-74, рег. бр. 44/4.

Четници и Немци у Србији ***1943. године.***

Четници кољу партизана у рејону Обреновца, крајем 1943. године.

аробљени немачки војници у Србији 1944. године.

Борци 2. шумадијске бригаде, септембар 1944. године у Аранђеловцу. У средини Негослав Глишић, из Аазаревца.

На све те неистине и сплетке, и Немаца и њихових слугу .. . ми дајемо не њима, већ нагием народу, само један одговор: Пред нама је само један пут... онај исти пут што је наш народ изабрао, кад је ... пошао на Косово и преко честитог кнеза определио се за небеско царство . . ."

Летак су потписали Штаб Врховне команде Југословенске , војске и Централни национални комитет краљевине Југославиј^[7]

Био је то врхунац безочних лажи, демагогије и злоупотребе слободарских традиција српског народа, срачунат да се тај исти народ обмане у погледу већ давно извршене издаје. Али, четници истину ипак нису могли сакрити!

Четници су лојално испунили своје обавезе према Немцима из првог уговора. Када је 31. децембра 1943. његова важност истекла, нови уговор није сачињен, ни постојећи продужен, али су обе стране~~наставиле да се понашају као да је уговор и даље на снази.[58]

Четници су потписивањем уговора с Немцима много добили: поузданије савезнике у борби за Србију и сигурност да их они неће ни у једном моменту угрозити, па су све снаге могли ангажовати против народноослободилачког покрета; муницију, санитетску опрему и болнице за лечење рањеника; одрешене руке да у име краља Петра II Карађорђевића и избегличке в^аде присилно мобилишу сељаке у четничке јединице; да скупљају новчане и друге „добровољне" прилоге за четничку организацију и многе друге олакшице за рад на терену.

Уговори о сарадњи с Немцима „у борби против комуниста" омогућили су четницима да сразмерно лако и брзо формирају своје организације у селима и градовима: равногорске народне одборе, одборе равногорске омладине и женску равногорску омладину санитета, да организују територијалне команде и јединице, да поставе команданте села, општина и срезова, да установе сеоске страже и поставе четовође и да уђу у одреде СДС и органе Недићеве власти. Тако су четници, гледано у целини организацијски знатно ојачали, иако су, морално и политички неповратно много изгубили. То им је привремено омогућило и да појачају борбу против НОП-а Шумадије у том периоду.

[57] ~~Архив~~ЈВИИ, ЧА, К-74, рег. бр. 23/5, и Архив Србије, ЧА, „ДМ"-ВК-32.

[58] Пуковник Јеврем Симић наредио је 5. јануара 1944. свим корпусима у Шумадији да се „припадници немачке оружане силе не смеју нападати и разоружавати... За свако неизвршење овог мог наређења, учинисце дела ставићу под преки суд и кажњаваћу смрћу. .." (Архив Србије, ЧА, „ДМ"--ВК-2, Горски штаб 1 Б). Нови уговор о сарадњи закључили су 17. јануара 1944. командант окупиране Србије генерал Фелбер и пуковник Јеврем Симић. Основне одредбе новог уговора су исте, као и раниЈег, **с тим што је подручје проширено „5 км западно од железничке пруге Обреновац—Горњи Милановац" и што су обавезе четника повећане и боље прецизиране.**

Колико су споразуми и уговори четника и Немаца били израз слабости обе стране, толико су били и доказ успона, и перспективе развоја НОП-а у Шумадији; они су указивали на значај који је подручје Шумадије имало за четнике и Немце.

ЗЛОЧИНИ ОКУПАТОРА И ДОМАЋИХ ИЗДАЈНИКА

Злочини окупатора у 1943. години били су свирепи, кас и 1941/42. године, али се нису поновила масовна стрељања као она у #;^Лкрагујевцу, Краљеву, Подрињу и Шапцу. Немци су у фебруару У 1943. „смањили" квотх! уместо 100, сада је стрељано „само" 50 Срба за Једног њиховог убијеног војника, а од 22. децембра исте године укинули су стрељања по унапред одређеним квотама; за *сваки* случај" посећно]е одређиван број Срба за погубљењеГОд 1. јануара 1944. одлучивање о примени одмазде пренето је на фелдкоманданте, с "тим да за ~њу прибаве дозволу војног заповедника. У суттини ништа се није изменило, уведена је само дужа процедура. (

Пре стрељања, немачка полиција реда и безбедности, Гестапо, Абвер и други, затим полиција и оружане снаге домаћих издајника, мучили су на најсвирепији начин ухапшене и у логорима заточене присталице НОП-а. Преживеле су упућивали у концентрационе логоре Немачке, Аустрије, Норвешке, Грчке и Бугарске, где су такође најчешће убијани глађу, мучењима или у гасним коморама.

У терору и злочинима над народом Шумадије окупатору је помагао апарат квислиншке владе Милана Недића и четници Драже Михаиловића. Они су хапсили, чували, мучили, убијали и депортовали присталице НОП-а. Нарочито се у томе истицала Специјална полиција.

Подручје Шумадије било је прекривено густим мрежама полиције, обавештајних служби, оружаних јединица и апарата власти окупатора и издајника.

Непријатељ је такође плански и масовно пљачкао храну, сировине, рудно богатство и друга добра.

У подручја захваћена борбом упућивао је казнене експедиције, које су хапсиле и убијале људе, вршиле неограничегае одмазде и пљачке приватних и друштвених добара.

У новембру 1943, једна казнена експедиција немачке полиције и СДС прошла је кроз крагујевачки и младеновачки округ остављајући за собом пустош. Према дневним извештајима команданта Југоистока, њено деловање је изгледало овако:

— у новембру 1943. у крагујевачком округу је обешено 50 талаца, а у Београду су ухагплена 72 лица и стрељано 50 талаца (четничке присталице, које су се затекле у затворима и логорима када је потписан уговор са Немцима, пуштене су кућама);

— у децембру, такође у крагујевачком округу, стрељано је 50, а ухапшено 68 лица; у Београду је ухапшено 100 лица;

— у прва четири месеца 1944, у Београду је ухатпено 876 лица; многи од ухапшених су стрељани у Јајинцима.

— у Аранђеловац су 27. новембра 1943. дошли Немци из Крагујевца и на пијаци обесили 20 људи; 12 из орашачког и 8 из опленачког среза, као одмазду за убијеног капетана Хофмана, шефа немачке окружне "полиције у КрагИевцу, и во.јнике погинуле с~њим; обешени су скинути с вешала 30. новембра и сахрањени у заједничкој гробници, а за њих је објављено да су комунисти;[59]

— од децембра 1943. до маја 1944. Специјална полиција је долазила више пута из Крагујевца у Аранђеловац и ухапсила око 60 грађана Аранђеловца, Буковика и Врбице; у Крагујевцу су их тукли и мучили предстојник градске полиције Стеван Штерић, шеф агената Данило Кнежевић и агент Павле Николић. Око 40 их је упућено у концентрационе логоре, а 20 пуштено кућама.[00]

После закључивања споразума између Немаца и четника прогон присталица НОП-а начелно је био овако подељен: четници су држали сеша Шумадије, а немачка и квислиншка полиција градове. За оне који су испред потера побегли из села у град, четници су полицији достављали пријаве па је гоњење предузимала она. Ако би неко из града побегао испред полиције у село, онда је полиција достављала потернице четницима. Приближавањем ослобођења, немачка и квислиншка полиција имале су све мање времена за нова масовна хапшења. Али су се тада немилице обрачунавали са онима који су се затекли у затворима и логорима. Чак су и спаљивали остатке стрељаних жртава у Јајинцима да би уништили трагове својих злочина.

Ипак, новембар и децембар 1943. у Шумадији су запамћени као месеци невиђеног терора и убијања од стране четника. Убијали су сараднике и симпатизере НОП-а, сумњиве сељаке и своје поколебане присталице. Многа убиства која су четнички команданти извршили била су последица личних обрачуна. Чинили су то најчешће зверски — клањем људи или батинањем до смрти; >стрељање се сматрало привилегијом.

Да би сачували живот од четничких кама сељаци су се довијали на разне начине: скривали су се у близини својих кућа, бежали у градове, одлазили на рад у руднике. А кад су четници почели силазити у градове, чак и на рад у Немачку. Они најборбенији одлазили су у партизанске одреде и борили се оружјем. Али НОП одреди нису их могли све цримити.

Четници су настојали да терором постигну оно што нису успели војним снагама и политичким средствима — да држе Шумадију под својом контролом. Тако је било 1941/42, то се поновило и 1943/44. године. У оба та периода била је појачана четничка барба за пре- / власт над Србијом.

Четници су 17. новембра 1943. у Крћевцу заклали 4^чланаЈјОО / и једну жену, 8. децембра стрељали пет члановА Н<Ј<Ј "селГТрбуш- ~'

[59] Архив Србије, ОК Ар.-278. и 280.
[80] Архив ВИИ, К-703, Ф-12, Д-15.

нице, 17. децембра у Чумићу стрељали три сарадника НОП-а а у Врбици 23/24. децембра такође убили три сарадника НОП-а.

У Копљаре је упао 26/27. децембра батаљон 1 (опленачке) бригаде корпуса КГГ и у школско двориште прикупио људе, жене и децу из села. Између њих су издвојене и пред свима заклане 22 особе, од којих 19 Рома. Пре напуштања села четници су запалили куће двојици сељака.

На цести Топола—Аранђеловац четници су 31. децембра 1943. довели из Тополе и околних села и за^лали девет симпатизера НОП-а. На грудима су им оставили пресуде у којима]е писало да су убијени зато што су били сарадници партизана.

УЈБањи су четници Опленачке бригаде 15. јануара 1944. заклали „18 истакнутих окорелих црвених", а четници Смедеревског корпуса стрељ5лиГ~су 17. дец5мбраг"ДВа рањена партазана,--бодничарку ко.ја гтх' је чувада ји_још четворицу_ме^ана^13~села Малог Пожаревца. До 25. децембра четници су у рејону МалоТТГожаревца и Сенаје заклали још 9 сарадника НОП-а, а у Болечу, у ноћи 26/27. децембра, једанаест.

По броју извршених злочина и окрутности, ипак се тада посебно истакао Авалски корпус, који је последњег дана октобра 1943. разбила 1. шумадијска бригада. Обновљен, као да се светио над недужним народом Шумадије. Он је у великом Борку одржао 18. децембра збор са мештанима и стрељао десет сељака због „сарадње са комунистима". А у ноћи 20/21. децембра у село Вранић упале су три групе четника, кољаша из Посавске бригаде и без буке и пуцња клале све мештане које су затекли код куће.

Те ноћи су заклали 68 лица (4 су заклали дан-два раније) из више породица то клање нико није преживео. Клали су све, од детета у колевци до седих стараца (заклано је деветоро деце од 5 до 12 месеци). Само се понеко случајно спасао.

Четници Авалског корпуса су, такође, 25/26. децембра у Бањевцу похватали и стрељали девет сарадника НОП-а, а 6 сутрадан у Барајеву, итд.

То је само део четничких зверстава из тог времена. О њиховим злочинима у том периоду Окружни комитет Младеновца писао је 14. јануара 1944:

„Дражиновци вршљају по срезовима и врше велики терор. Најјачи и најбезобзирнији су у Посавском и Грочанском срезу.

У Посавини су поклали много наших симпатизера и партизанских породица: тако су само у Вранићу поклали 68 људи, жена V-деце; у Барајеву 6 итд.

У грочанском срезу је слично у Болечу су заклали 11 наших људи; у М. Пожаревцу 3 итд.

У осталим срезовима исто то, само не тако масовно. Свуда мобилишу.

У посавском срезу нам је од стране дражиноваца стрељана другарица Миленија, члан сресног повереништва посавског и кан-

дидат за члана Окружног НОО. У космајском срезу они су заклалч д'%пЈга Ратка, члана среског повереништва за Космај. И друг и *другарица су се добро држали . . ,"*[61]

Члан Покрајинског комитета Србије Петар Стамболић 8. фебруара 1944. писао је о злочинима четника у Ћуприји, Јагодини и Параћину и истиче да је „четничко клање у унутрашњости постало најважније питање. Нико се не осећа сигуран да ће сутра осванути.. ,"[62]

Четници Драже Михаиловића борили су се заједно са окупатором и квислинзима против НОП-а. Шумадија је била прекривена густом мрежом њихових организација које су теоно сарађивале. Терор, насиља и убиства масовно су примењивани не само према присталицама НОП-а, већ и према целом народу Шумадије. Узалудно је непријатељ покушавао да га одвоји од НОП-а.

[61] **Зборник, том I, књ. 20, док. бр. 120.**
[62] **Архив Србије, ПКС-490.**

ОДЈЕК ОДЛУКА ДРУГОГ ЗАСЕДАЊА АВНОЈ-а

О историјским одлукама Другог заседања АВНОЈ-а народ Шумадије је обавештен гхреко радио-станице „Слободна Југославија" и радиостаница савезничких земаља. Убрзо је и Покрајински комитет Србије издао проглас о заседању и његовим одлукама. „Глас", лист Јединственог народноослободилачког фронта Србије, (бр. 7, од децембра 1943), објавио је уводни чланак Петра Стамболића о значају заседања. У децембру 1943. одлуке Другог заседања АВНОЈ-а проучавали су политички радници на курсу при Окружном комитету Крагујевца.

Политички радници, старешине и борци одреда и активисти НОП-а у антифашистичким организацијама упознавали су народ Шумадије са одлукама Другог заседања АВНОЈ-а усмено и писаном речи. Народ је те одлуке цримио с разумевањем и одобравањем. У њима је видео гаранцију остваривања својих тежњи. Биле су оне убојито оружје за разбијање редова непријатеља и подстицај даљем развоју НОП-а у Шумадији.

Члан Покрајинског комитета и вршилац дужности команданта Главног штаба Србије Петар Стамболић, који је тада радио на пункту Покрајинског комитета у Београду и био добро обавештен о томе како су одлуке Другог заседања примљене у Србији, писао је 12. децембра 1943. политичком комесару Главног штаба Србије Моми Марковићу:

„Стварање НКОЈ овде је узбудило духове. Дражиновцима је остала само недићевска парола: „Моша није Србин", да су сви Хрвати. Поразио их је став Савезника. Свакако да ће доћи до зближавања великосрба. Иначе, народ је овде одушевљен. би 1Л/М/ПЛ1А/ стотине људи за одред у Београду; чекају на одлазак неки врло добри људи. . ~~

А у писму Милисаву и Бранку (Недељку Карајичићу и Драгом Стаменковићу) Петар Стамболић 25. децембра изнео је с каквим су огорчењем квислиншке власти, великосрпска буржоазија и

[63] **Архив Србије, ПКС-404.**

четници Драже Михаиловића примили одлуке Другог заседања АВНОЈ-а:

„Пријем одлука АВНОЈ-а чуо се у Београду. На славама о светом Николи (19. децембар — И. Ђ.) само се о томе причало. Недићевце је ухватио страх. Велибор Јонић (министар просвете у Недићевој влади — И. Ђ.) под претњом казне наредио је да сви професори из Београда дођу на његово предавање у Коларчеву задужбину. Он је рекао да неће трпјети неутралност и да се све бриге забораве, јер је његова и многих од њих, глава у питању. Предузимају очајничке мере да сломе талас левичарства у средњим школама. Навео је пример 20 ђака из Ниша који су отишли у одред . . . и на крају закључио да није лако влади у емиграцији"[64]

- У наставку Стамболић пише да је народ добро примио одлуке АВНОЈ-а, да је огроман број људи више него икада до сада дошао до сазнања о издаји Драже Михаиловића, на основу пуштања из затвора и логора четничких присталица и испољене сарадње са Нем~цима и недићевцима на Космају. Многи су о одлукама Другог заседања АВНОЈ-а сазнали преко квислиншког дневника „Ново време" и штампе Независне државе Хрватске (НДХ). Радници су преносили гласила НДХ из Земуна, где су радили, у Беопрад, где су становали. У њима су била наведена имена и фукције свих чланоза АВНОЈ-а и НКОЈ-а."

Стамболић је 1. јануара 1944. године „Милисаву и Бранку" поново писао:

„ ... Ситуација у Србији развија се тако да Недић и Дражa, Дражa и Немци прелазе на отворену сарадњу. Бледе разлике између прве двојице, а мало се разликује и по начину деловања и служби окупатору и по паролама. Мобилизација једпих и других спроводи се уз помоћ Немаца. На терену округа Београдског заједно дјелују Немци, Недићевци, специјална полиција и четници. Народ се одупире покушајима мобилизације једних и других . . ,"[65]

У време Другог заседања АВНОЈ-а Немци су се у Србији спремали за одбрану Балкана и за то окупљали „све националне снаге за борбу против комуниста". Квислиншке снаге су дошле до сазнања да ће Немачка изгубити рат, што није могло да их не деморалише. Четници Драже Михаиловића су се борили у жељи да освоје одлучујуће позиције у Србији па је истина о њима, избегличкој влади и краљу, под чијим су окриљем били, дата у одлукама Другог заседања АВНОЈ-а, била за њих више него тешка, она је убрзала процес одвајања четника од народа Шумадије.

Четници су у Шумадији, још дуго остали бројни, али то више није био израз њихове снаге. Ослоњени само на окупатора и остале

[84] **Архив Србије, ПКС-450.**
[85] **Архив Србије, ПКС-465.**

домаће издајнике спроводили су мобилизацију и терорисали народ уз много демагогије и онажну политичку пропаганду.

Недићевци и четници слично су реаговали на одлуке Другог заседања АВНОЈ-а.

Немци су (према „Новом Времену" од 8. децембра 1943) објавили у „Вилхемштрасеху" да је одржано Друго заседање АВНОЈ-а и да појаву југословенског комунистичког кабинета (владе) сматрају важним догађајем.

Позивајући се на радио-вести „Јунајтед преса", „Ново Време" је, такође 8. децембра саопштило да је образовање привремене владе, са Јосипом Брозом Титом на челу, југословенска влада у емиграцији примила са запрепашћењем. Квислиншка влада Милана Недића издала је 19. децембра 1943. године саопштење о свом ставу према Националном комитету ослобођења Југославије:

„Партизанско комунистичка влада Ивана Рибара и Јосипа. Броза Тита, образована на територији бивше Југославије, лишена. је сваког моралног, правног и политичког основа да говори у име српског народа. Створена по налогу Москве а подржана од Лондона и *Вашингтона, са циљем да постане ново упориште за комунистичку делатност на територији коју Совјети хоће да приграбе за себе; та такозвана југословенска народно ослободилачка влада јесте, у ствари, скуп професионалних терориста у служби Москве".*[66]

Четници су децембра 1943. године објавили две изјаве против одлуке Другог заседања АВНОЈ-а. Прву је потписао Централни национални комитет Краљевине Југославије и у њој се између осталог каже:

„Поздрављајући одлучну изјаву Краљевске Југословенске владе у Каиру поводом образовања тзв. Врховног законодавног одбора привремене владе Ивана Рибара, Моше Пијаде, Јосипа Руха и Јосипа Броза (Тито) Централни и национални комитет Краљевине Југославије са своје стране изјављује:

Да су сви Срби, сви југословенски оријентисани Хрвати и сви *Словенци одани народној династији Карађорђевића са којим су судбински повезани и ушли у овај рат . . .*

Да Срби, Хрвати, Словенци признају само једног Врховног команданта његово величанство краља Петра II, и само ону владу коју он поставља . . ,"[67]

Другу изјаву су потписали министар војске, морнарице и ваздухопловства и начелник штаба Врховне команде — армијски ђенерал Дража М. Михаиловић, а за национални комитет — др Стеван Мољевић, за удружене демократске странке и неполитичка народна друштва — др Живко Топаловић. У њој се понављају и наведене

[68] **„Ново време" 19. децембар 1943. године.**
[67] **Архив Србије, ЧА, „ДМ"-ВК-31.**

тврдње, истиче да је формирана „комунистичка влада, која је добила оружје од Италијана", и да су „донете одлуке". Упућује се и апел Савезницима да спрече диктатуру, тражи „прекид братоубилачког рата" *и* истиче да ту изјаву дају „представници Срба, Хрвата и Словенаца".

Четници су тачно проценили политички значај Другог заседања АВНОЈ-а, па су појачали политичку пропаганду против његових одлука и убрзали формирање „Равногорских народних одбора" у селима, општинама, срезовима, окрузима и „Покрајини Србији". Све је то било део убрзаних припрема за одржавање њиховог конгреса, који је требало политички да оспори одлуке Другог заседања АВНОЈ-а.

ЧЕТНИЧКИ „СВЕТОСАВСКИ КОНГРЕС"

Крајем 1943. и почетком 1944. четнички покрет је био у тешкој војно-политичкој кризи. Њу су убрзали: порази четника у борби против НОВ и ПОЈ, сарадња са окупатором и другим издајницима, заоштреност односа са Савезницима, војно-политички успеси НОП-а крунисани Другим заседањем АВНОЈ-а и признањем Савезника (Техеранска конфаренција је НОВЈ признала као јединог борца у земљи против окупатора и као савезничку војску којој ће једино у будуће пружати сву моралну, материјалну и политичку помоћ, четници на њој нису ни поменути).

Било је и других знакова те кризе.

У малом броју јединица бивше југословенске војске, која су априла 1941. избегле на Блиски исток, избила је 1. јануара 1944. побуна против Врховне команде Драже Михаиловића и избегличке владе због њихове неактивности у борби против окупатора и издајника. Патриотски расположени официри су формирали Народноослободилачки одбор, издали проглас и напали политику избегличке владе и Врховне команде, а припаднике југословенске војске позвали да пређу на страну НОВЈ и о томе обавестили савезничку команду. У Ел Аришу и Каиру 7. јануара 1944. године за НОП се изјаснило 842 војника, подофицира и официра. Та побуна је угушена.

Министар у избегличкој влади Сава Ковачевић је 16. јануара 1944. на страницама „Њујорк Тајмса" изјавио да се не слаже са политиком избегличке владе и да прелази на страну Народноослободилачког покрета Југославије.

Председник владе Велике Британије Винстон Черчил наредио је почетком децембра 1943. Врховној команди за Средоземље да повуче војне мисије од четника, а краљу Петру II и председнику избегличке владе Божидару Пурићу је саветовао да Дражу Михаиловића разреше дужности и покушају постићи споразум са Титом „док није постао јачи". Он је 8. јануара 1944. писао Титу:

„ ... Ја сам одлучио да Британска влада не *даје више војничку подршку Михаиловићу и даваћемо* од *сада помоћ само Вама, а био бих задовољан ако би југословенска краљевска влада њега одстранила из свог састава ..."*

Потом је додао о краљу Петру II:

„Ми ћемо у сваком случају да останемо у званичним односима са њим, док ћемо Вама истовремено давати сву војничку подршку .. ."

Из Москве је почетком јануара 1944. кренула, преко Ирана и Каира, упућена Врховном штабу НОВ и ПОЈ прва совјетска војна мисија.

Врховни командант НОВ и ПОЈ објави;о је 6. јануара 1944. године упозорење грађанима Југославије у служби окупатора да једино преласком на страну НОВ и ПОЈ могу да оперу срамоту због служења непријатељу.

Да би се извукЈпГ из кризе, четници су своју активност крајем 1943. и почетком 1944. године усмерили у три правца:

— повећали су политичку активност у земљи и иностранству да поврате пољуљани углед и покушали да се ослоне на САД уместо наВелику^Британију.

— појачали су војне и политичке нападе на НОП уо{Шlте и терор над народом, нарочито у Шумадији, да би спречили осипање својих редова и народ присилили на послушност, и

— писаним споразумима су ојачали сарадњу са окупатором и осталим издајницима у борби против НОП-а.

Тежиште им је ипак било на унутрашњим војно-политичким питањима. Желели су да добију сагласност и подршку бивших политичких странака и политичара у земљи и обезбеде јаке војно-политичке позиције, пре свега у Србији, у нади да ће Савезници, када дођу, признати оне снаге које на том подручју затекну. Сматрали су да ће им то донети афирмацију и у иностранству и обезбедити повратак друштвено-политичког уређења у земљи.

Највећу препреку у остваривању тих циљева чиниле су им одлуке Другог заседања АВНОЈ-а. Зато су највиша војно-политичка руководства четничког покрета, Врховна команда Југословенске војске у отаџбини и Централни национални комитет Краљевине Југославије, одлучили да од четника и бивших политичара створе политичко тело које ће се својим ставовима и одлукама супротставити Другом заседању АВНОЈ-а. То је требало да учини Конгрес народних и демократских представника Југославије, у ствари, најреакционарнијих буржоаских снага и пропалих политичара бивше Југославије у земљи, који су, већином, до тада на неки начин били повезани са окупатором и издајницима. Око четничке политичке платформе требало је окупити све оне снаге у Југославији које су се бориле против НОП-а, и на тај начин, поред осталог четнички покрет представити у земљи и у иностранству као општејугословенски покрет.

Децембра 1943. године састао се четнички Централни национални комитет краљевине Југославије (ЦНККЈ) и донео ову изјаву о томе:

„ ... Да су сви Срби, сви југословенски оријентисани Хрвати и сви Словенци ОДАНИ НАРОДНОЈ ДИНАСТИЈИ КАРАЂОРЂЕВИЋА СА КОЈОМ СУ СУДВОНОСНО И УШЛИ У ОВАЈ РАТ..." и да Срби, Хрвати и Словенци признају само једног Врховног команданта ЊЕГОВО ВЕЛИЧАНСТВО КРАЉА ПЕТРА II, и само ону владу коју он поставља .. ,"[68]

Вероватно је ЦНККЈ тада одлучио да се одржи „конгрес". Услови за то су били углавном повољни: Немци су одбацили снаге НОВЈ од западних граница Србије, у Шумадији и западној Србији налазиле су се мале снаге НОП-а, уговори са Немцима о сарадњи у борби „против комуниста" обезбеђивали су четницима мирну ситуацију и са те стране. За место одржавања конгреса изабрано је село Ба, на граници Шумадије и западне Србије, око 80 км од Београда, изван границе „уговорене зоне" у којој су четници сарађивали са Немцима. Како је то била највећа и најважнија четничка политичка манифестација од њиховог постојања, она је темељито припремљена. У томе су учествовали највиши четнички војни руководиоци и велики број предратних грађанских политичара.

Четнички емисари су се размилели по Београду и другим већим местима и нудили познатијим политичким личностима министарске положаје за учешће на „конгресу".

За „конгрес" је припремљена и „Равногорска омладина". Од 14. до 16. јануара 1944. у селу Прањани, срез таковски одржан је чб!тНттчки" омладински конгрес коме је присуствовало око 100 делегата. Према ра^резу четничке Врховне команде на конгрес су~ из сваког корпуса упућена два омладинца, са пуномоћјима команданата корпуса. Делегати из великих градова долазили су без пуномоћја. Сви делегати су се јавили штабу 1. равногорског корпуса 11. јануара. Конгрес је за омладинску организацију усвојио назив „Уједињена демократска омладина Југославије". Њено руководеће тело, Централни омладински одбор делегирао Је у Врховну команду три члана. Формирана су и три покрајинска омладинска горска штаба — за Србију, Хрватску и Словенију. До априла 1944. у сваком корпусу је образован „Омладински центар", у свакој бригади „горске ћелије", а у евакгм гелу ..сеоски омладин&ки одбор^'. У то време фђрмирана је и „Женска равногорска омладина санитета" (ЖРОС).

Око 15. јануара стигли су у село Ба делегати бивших политичара и четници који су припремали конгрес и последње припреме' завршили на лицу места.

Обезбеђење рада конгреса било је поверено 1. равногорском корпусу, ојачаном за ту прилику, са по јеДбом бригадом Рудничког, Ваљевског корпуса. Широко подручје око села Ба било је густо поседнуто четничким јединицама.

Да би рад конгреса повезали са херојском борбом српског народа за слободу четници су злоупотребили заставе два чувена пука српске^ војске, 2. гвозденог и10.Јгаковског, донели их~1сГ^1узеја ~на

•[8] **Архив Србије, ЧА, ВК-„ДМ"-31.**

Опленцу и њима украсили конгресну салу, а по његовом завршетку пронели их на одржаној паради.

** Конгрес је дпржан у основној школи. До његовог почетка стигло је 274 делегат^®^ Присутни делегати, не улазећи у то колико је ко кога стварно представљао, били су „из Србије, Хрватске, Славоније, Јужне Србије, Црне Горе, Далмације, Бачке, Срема и Баната". Већина их је сишла из воза на железничкој станици Кадина Лука, Пјрошла поред 30 немачких војника, који су као стална посада обезбеђивали ту станицу, и преко Славковице пребацили се у, 10 км удаљено село Ба.[70]

Конгресу је присуствовао и члан америчке војне мисије поручник Џорџ Мусулин кога еу називали Жорж, Георг, Ђорђе. Конгрес је пбчбб"25. јануара у 8 часова.

Иоеде три .дана рада конгрес је усвојио „резолуцију о наредним задацима" као „општенародни програм", чији је војни и политички садржај био уперен против НОП-а Југославије. Резолуција је одбацила одлуке Другог заседања АВНОЈ-а, пружила пуну подршку избегличкој влади и Дражи Михаиловићу, изразила непријатељство према немачком окупатору и одлучност да се мобилишу „сви антикомунистички расположени Срби за спас Српства". Тада су четници први пут прихватили принцип федерализма у типу уставне парламентарне монархије, за уре^ење послератне Јуогбславије. У области социјално-економских проблема изнето је начело „општекултурних и других промена" које су биле више пропагандне пароле него програмска начела.

Конгрес је одлучио да се ЦНККЈ прошири новим члановима из разних политичких странака и поверио изабраном организационом одбору (Топаловић, Васић, Мољевић) да ту одлуку спроведе. Највећа достигнуће конгреса свакако је „формирање", макар и на папиру, „Југословенске" народне демократске заједнице. Суштински, рад конгреса се свео на то да потврди да су четници Драже Михаиловића добро радили, да свим снагама треба да наставе борбу против НОВ и ПОЈ и да око себе за њу окупе све антикомунистичке снаге у Југославији. Прокламовано је да ће се послератна Југославија изграђивати на идејама четничког равногорског покрета као уставна парламентарна монархија.

Са конгреса су упућени поздравни телеграми краљу Петру II, избегличкој влади, Черчилу, Рузвелту и Стаљину.

[69] Јозо Томашевић, Четници у другом светском рату, Загреб 1979. стр. 355, и још неки извори тврде да их је било 300.

[70] Као представници странака или самосталне личности на конгресу су учествовали др Живко Топаловић, шеф Социјалистичке партије Антон Крејчи, адвокат бивши посланик Југословенске националне странке избеглица из Марибора, Велимир Јојић, пензионисани директор гимназије из Андријевице и бивши посланик Демократске странке, инж. Владимир Предавец, из Дугог Села код Загреба, по једнима представник Владимира Мачека из ХСС, а по другим самостална личност, Мустафа Мулалић, публициста и бивши посланик Југословенске националне странке из Ливна, као представник Муслимана. Конгресу су још присуствовали: др Стеван Мојевић, Драгиша Васић, Младен Жујовић, Ђуро Виловић, Нико Братуловић, Аљам Прибићевић и др.

После завршеног конгреса 28. јануара, одржан је политичкн збор у^селу Ба, коме су присус^гвовали делегати конгреса и сељаци околних села. На збору је прво говорио Дража Михаиловић. Он је истакао да ће велике силе ускоро победити Немачку и да ће четници учествовати у тој победи. После њега говорио је др Живко Топаловић и овде као и на конгресу, било је доста претњи Немачкој, нашта Немци ни пре ни касније нису обраћали много пажње.

Четници су конгрес назвали „Светосавским", по Светом Сави, који се празнује 27. јануара. Он је требало да удари темеље уједињењу рекреационих снага у Југославији, да скрене пажњу светске јавности на четнике и, цре свега, да мобилише све снаге у земљи и иностранству против НОП-а Југославије и наравно, одлука Другог заседања АВНОЈ-а.

Међутим, у земљи је мало ко био задовољан, а у свету је мало ко био заинтересован за „Светосавски" конгрес и његове одлуке. Неслагање између четника и бивгцих политичара чак је| још више продубљено.

Велики број домаћ^ буржоазије) примио је одлуке конгреса са пуно ограда и резерви. Оне су у неку руку значиле и супротстављање емигрантској југословенској влади, мада јој је јавно изражена подршка, а за такав став мало ко је био. Али сви су били јединствени у једном: да се треба супротставити НОП-у и свим снагама обезвредити одлуке Другог заседања АВНОЈ-а.

Четничка Врховна команда, ЦНККЈ, њен извршни Организациони одбор и емигрантска влада уз помоћ Америчке' војне мисијо покушали су да у земљи и иностранству истакну велики значај овог конгреса и на тај начин поврате поверење савезника у четнички покрет, али су та настојања остала узалудна.

У одлукама Светосавског конгрееа четници су формално добили (четничко) покриће и сагласност за сарадњу са окупатором и издају, терор, насиља и злочине над народом. Стављено им је у задатак да још упорније наставе борбу против НОВ и ПОЈ и да у тој борби мобилишу што веће снаге у целој Југославији а нарочито Србе. Практично, то је значило сарадњу и са окупатором. Те одлуке су утицале и на четничку борбу против НОП-а у Шумадији ко ЈУ су, после конгреса, још упорније и одлучније наставили.

Још док је трајао Светосавски конгрес секретар Окружног комитета КПЈ Чачка, Милош Минић Црни, писао је, 28. јануара 1944. окружном комитету КПЈ Крагујевца:

„Код нас ситуација изгледа оваква: обе таковске бригаде већ 3—4 дана налазе се у селу Ба. Тамо је стигао и Дража. Они тамо нешто конферишу. У току зиме четници су у таковском крају били мање-више пасивни ... У овом срезу пате од склерозе ... Тренутно простор од Рудника до Пожеге је празан .. ,"[71]

[71] **Архив Србије, ОК Ар.-352.**

Покрајински комитет Србије такође је био обавештен о раду овог конгреса. Петар Стамболић је 8. фебруара писао Драгом Стаменковићу и Недељку Карајичићу:

„. . . Дража ствара и створио је неки Национални комитет. Издали су проглас који су потписали др Живко Топаловић и Дражо Михаиловић. Изјаву је прочитао Дража (а потписао је и др Стеван Мољевић — И. Ђ). Тај проглас уперен је против народноослободилачке војске и нагие владе, а за краља и отаџбину .. ,"[72]

™ **Архив Србије, ПКС-490.**

ПРИВРЕМЕНА ШУМАДИЈСКА БРИГАДА

После одласка 1. шумадијске бригаде из Шумадије (22. новембра 1943) знатно је појачан притисак непријатеља на одреде, организације КПЈ, антифашистичке организације и народ Шумадије. Окружни комитет Младеновца писао је 7. децембра 1943. Окружном комитету Пожаревца да се „Последњих два-три дана примећује концентрација непријатеља (СДС) према Космају. . ."[73]. А 25. децембра Окружном комитету Крагујевца да „Ситуација код нас није повољна . .."

Од 5. децембра, СДС и специјална полиција хапсили су и саслушавали људе по Космају тражећи политичке раднике и Космајски одред, а пошто су били поделили рејоне четници су држали зборове, хапсили, саслушавали, тукли и клали људе по селима, а остали по градовима.

Космајски одред повукао се у крагујевачки округ, осим 3. чете (командир Милан Лазаревић Мечка), која је одвојена од батаљона сама крстарила Космајем и Посавином. Но, и она је 30. децембра кренула, из Посавине, у састав батаљона. Због неповољне ситуације у младеновачком округу Окружни комитет је 25. децембра писао Окружном комитету Крагујевца:

„. . . Ми мислимо да наш одред остане код вас док несреди ствари са овом четом која стиже и док му доставимо подробнија обавештења о непријатељу који је сада овде многобројан и свуда разбацан. . ,"[74]

Слично стање је било и у крагујевачком округу. Окружни комитет извештава Покрајински комитет Србије 6. јануара 1944. да је после одласка 1. шумадијске бригаде „реакција прилично ојачала", а нарочито четници који су вршили масовну мобилизацију, кретали се у групама од 150 до 300 људи, спроводили терор, и злочиначки убијали сараднике НОП-а, па наставља:

[73] ***Зборник,*** **том I, књ. 5, док. бр. 142.**
[74] **Архив Србије, ОК Ар.-286.**

„За последњих неколико дана заклали су више од 40 људи и жена у срезу орашачком и опленачком. Они су терором страховито заплашили људе који по позиву четника одлазе у њихове одреде. Ко се не одазове запале му кућу или закољу неког од укућана. Од закључења споразума капетана Калабића Николе и немачког команданта Крагујевца четници, Немци, жандарми и Бугари заједнички се боре против 1. шумадијског НОП одреда. Четници су добили од Немаца приличне количине муниције и моментално су јачи од одреда, али су се потпуно компромитовали, тако да их народ третира као слуге окупатора"J[5]

Снаге непријатеља, прикупљене у Шумадији за борбу против 1. шумадијске бригаде, окренуле су се после њеног одласка и проласка 1. јужноморавске бригаде, против 1. шумадијског и Космајског одреда. Циљ непријатеља је био да обезбеди саобраћајнице за несметане покрете својих трупа, да настави економску експлоатацију и пљачкање Шумадије и да, користећи зимске услове, бројно јачи, боље опремљен и наоружан уништи НОП одреде у ШумадијиГ

Ради успешније борбе против непријатеља требало је тако организовати партизанске онаге да делују јединствено и да се у борби испомажу. О томе Душан Петровић Шане пише 10. децембра 1944. Покрајинском комитету Србије:

„Налазим да је нарочито потребно да дође до што тешње сарадње између ОК Крагујевца и ОК Космаја, ради тешње и чвршће сарадње Шумадијског и Космајског одреда. Данас у толико пре што се реакција концентрише и на њихов и на наш терен".[76]

Космајски и 1. шумадијски одред састали су се 21. децембра 1943. у Крушевици, где је био и делегат Покрајинског комитета Душан Петровић Шане. Сутрадан су при улћску у село Бистрицу, са источне стране наишли на четнички одред Живана Ђорђевића Тице. Напале су га по једна чета из сваког батаљона и у краћој борби раниле неколико четника, 4 убиле, а 3 мобилисана сељака заробиле и пустиле кућама. Заплењена су два пушкомитраљеза, неколико пушака и нешто муниције.

У 15 часова 1. чета 1. шумадијског батаљона напала је железничку станицу Барошевац у тренутку када је у њој стајао мешовити путничко-теретни воз. Ухваћена су два сарадника окупатора, заплењено два вагона сувих шљива, упућених у Немачку и подељено сељацима, локомотива је сама пуштена под паром па је искочила из шина, запаљено је 10 вагона, порушене су скретнице, покидане везе и разбијени уређаји за везу у железничкој станици и месној пошти.

Из Барошевца су се батаљони вратили у Бистрицу и ухватили четничког команданта села Чедомира Гајића, Миливоја Лазаревића,

[75] **Архив за раднички покрет Југославије, Србија 11/149.**
[76] **Архив Србије, ПКС-445.**

Драгомира Јовичића и Милорада Николића. Сва четворица су саслушана. Утврђена је одговорност прве тројице за погибију секретара руководства КПЈ и СКОЈ-а лазаревачког среза, 6. маја, и 4 борца Колубарске чете, 8. децембра 1943. у Бистрици, па су осуђени на смрт стрељањем. У селу је сазван збор на коме је објашњена пресуда, која је потом извршена. Имовина стрељаних делимично је конфискована за потребе јединица.

Овде је реорганизован Кјрдајски батаљон^ и то тако што су борци млађих годишта груписани у другу, од тада омладинску чету, у којој је актив СКОЈ-а иначе најбоље радио.

Увече 22. децембра батаљони су се пребацили у село Мали Црљени~"~(осам километара источно од Лазаревца^ заселак Смиљанићи, где Је Душан Петрови?Г Шане одржао састанак са штабовима" баТаљона. Расправљало се о томе како заштитити села Шумадије од терора, а батаљоне и сараднике НОП-а од уништења.

Закључак је био једнодушан: да се групама од 150 до 300 четника које су се кретале на овом терену, у постојећим условима борбе најуспешније може супротставити ако оба батаљона дејствују као целина, тј. бригада, под једном командом.

Одлучено је да се формира Привремена шумадијска бригада од два постојећа батаљона. Шумадијски је добио нумерацију 1. а Космајски 2. батаљон бригаде.[77] Штаб бригаде је изгЛбДао' сгвако: командант Илија Јовановић Лала, до тада командант 1. шумадијског одреда, заменик команданта Иван Стефановић Срба, до тада командант Космајског одреда (налазио се у болници) и политички комесар Јован-Јова Роган, до тада политички комесар 1. шумадијског одреда. Бригада је зжупно бројала око 180 бораца.

Ниједан одред није могао сам формирати бригаду, а масовнији прилив нових бораца очекивао се тек у пролеће.

Бригада је названа Привременом, прво, зато што за њено формирање није пос^ојало ни наређење ни одобрење вишег руководства (ако се утврди да је њено формирање погрешно, лако' Ју је расформирати) а затим, што је њена формација сматрана еластичном у том смислу што >œ предвиђало да се батаљони у случају потребе раздвоје и пређу на самостална дејства, односно да се сваки врати у свој одред, док се поново не створе услови за заједничка дејства. Предвиђено је да бригада делује на подручју округа у којем су у том моменту услови били повољни.

[77] Састав батаљона био је следећи: 1. (шумадијски): командант Душан Репад (Пера Књижар), политички комесар Аца зв. Железничар, а заменик политичког комесара Димитрије-Димче Кораћ, после њега Славко Зечевић Влада, командири чета: 1. Светомир Андрић (Света Даросавац), 2. Душан Павловић Бора и 3. Бранко Ковачевић, а политички комесари Бата Ђурић, Никола Десница и Рада Вујачић Ружа.

Други (космајски): командант Милан Живковић Ујак, политички комесар Драгутин Павличић Душко, интендант Десимир Самарџић Босанац, командири чета: 1. Душан Поповић Вуја, 2. Никола Јешић и 3. (тада одсутни) Милан Лазаревић Мечка, а политички комесари Живадин Радојевић, Родољуб Андрић и Радомир^ Николић Милош.

Шумадијски батаљон је имао" око 80, а Космајски око 100 бораца.

Изван састава бригаде дедствовале су самосталне десетине. У извештају Покрајинском комитету Србије Душан Петровић Шане пише 6. јануара 1944. да ће се при среским руководствима формирати тројке. При Окружном комитету Крагујевца тада је дејствовала једна самостална ударна десетина. О тим групама је 1. јануара 1944. године пред полазак из болнице у Привремену бригаду Иван Стефановић Срба писао Окружном комитету Младеновца:

„Видим да сте одреду писали да се врати натраг. Пошто је наш одред са Шумадијским формирао бригаду његово одвајање ће бити мало отежано ... ја сам и тог мишљења да пошаљем две петорке: једну за срезове младеновачки, јасеновачки и орашачки. А другу: за космајски, грочански и подунавски. Ове петорке ће сваких 15 дана одржавати везу са одредом. Задаци су им ликвидације, прикупљање људства и оружја и друге потребне акције. Оне ће се стављати на располагање среским повереништвима. Петорке ће извршавати своје задатке без обзира да ли ће се одред одвојити од бригаде или неће .. ,"[78]

У боље организованим селима дејствовале су и сеоске борбене десетине.

Активним, често истовремежим дејством свих ових јединица на подручју Шумадије, непријатељ је навођен на погрешне процене и одлуке, на цепање и развлачење снага.

Формирање Привремене шумадијске бригаде заслужује посебно критичко разматрање и оцењивање. Овде ћемо остати само на једној констатацији. После одласка 1. шумадијске бригаде у Шумадији су остала само два одреда а притисак непријатеља је осетно појачан. Делегат ПК Србије Душан Петровић Шане и штабови одреда су оценили да ће у насталој ситуацији издржати и снаге најбоље сачувати ако формирају бригаду каква је била 1. шумадијска. Све се то догађало око месец дана после одласка 1. шумадијске, када су тешки зимски услови, због којих је, поред осталог 1. шумадијска кренула ка слободној партизанској територији у Санџаку, били још тежи. У Шумадији је тада остало мало бораца и руководилаца, и са мање борбеног искуства од оних који су отишли са 1. шумадијском. Зимски услови у којима је новоформирана бригада дејствовала били су врло тешки. На отвореном простору и великом снегу најтеже је било сачувати тајност покрета јединица бригаде. А све је то изразито утицало на њена каснија дејства.

ПРВЕ БОРБЕ ПРИВРЕМЕНЕ БРИГАДЕ

Из Великих Црљена бригада се пребацила у Пркосаву, где је борцима 23. децембра објашњен значај њеног формирања. Тог дана су

[78] **Архив Србије, ОК Мл.-345.**

обучавани у чувању војне тајне, говорено им је о војној дисциплини и о поступку са заплењеном опремом, а 2 (омладинска) чета 2. батаљона учила је развијање у стрељачки строј. Увече је бригада кренула ка Венчанима. У засеоку Каменици наишла је на мању групу четника са којима се 24. децембра црепуцавала једна чета бригаде. У току 24/25. децембра бригада се пребацила у рејон Гараша и Трбушнице, а ујутру, 26. децембра, осванула је у селу Драгољу. Око подне је обезбеђење открило да се један одред СДС преко Калањеваца и Живковаца враћа у Белановицу после завршене потере за политичким радницима Качерског среза а у Босути се налазио 5. батаљон Качерске четничке бригаде. Штаб Привремене бригаде је одлучио да нападне одред СДС и четнике.

Под заштитом магле, 2. батаљон је поставио заседу одреду СДС у Живковачком гају. Када је одред СДС ушао у заседу, засут је изненадном ватром. Убијен је жандармеријски потпоручник Лазар Тинтор и 5 стражара СДС, више их је рањено и 1 заробљен. Четници су кренули у помоћ одреду СДС, али их је дочекао и одбацио 1. батаљон. Убијен је 1 четник. Из батаљона су рањена 2 борца. Борба је трајала од 14 до 15 часова, када се одред СДС повукао у Белановицу.

Бригада је 27. децембра осванула у Босути, избацила из села мању јединицу четничког корпуса КГГ и ту преноћила. У току дана је извођена политичка и војна обука (прорађиване су теме „Однос партизана према крању" и „О религији", а борци су обучавани у гађању и развијању у стрелце).

Увече 28. децембра, бригада се преко Прженог брда (триг. 376) пребацила у рејон Вукосаваца и Ветрила, где је сутрадан преданила.

Омладинци села, који су према наредби четника изводили предвојничку обуку, распуштени су кућама. У 2. батаљон се вратила 3. чета, која се од батаљона одвојила 20. децембра, и у току борбе са четницима у Великој Иванчи имала 22 борца. У четама су обрађене теме „Држање партизана према народу", и „Важност хигијеке за здравље бораца".

Одржавање личне и колективне хигијене имало је велики значај за борбену готовост бригаде, мада је било тешко изводљиво. Стални покрети, кратки одмори, лоша одећа и обућа, нередовна и доста скромна исхрана угрожавали су здравље бораца. А није било ни амбуланти, болница, лекова ни стручног медицинског кадра. Разболети се, најчешће је значило: остати сам у некој земуници на бризи сарадника. Тога су били свесни борци и старешине па су и у најтежим условима живота и борбе водили велику бригу о хигијени и чувању здравља. То је бригаду сачувало од многих недаћа. За читаво време њеног постојања није био ни један случај епидемије. У исто време четници су често оболевали од тифуса иако су живели у много повољнијим условима.

Командант 5. батаљона четничке Качерске бригаде известио је 28/29. децембра свога команданта бригаде да су се партизани појавили у Босути, са намером да преко Живковаца пређу у колубарски срез. Зато су 4. и 5. батаљон Качерске бригаде са среским

одредом СДС из Белановице, 29. децембра ујутру посели Живковце, а део јединица Корпуса КГГ био је планиран да нападне и саму бригаду.

Бригада је кренула у супротном правцу и пребацила се у Вукосавце и 29/30. децембра стигла у Брезовац, где се задржала да предани. Правац Каменар—Брезовац затворио је 1, а Шаторња——Брезовац 2. батаљон. Ујутру 30. децембра, једна тројка је покушала да приведе Богдана Вујанића из Брезовца, али је он био обазрив, успео да побегне у Тополу и јави одреду СДС где се налази бригада. Непријатељ је одмах кренуо за њом среским одредима СДС оз Тополе и Аранђеловца и са четницима 2. бригаде корпуса КГГ из Страгара и Шаторње.

Штаб 2. батаљона радио је на реорганизацији 3. чете када је обезбеђење, нешто после 10 часова, јавило да непријатељ наступа од Аранђеловца, Тополе и Страгара према Брезовцу. Приближавао се из три правца покушавајући да опколи бригаду. Борба је почела око 11 и трајала до 15.30 часова.[79]

Главнина СДС — чета јуришног батаљона капетана Карића и сресни одред СДС из Аранђеловца са око 200 стражара нападала је из правца Каменар—Брезовац. Између Каменара и Брезовца њих је упорном одбраном зауставила група од 22 борца 1. батаљона.

У исто ђреме 2. бригада корпуса КГГ напала је из правца Доња Трешњевица—Брезовац, али је противнападом 2. батаљона одбачена ка Шаторњи.

Штаб бригаде је искористио овај успех да бригаду повуче. Курир Радован Грујић (Мали Лика) успео је да пренесе наређење Славку Зечевићу да се група од 22 борца повуче преко Вукосаваца. Међутим, око 15 часова, јединица СДС која је са Каменара продирала цреко Велике Баре ка Ветрилу, у бок 2. и осталих делова 1. батаљона, била је обишла ову групу и пресекла јој правац повлачења. Група је наставила борбу и задржала непријатеља штитећи повлачење бригади, која се после одбацивања четника ка Шаторњи, делом преко Горње Трешњевице, а делом преко Јеловика повукла у Босуту.

Губици непријатеља нису утврђени. Из бригаде су погинула три борца (Објзад Михаиловић Јастреб, Мирко из Селевца и Мика Џамбас из Осипаонице), а 4 лакше рањена.

Од бригаде је била одсечена и сутрадан је сустигла једна група бораца, а друга се тек после два дана вратила у бригаду.

Група бораца са положаја испред Брезовца пробила се преко Венчаца у Липовац, и успоставила везу са политиким радницима Живомиром Несторовићем и Душаном Радоњићем, са којима се пребацила у Даросаву (Партизани), у заселак Грујићи где се састала са бригадом.

Вршилац дужности команданта четничког Рудничког корпуса капетан Милијан Јовановић, приметивши да се „комунисти често крећу северном периферијом качерског среза" наредио је 30. де-

[78] **Према извештају СДС борба је почела у 16 и трајала до 20 часова.**

цембра да се Качерска бјригада распореди на том простору подељена у три групе. Првој групи (1. и 2. батаљон) наредио је да стално контролишу општину Јарменовци и села Босуту и Драгољ, до цеста Белановица—Јеловик, другој (4. и 5. батаљон) да стално контролише села Калањевце и Широковац, до цесте Белановица—Јеловик, трећој (3. батаљон) да одржава везе са Таковском четничком бригадом, на супротном крају среза, и контролише остала села. Првој и другој групи је такође наређено да буду у сталној вези са јединицама корпуса КГГ у орашачком и опленачком срезу. Четнички командант је сматрао да су тако груписане снаге способне да „воде борбу са партизанском групом која се појављује у том рејону".[80]

Бригада је 31. децембра стигла у Босуту и у њој остала два дана. Прву борбу у 1944. години водила је 2. јануара у 11 часова у Крушевици, где је напала 1. и 4. батаљон Лазаревачке четничке бригаде. Борба је вођена до 15 часова, убијен је 1, а рањен 1 четник. Четници су се у нереду повукли, а бригада се пребацила у Калањевце.[81]

Из Калањеваца се бригада 3. јануара увече пребацила у Барошевац где је демолирала железничку станицу.

Обавештен да је у Крушевици заноћило 70 четника, штаб бригаде је одлучио да их нападне. Из Барошевца бригада је преко Трбушнице, пред зору стигла у Крушевицу. Четници су пружили јак отпор, па је борба продужена 4. јануара до после подне. Тада је четницима стигао у помоћ сремски одред СДС из Белановице, а упућени су били немачка јединица и сремски одред СДС из Лазаревца. Уз њихову помоћ, четници су се пробили у Трбушницу, а бригада се пребацила на Крушевички вис, где је 1. батаљон заузео положај према Вагану, а 2. према Крушевици. Пред саму ноћ, бригаду су напали преко Вагана сремски одреди СДС из Белановице и четници из Крушевице. Бригада се под борбом повукла ка Брајковцу и пребацила у Калањевце где је преноћила. У тој борби тешко је рањен и убрзо умро борац звани Кореја. Непријатељ је имао више убијених и рањених, али тачан број није утврђен. Заробљена су три мобилисана сељака и пуштена кућама.[82]

Ујутру, 5. јануара, бригада Је код Живковаца и Калањеваца разбила 5. батаљон Качерске четничке бригаде, а затим се преко Вагана, Крушевице, Малих Црљена и Рудоваца прдбацила у Венчане.[83]

БРИГАДА У МЛАДЕНОВАЧКОМ ОКРУГУ

Из Венчана се бригада 6. јануара пребацила у Дрлупу где је обавештена да се у Дучини налази 4. бригада четничког корпуса КГГ. Око 16 часова, бригада је напала четнике и после краће борбе при-

[80] **Архив ВИИ, ЧА, К-74, рег. бр. 49/4.**
[81] **Архив ВИИ, ЧА, К-74, рег. бр. 13/5.**
[82] ***Зборник,* том I, књ. 7, док. бр. 12.**
[83] **У засеоку Каменици, на сеоском гробљу, сахрањен је борац Кореја.**

морала их да напусте Дучину. Убијен је наредник Најдан. Четницима је убрзо стигао у помоћ сресКи одред СДС из Сопота и напао бригаду у Дучини, али је одбијен. Да би заварала непријатеља бригада се одмах вратила у Даросаву. Брз ноћни повратак бригаде у Даросаву обманУо је четнике о правцу и циљу њеног кретања, што је било важно постићи.

Стални покрети и борбе, нередовна исхрана бораца, слаба одећа и обућа у зимскб"~"време — све]е то доста 11ршмеЋшш~~~и~исцрпло борце, тако да -су борбене могућности бригаде^ у том тренутку биле битно смањене. Уза све~теИ1коКе недостајала је муниција, што је и био највећипроблем бригаде. На основу оцена да ће део тих проблема моћи да се реши ако се бригада пребаци на подручје Младеновца, где није била од свог формирања, она се тамо и упутила. Требало је да на том терену сузбије развој четничких организација, али и да се обуче, обује, снабде муницијом и одмори.

Увече 6. јануара, бригада је стигла на Бобију (триг. 288) одакле је предвођена политичким радницима, променила цравац кретања. По снегу и хладном времену,_ преко Рогаче, Неменикућа и Ђуринаца пребацила се преку ^цесте^ и пруге Београд—Младеновац и 7. јануара осванула у Малом Пожаревцу. Марш је био врло напоран. У снегу су остали трагови који су откривали њен правац кретања.

Делегат Покрајинског комитета Србије Душан Петровић Шане писао је 6. јануара 1944. Окружном комитету Младеновца:

„Ваш батаљои са нашим кренуо је у правцу вашег терена. Он ће доћи до Попајевог села (Миодраг Николић Попај, из Малог Пожаревца — И. Ђ.). Они се крећу у формацији бригаде, ради јединства команде и ради успешнијег извођења акција и да би се бар донекле очувала тајност преласка на овај терен. Дакле, до неког стварног формирања бригаде није дошло, нити таква директива постоји . . .

Војни руководиоци оба батаљона у дискусији једнодушно заступају мишљење да би због настале ситуације (велика концентрација четника и њихово кретање у великим групама) било много згодније да се оба батаљона крећу заједно у формацији једне бригаде на оба терена, а да за ситније акције формирамо тројке у сваком срезу. Ситуација на нашем терену још мало па захтева тако кретање. Интересује ме шта ви мислите о томе . . ,"[84]

У писму се оцењује и стање у 2 (космајском) батаљону, траже подаци о непријатељским снагама, њиховом распореду и начину дејства на подручју младеновачког округа и настоји на чвршћим везама.

И члан Окружног комитета Младеновца Марко Никезић пише 7. јануара секретару Окружног комитета Дражи Марковићу:

[84] **Архив Србије, ОК мл.-352. Према овом писму бригада није формирана, јер не постоји наређење о томе, а батаљони се ипак крећу у формацији бригаде, ради јединства команде, успешнијег извођења акција итд.**

„Јутрос је, стигла у село П.(ожаревац) бригада састављена из нашег и шумадијског батаљона . . .

Мечка (Милан Лазаревић, бивши командир 3. чете — И. Ђ.) није отишао са својом четом у Шумадију. Напустио је. Из Малог Пожаревца са њим је 23. децембра пошло 30, а стигло у батаљон 23 борца.

Сад је у батаљону добро стање: има три чете, једна је омладинска. Кажу да су курјаци. Хвале их Душко и Шуца. Оскудевају у муницији и обући . . .

Ти ми пиши где ће ко, у вези Павловог (Душан Петровић Шане — И. Ђ.) предлога да неко од нас иде са батаљоном. . ,"[85]

До 10. јануара, корпус КГГ и Смедаревски корпус, са око 800 четника, користећи одсуство јачих партизанских снага наставили су терор по селима младеновачког округа: у Биновцу су Јзгуклали 8 људи и једну жену; у Суводолу су батинали' више људи; у Сенаји су заклали 10, а претукли 80 људи; у Великој Крсни заклали су шесторицу итд. Присилно ~тту""мобилисали неке сељаке у Суводолу, Врбовцу, Селевцу, Михаиловцу и Дубрави. У -селима су успостављали своје организације и обавештајну службу. Где су год дошли четници су клали, убијали, батинали и претили. У то време око 400 четника налазило се у уском појасу око Гроцке, северно и јужно од пруге Мала Крсна—Београд.[86]

Такво је било стање кад је стигла Привремена бригада. Секретар Окружног комитета Дража Марковић одговара 8. јануара Марку Никезићу:

„Моје је мигаљење да сад боравак бригаде искористимо што више . . . Ти одмах да кренеш са њом и останеш до среде . . . Види са штабом гита мисле: да се крене за Подунавље, Јасеницу или Посавину. Добро би било и на једну и на другу страну. То зависи од њиховог боравка на нашем терену.

Формирајте бар три петорке: једна за Подунавље и Јасеницу, друга за Младеновац и Гроцку, а трећа за Посавину.

Дао сам Вану 75.000 динара за набавку одеће и обуће за борце".[87]

У Малом Пожаревцу бригаду су дочекали политички радници. Селоје^иначе било стална партизанска база. О обезбеђењу и збрињаВањубригаде старало се цело село. Борци ^су____јануара и парили одела, окупали се, пресвукли и одморили. ПодељенИ су ттм и опанци које су, за новац издвојен у ту сврху, купили чланови Партије из Поповића. Среско партијско руководство Младеновца предало је бригади 1 пушкомитраљез и већу количину муниције. Бригада је снабдевена и већом количином санитетског материјала.[88]

[85] Архив Србије, ОК Мл.-352.
[86] Архив Србије, ОК Мл.-350, 355, 356. и 357.
[87] Архив Србије, ОК Мл.-354.
[88] Архив Србије, ОК Мл.-384.

Четници су били опрезни и будни. У селима су организовали страже и обавештајну мрежу. Народ је био заплашен. Због тога се бригада није смела дуже задржавати на једном месту. Њен штаб је, после саветовања са политичким радницима, одлучио да се бригада пребаци у грочански срез да би се два дана одморила од борби и маршева. Зато се 8. јануара у 4 часа пребацила у Дражањ.

Непријатељ је брзо реаговао. Штаб бригаде је већ после подне обавештен да су се на два места између железничких станица Мала Иванча и Умчари, на отвореној прузи, зауставиле композиције из којих се искрцавају Немци и припадници СДС и СДК, са тешким наоружањем. Непријатељ је намеравао да затвори линију која води железничком пругом Београд—Мали Пожаревац—Умчари и спречи повратак бригаде ка Космају, да је набаци на Дунав, разбије и уништи. Штаб бригаде је добро проценио непријатељеве намере. Закључивши да је дужи боравак на том подручју опасан (непријатељ је био бројнији, могао је да прикупи јаке снаге из суседних гарнизона и да њима брзо маневрише дуж пруга и цеста) штаб бригаде је одлучио да се бригада одмах пробије ка Посавини.

У 17 часова бригада је кренула из Дражња ка Малој Иванчи. За њом су у Дражањ упали четници, ухватили једног заосталог борца и стрељали. Пошто је вешто избегла непријатељски распоред, бригада је из Мале Иванче скренула на југ, прешла пругу Београд—Мала Крсна, прошла кроз Поповиће и пребацила се код Ропочева преко цесте и пруге Београд—Младеновац. У свануће 9. јануара стигла је у Бабе и ту се одморила. Овим смелим и благовременим маневром бригада је онемогућила непријатеља да јој наметне борбу у неповољним условима и пробила се иза његових леђа, где је имала више простора за борбу и боље услове за промену положаја.

Око подне 9. јануара бригада је кренула из Баба и напала четнике 4^ бригаде корпуса КГГ, који су се, после пораза доживљеног 6. јануара у Дучини, прикупљали у Стојнику (сопотском). Један одред СДС напао је бригаду из Сопота, али је одбачен. Четницима је у међувремену стигла помоћ из Посавине. Ипак, бригада је све њих до мрака избацила из Стојника и Губеревца. Пошто се смркло, бригада се пребацила у Барајево, у заселак Равни Гај, и у њему преноћила. Ту се састала са тројицом политичких радника из Посавине. У току дана из 3. чете 2. батаљона једна десетина је упућена у Подунавље по муницију а 2 борца су дезертирала.

Ујутро, 10. јануара, бригада је била у Губеревцу, са једним батаљоном је посела правац Бабе—Губеревац—Равни Гај, а другим правац Лисовић—Губеревац. Непријатељ се био повукао: одред СДС у Сопот, а четници у Посавину. Око 14 часова бригада је, заједно са политичким радницима, прошла кроз Лисовић, испред Бељине је одбацила мању четничку једгтницу и по мраку стигла у Сибницу, где~Је~~преноћила 10/11. јануара!

Из Сибнице се ^рш^да^Јсутрадан^^Јтребацила у Миросаљце где је разбила мању четничку јединицуТцродуЗсила—за-Ст^мово, и ту

пранoћила. Тог дана_ су из2. батаљона дезертирала још 4 борца, међу којима ^~ЈеданГ~члан КПЈ.

Штаб ~~27~батаљона је анализирао појаву напуштања јединица и закључио да нису сш^.1ШЈ1^-.су-л:а униниЈш. дезертери. Неки су у борбама изгубили везу па, нашавши се на непознатом терену, нису успели поново да је успоставе и зато су се враћали у своја села, где су се повезивали са политичким радницима и настављали борбу. Ипак, било је и случајева дезертерства. Од уласка у састав бригаде, из 2. батаљона дезертирало_ј^ јј...бораца из Болеча, а у јануару још 4 борца (два из Дражња и два из Брестовика)7 а било је и других СЈручајева![80]Штаб је закључио да су узроци дезертерства—тешки услови живота и борбе и недовољан војни и политички рад. ЗапажеШ је да су дезертирања чешћа што~се~5атаљон више удаљава од родних Рјордјта. Штаб *]е~"поЈачао војни и политички рад; борцима је на стварним примерима указивано како је прошла већина оних који су се самовољно удаљили из јединице (четници су их похватали, заклали или убили на други начин) и објашњено је да се борба против непријатеља мора водити свуда, а не само око својих села. Највише је истицана потреба да се напори и тешкоће издрже до пролећа, када ће бити лакше.[90]

ПОНОВО У КРАГУЈЕВАЧКОМ ОКРУГУ

ЈУТРУ> 12. јануара, бригада је кренула ка Рудовцима. Испред Прко-саве наишла је на четнике, напала их и разбила. Убила је три четника, а једног заробила. Заплењено је мало муниције. Нешто касније, када су борци излазили из села, четници су изненада отворили ватру на њих. Рањен је политички комесар бригаде Јован Роган. Четници су брзо разбијени, бригада се пребацила у Рудовце и у њима преноћила 12/13. јануара. У току ноћи порушене су скретнице, демолирана железничка станица Рудовци и разбијена четничка сеоска стража. Сутрадан, 13. јануара, бригада је продужила покрет преко Трбушнице и Крушевице ка Прогореоцима, где је 13/14. јануара наишла на четнике и у краћем сукобу их разбила и убила двојицу.

У 2. батаљону је 14. јануара Душан Петровић Шане формирао батаљонски биро КПЈ, од 7 чланова, и дао му упутства за рад. Биро је требало да усмерава целокупан морално-политички живот и делатност, да подиже борбени морал, развија другарске односе међу борцима и организује политички рад у народу. Чланови бироа, не-

[89] Архив Србије, ОК Мл.~394.

[90] Судбина бораца који су се, стицајем околности или својом вољом, удаљили од бригаде је тројака: део њих су, по снегу, усамљене, похватали четници, који су се непрекидно кретали за бригадом, поклали их или стрељали; други су се пјробили до својих села и тамо предали четницима. И они су, углавном, побијени. У трећој групи су они који су случајно изгубили везу, па су се пробили до својих села, повезали са политичким радницима и наставили да се боре. Њих је највише.

искусни и надовољно припремљени, састајали су се сваког дана да се договоре шта и како треба да раде.[91]

У овом периоду су у окружним комитетима Младеновца и Крагујевца још увек постојале извесне недоумице око Привремене бригаде. Та два комитета су одржавала сталну везу и размењивала мишљења и искуства о војним, политичким и организационим проблемима борбе, па и о бригади. Окружни комитет Младеновца писао је 14. јануара Окружном комитету Крагујевца:

„Батаљон (2. батаљон Привреленe бригаде — И. Ђ.) се са нашег терена повукао назад, у правцу вашег терена.

Непријатељских снага нема, сем IV добровољачког батаљона (СДК — И. Ђ.) и сталних среских одреда СДС по среским местима. Дражиновци вршљају по свим срезовима и врше велики терор. Најјачи и најбезобзирнији су у Посавском и Грочанском срезу. Сада мобилишу ...

Немци који су нашли када је батаљон био ту одмах су отишли . ..

Три петорке су остале на нашем терену ...

Присуство нашег одреда је нужно. Ми смо детаљно продискутовали о могућностима опстанка наших снага и мишљења смо да би то најлакше могло ако би од нашег батаљона створили неколико чета од по 30 бораца. Тако би се могла очувати унеколико и конспирација, а таква формација је и погодна за акције поготову за „чупавце", који данас и јесу наша највећа сметња. Шта ти мислиш о томе?

Што се тиче муниције ми смо предузели све мере, како би обезбедили потребе одреда . . ,"[92]

А поводом повратка бригаде у крагујевачки округ, Душан Петровић Шане пише 16. јануара Окружном комитету Младеновца:

„Бригада је читава и здрава стигла на овај терен. Успут није имала неких нарочитих борби . . . Разлог је муниција. Очекујемо]е од вас. *По причању војних руководилаца, код вас тога има још у приличној мери. Другови, потребно је да активирате све партијце и симпатизере у прикупљању муниције. Без тога не можемо уопште извести неку замашну акцију. Схватите то као један од прворазредних задатака, који стоји пред вашом партијском организацијом. Друго, приличан број бораца имамо босих. Ви са своје стране потребно је да предузмете све мере за набављање и куповање обуће. Ми то исто чинимо. За неки дан бригада ће се опет пребацити на ваш терен^Она ће свакако кренути у онај срез, где сам се ја први 'пут~~састао са Дражом 1942. године ..*

[91] **По неким изворима у 2. батаљону је тада формирана 4. (ударна) чета; командир јој је био Драгољуб Стевановић (Драга Петријевац), а политички комесар Живадин Радојевић.**

[92] ***Зборник,* том I, књ. 20, док. бр. 120.**

Пре два дана формирао сам батаљонски биро у вашем батаљону ...

Код нас нема никакве нарочите реакције. Четници су се у приличној мери пасивизирали. Код њих је настало велико обољење од тифуса. Водите рачуна о томе!

Наши, изгледа, да су се опет пробили дубоко у Србију ...

По питању формирања бригаде, оставићемо за доцније. За сада изгледа да је најбоље да се крећу заједно .. "[93]

И непријатељ је почео у извесном смислу да мења тактику. Пошто му сталне потере и узнемиравања бригаде нису донеле жељени успех, почео је јачим снагама да поседа положаје око могућих рејона размештаја или на правцу кретања бригаде, како би је у погодном тренутку, пошто му обавештајна служба обезбеди потребне податке, напао с већом вероватноћом да ће је окружити и разбити. До једног таквог његовог напада на бригаду дошло је 17. јануара у Јеловику.

У 3 часа ујутру, 17. јануара, бригада је ушла у Јеловик, поставила обезбеђења и разместила се за одмор. У центру села био је 2. батаљон, а у засеоцима Павловићи и Лекићи 1. батаљон.

Непријатељ, обавештен где се бригада налази, реаговао је веома брзо.

Из Аранђеловца оу кренули Бугари правцем Гараши—Јеловик (минобацаче су поставили у Гарашима), а сресКи одред СДС и чета # јуришног батаљона СДС правцем планина Букуља—Јеловик. То су биле најјаче снаге и главни правац напада.

Из села Вукосавци нападала је 2 (орашачка) бригада корпуса КГГ, а из Белановице, преко Широковца, одред СДС. У селима Калањевцима, Живковцима и Широковцу налазили су се 4. и 5. батаљон Качерске четничке бригаде Рудничког корпуса.

Наступајући из три правца ка Јеловику, непријатељ је покушавао да опколи бригаду. Нешто после 13 часова јуришна чета и одред СДС из Аранђеловца напали су обезбеђење бригаде, 1. чету 1. батаљона. Она им је пружила јак отпор и зауставила напад. Остале јединице бригаде су одмах изашле на положаје (2. чета 1. батаљона у мокрој, тек испареној одећи). Штаб 2. батаљона је самоиницијативно упутио 1. чету у помоћ 1. чети 1. батаљона.

Непријатељ је жестоко нападао из сва три правца и присилио 1. чету 1. батаљона да се повуче пре него што јој је стигла у помоћ 1. чета 2. батаљона, која је потпала под јаку унакрсну ватру непријатеља па је и њој требало помоћи да се извуче. Бугари су минобацачком ватром засипали положаје оба батаљона.

Како бригада није стигла да поседне најповољније положаје није успела ни да организује чврсту кружну одбрану; али и да је то учинила са оно мало муниције којом је располагала није могла пружити јачи отпор изразито бројнијим непријатељевим снагама. Зато је штаб бригаде одлучио да се батаљони пробију ка селу Босути

[05] **Архив Србије, ОК Мл.-3бб.**

пре него пгто непријатељ затвори обруч, и тако избегну борбу у окружењу. Наређење о томе издато је батаљонима око 17 часова. Напред се пробијао 1. батаљон, а 2. се задржавајући непријатеља повлачио за њим. Бригада је успела да се одвоји од непријатеља тек када је пао мрак.

Приликом повлачења, 1. чета 2. батаљона нашла се одсечена од главнине пред непријатељским положајем, па је јуришем морала себи да крчи пролаз. Том приликом је погинуо политички комесар чете Данило Зеленовић и још два борца, а рањено је 5 бораца. Четници су ухватили 2 борца који су изгубили везу и стрељали их. У току борбе изгубило је везу 7 бораца, али су се дан касније вратили у јединицу.[94]

После краћег одмора у Босути бригада је наставила покрет и 18. јануара осванула у Војковцима. Између 14/15 часова на брду изнад засеока у коме се одмарала бригада, појавили су се четници. Командант бригаде је повео на јуриш 1. батаљон, избио на брдо Клокотићи кроз положаје 1. и 2. батаљона четничке Качерске бригаде, преко Јасике (триг. 699) и Грчког гроба (к. 641) продужио за Босуту. Други батаљон није успео да се пробије тим правцем, јер су четници на Клокотићу поново посели положаје, па је скренуо ка Руднику.

У потеру за 1. батаљоном пошао је 2. батаљон Качерске четничке бригаде, а за 2. батаљоном ка Руднику, њен 1. батаљон док је у Војковцима остала 1. јуришна бригада корпуса КГГ, која је тада стигла у село. Крећући се по магли, кроз густу шуму, 2. батаљон се пробио преко брда Корушице и када је пао мрак *и* борба престала, одлепио се од четника. Привремена бригада у ово'ј' борби није имала губитака.

У сумрак је 1. батаљон преко Зелениковца (к. 522) ушао у Босуту и у њој преноћио, 18/19. јануара, без везе са 2. батаљоном. Сутрадан, 19. јануара, 1. батаљон је у Босути и Драгољу водио борбу са 2. батаљоном Качерске четничке бригаде. Увече су се четници повукли у Трудељ, а 1. батаљон се по мраку пребацио у Широковац, у заселак Јосиповићи. Убрзо је тамо стигао и 2. батаљон, па је у Широковцу преноћила цела бригада.[93]

МУНИЦИЈА — НЕРЕШИВ ПРОБЛЕМ БРИГАДЕ

Од многих тешкоћа које је бригада морала да савлада најтеже је и то не повремено него стално — било помањкање муниције. Било је случајева да њени борци остану са по свега неколико метака на пушку и десетак метака на пушкомитраљез. Они су не ретко били принуђени да јуришају не отварајући ватру. То је без обзира на храброст бораца, био тежак осећај несигурности, јер је

[94] ***Зборник,*** **том I, књ. 5, док. бр. 153.**
[95] **Архив ВИИ, ЧА, К-74, рег. бр. 39/5 и К-74, рег. бр. 42/5.**

сваки од њих знао да непријатељ располаже са доста муниције. У то време кад ни хлеба није било, муниције је било још мање, а гладни борци су је више желели него хлеб. Бригада није била довољно снажна да освоји неки већи непријатељев гарнизон и у њему се снабде муницијом, а оно што се у свакодневним борбама могло запленити ни издалека није било довољно. Зато се покушавало да се до ње дође и на друге начине.

Читава партијска организација крагујевачког и младеновачког округа радила је тих дана на прикупљању муниције заостале код сељака, куповином од шверцера и набавком на други начин. Окружни комитет Младеновца писао је тих дана среским партијским руководствима да је њихов најважнији задатак прикупљање муниције. Штаб бригаде је и сам чинио што је могао у том погледу.

Заменик команданта бригаде Иван Стефановић Срба упутио је 9. јануара из Стојника содељењ?* бораца у сада Подунавља да прикупе што више муниције и донесу је бригади.^Одељење је прошло кроз Дражањ, Мали Пожаревац, Друговац, Суводол, па поново кроз Друговац (у коме се срело са 5 бораца Космајског одреда) и Бадљевицу. Прикупили су 1.400 метака и по снегу и лошем времену кренули ка бригадиТ~ГГреноћили су у Малом Пожаревцу (и ту оставили једног борца на лечењу), а наредне ноћи пребацили се у Губеревац. Одатле их је „веза" упутила у Бађевац, где се по добијеном обавештењу налазила бригада. Како нису нашли бригаду, одељење је преноћило у Бађевцу у коме је било и четника. Сутрадан се одељење повукло у једну шуму у којој су преданили, а увече се пребацили у Лисовић, еукобили са четницима, и вратили у Бађевац где су заноћили у једној напуштеној кући накрај села.

Сутрадан, око 4 часа ујутру одељење је пробудила ватра којом су четници засули врата и прозоре и позиви четника борцима да се предају.

Три борца са тавана, а остали из приземља, прихватили су борбу. Успели су да ликвидирају четничког пушкомитраљесца, па, користећи тренутну збуњеност четника, искочили из куће и по дубоком снегу кренули ка Лисовићу, са намером да се врате у Мали Пожаревац. За њима су стрељачким стројем кренули четници. Испред Лисовића одељење је наишло на нови стрељачки строј четника, који му је ишао у сусрет. Зато су скренули на Ууг. прошли поред Бељине и сишли на обалу реке Бељанице у рејону Мбнићких ливада. Четници су им се приближавали уз редеу,' и низ реку силазећи низ падине са северне стране. Према југу, јединим незатвореном правцу, био је брисан простор, преко кога се није могло прећи. Сељаци из околних села враћали су се баш тада са пијаце у Степојевцу уз реку Бељаницу, а и за њима су ишли четници.

[96] **У одељењу су били: командир Лука Лукић, и борци: Светислав Радовановић (Миле Гарин), Милан Динић, Спира из Луњевца, два брата из Селевца, Мића из Друговца, Пера Личанин (избеглица из Сопота), Миле, ђак из Београда и Живорад Ћирић. Са одељењем се пребацио у Подунавље Живадин Радојевић, политички комесар 1. чете 2. батаљона, и остао тамо.**

Тада је командир одељења одлучио да поседну корито реке и бране се док имају бораца и муниције, надајући се да ће ако неко преживи до мрака, успети и да се пробије.

Четници су се приближавали. На чистини и снегу било их је лако уочити. Убрзо је почела борба на живот и смрт против четничке 2. јуришне_ бригаде КГГ. Борци су прихватили горку истину да имају ^само једно решење: што скупље пролати свој живот. Око 14' часова четницима Јестигао у помоћ одред СДС. НеприЈатељ је појачао ватру. Од ње су прво погинула 4 борца, а мало затим још тројица. Остали су само Лука и Светислав. Четници су се све ближе приближавали. Експлозија ручне бомбе контузовала је Светислава; онесвешћен, је пао у реку, а командира Луку четници су тешко рањена заробили и стрељали. Онесвешћеног Светислава пренели су у Бељину[97]

У операцијском дневнику 2. јуришне бригаде стоји да је 18. јануара 1944. од 4 до 16 часова „вршена потера за 9 комуниста" у рејону Лисовић—Равни гај—Бађевац—Баждаревац—Багрдан, да их је „3. батаљон натерао да скоче у реку Бељаницу из које су се очајнички борили". Према истом извору, убијено је 7 а ухваћени „два комуниста од којих је 1 после саслуш5ња стрељан". Четници су'запленили 8 пушака и 1.500 метака.[98] Одељење које Је _носило муницију изгинуло је због слабих веза на правцу кретања.

Недостатак муниције "НИЈе никада био тако критичан као у том периоду. Да би колико-толико поправила то стање, бригада је кренула у младеновачки округ. Оба окружна комитета наставила су да организују прикупљање муниције. Окружни комитет Крагујевца писао је 24. јануара 1944. Окружном комитету Младеновца:

„Нестрпљиво смо очекивали муницију која је требала да стигне од вас. Наша бригада се налази у врло тешком положају баш због тога што нема муниције. До данас нисмо добили од вас ништа. Како сам обавештен другови који су требали да пребаце муницију разбијени су, а већи део њих убијен од стране дражиноваца ...

Нагиа бригада је кренула у правцу вашег терена, са задатком да на неки начин дође до мало муниције. Ваш би задатак био да на сваки начин ухватите одмах везу са војском и, друго, да мобилишете све своје снаге на прикупљању муниције и брзо снабдете нашу бригаду. *То је најважније! Не заборавите да* од тога *зависи њена егзистенција. Може да се деси да наша бригада и не стигне* до *вас, баш због истих разлога, и врати се натраг на овај терен. Ваш се задатак ни у колико не мења. Пребацујте одмах муницију овамо, а ја ћу држати везу са бригадом. Немојте да чекате да се прикупи нека већа количина, неколико стотина метака значиће за овај моменат много.*

" Он је касније, око 15. фебруара 1944. године, успео да им побегне. Вратио се у свој Космајски одред.

[88] Архив ВИИ, ЧА, К-27, рег. бр. 49/3. ^

Предузмите и друге мере за набавку муниције. Тражите од другова Сремаца да вам погиаљу. Објасните им у каквом се положају налазимо. Само то треба да учините што пре! Друго, друг Остоја (Стева Мијаиловић Остоја из Велике Крсне, курир између ова два комитета — И. Ђ.) ми рече да се може набавити муниција путем куповине, погледајте и ту могућност и то одмах.

И у прошлом сам вам писму подвукао да је питање обуће за нагие борце исто тако једно од горућих питања. Предузмите и ту све што можете да учините ...

О расформирању бригаде на батаљоне и даље на чете видећемо идућег пута. Ви о томе поразговарајте и са Србом (Иваном Стефановићем, замеником команданта бригаде — И. Ђ.) и другим војним руководиоцима . . .""

Бригада је била стално у покрету, али је и изводила мање акције. У Живковцима се 20. јануара у 6 часова сукобила са Качерском четничком бригадом. Прошла је без губитака. Одатле се пребацила у Трбушницу, где су напали Лазаревачку бригаду, заробили 4 мобилисана сељака и пустили их кућама, а и запленила холандски пушкомитраљез и нешто муниције.[100]

Један батаљон бригаде напао је 20/21. јануара железничку станицу Барошевац. У „Прегледу догађаја" владе Милана Недића, од 27. јануара пише:

„21. о.м. на стајалишту 7 км од Лазаревца група непознатих бандита зауставила је теретни воз бр. 730, из кога су истоварили 10.000 кг пшенице упућене из Аранђеловца за Забрежје и исту колима отерали у непознатом правцу . .

Бригада је 21. јануара преданила у Даросави, а 22. у Трбушници у току ноћи 22/23. јануара она је из крагујевачког кренула у младеновачки округ. Уз пут су напали железничку станицу Рудовци о чему у наведеном „Прегледу догађаја" пише:

„... 23. о.м. око 50 комуниста дошли су на железничку станицу Рудовци (13 км с.з. од *Аранђеловца) где су спалили станичну архиву и демолирали зграду. Једна група* од *200 комуниста прогила је такође кроз Рудовце и преко села Стрмово отишла за село Араповац (22 км с.з.* од *Аранђеловца). . ."*

Из Рудоваца бригада је продужила ка Стрмову, па скренула према Даросави. У Пркосави ју је стигао курир, кога је упутио Душан Петровић Шане, и обавестио да су све висове око Даросаве посели четници и да не улазе у село. Бригада је наставила покрет ка Раниловићима, засеоку Бабићима, с намером да ту пренoћи. На

[вв] ***Зборник,*** **том I, књ. 20, док. бр. 123.**
[100] **Архив Србије, ОК Мл.-387.**
[101] ***Зборник,*** **том I, књ. 21, док. бр. 88.**

улазу у село обавештена је да се у Бабићима налази 3 (младеновачка) бригада корпуса КГГ, коју на Ивањичким косама обезбеђују сеооке страже. Због недостатка муниције бригада је напала само сеоске страже, разоружала их не отварајући ватру и без одмора наставила покрет ка Космају.

Тек што су се прозебли и уморни борци 24. јануара разместили за одмор у Дучини, обезбеђење је јавило да једна четничка колона из Стојника иде према Дучини. Бригада је одмах наставила покрет премг^JjЕЉИШЈ- Обавештен да се у Бељини налазе четници, командант је бригаду развио за борбу. Напред се кретао 1, а за њим 2. батаљон.

Испред села бригада је наишла на четнике, који су је дочекали ватром. Она је из покрета прешла у напад и после краће борбе убили су 8 четника, неколико ранили и заробили 2 мобилисана сељака. Заплењена је мања количина муниције и десетак пушака. Бригада није имала губитака.

После краћег задржавања бригада је наставила покрет преко Слатине и Дрлупе. Када је у Раниловићима, испред засеока Белановца, обавештена о доласку четника, скренула је ка засеоку Каменици и тако се вратила у крагујевачки округ. Основни циљ због којег је отишла, из тог округа, прикупљање муниције, није постигла. Бригада чак није ни успела ни да успостави везу са политичким радницима на терену којим је пролазила.[102]

Секретар среског руководства КПЈ Посавине, Миодрах. Вуковић (Миле Сељак) известио је 31. јануара 1944. Окружни комитет Младеновца *о* следећем:

„Поред оних 500 метака, набавили смо 2.400 метака, два тек сада отворена сандука. Муниција потпуно нова... Не можемо је пребацити на Космај због реакције. Једини начин је да бригада дође до Губеревца, Лисовића, Равног Гаја и оданде да се пошаље једна десетина да их пребаци до бригаде. Са ових 3.000 метака расчистићемо целу Посавину. Са бригадом што пре овамо. Радимо на томе да ухватимо везу са Немцима ради куповине муниције ... Радим око везе са Сремом ... Бригада је била у недељу у Манићу и разбила један батаљон четника. После борбе отишла је у Арнајево".[103]

Последњих дана јануара 1944. Окружни комитет Младеновца писао је Окружном комитету Крагујевца:

„Што Јкттше муниције учинићемо све да се прикупи. Има 500 комада код Мила Сељака. Гледаћемо да идућом везом то пошаљемо и да дотлетгрикучгпШ још нешто. Испитаћемо случај са десетином

[102] **На прилазима селу Ва, четници су тада, у Колубари, имали густо распоређене снаге, које су обезбеђивале четнички конгрес који се у њему одржавао.**

[103] **Архив Србије, ОК Мл.-384.**

која је страдала. Она је носила 1.400 метака. Друг Живадин је послао у присуству Марка и није од њега тражио курира ни другу помоћ. Када је Дражa запитао Марка где носе муницију, он је одговорио да свакако имају везу . .. [104]

Рад на прикупљању муниције је настављен. Делегат Покрајинског комитета Душан Петровић Шане ипак је сматрао да]е најсигурнији ослонац у обезбеђивању муниције, одеће и обуће за бригаду Окру^тттт упчттот м,да лрковттл па му 31. јануара поново пише:

„Опет муниција! Већ толико времена чекамо и никако да стигне . . . Подвлачим вам још једном, схватите најозбиљније и предузмите све мере да нашу војску што пре снабдете.

Ви би морали поред најактивнијег ангажовања на прикупљању муниције; да се нарочито заузмете на прикупљању, куповању, набављању обуће, одела и веша. Обућа је нарочито један од великих проблема. Борци су нам боси! Учините све да се што већи број обуће прибави на том терену.

Дакле, муниција и обућа!

Шаљем вам друга Љубивоја (Гајића — И. Ђ.) кога сте тражили. Он би требао да нам овог пута дотури муницију, коју има . . ,"[105]

Бригада је у акцијама заплењивала нешто мало муниције, али је трошила више од тога, тако да је, сутрадан после борбе на реци Качер, 5. фебруара ушла у Даросаву скоро без иједног метка. Криза је била достигла врхунац.

Дан пре тога из Брајковца је, са одељењем бораца, отишао политички комесар Космајског одреда ЈБубомир Ивковић Шуца да донесе муницију из села Баба. Одељење је прихватило сандук муниције и намеравало да сачека ноћ па да крене назад. Али, када се од Парцана појавила четничка колона они су кренули у току дана. Исте ноћи су стигли у заселак Каменицу, одакле су се јавили бригади у Даросави.[106]

Сећање ондашњег заменика политичког комесара бригаде Славка Зечевића на тај догађај изгледа овако:

„Бригада је 5. фебруара буквално без муниције, без метка, ушла у Даросаву. Дан раније неко се од Космајаца сетио да у Бабама има скривен сандук муниције. Шуца је одмах кренуо са одељењем бораца да га пронађе и донесе.

У Даросави их је цела бригада са неизвесношћу очекивала. Чини ми се да нико ни на шта друго није мислио него на муни-

[104] Архив Србије, ОК Ар.-352.
[105] Архив Србије, ОК Мл.-389.
[106] муницију је у Бабе донео Радомир Т. Цветић Гардиста, када је побегао из Недићеве гарде у партизане, крајем 1943. године. Био је курир Окружног комитета Младеновца и 2. шумадијске бригаде. Првих дана октобра 1944. препознали су га и ухватили припадници СДС на железничкој станици Рипањ. Од тада му се губи сваки траг.

цију. Општа забринутост је била потпуна. Време је било лоше: снег, ветар и хладноћа. Мислим да ту ноћ нико у бригади није спавао. Од Шуце и одељења које је отишло са њим очекивао се спас. Пред зору стигао је курир и јавио да су са муницијом стигли у заселак Петровићи, звани Пенгићи, али да од умора не могу даље, док се не одморе.

Бригада је живнула и разведрила се. Нестало је забринутости. Сви смо знали да смо спашени. *Отишао сам са одморним одељењем бораца, да преузмем муницију. Нашао сам преморено одељење бораца и Шуцу где спавају. Преузели смо муницију и донели у штаб бригаде. Отворили смо сандук, разастрли по поду ћебе и на њега сложили муницију. Она се сијала, светлела, зрачила. Била нам је дража од живота. Поделили смо је борцима, свима подједнако. Сви су постали веселији и сигурнији у себе . ..*"

Но, проблем снабдевања бригаде муницијом остао је и даље. Шта се у то време чинило да се он ублажи може да посведочи и казивање Бранка Ковачевића:

„За време мога лечења, од ране, у селу Даросави Шане ми је послао 500 маневарских метака и око 100 метака који су слагали, да од њих правим бојеве метке. Ја сам то овако радио: са маневарског и слаганог метка клештима сам скидао зрна; потом сам бојево зрно постављао у чахуру маневарског метка и око њега добро стегао чахуру. Тако сам 100 метака послао у бригаду. Борци су ми касније говорили да им је ова муниција добро послужила у недостатку праве".

Окружни комитет Младеновца писао је 9. фебруара 1944. Окружном комитету Крагујевца:

„Питање муниције је унеколико решено. Набавили смо 5.000 метака. Не знамо још само да ли је бригада то примила. Другови су отишли на уговорену везу са бригадом.

Што се тиче обуће ту смо такође уложили све силе. Има изгледа да ће се и то питање решити, али не одмах. Мислимо да ћемо за десет дана набавити довољну количину. Сада имамо набављених десет пари и шаљемо их овом везом . . ,"[107]

А 11. фебруара 1944. Окружни комитет Крагујевца пише Окружном комитету Младеновца:

Муницију смо добили. Поведите најживљу акцију око даљег прикупљања. То нам је нарочито важно. Предузмите све мере за набавку и куповање обуће. Борци су нам боси.

Код нас је прилична реакција. Четничке снаге систематски јуре за нашом бригадом. Муниција је дошла у последњем часу.

[107] **Архив Србије, ОК Ар.-357.**

Иначе, налазили смо се у врло гадном положају. Зато је потребно створити солидну резерву .. ,"[108]

Бригада, 1. шумадијски и Космајски одред увек су оскудевали у муницији, а нарочито у току зиме. Почетком фебруара 1944. бригада је била у најкритичнијој ситуацији. Сарадњом окружних комитета Крагујевца и Младеновца, и стицајем других околности, и то време је с тешком муком пребројено. Али, проблем недостатка муниције ни тада, а ни касније није решен, све док бригада, половином 1944, није почела изводити веће акције и пленити веће количине муниције. Чак и после расформирања Привремене бригаде, 12. фебруара 1944, Окружни комитет Крагујевца је у писму Окружном комитету Младеновца од 22. фебруара тражио муницију за 1. шумадијски одред:

„Ви знате да ови овамо врло слабо стоје са муницијом. Гледајте да се што пре пошаље нешто муниције. Вама се обраћам јер знам да ћете ви то правилно распоредити. Борци из шумадијског батаљона то очекују. Водите рачуна да се не разочарају. Иначе, продужите и даље најактивније на прикупљању муниције. Она ће нам с пролећа нарочито бити потребна. Исто тако прикупљајте и пушке. Чувајте добро и аутоматска оружја. Покушајте да се набави што више муниције из Срема .. ."[ш]

РАЗБИЈАЊЕ 1. ЈУРИШНЕ БРИГАДЕ КОРПУСх\ КГГ

У другој половини јануара 1944, четници, у тесној сарадњи са Бугарима и СДС, појачали су нападе на бригаду. Формирање јуришних бригада део је њихових настојања да, користећи зимске услове, несташицу муниције и друге тешкоће, разбију бригаду и униште НОП Шумадије. Покушавали су да је разбију и изнутра. Непосредно или преко рођака, поименично су позивали поједине борце да напусте партизане и врате се кућама, обећавајући им „опроштај".

О формирању јуришних бригада говори се у многим четничким документима. Дража Михаиловић у јануару радиограмом бр. 311 упозорава своје команданте корпуса:

„Скрећем најозбиљнију пажњу на потребу најхитнијег образовања летећих бригада по корпусима. Ми се морамо најозбиљније спремити за најодлучнију битку противу комуниста. Летеће бригаде морају имати сталне четнике, а не мобилисане. Ове бригаде, за разлику од мобилисаних снага, морауу~се кретати у далеке крајеве на прву моју заповест. Многи команданти још нису схватили важност ових бригада, па ме извештавају да су их формирали, док у ствари

[103] **Архив Србије, ОК Мл.-404.**
[105] **Архив Србије, ОК Мл.-418.**

оне нису од сталних четника, већ мобилисаних снага. Мобилисане снаге формирају се поред летећих бригада, као и до сада, али летеће бригаде треба створити што пре и известити".[110]

Начелник крагујевачког округа у извештају Недићевој влади за јануар 1944. пише да се код четника појављују „летеће бригаде", чији је циљ да гоне комунисте и да је формирање тих бригада уследило после споразума присталица Д. М. (Драже Михаиловића — И. Ђ) и Немаца".[111]

С друге стране, у партијским окружним руководствима,настављала се дилема о томе у каквом ће организацијском облику партизанске снаге у Шумадији наставити борбу у тешким зимским условима. Једни су сматрали да снаге треба још јаче груписати у бригади, а други да то треба учинити у одредима.

Окружни комитет Младеновца 30. јануара 1944. пише у извештају Покрајинском комитету Србије:

„Наш батаљон се сада креће у саставу са Шумадијским одредом. На нашем терену се налази само петнаесторка, која врши ситније акције и прикупља муницију. Наше је мишљење било да ми батаљон поделимо на 2—3 мање самосталне чете од *по 25—30 људи које би се кретале у разним срезовима. Тако би се и снаге могле сачувати и онемогућила непријатељска концентрација, а и могло би се на нашем терену осетити јаче присуство наших снага . . ,"*[112]

А само дан каснје, 31. јануара, Окружни комитет Крагујевца писао је Окружном комитету Младеновца:

„У прошлом писму тражите да се ваш батаљон врати на ваш терен и да тамо дејствује по четама . .. Војни руководиоци мисле да би расформирање батаљона у чете, које би се кретале по срезовима, довело нужно и брзо до разбијања и распадања тих чета .. . јер су борци још млади, а услови борбе тешки и сложени".

Пошто је указано на недостатке војних и политичких кадрова и недовољну чврстину партијске организације, секретар предлаже прерасподелу кадрова, без обзира на то из којег су батаљона, и наставља:

Од ове бригаде *формираћу сталну бригаду за овај моменат с тим да се побољша квалитет вашег батаљоНа ~на рачун Шумадијског . .. Бригада би се кретала на вашем и овом терену. То ћу учинити још из једног разлога. Сви руководиоци заступају мишљење да је групно кретање најбољи начин да се одрже и да се супротставе непријатељским снагама. Предузео сам и те мере да се*

[1,0] **Архив ВИИ, ЧА, К-74, рег. бр. 44/5-4.**
[111] **Архив ВИИ, „МН", К-25, Ф-1, Д-8/1-2, и К-25, док. бр. 49/1-1.**
[118] **Архив Србије, ПКС-482.**

преко таковског терена што пре повежемо са нашим бригадама, које оперишу око Ужица, и у случају нарочите реакције да би могли да крену и у томе правцу.

Мислим да ћете се сложити са овом мојом одлуком. Верујте, другови, да је то једини начин да се очувају наше снаге, а у првом реду ваш батаљон .. ,"[113]

Поред бригаде, у јануару је у крагујевачком округу деловала једна ударна десетина, а поЧетком фебруара формирана је и друга. Њихови задаци остали су исти: мање акције, у сарадњи са политичким радницима, диверзије, обавештајни рад, разбијање органа окупаторске, квислиншке и четничке власти, ликвидирање издајника и, уопште, узнемиравање непријатеља и уношење несигурности у његове јединице. Испред сталних потера чегника, СДС, СДК и мањих јединица окупатора, групе су, за разлику од бригаде, лако и брзо измицале, пробијале се кроз непријатељски распоред, повезивале се са сарадницима, појављивале онде где их је непријатељ најмање очекивао.

Ево једног примера из рада десетине коју је водио Бранко Ковачевић.

Десетина је сазнала да једна чета Ударног батаљона СДСсасталним седиштем у Београду 23/24. јануара око 22 часа креће из Аранђеловца, преко Младеновца, за Београд, пошто је околину Аранђеловца „очистила од комуниста". Како је бригада била на путу за Космај, ударна група је добила задатак да тој чети сама постави заседу. Одабрано је погодно место у селу Копљарима, тзв. Дубока јаруга, око 22 км од Младеновца.

Пред мрак је десетина кренула из Врбице. Уз пут је на железничкој станици Бањи узела кључ за одвртање завртњева на шинама и повела са собом групу сарадника. Пред наилазак воза одвојила је саставе шина и шине усмерила у јаругу, а на насипу поставила заседу.

У локалном возу бр. 723, који је те ноћи наишао око 3 часа, била је јуришна чета СДС, око 90 стражара, и 25 бугарских војника. Локомотива и два вагона слетели су са колосека; локомотива се набила у насип, а вагони су се претурили и смрскали. Још неколико вагона је искочило из шина. Међу Бугарима и стражарима СДС наетала је паника и запомагање. Кад су почели да искачу из воза заседа је отворила ватру, а онда се без губитака повукла. Губици непријатеља нису утврђени. Враћајући се из ове акције десетина је у Орашцу запалила општинску архиву и запленила новац и намирнице прикупљене за четнике.

Бригада је 24/25. јануара пренећила испред Венчана, у засеоку Каменици и у Рудовачком забрану. У суседној Даросави су били четници 1 (опленачке) бригаде корпуса КГГ. Пошто није имала снаге (и муниције) да нападне и разбије те четнике, бригада је продужила ка планини Руднику. У то време се Руднички четнички кор-

[113] **Архив Србије, ОК Мл.-389.**

пус налазио на обезбеђењу четничког конгреса у селу Ба, па су качерски и колубарски срез били без четничких оперативних јединица. У зору 25. јануара, бригада је кренула из Каменице. До мрака је преко Брајковца стигла у Живковце и ту пренoћила. По киши, у зору 26. јануара, пребацила се у Босуту. Сутрадан, 27. јануара, открила ју је 2. бригада корпуса КГГ у Војковцима.

Командант Опленачке групе бригада, која је овде била уместо одсутног Рудничког корпуса, преузео је њено гоњење. Већ 28. јануара он упућује две бригаде (2. бригаду и 1. јуришну бригаду) „да нападну комунисте у граничним селима орашачког и качерског ореза", а 29. јануара одредио је својој 1. бригади да поседне Буковик, Даросаву, Мисачу и Стојник „и чека наилазак комуниста".[114]

Из Војковца се бригада 27. јануара, после доручка, пребацила у Заграђе, заселак Даниловићи—Ђоковићи, а сутрадан доручковала у Рељинцима. Одатле се пребацила у Мутањ, где је занoћила 28/29. јануара.[115]

По врло лошем времену, киши и блату, бригада је пре свануће 29. јануара кренула преко Заграђа и Трудеља ка Драгољу. На маршу је, после подне, обавештена да јој из Босуте долазе у сусрет 2. и 1. јуришна бршада_корпуса КГГ Бригада је запосела доминирајући положај на линији: Орловац (к. 561)—Мали Кик (к. 407). Четници су, по ветру и киши, око три часа нападали њен положај, али без успеха. Када се смркло, бригада се одвојила од четника, и преко Козеља, 30. јануара стигла у Гараше. Истог дана се пребацила у Крушевицу, где се одморила. Пренoћила је у Прогореоцима, а 31. јануара осванула у Даросави, у засеоку Старом Селу (Петронијевићи), где је остала и 1. фебруара. За то време одржавани су састанци и прорађивани разни материјали.[116]

Четничке 2. и 1. јуришна бригада повукле су се из Драгоља за Горњу Трешњевицу и Вукосавце. Тек око 11 часова 1. фебруара избиле су на планину Букуљу, с које су се спустиле у Буковик. Ту је 1. јуришна бригада корпуса КГГ опколила у кући Милана Миловановића два политичка радника и једног курира ОнИ Су Се храбро борили до 15 часова, кад им је нестало муниције. Тада су јуначки изгинули, а четници су запалили Миланову кућу, у којој су изгорела и њихова тела.[117]

Из Буковика је четничка 1. јуришна бригада корпуса КГГ продужила ка Даросави, о чему с^штаб бригаде иа време известили Дана Миловановић и Михаило Стојановић Чврга. Четници су ушли у Даросаву око 16 часова, с намером да у њој пренoће. Штаб се сместио у кући трговца Николе Витоpовића Цинцарина, а батаљони у три кафане (Љубе Томића, Воје и Богољуба Пантелића). Коман-

[114] **Архив ВИИ, ЧА, К-27, рег. бр. 47/5.**

[115] **У Заграђу је бригаду сачекао секретар Окружног комитета Чачка Милош Минић Црни и ишао са њом до Мутња.**

[119] **Архив ВИИ, ЧА, К-27, рег. бр. 4/6 и 47/5.**

[117] **Били су то политички раднкци Даница Пајевић Дана и Васа Савић и курир Милосав, син Милана Миловановића.**

дант Опленачке групе бригада наредио је команданту јуришне бригаде да на смену држи по пола људства на обезбеђењу, јер постоји опасност од напада партизана, али овај није поступио по наређењу.

Делегат Покрајинског комитета Србије Душан Петровић Шане и штаб бригаде имали су потпун увид у ситуацију. Организовано и брзо су прикупљени подаци о четницима. Учинили су то сарадници НОП-а Даросаве, углавном жене, које су носиле вечеру четницима. Прикупиле су податке о бројном стању, распореду и јачини обезбеђења, смештају штабова и главнине, итд. Углавном, штаб Привремене бригаде је о четницима знао скоро све, а четници о њему ништа.

На основу прикупљених података делегат Покрајинеког комитета Србије, штаб бригаде и Радован Грујић, члан Окружног комитета Крагујевца, направили су план напада на 1. јуришну бригаду, који је требало извршити после пола ноћи. Планом је било предвиђено:

— да 1. батаљон избаци четнике из села и набаци их на положаје 2. батаљона, на јужној страни села (1. чета нападала је са северне стране, преко Крушика и Белих обала, а 2. са источне, дуж цесте и пруге Аранђеловац—Даросава, до потока Пештена, затварајући тај правац од Аранђеловца заседом код гробља);

— да 2. батаљон са две чете поседне јужну страну Даросаве на левој обали Пештена, и затвори правац Даросава—Лазаревац, а са 3. четом правац Даросава—Ваган, и на тим положајима сачека четнике када се буду повлачили испред 1. батаљона и доврши њихово разбијање.

Поред тога, планирано је да се две тројке убаце у Даросаву пре почетка напада, опколе штаб четничке групе бригада у Цинцаревој кући и прекину његову везу са јединицама, а по присгизању 1. батаљона, заједно с њим, ликвидирају сам штаб. Две групе омладинаца из Даросаве задужене су да у 3 часа (када је планиран почетак напада) пресеку телефонске везе Даросаве са Аранђеловцем и Лазаревцем.

Планирано је да се рањеници прикупе на Вагану, где је требало да се пребаци бригада после разбијања четника.

Четама 2. батаљона обезбеђени су водичи, сарадници НОП-а из Даросаве (1. батаљону нису били потребни, јер су његови борци добро познавали овај тврен).

Командант бригаде је око 23 часа издао командантима батаљона наређење за напад.

Сам напад је текао овако: даросавски омладинци су пресекли телефонске везе, како је предвиђено, у 3 часа. И две у село убачене групе су на време блокирале кућу у којој се налазио четнички штаб. Чете 1. батаљона поселе су полазне положаје за напад са пола часа закашњења, а заседа је затворила правац од Аранђеловца. Знак за почетак напада дат је у 3.30 часова. Чете 1. батаљона су у трку разбиле четничка обезбеђења, од којих је само оно у засеоку Тонковићи пружило слабији отпор 2. чети, али је брзо

савладано. Чете су упале у село и истовремено напале четничку главнину на спавању.

Наступајући са северне стране, 1. чета је наишла на 60 четника који су спавали у кафани В. Пантелића. Изненађени четници су панично искакали кроз врата и прозоре и бежали у мрак. Слично се дешавало и у кафанама Б. Пантелића и Љ. Томића. Четници нису ни помишљали на отпор. Већина их је у првом тренутку покушала да побегне ка Аранђеловцу. Нападајући из тог правца, 2. чета се код железничке станице сударила с том масом четника у бекству и ватром их скренула ка фабрици шамота. Чета је настојала да заплени што више оружја и муниције. Тако је стигла до куће Николе Виторовића Цинцара у којој је, на спрату, био опкољен четнички штаб.

Паника међу четницима се повећавала. Дочекани ватром 2. чете, они су, како се претпостављало, кренули ка јужној страни села, одакле једино нису тучени ватром, а одатле ка Ваган/ и Прогореоцима. Оставили су коње, комору, штаб и све остало, само да би што пре побегли. Тамо, на том правцу, требало је да их дочека 2. батаљон и докрајчи. Али то се није десило. Водич је, пошто је неко време лутао, одвео 2. батаљон на споредан правац, уместо на онај који му је одређен. Тако је само мали део четника наишао на његове положаје. Главнина четника се, иако у нереду и панично, ипак повукла и побегла преко Плочника ка Вагану :и JПрогореоцима.

У Прогореоце су већ били стигли рањеници и болесници бригаде. Опрезни, приметили су да се ситуација изменила и да се четници пробијају ка њима, па су се околним правцем вратили у Даросаву, где је била бригада.

У 5 часова ујутру, само је још група од око 20 четника са штабом, пружала отпор из чврсте, од камена и бетона изграђене куће месног трговца. У приземљу је била продавница, на којој су се прозори и врата затварали спољним металним ролетнама, а на спрату су биле просторије за становање. Кад је почео напад, четници су покушали да изађу из куће, али су били спречени ватром.

Иако је остала сама, ова четничка група је пружила жесток отпор. Одбила је позив **да** се преда, **псовала,** претила и поименично дозивала неке партизане, рачунајући засигурно да ће јој на време стићи помоћ из Аранђеловца.

Било је већ свануло када су борци покушали да ручним бомбама истерају четнике из куће. Али, у средње одељење на спрату бомбе се нису могле убацити, а четници су се баш ту склањали; неке бомбе су успели и да врате.

Када су видели да помоћ не стиже, четници су илак понудили да се предају. Наређено им је да избаце оружје и изађу са подигнутим рукама. Двојица су одбацила оружје и изашла. Иза трећег четници су отворили ватру и убили Душана Радоњића, члана Окружног комитета Крагујевца, и засули ватром "околне борце. Миливоје Станичић Сеља и Живомир Станојчић Луне пуцали су из пушкомитраљеза на четнике, а у приземље куће утрчали су Бранко Ко-

вачевић и Петар Петрушевић (Пера Македонац). Кад је покушао да се степеницама докопа спрата, Бранко је тешко рањен (избијено му је око, а мало затим рањен је и у руку).[118]

Тада је командир 2. чете 1. батаљона Душан Павловић Бора наредио да се донесе слама, на којој су четници те ноћи спавали, и да се убаци у приземље; нашло се и мало бензина којим је слама потпаљена, пошто је претходно у њу убачена љута паприка. Бетонска плоча је Штитила четнике од вагре, али не и од папреног дима. Половина четника се тада, ипак, предала. На спрату их је остало девет. Један је успео да побегне, а осморица су изгорела.[119] Четнички штаб је ликвидиран у 7 часова.

Тако је у Даросави, 1/2. фебруара 1944, разбијена 1. јуришна бригада корпуса КГГ, елитна четничка јединица. Убијено је 14 четника (од којих је 8 изгорело), заробљено је 8, а заплењено нешто пушака и већа количина муниције. Био је то велики успех бригаде. Командант четничке јуришне бригаде Милутин Филиповић нашао се у свануће 2. фебруара, само са још два четника, у селу Гараши, одакле је обавестио одред СДС у Аранђеловцу да су му бригаду у току ноћи разбили комунисти у Даросави.

После разбијања четника, бригада је 2. фебруара пре подне напустила Даросаву и преко Медведњака (к. 353) и Главице (к. 344) пребацила се у рејон Рудовачког забрана (триг. 324). Са Жутог Оглавка и Дрењака на колону бригаде припуцавали су четници. По одласку бригаде, у Даросаву је ушао орески одред СДС из Аранђеловца, са неколико немачких војника. У засеоку Старо Село препуцавали су се са заштитницом бригаде. Бригада је на маршу морала да одбије још један јачи четнички напад (рањена су јој два борца) док је стигла у рејон Главице где је преноћила 2/3. фебруара.

Командант корпуса КГГ, обавештен о разбијању 1. јуришне бригаде у Даросави, наредио је команданту Опленачке групе бригада да над Даросавом изврши „одмазду" због погинулих четника.[120]

У извештају обавештајца НОП-а из Аранђеловца Окружном комитету Крагујевца од 5. фебруара 1944. пише:

„. . . Овдашњи Дражиновци иду као побијени због Даросаве. Овуда су провукли 12 мртвих и 9 рањених . . . Упорно се тврди да

[118] Бранка су изнели из куће Милутин Ранковић Чеда и Иван Кузмановић Макса. Прву помоћ му је пружио санитетски референт бригаде Жарко Бесара.

[1,9] Командант 'Опленачке г^уие бригада.J поручник Миливоје Т. Миловановић ФЈгкус |едини је успео да побегне из куће у којој се налазио опкољен штаб. Изашао је на кров, спустио се на кров суседне шупе, с^с Нае У- реку, Пештен, где се прикрио док бригада није отишла из Даросаве.

[120] Четници су 9. фебруара у 8 часова „похватали све грађане Даросаве и затворили у народну школу ради извршења ислеђења". Затим су убили, „у бегству" Влајка Јанковића Пекара зато „што је дао комунистима бензин" за паљење зграда и њиховог штаба^ разрезали новчану одштету (за изгубљене коње и уништену четничку имовину) и наредили подизање споменика изгинулим четницима, итд.

је цела бригада Филиповића (Милутина, зв. Фица, команданта 1. јуришне бригаде корпуса КГГ — И. Ђ) растерана и уништена.

Колико весеља на нашој страни. . . Четници прете да ће одмазда бити страгина. Нарочито прете са Калабићем.. ,"[121]

БОРБА НА РЕЦИ КАЧЕРУ

Бригада је 3. фебруара наставила покрет ка Араповцу. На челу колоне се кретао 2. батаљон, а за њим 1. са рањеницима. Око 10 часова, на излазу из Миросаљаца, 2. батаљон је у рејону Гаја (к. 214) наишао на 2. и 5. батаљон Лазаревачке четничке бригаде. У суоретној борби четници су потисли 2. батаљон, па је затражена помоћ команданта бригаде. Упућена је 2. чета 1. батаљона, која је неприметно подишла четничким положајима на једној коси, бацила бомбе и јуришем заузела њихов положај. То је довело до повлачења четника. Ова чета је продрла у центар Араповца, а у 16 часова тамо је отигла цела бригада. Губици четника нису утврђени.

Из 2. чете 2. батаљона погинуо је борац Ратомир-Рата Јанковић, а рањен Ђура Грубачић; од 3. чете одсечено је 6 бораца (четници су ухватили 3 и заклали, 1 се вратио у чету, а за судбину двојице се није сазнало).

Пред мрак, бригада се преко Миросаљаца, Стрмова и Малих Црљена, вратила у Трбушницу и заноћила у засеоцима Ранђићима и Дишићима. Ту је штаб бригаде обавештен да се у свим околним селима, осим у Брајковцу, налазе четници. Бригада се вратила у Брајковац. У свитање 4. фебруара прошла је кроз центар села и задржала се на одмору у засеоку Петровићима.

У току преподнева делегат Покрајинског комитета Србије и штаб бригаде одржали су састанак са штабовима батаљона. Извршена је анализа дејсгва бригаде последњих дана, договорене мање кадровске промене у батаљонима, одлучено да се бригада пребаци на неколико дана на планину Рудник. Политички комесар Космајског одреда Љубомир Ивковић Шуца упућен је са одељењем бораца у Бабе по муницију.[122]

Око 13 часова обезбеђење је известило да се према Брајковцу крећу колоне четника и СДС са свих страна, осим из правца Живковаца.[123]

[121] **Архив Србије, ОК Ар.-355.**

[122] **Бригада је постројена око 12 часова и командант је саопштио кадровске промене: за команданта 1. батаљона постављен је Душан Врањеш Уча, а за команданта 2. батаљона Душан Репац (Пера Књижар). Том приликом бригади је говорио Душан Петровић Шане. При крају говора стигло је обавештење о наиласку четника.**

[123] **По повратку са обезбеђења Светосавског конгреса Руднички корпус кренуо је да прочешља колубарски и качерски срез и наишао на бригаду. Његови полазни рејони били су Дудовица—Трбушница и Белановица.**

Командант бригаде је одмах наредио покрет. Бригада се уиутила ка Живковцима. На том правцу нису до тада примећене нецријатељеве снаге.

Четници су са пристојне удаљености, како су то знали и раније да чине, пратили бригаду. Изгледало је да се она успешно одвојила од непријатеља. Али када је после једночасовног марша 1. батаљон, који је ишао на челу, избио на Мрамор (к. 353), ситуација је изгледала сасвим друкчије. Из Бвлановице је, преко Калашеваца, према Великом церу (к. 327), у сусрет бригади ишао сремски одред СДС; правцем Дудовица— Липље—Пољаница кретала се Качерска, а за њом Лазаревачка четничка бригада. Командант Привремене бригаде, који је ишао са 1. батаљоном, наредио је тада да 1. батаљон 1. четом (командир Света Андрић) поседне Велики цер (к. 327) и заустави напад среског одреда СДС из Белановице, а 2. чету (командир Милорад Прокић) упути на десну обалу реке Качер, у рејон Амбаришта (к. 211), са задатком да Качерској четничкој бригади онемогући удар у десни бок бригаде и обезбеди пребацивање преко реке Качер. Другом батаљону је наредио да убрза покрет, скрене на југ, кроз Пољанице избије на Качер, пређе га и продужи на Врлају (к. 343) у селу Козељу.

Са 1. четом 1. батаљона на положај су изашли командант и политички комесар батаљона. У 15 часова чету је напао сремски одред СДС из Белановице, два пута бројнији од ње и далеко боље наоружан. Чета се упорно бранила. И у рејону Амбаришта 2. чета је зауставила напад Качерске четничке бригаде.

Између та два положаја 2. батаљон је журио ка реци Качеру, али је испред цесте Белановица—Љиг, уместо да продужи право на реку, скренуо у лево, ка Белановици. За њим је одмах упућен курир, који га је вратио на место прелаза преко реке Качера, али је у томе изгубљено доста драгоценог времена.

Настојећи да разбију бригаду, четници и СДС су упорно нападали. У тренутку кад се 2. батаљон примакао месту прелаза преко реке Качера, 2. чета 1. батаљона је изненада напустила Амбариште и прешла преко реке. Њен положај је посела четничка Качерска бригада и још јаче угрозила десни бок Привремене бригаде, којој је леви бок истовремено угрожавао сремски одред СДС из Белановице. Бригада је потпала под снажну унакрсну ватру непријатеља између цесте Белановица—Љиг и реке Качер. Запретила је опасност да непријатељ пресече колону бригаде на самој обали рзке. Док је 2. батаљон распоређивао чете да зауставе ове опасне продоре непријатеља, тешко је рањен командант Привремене бригаде Илија Јовановић Лала. Био је то врло критичан тренутак и тежак ударац за бригаду. Команду је преузео делегат Покрајинског комитета Душан Петровић Шане, који се нашао у близини. Наредио је санитетском референту бригаде да превије команданта, а заменику политичког комесара да га изнесе. Четама је наредио да по сваку цену бране положаје. Оне су успеле да зауставе напад непријатеља и да потом организовано пређу реку.

Око 16 часова бригада се пребацила преко реке и наставила марш кроз шуму, уз северне падине Врлаје. Једном неопрезном борцу 2. батаљона експлодирала је ручна бомба и тешко га ранила. Другови су га изнели на Врлају, где је умро и сахрањен.

У колони бригаде тада није било 1. чете 1. батаљона. Она је до 18 часова пружала отпор среском одреду СДС у Калањевцима, али није успела да се одлепи од њега и повуче за бригадом. После пребацивања бригаде преко реке Качера њена одбрана више није имала сврхе. У сумрак чета се повукла, ноћу се пробила у Драгоељ и вратила у бригаду. Једно њено одељење, које је одсечено у току борбе, успело је да се преко Живковаца и Гараша пребаци у Даросаву, где се сутрадан вратило у чету.

У овој борби је погинула Слободанка Лазаревић Бранка, а тешко су рањени командант и политички комесар 1. батаљона, Душан Врањеш Уча и Аца Железничар. Обојица су заробљени.[124] Суградан је одред СДС ухватио једног борца у Живковцима. Непријатељ је запленио оружје погинулих и заробљених и нешто пропагандног материјала. Према изворима СДС погинуо је један стражар.[125]

Борба на реци Качеру била је последња, и најкритичнија, борба Привремене шумадијске бригаде, у којој су утрошене последње залихе муниције.

РАСФОРМИРАЊЕ БРИГАДЕ

После прелаза реке Качера бригада се одвојила од непријателЈа, затим по мраку наставила покрет и преко Трудеља, Драгоља и Јеловика око пола ноћи стигла у Гараше, у заселак Радисављевиће. Обавештена да се у два суседна засеока, Марковићима и Плећевићима, налазе две бригаде корпуса КГГ, а она је ушла у заселак између њих, Привремена бригада је одмах напустила село и низ Орловицу се спустила у Даросаву, а одатле преко Осретка стигла на Камаљ и ту преданила 5. фебруара. Рањеници су смештени у земунице села Даросаве, а политички радници су отишли на терен. Привремена бригада је, скоро без метка, чекала да јој одељење, које је дан раније упућено из Брајковца у Бабе, донесе муницију. Следеће ноћи муниција је стигла и подељена је борцима. По снегу високом тридесетак сантиметара, који је нападао у току ноћи, бригада је у свануће 6. фебруара кренула према Дучини. Из 3. чете 2. батаљона нестао је један пушкомитраљезац, кандидат за члана КПЈ, и 3 борца (2 другарице).

[124] Ближи подаци о Аци Железничару нису могли бити утврђени. У извештајима СДС називају га Бугарином. Зна се да је био прекаљени раднички борац из Београда. Стражари СДС настојали су да га ухвате жива. Мада тешко рањен, борио се док је имао муниције. Стражари СДС провезли су га кроз Белановицу у колицима за ђубре. Храбро се држао до смрти. Умро је у затвору.

[125] Архив ВИИ, „МН", К-25, рег. бр. 11/3-1.

Четници су будно пратили бригаду. Пошто је 5. фебруара био обавештен да се „група партизана" налази између Барајева и Парцана, у Манићу, командант 4. бригаде корпуса КГГ је одмах наредио 2. и 4. батаљону да поседну Парцански вис (триг. 408) и лево од њих ухвате везу са 2. јуришном бригадом корпуса КГГ.[126] Командант 2. батаљона известио га је 6. фебруара после подне да је посео заселак Јанковиће у Дучини, јер је сеоска стража око 12 часова приметила на Дучинском гробљу око 150 партизана. Увече је командант 4. бригаде наредио да се батаљони прикупе око Дучине, а он је са штабом 2. јуришне бригаде почео планирање припрема за напад на Привремену бригаду.[127]

Бригада није сачекала четнички напад већ се 6/7. фебруара пребацила у рејон Раниловића, Велике Иванче и Стојника (ора-Шачког), где је остала 7. и 8. фебруара. Четници су 8. фебруара у Дрлупи ухватили 3 партизана.[128]

Бригада је 9. фебруар провела у Венчанима, у засеоку Каменици. У четама су одржани састанци на којима се расправљало „о критици и самокритици".

Ујутру 10. фебруара бригада се преко Дрлупе вратила у Дучину. На раскрсници у селу борци оу нашли две крваве мотке поред повеће локве крви на снегу. Ту су четници претукли, а затим заклали борце које су два дана раније похватали када су се удаљили из својих чета. Њихове лешеве пребацили су на пијацу у Сопот и јавно их изложили.

Политички радници Посавског ореза обавестили су штаб Привремене бригад? Да су *у* селима око Дучине прикупљене 4. и 2. јуришна бригада корпуса КГГ. Знајући да се Лазаревачка четничка бригада креће према Космају, штаб је одлучио да се с бригадом, која није имала довољно муниције, не упушта у веће борбе са јаким четничким снагама, већ да одмах крене преко Сибнице и Миросаљаца ка Барошевцу.

После подне бригада је близу Миросаљаца наишла на Лазаревачку четничку бригаду и у борби вођеној до мрака ггрисилила је да се повуче. Затим је продужила преко реке Туније ка Барошевцу, где је и преноћила 10/11. фебруара, нашцла на четнике и растерала их. Четничко обезбеђење, а потом и остали, скоро читав час су жестоком, али непрецизном ватром тукли колону бригаде. Рањен је смењени командант 2. батаљона Милан Живковић Ујак, а 3. чету тог батаљона напустила је једна десетина, са замеником командира чете, која је била у заседи на путу. Такође су дезер-

[12в] **Архив ВИИ, ЧА, К-27, рег. бр. 22/6.**

[127] **Архив ВИИ, ЧА, К-27, рег. бр. 24/6; Батаљони 4. бригаде корпуса КГГ држали су: 1 — Раниловић. Сибницу и суседна села; 2 — Стојник, Дучину, Манић и Дрлупу; 3 — Бељину, Слатину и околна села и 4 — Лисовић, Губеревац, Парцане и Бабе.**

[128] **Архив ВИИ, „МН", К -25, рег. бр. 30/3—1.**

тирала 4 борца из његовв 1. чете.[129] Бригада се преко Рудоваца пребацила у Крушевицу, где су борци мирно провели 11. фебруар.

Два дана раније, 9. фебруара, у Даросаву су дошле две бригаде корпуса КГГ да изврше одмазду за онај пораз који је 1. јуришна бригада доживела 1. фебруара. Сутрадан, 10. фебруара, око 10 часова, наишао је оклопни воз од Лајковца који је и у одласку и у повратку забуном отворио ватру по четницима, па су они побегли из села. Пре тога су убили Влајка Јанковића Пекара (зато што је дао бензин партизанима 2. фебруара) и мештанима заказали збор, који нису одржали. Шта се то догодило између Немаца и четника, штаб бригаде и политичко руководство тада нису знали, али да није било ништа озбиљно потврдио је већ следећи дан, 12. фебруар, када су Лазаревачка четничка бригада и 120 стражара СДС из Лазаревца напали Привремену бригаду у Даросави. Борба је вођена скоро читав дан. Из 2. батаљона рањен је један борац.[130] Увече се бригада пребацила у Раниловић, где су вечерали, а исте ноћи се вратила у заселак између Даросаве и Буковика и у њему преноћила.

Привремена бригада, заправо два обједињена батаљона Шумадијског и Космајског НОП одреда, улагала је крајње напоре да се одржи у неравноправној борби са многобројним непријатељским снагама. Било је то све теже у условима када јој је непријатељ стално био за петама, наизменично убацивао против ње своје одморне јединице и непрекидним дејствима постепено трошио њене снаге.

Услед сталних покрета и борби, у бригади није било могућности за интензивнију војну обуку, културно-просветни и други рад, снабдевање муницијом никако се није могло трајно решити, као ни велика оскудица у одећи и обући за ратовање у зимским условима. Тешки услови борбе неповољно су утицали на борбену способност бригаде. Нарочито је то било изражено у 2. батаљону из којег је неколико млађих и неискусних бораца дезертирало, међу којима и два кандидата за чланове КПЈ. У 1. батаљон/ били су старији и искуснији борци који су тешкоће борбе у зимским условима лакше подносили. Свему томе треба додати и напоре непријатеља да уништи бригаду, нарочито четника који су, у ствари,

[128] Укупно је 3. чету 2. батаљона од 30. децембра 1943. када је ушла у састав бригаде, до тада напустило 19 бораца. Четници су 7 ухватили и убили. Судбина осталих 12 је непозната. Чета је тако спала на 6 бораца, па практично није ни постојала. За то време рањено је и погинуло 5 бораца. У чети су претежно били сељаци и интелектуалци.

[129] Према изворима СДС, погинула су 4 партизана: Живко Богдановић, из Врбице, Првослав Владед (избеглица), живео у Врчину, Добривоје и Милан РадојичиН", из Даросаве, а четници Лазаревачке бригаде заклали су 4 сарадника НОП-а из Даросаве: Милоша и Стану Ранковић, Велимира СтаничиТта и~ његовог сиПг Непријатељ је у извештаје погинулих уносио партизане и убијене сељаке као партизане, па је понекад тешко одвојити погинуле партизане од жртава непријатељског терора. Према истим изворима, из одреда СДС погинуо је само један стражар. (Архив ВИИ, „МН", К-25, рег. бр. 11/3—1, и К-30, рег. бр. 13/1—1).

водили последњу за њих одлучујућу битку за Србију, односно за свој опстанак. О томе сведочи и овај извештај Окружног комитета Крагујевца, упућен 11. фебруара 1944. Покрајинском комитету Србије. У њему, између осталог, о стању у округу пише:

„Код нас бесни реакција. Сваким даном све јача. Сличнаје оној из 1941—42. годиие у пи.м,у. Четничке банде мобилисале су све сво]е снаге да нас униште. Нарочито се журе да искористе зиму. Блокирају села, врше претресе у стрељачком строју, итд.

Четничке снаге у великим групама стално су се кретале за нашом бригадом. Није било дана без борбе. *Мање групе (20—30) налазе се по свим селима, врше обавештајну службу и притисак на народ.*

Док је било лепо време наша бригада могла је уз помоћ политичких радника, уз подршку народа, еластичним пребацивањем и дугим маршевима, успешно да се бори и да егзистира као таква јединица.

Овај велики снег то то-? *онемогућује. Не може далеко* <За се *пребаци, а оставља туагове за собом.*

Непријатељ је искористио ту повољну ситуацију за себе и гонио је у корак. Свакодневно су имали наметнуте борбе; даље, недостатак муниције. То нас је приморало да оступамо. Једини излаз из те ситуашЈе био је да уасФоумиуам буигаду у чете што сам учинио.

Космајскг1 бахаЛ:02jЈ^ отишао иа^свој терен. Ја мислим да ћемо овако тШ]5оље'~да'сачувамо живу снагу~нХсших одреда. Чим се *време пролепша одмах ће бити лакше за кретање. Потребно је Космајцима подвући, ја сам то већ ууадио, да њихови политички рабници пруже помоћ њиховом Оатаљону . . ."*[151]

^Делегат^Покрајинског комитета Србије Душан Петровић Шане одржао је 12. фебруара увече састанак са штабом Привремене бригаде и штабовима батаљона у Буковику. Састанку су присуствовали и неки чланови Окружног комитета Крагујевца. Расправљано је о новонасталој ситуацији и начину да се изађе из ње. Закључено је да су четници после конгреса у селу Ба још одлучније кренули да униште бригаду. Јаке непријатељеве снаге распоређене су по целим подручјима; обавештајна служба непријатеља је врло активна, што се види из чиње(нице да он често у заседама сачекује бригаду или се брзо концентрише око ње и напада је из више праваца, а увек са одморним снагама. Тешки зимски услови, нарочито снег, отежавају кретање бригаде, откривају правац њеног покрета и места задржавања. Стални покрети и борбе, нередовна исхрана, слаба одећа и обућа, знатно су исцрпли борце. Бригада је у сталној кризи због недостатка муниције. Њени губици, у погинулима и онима~који

[151] **Архив за раднички покрет Југославије, Србија Н/154. Душан Петровић Шане писао је 11. фебруара да је Космајски батаљон отишао на свој терен, а он је то учинио тек сутрадан. *(Зборник* том I, књ. 7, док. бр. 31).**

су је напустили, су велики. Командант бригаде је теже рањен, заменик се разболео, што се неповољно одразило и на морал бораца.

За излаз из тешке ситуације постојале су две могућности: да се бригада пробије у јужну Србију, тамо настави борбу до пролећа и тада се врати у Шумадију, и друга, да се батал>они врате у матичне НОП одреде. презиме у њима и на пролеће поново Формирају

– Прихваћена је друга варијанта као реалнија и повољнија. На то је вероватно утицало већ од почетка Сразличито гледање") два окружна комитета на место, улогу и начин борбе бригаде, односно партизанских одреда у Шумадији у том периоду. У сваком случају, новом одлуком је онемогућено непријатељима да заједнички ударом јаких снага униште бригаду. Постојала је већа вероватноћа да се уз велику подршку коју су одреди и бригада имали у селима Шумадије, упркос непријатељском терору, очува жива сила, борци одморе и лакше преброде тешке зимске услове. Јер, до пролећа није било далеко.

Привремена шумадијска бригада постојала је и деловала око педесет дана. Батаљони су се привремено растали, с тим да се поново нађу у пролеће.

Делегат Покрајинског комитета Србије Душан Петровић Шане писао је 11. фебруара Окружном комитету Младеновца о бригади:

„Можда ћемо бити приморани да расформирамо бригаду и по четама. За сада то јоги не. Али учинићемо све да би сачували живу снагу нагие војске. Будите спремни да дочекате чете ако то буде. Обавезно би било да политички радници у том случају пруже пуну, систематску помоћ четама. Видећемо како ће се даље развијати догађаји у вези с тим. Дакле, тако!..

Два дана касније, 13. фебруара, шаље му поново писмо, али сада већ сасвим одређено:

„Ваш батаљон враћа се на ваш терен. Приморани смо да тако учинимо. Реакција је свом снагом свакодневно ударала по нашој бригади. Вештим маневрисањем и подршком народа, бригада је могла да егзистира све дотле док ово време није дошло. Под овим условима то је даље немогуће. Конспиративно кретање те нрмог.нђр и непријатељ нас прати из села у село. Даље. слабо стојимо са муницијом. Дакле, све то приморало нас је да учинимо све оно што смо учинили.

[132] **Занимљиво је да није разматрана могућност да се пробије за 1. шумадијском бригадом на "елооодну тсриториј У Санџака и источнТ~Босне, поготову што је та варијанта усвојена почетком новембра 1943. године за 1. шумадијску бригаду. Разлог томе су биле пристигле вести о тешким губицима 1. шумадијске бригаде у**

[138] **Архив Србије, ОК Мл.-404.**

Другови, предузмите све могуће мере да би очували живу снагу одреда. Учврстите везе и пунктове са четама, наредите политичким радницима да пруже помоћ војсци. То нарочито, јер другови из штаба подвлаче да не примају пуну помоћ политичких радника. Учините све! То неће да буде дуго . . ,"[131]

О повратку 2. батаљона Привремене бригаде у Космајски одред Окружни комитет Младеновца известио је Покрајински комитет Србије 17. фебруара 1944:

,,Наш батаљон вратио се на наш терен. Друг Павле (Душан Петровић Шане — И. Ђ) нам пише да су били присиљени да то учине услед ситуације у Шумадији. Ствар се дакле завршила онако како смо предлагали пре 6 недеља, амГ~под много неповољнијим околностима . . . Губитака је било, али је командни ко.дар и чланство скоро сасвим очувано .. ,"[135]

И батаљон Шумадијског одреда напустио је Даросаву 12. фебруара увече. Његова 1 (колубарска) чета пребацила се у колубарски, а 2 (орашачка) чета у орашачки орез. Командант и политички комесар батаљона наизменично су били у једној и другој чети.

Заменик политичког комесара бригаде Славко Зечевић Влада упућен је на политички рад у орашачки срез.

Тако се завршило једно од најтежих поглавља борбе за ослобођење народа Шумадије и његових оружаних снага.

[131] **Архив Србије, ОК Мл.-405. *Зборник,* том I, књ. 20, док. бр. 127.**
[135] **Архив Србије, ПКС-495, и ОК Мл.-414.**

ОДВОЈЕНА ДЕЈСТВА БАТАЉОНА

ДЕЈСТВА 1 (ШУМАДИЈСКОГ) БАТАЉОНА

Батаљони Привремене шумадијске бригаде деловали су одвојено од 12.^ебруара до 26. априла 1944. године. ГХри расфбрмирању~Бригаде у 1 (шумадијски) батаљон враћене су старешине које су ранијим променама биле премештене у 2 (космајски) батаљон. Батаљон се вратио у 1. шумадијски одред, који је у свом саставу тада имао, поред батаљона, још две самосталне ударне десетине и неколико курира; са батаљоном укупно око 90 бораца. Деловао је у крагујевачком округу где је радило још двадесетак политичких радника.[136]

Одред је изводио акције доста еластично, најчешће подељен по четама: у срезовима качероког и колубарског 1 (колубарска) чета, а у орашачком и опленачком 2 (орашачка) чета; на осталом подручју ударне групе и сеоске борбене десетине. Чете су се повремено састајале, када је требало извести неку већу акцију. Због малог броја бораца у четама, непријатељ против њих није прикупљао јаче снаге. А догодило се и то да је половином фебруара био раскинут писмени уговор између Немаца и четника о сарадњи у „борби против комуниста"[137] што је, макар и привремено смањило притисак непријатеља на одред. Окружни комитет Крагујевца известио је 22. фебруара 1944. Покрајински комитет Србије:

„Овамо је реакција попустила, бар у једном смислу. Немци и добровољци пре неколико дана почели су са гоњењем Дражиних

[138] Командант одреда био је Илија Јовановић Лала (налазио се на лечењу), политички комесар (уједно и политички комесар батаљона) Јозан Роган; командант батаљона Душан Репац (Пера Књижар); командир 1. чете Светомир Андрић (Света Даросавац), 2. — Душан Павловић Бора, а политички комесари Бата Ђурић и Никола Десница (после његове погибије Рада Вујачић Ружа).

[137] Немци су отказивањем уговора вршили притисак на четнике да би их јаче везали за себе. Иначе су почетком марта наставили сарадњу са четницима без писаних уговора. Када је Ударна група (2. и 5) дивизија НОВЈ кренула према Србији у борбама против ње, прво на Ибру а затим у западној Србији са Немцима, Бугарима и Недићевцима учествовали су и четници Драже Михаиловића.

банди. Они их озбиљно гоне. Хапсе команданте и четовође по селима. Јуре за њиховим бригадама. Неки од Дражиних команданата распуштају мобилисане четнике. Активци остају са аутоматским оружјем. Немци и добровољци (СДК — И. Ђ) су добро наоружани. У потерама употребљавају коњицу и скије. Одевени су у беле мантиле...

Последњих 10 дана наше снаге су се слободно кретале. Последњих 15 дана акција није било никаквих...

Морал у Шумадијском батаљону је добар. Борци су се очеличили и верујем да ће они послужити као солидно језгро за брзо јачање нагие војске на пролеће .. .'"[138]

Истог данаУписао је и Окружном комитету Младеновца:

„Наше чете бар за сада крећу се несметано. У будуће видећемо!

Чувајте добро батаљон. Помозите му да се извуче из зиме. Наши батаљони треба да послуже као језгро за стварање јаке војске у прве с)ане пролећа. Другом везом послаћемо друга С!рбу, коме ће дотле бити сасвим добро. Исто тако послаћу вам и друга Бору Белошевца. Њих двојица ће вам добро послужити.

Друг Пера (Душан Репац — И. Ђ) није могао да остане у вашем батаљону, јер је Лала рањен у једној борби .. ,'"[139]

Немци, Бугари и СДК упадали су, у потери за четницима, у села на подручју читавог крагујевачког округа. Ти упади су се углавном завршавали претњама, малтретирањем, хапшењем и пљачком сељака. Нарочито су били активни Немци. Њихова јединица из Лазаревца, на пример, опколила је 18. фебруара село Медошевац и пљачкала животне намирнице; 21. фебруара Рудовце, из којих је народ избегао пре него што су стигли; сутрадан Трбушницу и Крушевицу, у којима су ухапсили 5 сељака и пљачкали храну; 23. фебруара су блокирали Медошевац, Зеоке и Барошевац, али су сељаци били посакривали намирнице и избегли из села пре блокаде.

У гарнизоне Аранђеловац и Тополу дошле су нове немачке снаге, а очекиван је и долазак неких јединица СДК. (У Тополи су Немци разоружали стражаре СДС и ухалсили среског начелника).

Немци су упутили своје снаге и у качерски срез. На железничку станицу Бабјуђ—Љиг искрцало се 19. фебруара поподне око 500 немачких војника, са 50 камиона, 3 тенка, 4 топа, и 25 митраљеза и увече се пребацило у Белановицу. Одатле су наредних дана упадали и пљачкали околна села: Шутце, Калањевце, Живковце, Драгоељ, Козељ, Трудељ, Босуту, Манојловце, Јарменовце, Војковце, Гуришевце и варошицу Рудник.

На Рудник је 22. фебруара дошло око 500 припадника СДК. Неколико дана касније пола их је отишло у Горњи Милановац, а пола у Шаторњу, седиште Групе корпуса КГГ.

[138] **Архив за раднички покрет Југославије, Србија Н/157.**
[139] **Архив Србије, ОК Мл.-418.**

И у таковски срез су такође стигле јаке непријатељеве снаге. У Прањане је стигло око 1.000 бугарских војника, а у села Кадину Луку и Ба немачка јединица на камионима.

Из Горњег Милановца На|мци су 12. марта упали у Бољковце, претресли и опљачкали село, а у Мајдан 15. марта (на 6 камиона су утоварили опљачкане намирнице) и вратили се у Горњи Милановац.[140]

Ноћу 18/19. фебруара 1 (шумадијски) батаљон је ушао у Гараше, у намери да у њему предани, али га је напустио када је око 15 часова обавештен да су две четничке бригаде прошле кроз Јеловик и продужиле ка Гарашима.

Преко планина Букуље и Венчаца и села Бање, батаљон је упао у Крћевац и напао четнички батаљон „Карађорђе". Ухватио је, саслушао и стрељао Милутина Никитовића, четника коњаша. Преко Копљара, Стојника (орашачког) и Велике Иванче пребацио се затим на Жути Оглавак и Дрењак. Од Венчана ка Дрењаку истовремено се кретала четничка бригада; с њом је 20. фебруара поподне батаљон три часа водио борбу. Кад се 1. чета пробила четницима за леђа и отворила ватру, они су се повукли. Губици четника нису познати. Из 1. чете погинуо је борац Милош Гајић.

Батаљон је преданио у Венчанима 24. фебруара. Када је пала ноћ, његове чете су се поново раздвојиле. Командант батаљона са 1. четом је отишао у колубарски срез. Чета је провела дан у Даросави, у засеоку Станојловићима, а одатле се 25/26. фебруара пребацила у Прогореоце. Политички комесар батаљона (и одреда) пребацио се са 2. четом у орашачки срез. Чета је 29. фебруара поново била у Даросави, а сутрадан, 1. марта, задржала се у Гарашима, заједно са политичким радницима орашачког среза. Политички комесар батаљона известио је 1. марта секретара Окружног комитета Крагујевца да је „чета од народа радо примана", али је „народ заплашен од четничке каме".[141]

Чете су се састале 3. марта, а већ сутрадан, пошто су преданиле са политичким радницима колубарског среза у Даросави поново се раздвојиле. Сада је са 2. четом у орашачки срез отишао командант, а са 1. четом у колубарски срез политички комесар.[142]

Из Даросаве је 2. чета кренула према Стојнику (орашачком). Али, пошто је секретар Окружног комитета Крагујевца наредио команданту батаљона да у Мисачи „код Чедака" узме муницију која се код њега налазила, чета је скренула ка Мисачи и осванула 6. марта у засеоку Гајеви (Пејовића куће), у близини немачког и СДС обезбеђења рудника „Орашац" и „Мисача". Положај Пејовића кућа није био погодан да чета на њему прихвати борбу у случају напада непријатеља.

[140] **Архив ВИИ, ЧА, К-74, рег. бр. 42/6, 47/6, 48/6, 49/6 и 46/6 и К-75, рег. бр. 43/1.**
[141] **Архив Србије, ОК Ар.-3б3 и 367.**
[142] **Архив Србије, ОК Ар.-368.**

Командир среског одреда СДС из Аранђеловца, обавештен у 10.30 часова 6. марта да се „око 60 комуниста" налази у Пејовићима, организовао је напад на њих заједно с Немцима. Око 13 часова фелджандармерија је непримећена упала у двориштa Пејовића кућа и засула ватром врата и прозоре кућа у којима су се борци одмарали. Чета је у нереду почела да се повлачи уз косу ка Раниловићу, где је наишла на заседу СДС, која је по њој отворила изненадну ватру са блиског одстојања. Борци су морали да прихвате борбу с Немцима и СДС на брисаном простору. Тукли су се све до 16 часова, трпећи велике губитке. Тада су се пробили ка Стојнику и Великој Иванчи. Непријатељ је запленио оружје изгинулих и нешто пропагандног материјала.[143]

Чета је пренећила у Стојнику а сутрадан, 7. марта пребацила се у Венчане, у заселак Каменицу, где еу се сукобили са четницима Лазаревачке четничке бригаде. После краће борбе четници су се повукли у Венчане, а чета се пребацила у Даросаву, где се сукобила са новом четничком јединицом, а затим преко Мисаче стигла у Копљаре. Увече је са мештанима одржана конференција, на којој је против четничке издаје и одласка омладинаца у „националну службу рада" говорио борац Александар Лупшић. Чета је 8. марта требало да се повеже са политичким радницима орашачког среза, али та веза није успостављена. Неколико омладинаца из Велике Иванче изразило је жељу да ступи у партизане, па је чета 9. марта ушла у село да се повеже са њима. Сутрадан је чета стигла у Раниловић и у њему остала наредна 23 часа.

Осмог марта, око 8 часова, и 1. чета је кренула из Даросаве за Рудовце'. Испред Рудоваца је наишла на заседу четника и СДС, па се после једночасовне борбе, у којој су убијена два четника, повукла натраг, у Даросаву. Одатле је кренула преко Орашца, Копљара и Бање у колубарски срез, где се после три дана састала са 2. четом.

Окружни комитет Крагујевца писао је 9. марта Покрајинском комитету Србије о ситуацији у округу у то време:

„ Код нас је до пре неколико дана беснела реакција. Била је велика концентрација Немаца, Бугара и добровољаца (СДК — И. Ђ). Циљ им је био потера за Дражиновцима. Потере су биле прилично жестоке. Њихове бригаде су махом разбијене, а велики број су они сами демобилисали. Четници се крећу сад у мањим групама, од 50 до 70, и то су претежно активци. Врдају по терену уз помоћ жандарма (СДС — И. Ђ), који их обавештавају о кретању Немаца, Бугара и добровољаца.

[143] **Архив Србије, ОК Ар.-374; Архив ВИИ, К-25, рег. бр. 30/1 и 55/3, К-30, рег. бр. 7/1—118. Тада су погинули: политички комесар чете Никола Десница и борци: Дара Мијаиловић, Милан Стојковић Јова, Светислав Лазовић (Тоза Бек) и Бранко Благојевић, (умро је од тешких рана. а тело му** је **пронађено) (9. марта — И. Ђ.). Тешко је рањена и заробљена Драга Живковић-Марјановић. Лакше је рањен Мирослав-Миро Дамјановић. Губици непријатеља нису утврђени.**

Добровољци су почели са мобилизацијом и хватањем људи по селима за присилан рад. Пре неки дан *су блокирали пијац у Даросави и отерали око 90 људи. Пустили су 20 из Крагујевца као неспособне, а ресто отерали на рад у Немачку. У селима Винча и Брезовац ухватили су 40—50 младића и отерали их са собом. Говорили су да ће их узети у своје одреде.*

Сада је концентрација непријатељских снага знатно ослабила ... Услови за рад су нешто повољнији. Повезујемо се са селима где су биле четничке базе . . . Расположење и боубеност натоода знатно су порасли. Ослобођен у приличној мери четничке реакције, доласком пролећа и наступањем Црвене армије народ је све расположенији за отпор и борбу . . .

Наш се батаљон креће по четама у 2—3 среза. То се показало као најпрактичније за ове дане. Чете ових дана нису имале значајније акције, осим неколико мањих сукоба са четницима. Акције нисмо могли да изводимо услед великих концентрација непријатељских снага и услед рђавог времена. Стање у батаљону је добро. Дезертера нема .. ,"[144]

Чете батаљона су се састале 11. марта на планини Букуљи, а увече је батаљон сишао у Јеловик, у коме су се налазили четници. Једни за друге нису знали, па је свако вечерао на миру у засеоку у коме се нашао. Штаб је планирао да батаљон настави дејства у качерском срезу. Да би упознао стање у срезу, командант батаљона се исте вечери пребацио у Драгоељ, у заселак Широковац и састао са политичким радником среза Миленком Миловановићем Брком.[145]

Секретар партијског руководства качерског среза Милан Ђуровић Црни известио је 12. марта Окружни комитет Крагујевца да Качерска четничка бригада има 200—250 четника и да је распоређена овако: 4. батаљон, са 50 четника, у Живковцима; 2. батаљон, са око 80 четника, у Трудељу и Заграђу; 1. батаљон, са око 80 четника, у Руднику и Јарменовцима; 3. и 5. батаљон су у осталом делу среза. Четници су се спремали да што свечаније прославе Ускрс. Он упозорава да је у Белановици 120 жандарма, са 3—4 пушкомитраљеза, а и на то да су четници у Босути хапсили и батинали сељаке.

„Батаљон сада", пише Ђуровић, „не би могао да се одржи у Качеру, пошто се четници налазе свуда у близини и брзо концентришу. Сад, кад су били у Босути, до 4 сата по подне извршили су концентрацију и заједно са жандармима кренули у напад. Држали су положаје ноћ и дан на Босутском брду, а одатле су сишли у Манојловце и Шаторњу . ..

[144] **Архив за раднички покрет Југославије, Србија П/159.**
[145] **Био је то Миленко Миловановић Брка.**

За сада батаљон нека остане тамо док не видимо како ће ова банда да се креће. За сада је немогуће одржати се овде, одмах би се морали вратити .. .'[146]

Изгледа да тај извештај није стигао до батаљона. Он се из Јеловика пребацио у Даросаву, где се 12. марта командант батаљона састао са делегатом Покрајинског комитета. Поподне су на политички курс упућени раније одређени борци. Ујутру 13. марта батаљон је освануо у Прогореоцима, где се задржао до после подне.

У Трбушници је тих дана Лазаревачка четничка бригада држала збор и мобилисала 20, а у Брајковцу 25 младића. У селима око Лазаревца СДК је мобилисао око 60 младића. Народ колубарског сре(за био је уплашен насртајем издајника.[147]

Батаљон се ипак пребацио у качерски срез. У 15.30 часова 13. марта упутио се преко Живковаца у Драгоељ, заоелак Широковац, и ту пренећио. Око 10 часова 14. марта обавештен је да се из Белановице ка Широковцу креће 120 припадника СДС, и да се у кафани у Драгоељу налази око 30 четника.

Батаљон је кренуо да нападне четнике, али су они открили то и без борбе побегли из села. У кафани је затечено тридесетак сељака са којима је одржана конференција. Тог дана је сремски одред СДС из Аранђеловца напао политичке раднике из одреда и сремских руководстава КПЈ и СКОЈ-а из крагујевачког округа) који су били на курсу у Буковику. У тешкој трочасовној борби погинуло је 5 политичких радника а 8 је теже и лакше рањено. Један од теже рањених је заробљен.

Из Драгоља је батаљон прешао у босутски заселак Радовановићи и Гавриловићи, где се 15. марта састао са политичким радницима качерског среза и преданио.[148]

У зору 16. марта батаљон је стигао у Војковце, заселак Дубраве. У ЈДанфговцима се већ налазио 1. батаљон Качерске четничке бригаде, који га]е одмах напао. У борби вођеној од 6 до 9 часова четници су одбачени у Манојловце, али им је из Шаторње стигао у помоћ 1. батаљон 1. јуришне бригаде корпуса КГГ, а јаче четничке снаге налазиле су се у Шаторњи и Блазњави. Оба четничка батаљона напала су батаљон Шумадијског одреда, који се под борбом повукао до Горње Трешњевице.[149] Батаљон ее ноћу вратио у Војковце, где му је политички радник качерског среза Слободан Станивдић Мита довео 3 излечена рањеника из зеахунице за рањенике$_x$|Софије Ристић у Манојловцима., Исте ноћи, 16/17. марта, батаљон се прексГТрешњевичког Крушца! где је дошло до мање борбе са четницима, пребацио у Босуту. Главнина батаљона заноћила је

[146] **Архив СрСије, ОК Ар.-375.**
[147] **Архив Србије, ОК Ар.-380 и 383.**
[148] **Качерска четничка бригада налазила се у Трудељу. Кад је добио обавештење да су партизани у Босути, њен командант је 15. марта упутио 1. и 2. батаљон у Манојловце, а 5. батаљон и штабну чету у Босуту. (Архив ВИИ, ЧА, К-75, рег. бр. 43/1).**
[148] **Архив Србије, ОК Ар.-380 и 381.**

у засеоку Комненовићи, а мањи дешови у зас!еоку Поповићи. Ту су их 17. марта пре подне из правца Трудеља напали 2. и 5. батаљон и штабна чета Качерске четничке бригаде, под командом команданта бригаде. Командант Качерске четничке бригаде пошто је испред Босуте обавештен да се у селу налази „120 комуниста", упутио је 2. батаљон преко Врановца, 5. преко Виса, а штабну чету задржао у резерви.

Обезбеђење је око 9 часова приметило четнике и обавестило батаљон, чији су борци на време посели положај. Заселак Поповиће бранио је вод 2. чете. Око косе на коју је избио пре четника развила се жестока борба (3 четника су убијена, неколико их је рањено, међу њима и командант 5. четничког батаљона). После дуже борбе вод се повукао у саетав главнине, која је у засеоку Комненовићи такође водила борбу, изгубивши два борца.^23

Тек када су га наткрилили три пута бројнији четници, батаљон се под борбом повукао преко Мађарског гробља у Јеловик и одвојио од четника. Имао је 2 мртва (Живорад Томић Слободан и Шуца, из 1. јужноморавске бригаде), 1 борац је рањен и 1 нестао, а Јован Стефановић Браца, био одсечен, али се исте вечери вратио у батаљон.[151]

Командант Качерске бригаде је одмах после борбе, известио команданта Рудничког корпуса:

„У изгледу је да ће заробљеши комуниста (Живомир Раденковић Лаза — И. Ђ), према коме се човечански поступа, дати пове податке који ће нам драгоцено послужити. Намеран сам да га за неки дан не стрељам^^аЈ^и^сл^хШ. Му Ј е казна неминовна, јер је ово четрнаеста борба коју је водио са људством ове бригаде . . ,"[152]

РаЈенковић те четнудима открио рањејничку земуницу у ^Манојловцима, у кгпт јр 3 мегрпи лгрчен, ти Гпфшу Ежаић, К"]3 ј е њега и остале рањенике неговала и издржавала. О земуници у извештају команданта Качерске бригаде, поред осталог, пише:

„Земуница се газила у густом шипражју државне шуме. Прилаз јој је тежак. Саображена је~~терену, па се'не~1Шшзује' рељефно. Има округао отвор пречника 60 цм. Ископана је испод жила једне букве. Не прилећује се на метар-два. Може да прими 12 људи. Зпдови су јој обложени даском ... Све је камуфлирано листом . . ."[153]

Четници су Софију Ристић и њену кћерку Раду ухватили 18. марта. Саслушавали су их, тукли, суочавали са Лазом, али ни је-

[150] **У засеоку Поповићи рањена је у ногу Гроздана Јоксимовић Славка, која се повукла низ поток и одвојила од вода. Четници су је ухватили и стрељали. Храбро се држала. Четницима се, у истом засеоку, предао Живомир Раденковић Лаза, један од тројице излечених рањеника, који су претходне ноћи дошли у батаљон из рањеничке земунице у Манојловцима.**

[151] **Архив Србије. ОК Ар.-380.**

[152] **Архив ВИИ, ЧА, К-75, рег. бр. 9/2.**

[153] **Архив ВИИ, ЧА, К-75, рег. бр. 15/2 и 14/2; К-25, рег. бр. 55/3.**

дна није ништа признала. Софију су осудили на смрт и увече стрељали. У земуници недалеко од њихове куће тада је лежао болестан курир Окружног комитета Крагујевца, Петар Петрушевић (Пера Македонац), али га нису издале.[154]

Командант Рудничког корпуса, капетан Драгомир Топаловић, известио је четничку Врховну команду о борби у Босути и Војковцима овако:

„Два батаљона Качерске бригаде у оштрој борби убили су 8, а заробили 9 рањених и живих... У Војковцима убили још 3, а 6 заробили... Заробљени комуниста показао нам њихову болницу 10 X 10, отвора 0,60 м... Све заробљене смо стрељали.

Шаљем Вам примерак позива који сам упутио црвенима да нам прићу. То сам учинио због народа. Не очекујем да ће се неко одазвати.

П.С. 23. III. Сад сам умлатио још двојицу, јер сам се тукао у Трбушници",[115]

Још 16. марта овај командант је издао заповест да се изненада блокирају сумњиви рејони, одређујући и начин како то да се чини. Заповест предвиђа да се блокирање врши ноћу, а претрес почне у свитање, да се „откривени комунисти" гоне без обзира на територијалне границе између јединица „док се не униште или док гоњење не преузме друга јединица", да све јединице, када чују пуцњаву, најхитније, без позива, долазе на место борбе и ступају у њу. Претреси треба да се изводе лагано и детаљно, и то свих кућа, штала, подрума, тавана, кошара и других зграда. Нарочита

[154] Кућа Радојице и Софије Ристић у Манојловцима била је база руководства КПЈ качерског среза и пункт за везу окружних комитета Крагујевца и Чачка. Ристићи су одрмсавали 5 земуница: прву, у кући, за људе, ДРУГУ, у вајату, за оружје, трећу. у кошари, 150 м од куће, за политичке раднике (у њој се лечио Петар нетрушевик), четврту, 500 м,од куће, у шуми, за рањенике, и пету, 1 км од куће, у шуми, такође за рањенике, коју пе изпао Живомир Раденковић. За све те земунице знало је петоро деце Ристића, а за неке и комшиЈе. **Радојицу су четници стрељали 10. децембра 1943. године, када су посумњали да ради за НОП.**

На кући породице Ристић данас стоји спомен-плоча на којој пише:

„Радојица и Софија Ристић јуначки су пали као жртве издајничког четничког терора. Они су у овој кући од 1941—1944. године били стална веза партијских организација и партизанских одреда и примали на лечење рањене борце. Нека њихова патриотска свест и херојска смрт служи као пример покољењима како се безгранично воли слобода и част свога народа".

На место где ће је стрељати четници су Софију довели заједно са Живомиром Раденковићем Лазом. Мада на саслушању није признала сарадњу са НОП-ом нити да Раденковића познаје ово друго је било тачно; пред стрељање је пркосно викнула у лице четницима:

— Убијте ме, зликовци, али нећу заједно са издајником!

Потом је потрчала у страну од Раденковића и покушала да побегне, али је пала покошена рафалом.

Софија Ристић проглетена је за напогснпг хепоЈд 9 октпбпа 1953. горине.

[155] Архив ВИИ, ЧА, К-75, рег. бр. 35/2; Број убијених, рањених и заробљених партизана је, по четничком обичају, увећан.

пажња да се обрати на евентуалне земунице, што се утврђује лупањем ногом или кундаком о земљу, под или зидове у подруму, штали и другим зградама. Јединице морају бити све време тамо где се акције изводе.

Ова велика хајка почела је 21. марта. Батаљони су је спроводили самостално и трајала је до 1. априла.

У заповести су прецизирани задаци батаљона Лазаревачке и Качерске бригаде. Командантима батаљона је наређено да у сваком селу изаберу по два обавештајца, који не смеју да знају један за другога, а који ће их редовно обавештавати о свему пгго се догађа у селу.[156]

Поред борбе против НОП-а, четници су марта 1944. у Шумадији били заузети и популарисањем женидбе краља Петра II, покушавајући да из ње извуку политичку корист, па су поводом тога издали и проглас. Масовно су прикупљали потписе да би краљу обезбедили „једнодушну подршку". Венчање је обављено 19. марта у Лондону, у присуству приличног броја крунисаних глава Европе (избеглих у Енглеску), британских државника, чланова југословенске избегличке владе, шефа британске војне мисије код четничке Врховне команде, пуковника Бејлија, изасланика Драже Михаиловића мајора Војислава Лукачевића и других.

Женидба краља Петра II, у време док земља, коју је претендовао да представља, крвари у тешкој борби са окупатором, ипак је, иако део политичке игре краља, избегличке владе и оних који су на њих рачунали у будућности, допринела да се јасније сагледа и сва аморалност и бескрупулозност и династије и буржоазије према сопственом народу. Никаква пропаганда није могла то загладити ни оправдати. Члан Покрајинског комитета Србије Петар Стамболић писао је, тада, како је Београд примио краљеву женидбу:

„Било би природно да је женидба краљева изазвала задовољство код буржоазије и чаршије (енглески краљ кум, присутне толике крунисане главе, изасланик Драже Михаиловића, итд.). Реакција је била супротна. После прве вести мислило се да је подвала, јер нико није могао схватити да се краљ жени у тако тешко време. Кад се увидело да је тачно, наступило је незадовољство. Зар кад је земља окупирана, народ крвари, господин ужива. .. Политички није важно, јер то и није принцеза (из моргоУ[ат]ским брака)... династије чији се престо љуља, као и наш. Старије госпође врло су огорчене и неће да чују. .. Свет очекивао нову владу, председник Симовић, потпредседник Тито, министар војске Дража. Господин се жени. Сви се буне што се жени уз велики пост. На овај начин Мало Величанство се најбоље депопуларисало .. ."[157]

Краљева женидба донела је само још један тежак морално-политички пораз краљу, избегличкој влади и четницима Драже Михаиловића.

[158] **Архив ВИИ, ЧА, К-75, рег. бр. 7/2 и 47/1.**
[157] **Архив за раднички покрет Југославије, Србија И/196.**

Пошто се повукао из Босуте батаљон се 17. марта пребацио у Гараше, где је пренећио. Када су сутрадан, 18. марта, око 15 часова, обавештени да се две четничке бригаде из Јеловика крећу према њему пребацио се на Букуљу. Штаб батаљона је 19. марта известио Окружни комитет Крагујевца о стању у батаљону, о његовом кретању кроз качерски срез и о борби у Босути. О тој борби пише:

„Сутрадан већ у 8 часова били смо нападнути са јачим четничким снагама које су се биле концентрисале. После борбе ми смо се повукли према Јеловику. Бандитима је задат добар ударац и они су имали неколико губитака, међу њима 3 чупавца, и више рањених. Ми нисмо имали губитака сем што уе друг Ђока веома лако рањен и другарица Славка.

У тој борби одвојили су се другови: Младен (Димитрије Младеновић — И. Ђ), Лаза (Живомир Раденковић — И. Ђ), Слободан (Живорад Томић — И. Ђ), Браца (Јован Стефановић — И. Ђ) и другарица Славка (Гроздана Јоксимовић — И. Ђ)... Извршили смо покрет према Гарашу. Ту смо сутрадан преданили . .."

О стању у качерском срезу у извештају пише:

„Даље наше кретање по томе терену било је онемогућено услед четничке организације која функционише беспрекорно. Ниједног дана нисмо могли остати на миру а да нисмо били узнемиравани. Пошто смо мање њихове банде разјурили они су се одмах сконцентрисали и стално су нас узнемиравали. . . Тамо је још доста снага непријатеља тако да су покрети отежани.

Народ нас је добро дочекивао, али је код народа велики страх од четничких банди и *њихових организација. Те банде су се кретале у мањим групама, које мобилишу и пљачкају по селима, а нашом појавом оне су се састајале у веће групе . .. У Белановици су жандарми и 60 Немаца. У Горњем Милановцу има доста Немаца...*

Морал и дисциплина у батаљону су врло добри. Недостају обућа, одећа и муниција .. ."[158]

Са Букуље батаљон је прешао у Велику Иванчу и у њој боравио 20. и 21. марта, а 22. марта се пребацио у Раниловиће, где заказана веза није успостављена због тога што курир није дошао. Око 16 часова у село је ушла једна четничка колона, а из Даросаве се кретала друга.

У Рудовцима а и Пркосави налазила се Лазаревачка четничка бригада. Батаљон се из Раниловића пребацио у Венчане, а око 22 часа наставио покрет преко Главице и Остењака. У Трбушницу је стигао 23. марта у 4 часа. Командант батаљона је испред села обавештен да се читав Руднички корпус налази у рејону Трбушничког гробља. Приведен је четнички командант села Бранислав

[158] **Архив Србије, ОК Ар.-381; *Зборник,* том I, књ. 20, док. бр. 134.**

Пантелић, који је изјавио да је у засеоку Ранђићи заноћило 40 четника (батаљон Чедомира Стефановића) Лазаревачке бригаде и да су у току ноћи у село дошле још неке четничке јединице.

Командант села је пуштен да не би својим одсуством изазвао сумњу четника, али му је претходно запрећено да о батаљону не сме обавестити четнике, већ да их одврати од евентуалног напада на батаљон. У свануће су се на Трбушничком гробљу видели четници. Командант батаљона је одлучио да их нападне иако су му политички радници и неки сарадници НОП-а саветовали да то не чини.[159]

На Трбушничком гробљу, које је доминирало околином, налазила се главнина рудничког корпуса. Обезбеђење је било на положају, а јединице су спавале по кућама.

У 8.30 часова батаљон је кренуо у напад. Чете су непримећено подишле четничким положајима, 2. је избила на Трбушничко гробље, а 1. десно од ње. Иако изненађени четници су брзо зауставили овај напад.

Батаљон није имао снаге ни да продужи напад ни да задржи достигнуту линију. Четници су јаким снагама прво потиснули 1. чету, а када је она отпочела да се повлачи, командант је наредио да се повуче и 2. чета. Под притиском четника чете су се нагло повукле, сјуриле у један поток и измешале. Да би избегао удар, батаљон се и даље повлачио у три правца: главнина ка Брајковцу, део ка Рудовцигма, а део ка Вагану. Са четницима се налазио и дезертер из батаљона Добривоје Радојичић Шегинац, који је поименично позивао борце да се предају. Нико му се није одазвао.

Четничке снаге у Трбушници биле су 10 пута бројније од снага батаљона, држале су доминантне положаје и имале довољно муниције. Храброст и изненађење нису били довољни да се тако велике снаге разбију. Батаљон је ипак успео да се брзо одвоји од четника и, захваљујући томе, да прође само са 2 рањена борца.[160]

Главнина батаљона, са командантом Душаном Репцем, и делом политичких радника, прикупила се у Брајковцу и до свануће Јфебацца у Бистрицу, а одатле у Пркосаву. Око 10 часова 24. марта, приликом прелаза пруге и цесте Барошевац—Рудовци, батаљон се поново сукобио са четницимгп Погинуо је 1 борац (Дара Ранђић Мара), 1 рањен (Никола Вујачић), а 11 борца које су четници гонили до Малог Борка, успело је сутрадан да се врати у батаљон. Два рањеника и 1 болесник остављени су у једној земуници у Даросави, на лечење.

Батаљон је стигао у Рудовачки забран (триг. 324) где је сутрадан преданио, а^26. марта се ддгтдо са четом Космајскпг одреда. која му те донетта мунитшју. Одатле су се заједно пребацили у Венчане, заселак Каменица, где су преданили 27. марта, а увече прешли у Даросаву. Сутрадан, 28. марта, одржан је састанак штабова

[158] **Известио га је Михаило Живковић, чији је син погинуо у 1. шумадијској бригади.**

[160] ***Зборник,* том I, књ. 20, док. бр. 136.**

1. шумадијског и Космајског одреда, после кога су се батаљони вратили у Венчане. Штаб батаљона Шумадијског одреда известио је Тог дана Окружни комитет Крагујевца:

„Морал и дисциплина су врло добри. Здравствено стагбе је дсбро. Недостаје одећа и обућа. Муниција која је добијена подељена је борцима. Сваки борац сада има по 15—20 метака на пушку Две ударне групе су се прикључиле батаљону".[161]

Истог дана и Иван Стефановић Срба пише Окружном комитету Крагујевца:

„Ја и Љуба (Љубомир Ивковић Шуца — И. Ђ) са једном четом нашег одреда налазимо се већ неколико дана на вашем терену. Главни разлог због ЈКЈпа смо .дпгили тесте пуенос муниције. Поред тдга, ја сам са Лалом (Илијом Јовановићем — И. Ђ) уговорио да се 2. априла састану наши одреди .. .

Закључили смо са штабом вашег батаљона да заједничко кретање не би било згодно и да још мало причекамо да се време поправи... <462

И:J_Венна^ у се Шvмалиіски баталЈОН И чета Космајапа пребацили на. В^ага", ^У "^пд™ четници. Напад је одбијен; убијена су 4 четника. Јаче четничке снаге налазиле су се тога дана (31. марта) само у Црљенима.

Окружни комитет Крагујевца, у извештају од 30. марта Покрајинском комитету Србије, овако приказује стање у округу:

„Код нас је ситуацција прилично озбиљна. Четничке снаге почињу поново да се прикупљају и мобилишу . . .

Добровољачки одреди (СДК — И. Ђ) који су били на нашем терену у потери за Дражиновцима отишли су. Број окупаторских војника прилично је мали, изузев Крагујевца... У Аранђеловцу има око^ЗОО—400 (Бугара:> Четници постају опет најозбиљнија војничка сила са којима ми морамо највише да рачунамо. Одржава се чврста веза између четника и жандарма. Жандарми хапсе и гоне наше присталице, врше потере за нашим четама, по обавештењима која добијају од четника.

Наш батаљон се нераздвојен креће по терену. Често имамо борбе са четницима. У вигие случајева не примамо борбу услед недостатка муни_%ије • • •

Рђаво време нас омета да извршимо ширу мобилизацију новпх снага за одред. Чим се буде мало пролепшало, то нам ј,е *један од главних задатака .. .*"[ш]

[ш] ***Исто.***
[162] **Архив Србије, ОК Ар.-385.**
[183] **Архив за раднички покрет Југославије, Србија П/163.**

У извештају се, поред тота, говори о тешким губицима које су у току зиме претрпели политички радници на терену, о условима за рад, предузетим мерама и властитим слабостима. Узроци томе су, према оцени комитета, у следећем:

„Прво, одлазак наше бригаде (1. шумадијске — И. Ђ) и друго, споразум који је тих дана потписан између четника и окупатора. Наше војничке снаге, одласком бригаде, знатно су ослабиле, а непријатељске снаге напротив, нарочито после споразума, бројно су ојачале и оживеле своју активност до максимума у борби против нас. То ми нисмо могли да *уочимо и да предузмемо одмах одговарајуће мере. Ми смо продужили по старом, и под новим условима, много тежим, под промењеним односима снага наших и непријатељевих, под условима зиме, хтели смо да продужимо рад са оним истим интензитетом, да обухватимо исту ширину рада, као и пре. То се објективно није могло . .* "[ш]

У марту су четници, после краћег заетоја, пред опасношћу од упада Ударне групе ^ивизија НОВЈ (2. пшпт^тр,р-ске и 5. крајишке) у Сроију, наставили у Шумадији присну сарадњу с Немцима, и то без икаквих писаних уговора. Командант Југоистока је одобрио такав однос 28. марта. Тако су и формално престале немачке потере за четницима. Још много пре тога, 3. марта, Дража Михаиловић је радиограмом (бр. ММ 938) наредио 1. и 2. равногорском корпусу, Црногорској бригади, Ваљевском корпусу и јединицама мајора Драгослава Рачића да буду спремне за акцију у случају упада комуниста код Рудог у Србију,[183] што само потврђује колико су четници рачунали на своје немачке савезнике.

У време краткотрајног притиска Немаца на четнике и потера против њих, неке четничке бригаде у Шумадији биле су бар делимично разбијене, а неке су четници сами привремено распустили, због чега нису биле спремне да одмах крену ка Санџаку. Зато су четници почели брзо да попуњавају бригаде људством и оружјем. Прво су мобилисали раније отпуштене четнике, а затим и остале сељаке млађих годишта. Оне који им се не би одазвали позиву на вежбу,[166] убијали су чим би их ухватили. Сељаци су избегавали мобилизацију симулирањем болести, потплаћивањем, бежањем у градове, у Борски рудник и друга места, па чак и одлаеком на рад у Немачку.

Због такве ситуације тежиште рада одреда и политичких радника у априлу 1944. било је на разбијању четничке мобилизације, јачању партијске и других антифашистичких организација и припреми народа за одлучну борбу која се очекивала у пролеће. Штаб 1. шумадијског одреда и Окружни комитет Крагујевца издали су

164 исто.
185 **Архив ВИИ, ЧА, К-3, рег. бр. 41/3.**
1в« ***Зборник,*** **том I, књ. 21, док. бр. 99.**

1. априла проглас против четничке мобилизације. У њему је изнето стање на савезничким фронтовима и развој НОБ у Југославији, Србији и Шумадији, наведени злочини непријатеља и именовани њихови извршиоци, указано на то да четници мобилишу и шаљу синове Шумадије да гину за рачун Немаца, и, на крају позван народ Шумадије да се одупре мобилизацији и што масовније ступи у народноослободилачку борбу, чије се разгарање очекује брзо, у пролеће.[167]

Батаљон 1. шумадијског, са четом Космајског одреда. пребацио се~172Г"апјрила с'а Вагана на'Букуљу. Сутрадан, 2. априла, Коома]ска_чета се вратила у младеновачки округ, а батаљон се задржао у рејону ГарашГГТзселак~1УШ^ Шутице (к. 472) и Орловице (триг. 482). Сутрадан је одбио напад одреда СДС из Белановице (око 100 стражара), при чему су му рањена два борца.[168]

Батаљон је 4. априла зауставио путнички воз на отвореној прузи између Рудоваца и Даросаве, али у њему није било непријатељевих војника. Истовремено је ударна десетина Бранка Ковачевића напала железничку станицу Рудовци, запалила неколико вагона на колосецима, порушила скретнице и покидала телефонске везе.

За време борби четничких јединица на Ибру и у правцу Ужице—Ваљево против Ударне групе дивизија НОВЈ јединице СДС појачале су контролу над селима Шумадије. У Аранђеловцу су се 6. априла прикупили орески одреди СДС из Крагујевца, Умке, Сопота, Лазаревца и Белановице, укупно око 600—700 стражара. Прво су опколили Даросаву и детаљно је претресли, а затим Копљаре, Крћевац, Орашац, Бању и још нека села. Прочешљавали су терен настојећи да пре него што гора олиста и време отопли разбију снаге НОП-а и омогуће четницима мобилизацију сељака за борбу против Ударне групе дивизија НОВЈ, која је наступила ка Србији.

Због недостатка муниције, батаљон је избегавао борбу са јачим непријатељевим снагама, па је непријатељ закључио да је 1. шумадијски одред разбијен.

Батаљон се 6. априла пребацио из колубарског среза у Бо-суТуЈ (заселак Радовановићи), у качерском срезу. Сутрадан је обавештен да Качерска четничка бригада претреса села у околини Рудника (Манојлрвце, Војковце, Гуришевце и Јарменовце) па се 7. априла преко Горње Трешњевице вратио на планину Јјукуљу.

Окружни комитет Крагујевца писао је 7. априла 1944. Окружном комитету Младеновца:

„Код нас *је ових дана почела прилична реакција... Не располажемо извештајем о садашњем распореду снага непријатеља ... Осећа се концентрација великих снага жандарма. Оне свакодневно врше претрес терена. Хоће до максимума* да *искористе ово време,*

[167] **Архив Србије, ОК Ар.-388.**

[168] ***Зборник,* том I, књ. 21, док. бр. 99. Рањени су борци Ђорђе Суботички Ватука и Здравко, зв. Буле, из Вукосаваца.**

док још шума није олистала... Јавите о стању на вашем терену у случају веће концентрације... послали би наш батаљон код вас . . .[171]

У току ноћи 8/9. априла, штабна чета и 5. батаљон Лазаревачк;е четничке бригаде, приликом претреса Пр0Г0ре(0ваца, наишли су на заседу батаљона. После краће борбе батаљон се повукао на Ваган. До половине априла батаљон се кретао скупно, јужно од пруге и цесте Лазаревац—Аранђеловац—Младеновац. На Букуљи је преданио 9, а 10. априла увече пребацио се у Јеловик, где је наишао на четнике, које је после краће борбе присилио да се повуку у качерски срез.

Сутрадан је батаљон осванув у Даросави. Штаб је одржао састанак са политичким радницима качерског среза. Разматрана је могућност да се батаљон тамо пребаци, али се од тога одустало кад је добијено обавештење да су тамо јаке непријатељеве снаге.

Батаљон се 14. априла налазио на Букуљи, у рејону Шутице и Орловице. Део Лазаревачке бригаде налазио се тога дана у Венчанима, у засеоку Каменици. У току ноћи 14/15. априла њен 5. батаљон и Штабна чета блокирали су заселак Старо Село у Даросави. Сутрадан су кренули у претрес, наишли на секретара среског руководства КПЈ Колубаре Николу Вујачића (Бору Судију), који се храбро борио до погибије.[170]

Батаљон се 14/15. априла пребацио са Букуље у Венчане, где је у Каменичким забранима обезбеђивао војно-политичко саветовање које се одржавало у Даросави.

ВОЈНО-ПОЛИТИЧКО САВЕТОВАЊЕ У ДАРОСАВИ

Окружни комитет Крагујевца и штаб 1. шумадијског одреда интензивно су радили у априлу 1944. на припреми јединица и политичких радника за широку мобилизацију народа за НОП, коју су желели да спроведу тог пролећа. У том циљу они су 16. и 17. **аппцда.** <пп-жали на Осретку, у Даросави војно-политичко саветовање штабова батаљона и одреда и политичких радника свих срезова крагујевачког округа. Саветовање је припремио Окружни комитет Крагујегца. Њему је, први пут после рањавања 4. фебруара, присуствовао и командант Привремене бригаде Илија Јовановић Лала, за кога су многи веровали да није жив. Место одржавања саветовања обезбеђивао је батаљон 1. шумадијског одреда.[171]

[100] Архив Србије, МЛ.-504.

[170] Вујачић се налазио на лечењу у земуници у Даросави. Четници су наишли када је изашао из земунице да одржи састанак среског руководства КПЈ лазаревачког среза. Због ране се споро кретао. Тело су му изложили код цркве у Даросави, а потом на пијаци у Лазаревцу. Према сећању Илије Јовановића Лале, Вујачић је погинуо 14, а не 15. априла 1944. године.

[17X] Записник на саветовању водила је Рада Вујачић Ружа.

I Пред почетак саветовања, небом преко Даросаве први ттут јр
I пролетела фопмација од неколико стотина савезничких авиона, који
(ру мало затим бомба,рдовали Београд. -

На саветовању је речено да су слабости у одреду, батаљону и шире (у политичком раду у јединицама и народу, у политичком уздизању и практичном војном оспособљавању бораца и старешина за борбу, у културно-просветном раду, у унутрашњој војној организацији итд.), у ствари, да су слабости партијске организације, односно њених чланова, последица недовољног утицаја комуниста на живот у јединицама, али и да су непосредна последица тих слабости велики губици у људству у зиму 1943/44. године.

Да би се отклонили уочени недостаци, закључено је:

— да се учврсти партијска организација у одреду и батаљону и побољша њен рад (речено је да партијски биро батаљона треба да одржава састанке сваког дана, а партијске јединице два пута недељно, један теоријски, други практични); да на практичним састанцима треба решавати унутрашње проблеме јединица итд; да политички рад у народу треба појачати, спроводити га организовано у свим условима — преко зборова и конференција, на којима треба обавештавати народ о нашим и савезничким успесима на фронтовима, популарисати одлуке Другог заседања АВНОЈ-а, органе народне власти, КПЈ, Врховни штаб и друга Тита; раскринкавати окупаторе и издајнике; позвати народ да се одупре мобилизацији, коју су спроводили четници, недићевци и љотићевци, и крене у борбу за ослобођење; за тај рад треба одредити најспособније другове, који се за свако иступање пред борцима и народом морају добро припремити;

— да се војна обука као сталан и приоритетан задатак, изводи са свим борцима и старешинама. Штабу одреда је наложено да достави батаљону наставни план и програм обуке (за наоружање, наставу гађања, стражарску службу, борбену обуку и др.);[172]

— да се оживи културно-просветни рад (да културно-просветни одбор у батаљону покрене лист, формира певачки хор^4рецитатод.ску и позоришну груп^и(д^уге^екциЈе,^организује предавања из географије и историје, "формира течајеве за описмењавање и др.);

— да ојача војна организација развијањем „самосвесне челичне дис_цишшне^_ Јачати војничке односе, ауторитет 'воших и по,утитичких руководилаца, борити се за беспрекорно извршавање наређења, а против недисциплине, чије носиоце треба критиковати пред стројем и на конференцијама, а у тежим случајевима саслушавати и кажњавати. У свему томе чланови Партије треба да служе за пјзимер^ осталим борццма; војни и политички руководиоци морају се до-

[172] **Да би се побољшала војна обука, Илија Јовановић Лала је написао, после саветовања, кратка правила из ових предмета: стражарска служба, утврђивање, егзецир, служба везе, борбена обука, затим упутства за рад у партизанским јединицама, за наставу гађања, за герилску борбу, за маскирање, за блиску борбу, за опис наоружања, и наставни план и програм обуке. Сва та кратка правила и упутства умножена су у техници Окружног комитета Крагујевца. (Архив Србије, И ШО „МБ" рег. бр. 44—59).**

говарати, слагати и дредстављати јединствену целину. Одоси у служби и изван ње између старијих и млађих, између другарица и другова, као и између бораца, морају бити лругдрски. тттто ттппачлнморо да партијске јединице и чланови Партије морају развијати другарске односе међу борцима, у служби и ван ње.[173] ' -

На саветовању је оцењено да су губици батаљона у зиму 1943/44. добрим делом били последица недовољне обучености, недовољне будности и пропуста у мерама обезбеђења. Непријатељ је више пута успео да изненади батаљон. Други важан узрок је слаба обавештеност о непријатељу и исто тако слаба заштита од непријатељске обавештајне службе. Батаљон је због тога нападао непријатеља и када је он био многоструко бројнији, па је, касније, морао да се под неповољним условима извлачи из борбе. Због тога је на саветовању закључено: да се јединице јаче обезбеђују, и на широј просторији, када су на одмору, преноћишту ,и преданцима; да се чешће и на већу удаљеност шаљу извиђачи и патроле, нарочито за време покрета; да се боље организује обавештајна служба и размена података о непријатељу између јединица и политичких радника и заштита од непријатељске обавештајне службе; да се непријатељу намеће борба у условима који му нису повољни; заседе и препади треба да буду и даље основни начин деловања.[174]

Непријатељ је брзо обавештен о овом саветовању, што се види из извештаја Окружног начелства Београда (к. пов. бр. 46 од 28. IV 1944. године, о дневним догађајима — бр. 114) у коме, поред осталог пише:

„Ових дана у простору села Даросаве и Прогореоца, срез орашачки, одржана је конференција политичких комесара, теренаца и командира одреда Народноослободилачке војске и партизанских одреда на којој је донета одлука да *се изврши присилна мобилизација партизанских јатака, као и разоружање, односно разбијање четничких одреда, припадника СДС и СДК. Ова акција треба да обухвати срезове: колубарски, орашачки, качерски и космајски. Ово треба да се заврши најдаље до 1. маја т.г. Ово се врши пошто комунисти очекују у скором времену продор руских трупа на Балкан. .У том смислу растурени су леци четницима* Д.М. *као последња опомена због сарадње са Немцима".*[175]

[173] **На основу закључака саветовања, Илија Јовановић Лала је до 25. априла 1944. написао и Упутство штаба 1. шумадијског одреда „Милан Благојевић", којим се регулишу поступци војне организације у разним случајевима и ситуацијама. У њему се дају упутства за спровођење војне обуке, припрему и извођење акција, регулише рад штабова, војног суда, дефинишу мере за јачање морала и дисциплине, износе начела командовања, одређују дужности политичких комесара, наређује вођење одговарајуће евиденције, регулише надлежност и одговорност штабова *(Зборник,* том I, књ. 7, док. бр. 154).**

[174] **Архив Србије, И ШО „МВ", рег. бр. 44.**

[175] **Архив ВИИ, „МН", К-25, рег. бр. 49/4—1.**

Анализа дотадашњих војних дејстава и политичког рада у округу, критички осврт на пређени пут (поред осталог, оцењено је да настала затегнутост између Немаца и четника није била довољно искоришћена ни војнички ни политички) и јасна одређени задаци много су допринели учвршћивању батаљона и одреда и припреми организација НОП-а у срезовима за одлучујуће борбе које су очекиване на пролеће. Саветовање је било крупан корак ка формирању 2. шумадијс^р ^ и г д л р

' Од 18 до 26. априла батаљон се кретао у рејону планине Букуље и није водио веће борбе са непријатељем. За време његовог боравка у Даросави, 26. априла, стигао је и батаљон Космајско одреда. * ~

У међувремену, половином априла, део Покрајинског комитета Србије (Б. Нешковић, М. Марковић и М. Милосављевић), који се налазио са Ударном групом дивизија НОВЈ, писао је члановима истог комитета, који су се налазили на терену Србије, између осталог:

„Морате појачати акције у целој Србији. Да би се спојиле наше снаге са ове територије са снагама са те територије и другила. Морамо искористити испражњавање гарнизона по Србији услед пребацивања њихових снага на овај терен. Морате појачати активност око Ибра, преко Западне Мораве (Гледићи) и у Крајини.. ."[176]

Одговорили су им П. Стамболић, Н. Караичић и Д. Стаменковић, из јужне Србије:

„Шумадијски одред је на терену прекаљен иако је изгубио нешто другова у току зиме. Одреди јачају. Омладинци који беже од Недићеве мобилизације долазе у одред . . .

Партијска организација у северној Србији имала је знатне губитке...

Терор четника превазишао је оно што се доживело 1941/42. године. Из „Гласа" се може добити бледа слика. Масе су схватиле, баш у току зиме, оно што није сваком било јасно — да четници сарађују са окупатором. Због терора народ је био у страху и кад су у фебруару недићевци почели гонити четнике сељаци су их сачекивали и разоружавали. Народу је било јасно да се слуге разрачунавају. Многе њихове јединице су се распале. На силу мобилисани су побегли .. ,"[177]

ДЕЈСТВО 2 (КОСМАЈСКОГ) БАТАЉОНА И СТАЊЕ У МЛАДЕНОВАЧКОМ ОКРУГУ

После растанка са 1. шумадијским, 12. фебруара. Космајски батаљон се по великом снегу и хладном времену 12/13. фебруара пре-

[176] ***Зборник,* том I, књ. 20, док. бр. 141.**
[177] **Архив за раднички покрет Југославије, Србија П/165.**

бацио у Венчане, где је преданио. На лечењу у Дароеави оставили су команданта Космајског одреда Ивана Стефановића Србу. Наредне ноћи батаљон се, повремено узнемираван од четника, што му је отежавало кретање, пребацио у Дучину, где га је, одмах пошто је приспео напао сресни одред СДС из Сопота. Батаљон је продужио у Губереван«-али јц ту наишао на чвфнцке и с њима водио борбу. Мокри, гладни и уморни, борци су увече стигли у Стојник (сопотски), и кад су се спремали да вечерају, поново су их напали четници. Двојица смењених командира чета (Никола Јешић и Благоје Стојковић Турски) 1?а"пустили су батаљон и са пушкомитраљезом отишли у Посавину. Батаљон се 14/15. фебруара преко Стојника, Баба, Ропочева и Поповића пребацио преко пруге и пута у Мали Пожа^ревац, где су га прихватили политички радници грочанског среза.

О повратку *2* (космајског) батаљона у младеновачки округ, Душан Петровић Шане је још 11. фебруара известио Покрајински комитет Србије:

„ . . . Космајски батаљон је отишао на свој терен. Ја мислим да ћемо овако најбоље да сачувамо живу снагу наших одреда. Чим се време пролепша, одмах ће бити лакше за кретање .. ."[178]

Окружни комитет Младеновца је већ 16. фебруара известио о повратку батаљона Окружни комитет Крагујевца:

„Наш батаљон стигао је на наш терен и ми смо се 15. фебруара повезали са њима. Бројно стање је 95 људи (не рачунајући ону раније издвојену групу од 12 људи). Ми намеравамо да их поделимо ради лакшег и конспиративнијег кретања ..."[179]

Сутрадан, 17. фебруара, о томе је известио и Покрајинеки комитет Србије:

„Ново је у ситуацији то, што се наш батаљон вратио на наш терен. Друг Павле (Душан Петровић Шане — И. Ђ) пише нам да су били присиљени да то учине услед ситуације у Шумадији. Ствар се, дакле, завушила онако како смо ми предлагали већ пре шест недеља, али под много неповољнијим околностима. .. Губитака је било, али је командни кадар и чланство скоро сасвим очувано".[180]

На састанку Окружног комитета Младеновца и штаба батаљона (ком^ддант Милан Живковић УЈак. политички комесар Љубомир Ивковић Шуца, лзмрник ^пздчнтаита ттјраг.т^уг; Стефановић Петријевац, заменик политичког комесара Драгутин Павличић Душко) одлучено је да се људство батаљона равномерно подели по четама

[178] **Архив за раднички покрет Југославије, Србија Н/154.**
[179] **Архив Србије, ОК Ар.-359.**
[180] **Архив Србије, ОК Мл.-414.**

(у његовој 3. чети било је ше'ст бораца)_11_свакој чети одреди рејон у коме ће самостално деловати. ^Нрво] чет%) (командир Душан Поповић Вуја, политички комесар Војислав Бучковић, са око 30 бораца, од којих 5 чланова и 1 кандидат за члана КПЈ) додељен је подунавски и Jл сдтлтхли-тлт -^ТХ™? > (командир СветиславКостић Брка, политички комесар СлавкоМиљковић Јанко, са око 30 бораца, од којих 6 чланова КПЈ) посавски и космајски срез, а ^трећоЈ^ (командир Богдан Опачић, политички комесар Живадин РадоЈевић^ са око 30 бораца, од којих 5 чланова КПЈ) грочански и младеновачки срез.

Свим среским партијским руководствима Окружни комитет је дао задатак да свакодневно сарађују са командама чета и помажу им око смештаја, исхране, обезбеђења, прикупљања обавештења и у извођењу акција.

Чете су, пред полазак у своје рејоне, добиле задатке: да одморе борце и у договору са ореским партијским руководствима изводе мање акције (нападају железничке пруге, кажњавају издајнике, постављају заседе, разбијају органе окупаторске и квислиншке власти и сл.), врше интензивну војну и политичку обуку бораца, активно политички раде у народу и припремају га за пролећну мобилизацију.

У младеновачком округу тада су деловале три самосталне борбене десетине: једна у јасеничком и подунавском срезу, друга у младеновачком и грочанском, а трећа у космајском и посавском.

О повратку батаљона, Окружни комитет Младеновца је 25. фебруара опширније известио Покрајински комитет Србије:

„У прошлом писму смо вас известили о доласку нашег батаљона на наш терен. Дошао је у прилично незгодном стању, после двомесечног кретања у формацији бригаде. Борци су били боси, не_обучени, без муниције и изнурени сталним борбама. Наш батаљон 3е за то време изгубио 25 ~мртвпх. . . Лартијски кадар је углавном очуван. Од око 80 бораца, колико броји сада батаљон, има 22 члана партије и 9 кандидата. Пребацили су се овамо због КОнцентрације непријатељских снага. Ми смо их одмах преформирали у три чете, према ономе што смо још раните предлагали дуугу Павлу, а што он није псвојио, и одредили свакој чети сектор кретања. ТТоставили смо, као најважније, очување снага и за време овог великог снега вршење само малих акција: ликвидација петоколонаца, прикупљање оружја и муниције и друго, али првенствено очување. Борци су се већ прилично опоравили: снабдели се муницијом, мало 1Грeодели JJ^-исдарили, обули (више -КР.МЛ у~ич)(1и бос) и физички одморили. Морал се већ повратио, а био је прилично опао".[181]

За осам недеља, колико је батаљон био изван младеновачког округа, непријатељ је био врло активан. Супротстављале су му се само три самосталне дееетине, политички радници и постојеће сео-

[181] ***Зборник,*** **том I, књ, 20, док. бр. 129.**

ске борбене десетине.[182] Они су изводили мање акције, ликвидирали издајнике, растурали органе окупаторске и квислиншке власти и вршили политичку пропаганду.

На подручју округа налазиле су се јаке непријатељске снаге: Немци су били у Београду, Смедереву, Младеновцу, Смедеревској Паланци и у више места на прилазима Београду, а повремено су се кретали по селима, најчешће ради пљачке; Бугари и белогардејци били су око Пожаревца, Младеновца, Аранђеловца и Свилајнца; СДК је имао гарнизоне, у Смедереву, Смедеревској Паланци, Младеновцу и Београду, а његове јединице су се кретале преко подручја целог округа; сремски одреди СДС налазили су се у сремским местима, а окружни одред у Младеновцу. Најприсутнији и најактивнији на терену ипак су били четници. Од оперативних јединица имали су: Космајски корпус (односно Космајску групу бригада),.ј^чине три бригаде, 3 (младеновачком), 4 (космајском) и 2. јуршнном', који је покривао младеновачки и ЈЈоојш^с^и орез; Авалски корпус, са првом (грочанска, врачарска и јуришна) и другом (посавска, липовачка и јуришна) ^^ групом бригада, који је покривао посавски, грочански и врачарски орез; Смедеревски корпус, са 9 бригада (подељених у три групе бригада), покривао је подунавски, јасенички и великоорашки срез. Територијалне организације биле су негде мање, негде више развијене, а најслабије у подунавском срезу.

Ослањајући се на писани уговор са Немцима о сарадњи у борби против НОП-а, четници су почетком 1944. године мобилисали млађе људе за своје јединице и проводили жесток терор по селима: батинали су, клали и убијали на разне начине симпатизере и сараднике НОП-а.[183]

Четничка резулареност је накратко спласнула, непуних месец дана (од 11. фебруара, када је писмени уговор о сарадњи са Немцима раскинут, до првих дана марта, када је сарадња и без^ писаних уговора настављена), у време кад су Немци и СДК вршили потере за четницима. На"јвећи удар нанели су Смедеревском корпус^ 1!Г фебруара у иелевцу, после чега је командант корпуса побегао преко Велике Мораве. Корпус КГГ повукао се према планини Руднику и западној Србији. Део четничких јединица, с активним четницима, остао је и даље на терену, уклањао се испред потера Не- *

[182] **Када су у Липе** 15. **јануара** 1944. **упале јединице** 4. **пука СДК и** запалиле 17 **кућа, сеоска борбена десетина и политички радници напали су их око** 8 **часова, убили** 1, **а ранили** 4 **непријатељска војника, и запленили** један **пушкомитраљез и нешто муниције и избацили из села.**

[183] **Само у срезу младеновачком четници су у јануару: у селу** Младеновцу **батинама убили једног сељака, а другог испребијали; у Влашкој** су **батинали више људи и ошишали више жена; у Дубони су стрељали једног сељака, батинама убили једну жену и запалили једну кућу; у Шепшину** су **батинали више људи и жена; у Великој Крсни заклали су 7 људи; у** Сенаји **су заклали** 8 **људи и батинали око** 80 **људи и жена, итд. Слично** је било и **у осталим среЗбвим5. ^АрЈПт ~Србије, ОК** МЛ.-386).

маца, и СДК, али је наставио борбу против НОП-а. Уместо четника, тада су у целој Шумадији ојачане друге непријатељеве снаге.[184]

Потере су озбиљније уздрмале четничку организацију и морал четничких јединица на том подручју. Мобилисани сељаци су масовно бежали из њихових јединица. Четници су узалудно покушавали да зауставе тај процес масовним стављањем под преки војни суд и убијањем недужних сељака.

Када су у марту престале потере Немаца и СДК за четницима, они су се брзо опоравили, поново бројно ојачали јединице, и обновили своје организације, очигледно схватајући да са Немцима не могу друкчије него да их безрезервно слушају. И без писаних уговора они су своје јаке јединице упутили ка Санџаку да с Немцима, Бугарима и недићевцима спрече упад Ударне групе дивизија НОВЈ у Србију. У Шумадији еу наставили по старом.

У фебруару 1944. партијска организација младеновачког округа претрпела је осетне губитке, изгубила је 6 чланова среских руководстава. Живан Атанацковић Илија и Зорка Радуловић Вука, чланови ереског повереништва КПЈ за подунавски срез, погинули су 15. фебруара у Суводолу.[185] Добривоје Милићевић Вучко, секретар партијског повереништва среза грочанског, и чланови тог повереништва Љубивоје Гајић Ђока и Витока Живановић Љиљана погинули су 21. фебруара ујутру у Малом Пожаревцу, такође у кући у којој су предањивали.[186] Погинуо је и члан партијског руководства посавског среза Душан Дамњановић Дуја, са Миланом Лазаревићем Мечком, 24. фебруара у селу Рушањ, када је на њих случајно наишао одред СДС, са којим су се, до погибије, храбро борили.[187]

Окружни комитет Младеновца известио је 25. фебруара о овим губицима Покрајински комитет Србије:

„То су врло тешки губиии за нашу партијску организацију, јер су сви другови стари, искусни и у борби прекаљени .. .'"[188]

Известио је о томе 1. марта и Окружни комитет Крагујевца, који му је 6. марта одговорио:

[184] Према четничким изворима, Немаца је тада било у Смедереву (900) Младеновцу (250), Смедеревској Паланци (350), а посаде од 50 и више војника налазиле су се у Глибовцу, Ратарима, Бошину, Кусатку, Ковачевцу, Великом Орашју, Лозовику, Коларима, Раљи, Радинцима; Бугари су имали 100 војника у Великој Плани и један батаљон у Младеновцу; белогардејци 480 војника у Великој Плани и 50 у Малој Крсни; а СДК 4. пук са око 4.000 војника у Смедеревској Паланци, Смедереву, Младеновцу, Рачи, Малој Крсни, и Марковцу. (Архив ВИИ, ЧА, К-93, рег. бр! 48/2).

[185] Издали су их четницима Милисав Јовановић и Сретен Стефановић. Борили су се у опкољеној кући до последњег метка. Вука је извршила самоубиство да не падне жива четницима у руке. (Архив Србије, ОК Мл.-411, 420 и 437).

[188] Издао их је одреду СДС у Гроцкој власник куће Никола Радић. На спавању их је опколило 20 стражара. Борили су се неколико часова и сви храбро изгинули. (Архиз Србије, ОК Мл.-422).

[187] Архив Србије, ОК Мл.-431.

***[188] Зборник,* том I, књ. 20, док. бр. 129.**

„Губитак Вучка и осталих другова свакако је тешко погодио нашу Партију ... Морамо предузети све потребне мере да би спречили даље падање другова.

Једна од најсигурнијих мера јесте да приступите прављењу склоништа. Ни једно село где ми имамо упоришта не би смело да остане а да у њему нема обезбеђена склоништа за наше политичке раднике. Време сваким даном биће свакако све боље, па уколико вам терен дозвољава, приступите прављењу склоништа и ван кућа. На овом терену ми смо то широко поставили, прилично реализовали и показало се заиста као најбољи начин да избегнемо ударце непријатеља.. ,"[189]

Таквих склоништа је било, али не довољно. Још крајем 1943. била су изграђена склоништа: у Поповићу (једно) и у Малом Пожаревцу (осам: два у шталама, три у шуми, два у колибама, једно у кући). Каеније су изграђена многа нова: три у Поповићу (у кућама), једно у Влашкој (у кући), три у Малом Пожаревцу (два у виноградима, једно у шуми), пет у Водњу (за рањенике), једно у Друговцу (у кући), тедно у Вучаку (у винограду), једно у Бадљевици (у штали), итд. Сва та склоништа нису стално коришћена. Нека је непријатељ открио, нека су напуштена ако је постојала опасност да буду откривена, али су, у целини, имала важну улогу за НОП Шумадије.

Окружни комитет Младеновца је 25. фебруара, у извештају Покрајинеком комитету Србије, овако оценио политичку ситуацију у округу: појачане снаге Немаца и СДК врше потере за четничким јединицама; СДК је 18. фебруара разбио главнину Смедеревског четничког корпуса у Селевцу; СДС је у подунавском срезу почела мобилизацију младића рођених од 1919. до 1924. године, а у другим срезовима врши само регрутацију, на опште расположење народа битно утичу повољно стање на савезничким фронтовима, успешан развој НОБ, одлуке Другог заседања АВНОЈ-а и изјава генерала Симовића од 19. фебруара 1944. преко Лондонског радија.[190] Двадесетак дана касније (17. марта) пише Окружном комитету Крагујевца „да је еитуација у округу непромењена", да СДС наставља мобилизацију у подунавском срезу, али и да је организована борба против ње: исписане су пароле, држане конференције по селима, позивани младићи и народ да пруже отпор мобилизацији. На крају закључује да је огорченост народа против четника порасла.[191] Али већ два дана после тога, 19. марта, у извештају Покрајинском ко-

[189] **Архив Србије, ОК Мл.-441.**

[100] ***Зборник,* том I, књ. 20, док. бр. 129. Армијски генерал и председник југословенске краљевске владе од 27. марта 1941. до 12. јануара 1942, Душан Симовић, изјавио је 19. фебруара преко Радио-Лондона: „Не признати Нарддноо^ободилаЧкт^вој?ку^и^народноослободилачки покрет значи рддити поотив Савезника. за рачун непријатеља..." То је огорчило Дражу Михаиловића, који га је напао у више депеша упућених командантима корпуса.**

[191] ***Зборник,* том I, књ. 20, док. бр. 133.**

митету Србије каже да се „непријатељске снаге поново окрећу против нас и не јуре се међу собом".[192]

Окружни комитет Младеновца је крајем марта оценио да се на подручју младеновачког округа налазе мале непријатељеве снаге (главнина је отшцла на Ибар и Дрину) и да је расположење народа још борбеније и одлучније, а да „ми морамо учинити све да олактп^гп бппКр идтттиу јрлинитта на тугу и помогнемо нашим савезницима .. ."[193]

априлу се ситуација убрзано побољшала, ојачао је полет народа, који се сам наоружава, ступа у све отворенију борбу и све масовнијсЈ долази у редове НОП.[194] Од посебног значаја за подизање борбеног расположења у Шумадији била је појава савезничке авијације, која је прелетала преко тог подручја од 16. аппила. То је указивало да се може назрети крај фашистичке Немачке. Бомбардовања Београда. почев отт 16. априла, у приличној мери су дезорганизовала немачке и Недићеве власти (одмах су иселили из града у околину све команде, установе, а делимично магацине и јединице) и изазвало масовно исељавање становништва (рачуна се око 100.000 љ.уди) ка периферији и околним селима. Нажалост. ова бомбардовања нанела су огромне жртве грађанима и великa рачарат^а Београда, за које није било оправдања ни потребе.

БОРБЕНА ДЕЈСТБА ЧЕТА 2 (КОСМАЈСКОГ) БАТАЉОНА

Чете Космајског батаљона пребациле су се у одређене рејоне, повезале се тамо са политичким радницима, самоеталним борбеним групама и сеоским борбеним десетинама. Народ је прихватио, чувао, хранио и обезбеђивао своје борце и обавештавао их о непријатељу. Захваљујући томе, чете су се одмориле, очувале борце, развиле богат политички рад и успешно наставиле борбу.

Окружни комитет(Пбжаревца\тражио је 5. фебруара од Окружног комитета Младеновца да на свој терен привремено прими 50 бораца Пожаревачког одреда, због изузетно јаког притиска непријатеља у овом крају. Прва врупа од 16 бораца пребацила се 24. фебруара преко Белике Морајве у село Липе, код Смедерева. У првој половини марта настављена је препиока о пребацивању и друге групе бораца. Окружни комитет Младеновца одговорио је 20. марта друговима из Пожаревца:

„Што се тиче пребацивања ваших снага на наш терен, прву групу смо распоредили у две чете, а у колико дођу нове, мислимо да их такође распоредимо, тј. да не стварамо посебну моравску чету, због непознавања терена од стране ваш,их бораца (за случај разби-

[192] **Архив за раднички покрет Југославије, Србија И/160.**
[193] ***Зборник,* том I, књ. 7, док. бр. 67.**
[194] **Архив за раднички покрет Југославије, Србија Н/169.**

јања). Ваши руководиоци улазе у четна руководства, по један или два. Друг Сима (Риста Каровић — И. Ђ) је заменик командира чете. Ваши борци су дисциплиновани, политички ниво њихов је доста висок и на наше остављају добар утисак . . ,"[195]

До краја фебруара 1944, чете Космајеког батаљона извршиле су више акција: 1. чета је у јасеничком срезу разоружала 14 четника, запленила 14 пушака и 120 метака и запалила архиву општине Голобок; 2. чета је 19. фебруара стрељала председника општине Дражањ зато што је, и поред опомене да то не чини, ревносно служио окупатору; 3. чета је 24/25. фебруара упала у Дрлупу и разоружала сеоску стражу.

Командант Космајског корпуса (односно Космајске групе бригада) одлучио је да промени тактику и метод борбе против Космајског батаљона, али му то није помогло јер је народ подржавао партизане. Он је 19. фебруара издао овакво наређење:

,,Од како је пао снег, покрети, нарочито дуги, исувише су тешки, а поготову ако нема добре одеће и одела. Како комунисти са оделом и обућом стоје врло рђаво, треба их натерати да морају што дуже бити на снегу, напољу . . . Да се ово постигне потребно је не дати им никако и нигде да се *смире и забранити им улазак и бављење у селу, па стога наређујем:*

Пронети глас да се претреса цело село, а претресање вршити увече, по ноћи и пред зору.

Да се у сваком селу изаберу сигурни наши људи да повремено проносе гласове да четнкци долазе у село, да би комунисти избегавали села.

Развити јаку обавештајну службу.

Са упадом ноћу и блокирањем села отпочети по одласку окупатора са нашег рејона. Ако је неки од команданата добро обавештен о комунистима и њиховим јатацима да се налазе на његовом рејону ово блокирање вршити без обзира на Немце, с тим што се пре зоре повући у треће село. Потребно је да *наша организација ради без^бз^а на^ окупатора, али ови не смеју приметити наше одреде^Т*[9]*^*

Ово наређење издато је у време кратког „неспоразума" четника са Немцима. Према том наређењу је поступила и 3. бригада корпуса КГГ, када се од 10. до 29. фебруара кретала по селима: Ковачевцу, Великој Крсни, Дубони, Шепшину, Сенаји, Малом Пожаревцу, Великој Иванчи и Неменикућама. Пошто су се тим подручјем у исто време кретале и велике снаге Немаца, Бугара и СДК, та

[195] ***Зборник,* том I, књ. 20, док. бр. 135. Члан Окружног комитета Младеновца Петар Јока Бановац известио је око 15. марта свој комитет да су Пожаревљани пребацили 16 другова, међу којима 5 Совјета (заробљеник^ са пушкомитраљезом и 15 пушака. (Архив Србије, ОК Мл.-455).**

[198] **Архив ВИИ, ЧА, К-27, рег. бр. 4/7.**

бригада је улазила у села искључиво где њих није било да открива партизанске јатаке и изводи их пред „преки војни суд". Држање свих осуђених сељака, посебно сарадника НОП-а, било је достојанствено. Из ових примера је видљиво да су четници, као увек, за противника једино сматрали НОП и његове оружане јединице.

Првог дана марта, 1. чета је растерала сеоску стражу у Бадљевицк, запленила 4 пушке, ухватила Божидара Милосављевића Баруха, службеног четничког кољаша из Друговца7~и~ после саслупЈањаГстрељала. Одатле се чета пребацила у Суводол где је ухватила и казнила Милисава Јовановића и Сретена Стефановића који су^ издали Живана Атанацковића и Зорку Радуловић.

Сеоска борбена десетина Влашке сачекала је у заседи 2/3. марта један четнички батаљон (око 40 четника) 3. бригаде корпуса КГГ и растерала га изненадном ватром. Заплењено је неколико пушака.[197] Сеоска борбена десетина Сенаје одузела је 11 пушака сељацима који су се из четника били вратили кућама. Заплењено је и 300 метака.

У ноћи 4/5. марта. 2. чета је у Малом Пожаревцу ухватила, саслушала и казнилаП-1ик_оду Радића друге који су издали три политичка радника, (изгинули 21. фебруара) када су у њихову кућу свратили да предане.^[98]

Уочи 8. марта (I. Четг^ је у Ковачевцу, заједно са сеоском борбеном десетином, разоружала четничку сеоску стражу, и том приликом запленила 20 пушака (акција је изведена без отварања ватре, а стражи је наређено да до свануће остане у стражари), али није успела да оствари основни циљ: да ухвати озлоглашеног команданта четничког батал,она Радо.чира Ивановића Иљца, који_се са 40 четника налЗзио те ноћи у селу. Чета је запленила Г1шсаћу машину, 14 пушака, 300 метака и нешто архиве. У Ковачевцу је остала и сутрадан. Дала је и приредбу којој је присуствовало око 100 меиЈтана.

У селу Водњу дошло је 16. марта до сукоба 1. и 3. чете са четничким батаљоном, јачинд 40 четника, који су тог јутра упали у кућу Живадина Радојевића, политичког комесара 3. чете, тукли мештане који су се у њој затекли, запалили кућу и похапсили 10 мештана и повели на стрељање. Када је отворена ватра, четници су пустили везане мештане и повукли се из села. Три четника су рањена а део мобилисаних сељака је побегао кућама. Спаеене су породице бораца и сарадника НОП-а од стрељања. Том приликом погинуо је пушкомитраљезац Десимир Самарџић Босанац. Напад на четнике није^жо добро. организован, тако да је пропуштена погодна прилика да се потпуно разбију.

У 1 час после поноћи 17. марта, 1^чета је_између_железничких станица Колари и Водња порушила пругу пред наилазак једног немачког транспорта. Три вагона су искочила из шина. Према извештају СДС, погинуо је ложач, а рањен машиновођа (Немац). Тран-

[187] Архив Србије, ОК Мл.-440.
[188] Архив Србије, ОК Мл.-422, 438 и 447.

спорт је преко Мале Крсне стигао у Београд са великим закашњењем. На месту рушења саобраћај је успостављен тек наредног дана.

Око 10.30 часова 18. марта, одред СДС, са око 100 стражара, напао је 2. чету док се одмарала у кућама села^ Поповића. Чета се под бор5ом повукла ка Малом Пожаревцу. Пбгинуо Марктг пушк-омитпа.шр^атт уп ТТТетттттна а теШко рањен политички комесар чете Славко миљковић Јанко, Који је седам дана касније умро од рана у земуници у Малом Пожаревцу. Чета је наставила да се бори на Космају и у Посавини: 22^_ марта. разоружала је четничку посаду у Барајеву (у засеоку Равни Гај), а 24. марта ~је^одила~~б^бу са четницима у Каменици, засеоку Венчана. Са четом су били командант и политички комесар Космајског одреда. Чета се састала са 1 (шумадијским) батаљоном и предала му 800 метака. Са крагујевачког подручја вратила се 2. априла.

У Луњевцу је 1. чета 26. марта напала четнички батаљон (са око 40 четника) за времеГручка. Борба је вођена око један чае. Убијена су 3, а рањен 1 четник. Заробљено је неколико мобилисаних сељака и пуштено кућама. Заплењене еу 3 пушке, 1 пиштољ, 3 ручне бомбе, 2 каме и нешто муниције. Из чете је рањен командир вода Јован Панић (умро после 5 дана).[199]

Сутрадан је командант четничке брига^де Живадин Павловић | (Жика Лудак) упао у Луњевац и за одмазду запалио 4 куће мештана 1 ПириватриКа у које је сумњао да су обавестили партизане о четницима. Чета је увече у Шалинцу запалила општинеку архиву, а око поноћи 28/29. марта упала у Кусадак и опколила две куће у којима се налазио батаљон четника. Жестока борба је вођена од 12 до 15 часова. Чета је покушала да запали куће али није успела, после чега се повукла. Убијено је 6 четника, а 2 еу теже рањена. Заробљено је неколико мобилисаних сељака и пуштено кућама. Заплењено је нешто оружја и муниције.[200]

Настављајући започету делатност, чета је 31. марта у 2 сата упала у Враново код Смедерева, запалила архиву и зграду општине, ухватила 2 стражара СДС, запленила намирнице намењене Немцима и продужила према Врбовцу.

АПРИЛ — МЕСЕЦ ПРИПРЕМА И ПОЈАЧАНЕ АКТИВНОСТИ

Крајем ма_ша. Окружни комитет Младеновца писао је Окружном комитету Крагујевца да је одржао састанак са штабом Космајског одреда, да су анализирали новонасталу ситуацију и предвидели мере за даљи развој борбе у округу:

[199] *Зборник,* том IX, књ. 5, док. бр. 120; Архив ВИИ, ЧА, К-93, рег. бр. 17/3 и 18/3, К-25, рег. бр. 55/3.

[200] Исто, и архив ВИИ, ЧА, К-93, рег. бр. 33/3.

„Сложили смо се да се налазимо у условима општег полета борбе, код нас и у Србији уопште. Напредовање Црвене армије и борбе јединица наше НОВ, нарочито у Србији, стварају нарочито повољне прилике за проширење наше борбе. . . Ми смо одлучили да се још 10—15 дана остане распоређено по четама, али да се активност наша још сада повећа.

М.и морамо предг^^ти ГПО^^Р меуе: прво, на састанку (штаба — И. Ђ) одреда, који је заказан. Формирећемо један батаљон, о. ппЈпед њега оставити две добре десетине за ситније акције и прикупљање бораца. Друго, да се одмах пређе у офанзиву на непријатеља на свим тачкама (саобраћај, заседе, транспорт, ликвидација четника у Космају, Младеновцу и Гроцкој, за шта има одмах услова). Треће, да се приступи одмах мобилизацији и широком политичком раду у народу, зборовима, митинзима, итд.[201]

После тог састанка, камандант и политички комргар пдррдд ттрп- / били су се са 2. четом на подручје округа Крагујевца и нашли се са , / ј/шумадијским одредом 26. марта у Венчанима (у засеоку Каме-' ници)- Штабови оба одреда састаЗпг су се 28. марта у Даросави~и од- V луниди да батаљони још неко време делују одвојено.

Све три чете Космајског батаљона су у марту активно политички радиле по селима и припремале мобилизацију. Тај рад је био добро организован и припремљен. По 6 конференција одржале су 1. и 2. чета, а нарочито су успеле конференције 3. чете у Друговцу (16. марта), Биновцу (18), Сеони (22) и Водњу (28. марта). Конференцијама је присуствовало по 20—30 сељака.

Команде чета су такође интензивно вршиле војну обуку бораца и старешина и припремале се за прихватање великог броја нових бораца. Морално-политичко стање у четама било је одлично, здравствено врло добро. Ипак, прдма оцени заменика политичког комесара батаљона, сви ти задаци би се боље и брже решавали кад би се чете кретале заједно, као батаљон.[202]

У извештају упућеном 4. априла Нокрајинском комитету Срби- ' је, Окружни комитет Младеновца даје, поред оеталог, и оцену о раду и стању у Космајском одреду:

„6. — После повратка из Шумадије и расформирања у чете стање у одреду се поправило, како у погледу морала код бораца, тако и у погледу снабдевања са обућом, муницијом и др. што је до тада представљало озбиљан проблем.

Активност одреда је била врло мала, јер смо у таквим условима као основни задатак поставили сачување постојећег људства, опоравак и снабдевање са свим потребама, као и на појачан рад на уздизању кадрова, о чему смо вас извештавали. Може се рећи да смо по свим тим стварима успели. Досада смо имали 4 губитка, а све остале ствари смо извршили (снабдевање. пад на уздизању и др.) ...

[2,1] ***Зборник,* том I,** КЈК **7, док. бр. 67.**
***Зборник,* том IX, књ. 5, док. бр. 120.**

Одред има велики прилив нових бораца ... Постављена је већа активност одреда: рушење пруга и гоњење чупаваца. Због голог земљишта и мало муниције нисмо формирали батаљон и прешли на одлучније акције. Већа активност у овом моменту могла би довести у питање опстанак одреда. Из Београда је дошло 17 другова. Другу Павлу за његов одред 1. априла предали смо 1.700 метака .. ,"[203]

Космајски одред ушао је у април 1944. са задацима: да омасови чете новим борцима, да дејства чета обједини преко пштаба батаљона и да почне да изводи веће акције. Штаб одреда је 7. априла, због повољне војно-политичке ситуације и прилива већег броја нових бораца, формирао и 4. чету, а ради бољег командовања извршио је и извесне кадровске промене у четама.

У Космајском одреду, са 16 Пожаревљана, било је укупно 132 борца и старешине.

Истог дана штаб батаљона је одлучио да чете још неко време наставе самостална дејства.[204]

Окружни комитет Младеновца је и 6. априла писао Окружном комитету Крагујевца о другом важном питању политичког стања **У** округу:

„Други важан моменат код нас је крах Недићеве мобилизације у Подунављу, где је једино озбиљније покушао да је спроведе. Омладина пружа велики отпор. Тако је последњих дана дошло у партизане: 8 омладинаца из Л1ипа, 8 из Водња, 3 из Врчина и 20 из Сеоне, који су побегли испред Недић-Љотићеве мобилизације. Сами добровољци (СДК — И. Ђ) причају како се они не боре против партизана („њима свака част") него против чупаваца, мислећи да ће на тај начин лакше мобилисати за себе. Но, без успеха. Успеси Црвене армије и прелаз НОВ у Србију, огромно су одјекнули у читавом крају. И у вези с тим ми смо одлучили да организујемо низ масовних конференција, сада одмах, по питању борбе против Недић-Љотићеве мобилизације. Свуда се организују масовне, нарочито припремљене конференције искључиво по том питању одакле ће се јављати у одред. У исто време организовали смо исписивање парола у којима се популарише Црвена армија, Национални комитет, успеси НОВ, где се позива народ на отпор против мобилизације. Такође, кроз штампу ћемо појачати рад на мобилизацији за борбу.

[203] **Архив Србије, ПКС-525.**

[204] ***Зборник,* том I, књ. 7, док. бр. 86. Након реорганизације састав команди чета био је: 1 (космајске) командир Богдан Опачић, политички комесар Драгомир Гаврић Кицош, заменик командира Рајко Ђаковић, а политичког комесара Стева Стојић Божа; 2 (младеновачко-грочанске) командир Миодраг Ивановић Мира, политички комесар Војислав Вучковић, заменик командира Божа Станковић Посавац, а политичког комесара Родољуб Андрић Родо; 3 (јасеничке) командир Драгољуб Стефановић Петријевац, политички комесар Драгомир Драга Савић. заменик командира Риста Каровић Сима, а политичког комесара Добросав Михаиловић Дола; 4 (подунавске) командир Светислав Костић Брка, политички комесар Живадин Радојевић, заменик командира Живота Маринковић Посавац, а политичког комесара Богољуб Милићевић Ћата.**

Све ове ствари се већ и сада спроводе. Хатсо је питање парола спроведено у једном делу округа. Нарочито је јако то одјекнуло у Смедереву, где су оне исписиване у свим крајевима града, па чак и на среском начелству, општини, гимназији и др.".[205]

Чете Ксемајског батаљона су тих дана разбијале и четничку мобилизацију (у Суводолу је 7. маја заробљено 5 четника из групе која је вршила моОилизацију), а 9. априла батаљон]е у 17 часова напао четнички батаљон у Бадљевици који је вршио мобилизацију. После два часа борбе четници су се у нереду повукли у Дубону. Убијен је командант четничког батаљона и још један четник, рањена су 4, и заробљена 4 четника. Заплењено је неколико пушака и четничка архива. У селу је одржан политички збор. Батаљон се затим пребацио у рејон Друговца и Малог Орашја.

У ДРУГОВЦУ — ОД СЕОСКЕ БОРБЕНЕ ДЕСЕТИНЕ ДО БАТАЉОНА

У младеновачком округу је почетком априла и отпочела активност сеоских борбених десетина. Нарочито се у томе истицала борбена десетина Друговца, у којој су били скоро искључиво омладинци. Они су дању радили код својих кућа, а ноћу су, самостално или са четама Космајског батаљона, ишли у акције, прикупљали оружје и обавештења.

У то време су наоружани сељаци Друговц*«Е^*^ормирали своју сеоску чету, да се заштите од упада непријатеља, пљачке, туча и убистава. Командир чете био је Тика Милојевић. Тако су у селу формиране две сеоске борбене јединице.

Среско партијско повереништво одлучило је почетком априла да чети пружи помоћ, учврсти је и остави да брани село, али као јединица Космајског одреда. Оно је тако подржало иницијативу сељака, појачало њихову организованост и на еластичан начин везало их за НОП. За командира те нове чете изабран је 10. априла Александар Милошевић Сане, за политичког комесара Бора Милошевић, а за омладинског руководиоца Милисав Бркић. Чета је имала три вода, од којих један омладински. Борци су били наоружани пушкама, кратежима и ручним бомбама. На прилазима селу чета је држала страже, које су пуцњем из кратежа обавештавале о наиласку непријатеља.

У 6 часова 10. априла у Друговац је стигла вест да је 3. бригада корпуса КГГ стрељала у Дубони „6 комунистичких јатака и запалили две куће", што је код мепттана пјачд.лп уверење да село треба да бране. Око 7_ ^асова дат је знак кратежом да се непријатељ приближава и њему. Чета се одмах прикупила у центру села а командир је упутио водове на положаје испред села, на Пољану и у засеоке Јоцићи и Панићи.

[205] **Архив Србије, ОК Ар.-391.**

Око 100 четника напало је прво Пољану, али су одбијени. Одбијен је и напад на заселак Јоциће. Али је у 11 часова око 60 четника преко Суводола продрло у Друговац; убили су једног старца и почели да пале куће. Сеоској чети је било понестало муниције па се повукла. Око 15 часова у Друговац је стигла 1 (јасеничка) чета Коомајског батаљона и заједно са сеоском четом избацила четнике из села. Два четника су убијена, а 14 рањено.

Одбијање четничког напада на Друговац одјекнуло је као велика победа над четницима у Подунављу и Јасеници. Младићи из суседних села долазили су и ступали у Друговачку чету. „Космајски борац" је у броју 4—5 писао:

„10. IV разбијени су четници при покушају да казне Друговац. Једна наша чета превалила је највећом брзином 15 км и стигла у помоћ сељацима, који су после вишечасовне борбе били узмакли пред многобројношћу чупаваца, а ови продревши у село, почели су са покољем. Таман су чупави бандити били заклали једног сељака, ударила је наша чета с леђа и страшно их разбила. Убијена су два чупавца, а 14 их је тешко рањено".

Занимљив је и извегцтај команданта 3. бригаде корпуса КГГ од 13. ацрила:

„Јуче 12. о.м. водила је борбу група подунавских бригад^ са ком^нистима_и_свим мештанима села Друговац. Мештани села ДругоШ,а примили су 300 пушака од комуниста и на сваку пушку по 250—300 метака. Посели су село тако да је после дуже борбе група подунавских бригада одступила у правцу с. Селевца. Погинулих и рањених ни на једној страни није било. Јачина комунистичке групе око 700, а међу њима 6 Руса са аутоматским оруђима и певају руске песме на руском језику. У село_Малп Орашје стигли су Бугари у већој маси, а колико бројно ке знасе. Они су дошли ради чишћења среза подунавског од комуниста"[206]

После одбијања четничког напада, у Друговцу је 12. априла одржан збор, на коме су командир и политички комесар сеоске чете и политички радник ГМиодраг 1'аталица Цтаменко^позвали све Друговчане да ступе у чету. Пријавило се око 160 нових бораца, који су донели са собом и пушке, муницију и ручне бомбе (чуване још од априла 1941. године). ТУ је формиран Друговачки батаљон Космајског одреда (командант Јанићије Ранковић~~Мића, политички комесар Бора Милошевић, омладински руководилац Милисав Бркић). Батаљон је имао четири чете, свака чета три вода, од којих је по један био омладински (командири чета били су: Александар Милошевић Сане, Миле Ђорђевић, Драгиша Станисављевић и Боривоје Петровић).

Штаб батаљона је свакој чети одредио рејон одбране, а предузете еу и друге мере: редовно су упућивани у околину извиђачи

[200] **Архив ВИИ, ЧА, К-28, рег. бр. 48/1.**

и обавештајци, највише жене, да сазнају и обавесте шта се дешава у суседним селима; прилази селу стално су контролисани; уведена је свакодневна приправност у батаљону; ноћу су постављана обезбеђења, заседе, страже и патроле; радови на њивама изван села посебно су обезбеђивани; организовани су војна интендантура и ресторан; зграда месног НОО обележена је таблом са петокраком звездом; око села су ископани заклони за одбрану. Село је личило на војни логор. Излазак појединаца из њега одобравао је штаб батаљона. Цридошлице су пажљиво провераване.

Четници су, наравно, знали шта се догађа у Друговцу, претили су и припремали се да сломе његов отпор, али тако да то буде застрашујући пример за сва околна села.

У селима око Друговца такође се водила борба са четницима.

У току ноћи 12/13. априла четничка 1 (грочанска) група бригада (са око 300 четника) блокирала је селоВодањ у којем су биле заноћиле две чете Космајског одреда (З.^асеничка и 4. подунавска чета). Четници су нешто пре зоре (у 3 часа) почели претрес села и наишли на сеоску стражу, која је на њих отворила ватру. Чете Космајског одреда, са групом сарадника, без борбе су се пробиле из села до Липарске шуме. Из сеоске борбене десетине погинула су два борцА неколПцишу су четници заробили, а неки су се пробили за четама. Четници су затим сакупили сељаке (седморицу везали), и све их потерали ка Сеони. Везанима су прикључили још једног. На пола пута од Сеоне зауставили су колону. Сељацима су запретили да не помажу партизане и наредили им да се истим путем врате кућама у Водањ. Оне везане сељаке су још неко време терали у правцу Сеоне па убили, прво двојицу, а потом остале. Пуштене сељаке је испред села Водња чекала група четника, која је до тада пљачкала њихове куће, издвојила четворицу и избатинала \^пред осталима.[207]

Истог дана по подне четници су из Камендола и Сеоне кренули у напад на чете Космајског батаљона у Липарској шуми. али су се оне, без борбе, већ биле вратиле у ВодаЖ. Четници су у Липарској шуми ухватили и стрељали једног борца који је заостао за четама.

Окружни комитет Младеновца писао је 13. ацрила Окружном комитету Крагујевца:

„Отпор народа из дана у дан расте и постаје све жешћи. На терор чупаваца у неким селима космајског, младеновачког и грочанског среза народ скоро спонтано пружа отпор. У сва три среза дошло је до оружаних сукоба између сељака и чупаваца, које су сељаци успели да разјуре и разбију. Прилив је у партизане велики и има услова да стално расте. У вези са таквом ситуацијол Ко~д~~нас

ю7 ЈГз сеоске борбене десетине погинули су: Драгољуб Вучковић и Милутин Стојановић, а четници су стрељали: Исидора Милорадовића, Миливоја и Радивоја Минића, Александра Милошевића и Божидара Радојевића. Двојицу су пустили.

и општом ситуацијом у Србији, а на основу наређења друга Тита за борбу и напад на ослабљеног непријатеља, ми смо одлучили да одмах приђемо мобилизацији за одред, активнијим и јачим ударима по непријатељу. Има услова и изгледа да ћемо формирати један батаљон".[208]

Штаб Космајског одреда такође се припремао да чим буду повољнији услови обједини дејства чета, које су од 8. до 16. априла одржале 8 зборова на којима су припремали мобилизацију „кад гора олиста", а мањим акцијама ликвидирали неке сеоске страже и локалне четничке организације.

Прилив нових бораца убрзо је показао да оружја, муниције и кадрова нема довољно те да се мора у том погледу нешто енергичније предузети. Прво су попуњени партијски бирои одреда и батаљона и упражњена места командира и политичких комесара чета, а затим је појачано извођење акција. Морал бораца је био одличан, а расположење народа за борбу у наглом успону. Четници су у Подунављу претрпели више узастопних пораза, који су према писању „Космајског борца" имали „сјајан одјек у читавом подунавском крају".

Две чете Космајског батаљона, 3 (јасеничка) и 4 (подунавска), су 15. априла увече, ухватиле, саслушале и казниле 3 четничка сарадника, запалиле општинску архиву, а потом у сусретној борби разбиле четнички бахаљон—и^убиле једног четника.

У то време ^гежиште борбеју младеновачком округу било је у Друговду. После формирања батаљона у село су дбшла два члана Окружног комитета и три политичка радника среза да помогну иницијативу Друговца, а^16. априла јпо подне у село су стигле 3 (јасеничка) и 4 (подунавска) чета. Тог дана су четници покушали да продру у Друговац и растуре збор који]е у~њему одржан, али су их испред села заједнички зауставиле и одбациле чете Друговачког батаљона и 3. и 4. чета Космајског батаљона. Рањено је 14 четника. ^ ' Четници априла покушали да продру из Радинаца у сел2_Л1Ше, код Смедерева, које је такође било добро оргаеизовано за одбрану и имало јаку сеоску борбену јединицу, која је порушила мостове на Језави и затворила све црилазе селу. Напад четника је одбијен, 3 четника су убијена, а 4 пушке заплењене.

На путу између Суводола и Малог Орашја, Космајски батаљон је 17. априла разбио један четнички батаљон, ослободио два јсељака, које су четници водили на стрељање, и неколико присилно мобилисаних пустио кућама. Заробљено је 5 четника, а заплењена 1д/1 „шоша" и 5 пушака. У Малом Орашју одржан је збор са мештајнима. Батаљон је 18. априла освануо у Биновцу. Убрзо је кроз село прошло око 160 четника Смедеревског корпуса, који нису сазнали да је у њему партизански батаљон. Пола четника је отишло у Селевац, а пола у Мало Орашје. Обе групе су се припремале за напад на Друговац.

Архив Србије, ОК Ар.-395 и ОК Мл.-522.

О тој намери четника обавештен је Друговачки батаљон, који је реаговао тако што је на Водичком пољу напао с леђа четнике који су се кретали ка Малом Орашју и разбио их. Заробљена су 4 мобилисана сељака и пуштени кућама.

У зоруТ^Г^априла) четници су покушали да уз Коњску реку ~непримећени упадну^^Друговац, али их је будни Друговачки батаљон пресрео и разбио" у"рсјону Дреновца. Заробљена су 4 четника (два мобилисана сељака су пуштена кућама, а два активна четника саслушана и стрељана). Заплењено је нешто муниције и санитетског материјала. Космајски батаљон је Друговачком притекао у помоћ, али је, забуном, између њих дошло до пушкарања, које се, срећом, завршило брзо и без последица.

Увече је Друговчанима, стигао позив команданта Смедеревског четничкх>г,Јнирпуса да подоже оругкје под претњом да ће у противном чртнитји спалити село3 аЈнепокорене поклати или стрељати. Кад је по^ив одбијен, и сам курир који га је донео почео је да прети и псује, па је саслушан и стрељан.

Космајски бататт-отт ее 19. априла увече пребапио у Петријево, где је 'заробио једног немачког војника из смедаревског гарнизона који је пљачкао у селу. Сутрадан је одржан збор коме је присуствовало око 300 мештана. Око 18 часова батаљон је кренуо према Удозицама. По лзласку из села напао га је здружени одред Немаца, СДС и СДК из Смедерева, јачине 200 војника. Батаљон је после двочасовне борбе одбацио непријатеља са положаја између Петријева, Водња и Удовица (убијена_J^_3 Н-ем]JA_и1^припадник СДК, а више их је рањено) и гонио га до периферијеСмедерева. Из батаљона су 3 борца рањена, од којих је 1 касније подлегао ранама. Заплењено је неколико пушака, нешто муниције, 3 торбе санитетског материјала и постоље једног митраљеза, а запаљен ја један камион. Батаљон се пребацио у Удовице. Сељаци су избегли из Петријева, а Немци су упали у село и ухапсили десеторицу.[209]

У ДЈГУГОВЦУ ГР 21 АПТРИЈТА ттрикупио читав Космајски одред. Члан Окружног комитета Младен"Шца--Божидарка--Дамњановић Кика извршила је после подне његову реорганизацију. У одреду је формирацо. ^рддт чета. д "д њ т/гу ЈЗатаљона, један за 2. шумадијску бригаду, а други за одред. Окружни комитет Младеновца~писао је 26. априла Окружном комитету Крагујевца:

„Формирали с.мо ?, ^атаљона, који се моментално заједјјдлц1ећу, и 1 самдсталну чету ..."

Сутрадан, 22. априла, оба батаљона су се до 18 часова поебацила у Дубону, и наставила преко Шепшина у Мали Пожаревац, где су провели два наредна дана.

Друговац је био четницима трн у оку, па су једва дочекалиприсе снаге Космајског одреда у њему смање. Пптр гтпнр Ч.з апдила/ око 300 четника Смедеревског корпуса поново је напало

[209] Зборник, том I, књ. 20, док. бр. 143; Асхиз Србије, ОК Ар -402 и ОК Мл.-544.

Друговац. Кренули су стрељачким стројем из правца Суводола и Селевца. Прво су напали положај 3. и 4, а кад се смркло и 2. чете, али су на свим правцима одбијени. Секретар Окружног комитета СКОЈ-а Младеновца, Радомир Николић Младен, известио је 26. априла Окружни комитет о тој борби:

„По одласку партизана из Подунавља четници су ударили на Друговац са свих страна у јачини око 300. Ударили су око 4 по подне.

Борба је била јака. Четници су одбијени са губицима. Губици нису познати, јер су успели под заштитом мрака да одвуку мртве и рањене. Изгледа да су имали 5—6 мртвих. Друговчани нису имали ниједног рањеног ни погинулог.

Ухватили смо Лазовићевог курира који је изјавио: Лазовића (команданта Смедеревског корпуса — И. Ђ) прати 36 људи. Имају две збројовке, 1 холандски пушкомитраљез са 500 метака и 1 „зорку" са 550 метака. Целокупна њихова снага у Јасеници и Подунављу је око 300, већином мобилисаних сељака ... Морал им је слаб. Осећају се слабим. Знају^тачно да наши нис.у тама, иначе би утек.п.и.

У Михаиловцу Лука (Чанак, командант 3. великооуашке—буигаде — И. Ђ) са 40 добровољаца и 40 мобилисаних сељака. Има 10 збројовки и 10 машингевера. Стално ту седи".[210]

Политички радници и штаб Друговачког батаљона одржали су 24. априла састанак, на коме су проценили да батаљон не може фронталном, упорном и кружнож. одбраном да брани село и одржи се у њему, већ. је једино могуће да води борбу у саставу Космајског одреда. Ова процена изложена је и на' еастанку с.....борцима- батаљона. Упозорени су да батаљон не може, тако како они замишљају, одбранити село кад га нападну јаке непријатељеве снаге, а такав напад треба очекивати ускоро. Предочвно им је да ће четници јаким снагама блокирати село и нападати га док батаљон не истроши муницију, а тада ће лако савладати одбрану и упасти у село. Али, упозорење је остало без нарочитог одјека. Већина сељака је била за то да ее село не напушта већ да се фронтално брани у окружењу. Тада су руководиоци састанка појединачно прозивали борце и тражили да пређу у Космајски одред. Јавило их се 27, али у 22 часа, у време одређено за одлазак у одред, дошли су само чланови Партије. Тада су политички радници одлучили да сви остану у селу_и_деле зај_едничку судбину.

Смедеревски четнички корпус био је немоћан да контролише Подунавље и Јасеницу. Ка_петан II класе Ранко Љ. Димитријевић, командант једне четничке бригаде оштро]е замерио команданту Смедеревског корпуса, 15. априла, што је наредио да се ..комунжти и њихови јатаци не убијају ЦРћ-Цривбде". и овако то образложио:

„Данас сам претресао Луњевац. Ништа. Били па отишли... Нисам Икар да летим за њима, ни Херкул да их хватам живе, а

[210] **Архив Србије, ОК Мл.-548.**

нисам ни каубој да их хватам ласом. То нису илегалци да их препознајем из далека. То су сељаци, герилци, чекају те да дођеш близу, ране или убију, а затим побегну у село и дочекују нас као и сви сељаци или их сељаци скривају ...

Ко одговара за наше жртве? Требало би да имам сто живота па да могу ухватити живог партизана, који се бори, и сто људи по којима ћу ухваћене и осумњичене спроводити . ..

За Друговац вас окривљујем. Нисте ме слушали и поклали оних 22, сада би био мир. Овако треба да војници губе животе ради експеримената. Сада треба да учиним и ја исту грешку и да уз то још платим главом. Или ми оставите одрешеие руке да поубијем цела села и спалим, или ме разрешите дужности и пустите у Босну или ма где .. .

Наређење ме ово доводи до *беснила. Да не пију официри! Е, да пијем, па макар ме обесили .. . Крцалије (погрдан назив за СДК — И. Ђ) исто замерају* да *престанемо клати. Неки иду на споразум са њима .. ,"*[211]

Развој ситуације у Подунављу забринуо је околне четничке команданте и Врховну четничку команду. Командант Авалског корпуса је 8. априла ставио на располагање команданту Смедеревског корпуса 1 (грочанску) групу бригада, јачине 300 четника, за борбу против „комуниста" (али он то одбија пошто је, наводно, формирао „јуришни корпус" од 400 четника). Он 22. априла извештава Дражу Михаиловића да је активност комуниста у подунавском срезу повећана:

„У подунавском срезу има око 200 партизана, а ускоро ће их бити 300—500. Села тог среза потпуно су организована у комунистичком духу. Имају своје страже и своју организацију у свим њеним видовима. Омладина мушка, као и женска, сва је *комунизирана и на све стране певају се комунистичке песме, шири пропаганда, деле комунистички леци... У Смедереву се штампа комунистички пропагандни материјал, листови, брошуре, леци и др.*

Главни њихов циљ јесте Београд . .. Зато нарочито обрађују срезове подунавски, младеновачки и космајски.

Све своје снаге стављам на расположење, и поред скромног стања наоружања и слабог стања муниције, за акцију у смедеревском корпусу 300 људи, а за акцију у космајском и младеновачком срезу 300 људи .. ,"[212]

Командант 3. бригаде корпуса КГГ писао је слично 20. априла:

„Села Дууговаи. Суводол и Водањ су од стуане комуниста организовОна и наоружанаТСвсГ три е$ла запоседнута су од стране наоружаних сељака и у села не пуштају никога да уђе. . . Кому-

[211] **Архив Србије, ЧА, „ДМ"-СК-3.**
[212] **Архив ВИИ, ЧА, К-54, рег. бр. 13/4.**

нисти су у ова три села мобилисали 200—300 људи и сада се сви крећу наоружани по суседним селима дижући народ на оружје. .. Ако се не предузму одмах потребне мере може бити огромних последица, пошто број комуниста све више из дана у дан расте . . ."[213]

На основу оваквих процена, четници су одлучили да „очисте" Подунавље од комуниста па су за тај задатак ангажовали Групу корпуса КГГ (Опленачки, Космајски и Авалски) и Смедеревски корпус. Нема података ко је(обједињавао јјдејства ових корпуса. Командант Групе корпуса КГ[1]' „е 20. априла да Опленачки и Космајски корпус (тада су носили назив Опленачка и Космајска група бригада) мобилишу по 700 сељака. Авалски корпус је већ био извршио мобилизацију, а код Смедеревског је била у току. После мобилизације четнички корпуси су се груписали у подунавском срезу и око њега.

ОБРАЧУН ЧЕТНИКА СА СЕЛОМ ДРУГОВАЦ

Ко је и када донео одлуку да се Друговац нападне из расположивих "докумената се не види. Непосредну организацију напада израдили еу команданти корпуса КГГ и Смедеревског корпуса на сс1станку у Великој Крсни 28. априла. После тога су наредили четничким јединицама да 28. аирила до 17 часова заузму кружни распоред око Друговца: у Великој Крсни 3. бригада (око 800 четника) корпуса КГГ; у Дубони 2. и 4. бригада корпуса КГГ (око 700); у Живковцу, Умчарима и Шепшину 1. група бригада Авалског корпуса (око 300); у Суводолу, Биновцу и Малом Орашју Смедеревски корпус (око 300); укупно око 2.100 четника.

Друговачки батаљон је 27. априла открио прикупљање четника у Великој Крсни, Дубони, Селевцу, Суводолу, Живковцу и на Брњаку. Сутрадан прикупљени подаци су то потврдили. Припреме се*ла за одбрану биле су приведене крају. Дисциплина и мофал бораца били су на висини, колебања није било. Ипак, Друговчани су преценили своје снаге, а потценили непријатеља. Нису били свесни опасности која им се приближавала. У току ноћи 27/28. априла из Губеревца, где се одвојила од батаљона, стигла је једна чета Коемајског одреда, и заноћила у селу, алиЈО-није могло битно да измени однос снага. ' V • "*—"

Носилац напада на Друговац био је корпус КГГ. Његов командант је 28. априла издао 'заповест за напад на село. У уводу заповести пише да је око 200 комуниста и наоружаних сељака организовало одбрану на ивици села Друговца, да они пуштају четнике у село па их нападају с леђа и бокова; да је цело село наклоњено комунистима, укључује се у борбу и виче „ура"; да је на цркви осматрачница, а на оцаку млина пушкомитраљез, итд.

[213] **Архив ВИИ, ЧА, К-28, рег.** бр. **7/2.**

„Да се село Друговац очисти од комуниста и да се илегални комунисти, који се сада налазе у томе селу, похватају и униште", комацдант^-корнуса -jОЗ^е—авдчнков^^ и_ једну бригаду С^едеревског корпуса_за_ директан напад_ла__село_ Свим јединицама је наредио да поседну положаје 29. априла до 4 часа. Шта је командант, поред наређених борбених задатака, предвидео види се из наставка заповести:

)4. — Сее старешине настојаће да ниједан комуниста из села не побегне ...

6. — Сее старешине стараће се да свака *кућа села Друговац и свака зграда буду детаљно претресене. Претресати сваког човека и жену. Тражити им да предају оружја које крију. После ове акције да не остане ни једна пушка у селу. Претресати сламарице, ормаре и таване. .. терати напред домаћина или домаћицу. При претресу пушке стално држати у ставу „готовс".*

7. — *Све људе, жене и децу од 10 годши_навише дотерати, без икаквог изговора, на збор~код цркве~усели • • •*

8. — На излазима из села све јединице ће оставити заседе које ће осматрати у поље, да не би покушала да изађу из села . . ."[2и]

Заповешћу су дати подаци само бригадама које су нападале село; не помињу се снаге (бригаде) које су оРЈрчКрђинада-. нјтдл, а оне нису биле мале. Командант Космајског четничког корпуса наредио је 27. априла да Космајски корпус КГГ „ових дана чисти источни део младеновачког, део подунавског и грочанског среза, и да 4. бригада 29. априла буде у селу Дубони, а 3. бригада у селу Велика^Кцрна^ где да ухвати везу с командантом Смедеревског тггурттурдУ^7Пр^а__грутта_-&ригада Авлтггког КОрпуса_даседа_је Живковац, Умчаре и Шепшин, а Смедеревски корпус (без једне бригаде, придодате корпусу КГГ за напад на село) Суводол, Биновац и Мало Орашје.[21]^

У Друговцу]е ноћ 28/29. априла прошла мирно. У^Д^^часова 29. априла, обезбеђење је са три пуцња из кратежа јавило батаљПНу да су четници кренули у напад. Батаљон је био распоређен за кружну одбрану и затворио све правце који улазе у село: 1. чета од Биновца и Малог Орашја, 2. чета од Бадљевице, 3. чета од Селевца и Луњевца, а 4. чета, са четом Космајског одреда од Суводола.

Штаб батаљона је наредио да се муниција штеди и ватра отвара само кад је погодак сигуран.

[214] Архив ВИИ, ЧА, К-28, рег. бр. 21/2. Крај заповести је сачуван Према њој, задаци бригаде корпуса КГГ били су^Д^) креће из Велике Крсне ноћу 28/29. априла у 24 часа, цестом Велика Крсна—Друговац до Коњске реке, одакле блокира Друговац, лево цеста Велика Крсна—Друговац, десно пут Друговац—Суводол;(^2/ креће из Дубона и блокира. Друговац, лево пут Друговац—Суводол, десно коса Друговац—Бадљевица;(^3/ креће правцем Велика Крсна—Бадљевица и блокира Друговац, лево коса Друговац—Бадљевица до цесте Велика Крсна—Друговац; бригада Смедеревског корпуса блокирала је Друговац са југоистока, између 3. и 1. бригаде.

[215] Архив Србије, ЧА, „ДМ-ГГ-37".

[216] Архив Србије, ЧА, „ДМ-СК-5" и „ДМ-СК-6".

Четтаици су у 5 часова прво напали рејон одбране 1. чете, али су одбијени. У 5.45 часова напали су, знатно јачим снагама рејон одбране 3. и 4. чете, али су и тамо одбијдаи. Но, наставили су да стежу обруч око Друговца и појачавају притисак. Ситуација је из часа у час постајала све критичнија за браниоце. Са положаја су све чешће у штаб стизали курири тражећи муницију а ње је било све мање. Под притиском четника, чете Друговачког батаљона су се постепено повлачиле ка центру села.

Кад је штаб батаљона оценио да је даља одбрана посве нецелисходна, донео је одлуку да батаљон покуша да се пробије из обруча, главнином преко Маринковог гробља за Дубону, а мањим групама кроз међупросторе у четничком распореду. Правац пробоја главнине био је најпогоднији, јер је на њему нападала четнике с леђа једна сеоска борбена десетина, што је код њих стварало забуну. Нешто бораца је у тим тренуцима напустило чете и покушало да се појединачно сакрију у селу.

Пробијајући се из обруча, главнина Друговачког батаљона је око 10 часова избила на Маринково гробље и продужила за Дубону. Чета Космајског одреда успела је да одбаци/јуришну чет-Н1чку бригаду ка железничкој прузи и пробије се ка Биновцу. Оба пробоја су извршена на спојевима корпуса КГГ, Авалског и Смедеревског корпуса. После пробоја главнина Друговачког" батаљона и чета Космајског одреда кренули су, из оба правца ка Водњу.

Четници су упали у село са свих страна и почели своје бестијално оргијање. Изгонили су из кућа, терали"~пред ео&ом и немилице тукли људе, жспе, старце и децу. Уз пут су извршили многе злочине, пљачкали и палили.[217]

Око 100 похватаних мештана четници су довели на пољану. Издвојили су жене и децу. Остале су опљачкали, тражили да им предају скривено оружје и да им се јаве „комунистички јатаци". Кад се нико није јавио, насумце су издвајали појединце и предавали их кољашима који су их ту, одмах пред осталима клали. Тројица издвојених су покушали да побегну; успео је само један (Живан Симић).[218]

[217] При упаду у село опљачкали су кућу Милије Пешића, запалили је, Милију, његовог сина и снаху убили; кољгцц^Адекеандар Дабић опљачкао је кућу Радивоја Бркића, затворио у њу Радивоја, жену му и снаху и живе их заТгалио; зЖЈОгали су Мићу Петровића; убили су "Драгољуба Радојковића и три жене које су почеле да наричу за убијенима; заклали су Милутина Дачића пред његовом кућом; на пољани су почели да туку солунског борца Миленка Нешића, а^ кад је он штапом почео да узвраћа ударце, искасапили су_гдкамадш; поред*њега стрељали су Стевана и Милосава РадоЈевића.

**[218] "На Пољани су убили, при покушају бекства Божидара Ивковића и Драгутина Милашиновића; Драгомир Нешић се бранио хватајз^ћи голим рукама сечиво_кјше, али су га оборили и заклали; отац Милорада Тадбјковића, ЖивЗнГмолио је да му пусте сина, а закољу њега. Пред његовим очима заклали су му једиица. Очајан отац је легао и викнуо целатима: „Кад сте ми заклали сина, закољите и мене". Кољаш је* пришао и лаклао га. Испрсбијан, крвав и немоћан, Радомир Јовановић је лежао у Групи коју су клали и чекао на ред. Неприметно је препузао у групу закланих и тако остао жив. Последњи је заклан Велимир Јсцић. Тада је стигао курир и рекао: „Прекидај клање! Доста је за данас!" *

Већину похватаних мештана четници су дотерали у 1Јрквену порту око које су били постављени пушкомитраљези. Издвојили су мушкарце и поетројили у четири реда. Скидали су са њих одећу и обућу која им се свиђала. Поименично су издвојили седморицу, одвели до кафане преко пута цркве и поубијали, једне из пушке, а друге камама.[219]

После тога је ушао у црквену порту командант Смедеревског корпуса капетан Живан Лазаревић, и одржао преживелим затвореницима говор. Рекао им је да је Друговац партизанско легло, а сви мештани њихови јатаци, и зато су добили оно шта су заслужили. На крају је позвао Јтопаикадјеон дошао наредио је да сви лрисутни дигну три*прста у вис и за њшГ~да понављају~заклетву шерности краљу. После заклетве мобилисао је око 20 ухваћених јмладића. Пред полазак запретио је мештанима да им је ово само опомеца и да ће још горе проћи ако наставе да помажу партизане; поставио је команданта села и наредио да нико три наредна сата не излази из црквене порте.

После зверског покоља четници су напустили Друговац. У колони запрежнИх кола~~отерали су опљачкане ствари из 200 домова, своје погинуле и рањене. За њима се дизао дим из. 120 запаљених кућа. Гореле су куће, стаје, сена, слаШ" и друга сељачка имовина, годинама мукотрпно стварана. Остало је да лежи, 12 убијена~ Друговчана, међу којима највише стараца. жена и деце. Чули су" се јауци преживелих, тужно нарицање жена, плач деце и рика стоке, која је горела у запаљеним стајама.

П

„Иза себе четници су оставили: 24 заклана, 41 стрељаног, 4 ^-ј изгорела, 3 умрла од батина, 120 запаљених кућа преко 200 домова опљачканих . . ,"[220]

О борби у Друговцу „Космајски борац" бр. 4—5 је писао:

„Борба се водила око 4 часа и четници су изгубили око 60 мртвих и много рањених. Ми смо имали 3 мртва борца и 4 сељака из позадинске јединице. Четници су за одмазду попалили многе куће и поклали око 100 људи, већином стараца и жене (четници су убили 72 лица — И. Ђ), пошто су се остали повукли заједно са партизанима. Народ је огорчен и даље пружао отпор. 30. априла сачекали су сељаци и неколико партизана једну групу чупаваца која се из Друговца враћала. Чупавце су растерали, а заробљен је један чупави бандит из Блазнаве. кога су ч.упавии оставили ра-

[219] Пред кафаном су стрељали Драгомира Пантића и Милана и Живка Бркића. Љубомира Милојевића боли су камама; он им је храбро пркосио: „Кољите скотови! Ваша је освета, а наша победа". Светозара Ивановића су убили кундацима.

У црквеној порти се тада, од страха, породила Роксанда Спасојевиј, -»

[220] Радослав 11ауШвЖГТГ(?гготго7Т(Г*нп"ДругсгвицГ~***издање СУБНОР-а Србије, Нови Сад 1967, стр. 120.**

њеног у колима и разбежали се. Зликовац је стрељан на лицу места. Заплењено је 7 пушака, 3 ћебета, много војничких чутура и разних других ствари, које су биле опљачкане."[221]

Акцију о којој пише „Космајски борац" извела је сеоска борбена десетина Ковачевца од 13 бораца. Они су 29/30. априла поставили заседу једној колони која се враћала из Друговца и растерали је изненадном ватром. По^ед већ наведеног запленила је 2.000 метака, већу количину хране и део ствари које су четници опљачкали.

У борби у Друговцу из Друговачког батаљона погинула су 4 (Слободан Пантић, Драгомир Стефановић, Војислав Милојевић и Мија Стефановић), а рањена три борца (Драгослав Станић, Божидар и Миодраг Мирковић). У архивама нема поузданих података о четничким губицима. Према неким изворима погинуло је 60 четника а више их је рањено.

О борби у Друговцу Петар Јока Бановац, члан Окружног комитета Младеновца, известио је 30. априла свој комитет:

„Борба је била страшна. Тукли смо се од 4.30 до 11 часова. Ми нисмо имали ни један аутомат. . . стари солунци добре су нигианције. Сваки крји им се пуиближип убрзп је бип готод. *Ми смо изгубили 3 борца, а Друговачки батаљон четворицу. По причању има око 90 рањених четника.*

После нашег повлачења у правцу Дубон% чстиичка банда је упала у село и заклала 70 сељака, жена и деце. Поред тога масовно су пљачкали, чак су се неки тукли око поделе пљачке.

Ја ћу овде формирати један привремени батаљон од овог људства из Друговца и Воуиславове чете (Војислав Вучковић — И. Ђ). С тим батаљоном одмах ћу кренути за Друговац да испитамо ситуацију и рашчистимо терен од издајника а народу поврагимо морал, да се не осети усамљен . . . јер ако сада испустимо ствар из руку НеПЈЗЦЦШгљ ~~ђ.р АРмпрлпигпги' ипрпА V иларшитм~~—извр.с.тан утицај ..

Главнину Друговачког батаљона поново су напали четници у Дубонипред мрак, 29. априла, и у краћој борби заробили Костадина Белића, из Доброг Дола (стрељали су га 6. маја), а неколико бораца ранили. У току ноћи главнина се, преко Шепшина и Умчара, пребацила у Водањ, где се из Друговца, преко Биновца, пробила и чета Космајског одреда. Стигла је једна чета Космајског батаљона, која се 28. априла одвојила од њега у Дучини.

У Водњу ЈЕ. Јзасформиран Друговачки батаљон. Део његових бораца вратио се у Друговац, други су постали политички радници, а остали су ступили у чете Космајског одреда. Петар Јока Бановац, члан Окружног комитета Младеновца, формирао је 1. маја у Водњу „3. батаљон привременог карактера" од бораца Друговачког батаљо-

[821] **Централна Србија у НОБ, стр. 594.**
[222] **Архив ЦК СКС, арх. бр. 8043.**

ма и чета Космајског одреда које су се ту затекле. Задатак батаљона је био да води борбу у Подунављу и Јасеници, а у случају притиска јаких непријатељевих снага предвиђено је да се повуче према Кос-
маJJ^ >

Батаљон је из Водња 1. маја кренуо у Друговац. Уз пут је, у Биновцу, наишао на једну четничку јединицу и разбио је; исте вечери је стагао у Друговац. Наредних неколико дана деловао је у рејону Друговца. У новој реорганизацији. одреда^око 8. маја, батаљон је расформиран, јер, после упућивања једног батаљона у 2. шумадијску бригаду у Космајском одреду није било бораца за два батаљона.

У Смедерево је 30. априла стигла возом немачка СС^^— казнена експедиција и истог дана, са 10 тенкова и 10 топова, упала у Липе, запалила 58 кућа и опљачкала села. Три дана касније, 3. маја, она је опљачкала Суводол и Ландол, у Друговцу је запалила и 5 кућа. Сутрадан, 4. маја, та експедиција је*у ПетриЈеву запалила 3, а у Водњу 13 кућа, и уједно, опљачкала оба села. Одатле је продужила кроз Младеновачки срез и 6. маја опљачкала Дубону, а 12. маја Поповић, где је запалила и 5 кућа.

Од 1. до 3. маја командант четничког Смедеревског корпуса је одржао политичке зборове у Врбовцу, Ландолу, Водњу и Петријеву, позивао у борбу против комуниста и претио свима који са њима сарађују.[224]

БАТАЉОН КОСМАЈАЦА ЗА 2. ШУМАДИЈСКУ БРИГАДУ

Два батаљона Космајског одреда 23. и 24. април су провели у Малом Пожаревцу. Одатле су се пребацили преко Поповића, пруге и цесте Београд—Младеновац и Парцана, и 25. маја, око 5.30 часова, испред Губеревца разбили један четнички батаљон и успоставили везу са политичким радницима Посавине. Тада је из Београда каналом преко Посавине, стигло .35 нових бораца (међу њима 16 црвеноармејаца побеглих из заробљеништва и три наша авијатичара) и ушли у састав батаљона.[225]

О тадашњем расположењу у Београду за ступање у одред, српско руководство КПЈ Посавине известило је 24. априла Окружни комитет Младеновца:

[223] Штаб привременог (3) батаљона сачињавали су: командант Богдан Опачић, политички комесар Војислав Вучковић, заменик команданта Миодраг Ивановић, зг.МЕНИК_поЛИТИЧЈЈОГ комесара Драгомир Гаврић Кицош, санитетски референт^Анка ВаЈндорфер^ и интендант ЉуГЛипд рагић; а команде чете: 1. командир Душан Аџић Лика, политички комесар Радисав Јанковић, заменик командира Живојин Стефановић, заменик политичког комесара Драгољуб Ристић; 2. командир Јанићије Ранковић Мића, заменик Десимир Милошевић, политички комесар Богољуб Миличевић, заменик Мирослав Миловановић; 3. командир Војислав Илић, заменик Видоје Домазетовић, политички комесар Ђорђе Гостовић, заменик Живота Новаковић Дика. (Зборник, том I, књ. 7, док. бр. 174).

[224] Архив Србије, ОК Мл.-584, 593 и 594.

[225] Из докумената се не види сврха кретања 2. батаљона.

„Што се тиче даљег пребацивања за број не треба питати. Има их на стотине, већином уадника, а има и оних бољшевика б\гз оружја ... Ви нам пишите како ћемо даље поступити .. .“[226]

Чепници су брзо реаговали на појаву ових батаљона у Посавини. Већ око 13 часова 25. маја на њих је из Лисовића кренула у напад 2. група бригада Авалског четничког корпуса, а испред Стојника (сопотског) посео је положај 2. батаљон 4. бригаде корпуса КГГ. Између њих, у Губеревцу, су се нашла два батаљона Космајског одреда.

Штаб одреда је наредио 2. батаљону да нападне четнички батаљон испред Стојника, разбије га и пробије се у Дучину, а 1. батаљону да задржава четнике који нападају од Лисовића и постепено се повлаче за 2. батаљоном.

Четнички батаљон испред Стојника је лако разбијен, али је 1. батаљон с тешком муком задржао напад четника. У њему се нашло 35 нових бораца без оружја, од којих су многи први пут доживели борбу. У 17 часова, 2. батаљон је ушао у Дучину али без једне чете, која је изгубила везу са батаљоном и вратила се у Друговац, где јје 29. априла учествовала у његовој одбрани. У овој борби је разбијен 2. батаљон 4. бригаде корпуса КГГ; убијено 11, а заробљено 6 четника, заплењено 20 пушака и 200 метака. Половина нових бораца наоружана је заплењеним оружјем. Одред није имао губитака.[227]

Оба батаљона, без једне чете, занећила су у Дучини уз појачано обезбеђење. У току ноћи четници су отворили ватру по рејону њихових размештаја. Приликом одбијања четничког напада, због велике помрчине и непознавања терена, од батаљона се одвојила још једна чета и вратила у Подунавље. Она се 26. априла сукобила са Немцима у Поповићу, а у Подунавље је стигла после завршене борбе у Друговцу 29. априла. Тако је 26. априла у Дучини осванув само један батаљон, ојачан једном четом. Он се преко Дрлупе пребацио у Раниловић и успоставио везу са 1. шумадијским одредом. Наредних неколико дана батаљон се кретао по селима Венчани, Раниловић, Велика Иванча, Даросава и Пркосава. Немци и СДС отворили су га 30. априла на Иваначким ливадама, између Велике Иванче и Мисаче. Штаб Космајског одреда је писмом од 28. априла, тражио од Окружног комитета Младеновца да се чете које су се одвојиле у Дучини врате, јер треба да уђу у састав 2. шумадијске бригаде. До тога није дошлб, јер је од њих 1. маја у Водњу Фор-/ миран „З^ привремени батаљон" Космајског одреда. /

Окружни комитет Младеновца известио је поводом тога, 3. маја 1944, Покрајински комитет Србије:

„После изведених акција већи деоо&^дп^Јне знамо из којих разлога) повукао се на терен ШуШдије^мада ситуација није била

[226] **Архив Србије, ОК Мл.-547 и 576.**
[227] **Зборник, том I, књ. 7, док. бр. 163.** 7 а .

тако тешка, и отуда се још није вратио. У међувремену нас је друг Павле известио да мисли да формира Ц ••"у ""^ујгку ћригаду и да ће друга Србу. колпндпнта нашр^одреда. задржати за руководиоца у бригади. У исто време о томе нас је обавестио и штаб одреда.

О свим овим стварима ми нисмо уопште били консултовани него смо само о томе извештени као о свршеној ствари. И ако нисмо позвани, ми смо одлучили да два члана нашег ОК оду на састанак нашег и шумадијског одреда када треба да се формира буигада.

Ми такође мислимо да је потребно и да *има услова за формирање бригаде али мислимо да овакав начин постављања ствари није правилан, јер ради се о томе да и борци нашег одреда, па и руководиоц, треба да иду у бригаду и мислимо да је било потребно да и ми учествујемо у доношењу одлуке у томе, јер само ми можемо дати тачан преглед ситуације код нас и знати потребе нашег округа... Овако нас сада штаб одреда обавештава о томе,* док ми о *томе нисмо ништа знали.*

ВиЈММЈпишете да сарадња у операи/ијама наших одреда треба да буде ствар наших заједничких одлукаГЂо, ми ни овога путаЈкао ни при 'формирању зимус привремене оригаое, нисмо ни консултовани, или, пак, у колико је тражено наше мишљење није узето у обзир.

Питање нашег одреда је озбиљна ствар, јер услови за мобили-\\зацију и јачање борбе у нашем крају су врло велики, те је нужно да ми имамо добар и јак одред. Сем тога, непријатељ је на нашем терену најосетљивији, због низа комуникација и важних објеката који се ту налазе. Такође, у Подунављу имамо скоро полуослобођену територију, одакле можемо~Ђд~максимума развити борбу и где непријатељ долази са већим снагама.

Наш одред сада броји близу 300 људи . . ."[228]

[228] **Архив за раднички покрет Југославије, Србија П/174.**

ДРУГА ШУМАДИЈСКА БРИГАДА

ФОРМИРАЊЕ БРИГАДЕ

Првим практичним кораком у формирању 2. шумадијске бригаде може се сматрати стварање Привремене шумадијске бригаде, 22. децембра 1943, без обзира на то што је она, под притиском непријатеља расформирана 12^J|јабруара 1044. г-одине. Но, већ тада су се штаб бригаде и штабови оба батаљона, заједно са делегатом Покрајинског јшмитета Србиј.е[7]. Душаном Петровићем Шанетом, договорили да на пролеће поново образују бригаду. Сматрали су је најповољнијом војном формацијом за решавање тежишних борбених задатака на подручју Шумадије (већом, јачом, организованијом, покретљивијом од постојећих одреда, јер није везана за уско одређено подручје, способнијом за маневре и наношење јачих удара непријатељу, итд.).

Крајем априла услови за формирање бригаде и јачање борбе у Шумадији били су повољни: прошло је| тешко зимско време, олистале горе Шумадије, фашистичка Немачка трпела је поразе на свим фронтовима, савезничка авијација загосподарила је небом Европе и тешко бомбардовала територију Немачке и њених савезница Мађарске, Румуније и Бугарске. Извршавајући те задатке њене формације од по неколико стотина бомбардера и ловаца прелетале су преко Шумадије, а почело је и бомбардовање градова у Шумадији: Београда, Смедерева и Младеновца и комуникације Београд—Ниш. На жалост, Београд је тако безобзирно бомбардован да је од тих бомбардовања претрпео велике људске жртве и тешка материјална разарања. Немци и квислинзи су реаговали на та бомбардовања на тај начин што су иселили своје установе и команде у околину Београда. Око 50.000 Београђана је свако јутро одлазило на периферију и у околину града, а увече се враћало, у нади да ноћу неће бити бомбардовања. Приближно толико лица иселило се из Београда у околна села и Шумадију. То је олакшало излазак нових бораца из Београда и њихово ступање у одреде Шумадије. За развој борбе у Шумадији посебно су биле значајне борбе већих размера, које је у априлу водила Ударна група дивизија НОВ, прво на Ибру, а затим на правцу Ивањица—Ужице—Ваљево, у којима су биле ангажоване и велике непријатељеве снаге из Шумадије.

0 утицају свих тих догађаја на развој борбе и опште политичко стање у Шумадији сведочи и већи број извештаја онружних комитета Младеновца, Крагујевца, Чачка, Ваљева и Пожаревца и њихова преписка у том периоду, као и разна друга документа. Окружни комитет Младеновца пише 11. маја Окружном комитету Пожаревца:

„Ситуација код нас на терену је у знаку великих покрета немачких снага преко нашег терена према југу и западу Србије, које Швабе искоришћавају да успут опљачкају, похватају и попале наше симпатизере... Четници сада поново остварују јединство за борбу против заједничког непријатеља. У Подунављу.. . влада прилична реакција због оружаног отпора који народ пружа бандитима. Само осећа се велика несташица код њих у људству које гутају наше дивизије које се боре у Србији ... Сада се у Шумадији налазе мале снаге четника, пошто је цео рудничкн и колубарски корпус отишао немачким камионима за Ужице. У Космају се налази само једна слаба четничка бригада око 250 људи .. ."[229]

Окружни комитет Чачка известио је 6. маја Окружни комитет Крагујевца да:

„Четници Такова, пожешког среза, љубићког, драгачевског и трнавског са главнином се налазе на положајима према нашим друговима. Калабићева банда прошла је пре 8 дана свечано кроз (Горњи) Милановац и отишла за Прањане. Раковићеви четници (2. равногорски корпус — И. Ђ) слободно се крећу по Чачку. Тако је и у Гучи и Пожези. Скинули су маску. У овом крају тај поступак их је довео до потпуног банкротства. Отпор против њихових присилних мобилизација расте. Услови за мобилизацију у партизане су све бољи".[130]

И Окружни комитет Ваљева истог дана пише Окружном комитету Крагујевца:

„После разбијања од стране наше војске четници су отишли код својих савезника Љотићеваца (СДК — И. Т>) и својих господара Немаца. Главне снаге четника су пре два дана страховито разбијене од НОВ и биле су приморане да побегну у Ваљево. Њихове банде потпуно су деморалисане... Разбијене групе четника покушавају нову мобилизацију. Њихов главни пораз био је на Мравињцима.

Јуче су Немци из оклопног воза истоварили муницију за четнике качарског ореза у Љигу .. ,"[231]

Ударна група дивизија НОВ је 30. априла избила на Јелову Гору, а затим продужила продор ка Ваљеву и до 6. маја стигла на

[ее"] ***Зборник, том* I, књ. 20, док. бр. 147.**
[850] **Архив Србије, ОК Ар.-411.**
[М1] **Архив Србије, ОК Ар.-408, 413 и 414. Муницију је примио командант Рудничког корпуса капетан Драгомир Топаловић и превезао у свој корпус, који се тада налазио у рејону Славковица—Ба.**

линију Повлен—Букови—Маљен, око 15 км испред Ваљева. Када се Ударна група почетком маја повукла на Тару, разматрана је могућност да се 2. пролетерска и 3. српска, или једна од те две бригаде пробије у Шумадију, али је оцењено да продор са тако малим снагама нема изгледа за успех, па се од њега одустало.[232]

Борба Ударне групе дивизија НОВ у западној Србији пробудила је наду да ће се она пробити у Шумадију. То се тада није догодило, али је њена борба смањила непријатељски притисак на НОП Шумадије и омогућила да се његове снаге реорганизују и припреме за одлучујуће и теже борбе. У том кратком предаху је и формирана 2. шумадијска бригада.

Космајски батаљон, са командантом и политичким комесаром одреда, стигао је 26. априла у Раниловић, успоставио везу са 1. шумадијским одредом" и са њим се преоацио у даросаву. Сутрадан 27. априла, делегат Покрајинског комитета Орбије Душан Петровић Шане одржао је састанак са штабовима оба одреда. Анализирана је војно-политичка ситуација у Шумадији и одређени задаци војним јединицама. Оцењено је да ће прилив нових бораца стално расти, да ће тренутно смањени притисак непријатеља убрзо поново ојачати ij да му се најуспешније може супротставити офанзивним дејствима. На основу такве процене закључено је да је ЈШЈважнијд. задатак тога момента — фо.рмирање 2. шумадијске бригаде.[233]

О томе је делегат Покрајинског комитета Душан Петровић Шане написао 27. априла два пиома Окружном комитету Младеновца у којима је изнео да се ситуација развија на боље, да се одред удвостручио и да постоје услови за ширу мобилизацију. Друго писмо је овако завршио:

„Ја мислим да одмах приступимо формирању бригаде. Она би се кретала на вагием и нашем терену, а поред тога остала би оба одреда. Ми морамо да створимо војску јер без тога ми не можемо успешно да се боримо против четника и друго, једино ћемо тако учврстити ово што смо до сада мобилисали, а послужиће као чврсти основ за даљу мобилизацију.

Из вашег одреда за бригаду би дошао у обзиу Суба а остало би дао шумадијски одред.

Јавите шта мислите о томе. Ја бих приступио формирању бригаде у току идуће недеље".[234]

[232] Врховни штаб НОВ и ПОЈ наредио је 12. маја 1944. да се УДАРНА група дивизија повуче у рејон Нове Вароши. Штаб 2. корпуса је распоредио 2. пролетерску дивизију у рејон Андријевица—Беране, а 5. дивизију у рејон Пријепоље—Пљевља. Обе дивизије стигле су 21. маја 1944. у те рејоне.

233 Састанку су присуствовали: Душан Петровић Шане, Иван Стефановић Срба, Љубомир Ивковић Шуца, Драгутин Павличић Душко, Илија Јованозић Лала, Душан Репац (Пера Књижар) и Јован Роган. Одлуку о формирању бригаде био је надлежан да донесе Главни штаб СрбиЈеГ али ду је донео нижи орган. Та одлука је касније потврђена.

[234] Архив Србије, ОК Мл.-553 и 554 у првом писму пише: „један ваш батаљон са другом Србом налази се на нашем терену. Он ће остати овде 5—6 дана. Да прославимо заједно 1. мај, то ће користити и једном и другом батаљону..." Нема ништа о формирању бригаде.

Штаб Космајског одреда известио је истог дана Окружни комитет Младеновца о одлуци „да се формцра једна ударна бригада" а 28. априла доставио је извештај о дејству од 25. априла до длнпшења одлуке о формирању бригаде.[235] Иа 1, "Т^м^ДОЈСког. одреда, у састав 2. шумггдггЈске оригаде ушао је његов батаљон. Припрема и попуна батаљона извршена је 28. априла у Даросави у засеоку Врањевцу. Батаљон је имао три чете са око 90 бораца и старешина.[236]

Од 26. априла оба батаљона су се заједно кретала мада бригада није још била формирана.

Окружни комитет Крагујевца је планирао да празник рада 1. мај прослави свечаније него обично. Политичким радницима задуженим за припрему проелаве Душан Петровић Шане је саопштио још 26. априла да ће прослави присуствовати Космајски батаљон, 1. шумадијски одред и политички радници округа и да ће се тада формирати 2. шумадијска бригада. Заједнички ручак предвиђен је у Даросави на Медведњаку. Обезбеђења организована у околним селима јавила су 30. априла увече, да су чеггници открили припреме за формирање бригаде и да за 1. мај планирају напад на Медведњак. Зато су исте вечери обе јединице и политички радници прешли у Прогореоце, заселак Арсенијевиће, где су пренели и прикупљене намирнице. Прослава је требало да се одржи на Вагану. Ујутру 1. маја стигле су и самосталне борбвне групе, Бранка Ковачевића и Миливоја Станичића.

Ујутру 1. маја цестом Аранђеловац—Лазаревац прошло је 6 камиона немачких војника. Заседа их је пропустила јер јој је било наређено да ватру отвори само ако буде нападнута. Око 8 часова на Медведњаку су примећени четници. Око 9 часова 1. шумадијски одред и Космајски батаљон изашли су из Прогореоваца на Ваган. Пут Даросава—Белановица затворио је батаљон 1. шумадијског одреда а лево на Крушевичком вису, положаје је држао Космајски батаљон. Између њих је био остали део 1. пгумадијског одреда и политички радници.

У околним селима су се налазили Руднички четнички корпус, који се припремао за одлазак у борбу против Ударне групе дивизија НОВ, и део корпуса КГГ. Да би онемогућио прославу 1. маја, командант Рудничког четничког корпуса је одмах упутио ка Даросави Лазаревачку бригаду и одред СДС из Лазаревца, а Качерској бригади наредио да им се придружи.

Четници и одред СДС су прешли у напад из два правца. Главнина Лазаревачке бригаде и одред СДС од Трбушнице ка Крушевичком вису а један батаљон (Лазаревачке бригаде) правцем Медведњак—Даросава—Ваган.

[855] Архив Србије, ОК Ар.-403/а и Зборник, том I, књ. 7, док. бр. 163.

[23в] Припрему батаљона извршио је Илија Јовановић Лала. За команданта батаљона постављен је Живомир Белошевац Бора, а за политичког комесара Јован Роган. Командири чета~'су"~вилит Светомир Андрић (Света Даросавац), Душан Павловић Бора и Душан Миливојевић Бањанац.

Око 8 часова 1. маја четнички батаљон је избио на непоседнути Медведњак и открио партизане у ПрогореоциМа. Око 11 часова четници су кренули у напад из оба правца. Нападали су упорно и дрско, дуж јаруга и увала привлачили се положајима на Вагану и Крушевичком вису.

Кад су се, на десном крилу, примакли на домет ручних бомби, командант батаљона 1. шумадијског одреда, Живоми;р Белошевац Бора, повео је батаљон на јуриш и сјурио четнике у Даросаву. Али су зато главне снаге Лазаревачке бригаде и одреда СДС, који су нападали Космајски батаљон на Крушевичком вису, после дуге и жестоке борбе натерали батаљон да се повуче ка Букуљи и заузели Вис.

Четници су са Крушевичког виса отворили бочну ватру по положају који су бранили 1. шумадијски одред и политички радници, а затим 1фоз једну шуму прешли у напад на њега. Борба је била драматична. Погинуо је пушкомитраљезац Живорад Жица Кузмановић, који је највише задржао четнике. Рањен је Радован Грујић, члан Окружног комитета Крагујевца. И овде су четници, када су етигли на домет ручних бомби, одбачени противнападом 1. шумадијског одреда и политичких радника, али на кратко. У поновљеном нападу знатно бројнији четници су приморали одред и батаљон да се око 17 часова, заједно са политичким радницима, повуку у Гараше, где су преноћили.

Према извештају команданта Лазаревачке бригаде од 3. маја, у овој борби, која је „била дуга и огорчена", два четника су погинула, 4 рањена.

Из 1. шумадијског одреда погинуо је пушкомитраљезац Живорад Кузмановић, а из Космајског батаљона два борца, бивша црвеноармејца. Укупно је рањено 6 бораца и члан Окружног комитета Крагујевца Радован Грујић.

Космајски батаљон, 1. шумадијски одред и политички радници су сутрадан, 2. маја, под заштитом јаких обезбеђења, неузнемиравани, прославили празник рада у Првомајском логору на Букуљи. Одржани су пригодни говори, дата је приредба, појединци и хор су певали борбене песме, рецитовало се, играла кола, а одржана су и спортска такмичења у бацању камена с рамена, скоковима у даљ и у вис, надвлачењу конопца и другим играма сеоске омладине. Весеље је било велико, храна скромна (четници су претходног дана запленили прикупљене намирнице за борце).

Група Космајаца, са политичким комесаром и руководиоцем СКОЈ-а Космајског одреда, пре^бацила се 2/3. маја преко Ранилови-, ћа и Дрлупе у Дучину. Четници су их открили 3. маја у шуми 3о4 рољин и напали. Тешко је рањен руководилац СКОЈ-а Добросав! Михаиловић Дола (умро је 6. маја у Губеревцу).

Четници ее нису помирили са половичним успехом у борби на Вагану. Командант 2. бригаде корпуса КГГ израдио је план заједничког напада свих непријатељевих снага са тог подручја ради уништења партизана на Букуљи. Он 3. маја пише команданту Качерске бригаде да се „око 120—150 комуниста налази на врху Бу-

куће. Са њима је Брадоња"[237] и предложио је командиру СДС у Аранђеловцу да блокирају целу Букуљу нападну их и униште.[238] Само двадесетак минута касније, у 15,20 часова, он другим писмом јавља истом команданту да 2. бригада корпуса КГГ креће у правцу Букуље и тражи да Качерска бригада и одред СДС из Белановице заноће у Јеловику и затворе правце којима би се партизани са Букуље могли повући ка Босути.[239]

Качерска четничка бригада је 3/4. маја претресала Гараше, Јеловик и део Букуље и осванула је на Орловици и Шутици; а 2. бригада корпуса КГГ учествовала је у борби са „комунистима на Вагану". Према њеном извештају, „комунисти су се пребацили у Даросаву и пробили преко Драгоља, где је требало да их сачека одред СДС из Белановице, али он то није учинио".[240] По дану, 4. маја 2. бригада корпуса КГГ претресла је Даросаву, Прогореоце и Каменицу, а Лазаревачка бригада је посела западну страну Рудоваца и Пркосаве.[241]

Тих дана су се Шумадијски и Космајски батаљон кретали у селима око Букуље и свакодневно водили борбе са четницима и сре-ским одредима из Аранђеловца, Лазаревца и Белановице. Батаљони су се 2/3. маја спустили са Букуље у Гараше (засеоке Обрадовиће и Марковиће), али су, обавештени да се тамо налазе четници, продужили на Крушевички вис. У Даросави су заданили 4. маја и водили борбу против 2. бригаде, 1. и 3. батаљона 3. бригаде корпуса КГГ, Рудничког корпуса и сре-ских одреда СДС из Аранђеловца, Лазаревца и Белановице у рејону Ваган—Даросава—Прогореоци. Одатле се 1. шумадијски батаљон пробио преко Прогореоца на Широковац, а 2. космајски батаљон у Раниловић.

Команда СДС известила је 5. маја владу Милана Недића:

„3. маја, између Трбушнице и Крушевице (16 км одн. 14 км зап. од Аранђеловца) примећена је група од 600 комуниста. Запажено је да је ова група нагло порасла после бомбардовања Београда приливом избеглица.

Ова комунистичка група нападнута је 4. маја у простору с. Даросаве (10 км зап. од *Аранђеловца) од стране СДС из Аранђеловца. Гоњење је настављено",*[242]

У Драгољу је Шумадијски батаљон разбио један четнички батаљон и пребацио се у Трудељ (у заселак Балтиће),'где га је после вечере напао 2. батаљон Качерске четничке бригаде.

[237] **Прослављени командант 1. шумадијске бригаде Радивоје Јовановић Брадоња тада је командовао 3.. српском бригадом, која се борила са Немцима и белогардејцима у рејону Мравињци—Магљеш, испред Ваљева.**

[238] **Архив ВИИ, ЧА, К-128, рег. бр. 3/3. а његова замисао је била да Бугари нападну правцем Аранђеловац—Букуља, Немци Гараши—Даросава, одред СДС Белановица—Јеловик, Качерска бригада Јеловик—Вукосавци, одред СДС Аранђеловац—Камењар и 2. бригада Камењар—Брезовац.**

[239] **Архив ВИИ, ЧА, К-75, рег. бр. 28/6.**

[240] **Архив ВИИ, ЧА, К-75, рег. бр. 40/6.**

[241] **Архив ВИИ, ЧА, К-75. рег. бр. 29/6.**

[242] ***Зборник,* том I, књ. 21, док. бр. 104.**

После краће борбе батаљон се пребацио преко Војковаца на планину Рудник. У потеру за њим кренула је Качерска бригада, са око 250 четника, и одред СДС из Белановице, са 120 стражара.[248]

Руднички четнички корпус добио је 4. маја ујутру наређење да се из Ивановаца пребаци у рејон Славковица—Планиница и буде спреман за напад на Ударну групу дивизија НОВЈ, па је Качерској и Лазаревачкој бригади наредио да одмах дођу у Ивановце. После подне 5. маја, Руднички корпус се пребацио у одређени рејон, и тако је престала потера за шумадијским батаљоном.

Среско партијско руководство Лазаревца известило је 7. маја Окружни комитет Крагујевца да је:

„Лазаревачка бригада синоћ била у Кадиној Луци. Ми смо одржали збор у селу Бистрици са 90 омладинаца. .. исписане су пароле на школи . .. Људи жале што су пустили синове са четницима .. . У Белановицу 6. маја стигло 40 камиона немачких војника . .. Услови за мобилизацију су добри . . .“[244]

Космајски батаљон који се 4. маја, пробио из Даросаве у Раниловић, наредних дана кретао се између Космаја и Посавине очекујућида изБеограда у Губеревац, 6. или 7. маја, стигне око 100 нових бораца и да се врате чете из Подунавља које су се одвојиле од батаљона 26. априла. На очекиване везе нико није дошао. Батаљон је 7. маја у Долупи разбио 1. четнички батаљон 4. бригаде корпуса КГГ. Убијено је 7 четника, заплењено нешто архиве и санитетског материјала. Окружни комитет Младеновца писао је 7. маја Душану Петровићу пГанету да је 6. и 7. маја Космајски батаљон чекао заказану везу у Губеревцу али да она није дошла, и наставља:

„Рачунали смо да ће стићи и неко из вашег ОК-а да се споразумемо о формирању бригаде . . . Штабу нашег одреда писали смо да се са батаљоном сместа врати на наш терен, јер њихово десетодневно одсуство са терена није ничим оправдано.

Што се тиче формирања брпгаде, ми мислимо да је најбоље ако хоћеш да дођега са њима на наш терен по могућности са шумадијским одредом, па да се реши питање бригаде . . .“[245]

Космајски батаљон се 7/8. маја пребацио у Мали Пожаревац, где се штаб одреда састао са члановима Окружног комитета Младеновца. Из Малог Пожаревца батаљон се вратио у Крагујевачки округ на формирање 2. шумадијске бригаде. Уз пут је на Дучшјској коси наишао на један четнички батаљон напао га је и разбио; 1 четник је убијен, а 1 рањен. Батаљон се преко Дрлупе и Ве|нчана пребацио у Даросаву, у заселак Осредак.

Окружни комитет Крагујевца писао је 9. маја 1944. Окружном комитету Младеновца:

[213] **Архив Србије, ОК Ар.-410.**
[244] **Арк;ив Г.пбије, ОК Ар.-414.**
[245] **Архив Србије, ОК Ар.-412.**

„Војска је крен-ула на ваш терен ... Ми свакако морамо да од-*мах приступимоформирањубригаде, која се не би куетала само по вашем и нашем терену веТПГпо таковском и ваљевском крају у~чи-јој се непосредној близини налазе наше јединице .. .*

,— . Шумадинци располажу са много већим бројем аутоматског оружја и већим бројем руководећих кадрова. Комбиновано са ва-} шим људствомГможе се створити добра војна јединиц^коЈа би успешно разбила све четничкс банде, ~нападаШГ^наГТарнизоне и била заиста солидан стуб око кога би се окупљао народ вашег и нашег терена.

Данас није више проблем људство, данас је проблем како наоружати људе који свакодневно п^истгису. То Пе се моћи једино на тс1] начин што~Ћемо ствбрШиГ~једиу такву јединицу, која ће моћи успешно да изврши такве акције (напад на гарнизоне), преко којих ћемо најбрже доћи до оружја и муниције. ..

Зато би било потребно да један од вас одмах крене са војском овамо и да то све уредимо..Т7Гш

У ореду, 10. маја, осванyо је леп дан. У месту Требеж, на њиви Танаоија ЋИрића^из~Даросаве, први пу^-.ее постројила 2. шуЈладијска бригада.[247] - •' ^ ј ј л ^ 1 ^ С к ^

Бригада је имала два батаљона, а сваки батаљон по три чете. У штабу бригаде и у штабовима батаљона распоређен је кадар из оба одреда. У сваком батаљону била је по једна чета из једног и две чете из другог одреда. Батаљони више нису носили називе Шумадијски и Космајски. Укупно је у бригади било око 200 бораца (120 Космајаца и 80 Шумадинаца), од којих је око 80 ступило у партизане априла 1944. тј. непосредно пред формирање бригаде. Бригада је имала 15 пушкомитраљеза око 185 пушака и нешто ручних бомби; а у муницији је оскудевала.

Делегат Покрајинског комитета Србије Душан Петровић Шане извршио је смотру, а потом је говорио о њеној улози и задацима у ослобођењу Шумадије. Говорио је и командант Шумадијске бри-

[246] **Архив Србије, ОК Мл.-574.**

[247] **Штаб бригаде: командант Иван Стефановић Срба, политички комесар Душан Репац (Пера Књижар), заменик команданта Бранко Ковачевић (Жика Морнар), заменик политичког комесара Славко Зечевић Влада (одсутан), омладински руководилац Миодраг Стојановић Коле, референт санитета Жарко Бесара и интендант Вујадин Станошевић Брка. У штабу 1. батаљона били су: командант Драгољуб Стевановић (Драга_Ј1етЕиЈева11), политички комесар Јован Роган, заменик политичког комесара Димитрије Кораћ Димче; командири чета: 1. чете, уједно заменик команданта батаљона, Светомир Андрић (Света Даросавац), 2. чете Велимир Веља Јоксимовић, 3. чете Милутин Ранковић Чеда. Политички комесар 3. чете био је Павле Гајић (имена политичких комесара 1. и 2. чете нису утврђена).**

У штабу 2. батаљона били су: кома^дант Живпмир БРЛПТРИДЦ БОРМ. политички" комесар Драгутин Павличић Душко, заменик политичког комесара Радмила Вујачић Ружа; командири чета: 1. чете, уједно заменик команданта батаљона, Богдан Опачић, 2. чете Милорад Прокић (Миле_Стомаклија), 3. чете Душан Миливојевић Бањанац, а политички комесари ""КГихаило Ћирић, Драгутин Савић и Ђорђе Суботички Батука.

А.ггД'®

гаде Иван Стефановић Срба. На крају су борци положили заклетву. Тиме је чин формирања 2. шумадијске бригаде био завршен. Шумадија је поново имала своју бригаду.

До 15. маја у бригади су формиране организације КПЈ и СКОЈ-а. У четама су образоване партијске јединице и активи СКОЈ-а, а у батаљонима и бригади партијока и скојевска руководства.

Издвајањем бораца за 2. шумадијску бригаду знатно је смањено бројно стање Шумадијског (на 35 бораца) и Космајског одреда (на 3 чете са 102 борца).[248]

И самосталне борбене групе ушле су у састав бригаде. Сеоске борбене досетине наставиле су дејство као и до тада. О формирању бригаде Окружни комитет Младеновца писао је 11. маја 1944. Окружном комитету Пожаревца:

„Ових дана формирана је II шумадијска бригада НОВ од бораца нашег и шумадијског одреда. Поред тога остала су оба одреда, наш и шумадијски.

Ваш вод, који је био у саставу нашег одреда, овако је распоређен: нешто у бригаду, а нешто у наш одред. Сви ваши борци, изузев неколико, су руководиоци, војни и политички. Тако је Сима (Риста Каровић — И. Ђ) командир вагие чете, сада командант нашег одреда, пошто наш командант Срба сада врши ~дужност команданта бригаде. Тоза~Је пол. ком. једне наше чете. Остали су скоро сви у бригади . . ,"[249]

Окружни комитет Младеновца известио је 12. маја Покрајински комитет Србије:

[248] **Командант Коемајског одреда био је Риста Каровић Сима, а неколико дана касније на ту дужност је постављен Душан Поповић Вуја, поли-/ички комесар Стева Стојић Божа, заменик политичког комесара Љубомир Ивковић Шуца. Командант 1. шумадијског одреда Душан Павловић Бора, а политички комесар Станимир Пауновић Уча.**

-[4B] Зборник, том I, кн>. 20, док. бр. 147. У литератури се наводе различити датуми формирања 2. шумадијске бригаде: у *Централној Србији у НОБ,* стр. 599, пише да је бригада формирана после састанка штабова одреда батаљона 27. априла 1944. у Даросави; *Војноисторијски гласник (ВИГ)* бр. 2/54, стр. 98 — половином априла 1944, књига *Рат и револуција Југославије* том I, стр. 397 — 25. априла 1944; исти датум наводи редакција *Зборника докумената НОР-а* (према сећањима учесника); *Војна енциклопедија* књ. I, стр. 61, и књ. 9, стр. 641, пише да је формирана 25. априла 1944, у извештају Душана Петровића Шанета Покрајинском комитету Србије од 20. јуна 1944. пише да је брцсада формирана „8 дана пре него што је разбијена". што значи 8_ маја 1944. године. Са сигурношћу тврдим да 2. шумадијска бригада није била формирана закључно са 27. априлом 1944. године. Према сећању политичког комесара бригаде Јована Рогана, бригада је формирана 4. маја; Даница Миловановић члан среског руководства" К11Ј"~Лазаревца, наводи 12. мај; командант бригаде Живомир Белишевац Бора 10. мај, итд. Аутор_ове књиге на основу учињених истраживања определио ге за 10. мат као датум формирања бригаде, првенствено због тога што су се покрети и деЈства њених батаљона тога дана поклопили, што је из анализе ~~докумената то највероватније и~~ што део учесника то тврди. " — - •

„Формирана је II шумадијска бригада. Друг Павле (Душан Петровић Шане — И. Ђ) ће вас о томе известити. Наш одред сада броји 100 бораца .. .."[250]

Окружни комитет Крагујевца извеетио је 20. јуна 1944. Покрајински комитет Србије да се за формирање бригаде одлучио зато што су 1. шумадијски и Космајски одред у цролеће^нагло ојачали и утростручили се, нарочито у^младеновачком округу,, а поред тога истичб и" ове разлоге:

— прво, главнина четничких снага налазила се у ужичком крају, у борби против Ударне групе дивизија НОВЈ, па је једна већа јединица требало успешније да врши мобилизацију и напада ослабљене ндпријатељеве гарнизоне на подручју Шумадије;

— друго, велики пријем нових бораца у оба одреда довео је до опуштања бораца у четама, а у бригади су се боље могли постићи организованост, борбеност и дисциплина, и

— треће, ослањајући се на округе Крагујевца и Младеновца, бригада је требало да продре у чачански и ваљевски округ и помогне формирање и јачање одреда на њиховом подручју.[251]

У време формирања 2. шумадијске бригаде, односно непосредно уочи тога четници еу 5. маја свој Руднички корпус пребацили у Славковицу и Планиницу с намером да га прикључе снагама које су се бориле против Ударне групе дивизија НОВЈ испред Ваљева. Међутим корпус се вратио из тог рејона, а да у борбу није ни ступио. Качерска бригада је стигла у Ивановце 10, а Лазаревачка у Дудовицу 11. маја.

О осталим непријатељским снагама у извештају команданта 1. јасеничке четничке бригаде, упућеном 11. маја ~~1944. команд~~анту Смедерев^ског корпуса, пише: ' " >

„У Даросави има око 400 комуниста . . . потребна је Гарди хитна јача помоћ, јер Негован (Арсенијевић, командант 1. бригаде корпуса КГГ — И. Ђ) и Калабић (Никола, командант КГГ — И. Ђ) са 200 људи налазе се на Дрини . . .

Немци се нагло концентришу и траже везу са нама. У с. ЂуринциЛа је њихов једспГ пук, у с. Раљи 800, у Сопоту 300, *у Аранђеловцу пук Бугара и Немаца, у Тополи 160, у Младеновцу 400, у Парцанима 200 Немаца, у Кусатку 60, у Паланци (Смедеревској) 100, у с. Марковцу око 600. За сада су неактивни. Једна покретна група око 500 немачких војника стално се креће кроз села. Кроз Младеновачки срез вргиља немачка механизација"*[252]

[250] **Архив Србије, ПКС-557.**
[251] **Архив за раднички покрет Југославије, Србија П/183.**
[252] **Архив ВИИ, ЧА, К-74, рег. бр. 24/1.**

НАЈТЕЖЕ ИСКУШЕЊЕ

Руднички четнички корпус располагао је са довољно података о 2. шумадијској бригади, рејонима кроз које се кретала и шта је у њима радила. По повратку у свој рејон свакодневно је пратио њено кретање и темељито се припремао за обрачун с њом. Његове јединице (Качерска бригада) из рејона села Живковаца, Јеловика и Широковца, и Лазаревачка из рејона села Бистрице, Рудоваца и Пркосаве, 15. маја су се припремиле за напад. Око 2. шумадијске бригаде прикупљале су се и друге четничке бригаде. У Великој Иванчи, Раниловићу и Стојнику (орашачком) налазила се од 10. до 16. маја 3. бригада корпуса КГГ, а у рејону Венчани—Раниловић 4. бригада тог корпуса. Пре тога, у поноћ 12/13. маја, у Даросаву су заједно упале 2. и 3. бригада корпуса КГГ и Лазаревачка бригада Рудничког корпуса. Испред њих се 13. маја, према њиховим извештајима, без борбе повукло „35 комуниста". Увече су се четничке бригаде повукле из Даросаве у полазне рејоне.

Практично, 15. маја увече, 2. шумадијска бригада била је опкољена од корпуса КГГ и Рудничког корпуса, а просторе између њих брзо су могли затворити ересКи одреди СДС из Белановице, Лазаревца и Аранђеловца.

После формирања, 2. шумадијска бригада је заноћила у Даросави. Око пола ноћи кренула је из села и 11. маја осванула на Букуљи. Када су приметили да их прате четници, наставили су покрет и увече стигли у Брајковац. Осванула је 13. маја у Трбушници где је и преданила. Увече су у Бистричкој школи дали приредбу у част формирања бригаде, а сутрадан, 14. маја, поново преданили у Трбушници. После подне су држали збор у Брајковцу и дали приредбу. Ујутру, 15. маја, бригада је осванула у Прогореоцима и преданила у селу.

Груписање четника је на време откривено. Делегат Цокрајинског комитета Србије_^Душан Петровић Шане одржао је 15. маја после подне ва ДГресекиЈ између Даросаве и Прогорелаца, састанак са штабовима 2. шумадијске бригаде и 1. шумадијеког одреда.[253] Упознао их је са ситуацијом и саопштио да се четници прикупљају око бригаде и одреда у Великој Иванчи, Венчанима, Рудовцима, Бистрици, Живковцима и Јеловику, да је рејон у коме се крећу бригаде и одреди, рачунајући и непријатеља у Аранђеловцу, са свих страна опкољен и угрожен. Стање у еуседним срезовима оцењено је овако: у качерском је ситуација нејасна, у ваљевском, таковском и гружанском налазе се јаке четничке снаге, а везе са политичким радницима несигурне. Упућивање тек формиране бригаде у неки од тих рејона било је врло опасно. Као најповољнији рејони за даља дејства бригаде оцењени су Коемај и Подунавље. Рачунало се ту на

[253] **Састанку су присуствовали: Радован Грујић, члан Окружног комитета Крагујевца, Бора Дреновац, Илија Јовановић Лала, Иван Стефановић Срба, Душан Репац (Пера Књижар), Душан Павловић Бора, Станимир Пауновић Уча и Бранко Ковачевић (Жика Морнар).**

мањи притисак непријатеља и веће могућности да се бригада попуни новим борцима *и* онабде муницијом.

На састанку је закључено да се бригада и одреди ноћу 15/16. маја по сваку цену пробију из окружења кроз међупросторе у четничком распореду, по могућности без борбе.

Бригади је одређено да се пробије правцем: Даросава—Главица—тромеђа Мисача, Велика Иванча и Раниловић, где ће се одморити и 16. маја увече избити на Парцански вис (триг. 408), где ће успоставити везу еа Окружним комитетом Младеновца и неколико наредних дана дојствовати у његовом округу. Од штаба бригаде се тражило да у прво време више маневрише и избегава веће окршаје са непријатељем, док се бригада не прекали и припреми за борбу.

Првом шумадијском одреду је наређено да се у току ноћи преко Брајковца пробије у Колубару и тамо настави самостална дејства.

Најсвежија обавештења о непријатељу требало је да пошаље Душан Петровић по куриру, који ће код цркве у Даросави сачекати штаб бригаде и предати му.

Пробијање бригаде и одреда у супротним правцима значило је не само избегавање опкољавања и борбе у окружењу него и њихово избијање на шири маневарски простор, што би довело и до развлачења непријатфвевих снага. Рејон Космаја пружао је бригади вишеструке погодности: највеће могућности за мобилизацију нових бораца; за попуну муницијом у којој је оскудевала; ослонац на Космајски одред, мрежу политичких радника и народ, који је био врло активан у борби против непријатеља; земљиште погодно за борбена дејства а борци су га добро познавали.

Пре него што се растао са командантом и политичким комесаром бригаде Душан Петровић Шане им је рекао да узму што више хране и што пре крену са бригадом. У извештају Душана Петровића упућеном Покрајинеком комитету Србије 20. јуна 1944. о свему томе је речено ово:

„Одмах по формирању бригаде, или управо док смо били запослени око њеног формирања, кретали смо се планинским венцима који предвајају Качер од Шумадије. Ту смо се осећали најбезбедније, а то нам је било и потребно ради организационог сређивања у самој бригади. То читаво време и ја сам се кретао са бригадом ради постављања партијске организације.

После 5—6 дана почела су да нам стижу обавештења да се четници са свих страна привлаче терену, где смо се ми кретали последњих дана.

Јасно нам је било да њихово привлачење има за циљ да нас опколе и нападну. Одмах увече уочи самог напада, који се десио сутрадан рано изјутра, одржим састанак са штабом бригаде (то је било у селу Прогореоцу), констатујемо следеће, и донесемо на основу *тога овакву одлуку:*

прво, утврдимо следеће: да је непријатељ концентрисао своје снаге у Буковику, Даросави, Венчанима, Рудовцима и Крушевици.

Дпље, били смо обавештени да ће непријатељ у току ноћи да пребаци део снага више Прогореоца, на Вагански вис. На основу такве констатације ми доносимо овакво решење:

Да је неопходно потребно да се још у току ноћи извучемо из тог обруча и одмаршујемо даље. Било је два предлога за правац извлачења: Качер и Космај. Одлучили смо да бригада крене у правцу Космаја, ј,ер са Качером нисмо били начисто какве снаге тамо постоје.

Даље, одлучили смо још и ово: у случају да и тамо бригада наиђе на какво опкољавање, да употребе тактику јуриша, изврши продор и продужи даље.

Ето, такве смо одлуке донели. Ја сам те ноћи напустио бригаду и отишао на терен.

Шта је даље урадило руководство бригаде?

Они су се задржали на вечери у Прогореоцима и одатле се пребацили до Даросаве (3 км од Прогорелаца) и ту се „законспирисали" у једном забрану, далеко од сваког положаја, у намери да ту предане .. ,"[254]

После састанка на Пресеки, штаб 2. шумадијске бригаде вратио је бригаду у засеоке Поповиће, Јовановиће и Гајиће, где су борци, распоређени по домаћинствима, остали на вечери до 23 часа. После су се батаљони окупили код сеоског гробља и бригада се пребацила до цркве у Даросави, где је стигла Дана Миловановић и пренела штабу бригаде најсвежија обавештења о непријатељу.[255] После тога бригада је кренула али се још два пута зауставила и чекала, први пут у Даросави да смести групу рањеника, а други пут је дуго стајала из неутврђених разлога. На сваком застанку борци су дремали поред пута.

Око 3 часа бригада је стигла у Бочинац (испод Главице, к. 344). Ту су командант и политички комесар бригаде наредили штабовима батаљона да ,,законспиришу" јединице у једном шумарку, поставе обезбеђење и одмарају, а борцима да саопште да је забрањено пушење, гласан разговор и ложење ватре, јер се около налазе четници.

Тако није извршена одлука донета на састанку са делегатом Покрајинског комитета Србије. Бригада у току ноћи није стигла у одређени рејон нити је изашла из четничког окружења. Уз то, место где се заноћило није ни по чему одговарало за предањивање, нити, у случају потребе, за прихватање и вођење борбе. Шумица је била у једној удолини, коју су са севера и истока надвисивале Главица, Медведњак и Камаљ, а око ње су биле ливаде и чист простор. Непосредно иза шумице налазили су се потоци Златовац и Пештан.

[254] Архив за раднички покрет Југославије, Србија П/184.

[255] Последња обавештења о непријатељу од Душана Петровића штабу бригаде је пренела Даница Миловановић, члан среског руководства Лазаревца.

Уморне јединице, доведене по мраку на непознат терен, нису ее добро распоредиле, нису поселе доминантне положаје, већ ивицу шуме, и то уз доста слабо обезбеђење: стражаре на ивици шуме и две заседе, од по 3—4 борца, постављене непосредно испред шумице. Неке старешине су упозориле команданта и политичког комесара бригаде да је место преноћишта неповољно и обезбеђење слабо, али су они остали при својој одлуци. Одлука није промењена ни када је командир чете Света Андрић донео обавештење (од домаћина куће, иначе сарадника НОП-а) да „свуда около има четника као пљеве".

Те ноћи се 1. шумадијски одред, са двојицом политичких радника из колубарског среза, без борбе пробио преко Трбушнице и засеока Павловца, изашао из четничког окружења и преноћио код Плећевића колиба.

Из Даросаве је 15. маја увече пребачена у Буковик (у заселак Швабинац) болница са око 18 рањеника и болесника, где је преноћила и сутрадан преданила у једној шуми. Непријатељ је ноћу 15/16. маја затворио обруч око Даросаве и Прогореоваца. У њиховом окружењу нашла се и 2. шумадијска бригада. С југа, из Широковца, Живковаца и Јеловика, кренула је око поноћи на Ваган и Трбушничко гробље Качерска четничка бригада са запада, из Бистрице, Рудоваца и Пркосаве, Лазаревачка ~бригада, са севера, из Венчана и са Жутог Оглавка, 4. ^бригада корпуса КГГ, а са истока из Велике Иванче и Мисаче, 3. бригада (без 4. батаљона) корпуса КГГ, из Аранђеловца Немци, Бугари и сресКи одред СДС, а из Белановице и Лазаревца по Један сресКи одред СДС. На том простору налазила се и 2. бригада корпуса КГГ.

Бригаду су на преноћишту обезбеђивале две заседе постављене према Главици (у једној су била 4, а у другој 3 борца) и неколико стражара на ивици шуме.

Тек што је свануло, 16. маја, четници су са Главице кренули стрељачким стројем право на преноћиште бригаде (тачно су знали где је). Неки борци још нису били заспали и видели су их пре него што су заседе отвориле ватру на њих. После отварања ватре, која је узбунила бригаду, заседе су се брзо повукле. Ватром пробуђене борце, нарочито двадесетак тек тригтиг.ттиу и без оружја, ухватила је паника. Изостало је и оно што у таквим ситуацијама једино^мОЖе, 1®Зшко-толи1Ф7~да реши ситуацију или бар обезбеди организовано вођење борбе: брза, јасна и енергична команда. Штаб бригаде није издао никакво наређење; штабови батаљона ^у то 'сигурно очекивали. Тих неколико првих тренутаја неодлУЧ1нострг~ били еу~вероватно, судбоносни. Уместо организованог јуриша ради пробоја ка Космају, превладали су збуњеност и несналажење. Прво се покренуо 1. батаљон и поред ноћишта 2. батаљона изашао из шумице. Повлачио се преко чистине, доста неорганизовано, а кад су га четници засули ватром, СЈурио се у корито потока Пештан. Са' 1. батаљоном су се повукли командант и политички комесар'бригаде.

Другачије је било са *27* батаљоном. Чим се пробудио и схватио ситуацију, командант је наредио батаљону да остане где јесте,

а четама да отворе ватру по четничком десном боку. Батаљон је успео да заустави четнички јуриш, одбаци четнике ка Медведњаку и тако омогући извлачење 1. батаљону. Тек кад је од Пркосаве и Рудоваца кренула у напад цела Лазаревачка четничка бригада, он се повукао за 1. батаљоном и био му је заштитница до Крушевичког виса. Гонећи га, четници су до потока Пештана заробили неколико бораца (бивших црвеноармејаца), који су се иначе, због обољења ногу тешко кретали. Од потока Пештан четнички притисак је попустио.

Заменик-Команданта бригаде, са групом бораца, пробио се кроз непоседнуте просторе у Рудовачки забран и тамо остао до мрака. Том приликом је јрањен.

КачерскЗГ четничка бригада, која је од 1 сат после поноћи претрееала села Живковце, Широковац и Гараше, 16. маја избила је на Ваган, у 6 часова када је Лазаревачка четничка бригада напала 2. шумадијеку бригаду. Кад је 2. шумадијека почела да се повлачи ка Крушевичком вису, командант Рудничког корпуса наредио је Качерској бригади да поседне положај Костин гроб—Крушевички вис—Ваган и затвори јој правац повлачења.

После преласка преко потока Пештана, 1. батаљон се даље кретао у две колоне: 1. и 2. чета правцем Трбушница—Брајковац, а 3. чета је упућена да поседне Крушевички вис и са њега обезбеђује повлачење осталих јединица. На вису тада још није било четника. Прве две чете су се пробиле до Брајковца, а када је 3. подишла Крушевичком вису на око 100 м четници су је засули јаком ватром и приморали је да се повуче, стигавши на вис пре ње. Већина бораца је пошла за првом колоном и црошла. Неки су одсечени. Они су се, појединачно или у мањим групама, посакривали у том рејону. Неки су заробљени.

Одмах после проласка 1. и 2. чете 1. батаљона преко Разбојшцта, четници су тај положај посели јачим снагама и тако затворили пут 2. батаљону. Нажалост штаб бригаде није нингга предузео да му олакша пробијање. Батаљон је подишао четничким положаЈима и око"П часова јуришем се пробио и продужио ка Брајковцу, за 1. батаљоном.

Тако се 2. шумадијска бригада ипак и ако разбијена на 2 батаљона~и више~~група са главнином пробила из обруча.

Кад је у свануће 16. маја почела борба, штаб 1. шумадијског одреда и политички радници који су се затекли с њим нису знали о чему се ради, јер су рачунали с тим да се 2. шумадијска бригада пробила на Космај, како је договорено. Чак су претпостављали да се то туку* између себе четници и СДС. Тек кад се 1. батаљон пробио из четничког обруча, сазнали су истану. Радована Грујића и Даницу Миловановић, који су последњи испратили бригаду претходне вечери код даросавске цркве. напад је затенао у Прогореоцима, у засеоку Арсенијевићима. И они су веровали да је бригада већ на Космају, те нису знали ко води борбу. То су сазнали тек око 11 часова. Душан Петровић Шане, који је дан провео у Даросави, сазнао је шта се догодило тек увече.

Четници су, гонећи батаљоне 2. шумадијске бригаде поубијали све рањене и изнемогле борце које су сустигли. Од борап^ који су изгубили везу и остали у четничком обручу, спасли су се само они који су успели да се сак^ију у шуме, шипражје, на дрвеће и сл. Међу њима је највише било нових бораца од којих је велики број био без оружја. Преживели еу се касније вратили у бригаду или својим кућама.

У Даросави и Прогореоцима, селима која су држали у обручу, четници су организовали пра§у_хајку иа људе. Неколико дана су у стрељачким стројевима детаљно претресали: куће, шуме, јаруге и друга места у којима су претпостављали да би могли наћи скривене борце или политичке раднике. Највише су открили рањеника и болесника. Њих су убијали на лицу места. Многи од њих су се храбро борили до смрти.[236]

Милош Минић Ниџа, пушкомитраљезац и командир вода 3. чете 1. батаљона, који није успео да се пробије кроз четнички обруч на Крушевичком вису, када је пала ноћ окупио је још 5 бораца и са њима прошао кроз Рудовце и Прогореоце, где им се придружило још 12 бораца Космајског батаљона. На Осретку, у Даросави, нашли су Илију Јовановића ЈГалу, који]е од њих формирао вод и под командом Петра Ивановића, упутио га у (Ранилску шум^ Тамо су их сутрадан 17. маја, напали четници. Под борбом су се повукли на Жути Оглавак, где је вод у жестокој борби разбијен. Погинуло је 7 бораца, заробљено 5, а рањен један. Поред рањеног Радоја Ризнића из окружења су се пробили још тројица, од којих су два успела да се после неколико дана врате у батаљон.

Ипак, у таквом четничком обручу политички радници су наставили да се боре. Део оних који су се прикрили у земуницама Даросаве и Прогорелаца, преко којих је у току дана прошло и по неколико четничких стројева, и неколицина који су се у Даросаву пробили споља, кроз четнички обруч, дошли су у заселак Врањевац на састанак са Душаном Петровићем Шанетом. Ту су политички радници поднели извештаје. Тек тада је свима постало јасно да је бригада разбијена. Тада, 16. маја увече, политички радници су добили задатке да повежу разбијене јединице, групе и појединце. Како веза из бригаде није дошла, око пола ноћи упућена су у Буковик три политичка радника, да се преко тамошњих сарадника повежу са јединицама бригаде, а такав задатак су добили и политички радници упућени у друга села. Нови састанак је заказан за наредну ноћ на истом месту.

Душан Петровић Шане је још 15. маја увече наредио санитетском референту бригаде Жарку Бесари да болницу са 18 рањеника пребаци из Даросаве у Буковик (у заселак Швабинац), а полити-

[256] **Гроздану Јовановић, рођену Поповић опколили су четници у вајату њених родитеља у Прогореоцима. Борила се док је имала муниције и храбро погинула.**

чком раднику Миодрагу Ризнићу да их збрине. Болница је 16. маја осванула у Швабинцу ~~гметттена~~- у рударске јаме, чији су отвори покривени грањем. Поред њих су у току дана"прошла 3 четничка стрељачка строја, али у јаме ниеу завиривали. Болница се вратила у Даросаву ноћу 16/17. маја, у време састанка политичких радника,. али како је село било пуно четника исте ноћи је враћена у Швабинац.[257] Неколико дана каоније болница се вратила у Даросаву, у којој су четници још терорисали народ. Сарадници НОП-а су знали да су рањеници у селу, па су поручили Жарку Бесари да им за храну не долази у куће, већ да ће је они остављати на сеоском гробљу.

Четници су 16. маја у Прогореоцима и Даросави хапсили сараднике НОП-а, људе, жене и децу, и спроводили у логор у Горњој Шаторњи. Из кућа су опљачкали све што је вредело: новац, одећу, обућу, храну, ракију и друго, а отерали стоку.

У Даросави су четници заклали 5 људи, међу којима и сеоског евештеника Александра Марковића. У затворима су почела саслу- *ј* шања, претње, туче, мучења и силовања.

Заказани саетанак политичких радника одржан је 17/18. маја. , У Буковику није успостављена веза са јединицама бригаде, већ само са политичким радницима орашачког среза. На Букуљи је примећена 1. чета 1. батаљона, али када је требало са њом да се успостави веза, наишли су четници и раздвојили их. Два политичка радника и даље су тражила везу са јединицама. Поднели су извештаје и остали политички радници. За вод који је био формиран од прикупљених бораца и упућен ка Венчанима речено је да је разбијен 17. маја око 9 часова. У свануће 18. маја политички радници су отишли на задатке, пошто су се претходно договорили да се наредне ноћи поново састану на истом месту.

Тог истог јутра, нешто каеније, четници су стрељачким стројем кренули да претресају Даросаву. Завиривали су у сваки жбун, зграду, увалу. Када су ушли у шуму група политичких радника је сишла у земуницу Окружног комитета. Испред земунице била је стрма обала, а изнад ње раван са које се вертикално спуштало у њу. Улаз су штитиле гране великог трновитог глога, чије је стабло било причвршћено у самој земуници. Четници су заетали недалеко одавде. Један је виннуо: „стојте, ево земунице!" Кад нико није реаговао продужили су даље, 'клизали се, падали и псовали мајку комунистима, због којих се „толико муче". Неки четник се у једном тренутку ухватио за грану глога да се лакше извуче уз падину, а у земуници еу ч^рсто држали стабло да се глог не помери. Четници су прошли, а земуница остала неоткривена.

Четници су ипак отирили једну земуницу. Политички радник Милорад Грујић _Гашшр-који на време није нашао сигуран заклон

257 ту се од болнице одвојила Нада Стојић, супруга борца Илије Стојића и са два црвеноармејца кренула ка Дрењаку. Наишли су на четнике. Нада је извршила самоубиство, а црвеноармејци су заробљени. Са Швабинца су отишли кући, у Гајеве, 2 борца, који су се неколико дана касније прикључили 1. батаљону.

склонио се пред четницима, који су наилазили, у земуницу Радоја и Катарине Несторовић у којој је била и Милица Радојичић. Све су то били сарадници НОП-а које су четници тражили.

Можда Радојеву земуницу четници не би открили да није било његовог верног пса, који је бежао пред четницима и лајао на њих. Кад је дошао цред земуницу стао је, наставио да лаје, али даље није хтео да бежи. То је привукло нажњу четника, и тако су их открили. У безизлазној ситуадији ..Мидорад Грујић је извршио самоубиство; Радоје Несторовић је активирао ручну бомбу, од које је погинуо, а обе жене су тешко рањене. Четници су рањене жене изнели из земунице с намером да их саслушају, али када су видели да је то немогуће, убили су их.

У Рудовце су четници дотерали девет заробљеника бораца 2. шумадијске бригаде (2 Италијана, 5 Руса и 5 бораца из Шумадије и Београда). Свима су, појединачно, руке биле везане, а сви заједно везани су једним конопцем. Чекала их је језива смрт. На гробљу у Рудовцима четници су сазвали збор сељака Рудоваца из околних села и пред њих дотерали повезане партизане. Један четнички официр, пошто је окупљенима рекао да оу то комунисти и бандити осуђени на смрт, уз претњу да ће тако проћи сви они који помажу „комунисте и бандите", на крају је затражио (међу четницима) добровољце да изврше тај гнусни злочин, јавно, пред уплашеним сељацима.[258]

[258] Јавио се одмах један активни четник. Скинуо је блузу и капу, за-
9 сукао рукаве кошуље. Двојица других четника одрешили су првог заробљеника са заједничког конопца и довели на место за клање. Био је то Рус и није много разумео од онога шта се говорило и спремало. Свукли су му одећу, до гаћа, поново га везали и присилили да седне ла земљу. Кољач му
\ је с камом пришао с леђа, ухватио га за косу, повукао му главу унатраг и камом пререзао гркљан. Тело жртве се неколико пута тргло и смирило. Поступак са другим такође Русом, био је исти. Трећа и четврта жртва били су Италијани. Многи су молили четнике да их не кољу, отимали се. И пети заробљеник је заклан одмах. Тек на шестом, био је то један младић, кољач је почсо још језивију игру. Прилазио му Је и замахивао камом па када се жртва тргне само је убоде, удаљи се и почне игру из почетка. Тако дреетрк минута. Сав избоден младић 1е крварио. крају му је кољач пришао и лагано га клао, клао... Седма у реду за клање била је Јелисавета Агатоновић Вера, ученица из Београда, члан СКОЈ-а од 1941, борац 1. шумадијског одреда, од половине априла 1943. Један четник, који ју је посматрао рекао је „види како ова све хладно посматра а сад је на њу ред", и упитао је: „Да ниси ти из Младеновца?". „Не, нисам ја сам из Београда". Тада је кољач, после 6 закланих, са крвавом камом у руци и сав попрскан крвљу хладно рекао: „За данас сам их доста заклао".

Тако је клање изненада престало. Сељаци су окретали главе да не гледају ту језиву смрт. Жене су плакале. Али четници су стајали около и нико није смео да се помакне. Ка^ца је клаље престало народ се брзо удаљио. Поклани су остали на ледини. Три преживела, четници су са пушкама
а „н*а готовс!' отерали у Даросаву и затворили. (После неколико дана Вера
_.Агатоновић,;је уз помоћ сељака из Рајковца. побегла из ц ^ р в н ш м * Дошла је~до села испод Букуље и покушала да успоетави везу, али је терор четника био такав да јој нико није веровао. Зато се вратила у Београд. Одатле се пребацила у обновљени Посавско-тамнавски одред и са његовим 1. батаљоном прешла у* Шумадију 24/25. априла и поново стигла у 2. шумадијску бригаду).

Увече 18. маја поново су се састали политички радници. Веза са штабом бригаде није била успостављена. Поново еу кренули да обиђу све рејоне и сараднике док се не успостави веза. Следећи састанак је заказан после неколико дана у Орашцу.

Ту, у Орашцу, 23. маја успостављена је веза са 2. батаљоном 2. шумадијске бригаде и 1. шумадијским одредом. Из Орашца су се батаљон и одред пребацили на планину Венчац. У Врбици су разбили један четнички батаљон. Политички радници колубарског среза одатле су отишли на свој терен.

УЗРОЦИ И ПОСЛЕДИЦЕ ПОРАЗА БРИГАДЕ

Окружни комитет Крагујевца пише 31. маја 1944. Окружном комитету Младеновца:

„Свакако сте чули од другова који су тамо стигли о случају са нашом бригадом. Непријатељ нам је овог пута задао добар ударац. Резултат те борбе још ми није познат, јер нисам ухватио везу са свим групама. А велики део бораца пребацио се на ваш терен тако да још и мање има могућности да проверим тачно стање о ствари. Главно је да је *непријатељ успео да разбије бригаду, а губици могу да се цене на нашој страни од 20—30 бораца. Тако отприлике . . .".*[259]

Исти комитет је упутио 20. јуна 1944. два извештаја Покрајинском комитету Орбије. У првом га кратко обавештава:

„Наша бригада, 8 *дана после формирања, доживела је приличан ударац од концентрисаних четничких банди које су се тих дана нагло вратиле са фронта. Том приликом побијено је и похватано 15—30 бораца, махом новопримљених . . ."*[260]

Други извештај је потпунији:

„Непријатељ их је рано изјутра приметио и напао. Том приликом они су учинили још већу грешку у односу на прву. Наиме, место да изврше јуриш на непријатеља, на правцу одакле их је напао (са те стране непријатељ их је напао са 100 војника), разбију га и продуже даље, командант издаје наређење за повлачење у правцу Крушевице, где је био обавештен да *су те висове запоселе много веће непријатељске снаге.*

Наравно, тада је дошло до онога до чега је морало доћи. Непријатељ је јурио за њима, други су их сачекали и тако је дошло до великих губитака.

Даље, мада је командант бригаде био много пре обавештен о доласку непријатеља, он није издао никакво наређење команд-

[259] **Архив Србије, ОК Мл.-629.**
[260] **Архив, за раднички покрет Југославије, Србија Н/183.**

тима батаљона, тако је једнога од команданата батаљона пробудила пуцњава непријатеља, који се налазио у непосредној близини . . ,"-[61]

Окружни комитет Крагујевца дао је процену губитака 2. шумадијске бригаде у Даросави, 16. маја, пре него што је примио податке од штаба бригаде или батаљона. А ти губици били су много већи, иако се њихов број, изворно, не наводи ни у једном документу. У ствари, од напада на 2. шумадијску бригаду, 16. маја ујутру, до 25. јуна, када је бригада реорганизована, из њеног строја је убијено, рањено, заробљено или се вратило кућама, у Београд и села Шумадије око 90 борца.[262]

Четнички извештаји су вишеструко непоуздани. Писани су разметљиво, а у њима су као погинули „комунисти и партизани" приказани и сви побијени сељаци, жртве њиховог насиља. Са наведеним, и још неким оградама, ево дела извештаја команданта Рудничког корпуса, од 24. маја 1944, упућеног Дражи Михаиловићу, који се односи на ту бо^рбу:

„По Вашем наређењу за акцију против комуниста на простору Космај—Рудник преузео сам одмах са корпусом да пратим 2. шумадијску комунистичку бригаду... Имајући тачне податке да се она увек после „излета" враћа у своју базу, Даросаву или Прогореоце, чекао сам баш тај моменат. 16. ов. мес. затекли смо је комплет, у јачини 210 људи у Даросави.

Опколивши је са свих страна, после краће борбе, убили смо 40, а заробили њих 20. Заробљен је командант бригаде „Лала" (заробљен је борац Драгослав Живановић из Прогорелаца, кога су такође звали Лала, а не Илија Јовановић Лала, командант Привремене шумадијске бригаде — И. Ђ), убијен политички комесар бригаде, један командант батаљона и неколико командира чета. (Ниједан од наведених руководилаца није погинуо у тој борби — И. Ђ).

У гоњењу остатака, у току 17. овог месеца, заробили смо 25. У Даросави пронашли смо комунисте скривене у 4 земунице у једном потоку и побили их унутра бомбама, јер нису хтели да се предају. (Корпус КГГ открио је само 1 земуницу и у њој су извршили самоубиство 1 борац и 3 сарадника НОП-а — И. Ђ).

Јединице Гарде су ми добро садејствовале и то чине и даље.

Од заробљеника комуниста изнудио сам тачне податке о њиховом стању, раду и др., а и имајући тачне податке о осталим стварима извештавам Вас да комунисти у западној Србији имају три бригаде: 1. шумадијска јачине 120 људи налази се у подунавском срезу, 2. шумадијска оперисала је углавном у космајском и орашачком срезу, јачине 210 људи, 3. шумадијска бригада јачине 10—15 људи крије се у срезу таковском.. .

[261] **Исто 184.**

[262] ***Централна Србија у НОБ*** **стр. 601. Према сећању Милорада Прокића, тада командира чете, Радмиле Вујачић, заменика политичког комесара батаљона, и Милутина Ранковића, командира чете, од 16. маја до 25. јуна 1944. из бригада је укупно избачено из строја 93 борца.**

Од 9 совјетских војника, колико су их имали у бригади убили смо осморицу. Побегли су после бомбардовања Београда, са разних места, где су радили као ратни заробљеници, у комунистичке јединице . . ."[263]

У извештају Одељења за државну заштиту Недићевог Министарства унутрашњих послова, од 17. маја 1944, о ситуацији у Србији поред осталог пише:

„16. о.м. одред СДС из Белановице водио је борбу са једном бандом од 400 комуниста, већином Италијана и Руса, на простору Ваган—Крушевица—Даросава. Одреду СДС притекао је у помоћ један одред четника. Борба је вођена од 6 <3о 12 часова. На страни СДС није било губитака. На м.есту борбе нађен је 21 комунистички леш. Комунисти који су заробљени стрељани су од стране четника. Остали комунисти пошто су разбијени повукли су се".[264]

Командант Качерске четничке бригаде известио је свог команданта корпуса 16. маја 1944. да је његова бригада убила 17 комуниста, а 6 заробила (истог дана у наредби о похвали оних који еу се истакли у борби каже се да је убијен 21 комуниста) и запленила 13 пушака.[265] Командант 3. бригаде корпуса КГГ извештава 18. маја 1944. да је ноћу 16/17. маја у Даросави и Црогореоцима убијено 50 партизана и 21 заробљен, а 17. маја су убијена 2 партизана и „1 женска се сама убила, а 9 је ухваћено, од којих 2 Руса, 1 Италијан и 1 из еела Ковачевца".[266]

У изворним документима нема података о четничким губицима. Према изјавама очевидаца четници су после борбе у Даросави превезли само у Тополу неколико погинулих и око 30 рањених.

До разбијања бригаде и тако великих губитака дошло је брзо, изненадно, ни недељу дана после њеног формирања. Дугом и мукотрпном раду на њеном стварању задат је најтежи ударац, и то у селу где је формирана и у чијој се околини све време кретала. Тешке последице претрпели су и сељаци Даросаве и Прогорелаца, два јака упоришта НОП-а. Разбијање бригаде у тренутку када је народноослободилачки покрет у Шумадији почео нагло да се развија, нрло је штетно деловао и на његов развој.

После пораза, праћеног великим губицима, до којег према уобичајеним мерилима није морало доћи, ма колика била варљива ратна срећа траже му се узроци. И кривац, или кривци, и испитује његова или њихова одговорност. Учињено је то и овом приликом.

Бригада је, објективно, тек била започела свој борбени пут, налазила се у процесу формирања. Састављена од старих и прекаљених бораца и око 80 нових и неискусних, са старешинским кадром

»» **Архив ВИИ, ЧА, К-76, рег. бр. 22/2.**
[284] ***Зборник.*** **том I, књ. 21, док. бр. 105.**
[265] **Архив ВИИ. ЧА, К-76. рег. бр. 35**
[2«б] **Архив ВИИ. ЧА, К-28, рег. бр. 49/2.**

осведочене личне храбрости, имала је све услове да брзо постане снажна јединица, велике ударне моћи. Није старешински кадар био ни без искуства у командовању (већина њих је ту школу учила у одредима, али и у Привременој ш^умадијској бригади), иако оно — претежно заонивано и стицано на релативно дефанзивном начину вођења борбе у Шумадији, извођењу мањих акција и на командовању мањим јединицама — можда није било довољно да се за кратко време унесе изразитији офанзиван дух у бригаду. Када се слабостима у командовању додају недовољно развијена обавештајна служба, потцењивање извиђања, осигурања и обезбеђења, недовољна будност и одговорност за извршење примљених наређења, онда је очигледно да командни кадар није био припремљен да руководи оперативном јединицом — бригадом — другачије него што је то чинио са одредима. Чињеница је да су оба батаљона, и док су се заједно кретала чекајући формирање бригаде, и после тога, као бригада, мање-више дејствовали и поступали у свему као и раније у одреду. Тај процес прераетања бригаде у јединицу нових квалитета вероватно би текао брзо да није црекинут борбом у Даросави, 16. маја, на најгори могући начин.

Пред ту борбу штаб бригаде је направио више крупних неопростивих грешака. Пре свега, није извршио наређење да се ноћу 15/16. маја пробије на Космај. Остао је у Даросави коју је морао по сваку цену да напусти што цре. Затим је погрешио у избору места за одмор и преноћиште, потценио непријатеља, заправо податке које је добио о њему, и препустио му иницијативу. Дозволио је непријатељу да изненади бригаду, сразмерно слабо обезбеђену, са две заседе недовољно далеко истурене да би се бригада могла припремити за борбу ако наиђе непријатељ. Ипак, најтеже и најгоре од свега учинио је штаб бригаде у тренутку када је почела борба. Заправо — није учинио ништа. Испустио је јединице из руку и предао се стихијном повлачењу. А било је довољно што је показао и пример 2. батаљона, да се са само неколико енергичних потеза, јасних и одлучних наређења, батаљони поведу на јуриш у било ком правцу и да прођу. Јер не треба сметнути с ума да је 2. шумадијска бригада била и бројно јача од било које четничке бригаде, која јој се могла наћи на путу, а по борбености је била далеко изнад њих. Уместо тога, штаб је дозволио да већи део бригаде захвати паника и да се у нереду извлачи остављајући при томе појединце, групе и јединице да се сналазе како могу и знају.

Штабови батаљона су се боље снашли, бар су покушали да командују, у чему је штаб 2. батаљона више успео.

Ипак, гледано у целини командовање је подбацило, а то је одлучило о паразу бригаде у овој борби. Оно сноси и највећу одговорност за настале последице.

Појединачно, и у мањим јединицама, борци и старешине су показали висок морал, велику одговорност, борбеност и храброст. Многи су се пробили кроз непријатељев распоред и упорно тражили своје јединице. Имајући у виду околности у којима се бригада нашла непријатељ је заробио врло мало њених бораца, и то углавном

рањене, болесне и изнемогле. Предао се није ниједан. Издао није нико никога.

Сељаци Дароеаве и Прогорелаца поделили су судбину бригаде и понели се као и њени борци. Држали су се храбро и достојанствено подносили ударцеГ~И за време борбе и после ње склањали су борце пред непријатељем, скривали и лечили рањенике и успостављали везе. Четници су хапсили, претили, тукли, пљачкали, клали и одводили у логор, али су они до краја остали уз своју бригаду. Нико није ништа издао, а сви су много знали.

О појединачној одговорности "за пораз бриг&де Окружни комитет Крагујевца писао је 31. маја Окружном комитету Младеновца:

„Главну кривицу за разбијање бригаде сносе другови (Срба и Пера) из штабаГхригпгде. Првиг дана када сам се ја одвојио од бригаде~~\пише Душан летровић Шане — И. Ђ) они су направили једну неопростиву небудност која је довела до овога . . ."[267]

Тај комитет је 20. јуна послао два извештаја Покрајинском комитету Србије. У дрвом пише:

„За тако велики губитак, и за губитак уопште, у тој борби кривицу сноси^друг Срба, командант бригаде, досадашњи командант Космајског одреда, и друг Пера, политички комесар бригаде, досадашњи командант шумадијског батаљона.

Ових дана сам приступио сређивању јединице. Ову двојицу (Србу и Перу) принуђен сам да ставим под партијску истрагу. Вама шаљем извештај 'поводом тога и очекујем од вас дефинитивну одлуку . . ,"[268]

У време писања тог извештаја Окружни комитет Крагујевца увелико је водио истрагу о узроцима пораза бригаде и степену личне одговорности појединаца.

Према изјави заменика команданта, штаб бригаде је добио обавештење да су се четници пребацили из Гараша у Раниловић, па је одлучио да се бригада, уместо преко Велике Иванче, пробија у Космај преко Пркосаве. Он тврди да је предлагао команданту и политичком комесару бригаде да се настави покрет, а кад то нису усвојили предложио је да са једним батаљоном поседне Златовац и да се заседе истуре даље напред. Њега је пробудила ватра непријатеља из непосредне близине, када се 1. батаљон већ повлачио. Он се одвојио од бригаде и са 2 борца пробио у супротном правцу, па је том приликом рањен.

Чланови штабова батаљона и командири чета били су јединствени у овим оценама: подаци о четничком распореду и намерама

[M7] **Архив Србије, ОК Мл.-629.**

[268] **Архив за историју радничког покрета Југославије, Србија П/183. Већ 11. јуна дали су изјаве: Бранко Ковачевић, заменик команданта из 1. батаљона .Тован Роган, Света Андрић, ТГпнан Миливојевић, Милутин Ранковић, Будимка Ђорђевић, из 2. батаљона Живомир Белошевац, Богдан Опачић и Милорад Прокић. (Архив Србије, ОК Ар.-439).**

нису им били саопштени, такође ни правац покрета и задатак бригаде нису им дати. Место преноћишта бригаде било је неповољно. Такође сматрају да је у тренутку четничког напада требало прећи у пЈротивнапад, разбити четнике и пробити се према Космају. Штаб бригаде није доносио ни саопштавао одлуке, а ако је коју одлуку и донео, требало је да се бори за њено спровођење, што није чинио.

Јован Роган је изјавио да је предложио команданту бригаде да се преноћи на узвишенијој коси и да распоред обезбеђења буде другачији, што он није прихватио. Живомир Белошевац је рекао да је по доласку у рејон преноћишта пошао са батаљоном да поседне једну доминантну косу, али му је командант бригаде наредио да се са батаљоном повуче у дубину шумарка, иза 1. батаљона, а да на ивици шумице не поставља чак ни стражаре.-[69]

У другом извештају Окружног комитета Крагујевца, од 20. јуна, упућеном Покрајинском комитету Орбије, пише да су командант и политички комесар бригаде одговорни и за следеће:

„После разбијања бригаде командант и политички комесар о<3-маглили су са 30 бораца у Подунавље, где су се моментално осећали сигурнијим, оставивши све остало да *други скупља и сређује..."*™

Врло је занимљиво још једно виђење узрока пораза бригаде у Даросави и то оно Окружног комитета Младеновца, изнето 19. јула 1944. у писму Онружном комитету Крагујевца. Он узрок разбијања бригаде види у томе што се кретала у уском простору и задрЈкалаЈз^дана у Даросави, Прогореоцима и селима око њих уместо да'"се брзо~креће на широком маневајрском простору и да често мења места боравка. Њено дуго задржавање на уском простару омогућило је четницима да се концентришу око ње, нападну је и разбију. Он даље пише:

„Пре свега бригада први пут сада долази на наш терен (сем онда када је била разбијена), а за сво *време се кретала и борила на терену Шумадије (крагујевачког округа — И. Ђ). Исто тако најзад доживела је своје пуно разбијање и пораз, баш због ускости свога кретања и малог броја села и малог броја терена уопште, где је могла маневрисати.*

То је основни узрок пораза који је бригада доживела: стално кретање у само малом броју села, мале могућности за маневрисање на том уском терену, а опет тежња да се баш тамо остане и буде.

Кроз то се мора посматрати и пораз у Даросави, који је бригада доживела, а^Јшкако само кроз грешку у том моменту Србе и Пере. Читав дотадашњи раО и кретање 'бригаде водили су каГ^томе и створили могућности да *непријатељ припреми солидну и ефикасног^Јконцентрацију и блокаду, а не само грешке Србе од тога* дана.

[269] **Архив Србије, ОК Ар-439.**
[270] **Архив за историју радничког покрета Југославије, Србија Н/184.**

Несумљиво је и то било од значаја, али одлучујуће је било баш столна пракса у томе . . ."[71]

Без сумње, комитет је уочио један од оних недостатака у руковођењу бригадом, који ја погодовао оном што се догодило, али ни у ком случају није био онај непосредни објективни узрок, који је довео до пораза. Било је таквих ситуација и раније, у далеко тежим околностима (за време 1. шумадијске бригаде, од пролећа до јесени 1943. године), међу далеко јачим непријатељевим снагама и у неповољнијем односу снага, па се тако нешто никада није догодило. Не би ни овде, сигурно, да је командовање било, не на висини, него само одлучно да поведе бригаду на један јуриш.

Према сећању учесника у овим догађајима, у недељу, 25. јуна 1944. године, приликом реорганизације 2. шумадијске бригаде, саопштено им је да су због разбијања 2. шумадијске бригаде 16. маја 1944. у Даросави кажњени партијским укором и смењени са дужности командант, политички комесар и заменик команданта бригаде.

ДАНИ ПОСЛЕ ПОРАЗА У ДАРОСАВИ

Разбијање тек формиране 2. шумадијске бригаде 1(кЈжаја 1944. године у Даросави, највећи је четнички успех у борби против НОП-а у Шумадији. Тај пбраз~ бригадеГ неповољно је, али не задуго, утицао на развој борбе у Шумадији, но" ипак га није зауставио. Раздвојене јединице бригаде расуле су се по читавој Шумадији, али су наставиле да се боре. Углавном одвојено, деловале су више од месец дана, од 16. маја до 25. јуна 1944. године.

За четнички покрет је и поред тога војно-политичка ситуација повтајала све тежа: из њихових штабова повукле су се британске војне мисије, нова избегличка влада Краљевине Југославије коју је формирао Иван Шубашић, признала је НОП за јединог носиоца борбе против окупатора у земљи и са НКОЈ 16. јуна 1944. закључила Вишки епоразум о међусобним односима (Вишки споразум); на западној граници Србије поново су се прикупљале, а у јужној Србији формирале нове дивизије НОВЈ; цртн^ч^и **к-пманпант** Македоније и јужне Србије, мајор Радослав Ђурић, прешао је на страну НОВЈ, јавно осудио Драз&у Михаиловића као издајника и позвао остале четнике да учине исто што и он.

У више депеша командантима и у изјавама за јавност, Дража Михаиловић је ипак упорно тврдио да Србију једино он контролише, да има подршку краља, краљевске владе и најистакнутијих војних и политичких представника Велике Британије и Америке. У ствари, он је у Србији учвршћивао сарадњу с Немцима и осталим квислинзима, а своје команданте све чешће упозоравао да ту сарадњу прикривају од народа.

[71] **Архив Србије, ОК Ар.-470.**

Решен да се до краја бори уз Немце, Дража Михаиловић је 27. маја 1944. наредио „да се по указаној потреби за акцију против непријатеља (не пише којег — И. Ђ) формира IV група корпуса". У пет јуришних корпуса те групе било је укупно 14 бригада, свака са по 560 људи. У Шумадији је за ту групу до 8. јуна формиран 2. јуришни корпус, са три бригаде. Од 10. до 15. јуна, 2. јуришни корпус је пребачен на Златибор, а са њим и Рудничка бригада, која је ушла у Златиборски корпус, и Таковска бригада, која је ушла У 1- јуришни корпус. Све те јединице ушле су у састав IV групе јуришних корпуса.[272]

Главнина четничких снага Шумадије наставила је борбу против НОП-а на том терену, настојећи да по сваку цену одржи контролу над њим. У том циљу стално је појачавала надзор над селима кроз која су чешће пролазиле јединице 2. шумадијске бригаде. Командант Рудничког корпуса тражио је 20. маја од команданта корпуса КГГ да заједно наставе „чишћења започета 16. до 20. маја" и предложио да корпуси у граничним селима: Венчанима, Даросави, Прогореоцима, Трбушници, Брајковцу, Гарашима, Јеловику, Живковцима и Босути поставе сталне посаде и успоетаве њихову сигурну везу ради боље контроле над тим селима.[273]

Окружни комитет Крагујевца писао је Покрајинском комитету Орбије 20. јуна о етању у округу овако:

„Код нас је реакција последњих дана добила нарочито велике размере. Главне снаге реакције су четници.. . Претреси су систематски и свакодневни, а вргие се у стрељачком строју који се протеже 5—6 км. Са њима у претресима учествују жандарми .. . По терену чине оно гито су и досада чинили: пљачкају, пале, кољу, батинају, итд. Најмања оптужба јс довољна па да неко буде заклан . . .

У својој бази у Г. Шаторњи створили су неку врсту концентрационог логора, где масовно затварају људе, жене и децу из села за која мисле да су под нагиим утицајем. Ту их задржавају неколико недеља, поједине закољу, а остале пусте под претњом да ће и они тако проћи, ако се не поправе. Ти концентрациони логори, како они кажу, треба да буду нека врста васпитног завода . . .

Реакција на овом терену прилично је јака . .. Ипак, она је данас много слабија .. . у односу на 41—42. годину и поред тога што су они бројно јачи. То произилази из ових разлога:

— прво, народ данас гледа много ведрије на сутрашњицу због повољног развоја догађаја код нас и у свету. Отуда нас народ штити и помаже, што у многоме отежава реакцији борбу против нас, а нама пружа услове и могућности да и поред жестоке реакције успехино радимо;

"[2] Четврта група јуришних корпуса стављена је 15. јуна под команду Златиборског корпуса, а 29. јула пребачена у Топлицу, где је заједно са Немцима, Бугарима, СДК и СДС учествовала у борби против дивизија НОВ.Т. Архив ВИИ, ЧА, К-76, рег. бр. 44/1.

— друго, непријатељски редови су у приличној мери деморалисани и сваким даном све се вигие деморалишу. То долази отуда, прво, што су били страховито потучени од наше војске на фронту код Ужица, друго, што окупатор и даље врши притисак на њих да крену на Дрину, и, треће, промењени став емигрантске владе.

Код четничких одговорних људи осећа се нејединственост по многим важним питањима. Сваки командант бригаде има свој став. Једни говоре да су за Русију, а против Енглеске, други против Русије и Енглеске, за Америку, трећи су против свих савезника, итд."[274]

Од изласка из четничког обруча, 16. маја на Крушевичком вису, до 28. маја, оба батаљона 2. шумадијске бригаде дејствовала су одвојено, на подручју оба округа.

Штаб бригаде је 16. маја у 14 часова са две чете 1. батаљона стигао код циглане у Брајковцу и продужио ка Дудовици. Увече се вратио у Брајковац, где је забуном дошло до пушкарања са 1. шумадијским одредом. Потом се одред преко Рудоваца пробио ка Даросави, а 1. батаљон је ушао у заселак Палеж, где су га напали четници Лазаревачке бригаде. У краћој ноћној борби погинуо је један борац. Батаљон се пребацио у шуму поред потока Оњега и ту преноћио.

После пробоја четничког обруча, 2. батаљон је стигао до Калањеваца и Живковаца, а затим се требацио у Липарску шуму и Брајковац, одакле је покушао да успостави везу са штабом бригаде и 1. батаљоном, јер су га сељаци обавестили да се код циглане налази већа група партизана. Тамо је упућен командир 2. чете, Милорад Прокић, са одељењем бораца. У међувремену су штаб бригаде и 1. батаљон напустили циглану. Прокић је са одељењем кренуо за њима и тако изгубио везу и са својим батаљоном.

Из Брајковца је 2. батаљон кренуо према Даросави и увече стигао уЈРудовце. Ту је политички комесар батаљона Драгутин Павличић Душко са одељењем бораца изгубио везу са главнином. Сутрадан је изгубила везу и 1. чета, командир Богдан Опачић и политички комесар Драгомир Гаврић Кицош, којој се прикључио и Павличић са одељењем. Сви су се преко Посавине пребацили на Космај.

Штаб бригаде и 1. батаљон су 17. маја осванули на Дебелом брду, источно од Трбушнице. Према извештају штаба бригаде, он је 17. и 18. маја упућивао курира на заказану везу с Окружним комитетом Крагујевца, али ниједна веза није успостављена.[275]

Из Колубаре је 1. шумадијски одред кренуо преко Брајковца према Букуљи. У Рудовцима је наишао на четничку заседу и растерао је. Преко Букуље је 21. маја стигао у Врбицу, где је ухватио везу са 2. батаљоном бригаде, политичким радницима и Илијом Јовановићем Лалом, који је дошао у Врбицу да помогне око успостављања везе са јединицама бригаде.

[274] **Архив за историју радничког покрета Југославије, Србија Н/183.**
[275] **Архив Србије, ОК Ар -418.**

У тек формираној 2. шумадијској бригади чете су биле најхомогеније јединице. У 1. батаљону две чете Космајаца а у 2. батаљону две чете Шумадинаца. Једна чета Шумадинаца (3) из 1. батаљона разбијена је испод Крушевичког виса, а једна чета Космајаца (1) из 2. батаљона изгубила је везу у Рудовцима и самостално се пробила на Космај. Батаљони су наставили дејства са по две чете. У насталој тешкој ситуацији јединице су се пребацивале на „свој терен" где су боље познавале људе и земљиште и осећале се сигурнијим.

У току ноћи 16/17. маја, 2. батаљон (без 1. чете) пребацио се на планину Букуљу. Командант је покушао да се са једним одељењем спусти у Даросаву и успостави везу са политичким радницима, али је наишао на четничку заееду. Погинуо је ваздухопловни кацетан Миливоје Банковић, који је кратко време пре тога ступио у бригаду. Одељење се вратило назад. Батаљон је преданио на Букуљи, а наредне ноћи прешао у Буковик (заселак Јовановићи—Дражићи), где је преданио 18. маја. Ту се у његов састав вратило одељење које је са командиром чете Милорадам Прокићем покушавало да успостави везу са штабом бригаде и 1. батаљоном. У Врбицу је батаљон стигао 19/20. маја.

У Брајковац се самостално пробио и део 3. чете, са командиром Милутином Ранковићем и политичким комесаром 1. батаљона Јованом Роганом. У ноћи 16/17. маја ова група се пребацила у Рудовачки забран (триг. 324), сутрадан преко Дрењака у Орашац, где је успоетавила везу са политичким радницима, а одатле, преко Букуље, у Врбицу, где је увдДа у састав 2. батаљона. У 2. батаљон су се вратили борци Милош Минић Ница и Вањка (Рус), који су со после разбијања њиховог вода на Дрењаку, пробили преко Орашца у Врбицу и донели два пушкомитраљеза.

Из Врбице су се заједно пребацили у Орашац 2. батаљон, 1. шумадијски одред и политички радници орашачког среза. Ту је стигао и Славко Зечевић Влада, који је са штабовима батаљона и одреда и политичким радницима одржао састанак, на коме су одређени правци даљег дејства и задаци на прикупљању јединица.[276]

Из Врбице се од 2. батаљона одвојио политички комесар 1. батаљона Јован Роган и са тридесетак бораца и 3 пушкомитраљеза пробио у правцу планине Рудника. Командант четничке Качерске бригаде известио је команданта Рудничког корпуса:

„На дан 23. и 24. о.м. 1. и 2. чета 1. батаљона у с. Рудник, заселак Велика Звезда, наишле су на једну групу комуниста, која је бројала око 40, где је отворила ватру на поменуте чете. Борба је трајала око 1 сат. Комунисти су се повукли у Рудничку планину одакле су и дошли . . ,"[277]

У тој борби са четницима од групе су се одвојили борци Мирјана Зрнић Милева, Будимка Ђорђевић Олга и борац Брица, и преко

[177] **Архив Србије, ОК Ар-423.**
Архив ВИИ. ЧА, К-76, рег. бр. 46/2.

Јарменоваца и Манојловаца пребацили у Трешњевицу, где су преноћили 25/26. маја. Сутрадан су се преко Венчаца пребацили на Букуљу, где су у ~~Гајрашима слу~~чајно наишли на преноћиште своје групе. " —" "

Са Рудника се група Јована Рогана 26. маја вратила на Букуљу и преноћила у Гарашима, а 27. маја се прикључила 2. батаљону.

Све те јединице, одвојене групе и поједини борци бригаде кретали су се, углавном планинским венцем између Космаја, Букуље, Венчаца и Рудника, као и косом од Букуље преко Вагана и Ј^рушевичког виса до Стубичког виса. У селима испод тих венаца старе борце познавали су сви сарадници НОП-а. Ти борци су добро познавали и земљиште и сараднике па су успешно избегавали непријатеља, успостављали везе и враћали се у јединице. Са млађим борцима, који су се нашли одсечени, то није оио случај. Они су махом били препуштени сами себи. Ако нису пали непријатељу у руке, враћали су се својим кућама. Најтеже је било успоставити везе прва три дана после борбе у Даросави. Тада су се многи сарадници били склонили испред насиља четника, а они који су се задржали код кућа бојали су се провокација.

ШТАБ БРИГАДЕ И 1. БАТАЉОН У МЛАДЕНОВАЧКОМ ОКРУГУ

Штаб бригаде и 1. батаљон били су 19. маја у Даросави, али нису успели да успоставе везу с Окружним комитетом Кјрагујевца. Наредних пет дана кретали су се по селима испод Букуље, но ни ту нису ухватили везу са 2. батаљоном и политичким радницима. Тек 24. маја у Орашцу повезали су се са секретаром партијског руководства орашачког среза, Ђорђем Ђурићем (Ђоком Шарцем). Увече су се преко Букуље пребацили у Бању, да у њој предане и успоставе везу са 2. батаљоном и 1. шумадијским одредом, који су, по њиховом сазнању, били у Бањи или у њеној близини. Четници су открили присуство 1. батаљона у Бањи и сутрадан га, после краће борбе, натерали да се повуче у Белосавце, одакле је, заједно са пггабом бригаде, продужио у младеновачки округ.

Испред Белосаваца напао их је и сресКи одред СДС из Аранђеловца, али их је гонио само до излаза из села. Штаб бригаде и 1. батаљон пребацили су се у Орашац у заселак Гајеве, где су им се придружила 2 борца бригаде која су се из болнице са Швабинца била вратила кући. Одатле су наставили покрет и 26. маја стигли у Велику Иванчу, пребацили се преко Рогаче у Неменикуће, а 26/27. маја преко Амерића и Влашке у Мали Пожаревац, где су успоставили везу са политичким радницима младеновачког среза.

Штаб бригаде и 1. батаљон остали су у овом округу до 20.Јуна. Они су били нЗјвећа, али не ЈГ^единЈ-јеДШица^бртпчаде која се пробила у овај округ. Партијско руководство космајског среза извес-

тило је 29. маја да је код њих „20. маја етигло 5 другова из бригаде", 25. маја стотао је Мирослав Лазовић Мирко са _4 друга, а „29. маја је стигла чета Опачића и Кицоша".[278]

Неки борци су се после пробијања у младеновачки округ повезали с Коомајским одредом, чији штаб у извештају од 24. маја 1944. пише:

„Из бригаде је стигло 25. Који долазе из бригаде причају да је бригада разбијена. Ми смо саслушали и забранили ово причање,

Политички комесар бригаде известио је 29. маја из Малог Пожаревца Окружни комитет Крагујевца:

„У Космају смо се повезали са политичким радницима. Дознали смо да су се неке групе из бригаде пребациле на Космај и састале се са Космајским одредом. Друг Кицош се са једном групом налази у Посавини. Ми ћемо успоставити везу са њима преко ОК Младеновца. Везу смо дали у Брајковцу (Палеж) код Вујадина (Станошевића — И. Ђ). Ми ћемо вечерас у томе правцу. Уколико има тамо другова нека одржавају везу преко Брајковца, јер ћемо их тамо потражити . . ."[280]

Истог дана је Иван Стефановић Срба известио Окружни комитет Младеновца:

„Силом прилика доспео сам са једном четом бораца на овај терен. Ви сте већ чули како је прошла наша бригада. Овде на вези затекао сам једну групу нових бораца коју сам прикључио овој чети. .. Ако се појави већи број бораца дајте им везу са бригадом, село Брајковац, крај Палеж, кућа Вујадина интенданта.

Ми смо врло гадно прошли. Пало је доста другова и стално падају ... Највише их је пало после разбијања. Гледајте да одред овако нешто не би задесило. А сви изгледи говоре да ће реакција код вас тек сада наступити. ЧулТГ смо да добро стојите са муницијом, гледајте да нешто одвојите за нас. Ако се јави Кицош ишљите га на нашу везу . . . Сада се опет враћамо натраг на овај терен".[281]

Мада су командант и политички комесар бригаде написали 29. маја да се са 1. батаљоном одмах враћају у кјрагујевачки оуруг, то нису учинили. Остали су у младеновачком округу, окупљали борце И^Јединице бригаде који су се пробили на то подручје и дејствовали с Космајским одредом све до повратка у бригаду.

Борбе у младеновачком округу тада су биле све жешће. Што су четници више губили битку, све више су појачавали терор. Се-

[2тм] **Архив Србије, ОК Мл.-624.**
[279] **Архив Србије, ОК Мл.-617.**
[280] **Архива ОК СКС, рег. бр. 566/2.**
[281] ***Зборииик,* том I, књ. 20, док. бр. 148.**

љаци су масовно бежали од њихове мобилизације. Командант 5. четничке бригаде извештава 29. аггрила 1944. команданта Смедеревског корпуса.

,Ваша наређења за мобилизацију и покрет примљена су. На терен се није могло доћи из следећих разлога:

Људство позвано на вежбу пије се одазвало . . . Који су се одазвали скроз су несигурни. Све ово због догађаја код Селевца, пропаганде радио-Лбндона и јаке комунистичке пропаганде, која се није осећала до позива људства на вежбу. Народ каже да жандарми и добровољци, који су плаћени за то, леже по касарнама, а ми сељаци д'а~идемо са мало муницИје и чистимо терен. ~ -

Наргк) сада бежи од свакога: добровољаца који га присилно_регрутују, жандармерије која га насилно тера на кулук или на шестомасечне радове у Немачку, од комуниста, а у последње време и , о^ нас . . ,"[282]

Смедеревски корпус је био неспособан да успостави конпролу над свбјим подручјем. Због тога Дража Михаиловић 30. априла_наређује, у својству „Начелника Штаба Врховне команДе J< Министра војске, морнарице и ваздухопловства Југословенске војске у Отаџбини", да командант Млавског корпуса одмах стави на/ располагање 1.000 војника команданту Млавско-смедеревске групе/ корпуса, јер

„У Смедеревском крају још никако није урађено стање. У последње време "тамо су се ***поЈавиле*** *комунистичке групе и њихови симпатизери. Такво стање ни у ком случају не сме се више трпети. Смедеревски_ крај има се по сваку цену очистити од комуниста и организовати како је то урађено~~у~осталим крајевима Србије . . ."*[283]

После издвајања око 120 бораца за 2. шумадијску бригаду, крајем ацрила 1944. Космајеки одред је.-остао са102 борца. Око 15. маја извршена је мања реорганизација одреда, после које је он имао три чете везане за ш^таб одреда. До 25. маја одред није изводио акције, већ је био у „најдубљој конспирацији", што је Окружни комитет Младеновца у изв§ттају од Ж мк]а Г94С оценио као грешку.[284]

[282] **Архив ИИ, ЧА, К-93, рег. бр. 24/5. Командант корпуса му је одговорио да је неспособан и неенергичан, наређује му да буде суров и прети му преким војним судом.**

[283] **Архив ИИ, ЧА, К-4, рег. бр. 3/3.**

[284] **Од 15. маја командни састав одреда је следећи: штаб одреда командант Душан Поповић Вуја, политички комесар Стева Стојић Божа, заменик команданта Риста Каровић Сима, заменик политичког комесара Љубомир Ивковић Шуца; командири и политички комесари чета били су: у 1. чети: Јанићије Ранковић Мића и Војислав Вучковић; у 2. чети: Светислав Костић Брка и Ђорђе Гостовић, и у 3. чети: Миодраг Ивановић и Богољуб Милићевић; у агитпропу одреда радили су Родољуб Андрић и Богомир Цветковић. Партијске јединице формиране су 15. и 16. маја у свим четама и у штабу одреда, а биро КПЈ при штабу одреда. Укупно је у одреду било 17 чланова и 6 кандидата за чланове КПЈ.**

Од 14. до 21. маја из одреда је отпуштено 15 бораца због болести, рањавања или неспособности да издрже напоре, а 17 бораца из Липа самовољно се вратило у своје село. Из Београда Шумадије у одред су ступила 24 нова борца, па је његово бројно стање оетало око стотине.[285]

Непријатељ је појачао своје снаге у Подунављу Млавским корпусом, који се 18. маја пребацио преко Велике Мораве. После разбијања 2. шумадијске бригаде у Даросави у младеновачки срез се вратила 3. бригада корпуса КГГ. Она је 18. маја издвојила 140, одабраних четника и формирала 1. ударну бригаду, која је дејствовала до јуна, када је од ње формирана Космајска бритдаЈза 2. јуришни корпус. За тих петнаестак дана њеног постојања видело се^ч да је тсГбила врло покретљива јединица, најбоље наоружана, састављена од најјсрволочнијих четника, намењена за непрекидне потере за Космајским одредом

Са четницима у Подунављу и Јасеници и Млавским корпусом деловали су и корпус КГГ *и* Грочанска група бригада Авалског корпуса. Четници су се кретали селима у великим групама и са музиком. Пролазак немачке казнене експедиције кроз Подунавље и Космај ојачао им је положај. О томе је Окружни комитет Младеновца 30. маја известио Покрајински комитет:

„Ситуација је код нас у знаку озбиљне четничке реакције у целом округу. Нарочито је њихова активност појачана у Подунавском и Јасеничком срезу. Тамо су поред сталних четничких снага стигле веће четничке формације из Хомоља, од Мораве, и то у великом броју од *око 1.500—2.000 ... Они у прво време тактизирају: не бију, не кољу, чак ни у куће не залазе, не пију. Но, то не доводи ни до каквих успеха, народ их страховито мрзи. Подунавље, које је претрпело огроман терор, добро се држи. Четници свуда говоре о свом споразуму са Немцима и отворено се с тим хвале на зборовима .. .“*[28в]

^оемајски _одред је после реорганизације појачао активност. Ноћу 24/25. маја упао је у Дубону, разоружао сеоску стражу и пребацио се на Шепшинску косу, с намером да ту предани. Око 14 часова на косу је, преко Варовнице, избио стрељачки строј 2. батаљона 3. бригаде корпуса КГГ. Обезбеђење је на време опазило четнике, па се одред у шуми развио и изненада јуришао на њих. За пола часа борбе убијено је 12, а заробљено 25 четника. После опомене да не служе издајницима, 21 мобилисани сељак је пуштен кући, а 4 активна четника су саслушана, осуђена и стрељана. Такође је етрељан и један њихов сарадник из Шепшина. Одред се потом пребацио на Варовницу. Око 20 часова четничка ударна бригада вратила се из Поповића и кренула за одредом, који ју је дочекао ватром и одбацио ка Шепшину. Ухваћена су 4 четника, од којих су

[285] **Архив Србије, ОК Мл.-617.**
[28в] **Архив Србије. ПКС-567.**

3 мобилисана сељака пуштена кућама, а један активни четник и злочинац је кажњен. Одред је заплeнио 35 пушака и око 800 метака. Рањен је 1 борац.[287]

Четници су крајем маја претресали терен источно од пруге Београд—Младеновац. Две бригаде корпуса КГГ претражиле су 28. маја Влашку, Шепшин, Дубону, Рајковац и Маковицу. Смедеревски корпус налазио ее у Бадљевици и Малом Орашју, а Грочанска група бригада у Дражњу и Умчарима. У Ковачевцу су четници ухапсили око 100 људи, од којих су 5 заклали 11. јуна у Јагњилу, а у Рајковцу су убили двојицу.[288]

Космајски одред се 26/27. маја пребацио са Варовнице у Подунавље, где се чешће кретао кроз села.

У Великој Крсни и Луњевцу био је 30. и 31. маја. Штаб 2. шумадијске бригаде и њен 1. батаљон такође еу се 1/2. јуна пребацили у Подунавље, и 4. јуна састали с Космајским одредом. У 1. батаљону је било око 70 бораца, са 3 пушкомитраљеза и 67 пушака. Од одреда је добио око 800 метака. Одред је тада имао 124 борца, 7 пушкомитраљеза, 1 аутомат и 116 пушака.[289]

На путу између Друговца и Суводола, Космајски одред је 3. јуна поставио заседу 8. четничкој бригади. Убијена су 2 четника, а заплењени 1 машингевер, 2 пушке и 5 коња. Одред није имао губитака.[290] Сутрадан 4. јуна, одред и 1. батаљон бригаде напали су неке четничке јединице Смедеревског и Млавског корпуса у Селевцу. Напад је био изненадан и енергичан. После једног часа борбе четници су избачени из села. Убијено је 10, а ухваћено 27 четника, од којих је 25 мобилисаних сељака одмах пуштено кућама. Заплењен је 1 пушкомитраљез, око тридесетак пушака, нешто муниције и друге опреме.[291]

Дејство одреда- и 1. батаљона бригаде у Подунављу изазвало је панику у Смедеревском корпусу. Заменик одсутног команданта корпуса пише 5. јуна командантима Млавско-смедеревске групе корпуса и Опленачког корпуса да су „комунисти поново у великом броју", преко Космаја, упали у села Друговац, Биновац, Суводол, Селевац и друга, да је у борбама које Смедеревски корпус са њима

[287] *Зборник,* том I, књ. 9, док. бр. 2 и Архив Србије, ОК Мл.-641. О губицима четника у овој борби подаци су врло различити. Поред датих у тексту наводи се још: да је одред убио 10. а заробио 30 четника од којих су 4 стрељана (Извештај среског партијског руководства Младеновца од 29. маја — Архив Србије, ОК Мл.-625); да је убио 15—20 четника, заплeнио 40 пушака и 1.500 метака — Извештај ОК Младеновца од 30. маја — Архив Србије, ПКС-567); да је погинуло 6 четника а 32 заробљена, од којих су 3 стрељана, а 29 пуштено, (Извештај СДС од 27. маја — *Зборник,* том I, књ. 21, док. бр. 108 и 109); да је погинуо 1 четник, а већи број ухваћен од којих су 4 стрељана, а из јуришне бригаде погинула 2 четника, (Извештај 2. бат. 3. бригаде корпуса КГГ); да је погинуло 6, рањен 1, заробљено па пуштено 14. (Архив Србије, „ДМ"-ГГ-98).

[888] Архив Србије, ОК Мл.-625.

[289] Архив Србије, ОК Мл.-641.

[290] *Зборник,* том I, књ. 9, док. бр. 2 и 51, >и Архив Србије, ОК Мл.-б3б.

[291] Исто.

води „већ три дана" погинуло 9 четника, да „комуниста има неколико стотина", да су добро наоружани и да им корпус не може одолети, па моли „брзу помоћ да би се комунисти уништили".[292]

Истог дана командант Млавско-смедеревске групе корпуса наредио је да 3.000 четника Млавског корпуса пређе Мораву и нападне „комунисте у Подунављу". И Опленачком и Авалском корпусу је наређено да упуте снаге у Подунавље, а Омедеревском да се прикупи у рејону села Азање, Селевца и Добраве.[293]

Космајски одред и 1. батаљон бригаде преноћили су 4/5. јуна између Велике Крсне и Кусатка, на месту званом „Радине ливаде", а преко дана водили борбу са четницима зГ^рејону Друговца, Луњевца и Селевца. Тог дана је 3. бригада четничког корпуса КГГ посела 2. батаљоном Ковачевац, 4. батаљоном Велику Крсну и 3. батаљоном Јагњило. Да би избегли борбу у окружењу, одред и 1. батаљон су се 6. јуна пребацили преко пруге, између Умчара *и* Мале Крсне, и кроз Водањ упали у Петријево, где су разбили један четнички батаљон. Убијено је 7 четника, заробљена су 4 мобилисана сељака и пуштени кућама, заплењено је 7 пушака и 130 метака. Један борац је погинуо. Из Петријева су наставили према Удовицама где је ухваћен и стрељан 1 активни четник. Једна чета је упала у Сеону и ту је ухватила и казнила 4 петоколонаша и 1 дечрптера.[294]

Сутрадан, 7. јуна, одред и 1. батаљон су се вратили преко пруге Умчари—Мала Крсна, и осванули 8. јуна између Бадљевице, Друговца и Велике Крсне. Око 9 часова из Друговца је према њима кренуо стрељачки строј четника, али се убрзо вратио назад у село те није дошло до борбе. Одред и 1. батаљон су кренули за четницима и ухватили једног курира с поштом.[295] Истог дана водили су борбу с одредом СДС и четнипима у ^Коларим^ Убијена су 3 стражара СДС и 1 четник, а заплењене су 4 пушке и 120 метака.

Одред и 1. батаљон су се 9/10. јуна пребацили у Дубону и Шепшин, где су ухватили, саслушали и стрељали 6 издајника и конфисковали им имовину потребну борцима. Исте ноћи пребацили су се у Маковицу, одакле су 11. јуна око 17 часова упали у Ковачевац. У село је прво ушла патрола преобучена у четничке униформе и похватала истакнуте четничке сараднике, али је сеоска стража препознала партизане и побегла из села. У селу је са око 600 окупљених мештана одржан политички збор. Говорио је заменик политичког комесара одреда Љубомир Ивковић Шуца. У одред су из села ступила два омладин^а! "

Одељење за државну заштиту Недићевог Министарства унутрашњих послова известило је 13. јуна 1944. своју владу:

[2B2] **Архив Србије, ЧА, „ДМ"-СК-4, и Архив ВИИ, ЧА, К-94.**

[293] **Архив ВИИ, ЧА, К- 94, рег. бр. 8/3, и ОК Мл.-623, и ЧА, „ДМ"-ГГ-105. Дубону и Ковачевац посела је 3. бригада корпуса Селевац, Смедеревски и Млавски корпус, Грочанска група бригада била је у Умчарима.**

[894] ***Зборник,* том I, књ. 9, док. бр. 51.**

[2,5] ***Зборник,* том I, књ. 20, док. бр. 153.**

„11. јуна тек. год. у 17 часова, око 200 комуниста дошло је у село Ковачевац, 3 км источно од Младеновца, где су одржали збор, а затим пред скупљеним сељацима убили три сељака. По учињеном делу комунисти су отишли у непознатом правцу.[2Ув]

Због све већег окупљања четничких снага у Подунављу, штабови Космајског одреда и 2. шумадијске бригаде су 8. јуна одлучили да се одред и 1. батаљон пребаце на подручје Космаја и тако избегну удар концентрисаних непријатељевих снага. Одред и 1. батаљон тада су имали око 200 бораца, са 10 пушкомитраљеза, а стање у одреду било је у сваком погледу врло добро.

Према Космају су кренули 11/12. јуна. Из Ковачевца су гврешли у село Младеновац, затим преко Дубоне у Мало Орашје, па преко Умчара и Дражња у шуму између Малог Пожаревца и Поповића, где су преданили 13. јуна. У то време .су их 3. и 4. бригада корпуса КГГ и Сресски одред СДС из Младе|новца тражили у Ковачевцу, Рајковцу и Влашкој. Око 18 часова одред и 1. батаљон су упали у Малу Иванчу и запленили намирнице, одећу и обућу из четничких магацина. У току ноћи прешли су цесту и пругу Београд—Младеновац и 14. јуна преданили на Парцанском вису (триг. 408). Тог дана је реорганизован 1. батаљон 2. шумадијске бригаде. Уместо две, у њему су формиране три чете. О етању у 1. батаљону штаб бригаде је 14. јуна известио делегата Покрајинског комитета Србије, Душана Петровића Шанета.

„Ми смо се састали са куриром, који нам је изнео ситуацију на томе терену. Ми смо овамо извели неколико акција, а имали смо и борбе са чупавцима. Жртава нисмо имали, а није било ни рањених. Овамо је стигао Батука (било их је два са *тим надимком, Александар Ивановић* ***из*** *Бађевца и Ђорђе Суботички из Београда — И. Ђ), рањен у ууку. Чамџија (Милан Станојловић — И. Ђ)је био са намђ, оставили смо га на лечењу пошто има овамо могућност да се пре излечи (има лекар). Примили смо нових другова* ***из*** *Београда, има доста металаца . . . Са муницијом сто-* ***Јимо*** *доста добро, имамо три пушкомитраљеза са 84 борца .. . Уосталом ми долазимо кЈроз два дана тамо . . . Јавићемо се на везу у Прогореоцима или у [redacted] код Вујадина [redacted]"*[297]

Одред и 1. батаљон су веч^рали у Губеревцу, а сутрадан, 15. јуна, преданили у шуми код Слатине. Ту су штабови донели одлуку да се нападне среско место Сопот и ликвидирају органи квислиншке власти и одред СДС.

[2,6] ***Зборшик,*** **том I, књ. 21, док. бр. 113. Тог дана је 3. бригада корпуса КГГ била у Г. Шаторњи, где је обавештена да се већа група комуниста налази у селу Младеновац, до Рајковца, па је одатле са 4. бригадом корпуса КГГ и одредом СДС из Младеновца кренула у потеру за Космајским одредом и 1. батаљоном бригаде.**

[267] ***Зборник,*** **том I, књ. 9, док. бр. 5.**

У Сопоту је сталну посаду чинио Сремски одред СДС, са око 100 стражара. У тренутку напада у њему се налазило и нешто четника. Због близине Београда, непријатељ је Сопот добро припремио за одбрану (изграђени су заклони, ровови, бункери, утврђене за одбрану поједине зграде и др.), а по потреби ојачавао га је снагама из Београда. До мрака су прикупљени подаци о непријатељу и планиран напад. У напад се кренуло око пола ноћи. Претходница је прошла кроз Дучину и избила на Рогачко брдо. Ту је постављена заседа да би обезбеђивала напад из правца Рогаче, Дучине и Стојника (сопотског). Одред и 1. батаљон су се развили за напад на Покосовици и Рогачком брду и кренули стрељачким стројем.

На периферији Сопота непријатељ их је дочекао ватром. Под запгитом ноћи, уз добре водиче, а многи су и знали варошицу, борци су савладали спољну одбрану и упали у њу. Најтеже борбе вођене су око утврђених зграда, нарочито око зграде станице СДС. Непријатељ се жилаво бранио. Два борца су погинула (Милосав Митровић и Гаћеша) при покушају да*^баце~бомбе у зграду станице СДС. Пошто **Јтосада** није савладана до свануће, напад је прекинут; Јединиц1~су се повукле преко Рогачког брда. О овом нападу Окружни комитет Младеновца известио је 19. јуна Покрајински комитет Србије:

„16. о.м. наш батаљон је извршио ноћни упад у Сопот . . . Погинула су 3 жандарма, 5 чупаваца, њихов доктор и докторка и ликвидиран 1 петоколонаш . . . Ми смо имали два губитка . . .[298]

У време напада на Сопот, 3. и 4. четничка бригада корпуса КГГ претресале су Мали Пожацзевац, Ђуринце и Поповић, а потом су се пребациле у Јагњило. Од људства издвојеног из те две бригаде у њему је формирана једна јуришна бригада, јачине 560 људи, за улазак у 2. јуришни корпус IV групе корпуса. Сазнавши о извршеном нападу на Сопот, све три бригаде су, по наређењу команданта Космајског корпуеа, одмах кренуле према Космају и претрееале успутна села, јер је „група од 400 комуниста ноћас напала Сопот".[299]

УЈУ^ТРУ 16. јуна, одред и 1. батаљон су осванули у Дучини, а око 9 часова су прешли у Слатину, где их је један еељак обавестио да су Немци са 2 тенка и пешадијом на камионима стигли из Сопота у Дучину. Одлучено је да се Немци дочекају ватром. На путу Слатина—Бељина поседнут је вис (триг. 247) и рејон око њега.

Немачки тенкови и пешадија су се из покрета развили за борбу. Прво су отворили јаку ватру из топова, минобацача и аутоматског оружја. Потом еу прешли у напад. Одред и 1. батаљон су се под борбом повукли између Бељине и Рожанаца до Арнајева. Немци су се од Бељине вратили натраг у Сопот. Једна група бораца била је одсечена код Манића, али се после повлачења Немаца пробила ка Сибници и састала са главнином.

[298] *Зборник,* том I, књ. 20, док. бр. 154; и том I, књ. 9, док. бр. 51.
[289] Архив Србије, ЧА, „ДМ-ГГ-148" и „ДМ-ГГ-146".

Из Арнајева су одред и 1. батаљон, из даљине узнемиравани од четника, преко Рожанаца увече стигли у Сибницу, одакле су се после вечере упутили ка Дрлупу, зауставили у Једној шуми и преноћили.

Око 14 часова 17. јуна, док су се одред и 1. батаљон одмарали, из Сибнице их је напала Посавска четничка бригада Авалског корпуса. Под заштитом обезбеђења одред и 1. батаљон су посели вододелницу између Дрлупске и Сибничке реке и са ње одбили јуриш четника, а затим прешли у противнапад и потпуно их разбили. Убијено их је 12, а више рањено. Заплењено је десетак пушака, 1 пиштољ и 121) метака. Лакше је рањен заменик политичког комесара одреда, Љубомир Ивковић Шуца и остављен у Бабама на лечењу. Одред и 1. батаљон нису имали губитака. После ове борбе пребацили су се на Парцански вис, преноћили и преданили 18. јуна. У Парцанима су се 19. јуна раздвојили одред и 1. батаљон 2. шумадијске бригаде. Одред се исте ноћи пребацио, преко цесте и пруге Београд—Младеновац, сутрадан преданио у шуми између Ђуринаца и Малог Пожаревца, а затим продужио за Подунавље и Јасеницу. Штаб бригаде и 1. батаљон, са око 120 бораца и 3 зброојвке, упутили су се у крагујевачки округ. Они су се 20. јуна пребацили у Венчане у заселак Каменицу, да би ухватили везу са 1. шумадијским одредом. Сутрадан су со сукобили са Среским одредом СДС из Лазаревца, који је претресао Венчане. Повукли су се на Главицу (к. 344), где су имали окршај са четницима, а затим су се пребацили на Рудовачки забран (триг. 324). Ту је поново дошло до сукоба са четницима, на блиском одстојању, у шуми коју су четници претресали стрељачким стројем долазећи из Пркосаве. После краће бробе батаљон се одвојио од четника и 19/20. јуна пребацио на Букуљу.

БОРБЕ 2. БАТАЉОНА У КРАГУЈЕВАЧКОМ ОКРУГУ

Одмах после разбијања 2. шумадијске бригаде, делегат Покрајинслгог комитета Србије Душан Петровић Шане, формирао је два места за повезивање са разбијеним јединицама б?^ига^Д^е: први у Буковику и Орашцу, на који је упутио Славка Зечевића Владу, и други, у Бањи и Врбици, на који је, из болнице, упутио Илију Јовановића Лалу. Преко тих пунктова, и уз помоћ политичких радника орашачког и лазаревачког среза, до 23. маја увече успостављена је веза са 2. батаљоном бригаде. Око тог батаљона брзо су се окупиле све одвојене групе и појединци, осим оних који су се пробили у младеновачки округ.

После борбе у Даросави, 16. маја, непријатељ је задржао јаке снаге у крагујевачком округу, које су свакодневно крстариле селима и претресале сва места која су била подесна за одмор и задржавање јединица 2. шумадијске бригаде. Корпус КГГ почео је у то време припреме за формцрање 2. јуришног корпуса, који је требало да уђе у састав IV групе четничких корпуса.

Делегат Покрајинског комитета Србије Душан Петровић Шане опширно је писао 31. маја Окружном комитету Младеновца о разбијању бригаде и тражио податке о борцима који су се пробили у младеновачки округ. Стање у крагујевачком округу описује овако:

„Овамо реакција бесни. Четници су концентрисали велике снаге и вргие свакодневне претресе. Претреси су детаљни и врше се по свим селима, шумама, јаругама итд. Више од 10 дана космајски четници налазе се у Даросави и свакодневно врше претресе по њој. Иначе, изгледа да се на овом делу концентрисао цео Рудничкн корпус и још су му придодате неке снаге. Изгледа да су чврсто решени да пречисте са нама пре него што морају да крену поново на фронт. Говори се, међу њи.ил, да ће ускоро да крену на Дрину. Других непријатељских снага нарочито се не запажа, осим жандарма, који често са четницима одлазе у претресе. . [300]

О томе сведоче још два извештаја. Сресни комитет орашачког среза извештава 1. јуна Окружни комитет Крагујевца:

„У Аранђеловцу има преко 200 жандарма, јер су извршили нову мобилизацију жандарма. Они су у понедељак (29. маја — И. Ђ) *вршили претрес Копљара и Бање и стално су у покрету и на терену. У Бањи је стално 40 четника. Они стално одлазе у опленачки срез. Командант среза, неки Ђедо, звао је у Божурњу све учитеље и попове из среза и наредио поповима да предају веронауку, а учитељима да ђацима предају о трећем устанку и ко га води.. . Ђацима обавезно* да *уведу батинање и клечање на коленима, да би се деца научила дисциплини ..* [301]

А Илија Јовановић Лала извештава 6. јуна 1944:

„У Аранђеловцу извршено је масовно хапшење, око 40. Сви су спроведени у Крагујевац . :. Хапсе и по Врбици због конференција које су одржане о Ускрсу са избеглицама из Аранђеловца.

На станици у Аранђеловцу ухапшена су два човека из Београда, на дан 18. маја, у четвртак. Један је родом из Барошевца, други из Крагујевца. (Била су то два нова борца који су враћени из бригаде у Београд да допесу хартије — али су ухваћени — И. Ђ).

Чупавци се овде крећу у мањим групама, 30—100 највише. Дању шенлуче, пију, пуцају, иду по тројкама, посећују вашаре, литије итд. Преноћиште строго конспиришу и у први мрак га мењају. Причају да се налазе на *десетодневном одсуству, па ће онда једни* за *Црну Гору, а други за Банат. Сада врше мобилизацију девојака за болничарке. У првој партији је 70: по 20 из Брезовца и Трешњевице и 30 из Шаторње. Сељаци су страховито нерасположени овом мобилизацијом .. .* [ш]

[300] **Архив Србије, ОК Мл.-б29.**
[301] **Архив Србије, ОК Мл.-431.**
[801] **Архив Србије, ОК Ар.-435.**

Из Орашца су се пребацили 2. батаљон и 1. шумадијски одред 24. маја преко Буковика и планине Букуље у Бању, где су разбили четничку посаду, ухватили и казнили једног четника, запленили око 200 метака и нешто опреме. Из Бање су прешли у Липовац. У село су ушли 25. маја увече, по киши. Код сеоског попа ухватили су једног четничког капетана, који је прибављао оружје за четнике. Одатле је батаљон отишао на планину Венчац. Уз пут им је, пре него што је саслушан, побегао ухваћени капетан (Ђорђе Кујунџић), а батаљон је продужио ка Букуљи, где се састао са групом Јове Рогана, која се вратила са Рудника.

Са Букуље је 2. батаљон кренуо прама Руднику. У Горњој Трешњевици задржао се 29. маја до мрака и наставио покрет правцем: Грчки гроб (к. 641)—Клокотић—Руднички Корушец. Ту је колона скренула на запад и избила на Орловац (к. 561), где је преноћила и преданила 30. маја.

Четници су пратили покрет 2. батаљона. Командант 1. батаљона Качерске четничке бригаде известио је 30. маја свога команданта:

„Јуче су комунисти прешли из Брезовца и дошли у с. Г. Трешњевицу, а ноћас су прешли иза Клокотића по врху Босуте, па кроз Руднички „Корушец", испод Рудника прешли у Рудничку планину. Има их 64 (шездесет четири). Има их доста без оружја. Држим везу са Гардом која их гони".[303]

Још од Венчаца је колону 2. батаљона пратила 2. бригада корпуса КГГ тражећи црилику да га нападне. Код Босуте и Заграђа њој су се придружили 1. и 2. батаљон Качарске бригаде Рудничког корпуса. Како су претпостављали да је 2. батаљон ушао у Рудничку планину, ујутру 30. маја кренули стрељачким стројем са линије Војковци—Јарменовци. Детаљно су претресали терен и саму Рудничку планину, али нису нашли 2. батаљон, јер се он није тамо ни налазио.

Четницима се у зору нцредног дана придружио у 2. батаљон Таковске четничке бригаде, па су и 31. маја заједно претресали Рудничку планину. Претраживали су Качморке, Мали Штурац, Гај, (превој), Калуђерске ливаде, Жагарове колибе и друге терене, али нису наишли ни на трагове партизана. Пред свануће 1. јуна батаљони Качерске бригаде вратили су се са планине Рудника у Драгоељ, где су сазнали да су „комунисти били на Орловцу и одатле се вратили на планину Букуљу".[304]

У току ноћи 30/31. маја, 2. батаљон и Шумадијски одред пребацили су се са Орловца у Гараше, на планину Букуљу, где их је непријатељ открио. Одреди СДС упућени су 31. маја из Аранђеловца и Белановице да их нападну са две стране. Али, 2. батаљон

»[303] Архив ВИИ, ЧА, К-76, рег. бр. 9/3.
»[304] Архив ВИИ. ЧА, К-76, рег. бр. 17/3.

и одред су непримећено напустили Букуљу и отишли на Венчац, те тако заметнули траг.

Са планине Венчаца, 2. батаљон и одред упутили су се ноћу 4/5. јуна преко планине Букуље, Буковика и Пресеке у Копљарски забран, где су преданили 5. јуна. Увече су упали у Белосавце, ухватили једног четничког курира и запленили четнички магацин хране (мед, сланина, пршута и друге намирнице) и опреме (одећа и обућа). Око поноћи је окупљено скоро читаво село. Део намирница је враћен сељацима. Славко Зечевић им је говорио о четничкој издаји и позвао их на сарадњу са народноослободилачким покретом. У зору 6. јуна, одред и 2. батаљон су се вратили у Копљарски забран. Ту их је истог дана пре подне напао четнички батаљон 2. бригаде корпуса КГГ (око 100 четника). Нападао је од Стојника (орашачког), преко реке Мисаче. Батаљон и одред су са ивице шуме дочекали четнике ватром, а затим их гонили до Бањевца и пута Орашац—Марковац. Убијена су 3, а заробљена 2 четника. На повратку у Копљарски забран, 2. батаљон и одоед морали су да воде још једну борбу. Наиме, у Белосавце је тог јутра упао одред СДС из Тополе (50 стражара, под командом окружног начелника СДС), ради увиђаја у заплени четничких магацина. Када је почела борба, одред је кренуо у помоћ четницима. Сударио се са 2. батаљоном и одредом када су се, после протеривања четника, враћали у Копљарски забран. После кратке борбе, одред СДС је одбачен у Белосавце, одакле се одмах повукао у Тополу. Убијено је 7 стражара СДС, а заплењен 1 холандски пушкомитраљез.

Из крагујевачког округа упућен је каманди СДС у Београду извештај о овој борби:

„6. јуна у 18 часова, једно одељење СДС, јачине 26 стражара и 4 официра, под командом окружиог команданта, сукобило се код с. Марковац и Белосавци (10 км сев. од Тополе) са групом од 250 комуниста, који су се били пребацили из београдског округа. После двочасовне огорчене борбе одељење СДС било је принуђено да се повуче ка Тополи, а комунисти су одступили ка гг.риторији београдског округа. У овој крајој борби . .. на страни СДС погинула су 2, а рањен 1 стражар".

Истог дана, из Младеновца је дошла једна немачка јединица до пута Стојник—Бањевац, ту се задржала до послеподнева и вратила назад не предузимајући ништа.

Борба вођена 6. јуна са четницима и СДС повратила је самопоуздање бораца, које је било доста пољуљано поразом у Даросави.

Како је место боравка 2. батаљона и одоеда овим борбама било откривено, постало је сувише опасно задржавати се дуже на њему, па су они одмах напустили Копљарски забран и после једног сата стигли у Орашац. Два наредна дана, 7. и 8. туна. 2. батаљон и одред кретали су се по селима између Бук^ље и Космаја, а 9. јуна су креданили у Гарашима, на планини Букуљи, извиђали и припремали се за наггад на Даросаву. Око 24 часа 9/10. јуна упали су у Даросаву. На железничкој станици запленили су 4 вагона пше-

нице и поделили сељацима, запалили 6 вагона на колосецима, порушили станичне уређаје и покидали везе.

Много Дароеаваца је дошло да поздрави борце и донело им храну. Говорио им је Душан Петровић Шане.

Одржан је и састанак штабова 2. батаљона и одреда са политичким радницима, на коме је одлучено да се 2. батаљон и одред пребаце у качерски орез.

О упаду у Даросаву, из крагујевачког округа упућен је овај извештај команди СДС у Београду:

„9. јуна у 24,00 на ж. станици Даросава запаљено је од стране сто колуниста 6 вагона, разлупана ралпа, вага, телефон и посечено 8 телефонских стубова. Пре него што су уништили телефон колунисти су телефонирали железничкол чиновнику у Аранђеловцу и поручили коландиру одреда СДС, капетану Михаиловићу, да ће се сјединити са *једнил јакил одредол, који је дошао из Срела, и да ће онда напасти и уништити његов одред".*

Пре подне 10. јуна батаљон и одред су се из Даросаве пребацили у Прогореоце. Сутрадан су преданили у Живковцима, а 12. јуна осванули у Босути, на Чаћевцу (к. 353), с намером да ту предане. С тог места лако се контролисао пут до Белановице, центра кач^рског среза, до испод Чаћевца, али му се могло прићи и прикривеним путевима. Сресни одред СДС из Белановице је на неки начин открио „150 комуниста на Чаћевцу" и преко Драгоља и Босуте непримећено се привукао њиховом даништу. Када је око 12 часова етражар пуцњем алармирао 2. батаљон и одред, одред СДС је у исти мах изненадном јаком ватром засуо место на коме су се налазили. Погинула су 3 борца: Илија Стојић, Радован Грујић (Мали Лика) и командцр чете Душан Миливојевић Бањанац. Било је то велико изненађење. Командант 2. батаљона и борац Драго Бошковић задржали су ватром пушкомитраљеза напад одреда СДС и штитили повлачење осталих на повољније положаје. Оштра борба вођена је од 12 до 17 часова. Неколико стражара из одреда СДС је убијено, а више рањено.

Батаљон и одред су се са Чаћевца повукли у Горњу Трешњевицу, а одатле прешли у Липовац; 13/14. јуна наставили су иокрет цреко планина Венчаца и Букуље и у свануће стигли у Даросаву.[305]

Батаљон и одред су се 15. јуна одмарали између Рудоваца, Пркосаве и Даросаве (у Рудовачком забрану). Око 9 часова на њих је наишао 5. батаљон и штабна чета Лазаревачке четничке бригаде, којима се убрзо придружила читава бригада. Батаљон и одред су се под борбом повлачили ка Трбушници, а када су обавештени да се у њој и Крушевици налазе Качерска и 2. бригада корпуса

[305] **Око 13 часова 14. јуна, претресајући рејон Вагана, 4. батаљон четничке Качерске бригаде наишао** је **на одељење партизана и напао га. У борби четници су заробили црвеноармејца Херасима Аверјана, који је побегао из немачког заробљеништва и прикључио се партизанима, а стрељали га на Вагану.**

КГГ кренули су на запад, у Бистрицу, па одатле на север, у Мале Црљене, затим прешли цесту и пругу између Барошевца и Рудоваца. Када су били испред Пркосаве наишао је Сремски одред СДС из Лазаревца, који је долазио из Барошевца, избио на косу изнад пруге и отворио ватру по левом боку и зачељу колоне. Борбу са њим прихватио је Шумадијски одред, који се кретао у заштитници. У усеку пута рањена су 2 борца. Колона је наставила покрет преко Пркосаве, Тулежа и Дрлупе до косе у Великој Иванчи. Првобитна је замисао била да се колона преко Пркосаве пребаци у Даросаву. Тај обилазни маргц је био изнуђен јер су се Качерска и 2. бригада корпуса КГГ у то време пребацивале правцем Трбушница—Прогореоци—Даросава на Жути Оглавак. Сутрадан, 16. јуна, 2. батаљон и одред преданили су у забрану села Стојника (орашачког), код Хуговог мајдана.

Командант~ Српске државне страже, у наредби бр. 55 од 13. јула 1944, написао је:

„15. јуна 1944. године у Рудовачком забрану одред СДС из Лазаревца, јачине 1 официр и 50 стражара, сукобио се са групом од око *50 комунистичких бандита непознатог вође. Борба је трајала од 17 до 19 часова, када су комунисти присиљени на повлачење . .."*

Славко Зечевић Влада, који се тада кретао са 2. батаљоном и одредом, известио је 16. јуна Окружни комитет Крагујевца:

„Ми смо јуче покренути. Стражари нису били будни. Један сељак из Пркосаве био је ухваћен и побегао. Изгледа да смо пријављени.. .

Ми смо окренули ка Трбушници, скренули ка Бистрици, па ка Црљенима, изманеврисали непријатеља и зашли му иза леђа. Непријатељ се кретао ка вису. Ми смо скренули ка друму, између Барошевца и Рудоваца, да би избили на усечен пут, који води ка Пркосавачком вису. Непријатељ је посео друм, а делом снага у стрељачком строју игиао за нама. Кад смо прелазили пругу непријатељ је избио на косу изнад пруге и осуо ватру на нас. Одред је штитио пребацивање. Лако су рањени у усеку пута један друг из Космаја и мала Рада. Обоје иду са нама.

Даље нас непријатељ није узнемиравао. Продужили смо преко Пркосаве, кроз Тулеж, Венчане, Дрлупу, до коса Иванче. Данас смо у Стојнику. Данићемо у забрану код Хуговог мајдана. . . Ако можеш доћи, чекаћемо те код бараке.

Да би извршили акцију, одабрали смо ово мес.то".[ш]

Преко Мисаче у Велику Иванчу је стигао Руднички корпус, а у Даросаву 2. бригада корпуса КГГ. Према договору с Космајским корпусом КГГ, Лазаревачка бригада је 16/17. јуна кренула преко

®[м] **Архив Србије, ОК Ар.-444.**

Стојника за Јагњило, где је требало да учествује „у борби против комуниста" у том крају. Око поноћи она је још у у Сгојнику наишла на заседу 2. батаљона и одреда, па се после краће борбе иовукла и 17. јуна увече вратила у колубарски срез.[307]

После пола ноћи, батаљон и одред су се пребацили из Стојника, преко Мисаче ;и Жутог Оглавка (к. 371) у Иркосаву. Сукобили су се око 10 часова, између Рудоваца и Барошевца, са сре-ским одредом СДС из Лазаревца и са њим водили борбу до 12 часова.

Непримећени од непријатеља, 2. батаљон и одред су 17/18. јуна прешли на планину Букуљу и остали на њој 18. и 19. јуна, 19/20. јуна наставили су покрет преко Вукосаваца, Јеловика, Живковаца, Калањеваца, Шутаца и Брајковца на Закинац, где су преданили 20. и 21. јуна.[308]

Руднички корпус (Качерска и Лазаревачка бригада) вратио се 17. јуна увече у качерски и колубарски срез. Лазаревачка бригада била је 19. јуна у Јунковцу, а Качерска, пошто је обавештена од 2. бригаде корпуса КГГ „да се 200 комуниста креће од Сопота у правцу Букуље", 20. јуна посела Живковце, Широковац и Босуту.[300]

Према обавештењу 3. бригаде корпуса КГГ, група комуниста је 21/22. јуна из рејона Парцана продужила за Дрлупу, а друга група комуниста налазила се у Великој Иванчи, на меету званом Рајина вода. Штабна чета и 2. батаљон те бригаде нренули су, правцем Ропочево—Тресије—Рогача, ка Великој Иванчи, да нападну групу на Рајиној води. Среском одреду СДС у Младеновцу наређено је да и он нападне нравцем Пружатовац—Корађица (заселак Миленићи), а 1. и 3. батаљон 3. бригаде требало је да ухвате везу с одредом СДС и затворе правце ка селима Међулужју и Пружатовцу. То наређење корпуса КГГ 3. бригада је добила са закашњењем, па је и њена акција у целини закаснила.[310]

У ствари, од Сопота и Космаја вратили су се у крагујевачки округ штаб 2. шумадијске бригаде и њен 1. батаљон, а у Великој Иванчи, односно Рајиним водама, били су 16. и 17. јуна 2. батаљон и 1. шумадијски одред, који су преко Пркосаве, Рудоваца и Трбушнице прешли на Букуљу.

Качерска бригада је 23. јуна наставила да трага за „комунистима" у Прогореоцима и Даросави, одакле се преко Орловице и Шутице упутила на планину Букуљу. Тада су се на Букуљи налазили штаб бригаде и 1. батаљон. Они су се исцред четника пребацили преко Каменара и Вукосаваца у Босуту. Качерска четничка бригада се тада поделила: два њена батаљона кренула су за штабом бригаде и 1. батаљоном, а два су остала на Вагану, Трбушници и Крушевици.

[307] Архив ВИИ, ЧА, К-76, рег. бр. 33/3.
[30В] Архив ВИИ, ЧА, К-76, рег. бр. 39/3.
[30»] Архив ВИИ. ЧА. К-76, рег. бр. 33/3. Качерска бригада је 21. јуна обавештена да се комунисти налазе на Букуљи, па је одмах кренула преко Гараша и Вукосаваца да их нападне.
[<»] Архив Србије, ЧА, „ДМ-ГГ-158".

Командант Качерске четничке бригаде жалио се 23. јуна команданту Рудничког корпуса да „десет дана јури за комунистима у орашачком и колубарском срезу", а корпус КГГ, чије је то било подручје, „за то време шета од ручка до ручка. Када су били у Гарашима комунисти су се на 1 км од њих пели по трешњама", пише он и тражи да се врати у „свој" качерски срез.[311]

Предвече 23. јуна Качерска четничка бригада је напустила рејон Букуље, Вагана и Крушевичког виса и вратила се у качерски срез.

Иначе 23. јуна увече, на Крушевички вис су стигли штаб 2. шумадијске бригаде са 1. батаљоном, 2. батаљон и 1. шумадијски одред. Тиме је прикупљање јединица 2. шумадијске бригаде завршено. Прошао је један изузетно тежак период њеног борбеног пута. После много жртава и тешкоћа она га је, ипак, успешно савладала. Могло се приступити њеној реорганизацији.

СТАЊЕ У КРАГУЈЕВАЧКОМ ОКРУГУ УОЧИ РЕОРГАНИЗАЦИЈЕ БРИГАДЕ

Делегат Покрајинског комитета Србије, Душан Петровић Шане писао је 31. маја Окружном комитету Младеновца:

„Потребно је да ми одмах пошаљете тачан број бораца који су се одвојили и пребацили на ваш терен, и, друго, да ли су они са собом донели који аутомат.

Док сакупим ове групе и средим донекле ствари, па ћемо видети, шта ћемо даље . . ,"[312]

Душан Петровић 10. јуна поново пише истом комитету:

„Овамо је реакција прилично опала. По свему изгледа, но још није проверено, да је један део четничких снага већ кренуо на фронт.

Срба и Пера се налазе свакако тамо. Одмах их упутите, са свим партизанима који су се пребацили тамо, овамо на терен. Најбоље би било када би одмах кренули са курировм, ако не, онда кад стигну да стигну, нека се јаве у село Прогореоце и ту нека траже везу.

Овде су већ сакупљени (2. батаљон и 1. шумадијски одред — И. Ђ) и крећу се заједно. Пре неколико дана имали су богзбу са четницима и одмах после, истог дана, и са жандармима. Наши су их гадно помлатили . . .

Пре два-три дана пронашао сам два друга. Један је од њи.т поручник наше војске. Одвојили су се од дивизије код Ужичке По-

[311] **Архив Србије, ЧА. „ДМ-ГГ-158".**
[812] **Архив Србије, ОК Мл.-629.**

жеге. Они су били и са нашом бригадом (1. гиумадијском — И. Ђ). Она је исто била код Ужица. И Вук (Мома Марковић — И. Ђ) се налазио ту. Причали су нам пуно новости. Брадоња (Радивоје Јовановић — И. Ђ) је унапређен у чин потпуковника. Друг Миша, бивши командант вашег одреда (Михаило Гавриловић — И. Ђ) унапређен је у чин мајора . . "[313]

На појачану војну и политичку активност непријатеља Окружни комитет Крагујевца одговорио је својом појачаном политичком активношћу, јачањем 1. шумадијског одреда и 2. шумадијске бригаде. Од 12. до 14. јуна Окружни комитет је одржао састанак. У извештају секретара комитета дата је оцена ситуације у том периоду и оптимистичка процена њеног развоја. У њој се, између осталог, каже:

„Стојимо пред најодлучнијим догађајима од почетка рата. Други фронт на западу је отворен. Сви су изгледи да ће на том делу фронта борба попримити најозбиљнији карактер. Офанзива савезника у Италији постаје сваким даном све јача. После извесног затишја на Источном фронту борбе опет оживљавају. Црвена армија започела је своју офанзиву на северном фронту. Свакако ће ускоро започети офанзива дуж целог Источног фронта. Фашистичка Немачка преживљава озбиљну кризу. Њене армије неће бити у стању да одоле нападима и да зауставе победоносни ход Савезника. Фашизам се није никада налазио ближе својој пропасти. У вези са отварањем другог фронта још јаче оживљава ослободилачка борба у свим земљама поробљене Европе.

[313] Архив Србије, ОК МЛ.-650, ОКЧ-28 и 31; Архив за раднички покрет Југоелавије, Србија П/183. Били су то поручник НОВЈ Радивоје Ћусловић, обавештајни официр, и водник Виден Мићић, оба из 2. пролетерске бригаде. Око 20. априла Ћусловић је код Ариља добио задатак да са групом извиђача на препад ослободи из четничког затвора у Латвицама борце бригаде које су четници заробили на десној обали Дрине.

У Латвицама одељење није нашло затвор, јер су га четници у међувремену негде преместили, па је кренуло за бригадом. Ударна група бригада се већ била пребацила прско Западне Мораве и пробијала ка Ваљеву, а непријатељ јаким снагама запосео долину реке, па је одељење остало одсечено. Неколико дана оно се кретало око Клокоча и Благаја, где су га открили четници. Ћусловићу је, као обавештајцу, било познато да је планирано пробијање Ударне групе у Топлицу, па је претпостављао да ће бригада од Ваљева кренути преко планине Рудника за Топлицу. Зато је тражио од одељења да се пребаце на Рудник, тамо сачекају бригаду и врате се у њсн састав. Његов предлог је прихватио само Мићић. Остали су радије хтели да чекају повратак бригаде тамо где су се затекли. Ћусловић и Мићић су, преобучени у четнике, кренули на Рудник. Прешли су преко планине Јелице, чамцем се пребацили преко Западне Мораве^ код Мрчајевапа и гт^гли^ у Прислонијју, Ћусловићево родно села ГСако""покушај да" уХВате везу са Чачанским одредом није успео, њих двојица су се, тражећи партизане, пребацили преко Вујна, Рудника и Букуље и стигли до Космаја. Како их ни ту нису нашли из Дрлупе су се вратили преко Раниловића у Даросаву. После много перипетија и распитивања, из Даросаве су упућени на кућу Добривоја Доше Јовановића. зв. Дражкћ. где су око 7. јуна 1944. године успоставили в е з у с а партизанима Шумадије.

У нашој земљи све јаче се шири ослободилачка борба. Наша НОВ води успешне офанзивне бојеве. Пламен народног устанка обухватио је читав југ Србије. У централној Србији бесни сваким даном све јача реакција. Из страха због прелаза наших преко Дрине и, у вези с тим, дизањем устанка код нас, окупатор са својим слугама спроводи најкрвавији терор. Четничке банде потпуно су се слизале са окупатором. У њиховим редовима сваким даном осећа се све већа деморализација. То долази отуда: 1) услед великих губитака у борби против наше војске на ужичком фронту, друго, услед и даљег сталног притиска окупатора да *поново крену на фронт на Дрини, и, треће услед промена које су настале у емигрантској влади. У Србији ми стојимо пред оживљавањем народног устанка..* [314]

На основу такве процене наметала су се два оеновна задатка: да се појача политички рад **у** народу и његова мобилизација за борбу, и да се што пре реорганизује 2. шумадијска бригада и оепособи да буде ударна снага народноослободилачког покрета Шумадије, а упоредо са њом да јачају и одреди.

Делегат Покрајинског комитета Србије Душан Петровић Шане писао је 17. јуна Окружном комитету Младеновца о проблему реорганизовања бригаде овако:

„Са Србом и Пером (командантом и политичким комесаром бригаде — ЛГГТ.* **5)** *нисам још ухватио везу. Тек сам јуче обавештен да су стигли на овај терен и истога дана су потерани од четника. Верујем да ћу убрзо ухватити везу са њима ... Бићу приморан да обојицу_ сменим Јл^ ставим под партијску истраГлГ~ до даље одлуке Партије.*

Ето, и та околност ставља ме пред један нов проблем, проблем нових руководилаца. Најзад, ја мислим да ће се и то некако решити. Друга Петријевца (Драгољуба Драга Стефановића — И. Ђ) гледаЗгу на сваку^лачип-да валпашлљрм . ..

За сада бригадсГби м&ралхг да се креће на вашем и овом терену. Ускоро очекујте бригаду, стићи ће тамо".[315]

У извештају Покрајинском комитету Србије, од 20. јуна, Душан Петровић Шане се такође осврће на реорганизацију бригаде:

„Даље, ја ћу да поставим ново руководство, а према броју бораца и квалитету руководиоца видећу да ли би се они (батаљони — И. Ђ) кретали моментално као батаљон или бригада. Уосталом, перспектива је повољна и ако одмах не формирам бригаду то би ипак ускоро било.

[314] **Архив Србије, ОК Ар.-441. На овом састанку Окружног комитета било је 7 тачака дневног реда: 1) Извештај секретара, 2) Организационо питање, 3) Политичко-просветни рад, 4) Рад по војном питању, 5) Рад по НОО, АФЖ, СКОЈ-у и УСАОЈ-у, 6) Критика и самокритика, и 7) Разно.**

[315] **Архив Србије, ОК Мл.-671.**

За нас је највећи проблем муниција. То нас често доводи у такву ситуацију да узмичемо и тамо где то не би никако смели да чинимо. Помозите нас у томе .. .""[16]

У другом извештају, послатом истог дана, он је известио Покрајински комитет да још није ухватио везу са Србом и Пером, али ће је ухватити за 2—3 дана, а у закључку наводи да су борци „изгубили у њих свако даље поверење" и зато предлаже „Партији да их најстрожије казни".

Опште стање у Шумадији у односу на рад и понашање непријатеља у то време може се видети и из ових неколико наших и непријатељевих докумената.

Окружни комитет Младеновца известио је 19. јуна Покрајински комитет Србије о стању у свом округу:

„Четници младеновачког и космајског среза кренули су у правцу Шу.Ладије рагујевачког округа — И. Ђ), како се говори за Дрину, те је на терену остала само мања група њихових снага.

Број непријатељских снага је без промене, 400 добровољаца (СДК — И. Ђ) који су извесно време били у Белом Потоку (Врачар) ради обезбеђења чланова Недићеве владе, вратили су се натраг у Смедерево . . ,"[317]

Партијски комитет качерског среза известио је 20. јуна Окружни комитет Крагујевца да непријатељ највећи притисак врши на села Шутце, Калањевце, Босуту и Пољанице. Четници су у Шутцима заклали Олгу Тодоровић, сарадника НОП-а, коју су провокацијом открили порушили јој кућу, а мужа и дете избацили на улицу. У срезу је Качерска четничка бригада са око 150—170 четника и око 120 стражара СДС среског одреда у Белановици. Остале четничке снаге упућене су на Дрину. Четници батинају и тероришу сељаке, а терају их и у сеоске страже. Пород четнике не воли али их из страха слуша.[318]

Сутрадан, 21. јуна, секретар Среског партијског комитета Милан Ђуровић Црни и члан тог комитета Димитрије Ђурђевић Диша, са Добривојем Гајићем Дачом, свратили су да предане код једног сељака у Јунковцу. Он их је издао ^четТТИцима^ који су их опколили у кући. Из обруча се пробио Дача, а Црни и Диша су се борили док су имали муниције и јуначки изгинули.[319]

Шта су све четници радили каквим методама и са каквим циљем, посведочиће неколико докумената из њихове архиве.

Командант Лазаревачке бригаде наредио је 16. марта 1944. године равногорском одбору Стубице:

[3,9] **Архив за историју радничког покрета Југославије, Србија Н/183 и 184.**
[317] **Зборник, том I, књ. 20, док. бр. 154.**
[318] **Архив Србије, ОК Ар.-448.**
[819] **Архив Србије, ЧА, „ДМ"-РК-41.**

„По питању дуговане уеквизиии-јеокупатору доносим следећу одлуку: председник равногорбког одбора у сагласности са четовођом села сазваће своју седницу и на седници региити питање дуговања реквизиције, пошто постоји бојазан да ће можда доћи казнена немачка експедиција у овај срез ради прикупљања дуговане реквизиције. После седнице сазвати збор и народу саопштити своју одлуку ...

Председници равногорских одбора, по одржаној седници доставиће писмени извештај о донетој одлуци команданту среза".[320]

Командант колубарског среза наредио је 20. марта равногорским одборима у орезу да му доставе тражене извештаје, а за њихово недостављање одредио казне:

„За неизвршење ове наредбе следују казне: новчана казна до 5.000 динара, затвор од 10—30 дана и батине. Затвор се издржава у централном притвору команданта среза, о трошку осуђеника"[321]

Командант Лазаревачке четничке бригаде наредио је 20. маја равногорском одбору Бурова да испоручи: 1.000 кг кукуруза, 100 кг пасуља и 20 кг масти до 1. јуна, уз овакву претњу за случај неизвршења:

„Поводом предњега никакав изговор неће се узимати у обзир, већ ће се одмах поменути одбор лишити слободе и ставити под преки суд.

Напомињем да одбор *добро обрати пажњу* <3а се *пасуљ и кукуруз не мешају са песком као што је то био случај са ранијим испорукама .. ,"*[322]

Командант колубарског среза следио је цример команднта Лазаревачке бригаде. Он је за слаб рад равногорских одбора и ради „чувања угледа организације", за недолазак на седнице, невршење дужности и непоступање према наредбама прописао једну од следећих казни члановима одбора: затвор до 30 дана или 50 батина, а могу се истовремено применити и обе казне; упућивање на војну вежбу, а према „особама доброг имовног стања" и новчана казна до 100.000 динара.[3*23]

Све четничке мере, од убиства припадника и сарадника НОП-а до разних забрана сељацима, имале су само један циљ: да народ заплаше и одвоје од НОП-а, односно, да НОП изолују и тако га лакше разбију и униште. То је, уосталом, од њих и окупатор тражио.

4

Ето, у таквим условима, састали су се 23/24. јуна на Крушевичком Аврису 2. чата ДМ"-РК-12. шумадијске бригадеТТГб дана после

[320] **Архив Србије, ЧА, „ДМ"-РК-9.**
[321] **Архив Србије, ЧА, „ДМ"-РК-12.**
[322] **Архив Србије, ЧА, „ДМ"-РК-28.**
[323] **Архив Србије, ЧА, „ДМ"-РК-36.**

њиховог принудног раздвајања у Даросави. У строју батаљона било јв 93 борца мање.

Разбијање бригаде имало је тешке последице — како због губитка великог броја бораца, тако и због успоравања развоја борбе у Шумадији у тренутку када су постојали сви услови за њен нагли и брзи успон. Али ни после тога борбена активност јединица бригаде није престала. Све су оне, у мањим формацијама, наставиле бескомпромисну борбу против непријатеља у рејонима у којима су се нашле. Изводећи час мање час веће акције постепено су се окупљале — у младеновачком округу око штаба бригаде и 1. батаљона, а у крагујевачком округу око 2. батаљона.

Батаљони су се састали 23/24. јуна 1944. на Крушевичком вису, да опет буду бригада.

РЕОРГАНИЗАЦИЈА БРИГАДЕ И ЊЕНА ДЕЈСТВА ДО КРАЈА 1944. ГОДИНЕ

РЕОРГАНИЗАЦИЈА БРИГАДЕ

На Крушевичком вису 24. јуна окупили су се штаб 2. шумадијске бригаде, њена два батаљона, 1. шумадијски одред и један број политичких радника. Укупно је било око 150 бораца. Тог дана је реорганизована бригада. У њен састав су ушла два њена ранија батаљона и 1. шумадијски одред, од којег је формирана ударна чета. Изван састава бригаде у крагујевачком округу остала је само једна борбена група за извршавање мањих задатака и обезбеђење Окружног комитета Крагујевца.

Бригада је сада имала два батаљона и ударну чету. Трећи батаљон није формиран због малобројности бригаде. Батаљони су имали по две чете, свака по 30—35 бораца. Када је почетком јула у бригаду ступио већи број нових бораца, у батаљонима су формиране и треће чете.[324]

Бригада се 25. јуна увече са Крушевичког виса пребацила у Буковик, у један забран у засеоку Јовановићи (Држићи). Ту је делегат Покрајинског комитета Србије Душан Петровић Шане одржао састанак са штабом бригаде. Анализиран је рад ранијег штаба, да би се стекло искуство, а у погледу будућег начина руковођења и командовања бригадом у борби, за време марша и одмарања речено је:

[3-4] **Штаб бригаде је изгледао овако: командант Живомир Белошевић Бора, политички комесар Славко Зечевић Влада, заменик политичког комесара Дмитар Кораћ (примио дужност 13. августа), начелник штаба Миливоје Јаковљевић, руководилац СКОЈ-а Петар Марић Јастреб, санитетски референт Жарко Бссара и интендант Владан Мићић; штаб 1. батаљона: командант Радивоје Ћусловић (уједно заменик команданта бригаде), политички комесар Јован Роган, заменик политичког комесара Мирослав Лазовић Мирко, а командири чета су били: Прве Богдан Опачић, уједно заменик команданта, Друге Велимир Вељa Јоксимовић; штаб 2. батаљона: командант Душан Павловић Бора, политички комесар Драгутин Павличић Душко, заменик политичког комесара Радојка Вујачић Ружа, руководилац СКОЈ-а Дара Станић Мара, а командири чета: Прве Милорад Прокић (Миле Стомаклија), уједно заменик команданта, Друге Милутин Ранковић Чеда; командир Ударне чете био је Бракко Ковачевић (Жика Морнар), политички комесар Станимир Пауновић Уча (после његове погибије Александар Аца Лупшић) и заменик командира Светомир Андрић (Света Даросавац).**

— да бригада сваког тренутка мора бити спремна за борбу са непријатељем, мобилна, покретљива и борбена, а цео њен састав добро обучен;

— да бригада мора увек извиђати, осигуравати се и обезбеђивати на ш(ирем подручју и бити етално активна; да се не сме задржавати дуже од једног дана на истом месту, како би избегла изненађења;

— да штаб бригаде мора стално пратити и добро познавати ситуацију, посебно снаге, распоред и намере непријатеља на подручју на коме делује; да одржава непосредну везу са Окружним комитетом, среским руководствима и политичким радницима на терену, користи њихову помоћ и сарадњу; да сваку акцију планира, а борце и старешине на вре(ме припреми; да у борби и ван ње штабови и старешине сигурно командују јединицама, намећу непријатељу борбу у за њега неповољним условима и не дозволе му да бригаду, нити било који њен део, изненади;

— да тежиште борбених дејстава бригаде мора бити на разбијању и уништењу непријатељских јединица, а не само њихово растеривање, заплена муниције, хране и опреме;

— да за неко време бригада треба да изводи лакше, а тек потом, када се етекне искуство и поуздање, теже и сложеније борбене задатке;

— да на терену одмах почне са формирањем сталних обавештајних пунктова, на које ће се ослањати и обавештајна служба бригаде;

— да се анализирају ток и резултати сваке борбе, извлаче поуке и искуства.

Речено је и то, уколико губици у борбама буду велики, треба утврђивати ко је за то одговоран.

Основни захтев је био да реорганизована бригада постане ударна песница НОП-а Шумадије у бо>рби против окупатора и домаћих издајника, на коју ће се ослањати остале снаге НОП-а Шумадије; да онемогући учвршћивање организација четника Драже Михаиловића и других издајника; да убрза окупљање народа око НОП-а и мобилише нове борце за бригаду и одреде у Шумадији; да садејствује са јединицама НОВ и изврши војно-политичке припреме за коначно ослобођење Шумадије, а извршава и друге задатке који јој буду поверени у борби за коначно ослобођење земље.

Бригади је одређено да се до даљег креће у рејону планине Букуље, Вагана и села Гараша, Крушевице и Трбушнице.

Душан Петровић Шане известио је Покрајински комитет Србије 27. јуна, из Даросаве, о следећем:

„Пре два дана средио сам стање у војсци и наново сам формирао бригаду. Она је већ погила на терен. Верујем **да** *ће нагиа бригада брзо ојачати. За сада она броји два батаљона.. ."*[325]

[325] **Архив за историју радничког покрета Југославије, Србија 11/184.**

А као секретар Окружног комитета Крагујевца писао је 1. јула Окружном комитету Младеновца:

„Срба је стигао овде пре десет дана и одмах по његовом доласку приступио сам реорганизовању, поновном формирању бригаде.

Бригада је поново формирана. Штаб је прилично добар. Њено бројно стање је моментално 120 бораца (без 1. шумадијског одреда — И. Ђ). Потребно је све предузети да се бригада гито пре бројчано ојача.

У бригади се налази 33 борца са вашег терена и 10 Београђана, који су дошли преко вас. Потребно је одмах да све борце који су били у бригади поново прикључите.

Друго, ако вам је одред нарастао, да одвојите један део за бригаду и, треће, као најважније, да другове који су дошли из Београда, и који и у будуће буду долазили, прикључите бригади, а један мали део задржите за ваш одред.

Потребно је, другови, да бригаду што пре бројчано и квалитетно ојачамо, јер сваким даном указују се све бољи услови да бригада крене и изван нашег терена. Даље, ообавештен сам да сте од другова Пожаревљана добили известан број аутоматског оружја. Било би потребно да од тога одвојите нешто и за бригаду. То би свакако било потребно;

Дакле, одмах приступите одвајању бораца за бригаду, док се она буде још кретала на вашем терену. Нарочито те Београђане укључите . . .“[32в]

УСПЕШНО ВАТРЕНО КРШТЕЊЕ

Од 16. маја у Даросави се налазила стална посада, четничка Јуришна бригада корпуса КГГ. Окружни комитет Крагујевца будно је пратио њен рад и кретање, и бирао погодан тренутак за њено разбијање. Зато је желео да му 2. шумадијска бригада буде у близини, сцоемна да брзо ступи у акцију.

Душан Петровић Шане наредио је 25. јуна увече штабу бригаде да три наредна дана бригаду држи откривену на Букуљи и чека позив за напад на Јуришну бригаду корпуса КГГ у Даросави.

Сутрадан, 26. јуна, штаб бригаде је добио обавештење да су неке јединице корпуса КГГ кренуле из Бање и Брезовца ка Букуљи, па се бригада пребацила у Крушевицу где је преданила. Ту је штаб бригаде добио обавештење од политичких радника колубарског среза да Руднички корпус припрема велику прославу Видовдана (28. јуна) у Дудовици.[327]

[32в] Архив Србије, ОК Мл.-609.

[327] Видовдан, као дан сећања на битку са Турцима на Косову пољу, 28. јуна 1389. године, слављен је као празник у краљевини Југославији.

Штаб бригаде се нашао у великој дилеми. Предлог је био привлачан, потез одговоран. Удаљавање и упуштање у акцију били су бригади тренутно забрањени (због припрема за напад на четничку бригаду у Даросави) а уговорена веза са Окружним комитетом могла се успоставити тек кроз два дана, када би за „видовданску" акцију било све касно.

Штаб бригаде је у таквој ситуацији ипак одлучио да нападне четнике у Дудовици. Од политичких радника тражио је да прикупе детаљне податке о четницима.

У ствари, прославу Видовдана наредила је 21. маја 1944. године четничка Врховна команда, Одсек за вероисповест, свима командантима корпуса, из пропагандних разлога.[328]

Четници Рудничког корпуса припремали су прославу у Дудовици неколико дана. На једној ливади је подигнута велика бина, укЈ>ашена заставама, сликама и цвећем, подигнуте су и шатре, пекле се гибанице, прасад, јагњад и један во, а ангажовани су и сви музичари из среза, глумци и књижевници из Београда. Сељацима околних села наређено је да што свечаније обучени дођу на прославу.

У току ноћи 26/27. јуна, 2. шумадијску бригаду водичи су превели преко реке Оњег и довели у Липарску шуму (код Брајковца, где је преданила на једној коси са које је осматрала место прославе, уз потребна обезбеђења и друге мере за што бољу припрему напада).

Пошто је закључио да нема довољно снага да четнике опколи, штаб бригаде је одлучио да их нападне из два правца: са 1. батаљоном од Брајковца, а 2. од Љига. У резерви је задржана ударна чета. Око 16 часова, 27. јуна, командант бригаде је издао заповест за напад (почетак у 18 часова). До почетка напада заповести су издале и ниже старешине. Сваком борцу и старешини био је објашњен задатак и указано на његов значај.

[328] За прославу Видовдана у Дудовици командант колубарског среза издао је три наредбе. Првом је наредиСда се у црквама одржи парастос „свима погинулим у борби за Веру и Отаџбину од Косова до данас", затим „зборови за све грађанство", на којима ће се говорити о „значају Видовдана за српски народ", а после зборова да се свим сељацима приреде игранке, приредбе и општа весеља. На свечаностима је наређено присуство свим члановима равногорских организација; другом, циркуларном, свим равногорским одборима у срезу да 27/28. јуна у поноћ упале ватре на брдима, а Дудовица да то учини на Закинцу, с тим да „четовође села изврше потребно обезбеђење како комунисти не би евентуално спречили ову прославу". Трећом наредбом је регулисан церемонијал прославе 28. јуна (од 8 до 14 часова командант Рудничког корпуса врши смотру омладинаца од 18 до 22 године из 9 околних села и предаје заставе омладинским одборима; омладинци присуствују, затим, парастосу у чибутковачкој цркви. а затим дефилују испред команданта корпуса и представника цивилних и војних власти; на Јанковића ливади изводи се потом „Видовдански програм" — песме, декламације, позоришни комад, који даје г;ЈУпа_Ј\лума11^ Кеограпд Било је предвиђено да приредбу отвори Митар БаошићГ теолог из Београда. шеф пропаганде РУЛничког корпугд, а завршну реч одржи Војин Д ВојиновБћ, адвокат из Беог^ада, командант среза Лазаревачког.

Четници су, по свему судећи, били уверени да су ликвидирали комунисте у Шумадији па су запоставили обезбеђење прославе. Да је тако види се и из тога што је одржана у рејону Лазаревачке бригаде а на обезбеђењу није била ниједна њена јединица (најближа њена два батаљона била су у Трбушници, удаљена око 10 км).

У Дудовици су се налазиле само штабне чете Рудничког корпуса, Качерске и Лазаревачке бригаде и сеоске страже околних села, свега нешто преко 100 четника.

Пребацивање 2. шумадијске бригаде у Липарску шуму, ипак, није остало незапажено. Командант једног батаљона Лазаревачке бригаде (Владан Мишковић) известио је 27. јуна команданта Рудничког корпуса:

„Сеоска *стража из Брајковца известила је да је синоћ 26. о.м. око 20,00 часова, око 150 комуниста сишло низ Калањевачку страну низ Оњег и задржало се ноћас у Симиновића крају и Трнавцима, где су вечерали и одатле отишли у иепознатом правцу. Изгледа да су се пребацили преко Кика за Шутце.*

Ја се налазим са 100 војника на положају од Вагана па све до Трбушничког гробља. Пера Недељковић ми долази од Даросаве. Ако стигне раније *претрешћемо Бистрицу, Трбушницу и Брајковац.*

Командант бригаде наредио ми је да дођем данас са батаљоном у Дудовицу ради обезбеђења терена за Видовданску прославу, а Ви ми наређујете да останем на Вису. Како да поступим?"[328]

Командант корпуса није поводом тога ништа предузео; или је обавештење потценио или га није на време добио.

Батаљони 2. шумадијске бригаде непримећени су посели полазне положаје и у 18 чаеова кренули у напад. Четнике, затечене раскомоћене и у веселом расположењу захватила је паника. Сељаци и гости који су присуствовали прослави полегали су на земљу, у заклоне. Њих је требало чувати. Командант Рудничког корпуса и команданти Лазаревачке и Качерске бригаде побегли су на коњима за Лајковац. За њима су бежале њихове штабне чете и сеоске страже, неорганизовано отварајући ватру. Убијено је неколико четника, међу њима и 2 пратиоца команданта корпуса. Ухваћен је један мајор, петоколонаш, који је по завршеној борби на мотоциклу стигао пред бину. Саслушан је и стрељан. Заплењено је 10 пушака, нешто муниције, део архиве Рудничког корпуса, већа количина хране и опанака. Похватани су делегати и ~~глумци~~, који су, после Р[аз]говора с њима, пуштени.

Батаљони су гонили четнике до реке Љиг и села Чибутковице и Барзиловице!. Ударна чета је прикупила мештане и остале грађане који су затечени око бине, па је са њима одржан политички збор. Говорио је политички комесар бригаде Слаш^а—Зечевић.

[329] **Архив ВИИ, ЧА, К-76, рег. бр. 46/3.**

После збора бригада је вечерала. Музика је продужила да свира и весеље је трајало до пола ноћи.

Разбијање четника у Дудовици имало је много већи политички него војни значај. Делегати, глумци и мештани пренели су вест о партизанској победи у Колубару, Шумадију и Београд. Да би оправдали пораз, четници су говарили да су их напале и разбиле велике партизанске снаге, које су прешле из Босне. Тим неистинама су и нехотице увеличавали успех бригаде.

Ово успешно ватрено крштење реорганизоване бригаде много је значило за јачање борбеног морала јединица, за самопоуздање бораца и старешина. Оно је и на најбољи начин демантовало пропаганду непријатеља да су партизани у Шумадији уништени и да четници сигурно држе контролу над њом.

РАЗБИЈАЊЕ ЧЕТНИЧКЕ ЈУРИШНЕ БРИГАДЕ У ДАРОСАВИ

Око поноћи 27/28. јуна, 2. шумадијска бригада је напустила Дудовицу и ујутру осванула у Гарашима, где је преданила. Увече се пребацила у Буковик, у заселак Јовановићи—Дражићи, ту провела сутрашњи дан и успоставила везу с О^ружним комитетом Крагујевца.

Делегат четничке Врховне команде у Шумадији, капетан I класе Серафим Неготинац, известио је 28. јуна Дражу Михаиловића да на подручју Авалског корпуса нема комуниста и да је командант тог корпуса формирао ..Групуза акцију": ј ш с е стање на подручју Космајског корпуса поправља, али је организаци]3~слаба; да су на подручју корпуса КГГ месне организације -недовољно организоване, да „има доста комуниста, симпатизера и јатака" и да комунисти одатле упадају на подручје Рудничког корпуса. У том извештају он пише и ово:

„Злогласио место је село Даросава, о коме сам Вам много пута писао. Кад год дођемо у Даросаву и око ње увек је много комуниста. Линија комунистичког кретања је Гараши—Шутци—Орловица—Ваган—Даросава—Жути Оглавак . . .

Љ Из Београда, као главног комунг1стичког резервоара, придолазе комунисти п попунГавају Губитке у својим одредима. Ми их јсватамо, сада на искрцним станицама, доста успешно.

Лазовићева Подунавска зона изгледа да је још гора од Космаја, јер ухваћени комунисти тврде баГсу у његовој зони најмање прогањани и да могу са целим одредом, остати по 10 дана *на једном месту".*[330]

Архив ВИИ, ЧА, К-5, рег. бр. 3/1.

/ Д - «

У јужној Србији је у то време формирано пет дивизија НОВЈ. Борба за ослобођење Србије појачавала се и изнутра. Непријатељи су се разапињали. Покушавали су да бране западне границе Недићеве Србије, а морали су да одвоје јаке снаге за гушење народноослободилачког покрета унутар ње. Истог дана кад је реорганизована 2. шумадијска бригада четничка Врховна команда је наредила да се у Шумадији формира Привремена команда шумадијских корпуса, а 8. јула 1944. наредила је IV групи јуришних корпуса да „очисти од комуниста Топлицу и Јабланицу".

У Шумадији је тежиште четничког напора било усмерено на неутралисање села која су сматрали партизанским базама. Циљ им је био да у њима унипгге активисте и симпатизере НОП-а, пронађу базе у којима се крију, онемогуће сваки организован рад за НОП и одвоје оружане јединице (одреде и бригаду) од народа, каос услов за њихово брзо уништење.

Седо__Даросава било је најјача партизанска база у крао:јевачком_округу. То су четници "зналиТ^Зато^су^Тгосле борбе вођене 16. маја 1944^ у њој и околним селима стално дожали јуришну бригаду корпуса КГГ, његову елитну јединицу, која је контролисала село и вршила насиље над сељацима. Требало је да она извршд главни удар у борби против партизанских снага. Била је састављена од одабраних четника, најбоље наоружана, по злочинима и терору позната. Она је 27. јуна поново дошла у Даросаву и сместила се у заселак Осредак (Грујића куће), а њени мањи делови вршљали су и пљачкали по околини.

Командант јуришне бригаде наредио је сељацима из Даросаве, Прогорелаца, Рудоваца и Крушевице да 28. јуна дођу на збор код цркве у Даросави. Говорио је једино он о ерпству, Видовдану и „комунистима као највећим и јединим непријатељима српског народа", претио комунистима и њиховим сарадницима, и завршио речима: „Овде више никад неће крочити њихова нога, то вам ја гарантујем".

И наредна два дана Јуришна бригада је боравила у Даросави, а задужена домаћинства су јој носила храну.[331]

Душан Петровић Шане је на састанку са штабом бригаде 29. јуна у Буковику (Црногорчев багремар) саопштио одлуку Окружног комитета да бригада нападне и разбије четничку јуришну бригаду корпуса КГГ у Даросави. Штаб бригаде је одмах приступио непосред-

зз1 Четници су тражили да им сељаци обавезно доносе за обед месо, што осиромашени сељаци нису могли увек чинити, без обзира на последице. Четници су их због то-а често тукли. Када су 30. јуна жене донеле вечеру Јуришној бригади на Осредак, један брадоња је прегледао вариво и просипао га ако_је било без меса. Радојка Грујић му Је објаснила да је касно обавештена, па није могла да спреми месо. Брадоња јој је ударио два шамара, што ,
је Радојку наљутило па му је викнула: „Не питаш ме да ли ми деца имају /
хлеба да једу, већ тражиш месо за себе. Дуга је ноћ, биће и меса".

Сукоб се тада на томе завршио. Те ноћи је разбијена четничка јуришна бригада. Наредне ноћи у село је упала четничка тројка, ухватила и заклала Радојку Грујић^збо!' њене иајаве. —

ној припреми напада: преко политичких радника прикупио је податке о јачини, распореду и обезбеђењу четника. Штаб четничке бригаде био је у кући Јеврема Грујића, сарадника НОП-а, а остале јединице у њеној околини. Како четници нису открили присуство 2. шумадијске бригаде и њене припреме за напад нису ни предузели посебне мере обезбеђења. Одлучено је да се четници опколе, нападну и разбију у ноћи између 30. јуна и 1. јула.

Око пола ноћи водичи су развели јединице бригаде на полазне положаје за напад. Бригада је непримећена опколила четнике у засеоку Осретку, у Даросави, а 1. батаљон је једну чету оставио на обезбеђењу у заседи према Жутом Оглавку.

Јединице су око пола ноћи истовремено кренуле у напад; ударна чета на штаб четничке бригаде, а 1. батаљон на остале њене јединице. Без отварања ватре дошли су до кућа у којима су четници спавали. Кад су око 2 часа отворили ватру, четници су изненађени и сањиви искакали из кућа кроз врата и прозоре и бежали у ноћ. Отпор четника био је слаб. После једночасовне борбе Јуришна бригада корпуса КГГ била је разбијена. Њена главнина је у маси насртала на положај 2. батаљона и пробила се ка Мисачи, а више разбијених мањих група пробило се у другим цравцима. Убијено је 13, а заробљено 29 четника. Мобилисани сељаци одмах су пуштени кућама, а активни четници саслушани и кажњени. Заплењена су 2 пушкомитраљеза, 30 пушака, 1 пиштољ, 4 ручне бомбе, преко 3.000 метака, 1 писаћа машина, 1 коњ са седлом, део четничке архиве, неколико фотографија о четничким клањима и нешто друге опреме.[332]

Из 2. шумадијске бригаде погинуо је борац Видо Влаховић Жућа.

Наредне ноћи, 1/2. јула, у Даросаву су се убациле коњашке тројка Јуришне четничке бригаде, ухватиле и заклале Радојку Грујић, Миљану Ћирић (мајку борца 2. шумадијске бригаде Драгољуба), Даринку Ћирић и њену кћерку Гроздану и запалили 3 куће.

Окружни комитет Крагујевца известио је 11. јула Покрајински комитет Србије о разбијању четника у Даросави:

„30. јуна напала је у свлу Даросави једну четничку бригаду. Том приликом убила је 18 четника, 26 заробила, запленила 2 лака холандска митраљеза и око 3.000 метака . . ,"[333]

Нешто шири извештај послао је 1. јула Окружном комитету Младеновца:

„Наша бригада имала је ових дана две добре акције. Пре неколико дана напала је у селу Дудовици штаб четничког Рудничког корпуса, разбила га је и запленила драгоцену архиву. Том приликом убијено је два чупавца.

[332] ***Зборник,*** **том I, књ. 9, док. бр. 56.**
®[33] ***Зборник,*** **том I, књ. 9, док. бр. 18.**

Данас је у саму зору напала у селу Даросави једну четничку бригаду. Бршада је убила 18 чупаваца (можда и више), заробила 26. Запленила 2 лака митраљеза (тулумбаша) и око 3.000 метака. Као што видите, акција је у приличној мери успела. Постарајте се да бригада и тамо изврши неколико бољих акција.

Код нас је реакција у приличној мери попустила. Велике снаге четника отишле су на фронт у правцу Ужица. Четници се труде да поново мобилишу и на тај начин надокнаде у броју . . ,"[334]

Разбијање четника у Дудовици и Даросави широко је одјекнуло у народу, а борцима и старешинама показало шта све могу да учине. Четници су, напротив, губили морал и самопоуздање. Свака нова мобилизација ишла им је све теже. Међу њима је почело превцрање.

Г1РЕЛАЗАК БРИГАДЕ У МЛАДЕНОВАЧКИ ОКРУГ

Одлука да бригада пренесе дејства у младеновачки округ подетакнута је овим разлозима: да се после Дудонице и Даросаве избегну противакције Рудничког корпуса и корпуса КГГ, који су се ради тога прикупљали; да се онемогући несметано прикупљање четника у младеновачком округу (Космзјски одред то није могао учмнити сам); тај округ се налазио на комуникацији Београд—Ниш, коју су Савезници почели да бомбардују; подручје округа било је житородно, а непријатељ је журио да опљачка летину, па му је и то требало онемогућити; услови за попуну новим борцима и муницијом били су у њему повољнији; и, на крају, дејства су се преносила на подручје ближе Београду и Срему, одакле се очекавала попуна и подршка.[335]

Бригада је 1. јула прешла из Даросаве у Раниловић и Венчане, а одатле је 2. јула кренула за Дрлупу, где је разбила један четничии батаљон, а затим преко Дучине, Стојника и Баба пребацила се у Парцане, повезала се са политичким радницима космајоког среза и ухватахла 2 четничка курира, који су јој дали детаљне податке о расггореду и онази четника у Подунављу. Са бригадом се >- кретао и Бора Дреновац Аца, инструктор Покрајиноког комитета СКОЈ-а.[836]

[334] ***Зборник, том*** **I, књ. 20, док. бр. 156.**

[335] **У преписци између окружних комитета Крагујевца, Младеновца и Чачка било је предлога да бригада пренесе дејства на чачански, ваљевски и пожаревачки округ, али то, због ситуације у тим подручјима није остварено.**

[338] **Дреновац је 3. јула писао Окружном комитету Младеновца:**

„Ја сам дошао овамо са бригадом. Потребно је да се нађемо са вама, а и са одредом, јер мислимо да се крећемо једно време на вашем терену. Потребно би било да неко од вас свакако, довече, раније изађе на везу са мном ради неких хитних ствари по којима сам дошао у договору са Павлом". (Архив Србије, ОК Мл.-708).

Бригада се 3/4. јула пребацила преко цесте и пруге Београд- -—Младеновац, прошла кроз Поповић, и у Малом Пожаревцу њен штаб се састао са чланом Окружног комитета Младеновца Божидарком Дамњановић Киком.[337]

У то време непријатељ је био појачао своје онаге у округу, а оне своју активност. Немци, Бугари, Белогардејци, СДК и СДС налазили су се у гарнизонима из којих су мзлазили као казнене експедиције или потерна одељења против Космајског одреда. СДК и СДС покушавали су да спроведу на силу мобилизацију сеоских младића.

Најактивније непријатељеве снаге бидиc^ четници Драже Михаиловића. Командант Авалског корпуса('КГГ;'известио је 15. јуна Дражу Михаиловића да је смедеревски краЈ~7,резервоар ком^ниста^ у коме они имају своју штампу и антифашистичке организацнје," да су Смедеревски и Космајски корнус неактивни у борби „против комуниста", и предлаже да се веће онаге Млавоког корпуса упуте у Подунавље да га „очисте од комуниста". Затим наставља:

„У војном погледу комунисти су веома активпи у тим крајевима. У већини случајева у смедеревском крају нагии одреди су принуђени на повлачење, а често су и јаче разбијени. . . Комунисти врше систематско чишћење тога краја од наигих људи.

Најтежа и забрињавајућа појава у тим крајевима јесте то што је добар део народа потпуно идеолошки опредељен у комунистичком духу. Многи сељаци постали су прави комунистички идеолози. Приморан сам да изнесем да је држање комуниста и њиховог вођства много коректније, него што је то случај са вођством наше организације. У смедеревском крају четници пљачкају по одобрењу својих старешина, који иду тако далеко да чак наређују и пљачку кућа партизанских присталица и то правдају казненом мером за њихову сарадњу са комунистима .. ,"[338]

Треба претходно рећи да је четничжо врховно руководство у то време било врло забринуто стањем своје организације у Шума-

[3] **У младеновачком округу тада су радили: Окружни КПУПИРГ КП.Т (секретар Драгослав Дража Марковић. чланови: Божидарка Дамјановић Кика, Марко Никезић, Јерко Михаиловић Душко и Петар Јока Бановац); Окружни комитет СКОЈ-а (секретар Радомир Николић Младен, чланови: Милорад Симић Жарко, Александар Виторовић Цига, Рајко Димитријевић и Петар Мењас Љуба); ппРЛр (председник Миливоје Павковић Чича, чланови: Драгослав Дража Марковић, Светозар Миличевић Тоза, Чедомир Новичић, Бранко Катић Марко и Драга Секулић); Окружни одбор АФЖ (председник Божидарка Дамјановић Кика, чланови: Загорка Зага Тадојковић. Живка Миличевић, Мара Радојковић, Марица Филиповић и Милка Урошевић).**

[У] **јуну је формиран Срески народноослободилачки одбор Младеновца и Срески одбор АФЖ космајског среза. Антифашистичке организације образоване су у свим срезовима, а у великом броју села биле су једина и стварна власт. Исто тако, у великом броју села деловале су сеоске борбене десетине.**

Окружни комитет је имао своју технику, у којој СУ штампани „Космајски борац", „Космајски омладинац" и други материјали.

[338] **Архив ВИИ, ЧА, К-54, рег. бр. 24/4—1.**

дији и уопоном НОП-а у њој. То се врло сликовито истиче и у једној наредби Драже Михаиловића, о^ 25. јуна 1944, таојом наређује да се образује Привремена команда_^етничких корпуса ради „чишћАн.а и дефинитивног уништења комунистичКИх трупа и симпатизера". У тој наредби пише:

„У *Шумадији комунисти су једино успели да у појединим насељима у зони Рудник—Космај—област Смедерева ^задобију своје симпатизере и да помоћу њих стално одржавају поједине групе под оружјем. Ове комунистичке групе с времена на време оживе и појачају се бројно достижући и по неколико стотина бораца, као_шхо]е_био време бомбардовања Београда. У последње време примећује се да су ове комунистичке групе постале активније, врше нападе и убијања појединих национално исправних људи, настоје да придобију што више симпатизера и да учврсте своју организацију у народу преко својих симпатизера.*

Иначе ове комунистичке групе нису нпјојшто борбене способности. што с.е најбоље види из тога што су у последњим борбама са нашим јединицама претрпеле више пораза уз знатне губитке.

Неоптпднп је потребно да се ове комунистичке групе гцхп-Јцре униште7 као и њихови симпатизери. ОвоЈе_веКЈКШ22^е ВЈреме да се униште, а то ће се постићи само ако се наше јединице, које треба ово да изврше, *чврсто повежу међу собом и поведу међусобно повезане акције по једном плану. У овом циљу издато је већ наређење од Врховне команде да^лццбр Трифков^^J командант Авалског корпуса, обједињава ове аки/ије са снагама свога, Авалског корпуса, Смедеревског и Рудничког корпуса и корпуса Горске Гарде Њ. В. Краља...*

СКРЕЋЕ СЕ ПАЖЊА КОМАНДАНТИМА НА КОЈЕ СЕ ОДГ ЊОСИ ОВО НАРЕЂЕЊЕ ДА ГА НАЈОЗБИЉНИЈЕ СХВАТЕ И ПРЕДУЗМУ СВЕ МЕРЕ ДА СЕ УСПЕШНО ИЗВРШИ. Имајући у виду да од успеха овог задатка зависи сигурност операција које треба да се развијају са главним нашим снагама на другим странама.

Напомена: У командама свих напред наведених корпуса имају се образовати п^еки__^ји1^сг1дови у кругу своје надлежности".[339]

Из ове наредбе се јасно види колики је значај четничка Врховна команда придавала Шумадији и колике је снаге остављала да је

<—-

[339] **Архив ВИИ, ЧА, К-4, рег. бр. 45/4. Пада у очи да командант Авалског корпуса не крије забринутост због тога што су села у смедеревеком крају пала потпуно под утицај комуниста. Дража Михаиловић у својој наредби то покушава да прикрије. Прво, с потцењивањем пише о „комунистичким групама у Шумадији", али истовремено активира све своје корпусе из Шумадије и обједињава њихова дејства у Привременој команди шумадијских корпуса (ПКШК). При томе наглашава да]е надлежност ПКШК „искључиво акЦИ]а против комуниста на означеној територији" и да „овај задатак има у свим корпусима првенство над- свим _осталим пословима": наређУЈе~ и образовање преког војног суда у ПКШК, за „случај неизвршења наређења од Гило којег старешине из наведеног корпуса", да ПКШК постоји „док се не исчисте комунистичке групе и њихови симпатизери" и тражи да сваки дан радио-везом буде извештен како се тај задатак извршава.**

одржи у својим рукама, затим какве су све мере предузимали четници за уништење шумадијоких партизанских одреда и 2. шумадијске бригаде, односно шта су те јединице значиле у то време у Шумадији. Дража Михаиловић је ту наредбу издао 39 дана после разбијања 2. шумадијске бригаде, случајно истог дана када је она реорганизована.

Крајем јуна и почетком јула среока руководства су извештавала Окружни комитет Младеновца о појачаним репресивним мерама непријатеља против сарадника НОП-а и народа уопште.

У подунавском и космајском срезу четници су стрељали и поклали велики број сељака, а СДК и СДС и Специјална полиција масовно су хапсили људе у Железнику, Сремчици, Рушњу, Раковици, Кнежевцу и Кијеву; у младеновачком срезу четници су стално претресали терен и заклали 13 сељака (у Ковачевцу 5, у Дубони 5, у Влашкој 2 и у Влаш|ком Пољу 1), а у Младеновцу и околним селима хапшења је вршила Специјална полиција. Четничка штампа је преплавила села, покзтнавајући да оповргне и сузбије вести да су Британци напустили Дражу Михаиловића и четнике. У грочанском срезу четници су 22. јуна, у Малом Пожаревцу, заклали 15 сељака и били веома активни у претресу терена.[340]

Слични извештаји стигли су из посаваког и јасеничког среза. Сви стрељани, заклани и ухапшени сељаци били су сарадници НОП-а и пред непријатељем су се храбро држали.[341]

БОРБЕ КОСМАЈСКОГ ОДРЕДА

После одвајања од 2. шумадијске бригаде у Парцанима, Космајски одред се 17/18. јуна 1944. пребацио преко цесте и пруге Београд——Младеновац, преданио између Ђуринаца и Малог Пожаревца, сутрадан у Поповићима, а 19/20. јуна прешао пругу између Мале Иванче и Умчара, преданио у рејону Ивковог брда (к. 271), и одатле 20/21. јуна упао у Дражањ, заробир, јј-нетника^ мобилисаиих сељака, и пустио их т^ућама, запленио 8 пушака, нешто муниције и опреме, а са мештанима одржао политички збор.

Одред је предаиио на Петрођаку (к. 261), а ноћу се преко Дражња и Умчара пребацио на Маковицу. Предвече. 23^ ј.уна погинуо је командант одреда Душан Поповић Вуја,*"(нехотично је опалио метак из машингевера).[342]

На дужности команданта га је заменио Драгољуб Стефановић (Драга Петријевац).

[340] **Архив Србије, ОК Мл.-690, 691, 704, 706. и 710.**

[5,1] **На пример, члан СКОЈ-а Тија Симић, омладинац из Малог Пожаревца, кога су четници заклали, није одао да се у његовој кући налази склониште Окружног комитета СКОЈ-а.**

[342] ***Зборник,* том I, књ. 9, док. бр. 51; Архив ВИИ, ЧА, К-118, рег. бр. 45/1, и Архив Србије, ЧА, „ДМ"-ГГ-161.**

Поподне 23. јуна одред се пребацио у Друговац, у шуму ГГрњак., у кој о^ј е и преноћи-о. Ујутру 2-1_јунаиз Суводола је у Друговац стигао Смедеревски корпус са Лреко ггника и ту се задржао. Око подне су четници сазнали да се у Трњаку налази одред, па СУ се развили за борбу и око 14 часова кренули у напад, са лет бригада. Одред је нанад четника дочекао на положају. У борби која је вођена до сумрака убијено је 10 четника, више их је рањеио, а 10 заробљено. Заплењено је 10 пушака и нешто муниције. Из одреда је погинуо 1, а рањена 4 борца. Четници су заробили рањеног командира 3. чете Павла Андрејића Косту и још једног борца, које су сутрадан стрељали. Одред се повукао на Маковицу. За време борбе од главнине одреда одвојило се 20 бораца, који су се сутрадан вратили у њеша^састав,[:и:)]

И/26. јуна одред је поново водио борбу са Омедеревоким четничким^ 1абрНус6м у рејону Друговца. Неколико четника је убијено, заробљено је 7 мобилисаних сељака и пуштено кућама, а заплењено 8 гтушака. Из одреда су рањена 2 борца.[344].

Два дана каоније, 28. јуна, око 20 часова, одред је наишао на четничку заседу у рејону Бадљевица—Белућа и растерао је. Заплењено је 300 метака, четничка застава и нешто друге опреме. Из одреда су рањена 3 борца.[315]

Космајски одред је тешко излазио на крај са све јачим и активнијим чегничким јединицама у Подунављу. Само захваљујући подршци народа, доброј обавештености и великој покретљивости успевао је да избегне изненађења и ударе главних четничких снага, а уз то је користио сваку повољну прилику да нападне и разбије мање четничке јединице. У Селевцу је 1. јула напао и разбио један четнички батаљон. Убијено је 10 четнижа и заплењено неколико пушака.[346]

После 25. јуна командант Авалског корпуса прикупља четничке јединице према Подунављу и постепено тамо преноси тежиште дејстава свога, Космајског и Смедеревског корпуса. У 9 часова 3. јула он добија обавештење да се Космајски одред одмара подељен у три групе: Прва је у Луњевцу и Суводолу, друга у Бадљевици и Брдњаку и трећа у Малом Орашју. Наредио је овојим бригадама да одмах нападну све три групе. На прву је упупио 8. бригаду Смедеревоког корпуса (око 150 четника са 5 пушкомитраљеза), да је набаци на остале снаге, на другу остале снаге Смедеревског корпуса, а на трећу — 3. бригаду Космајоког корпуса КГГ.[347]

Одред је пратио покрете четника па је шиховој 8. бригади поставио заседу између Луњевца и Суводола, која је изненадном ватром убила 21 четника и запленила 20 пушака и нешто муниције. После те акције одред се повукао ка Биновцу.

[343] ***Зборник,*** **том I, књ. 9, док. бр. 51; У четничким и СДС документима забележено је да је ова борба вођена 23. јуна 1944** ***(Зборник,*** **том I, књ. 21, док. бр. 117; Архив Србије, ЧА, „ДМ"-СК-9, 10 и 11).**

[344] ***Зборник,*** **том I, књ. 20, док. бр. 158.**

[345] ***Зборник,*** **том I, књ. 9, док. бр. 51, и књ. 20, док. бр. 158.**

[346] ***Зборник,*** **том I, књ. 20, док. бр. 158.**

[347] **Архив ВИИ, ЧА, К-28, рег. бр. 17/4.**

Сутрадан, 4. јула, на Космајкжи одред је напало око 500 четника Авалаког, Омедеревског и Космајеког корпуса. Одред је цео дан водио борбу е шима и постепено се повлач!ио (преко Малог Орашја) ка Дубони. У повлачењу је наишао на 2. и 3. батаљон 4. бригаде корпуса КГГ, напао их и разбио. Око 17 часова 3. бригада корпуса КГГ пошла је у помоћ тим батаљонима, али је било касно. Убијено ^е 11 четника, међу њима и командант тедног батаљлиа (наредник Павловић). После борбе вођене целог дана одред је увече стигао у Дубону.

За 17 дана еамосталних дејстава, тј. од растанка са 1. батаљовом 2. шумадијоке бригаде, Космајски одред је водио овакодневне тешке борбе против бројнијих непријатељевих снага, углавном четника Авалоког, Смедеревског, Млавског и Коомајског корпуса, највише у Подунављу. Одред је почетком јула имао три чете, са 121 борцем, међу којима је било 16 чланова и 15 кандидата за чланове КПЈ и исто толико чланова СКОЈ-а. Био је наоружан са 8 пушкомитраљеза (збројовки), 1 машингевером и 112 пушака.

РАЗБИЈАЊЕ ЧЕТНИКА ИА РАВНОМ ГАЈУ

Када се 2. шумадијска бригада предвече 4. јула сггуштала у Дубану, чула је да се у правцу Малог Ора^гТа води жестока борба/и да се постепено помиче ка Дубони. Ударна чета, која је била у претходници бригаде, прошла је кроз село и «а супротној стрхани поставила обезбеђење. У сумрак, око 20 чаоова, на њега су наишли наоружани људи који су, заустављени, одговорили да су четници.

Обезбеђење је отворило ватру и тако је дошло до пушкарања. Тек када је командир Ударне чете БјтатткпI Кпначркић гтигзо нр положај, успостављена је веза са Космајским одредом и ватра прекинута. Али је до тада један борац из одреда пошнуо.

За Космајским одредом се кретала 3._бригада _корпуса КГГ. Њен напад одбили су одред и Ударна чета са положаЈа испред Дубоне, у жестокој двочасовној ноћној__борби.

У Дубони су се састали штабови 2. шумадијске бригаде и Космај'Оког одреда. Штаб одреда је упознао штаб бригаде са ситуацијом, снагама и распоредом непријатеља, а овај њега с планом бригаде да се за неколико дана, преко јаееничког среза и Чумића, врати у крагујевачки округ. Договорили су се, природно, о заједничком дејству у Космају и Подунављу.

Око пола ноћи 4/5. јула бригада и одред су напустили Дубону и, у правцу Маковице, посели_Стрменад_4к^_382) и К>J335, јужно од села, да би са њих одбили могући удар четника који <су претходног дана нападали одред.

У Дубону је 5. јула ујутро ушла 3. бригада корпуса КГГ, а дошла јој је у помоћ и летећа бригада Авалског корпуса. Од Малог Орашја и Бадљевице кретале су се бригаде Авалског и Смедеревског корпуса. Четници су били до&или обавештење да је ,,комунистима стигло појачање из Космаја, на челу са Србом". Око

10 часова кренуле су ка положају бригаде и немачхе јединице са тенковима, и то од Младеновца и Умчара. Да их четници и Немци не би опколили, бригада и одред су око 10 часова налустили положаје и око 12 часова стигли у Селевац, у јасеничком срезу где су нешто касније одржали збор на коме је говорио политички комесар бригаде Славко Зечевић Влада.

Збор у Селевцу је завршен око 16 часова. После њега је пала јака киша. Од ње се на правцу кретања створило велико блато и надошла Јасејгица, тако да више није била газна. То је знатно о^ежавало покрет пред концентрисаним четничким снатама које би бригаду вероватно оустигле и на Јасеници наметнуле борбу у неповољним условима. Процењујући новонасталу ситуацију штабови бригаде и одреда и политички радници променили су правац кретања бригаде и донели смелу и рискантну одлуку, коју четници нису очекивали: да се преко Друговца врате назад у Подунавље и разбију концентрисане четничке снаге.

Штаб се послужио и малим лукавством. Узео је водича за кога се знало да је наклоњен четницима, да бригаду поведе према Чумићу. После пола часа марша, водич је отпуштен са образложењем ^а има бораца који одатле познају пут до Чумића. Водич је одмах обавестио четнике о покрету бригаде, на шта је штаб и рачунао. Одмах за њим вратили оу се, преко Азање, бригада и одред. Ударна чета је после пола ноћи као претходница прошла кроз Друговац и посела једну косу на путу Бадљевица—Мало Орашје, где је остала на обезбеђењу, а главнина бригаде је посела куће на крају села, према Малом ОрашЈу.

Када су бригада и одред напустили Дубону, немачке јединице еу се повукле у Младенован. Главнина четничких снага Авалског, Смедеревоког и Космајоког корпуса посела је Мало Орашје и Дубону, у којој је остала 3. бригада корпуса КГГ.

Командир посадне чете Михаиловца и Врбовца известио је 5. јула команданта Смедеревског корпуса:

„На дан 5. јула око 6.30 часова једна група од 100 партизана бгша је испод Врбовца у шуми, заселак ка прузи. Исто сам на непознат (анониман) начин известио Немце, да поседну пругу да се не би пребацили за Коларе, који су то и урадили. Партизани су само ишли да траже храну и јуче су се повукли за Селевац.. ,"[ти]

Четницима су се у Дубони „изгубили" бригада и одред. Њихова појава у Селевцу и Азањи и покрет ка Чумићу су их збунили, и помели. Поред тога, командант Смедеревског корпуса и неки команданти четничких бригада нису добро прихватили новопостављеног команданта Привремене команде шумадијоких корпуса, па нису ни извршавали његова наређења. Ипак, под том командом налазиле су се јаке четничке снаге.[348]

Архив ВИИ, ЧА, К-54, рег. бр. 26/4.

Према извештају ПКШК од 25. јула 1944. у борби су 6. јула учествовали: Авалски корпус, 1. група бригада (Грочанска, Врачарска и летећа бригада), са 400 четника, једна бригада Смедеревског корпуса, са 50 четника, 3. бригада корпуса КГГ, око 150 четника и одред СДК од 150.

У таквој ситуацији, бригада и одред су ноћу непримећени ушли у Друговац, око кога еу били четници, и ту се припремали за напад на главнину четничких снага у Подунављу. План је био: бригада напада оонооним правцем Друговац—Равни гај—Мало Орашје, а одред избија на леви бок четника и, у исто време кад и бригада, напада правцем Биновачка коса—Мало Орашје.

Нешто пре 12 часова, 6. јула, одред је отишао на своју страну, а^ускоро]е из Друговца кренула бригада. У претходници бригаде ишла је ударна чета, за њом 1. батаљон. За обезбеђење напада од Велике Крсне, као заштитница и резерва бригаде, остављен је 2. батаљон на Косаној јарузи (к. 259).

Четничко обезбеђење је отворило ватру на ударну чету са Равног гаја, али га је она брзо присилила да се позуче. Главни четнички ноложај био је на путу Мало Орашје—Дубана, на Равном гају, око 1,5 км испред Малог Орашја. Ударна чета је покушала да јуришем збаци четнике са њега. Дошло је до жестоке блиске борбе. У јуришу су погинули политички комесар чете Станимир Пауновић Уча и |један борац. Четници су чврсто држали положај, одбили јуриш чете, а и сами вршили противнападе.

Око 15 чаеова, камандант 2. шумадијоке бригаде увео је из покрета у напад 1. батаљон, на левом крилу ударне чете, са задатном да збаци 3. бригаду корпуеа КГГ са иоложаја на путу Мало Орашје—Равни гај—Дубона. Са батаљоном су пошли командант бригаде и његов заменик.

Батаљон је стрељачним стројем избио у висину положаја ударне чете, отворио ватру и одмах прешао на јуриш. Четници су се ;упорно бранили, па је дошло до борбе прса у прса. Нагјжешћа борба вођена је око раскрснице путева (к. 273). Батаљон и ударна чета су успели да одбаце 3;__бригаду и 3. батаљан 4. бригаде корпуса КГГ ка Дубони, а 4. батаљон 4. бригаде корпуса КГГ и штабну чету 3. бригаде тог карпуеа ка Малом Орашју. Тако је заузет четнични положај Равни гај—раскрсница (к. 273).

Напад 1. батаљона и ударне чете заустављен је на четничком положају испред Малог Орашја. Њега су бранили: 1. група бригада Авалоког корпуса, једна бригада Смедеревског корпуса, 4. батаљон 4. бригаде и Штабна чета 3. бригаде корпуса КГГ. Борба је била врло жестока. Погинуо је заменик команданта 1. батаљона Богдан Опачић и још неколико бораца. Четници су вршили противнападе, али су се 1. батаљон и Ударна чета крајњим напрезањем задржали на оовојеном положају и учврстили га. У најкритичнијем тренутку борбе, када је 1. група бригада Авалаког корпуса почела да наткриљује 1. батаљон, а Космајоки одред још није био прешао у напад на четничко лев^КрШГОТЧсако ле било планираноГкада ј^већ и муницИје почело да нестаје, командант бригаде је увео у борбу резерву, 2. батаљон. Батаљон је трчећим кораком избио на десни бак Јуришне [бригаде Авалакаг корпуса и одмах пошао на јуриш. Био је то снажан и изненадан јуриш, који је приморао четнике да се повуку. У јуришу је рањен командант батаљона Душан Павловић Бора, па је каманду над батаљоном преузео командир 1. чете, Милорад Прокић, и јуриш успешно привео крају.

У исто време, са последњим мецима, јуришали су и 1. батаљаи и Ударна чета. Четнике је захватила даника. Камандант Јуришне бригаде Авалског корпуса,[1] мајор Радован Минцић?, покушло је да их заустави и организује прбтивнапад, али је тада" погинуо. У там тренутку гаојавио се и Космајеки одред'и напао леви бок четника, због чега су се ^још више у12лаШчили7~ЧеТГО1ци су се у нереду оовлачили ка Умчарима. Наставио је да их гони Космајски одред, а бригада се вратила на Равни гај.

/•""•4^ Борба је завршена око 19 часова потпуним норазом четника. /ТЕ®^ бри~гаде Авалског корпуса, (тЈва? корпуса КГГ и (ЈедМаГСмедеревоког корпуса биле су разбијене. Авалсни корпус 'ЈгегЧибвукао у грочаноки срез, Смедеревски се у деловима вратио у подунавски и јасенични срез, а бригаде корпуса КГГ павукле су се у младеновачни и космајони срез. Примера ради — 3. бригада корпуса КГГ прикупила се у Ковачевцу тек после два дана, 8. јула.

Непосредно у борби учествовало је око 950 четника и ирипадника СДС. Још око 400 четника, главнина Смедеревског корпуса, налазило се у то време у Селевцу и Азањи. Према плану ПКШК, требало је да они налздну 2. шумадијону бригаду и Коамајски одред с југа (с леђа) и загворе обруч око њих на прастару између јединица корпуса КГГ и Авалоког корпуса. Командант Смедеревског корпуса оравдао је неучествовање у борби шхјавом партизана у Азањској Алији и борбам са њима (партизана тамо уопште није било). Радило се, вероватно, о нетрпељивости четничких команданата.

Према извештају штаба 2. шумадијске бригаде од 1. августа 1944, у борби на Равном гају убијено је 12 стражара СДС и 74 четника, заробљено 13 (мобилисани сељаци који *су* пуштени кућама), а заплењено 74 пушке, 2 пиштоља, нешто бамби и муниције.

Из бригаде је погинуло 11 бораца, а међу шима и заменик команданта 1. батаљана Боццан Опачић, командир 1. чете 1. батаљана Велимир Јокоимовић, политични комесар ударне чете Станимир Пауновић, борци Слобадан Стефановић, Лаза Лазаревић, Загорка Глишић-Димитријевић. Рањено је 16 бораца: Иван Стефановић Срба, командант 2. батаљона, Душан Павловић Бора, борци Иван Кузманавић Манса, Мирослав Дамњановић, Бранка Дугалић и још 11 бораца. Из одреда је погинуло 4, а рањено неколико бораца.[350]

[350] *Зборник,* **том I, књ. 9, док. бр. 56. Аутор је наишао на врло различите податке о губицима четника: Среско руководство Младеновца 31. августа 1944. пише: „Четници су изгубили у Орашју 2 команданта батаљона, 1 команданта бригаде и 40 четника" (Архив Србије, ОК Мл.-824); „Погинуло је 18 активних четника" (*Зборник,* том I, књ. 9, док. бр. 18); Среско руководство Гроцке, 18. јула: „Из Гроцке погинуло 30. Погинуо је имајо|)_Рељ а" (Архив Србије, ОК Мл.-751); игГбб Ђосмајског одреда, 31. јула: „Убијено је 86 чстника, међу којима велики број руководилаца" (Архив СрбиЈе, ОК Мл.-765); Р. Пауновић, Непокорени Друговац стр. 136: „На Равном Гају је погинуло 78 четника"; С. Костадиновић, Надомак Београда, стр. 92: „Погинуло је_86 ^Јетншса". Према сећању неких учесника: „Убијено је 86 четника и жандарма од којих 8 официра, заробљено око 20 мобилисаних сељакеПи пуштено кућама, заплењено око 50 пушака, 5.000 метака, неколико бомби и архива ПКШК. Има неслагања и у подацима о броју погинулих бораца бригаде^ и одреда. Р. Пауновић у књизи Непокорени Друговац, стр. 136: „Погинуло је 11 пар-**

Погинули борци бригаде и одреда еахрањени :су око 19 часова уз вој'Ничке почасти, поред једне шуме, на месту борбе. Тежи рањеници омештени су, тајно, ноћу, на лечење и чување у Друговац и Луњевачку шуму. Око 19.30 часова ишмандант бригаде је по куриру Драгомиру Грујићу упутио извештај о борби Душану Петровићу.[351] Бригада је преноћила у Друговцу.

У извештају штаба Космајског одреда, од 31. јула, о борби код Малог Орашја пише да еу се четници концентрисали на коси Бадљевица—Мало Орашје не да би нападали већ да би ее бранили; да је њихов положај имао испред себе 500—1.000 м брисаног цроотора и био погодан за одбрану; да је напад на њих извршен |са више страна и да су се четници грчевито бранили и са партизанима за гуше хватали, итд.

Окружни комитет Младеновца извештава 10. јула Покрајински комитет Србије:

„6. јула Одред и Бригада су имали жестоку борбу са непријатељем који је довукао велике снаге у јачини у око 1.500—2.000 људи. Сконцентрисане су банде чупаваца из читавог нашег округа... Непријатељ је страховито потучен... Ту своју акцију они су припремали дуже времена . . . Непријатељ је имао велике губитке. Убијен је 1 мајор, командант јуришне бригаде, 1 капетан, 2 поручника, 1 потпоручник, док је 1 капетан, командант јуришне бригаде, тешко рањен. Заплењена је болница читава, преко 30 пушака, неколико револвера. 10 коња јахаћих, муниција и доста другог материјала. Ми, Одред и Бригада, имали смо 8 погинулих и 17 рањених (које лакше, које теже). И поред великих наших губитака, ово *је једна велика наша победа и озбиљан удар непријатељу .. ,"*[352]

У извештају упућеном Покрајиноком комитету Србије 17. августа, комитет даје и нове податке:

„У јулу су се одред и бригада кретали заједно и имали низ тешких и успешних борби са четницима, од којих је највећа била

тизана, а 16 рањено"; „Пошнуло је 8 другова и неколико рањено" *(Зборник,* том I, књ. 9, док. бр. 18); С. Костадиновић: „Одред и бригада имали су 11 погинулих и 14 рањених". Према сећањима Ж. Белошевца погинуло је 11, С. Зечевића 9, Д. Грујића 12—13, С. Андрића 14, итд. На споменику на Равном ЕЛЦУ—ШШје да је погинуло 15 бораца јвероватно _11 из_бригаде и 4 из одредпУ

[351] Окружни комитетТЈладеновца^рачунао је на дуже задржавање бригаде у округу. Секретар комитета Драгослав Дража Марковић писао је 7. јула члану тог комитета Јерку Михаиловићу Душану, да се прикључи бригади и остане с њом док је на том терену (Архив Србије, ОК Мл.-723). Истог дана писао је М. Никезићу, члану комитета, у Посавину, да је бригада стигла и да остаје „на нашем терену док_ти це свршиш тај посао, да. би нам помогла. Тако смо се споразумели". (Архив Србије, ОК Мл.-721).

[352] Архив Србије, ПКС-608; *Зборник,* том I, књ. 20, док. бр. 158. На документу пише „10. VII. 44. г., а у њему се описују борбе од 15, VII 44, па је вероватно да је извештај од 20. јула 1944. године.

у Орашју, где су четници имали 86 мртвих и рањених, док смо ми имали 28. Наше снаге биле су 300 б&раца, а четничке преко 1.500. Разбијени су тако да није~било~после бдрбе четничке групе~веЋе од 30".[ш]

Разбијање здружених снага три четничка корнуса у тешкој и жестокогј четвороаасоЈш гају великзи је уопех бригаде. Четници су били три_J1уз^Јбројнији ~од бригаде и одреда у снагама, непосредно ангажјованим уборБи, а у укупним снагама и четири пута. Немци и СДК били су .спремни да воде заједничку акцију с њима, а ови су располагали довољним количинама муниције. Било је то први пут да су четници, и поред таквог бројног односа снага, посели положаје да би се бранили, а иницијативу за напад преггустили 2. шумадијокој бригади. Упорно су се борили и све су учинили да разбију бригаду и одред, али уместо успеха претрпели највећи пораз у Подунављу, па и Шумадији.

—„^Бригада је смело и вешто вођена. Извела је маневар према Чулшћ|'? а у току ноћи се вратила у Друговац, обманула четнике и ушла унутар њихове канцентрације. Обезбеђење, осигурање и извиђање било је на висивни, па су сви четнички покрети на време уочени. Одлука штаба да нападне и разбије главнину четничких снага била је веома смела. Штаб је снаге добро и правилно користио, нарочито резерву. Борци, старешине и јединице енергично су ЈЈфишали и упорно се борили. Све су то елементи који су допринели овој блиставој победи.

Пораз четника на Равном гају снажно је одјекнуо у Подунављу и целој ТЗГумадггрГ Четниии ниоу могли одбранити ни западне границе Србије од упада дивизија НОВЈ, а ни угушити НОП у Шумадији. У Шумадијп__аа&Ј3^ нд за иеку Јвећу акцију. Расположење народа за борбу против непријатеља и издајника нагло је порасло, а уитцај четника стрмоглаво је падао. О променама које су се дешавале у данима после разбијања четника у Подунављу говоре и три узастопна извештаја Сроског комитета КПЈ Младеновца. У првом, од 9. јула 1944, пише:

„Расположење народа одлично, нарочито после борби које су водиле наше јединице у Подунављу и околини... Непријатељ је ове недеље концентрисао око^ 1.000—1.500 четника на нашем терену.. . Са њима је дошло $ четвртак 6. јула о.г. до судара између Друговца и Орашја, у коме смо им задали одлучујући ударац. Њихове су снаге разбијене.Један део под командом Лазовића потисиут је у јасенички срез, док су главне снаге морале да се повуку до ТЈудараг^а. Убијен је њихов командант, мајор по чину (наводно из врачарског одреда), заплењена је штабна архива и болница, имали смо око 20 губитака.

Пошто смо се читаву недељу дана кретали са бригадом на политичком раду нисмо ништа радили".[ш]

[353] ***Зборник*, том I, књ. 20, док. бр. 163.**

[354] **Архив Србије, ОК Мл.-728.**

У другом извештају, од 16. јула, стоји:

„Непријатељске снаге су борбом у Орашју потпуно разбијене... Четници се после тога задржавају поред вароши, у друштву са Немцима ...“[355]

А у трећем, од 23. јула каже се да отпор нарада непријатељу расте и да од борбе у Мпж™ Ораттју_Ј^о_писања извештаја четници у^селима нису вршили насиље.[356]

Тешко стање међу~четЗИцима и њиховим сарадницима после барбе на Равном гају види се и из њихових извештаја. Један пријатељ команданта Смедеревског корпуса, који се потписао као „чика Таса", писао му је 7. јула из Осипаонице:

„Када сам јуче увече стигао у село сахрањивано је 7 војника из Пириватрићевог одреда. Ја и Леца не смемо више <3а седимо у селу. Кукњава до Бога, само што нас не нападну. Сељаци да нас побију, а нема нам још једи<п_ЈЈве]зрватно осми-жагинуљи — И. Ђ). Зато сам просто у лудилу. Јога се пронео глас да су нам страдали људи и кола што смо послали з^ну за Равну Гору. Чудо једно, не знам шта да радим ТГ7~Та морам да бггам из села. Апсолутно не могу остати у селу. Дођите Ви мало, ако то може да се стиша",[35m]

'ГРОДНЕВНЕ БОРБЕ НА КОСМАЈУ

Пасле сахране изгинулих бораца на Равном гају, бригада и Космајски одред су се вратили 6. јула увече у Друговац, где су вечерали и оставили део рањеника, а затим се пребацила у Луњевац. Сутрадан, 7. јула, смештен је уЈушевцу други дерЈрањеника (међу 1шма и командант 2. батаЈ^она _Душан_ЦавловиН^Бора). Борци су чистили оружје и уређивали опрему. Штаб бригаде и део чланова Окружног комитега Младеновца проучавали су правце 1којим би се бригада вратила у крагујеваки огеруг. Око падне је командант извршио омотру бригаде. 11осле подне стигао" је курир од Душана Петрбвића са наређењем да се бригада врати у крагујевачки акруг. Бригада и одред су кренули правцем Бадљевица—Маковица—Ковачевац, преко Космаја. У први мрак, колану су на положају испред Кавачевца дочекали ватрам четници. Пасле њихозог разбијања бригада је пренећила у Ковачевцу. ~

"Ујутру о.]ула бригада^иод|7ед су или пакрет према Космају. При изласку сунна прешлц-су^^ст% и пругу Младеновац—Смедеревска Паланка и продужили периферијам Младеновца, поред бање Селтерс, према Корађици. Наилазак бригаде и одреда изненадЈио је непријатеља у Младенавцу. Узбунио је своје јединице, пасео положаје у тра,ицг ^р^т^ња партизангке-колоне и остао у приправности, да се брани ако буде нападнут.

[3и] **Архив Србије, ОК Мл.-739.**
Архив Србије, ОК Мл.-755.
[537] **Архив ВИИ, ЧА, К-94, рег. бр. 6/5.**

Око 9 часова претходница је испред Корааице наишла на четничку заоеду и заробила је (4 четнижа, 1 је побегао). Претходница је изненада упала у 'центар села, где је било седиште Космајског корпуса КГГ, растерала штаб корпуса и 1. батаљон његове 3. бригаде и опколила 9 чегвичких официра у сеоакај кафани. После краће борбе кафана]е запаљена, па су се четници делом угушили, а делом изгинули. Заплењено је 9 пиштоља, нешто муниције и 2 јаћаха коња. Ухваћени су шеф пропаганде Космајаког корпуса, председник равногорског одбора и његов рођак и после саслушања осуђени и стрељани.

У извештају среског руководства Младеновца од 16. јула о тој борби пише:

„Наше јединице су прошле у прошлој недељи преко Корађице и том приликом ликвидирали 7 петоколонаша. Одјек ове акције је огроман у читавом срезу. Корађичани се диве партизанима и њиховој праведности поштосу убијени само организатори, док остало становништЂо нпЈе дираио .. ,"[358]

Дак је претходнина колоне потиснивала четнике из Корађице, а колона се кретала ка врху Космаја, заштитницу, јачине чете, која је напустила село, сустигло је 80 немачних војника са неколико танкета и оресни сдред СДС **из"** Младеновца. Дошло је до борбе на јужним падинама Космаја, која је вођена до мрака. Погинуо је један борац бригаде, Губипи непријатеља нису утврђени.

Бригада и одретт су пренећили на Космају. Сутрмаи, ј ^ јула, ј-оорбе су настављене. Ка врху Космаја (триг. 628)' непријатељ је нападао из два правца: од Корађице, са снагама које су~ту биле од цретходног дана, и из Сопота, са Среским одредом СДС и једном неманком јединицом. Оба напада су адбијена. Бригада и одред су и 9/10. јула пренећили на Космају.

Штаб бригаде и штаб одреда су оценили да непријатељ прикупља све веће снаге и стеже обруч око њих на Космају, па су се одлучшги за пробој V правну Рогаче—Раниловића—Жутог Оглавка[359]

Ујутру 10. јула бригада и одредсу кренули са врха Кодма.ја ка РогачИГ"Наишли су~н& Срески^одред СДС иТгемачку јединицу, ноји су нападали од Сопота, и у борби с њима убијено је 6 непри-

[358] **Архив Србије, ОК Мл.-739. *Зборник,* том I, кн>. 20, док. бр. 158.**

[359] **За затварање обруча око бригаде и Космајског ошоеда нд планини Космају анГажоване су непријатељеве снаге ов~их~ре;)она: из Корађице (80 немЛких војника, неколико танкета и сресни одред СДС из Младеновца; из Сопота (један вод Немаца и Сресни одред СДС); из Рогаче (Липовачка и Посавска четничка бригада Авалског корпуса, 200 четника); из Раниловића——Дрлупе (Лазаревачка четничка бригада, 250 четника); из Кошутице (к. 461)—Амерића (два батаљона и Штабна чета корпуса КГГ. око 120 четника); из Пружатовца—Корађице (Јуришна бригада Опленачког корпуса КГГ око 500 четника). Још су биле ангажоване 2. и 4. бригада корпуса КГГ и Орески одред СДС из Аранђеловца, али им је распоред, из расположивих докумената, нејасан.**

Ујјупно је-Јзидо ангажовано око 1.500 непријатељевих..војника..а акција је трајала три дана.

јатељевих војника (1 Немац, 4 припадника СДС и 1 четник), а остали су ее повукли ,ка Сопоту. Један борац бригаде је погинуо. Када lсу бритада и одред ушли у Рогачу, непријатељ је lиз Кораћице избио на врх Космаја.

Из Рогаче еу бригада и одред наставили покрет у правцу: Ковијона—Прокоп (к. 270)—Раниловић. У претходници је био 2, а у заштитници 1. батаљон. Испред Прокопа је 2. батаљон наишао на положај Лазаревачке четничке бригаде. Батаљон је из покрета прешао у 1пшад," "аЛИ су га четници зауетавили јаком ваггром. И другаг, поновљен, напад завршио се без успеха. Погинуло је 5 бораца, међу којима учитељица Живка Хорватовић.

Још док је трајала борба, штаб Оригаде ,]е 'уочио да непријатељ није затворио долину реке Туније, преко Раниловића. Одмах је у том правцу уп.утио 1. батаљон и Космајски одред. Кроз Раниловићке забране они су неопажено подишли положају Качерске четничке бригаде, изненада је напали и одбацили ка Жедведњаку (к." 353Х Први батаљон је одмах~окренуо" према истоку и посео линију: Друмић (к. 255)—Мисача. На тај положај је наишао део Опленачког четничког- корпуса КГГ, из Велике Иванче, али је после краће борбе одбачен ка Орашцу. Неке јединице тог корпуса претходно су забуном отвориле ватру по Лазаревачкој четничкој бригади на Прокопу. Док су четници изгладили неспоразум, 2. батаљон се са Прокопа пробио за главнином бригаде.

Тако су се бригада и одред 10. јула пробили са Космаја у рејон Жути Оглавак—Даросава. У прегледу ситуације у београдском округу од 7. до 10. јула 1944. даје се овакав закључак о тај барби:

„Ови догађаји јасно говоре о јачини комуниста и њиховој умешности у герилској борби. Ми морамо доста од њих *да научимо ..."*

Продор бригаде у Подунавље и њен повратак у крагујевачки округ били су врло успешни. И на Равном гају и на Космају бригада и Каомајски одред успешно су в!одили борбе са 3—5 пута број|Нијим непријатељем. Бригада се показала као већ прекаљена јединица, високог борбаног морала и велике борбене вредности, способна за самасталне и веће борбене задатке. То је највише допринело угледу НОП-а, јачању вере и сигурности нарада Шумадије у победу и његовам одлучнијем, бржем и масовнијем опредељивагву за НОП.

БОРБА ЗА ЖИТО

Средином 1944. године било је очигледно да се приближава дан ослобођења Шумадије. Али оку-патор је и тада тежио, између осталог, да жито сазрело на шумадијоким њивама, као и ранијих година, обезбеди за себе. За Немачку и њене оружане онаге храна је већ била велики проблем.

Оружани одреди и апарат квислиншке Недићеве владе били су врло активни у збирању летине, љеном одузимању од сељака. И сам Недић је често држао говоре и пожуривао прикупљање летине, наводно због тога да је „Внглези не запале из авиона". На том послу били су ангажовани и четници Драже Михаиловића.

Они и недићевци су по селима, код сваке вршалице, заједнички контролисали оваки килограм ^овршеног жита. Рад вршалице одобравали су сресКи начелници. Власници су уписивали у добијене књиге сваки килограм жита. Књиге су контролисали општински органи квислиншке власти и четници, а њихови оружани одреди обезбеђивали су рад вршалица.

Кад су 2. шумадијска бригада и одреди почели да опречавају вршидбу, штаб Опленачког четничког корпуса КГГ сачђао је све :власнике врј5алица, 16. јула у Шаторњи и наредио им, под претњом смрти7~да~ морају наставитг"]зад. Сличне мере предузели су~и другоГкорпуси.[300]

Против пљачке жита борио се НОИ Шумадије. Сељаци су знали то да цене и настојали су на све начине да што више жита сакрију од окупатора и издајника.

Окружни комитет Крагујевца штампао је 10. јула илустровани летак „НИ ЗРНА ЖИТА ОКУПАТОРУ", у коме, између осталог пише:

„Наш хлвб, нагие злато, наш труд и зној, који жути и зри на нашим пољима, хоће крвави окупатор са својим слугама да нам пљачка.

Не дајте ни комад хлеба окупатору — Немцу, Немцу паликући и разбојнику.

Не дозволите да наши хамбари остану празни...

Не дати жито окупатору значи задати му тежак ударац, значи убрзати час коначног ослобођења.

Н,е дати жито значи помагати борбу наших великих Савезника за слободу читавог народа народног човјечанства, за слободу своје рођене домовине ...

Ни једног зрна жита окупатору!"[361]

Тежиште војног и политичког рада и у младеновачком округу, које је било житородније било је на спасавању летине од пљачке окупатора. Окружни народноослободилачки одбор и штаб Космајског одреда издали су тих дана летак у коме је писало:

„Нека погани издајнички олош прети и тероришe, нека се окупаторске слуге упињу, како би боље извршиле наређење својих пропалих швапских господара, како би што успјешније спровеле пљачку наше жетве. То је њихова дужност, зато их окупатор плаћа, зато ће и они добити део опљачканог плена . . Наш најбољи

[360] **Архив Србије, ОК Ар.-468.**
[361] **Архив за раднички покрет Југославије, Србија 11/247.**

ударац јесте — јединствена и одлучна борба за одбрану жетве. И то ми можемо. Ми смо то доказали у одлучним борбама код Орашја, Биновца, Сибнице, Сопота и Корићице ...

Сви у борбу. Сви у свети бој за слободу. Ни зрна жита окупатору. Ни прегршт жита поганима и издајницима. Кријмо нашу жетву! Палимо вришлице .. ,"[382]

Руководетво КПЈ младеновачког среза известило је 16. јула Окружни комитет да је „народ све борбенији и тражи одбрану жетве", а руководство коемајског среза да ,Јнарод прихвата борбу за спас жетве"[363]

У борби за одбрагау жита најделотворнији су били бригада, цдреди, самосталне борбене и сеоске борбене десетине. Они еу разбијали непријатеља који је чувао вршалице и обезбеђивао вршидбу, палили књиге и евиденццју овршеног жита, забрањивали рад попиоивачима, контролорима, договорали се са влаоницима вршалице и сељацима како да се што више жита сачува, онеспоообљавали вршалице и сл. Онде где се није могао постићи споразум, предузимали су и оштрије мере.

После пробоја са Космаја, бригада и Космајски одред су 10. јула пред мрак стигли у Даросаву и Буковик, где су се повезали са делегатом Покрај1Инеког комитета Србије Душаном Петровићем.

У крагујевачком округу четници су почели да обнављају и учвршћују своје организације, курири су им редовно пролазилои кроз села, обавештајна служба се активирала, а окупатор се, са њима и осталим својим слугама, припремао за пљачку жита. Да би се успешније сузбила непријатељска делатност, а бригада „растеретила" ситних акција, поново су формиране две ударне бригадне групе, једна под командом Душана Репца (Пере Књижара), а друга под командом Бранка Ковачевића (Жике Морнара), уместо кога је дужност командира ударне чете бригаде примио Светомир Андрић (Света^Дарасавац).

Штаб бригаде је 10. јула 1944. издао и проглас којим позива Шумадинце у борбу. Он се завршава речима: „РАТ СЕ ПРИБЛИЖАВА КРАЈУ! ИИКАДА СЛОБОДИ НИСМО БЛИЖЕ НЕГО ДАНАС. УЧИНИМО СВЕ ДА ДО ЊЕ ШТО ПРЕ ДОЂЕМО".[364]

Бригада и Космајоки одред пребацили су се 10/11. јула из Буковика у Крушевицу (где су преноћили) и тако ушли у колубарски срез, у коме је тада била на онази „Опецијална наредба" четничког команданта среза, од 6. јула 1944. године, којом је предвиђено:

„1. — Сви грађани села Крушевице, Рудовца, Трбушнице, Брајковил, Бистрице и Дубовице у случају доласка комунистичких наоружаних група, чим их осете, дужни су са својим фамилијама напустити своје домове и побећи у суседна села, а комунисти нека ***уђу*** *У празне куће. Сва она лица која се буду затекла у селу после*

[382] **Архив II РПС бр. 9335.**
[883] **Архив Србије, ОК Мл.-739, 740 и 742.**
[зм] ***Зборник,*** **том I, књ. 9, док. бр. 17.**

упада комуниста, а не напусте своје домове, сматраће се као њихови симпатизери, саучесници, сарадници и јатаци, и као такви биће одмах уништени заједно са целом својом фамилијом и покретном имовином.

2. — Сви остали грађани суседних села у која би избегли грађани дошли дужни су одмах на све стране упутити курире ради оружаних одреда, поред већ постојеће обавезе самих мештана где су комунисти већ дошли.

3. — Одбор ће одмах по пријему ове наредбе сазвати ванредни збор свих грађана свога села и на истом предњу наредбу јавно саопштити. Одбори из села тачке 1 ове наредбе, поред јавног саопштења, доставиће на потпис свим грађанима односно сваком старешини куће, и по извршеном саопштењу ову наредбу са потписом свих грађана вратити потписаноме неизоставно до *10. јула 1944. године .. .*"[365]

Бригада и Космајски одред еу осванули 11. јула у Крушевиии. У засеоку према Прогореоцима одмарали су се 1. батаљон и одред, а у оном према Трбушници 2. батаљон. Нико од сељака из Крушевице и околних села није поступио по „Специјалној наредби" четничког команданта среза, која је тек ступила на снагу.

Из Трбушнице су у ованује наишли батаљон Лазаревачке бригаде и сремски одред СДС из Лазаревца. Обезбеђење 2. батаљсина зауставило их је ватром. На положај је брзо стигао читав 2. батаљон, прешао у напад и присилио четнике да се повуку преко Стубичког виса а одред СДС ка Лазаревцу. Бригада и Коомајони одред избили су на Стубички вис. У тој борби убијена су три четника и један стражар СДС, а рањена два стражара СДС.

У једном извештају Министарства унутрашњих послова Владе Милана Недића из јула 1944. о тој борби пише:

„У току ноћи 11/12. јула дошло је до борбе *у области с. Трбушнице, среза колубарског, између једне групе од 150 комуниста, врло добро наоружани, и једног одељења стражара и око 60 четника. Стражари и четници слабије наоружани, принуђени су на повлачење ка Брајковачком вису. Погинула су три четника и један стражар, а два стражара су рањена. Комунисти су имали губитака — број непознат.. .*"[ш]

Са Стубичког виса бригада и Космајски одред пребацили су се преко Брајковца у Калањевце. За време одмора на Калањевачкој коои на њих је, из долине реке Качер у стрељачком строју кренула Качерска четничка бригада. Борци су тог дана већ били превалили^О км, од тога половину под борбом, па су били уморни. Штаб бригаде је наредио да према Качерокој бригади остане у заштитници Космајски одред, а да бригада преко речице Оњега избије на Крушевички вис, јер је претггостављао да на њему нема четника и да су'"ту"~услови за одмор повољни.

[585] **Архив Србије, ЧА, „ДМ"-РК-48.**
[368] **Архив ВИИ, „МН^-З-^-Ш^.**

Космајски одред је као заштитница водио борбу на Калањевачкој ,коои док се бригада спуштала у долину Оњега и кретала ка Крушевичком ©ису. Тад,а се одред под борбом повукао ка Живковцима, а кааније на Букуљу. Још док је одред водио бор5у7 четгшци Лазаревачке бригаде су са Крушевичког виса отворили жестоку ватру, из 11 пушкомитраљеза по претходници 2. шумадијске бригаде која се кретала ка њима. Борба на зачељу, ватра са чела изазвала је узнемиреност међу премореним борцима. Доминантне положаје држали су четници, а главнина бригаде ^нашла се у долини речице Оњега, и на падини Крушевичког виса, неодлучна у томе шта да уради.

Схвативши у какву је ситуацију запала бригада и да би свако оклевање могло да буде кобно, командант бригаде је узјахао коња и енергично командовао: „Бригада мирно! Свако нек остане на своју! месту! Чланови штаба бригаде, Партије и СКОЈ-а, напред!"

Када оу позвани дотрчали, командант их]е развио у стрелце иза претходнице, бригади је командовао да такође развије стрељачки строј и припреми се за јуриш. Јединице су то трчећим кораком извршиле и нашле се у мртвом углу испод Крушевичког виса. Тада је командант командовао бригади: „Јуриш! Напред!"

Борци су се као препорођени устрелили на Крушевички вис, са члановима штаба и групом митраљезаца испред себе. Командант је, када оу му на излазу из шуме убили коња под њим, продужио да ^уриша пешицеТ

У четнички положај ирви су упали чланови штаба, КПЈ и СКОЈ-а, а за њима цела бригада. Био је то силовит јуриш, који четничка Лазаревачка бригада није издржала. Разбијени четници бежали су преко Багана. Када је, нешто касније, бригада прошла Ваган и кренула уз Букуљу, четници су се вратили на Ваган, отворили ватру с леђа и ранили једног борца. У овој борби је убијено 10 четника. Из бригаде је погинуло 4, а рањено 8 бораца.

Космајски одред је задржао Качерску четничку бригаду и под борбом се повукао преко Живковаца, где га је напао и сресни одред СДС из Белановице. Убијена су два стражара СДС, док број убијених четника није утврђен. Нови одред је имао велике губитке; погинула су 4 борца, међу њима и политички ^комесар чете Богољуб Милићевић Ћата, а 8 је рањено, док је везу изгубило 8 бораца, али су се сутрадан, у Гарашима, вратили у своју јединицу. Одред је прешао на Ваган.

Са Крушевичког виса бригада се пребацила у Гараше делом снага преко Вагана, где је прихватила Космајоки одред а делом преко Даросаве — и ту су преноћили.

Веза са Окружним комитетом Крагујевца није успостављена (заборавио је на њу уморни и сном савладани политички комесар бригаде), али је то учињено сутрадан, у Даросави. Секретар Окружног комитета Крагујевца био је обавештен да је бригада—разбијрна. Сазнавши право стање, позвао је команданта на састанак, а бригади наредио да се пребаци у Даросаву.

На састанку је решено да се у бригади изврше неке кадровске промене, ^а "се бригада попуни борцима из Космајског одреда

и да се у батаљонима формирају треће чете. Радивоје Ћусловић је" остао заменик команданта бригаде, за команданта 1. батаљона постављен је Миливоје Јаковљевић, начелник штаба бригаде; за команданта 2. батаљона постављен је Милорад Прокић (Миле Стомаклија), а постављеви су и неки нови командири чета.

У^то време ^^ око 10. јула — почињао је вршај ж^гга. Четиички командант Чибутовице, познати злочинац који је у Дудовици поддгао вешала и чекрк на којима је приликом саслушавања мучио осумњичене за сарадњу са НОП-ом, Драгољуб Ивановић Чокањ, прикупио је био вгапе вршалица, обезбеђивао вршидбу жита и његово испоручивање окупатору.

Окружни комитет Крагујевца наредио је бригади и Космајском одреду да се пробију у Колубару, разбију четнично обезбеђење, онемогуће вршидбу жита и казне злочинца Чокања.

Вригд!тхд и одррд >ту се 12/13. јула пребацили из Даросаве у Брајковац, где еу сутрадан прикувили детаљне податке о јачини, распореду и активности четника у Дубовици и Чибутковици и испланирали напад ва њих. Било је предвиђено да се напад изведе 13/14. јула из три правца: први, Чибутковица—Дудовица, уз реку Љиг (Космајоки одред), друш, Брајковац—Дудовица (1. батаљон), и трећи, Липље—Дудовица, !низ реку Љиг (2. батаљон).

Око пола воћи политички радници колубарског среза развели су батаљоне и одред на полазне положаје. Напад је почео у три сата из свих праваца. Изненађени четници брзо еу разбијени, без озбиљног отпора. Убијено их је 10, а заробљево 20 мобилисаних сељака, који су пуштени кућама. Остали су успели да побегну. Заплењено је 20 пушака, 1 пушкомитраљез, нешто муниције, намирница и разне опреме. Заплењене су 4 вршалице. Жито које су четници прикупили враћено је сељацима, спаљене еу књиге и друга евиденција овршевог жита. Командант Чокањ није ухваћен (прикрио се у једвом бувару до повлачења бригаде).

Док су ујутру, око 9 чаеова, бригада и одред доручковали у Дудовици, из Љига је стигла четницима у помоћ једна ојачана чета СДК, коју је обезбеђења задржало ватром испред свог положаја. Са 1. батаљоном бригаде у претходници, бригада и одред су кренули ка Букуљи правцем Дудовица—Чибутковачки вис (триг. 283)——Стубички вис (триг. 388)—Крушевички вис—Ваган—Букуља. Претходница је на Чцбутковачком вису наишла на Сресни одред с д Г из Лазаревца и приоилила га да се повуче ка Лазаревцу. Око 17 часова бригада и одред су избили ва Крушевички вис и одвојили се од непријатеља. Одред је први избио на Ваган протерао четнике с њега и обезбешио бригади покрет ка Букуљи. Убијена су^гри стражара СД(!Г, а више их је ^њено; губици припадника СДК нису утврђени. Из бригаде је рањен 1 борац.

На плавиви Букуљи Космајски одред се одвојио од бригаде и прек?) Буковика. Мисаче и Велике Иванче вратио се на подручје овог, младеновачког, округа.

Бригада је јачала, развијала се и постизала све веће успехе. Н>ено бројно стање је нарасло на око 300 бораца. Покретљивост и уопеси у борбама потврђивали су да је знатно порасла њена борбе-

на вредност. Штаб бригаде је њом умешно командовао и руководио.

Долазак Радивоја Ћусловића* и Видена Мићића била је велика помоћ за бригаду. Они су преносили иакуства из борби 2. пролетерске бригаде у којој оу се борили од њеног формирања. Било је наравно између њих и Шумадинаца и разлика у тактици борбе, оцееи догађаја и резулата. Шумадинци су мислили да они нису одмах схватили да се њихова искуства морају прилагодити апецифичним уславима борбе једне издвојене, самосталне бригаде на окупираном подручју Шумадије. За њих су њихова искуства била примарна. Искуства пролетера су несумњиво била драгоцена, али их је требало стваралачки применити .на конкретне услове. Штаб бригаде је у томе успео захваљујући доброј сарадњи, узјамном гтоверењу и друтарству.

У јулу 1944. све непријатељске организације оу појачале своју борбу против НОП-а Шумадије. И до тада безобзирне, и даље су појачавале репресивне и друге мере. Почетком јула четници су приступили формирању коњичких јединица, надајући се да ће користећи њихову већу покретљивост лакше уништити бригаду и одред, образовали тајну војну полицију, наставили још тешњу сарадњу Ćа Специјалном полицијом, а четничке тројке упадале су ноћу у куће партизана и њихових сарадника, прерушавале се у партизане који траже везу или другу помоћ, и убијали оне који су им поверовали.

У јулу су и Немци појачавали своје снаге које су обезбеђивале важне објекте. Тако је, на пример, обезбеђење електричне централе у Вреоцима појачано са 150 на 300 војника.

У тим условима, је порастао значај дејства одреда и бригаде У Шумадији.

ПОВРАТАК КОСМАЈСКОГ ОДРЕДА У МЛАДЕНОВАЧКИ ОКРУГ

Одвојивши се од бригаде, Космајски одред је са Букуље наставио покрет правцем Велика Иванча—Оглавци (к. 312)—Кошутица (к. 461)—Амерић. НаЈј^ошутици^је наишао на један батаљон 3. бри-

*** Разлику у схватању особености борбе у Шумадији Ћусловић је сликовито изложио Душану Петровићу Шанету у једном дијалогу:**

— Исписниче, ја са Шумадинцима не могу да изађем на крај. Не разумем их. Једном разбију по 1.500 четника, други пут се повуку од стотине.

— Знаш, исписниче, одговорио му је Петровић, њихова правила борбе су загонетка и за непријатеља. Зато што непријатељ не разуме њихову тактику они држе иницијативу у својим рукама. Али, не ваља кад ту тактику примене према мени. Тада их ни ја не разумем и тешко излазим с њима на крај.

Да би објаснили Ћусловићу „свој" начин борбе командант и политички комесар бригаде нареде воденичару из Јеловика да обавести четнике где се бригада налази. Четници их нападну, бригада се повуче и одвоји од њих. Четници се врате и почну да славе победу. Бригада се врати за њима, нападне их, разбије и заплени већу количину оружја, муниције и друге опреме.

гаде корпуса КГГ и разбио га. Убијена оу 2 четника, а заплењен 1 холандоки пушкомитраљез и 300 метака.

Штаб одреда је 16. јула известио Окружни комитет Младеновца да одред има ^ чете, са_93 борца (без штаба), три јединице КПЈ са 25 чланова и 17 кандидата, и три актива СКОЈ-а са 14 чланоова, да је за руководиоца СКОЈ-а у одреду постављен Миодраг Радовановић Туђинац и да је одред дао 30 бораца~за попуну~бригаде. На крају тог извештаја стоји да је по долаоку из Шумадије, порастао морал бораца, који је због недостатка муниције био пао пред повлачење у Шумадију.[867]

Одред се преко Влашке пребацио у Сенају у њој__преданио 16. јула. Увоче је напао и разбио четничку посаду у/Дражњурубио 5 четника, заробио неколико мобилисаних сељака и' пустио их кућама, заплено нешто оружја и муниције и онеспособио неколико вршалица.

Четници Авалског корпуса су одмах реаговали. Из Врчина је упућена летећа бригада „Мајор Мишић". али кад је она стигла одред је већ био у Дубони, где је 18. јула растерао четничко обез-1/ беђење, попалио евиденцију овршеног жита и онеспособио вршалице. Четници су наставили потеру за одредом. Командант ПКШК наредио је 17. јула Смедеревском корпусу и 3. бригади корпуса КГГ да се спреме за акцију у Подунављу.

Из Дубоне је одред 19. јула наставио покрет преко Бадљевице, Друхоаца^Биновца, Врбовца и Михаиловца. У Биновцу и Врбовцу је растерао' обезббђење вршалица~и вршидбе, спалио евиденцију овршеног жита, онеспособио вршалице за рад. У Михаиловну је одред 20. јула напао јединицу СДК, која је одузимала жито сељацима и (присилио је да се повуче у Смедерево. Губици СДК нису утврђени. Из одреда је погинуо 1 борац. После је одред растерао обозбеђење вршалица, онеспособио 3 вршалице и спалио евиденцију овршеног жита.

Четници су наставили да прате одред и вребају прилику да га нападну. Командант ПКШК наредио је Смедерезском корпусу и 1. групи бригада Авалоког корпуса да поседну положаје у Биновцу, Малом Орашју, Бадљевици и Селевцу, а потерном одреду да из Михаиловца напада у два правца: Биновац—Мало Орашје и Друговац—Мало Орашје.

У зору .22. јула Коомајоки одред је наишао на четничку заседу ју Биновцу, где су од изненадне четничке ватре погинула 3 борца. Одред је брзо реаговао, прешао у напад и потиснуо четнике у Ландон. Заплењено је 4 пушке и нешто муниције. У 13 часова командант ПКШК је обавештен да Смедеревоки корпус није посео одређене положаје и да се у шуми код Водња налази група партизана, па је издао наређење 1. групи бригада Авалоког корпуса да поседне Брестовик, Камендо и Живковац, а потерном одреду да са линије Петријево—Ландон набаци партизане на њен положај.

Потерни одред је ско 20 часова изненада напао групу партизана у Малом Орашју и они су се под борбом повукли у Живковац. При прелаоку пруге четници lсу ухватили два рањена борца.

[367] **Архив Србије, ОК Мл.-741.**

Сутрадан, 23. јула, 1. група бригада Авалског корпуса претресла је^Бодањску шуму^у којој се налазила партизанска болница. Рањеници lсу пре доласка четника били 1апуштени у склоништа и замаскирани. Четници су ухватили само једног тешког рањеника, Димитрија Васића и убили га, а лакше рањени Ђурђе Јевтић успео је да побегне. Четници су открили само два празна склоништа, нашли нешто санитеггског материјала, посуђа и постељине.[3®8]

Космајски одред се 22/23. јула пребацио у Мали Пожаревац. Сутрадан је добио половину пошиљке наоружања и муниције, коју су претходног дана Савезници спустили у шуму Кокорин. После тога је наставио оружане сукобе у космајоком и посавском срезу да би Поасвсно-тамнавоком одреду обезбедио прелазак из Срема, преко Саве, у Шумадију.

Одред је 27. јула увече код Рогаче и Дрлупе разбио један четнички батаљон, а сутрадан избио на Парцански вис (триг. 408), па је и ту разбио један четнички батаљон и Срескзи одред СДС из Сопота. Убијено је и рањено неколико четника и стражара СДС.

Штаб одреда је упутио једну чету преко Барајева и Липовачке шуме у Сремчицу, у рејон преласка Посавоко-тамнавског одреда преко Саве. Главнина одреда се преко Поповића и Малог Пожаревца пребацила у Варовницу, где је 30. јула са 2. шумадијском бригадом чекала савезничку авионоку пошиљку.

Како је пребацивање Посавско-тамнавоког одреда било одложено, чета из Сремчице се 29. јула под борбом вратила у Парцане, где је разбила 1. четнички батаљон 4. бригаде корпуса КГГ и Среоки одред СДС из Сопота. Чета се после дводневних борби пробила до Варовнице (триг. 405), у састав одреда.

Тих дана је у посавском и космајаком срезу дошло до провале сарадника НОП-а. Командант 3. четничког батаљона известио је 20. јула штаб 4. бригаде корпуса КГГ, да је открио „комунистичку организацију у селима Сибници, Сопоту, Дучини, Стојнику, Поповићу, Парцанима и (ЈУГиросаљцима^) Четничке јединице су крстариле тим селима, хапсиле и саслушавале откривене сараднике НОП-а.[369]

Командант ПКШК известио је 25. јула 1944. Дражу Михаиловића да је откривена комунистичка организација у Стојнику, Бе~ зБини^ј Сибници, Бабама и Дучини, те да је:

„Већи број похапшен. На путу је да се цела комунистичка организација у Космају овим откривањем потпуно уништи. Обавеш-

[8,8] Архив ВИИ, ЧА, К-54, рег. бр. 32/4—1. У шумијВелики дсА у Водњу, ископано је 5 склоништа за болницу. У њу је из~Друговца око 10. јула пребачен већи број бораца рањених на Рдннпм гају, међу којима и Иван Стефановић Срба. Лечила их је Олатја^JJобаJJт-JВорац-JСосмајског одреда, избеглица из Марибора. Лекови и санитетски материјал доношени су из смедеревске болнице, а слао их је др Миливоје.Димитријевић по Сави Глишовићу. Волницу су обезбеђивали и ч*ували Водњани: Милосав Радојевић, Мика Степановић, Милутин и Вогоје Вељовић.

"» Архив ВИИ, ЧА, К-118, рег. бр. 49/1, и К-28, рег. бр. 33—37/4.

тења о раду наших људи на Космају откривају праву суамоту за нашу организацију .. ,"[370] *Т*

Партијско руководство космајског среза извеситло је Окружни комитет Младеновца да је ггровала почела у Бељини, где је ухапшен учитељ и 6 омладинаца, да се проширила на Рожанце, Сибницу, Манић и Губеревац и да је из Пиносаве у одред дошло 25 нових бораца, углавном наоружаних."[1]

СЛУЧАЈНА САВЕЗНИЧКА ПОШИЉКА

Пошто је 14. јула испратила одред до Космаја и примила групу "^РНХ бораца, ? шушдпјггп јтрттгтп се задрлтала у селима испод Космаја. Ујутру 17. јула осванула је у Стојнику (орашачком). У околним селима: Копљарима, Марковцу и Орашцу није било непријатељевих снага. У Бањи се од 15. до 17. јула налазила 2. бригада (корпуса КГГ, одакле се пребацила у Буковик. У Бањи је остала Јуришна бригада, а у Белосавцима је био батаљон „Карађорђе". У Орашцу се очекивао долазак четничке полиције.

У том дану предаха, 17. јула, одржани су састанци: чета, јединица КПЈ, актива СКОЈ-а, батаљснскот и бригадаког бироа. Увече је жултурно-уметничка екипа бригаде дала приредбу у Стојнику. Око 23 чаоа, 5. батаљсн и Штабна чета Лазаревачке бригаде наишли оу <на заседу 2. чете 2. батаљона. Политички комесар чете Павле Гајић, његов заменик Периша Пекић и борац Милутин Каратошић неопрезно су се примакли четницима, који су отворили ватру и том приликом убили Гајића, а ранили Пекића, па затим побегли.

Сутрадан се бригада пребацила у Бељевац, где је требало да уопостави везу са Среским комитетом орашачког среза, али веза није успостављена.[372]

Савезнички авиони оу, ненајављено, око 4 часа, спустили више падобранских пакета са наоружањем и војном опремом у шуму Кокорин, између Влашке и Ћуринаца. Један падобран, са сандуком револвера, ветар је пренео преко цесте и пруге Београд—Младеновац; пао је у Неменикуће, где су га запленили четвици. Све остале пошиљке пале су у рејон Влашке. За ову пошиљку бригада је ^сазнала истог дана на планини Букуљи, а Космајски одред у Биновцу, код Смедерева (у Подунављу). Пошиљку нико није очекивао и ниоу вршене никакве припреме за њено прихватање.

Спуштање падобрана у рано јутро први су приметили сељаци из Влашке и почели да прикупљају падобране и пакете. Кад су видели да је у пакетима оружје, известили су политичке раднике младеновачког среза. Они су брзо дошли и организовали прикуп-

[370] Архив ВИИ, ЧА, К-54, рег. бр. 32/4—1.
[371] Архив Србије, ОК МЛ.-752.
[372] Архив Србије, ОК Ар.-469.

љање и транопорт падобрана и пакета, а сеоока борбена десетина је обезбеђивала тај рејон. Пакети су утоварени у кола и превезени у Мали Пожаревац, где су предати Окружном комитету Младеновца.

Док су пакети прикупљани, четници се нису појављивали. Тек кад је колона кренула кооом према Малом Пожаревцу, припуцали су на њу, али из даљине. Испред носа четника, којих је било у сваком селу, станица СДС у Младеновцу и Сопоту, и Немаца којих је било дуж цесте и пруге Београд—Младеновац, сељаци, сеоска борбена десетина и десетак политичких радника младеновачког среза покупили су све пакете, сем једног, и предали их Окружном комитету. * '—

У пакетима је било: 2 ручна бацача, 4 митраљеза, 28 машингевера, 20 револвера, око 10.000 метака за пушкомитраљезе и 10.000 метака за парабелуме, 2 радио-станице, око 100 ручних бомби, нешто експлозива, десетак ћебади и нешто друге опреме. Руководство КПЈ ?лладевовачког среза известило је/ крајем јула Окружни комитет да је 21/22. јула између Влашке и Малог Псјжаревца бачено из авиона оружје, које је (истог дана предато Окружном комитету, да отпор народа расте и да народ само прича о оружју добијеном од Савезника.[373]

Окружни комитет Младеновца известио је 23. јула Покрајински комитет Србије:

„Тачну количину спуштеног материјала још не знамо али знамо да има: 4 пушкомитраљеза, преко 20 машингевера, преко 20 револвера (тулумбаша), око 15.000 метака за митраљезе, велике количине парабелумске муниције, 2 радио-станице, изгледа и минобацача, 10 ћебади и др. Нешто изгледа да су сељаци сакрили.

Како је ово могуће? Без икаквог јављања, без проверених знакова, без одређеног места.

Но, испало је све добро. Прко Кум. (нејасно — И. Ђ) требало би јавити да се не гиаље овако, јер врло лако може да дође и непријатељу у руке. Упутства за руковање оружјем писана су на пољском језику. Можда је у питању неко принудно спуштање . . ,"[374]

У извештају од 27. јула Окружни комитет Младеновца пише још и ово:

„Савезници су 22. ов. мес. у селу Влашки (Млад. срез) спустили једну пошиљку америчког оружја и муниције (митраљеза, машингевера, револвера, бомбе, бацач, мине, експлозив, доста муниције, мазиво за оружја, двогледе, веги и др.) која је случајно пала у руке нашим политичким радницима. Веома лако је могла да падне у руке непријатељу. То је изазвало огромно одушевљење код бораца и читавог народа .. ,"[375]

[873] **Архив Србије, ОК Мл.-755.**
[871] **Архив Србије, ПКС-620.**
[875] **Архив Србије, ПКС-624.**

У другој половини августа Окружни комитет Младеновца писао је Окружном 'комитету Пожаревца:

„Прошлог месеца пао је на нашу територију читав транспорт оружја и муниције из Савезничких авиона. Изгледа да је био намењен Пољацима, па је због неког квара био приморан да га спусти где било. Срећом, пао је скоро целокупан у наше руке: 4 митраљеза, око 8.000 муниције, 28 машин гевера и 8.000 парабелумске муниције за њих, 100 бомби, око 15 револвера, експлозив, мазива и др.

То нам је добро дошло. Прво, што нам преставља праву драгоценост, а друго, невероватно је деловало на народне масе. Надамо се да ћемо ускоро моћи лично ми примити савезничку помоћ.. ."[376]

Тада је било нејасно ко је и камо упутио ту пошиљку оружја и муниЦиЈеЛСумњало се да је оружје било намењено пољским устаницима, ' о су упутства за његову употребу била написана на цс/љском JKJX^У (оружје је било америчко и британоко). Но, у том тренутку Је било најважније да је оно дошло у руке партизанских бораца Шумадије, поготово што су и бригада и Космајски одред у њему осетно оскудевали. Пошиљка је имала и политички значај, Јер Је уверила сељаке да Савезници не помажу четнике, већ народноослободилачки покрет Југославије.

Можда ненајављеност пуштања у шуми Кокорину објашњава акт штаба Космајског четничког корпуса, који је 2. јуна 1944. упутио 3. бригади~корпуса КГГ. У њему пише:

„Изасланик САД при штабу Врховне команде, потпуковник Сајс послао је Краљевој Горској Гарди и мајору Рачићу (Драгослав, командант 4. групе корпуса — И.Ђ) по један транспорт најпотребнијег материјала за нашу борбу, као одужење за срдс^ау пријем приликом његовог боравка у Србији. Постоји вероватноћа да ће транспорти стизати и даље, *па је потребно да се заведе строга контрола и добра обавештајна служба у том смислу, а нарочито линија Космај—Букуља—Рудник.*

Комунисти су осетили за пријем овог транспорта и преко своје пропаганде објављују народу да је материјал послат из Русије за њих. Ово да се објасни народу. Наше јединице морају свакодневно бити на Букуљи, Венчацу и Космају, а контролисати и Рудник, тако да се комунисти не могу тамо задржавати и да се не деси да материјал намењен нама падне у комунистичке руке.. "[377]

Из тог документа види се да је постојало неко обећање Америчке војне мисије четницима о достави транепорта војне опреме и наоружања у рејон Космај—Букуља-—Рудник, где је ова пошиљка и опуштена, и да су се четници припремали да је прихвате.

[378] ***Зборник,*** **том I, књ. 20, док. бр. 168.**
[377] **Архив ВИИ, ЧА, К-28, рег. бр. 33/3.**

Бригада је сазнала за опуштање оружја у шуми Кокорину око подне 22. јула, на Букуљи. Одмах је кренула тамо да га прихвати. Бригада је ишла најкраћим пЈггем, кроз Мисачу, Велику Иванчу и Амерић. Борци су трчали колико је ко могао брже. После 25 км више трчања него маршовања, колона је, ненаишавши на четнике, стигла у Влашко Поље и Кскорин у тренутку када оу политички радници младеновачког среза, сеоска борбена десетина и сељаци Влашке товарили у последња кола пакете. Бригада је са њима продужила и те вечери стигла у Мали Пожаревац. Исте ноћи, 22/23. јула, стигао је и Космајски одред.

Окружни 1камитет Младеновца је исто вече поделио оружје и муницију бригади и Космајском одреду.[378]

Оружје спуштено из авиона било је за борце Шумадије потпуно ново, први пут виђено. Обука у руковању ручним бомбама, револверима, аутоматима, па и пушкомитраљезима, текла је углавном брзо и лако (иако су опис и упутства за употребу била на пољском језику), а обученост људи и исправност оружја практично проверена. Највећу загонетку представљао је ручни реактивни бацач „џон бул" (ручни ракетни бацач — базука) нико није знао како се употребљава и против којихциљева^

Милорад Прокић и^Врјд^Вуцели^ су оставили заиимљива оведочења о томе како је текло интензивно „истраживање" начина његове употребе:

„У примљеном наоружању добили смо неко ново нама непознато наоружање. Први пут смо га видели и нико није знао његово име, намену и начин употребе. Састојало се од једне шупље цеви на коју су били причвршћени ремник и још неки делови. Неки борци не верују да је то оружје и праве шале на рачун његовог изгледа, могућности дејства и на наш рачун, али га сви испитивачки загледамо и опипавамо. Одвојили смо муницију за позната оружја а за оно што нам претиче закључили смо да је то од оног новог оружја па смо га посебно одвојили". (Милорад Прокић).

„Ја сам као омладински руководилац чете био задужен да носим то ново оружје, а три члана СКОЈ-а одабрао сам да носе 18 мина, за које смо сашили посебно торбе — бисаге ради лакшег ношења. Ми смо се кретали уз гитаб и увек у посебној колони. Поносни смо били што нам је то поверено. Кад уђемо у село сељаци нас посебно загледају и коментаришу какво је то оружје. Ми ћутимо и дајемо неодређене и уопштене, али важне одговоре.

Видимо да се сви из штаба батаљона стално труде да утврде какво је то оружје, али не успевају. Нарочито се око тога трудио Миливоје Јаковљевић, командант 1. батаљона, иначе војник од каријере, подофицир у војсци бивше Југославије.

[378] **Према сећању Живомира Белошевца. команданта бригаде, бригада је примила: 1 ручни реактивни бацач „џон бул", 3 или 4 британска пушкомитраљеза, неколико аутомата, нешто другог оружја и доста муниције. Ручне бомбе су биле без упаљача.**

Тако је прошло неколико дана. Сељаци пренели четницима да ми имамо неку артиљерију, а они пошто их артиљеријом не тучемо, почели да нас довикују са брда и подсмевају се:

— Партизани, где вам је та артиљерија?" (Воја Вуцелић).

„Тих дана било да смо се одмарали били у борби, или се кретали у колони размишљали смо и разговарали о том оружју, и правили разне варијанте о његовој употреби. Читава бригада зна да имамо ново оружје, а да не знамо да га употребимо. Кад би неком борцу или старешини дошла нека нова идеја како да се реши проблем он би дошао, загледао базуку, нешто рекао или се без речи удаљио. Сви борци међу собом говоре о новом оружју. На сваком застанку пуно их је око тог оружја, загледа се и истражује и дискутује. Ипак, полако се долазило до једног по једног закључка и сазнања. Највише су се око тога ангажовали Бора, Миливоје, Света, Чеда и ја.

На једном одмору Миливоје узе мину у једну а базуку у другу руку, рече нам да му не прилазимо док не чујемо експлозију или док *нас он не позове, и оде у шуму. Ми остадосмо гледајући за њим. Не видимо шта ради, извирујемо, али ништа не видимо. Ускоро он радосно викну:*

— Напунио сам га!

Ми се стрчасмо око њега, тражимо да опали једну мину и испроба. Он упорно одбија:

— Нећу да трошим џабе муницију!" (Милорад Прокић).

Првих мина 'Које је Миливоје иопалио из базуке Воја Вуцелић се овако сећа:

„Миливоје је веровао да сваки бацач има убацну путању, па је сматрао да мину из базуке мора испалити косо у вис, зато се ослонио на једну ограду и испалио мину ка четницима. Чуо је мало јачи пуилњ, мина је излетела и мало после позиди четника се чуо јачи пуцањ. „Пребацио сам", каже Миливоје и два пута мења елевацију али нема очекиваних резултата; час се и опрљио. Јаке и непрецизне експлозије унеле су, додуше, забуну међу четнике, па су се поплашили и побегли. Миливоје је више осећао него што је знао да то није право дејства тог оружја и наставио да размишља". _

Према Милораду Прокићу до правог сазнања и намени дејства базуке дошло је овако:

„Једва смо чекали следећу борбу. Ускоро смо нападали **стра**-*жаре СДС у Венчанима. Они су се забарикадирали у једној кући, па не можемо да их истерамо. Позвали смо Миливоја са базуком. Он се привуче иза •једног зида и дуго је нишанио. Одједном се чу јака експлозија и дим обави кућу. Кад се дим разиђе видимо на згради одваљено ћоше и зјапи рупа на зиду. Док ми тако зачуђено гледамо, иза нас искочи командант и викну:*

— Шта чекате, побегоше жандарми!

У кући више није било жандарма. Или су били побијени или су побегли. Док ми тако загледамо дејство мине, неко рече:

— Па ми са овим можемо и тенкове да уништимо!

Наравно да можемо, свима је тек тада синуло и сви су се чудили да до тог сазнања нису одавно дошли. Од тада смо „иона була" чували само за борбу са тенковима и за напад на утврђене зграде".

Из Малог Пожаревца бригада се 23/24. јула упутила у Бабе. С њом је до тог оела дошао и члан Окружног комитета Младеновца Марко Никезић. Он је ту успоставио везу са Милијом и Радомиром Т. Цветићем Гардистом, политичким радницима Посавине, па 24. јула увече продужио у Посавину да се пребаци у Срем, а бригада је кренула ка Букуљи, да се повеже са Окружним комитетом Крагујевца.

Ујутру 26. јула, бригада се слустила у Бању, напала и разбила четничку посаду. Убијен је 1 четник, онеспособљено неколико вршалица и попаљена евиденција овршеног жита. Наредног дана је у Липовцу .напала и разбила 1 четнички батаљон, ухватила стражаре СДС, чувара логора на Бањици, еаелушала и казнила.

У Шумадији се тада мвого говорило и очекивало да ће Савезници авионима послати оружје, муницију и другу опрему потребну за вођење борбе. Увече 27. јула, штаб бригаде је обавештен да ће 30. јула Савезници спустити падобранима оружје на Варовницу, па му је наређено да се са бригадом пребаци у тај рејон, успостави везу с политичким радницима и Космајоким одредом у младеновачком округу и приквати ту пошиљку.

Бригада је 28. јула кренула у младеновачки округ, код Влашког Поља прешла је цесту и пругу Београд—Младеновац и у рејону Варовница—Маковица састале се са Космајоким одредом. На Варовницу је дотерана слама, да се запале уговорене ватре, а постављено је и обезбеђење. Бригада и одреди су чекали читаву ноћ 30/31. јула, али се авиони иису појавили.

Како је за бригаду било сувише опасно да се дуже задржава у истом рејону, она је заједно са одредом-ЛЈ. јула напала четнике у Влашкој, разбила 1 њихов батаљон, 4 убила и заробила 4 мобилисана сељака, које је одмах пустила. Заплењено је 5 пушака, нешто муниције и четничка архива, а онеспособљено неколико вршалица. Исте ноћи су то учинили и у Корађици, где су разбили 1. батаљон 3. четничке! "бригаде корпуса КП\ Убијено је 9 четника, а 1 заробљен, онеопособљено неколико вршалица и попаљена евиденција овршеног жита. Бригада и одред су пренићили у рејону Велике Иванче. / jJ• Ч Н")

Штаб бригаде је сазнао 1. августа да се у Ве-нчанима налази Руднички корпус, са обе бригаде, Качерском и Лазаревачком, па је одлучио да га нападне. План напаца био је овакав: бригада и одред пребациће се увече на линитV Медведњак (к. 353)—Главина (к. 344) и са ње после пола ноћи кренути у напад, са 1. батаљоном правцем Даросава—Венчане, са 2. батаљоном деано, правцем Каменичка река—Дрлупа, и лево са Коама.јским о.дредом правцем Главица (к. 344)—Трулеж.

Напад је почео на време 2. августа у 1 час. У првом налету јединице су избиле пред прве куће Венчана. Изненађење није постигнуто. Четници су напад дочекали :на доминирајућим положајима које су на време запосели. Борба је трајала око три сата. Четници су у еванућe организовали прве противнападе и избијали на крила нападача. Да &и избегли опкољавање, бригада и одред оу се повукли на Рудовачки забран (триг. 324) и Главицу (|к. 344). У овој борби је убијено 30 четника, "а велики број рањен. "Из^бр^гаде је погинуо 1 борац, а тешко рањен командир чете Миливоје Станичјић Сеља. Смештен је^у Даросаву, земуницу 1ајини на лечење. иеколико дана нико му није могао дотурити храну. 1'ладан~~ње~~ му- је помогло да прездрави. У бригаду се вратио после 17 дана, пре него што је прездравио.

Тог дана су се бригада и одред раздвојили. Одред се преко Дучине пребацио у младеновачки округ, а бригада у крагујевачки.

Четници су наставили своју све грчевитију борбу да се одрже у Шумадији. Појачали су пропаганду, психолошки, а и физички притисак на сељачке масе Шумадије. Радили су то сви њихови органи, од Врховне команде до најнижих органа и јединица.[379]

Дража Михаиловић је 15. јула 1944. упутио депешу командантима корпуса:

Наш амбасадор у Вашингтону и ***нашЈојни*** *изасланик Живан Кнежевић, са особљем амбасаде, изјавили су на конференцији америчких новинара да не признају Шубашићеву владу и да се стављају Врховној команди Југословенске војске у Отаџбини на расположење, од које очекују инструкције за даљи рад.*

Данас смо добили поруку америчких Срба која гласи: молимо Врховну команду Југословенске војске у Отаџбини да се залаже свим силама да се сав српски народ уједини у једну целину, да сви Срби истрају у херојској борби и коначној победи против свих унутрашњих и спољних непријатеља наше земље".[380]

ч Десет дана касније, 25. јула, он упућује проглас Србима, Хрватима и Словенцима, у коме истиче да је први повео борбу против окупатора, а да су се онда појавили комунисти „који су све снаге усмерили у циљу решења уставног и законитог поретка земље", а затим обавештава да је у емиграцији образована нова југословенска влада, под председништвом др Ивана Шубашића, коју он не признаје:

„Начин како је образована и састављена нова влада, нарочито избегавање др Шубагиића да дође у додир са политичким и нацио-

[37,1] У јулу 1944. четници су за сва шумадијска села сачинили „спискове лица која се налазе у комунистичким редовима" у тим списковима налазиле су се и њихове породице и друга, њима сумњива лица са којима су планирали да се обрачунају „у одлучном моменту".

^[0] Архив ВИИ, ЧА, К-94, рег. бр. 8/6.

налним демократским снагама које у земљи представљају већину, а на које се ослања нагиа оружана акција, бацио је у бригу све истините родољубе и пријатеље правог демократског уређења нове Југославије ..."

„Централни национални комитет на своме ванредном заседању од 20. до 30. јула ове године у слободним нашим планинама, узео је у разматрање новонасталу ситуацију, па се једнодушно оградио од свих аката владе др Милана Шубашића, сматрајући да је ова и по своме саставу и по својој политици штетна и по српски, и по хрватски и по словеначки народ, и задржавамо пуну слободу акције према њој .. "

На крају прогласа се указује да рат улази у завршну фазу, да га је Немачка изгубила, и изражава верност краљу и династији, уз позив свим Србима, Хрватима и Словенцима да се окупе око четничког покрета.[381]

Сутрадан је Дража Михаиловић послао ову депешу команданту Смедеревског корпуса:

„Чистите терен од црвених. Имамо извештај да се на терену северно од Умчара, вероватно у млину Бајлонија, налази енглеска емисиона станин,а са Енглезима, мајором Гулденом и поручником Матјусом. Са њима је и неки капетан Остојић. Сви раде за партизане.

Предузмите потребно по овоме".

Било је то наређење за ликвидацију савезничких и наших официра. Командант Смедеревског корпуса проследио га је команданту јасеничке групе бригада са наређењем да овај „рејон очисти", под претњом да је за извршење тог задатка „лично одговаран", предочавајући му и шта га чека ако наређење не изврши.[382]

Командант Горске гарде наредио је 3. јула 1944:

„Да би се одреди СДС у Тополи, Аранђеловцу, Младеновцу и Сопоту појачали и тиме нашим јединицама у чишћењу терена и терању комуниста могли помоћи то наређује:

Да се командирима СДС у горе поменутим местима изађе у сусрет с тим да се у њихове одреде пошаљу потпуно национални људи са нашег рејона који ће нам много помоћи и олакшати нашу тешку, али витешку борбу .. ."[383]

И тако, од документа до документа.

И док су четници, с једне стране, вршили притисак на народ да би сузбили ширење истине, с друге стране су и сами доприносили ширењу истине о партизанима, комунистима и НОП-у.

Архив Србије, ЧА, „ДМ"-РК-56.

[382] Архив ВИИ, ЧА, К-125, рег. бр. 47/1. Дража Михаиловић је овде погрешио у одређивању места млина Бајлонија. Он се налазио у селу Мало Црниће, 10 км југоисточно од Пожаревца, а не северно од Умчара

[383] Архив ВИИ, ЧА, К-28, рег. бр. 27/4.

Шеф обавештајног одсека 2. равногорског корпуса известио је 13. јула 1944. евог команданта:

„У Младеновачком срезу комунисти вршљају и у самом предграђу Младеновца. У истом селу се је налазила и школа резервних официра, око 40 на броју. Позната комунисткиња Кика упала је једне ноћи у њихову средину поклала и побила свих 40 ђака школе за резервне официре .."[384]

Четници су у јулу 1944. ангажовали велики број новинара, политичара бивше Југославије и друге, издавали новине, вести, прогласе и друге пропагандне материјале, више него икад раније, али је све то давало све мање резултата. Њихов утицај у народу био је све мањи. Четници нису могли да схвате и разумеју да није проблем у броју издатих новина и цропагандних материјала, већ у циљевима за које се та пропаганда залаже и истини којом се служи, односно не служи.

Истина је све сигурније продирала у свест сељачких маса Шумадије, мењала њихова мишљења и опредељења.

Штаб 2. шумадијске бригаде доставио је 1. августа збирни извештај о резултатима дејства бригаде од 6. јула до 1. августа 1944. године (датум и место вођења борбе, број убијених непријатељевих војника и количини заплењеног наоружања).

[384] **Архив ВИИ, ЧА, К-117, рег. бр. 24/7. Подаци у овом четничком извештају потпуно су нетачни. У сачуваним четничким, СДС и нашим архивама нема ни једног документа који би потврдио да је у то време и на том месту са четницима вођена нека борба. Школа резервних четничких официра радила је у то време при четничкој Врховној команди и никада није била у селу Младеновцу, нити у његовој околини.**

ПРЕГЛЕД[385]

Резултата борби 2. шумадијске бригаде Н.О. Војске

Место вођења борбе	Датум			У борби уништено непр.			Петоколон.	Заробљено и мобилисани	Заплењено							
	Дан	Месец	Год.	Нем.	Жанд.	Четн.			Хе	пушака	пиштоља	бомби	метака за хол. мит.	метака пушчаних	метака за пиштоль	
Водањ	6	VI	44	.	.	5	1	11	.	5	.	.	.	130	.	
Копиљаре	8	VI	44	.	3	1	.	_	.	4	.	.	.	120	.	
Ковачевац	10	VI	44	.	.	.	3 2	аг								
Сопот	15	VI	44	.	3	5	2	.	.	.	1	.	.	.	9	
Чађевац	15	VI	44	.	3	4										Одступили због мрака
Сибница	17	VI	44	.	.	12	.	.	.	9	1	.	.	120	9	
24 - VI - 44 Реорганизација																
Дудовица	27	VI			1					1						
Даросава	1	VII	44	.	.	13	.	29	2	30	1	4	1300	1800	8	1 пис. маш. 1 коњ. сед.
В. Орашје	6	VII	44	.	12	74	.	13	.	14	2	9	.	270	14	
Корачица	8	VII	44	.	.	7	2	.	.	3	1	3	.	45	8	
М. Иванча	8	VII	44	1	4	1										Одступили због мрака
Крушевица	11	VII	44	.	2	2	.	.	.	2	.	.	.	70	.	
Липовачка Бања	24 23	VII VII	44 44	.	1	1	6 четн. рањених		.	1 1	.	.	.	45 65	.	
Влашка	31	VII	44	.	.	4	.	4	.	5	1	2	.	195	9	
Кораћица	1	VIII	44	.	.	9	.	1	.	.	1	1	300	.	8	
Ликвидације у покр.				.	.	3	14	.	.	.	4	1	2	120	9	
е реорганизације					9	27	8	11	.	18	2	.	.	370	18	
сле реорганизације				1	19	115	16	47	2	60	8	21	1600	2010	56	
К У П Н О				1	28	142	24	58	2	78	10	21	1600	2980	74	

Напомена: Заробљеници су пуштени својим кућама, сем једног који је добро вољно пришао бригади.

1. августа 1944.

П. комесар
Славко Зечевић
Владо

Командант
Белошевац Живомир
Бора

Напомена: [885] Зборник, том I, књ. 9, док. бр. 56

БОРБЕ ЗА КОНАЧНО ОСЛОБОЂЕЊЕ ШУМАДИЈЕ

КОАЛИЦИЈА НЕМЦИ — МИЛАН НЕДИЋ — — ДРАЖА МИХАИЛОВИЋ

У августу 1944. Савезници су наставили офанзиву на свим фронтовима.

Црвена армија је 22. августа ушла у Румунију, која је сутрадан прекинула односе са Немачком, а склопила примирје са СССР-ом, да би већ 25. августа објавила рат Немачкој. Бугарска, највернији ратни савезник Немачке, окупатор у Србији и Македонији, покушава да изиграва савезника проглашавајући 25. августа неутралност (!), 29. августа наређује повлачење 1. окупационог корпуса из Србије и 7. дивизије из Грчке али јој све то није сметало да са 5. армијом настави окупацију Македоније.

Немци крајем августа почињу повлачење 4. СС оклопне дивизије из Грчке и пребацивање 1. брдске дивизије из Црне Горе у североисточну, а 7. СС — дивизије „Принц Еуген" у источну Србију.

Западни савезници 15. августа су се искрцали на југ Француске, а настављали су напредовање у Италији и 22. августа ослободили Фиренцу.

Победоносно приближавање Савазника, испадање из рата немачких сателита и све тежи порази немачке армије били су весници и брзог ослобођења Србије.

Домаћи издајници су се још чвршће везали за немачке окупационе снаге, јер су у томе видели једини начин да избегну дефинитиван пораз у борби са народноослободилачким покретом и могућност да, једни као еавезници Немачке, други као „следбеници" западних сила, ипак заједно, у тренутку завршетка рата, буду на одлучујућим позицијама у Југославији, заправо пре свега у Србији, и тако обезбеде повратак краља у земљу, односно обнову капиталистичког друштвеног уређења у њој. Сви су они очекивали да ће се ратно савезништво Запада са Совјетским Савезом претворити у сукоб и да ће у њему победу однети — Запад. Понгго су четници у току целог рата уживали већу или мању помоћ и наклоност Запада, сви домаћи издајници су им препустили водећу улогу. Четници су и у тим тренуцима уживали подршку америчке владе, а и

неких других политичких снага и институција у западним земљама. Почетком августа америчка влада је одобрила слање војне мисије у четничку Врховну команду (Британци су крајем маја 1944. повукли своје мисије). У Рим је 31. маја стигао, британским авионом, члан четничког националног комитета Краљевине Југославије др Живко Топаловић, који је 18. августа у њему формирао „Српску лигу", као део Националног комитета Краљевине Југославије у иноеђранству, а 3. септембра поднео Меморандум савезничким владама и Врховној савезничкој команди Средоземља, којим тражи „прекид борбе између Тита и Драже и ангажовање свих снага у земљи у борби против Немаца". Био је то провидан покушај да се четнички покрет спаеи и прихвати као „борац за ослобођење земље".

Шеф америчке војне мисије, која се спустила у Прањане 27/28. августа 1944, пуковник Роберт Мак Дауел, дао је, после доласка, више изјава у којима је подржавао дотадашњу четничку политику. Посебно је карактеристична ова његова изјава:

„Немачка је изгубила рат. Ваша борба са Немцима нас не интересује. Ваше је сада да се *одржите у народу. Ја сам дошао да вам у томе помогнем"*[386]

Иако је рад ове мисије био сведен на прикупљање обавештења и враћање савезничких авијатичара, који су доспели код четника искачући из оштећених авиона приликом прелетања преко Србије, она је код четника пробудила велике наде па су је! обилато користили и у пропаганди. Поводом њеног доласка издали су и летак, у коме се, између осталог каже:

„Весници слободе су већ ту.

Пре кратког времена стигла је на Равну Гору Америчка делегација, под вођством пуковника Мак Довела, личног пријатеља Рузвелтовог ...

САД су решене да нам пруже своју оружану помоћ, да би смо могли стрести ропске ланце крвавог Немца и очистити своју земљу од свих осталих крвопија наших.

Пуковник Мак Довел и чланови америчке војне мисије остају стално на Равној Гори, због одржавања везе између Југословенске војске у Отаџбини и америчке владе.

Срби, главу горе. Капије наше слободе су већ отворене!

Будимо спремни да са нашим оружјем сами извојујемо слободу, која нам је изнад свега драга . . ."[387]

Дражa Михаиловић је до тада већ био остварио непосредан договор с Немцима, председником издајничке владе Миланом Недићем и Димитријем ЈБотићем, о појачаној и координираној сарадњи

[386] **Јозо Томашевић.** ***Четници у другом светском рату,*** **стр. ЈШ1**
[387] **Архив Србије, ЧА, „ДМ"-ВК^337~~**

у борби против НОП-а Југославије. Градитељи те коалиције били су, разумљиво Немци. Њихов положај у Србији постојао је све тежи. Нису имали довољно снага за борбу против НОВЈ, за одбрану од Црвене армије и за спречавање могућаг искрцавања Савезника на Балкан. Повлачење Бугара из Грчке и Србије учинило им је положај још тежим. Немци су, због тога, тражили решење у „уједињењу свих српских снага у борби против комуниста", под њиховим патронатом. Уз сагласност Немачке врховне команде и Министарства спољних послова Немачке, опуномоћени посланик Херман Нојбахер и командант Југоистока фон Вајкс, креко Милана Недића и непосредно, постигли су споразум са четницима Драже Михаиловића о стварању коалиције Немци — Милан Недић — — Дража Михаиловић.

За окупатора и издајнике постојали су и други разлози за стварање наведене коалиције у Србији против НОП-а. На основу сгторазума Тито—-jПубашић, од 16. јуна. 1944^. избегличка влада краљевине Југославије донела је 8. августа ДекларациЈу којом је сваку јавну или тајну сарадњу с окупатором осудила као кајвећи злочин и~издају народаГ " ~

У исто време она је позвала народе Југославије под вођством маршала Тита да наставе борбу против окупатора до коначног ослобођења.

А Врховни командант НОВЈ и председник НКОЈ маршал Тито позвао је 17. августа ЈЛМ—(Деклашцијом) четнике Драже миудиловића и оружане снаге свих осталих домаћих издајника да напусте служење окупатора и прикључе се НОВ и ПОЈ у борби против њега.[388]

Немачки командант Југоистока известио је своје претпостављене /?а је циљ декларациЈе „да се по сваку цену спречи споразумевање Драже ~ Михаиловића, Недића и ЂуриШића, с једне стране, и ових са окупаторским снагама с друге стране", и да се сви „националисти ставе под Титову команду".[389]

Напуштен од Британаца, још неприхваћен од Американаца, у сукобу с новом југословенском краљевском избегличком владом и притиснут све тежом војно-политичком ситуацијом, Дража Михаиловић учвршћује своју сарадњу с Немцима. На тражење четника, у Тополи се 11. августа састао представник команде Југоистока фон Вреде са "ЈедћОМ Четничком делегацијом. На том састанку су обе стране одредиле своје основне захтеве у сарадњи. Четници су тражили „савез свих националних снага и мобилизацију свих способних Срба за борбу против комуниста", оружје и муницију за мобилисане и илегални статус за Дражу Михаиловића. Прихватили су

[388] **Председник НКОЈ и врховни командант НОВ и ПОЈ маршал Тито упутио је 30. августа 1944. позив хрватским и словеначким домобранима, четницима и дфугим** ВОЉНИМ **јединицаМа издаЈНИКа ' да до** 15^ **септембра** 1944. **напусте окупатора и прићу НОВЈ и придруже се борби за ослобођење. Ко се после тог рока ухвати у служби непријатеља биће изведен пред народни суд за дело издаје народа, пише у позиву.**

[88в] **Милан Борковић,** ***Контрареволуција у Србији,*** **Београд,** 1979, **стр.** 331.

немачку команду над својим јединицама, а одбили да носе немачку униформу. Немци су тражили да се не закључује никакав писмени уговор и да четници не предузимају никакве акције против администрације у њиховој служби, већ да је помажу.

На тада утврђеним основама односи између Немаца и четника углавном су се и развијали до краја рата. Два дана касније, 13. августа састали су се у Скакавцима (Косјерић) Милан Недић и Дража Михаиловић. Записник није вођен, а по доласку у Београд Милан Недић је изложио споразум с Дражом Михаиловићем у ових 5 тачака:

„1. — Влада (Милана Недића — И. Ђ) ће дати Дражи Михаиловићу 100.000.000 динара за плате официра и подофицира у августу и септембру 1944. године, под условом да престане пљачкање владиних установа.

2. — Влада ће издејствовати код Немаца да четниии одмах добију 30.000 пугиака, 3.000.000 метака за пешадијско нпоружање, 500 пушкомитраљеза и 500 бацача.

3. — Дража Михаиловић гарантује да примљено оружје неће бити употребљено против Немаца.

4. — Да се владине снаге, ако Немци дозволе, ставе под команду Драже Михаиловића за борбу против комуниста, и

5. — Да влада стави на расположење Дражи Михаилог.ићу одећу и обућу којом располаже".[39°]

Неколико дана касније, Милан Недић је са целом владом посетио кемачког заповедника Југоистока Вајкса и предложио му формирање „Националне српске војске" јачине око 50.000 војника, у коју би ушли и четници Драже Михаиловића. Тај предлог је 22. августа Вајкс са Нојбахером поднео лично Хитлеру, али га је он одбио, прихватио је само тактичку сарадњу са четницима.

Милан Недић и Дража Михаиловић сасТали сусе и 20^ августа 1944. у Ражани (Косјејрић), где су уговорили извесне исиоруке оружја, муниције, војне опреме и новца четницима и формирање заједничких војних јединица, под командом Драже Михаиловића, за одбрану од јединица НОВ и ПОЈ.[391] Тада је и Димитрије ЈБотић прихватио Дражу Михаиловића за вођ^

Тако |е Дража Михаиловић, са немачким благословом, прихваћен за вођу свих издајничких снага у Србији коЈе су се под немачком командом бориле против НОВ и ПОЈ. Заједнички штаб објединњавао је дејства четника, СДК, СДС, Сггецијалне полициЈе, других владиних онага и четничке команде града Београда. Те снаге требало је да преузму Београд од окупатора пре него што снаге НОВ и Г10Ј, са Првеном армијом, уђу у њега, а у случаЈу неуспеха да ча новуку у Словенију.

[880] ***Издајник и ратни злочинац Дража Михаиловић,*** **Београд 1944, стр. 46—50.**

[381] **Архив ВИИ, К-26, рег. бр. 56/11 и 57/11.**

За разлику од Милана Недића и Дкмитрија Љотића, четнички иокрет је покушавао да своју чврсту везу са окупатором и даље држи у тајност^. За такву политику доЂио је крајем августа, како је* већ речено, **Јтодршку амејричке** војне мисије.

Крајем августа четнички покрет је~примио још један тежак ударац: напустила га је избегличка краљевска југословенска влада. Наиме, у влади др Ивана Шубашића, формираној 1. јуна 1944, Дража Михаиловића није био министар (што је био у свим ранијим), али је остао начелник штаба четничке Врховне команде. Под притиском Британаца и политичке јавности краљ Петар II га је указом од 29. августа 1944. разрешио и те дужности, а маршала Тита признао за јединог вођу борбе за ослобођење Југославије.

Дража Михаиловић је наставио да спроводи дотадашњу политику, као да се ништа није променило. У _име краља, који га је сменио^ЈИ. августа је прогласио општу мобилизацију, са важношћу од 1. септембра 194?Г~годинеУ Тиме је намеравао да присилно мобилише сељаке Шумадије за борбу против НОВ, а у исто време и да испуни уговор с Немцима.

Тако се угрожени непријатељ све јаче збијао, али узалуд. Он више није могао зауставити продор јединица НОВЈ преко западних граница Србије, нити захуктали народноослободилачки покрет народних маса унутар ње.

Оперативна група дивизија (2. пролетерска, 5. и 17) је 3/4. и 4. августа прешла реку Ибар и упутила се према Копаонику. Она је од 6. до 10. августа на Копаонику разбила удружене снаге непријатеља, чију је главнину сачињавала четничка IV група јуришних корпуса, са око 10.000 људи. На Златибору се прикупљао 1. пролетерски, а у источној Босни 12. корпус НОВЈ. У јужној Србији деловало је пет дивизија, које су се на Копаонику спојиле са Оперативном групом дивизија.

Директивом Врховног штаба НОВ и ПОЈ од 19. августа 1944. одређена су Главном штабу Србије три основна задатка у борби за ослобођење Србије: разбијање окупаторско-недићевске власти, организовање нових јединица НОВЈ и успостављање нове револуционарнеЈнародне^власти.[392]

Главни штаб Србије упутио је 26^_алгуста позив четницима Драже Михаиловића да се прикључе јединицама НОВЈ и боре се против окупатора и његових слугу. Позив гласи:

„СВИМ ЧЕТНИЦИМА И ПРИПАДНИЦИМА ВИВШЕ ЈУГОСЛОВЕНСКЕ ВОЈСКЕ У ОТАЏБИНИ!

На предлог југословенске владе у Лондону, краљ Петар II потписао је указ о распуштању Врховне команде. То значи да Дража

[382] **Ноћу 10/11. јула 1944. спустио се на аеродром Косанчић новорођени Главни штаб НОВ и ПО Србије и командант генерал-лајтнант Коча Поповић, политички комесар Мома Марковић (кога је ускоро заменио Милосав Милосављевић), заменик команданта потпуковник ЈЂубодраг Ђурић, начелник штаба генерал-мајор Рудолф Приморац. његов заменик Радослав Ђурић, начелник ваздухопловства Миодраг Лозић, начелник обавештајног одељења Никола Божанић.**

Михаиловић и његова војска губе и последњи адут да су они •краљева војска.

Једина војска која се борила и која се и данас бори против окупатора и његових помагача је Народноослободилачка војска. То признаје цео наш народ, то признају владе савезничких земаља, то признаје и краљ Петар II.

Моћне савезничке армије кују сваког сата нове победе. Ослобођено је две трећине Италије, пола Француске, Румунске трупе туку се са немачком окупаторском војском, Бугари разоружавају немачку војску у својој земљи.

Дижу се поробљени народи да туку своје непријатеље.

ЧЕТНИЦИ

Дражa Михаиловић и Недић су слуге Хитлерове. Дан народног суда за њихова недела долази. Ваше пушке морају пуцати на непријатеља нашег народа, ви морате побити оне који су вас на зло нагонили и који су вас подло обмањивали. Не одазивајте се на четничку мобилизацију. Дражa Михаиловић нема никаквог права да вас мобилише.

Зато што смо ми једини признати за праву народну војску, зато што Врховна команда југословенске војске у отаџбини више не постоји, ми Вам

НАРЕЂУЈЕМО

Да се прикључите Народно-ослободилачкој војсци и под нашим руководством поведете борбу против непријатеља нашег народа, за слободу и спас наше земље.

Не учините ли то одмах, сутра ће већ бити касно".[393]

Врховни штаб наредио је 28. августа Оперативној групи дцвизија 1. пролтерском и 12. корпусу НОВЈ да овладају стратегијском гредом на линији планина: Рудник—Сувобор—Соколска планина——Цер и са ње обезбеде продор преко Шумадије ка Београду.

Повољан развој војно-политичке ситуације у свету и земљи и позиви заведеним сарадницима окупатора да пређу на страну НОВЈ, довели су до јачег превирања и цепања у издајничким јединицама. У четничким јединицама нарочито је продубљен јаз између мобилисаних сељака и активних четника.

После тих позива и успеха 2. шумадијеке бригаде, четничке јединице у Шумадији повукле су ое у непосредну близину непријатељског гарнизона да држе положаје и чувају објекте које им је одредио окупатор, очекујући наилазак НОВЈ и јединица Црвене армије. У удаљенија села спуштали су се само при покушајима мобилизације, пљачки и насиља.

[393] ***Зборник,*** **том I, књ. 20, док. бр. 165.**

Делегат четничке Врховне команде у Шумадији, мајор Серафим Неготинац, известио је Дражу Михаиловића 7. августа 1944. о стању у ^Тумадији овако:

„У Лазаревачкој зони нашао сам погоршану ситуацију, тј. све чешће присуство комуниста и њихов долазак у места у која раније нису смели долазити. Комунистичке тројке, месни организатори и теренци (политички радници — И. Ђ) распрострли су се по целом срезу, што раније није било.

У рејону Космајског корпуса, Аранђеловачке бригаде и Рудничког корпуса, чешће и Колубарске бригаде, постоји II Шумадијска бригада са Космајским одредом „Раде Јов&новић" и одредом „Милан Благојевић" чија укупна јачина до сада није прешла 220——250 људи.

Када дејствују укупно показују највећу офанзивну активност, а и одвојено по одредима. Ова комуистичка група има доста муниције и то нове, немачке, око 10 аутоматских оруђа и два бацача (базуке — И. Ђ) што раније није било. Имају и неке енглеске пушкомитраљезе.

Правци кретања комуниста: из Лазовићеве корпусне зоне, ређе упадају у грочански, а чешће у Космајски срез правцем: Губеревац—Стојник—Дучина—Дрлупа—Велика Иванча—Раниловић, а одатле у орашачки срез: (Аранђеловац), Даросава—Орловица—Ваган—с. Прогореоци—с. Гараши, или у Лазаревачку зону: с. Венчане—Камении,а—Жути Оглавак—Дрењак—Медведњак—с. Рудовци—с. Крушевица—Крушевички вис—с. Трбушница—с. Брајковац—с. Црљане".

Даље пише да не постоји сарадња између четничких одреда, да нема обједињеног руковођења у борби, да је четничка обавештајна служба слаба, а комунистичка добра, да је најлошије стање у орашачком и Космајском срезу, а доста лоше у младеновачком, па наставља:

„У орашачком срезу су духови доста пољуљани. Има много комунистичких присталица. Тамо су комунисти ж пцеЈрала ^бшшЈаки. Рђав рад старешина и наших људи пребацио је наше присталице у њихове редове, да и не говорим о средњима. Људи који нису њихови говоре: Не тиче ме се, нека победи ко хоће . . .

Када дођу у село (четници — И. Ђ) прво објаве народу да ће стрељати 20 сељака, ако буду нападнути од комуниста. Ово је утицало да народ пређе, симпатијама или отворено, на другу страну.

Официри из Колубаре кажу да су се тамо комунисти увукли у наше редове. Они тврде да је председник равногорског одбора у селу Прогореоцима и председник комунистичког одбора у том селу. За Медића (команданта Опленачког корпуса — И. Ђ) кажу да је кукавица, улизица и достављач и да је такав био и пре рата.

Основна грешка гарде јесте што је обучена да води акције против комуниста у великим јединицама, а тако у овим условима не могу да пронађу комунисте. Када велике јединице иду тереном комуниста нема. Гарда је претресала куће, а четници су из ормара вадили опрему, узимали овце и пекли на ражњу. Друго, у местима добро организованим од *комуниста: Даросави, Прогореоцима, Гарашима, итд. где треба да буду нагие јединице и организација њих нема ..*

Четници су у августу 1941. били забринути с разлогом. Борбе су се приближавале том подручју а у исто време њихови редови су се све више подвајали на присиљене и заведене, који су гледали да их што це напусте, и активне четнике и злочинце, који су настојали да поред себе имају што већи број оних првих.

О припремама четника да бране Шумадију говоре и ове две појединости. Илија Јовановић Лала известио је 1. августа из села Врбице Окружни комитет Крагујевца да се 2. бригада корпуса КГГ налази у Бањи, са око 200 четника, и да је у штабу бригаде вођен разговор о припреми за одбрану масива Рудника и о доласку једне немачке дивизије у Аранђеловац.[395] Члан Окружног комитета Ђорђе Ђурић Шарац известио је 7. августа свој комитет да су четници Штарњу припремили за одбрану, појачали обезбеђење, око села ископали ровове, у зиданим кућама израдили пушкарнице и у њих поставили пушкомитраљезе, а прилазе селу бране унакрсном ватром.[396]

Окружни комитет Младеновца предузимао је мере да успостави непосредну везу са Сремом, у коме је НОП био веома развијен. Очекивало се да ће отуда стићи помоћ у кадровима, оружју и муницији, и да ће се наћи сигурна и стална веза са руководствима НОП-а Србије и Југославије. На успостављању те везе радило је од краја 1943. Среско руководство КПЈ Посавине, а 24. јула у Посавину је по истом задатку стигао и члан Окружног комитета Марко Никезић. Он је успоставио везу са Главним штабом Војводине и штабом Посавско-тамнавског одреда и преко њих уговорио савезничку авионеку пошиљку оружја и муниције, о чему је 2. августа известио свој комитет:

„Ја сам се договорио, пошто она (Вера Димитријевић, курир између Покрајинског комитета Србије и Срема — И. Ђ) каже да то може да мајор (Цорц, гаеф Савезничке војне мисије у Срему — И. *Ђ) уреди да добијемо оружје савезника. .. Места ће бити: Друговац, Влашка, Велика Иванча . .. Ово јављам да се одмах приступи спремању склоништа и др. јер ће оружја бити доста .. ,"*[397]

[894] **Архив ВИИ, ЧА, К-5, рег. бр. 4/2.**
[385] **Архив Србије, ОК Ар.-478.**
[8И] **Архив Србије, ОК Ар.-481.**
[397] **Архив Србије, ОК Мл.-769. Припреме за пријем пошиљки оружја требало је завршити до 12. августа 1944. године.**

Пошто је примио ту поруку, Окружни комитет Младеновца је о њој обавестио делегата Покрајинског комитета Србије и он је упутио 2. шумадијску бригаду у младеновачки округ, да се нађе ближе месту прелаза преко Саве и у селима где се очекивало спуштање пошиљки оружја и муниције.

Од августа када се Р астала са Космајским одредом на ТУГ ведњаку, бригада је деловала у крагујевачком округу до 8. августа. За то време разбила је више обезбеђења вршидби жита, онеспособљавала вршалице и палила евиденцију овршеног жита у крагујевачком округу и учвршћивала своје јединице. Према извештају Ј1азаревачке четничке бригаде, она је са 2. шумадијском бригадом водила једну мању борбу 4. августа и другу, „огорчену" борбу, која И
је трајала 6 часова, 6. августа. Обе су биле у рејону Пркосава— Ч
заселак Каменица и ^битакаје било на обе стране.[398]

ј^елегат Покрајин^ог к^пм^т-тт^р,гд писао је 3. августа Окружном комитету Младеновца да ће доћи са бригадом у њихов округ. Када је бригада 7. августа кренула у том правцу, он је јавио да због заузетости неће моћи да дође и у писму додао: ч *С*

„У случају да су се другови пребацили шаљите их одмах овамо .. . У случају да се ти другови нису пребацили онда гледајте да бригадгј__снабдете са извесном количином муниције. Даље, дајте бригадпГнешто новца. Ако је стигло што другова из Београда прикључите их бригади .. ."[3]"

Бригада је 8. августа прешла у рејон Дрлупе, Дучине, Стојника (сопотског) и Баба, где је очекивала пребацивање Посавско-тамнавског одреда преко Саве. Како до тога није дошло, она је 10/11. августа (према извештајима СДС 12/13. августа) прошла кроз Рогачу, исписала пароле и излепила плакате на јавним местима, што је сутрадан учинила и у Ђуринцима, па се пребацила у Друговац и састала са Космајским одредом.

С Космајски одред се 2/3. августа вратио у младеновачки округ. р^)
^ Наредна два дана политички комесари одреда и чета присуствовали су саветовању које је организовао Окружни комитет Младеновца са политичким радницима округа и одреда. У свим срезовима и у око 40 села радили су сресни и месну народноослободилачки одбори и оцбори другизГ "антифашистичких организација.[400] Саветовање је било значајно за сагледавање политичког стања у округу и одређивање задатака у наредном периоду.

[398] **У другим, нашим и непријатељским, документима нема података о тим борбама.**

[399] **Архив Србије, ОК Ар.-479 и ОК Мл.-781.**

[400] **Чланови сресских НОО били су: у срезу подунавском: Миливоје Павковић Чича, Павле Лукић, Војислав Вучковић и Живадин Радојевић; у срезу младеновачком: Павле Вожић Срета, Павле Јованчевић, Велимир Савић, Мића Вујичић, Раја Дамјановић и Драгиша Цокић; у срезу космајском: Чедомир Новичић, Ђура Јовановић и Живота Јовичић; у срезу јасеничком и велико-орашачком: Бранко Катић, Мирко Пандуровић Лаза, Воја Јеремић и Милета Стојановић; у срезу грочанском Светозар Милићевић, Ђура Стојковић, Михајло Николић и Александар Марковић Лека.**

После саветовања одред је наставио своја дејства: у борби 4/5. августа у Дубони избацио је из строја око 25 четника, 6. августа је водио борбу са четницима у Малом Орашју, а 6/7. августа пребацио се у Мали Пожаревац; 8. августа је у Влаодкој запалио општинску архиву, демолирао зграду општине и одржао збор са мештанима; у Селевцу 9, а у Азањи 10. августа растерао је обезбеђење вршидбе, попалио евиденцију овршеног жита и онеспособио вршалице за рад; увече 11. августа стигао је у Друговац и састао се са бригадом и, 12. августа одржао збор са мештанима у Суводолу, а 13. августа у Биновцу, одакле су преко Малог Орашја увече стигли у Дубону.

За тих десет дана одред је нарастао на 202 борца. Штаб одреда је известио Окружни комитет да су у одреду формирана 2 батаљона.[401]

— Командант четничке 3. бригаде корпуса КГГ известио је 14. августа команданта ПКШК да комунисти нагло јачају у подунавском срезу и да је 13. августа 700 комуниста било у Кусатку, Азањи и Селевцу, одакле су се пребацили у Луњевац, Друговац и Коњску, где су заноћили 13/14. августа. Предлаже да се поседну Варовница, Дубона и Велика Крсна и спречи њихово пребацивање у космајски орез.[402]

У младеновачком срезу четници су покушавали ца мобилишу нових 300 сељака и попуне губитке које је четнички 2. јуришни корпус у саставу IV групе јуришних корпуса, претрпео на Копаонику. Како је велики број сељака из тога среза погинуо или"-рањен на Копаонику, остали^се нису; хтели одазвати мобили5ацији, већ су почели да пружају отпор. ~ ~~

— Ујутро 15. августа бригада и Космајски одред кренули су из Дубоне, преко Сенаје, Поповића и Мале Иванче, према Космају. Испред Мале Иванче, по колони је у 13 часова отворила ватру четничка заседа, па је дошло до жестоке борбе. У помоћ четницима стигао је сремски одред СДС из Младеновца, коме се у Раљи придружило и једно одељење Немаца. Убијена су 4 стражара СДС и 4 четника. Око 17 часова бригада и одред су одбацили непријатеља

401 руководећи састав одреда и батаљона изгледао је овако:

Штаб одреда: командант Драгољуб Стевановић (Драга Петријевац), политички комесар Стева Стојић Божа, заменик команданта Риста Каровић Сима, а заменик политичког комесара Љубомир Ивковић Шуца.

1. батаљон: командант Јанићије Ранковић Мића, политички комесар Спасоје Зрењанин, заменик комесара Рајко Ђаковић; команда 1. чете: командир, уједно заменик команданта батаљона Ђорђе Петровић Дода, политички комесар Душан Николић; 2. чете: командир Милан Тојагић, политички комесар Љу^иша_^асдаћ_Ћале; 3. чете: командир Слободан Самарџић Грго, политички комесар Милорад Радовановић Туђинац.

2. батаљон: командант Стева Иванчевић, политички комесар Родољуб Андрић, заменик комесара Катарина Балаџан Каћа; команда 1. чете: командир, Уједно заменик команданта батаљона, Милан Алексијевић Каверна, политички комесар Александар Милошевић Сине; 2. чете: командир Светислав Костић Брка, политички комесар Милија Грујучић; 3. чете: командир Душан Аџић Лика, политички комесар Ђорђе Гостовић. (Архив Србије, ОЖ Мл,--793 и 794).

402 Архив ВИИ, ЧА, К-29, рег. бр. 10/1.

и преко Ропочева наставили покрет преко пруге Београд—Младеновац. Тада је изненада наишао немачки транспортни воз. Колона је затечена у неповољном положају па није отварала ватру, а Демци су, вероватно, мислили да је то четничка колона. Са косе поред СоПТа срески одред СДС је с5творио ватру по колони, али је убрзо био принуђен да се повуче. Једна чета бригаде прошла је периферијом Сопота. У први мрак бригада и одред су ушли у Бађе и Дучину, где су и преноћили.

Тих дана ј^ј ЈКиПО претрпела неуспех и у Срему, па зато није могла одлучниЈе да се ангажује против бригаде и Космајског одреда.[403]

Командант ПКШК је 13. августа известио Дражу Михаиловића да су се јединице, после краћег задржавања у Срему, вратиле, јер су биле слабе да се у њему одрже, и дгредлаже да се одустане од даљих прелазака у Срем — јер је „важније туђи комунисте у Шумадији" — а да се тек после њиховог уништења у ТТТумадији предузме нова акција у Срему, што образлаже овако:

„Јаки комунисти стајаће нам иза леђа и настојати свим силама да овладају Београдом и крајевима у којима већ сада имају своју организацију (Смедеревски крај, Космај, област Букуље и Рудника) .. .'[404]

Из ^учине ду бригада и Косјтајски одред 16. августа наставили покрет ка Рогачи. Испред села су наишли на срески одред СДС из Сопота, који су у краћој борби одбацили преко Раниловића стигли у Велику Иванчу, где је културна екипа бригаде увече дала приредбу за мештане и борце. Космајски одред се 17/18. августа вратио у свој округ.

До очекиваног доласка Посавско-тамнавског одреда са леве обале Саве није дошло, а ни до авионске пошиљке оружја и муниције.

Из Велике Иванче бригада се 17. августа вратила у крагујевачки округ и наредних десетак дана провела на Букуљи, Венчацу, Вагану и Крушевичком вису. Из села Шумадије и Београда почеле су да пристижу веће групе нових бораца. Бригада је нарасла на око 350 бораца. Вршене су припреме за формирање трећег батаљона, предузимане мање акције, извођена обука и учвршћиване јединице.

Са планине Венчац бригада се 23. августа спустила у Бању, спалила зграду железничке станице, порушила станична постројења и покидала телефонске везе. Одатле се пребацила у Копљаре, где

[403] Архив ВИИ, ЧА, К-54, рег. бр. 14/4—1. Још маја 1944, Дража М»хаиловић је наредио да се при команди Србије формира бригада од 300 људи и5 1 ГМИЈ корпуса КГГ за дејства у Срему.

[404] Архив ВИИ, ЧА, К-54, рег. бр. 44/4. На полеђини извештаја Дража МихаилоЕић је написао, оловком: „Акција у Срему одлаже се већ годину дана. ТриЉковић да узме Смедеревски и Космајски корпус и да у њих убаци своје старешине, како то предлаже".

је разбила један батаљон четника и одред СДС, који су обезбеђивали вршидбу жита, па се пребацила у Белосавце, где ју је око 19.30 часова напао Сремски одред СДС из Тополе. У једночасовној борби Сремски одред СДС је одбачен ка Тополи, а бригада се преко Мрковца, Орашца и Буковика вратила на планину Букуљу.

ОБНАВЉАЊЕ ПОСАВСКО-ТАМНАВСКОГ ОДРЕДА

После првог савезничког бомбардовања Београда, 16. априла 1944, а и због појачаног притиска непријатеља, многи Београђани су почели да се илегалним каналима пребацују у Срем и сремске партизанске јединице. Касније су они прешли у обновљени Посавско-тамнавски одред,[405] који је крајем августа 1944. имао два батаљона, са око 500 бораца. Његов 1. батаљон пребацио се из Срема преко Саве 24/25. августа, код Умке, и ушао у састав 2. шумадијске бригаде као њен 4. батаљон.

Обнављање Посавско-тамнавског одреда (који је касније добио то име) почело је марта 1944. године у источној Босни, где је тада, између река Дрине, Саве и Босне, деловао 3. ударни корпус НОВЈ. Уз његову помоћ је 7. фебруара 1944. обновљен Мачвански одред, а штаб 3. ударног корпуса и Окружни комитет Шапца су се почетком марта 1944. договорили да у Срему формирају једну јединицу у саставу Мачванског одреда која ће преко Саве дејствовати у Мачви.

У марту је почела да се остварује замисао о обнављању Посавско-тамнавског одреда. Из Мачванског одреда издвојено је 10 војно-политичких руководилаца, а 7 из 16. војвођанске дивизије, углавном Србијанаца, и од њих је формирано језгро будућег Посавско-тамнавског одреда. За вођу групе одређен је политички радник Раде Кушић. Група је добила задатак да се пребаци у источни Срем, успостави везу са организацијом КПЈ Београда и Земуна, да прихвата, организује, наоружава и обучава нове борце из Београда и Земуна и изводи са њима борбене акције заједно са сремским партизанима.[406]

У другој седмици марта група је стигла у Босанску Рачу с циљем да се пребаци у Срем, али је ту затекла непријатељска офанзива у Срему, па се са 2. сремским одредом повукла на планину

[405] У Срему је у исто време постојао и Посавски одред, па се у сећањима бораца често мешају.

[406] О формирању и раду језгра обновљеног Посавско-тамнавског одреда постоји више сведочења, али нема изворних докумената. Раде Кушић тврди да је јануара 1944. члан Војномског одсека врховног штаба НОВ и ПОЈ Риста Стефановић пренео наређење Врховног штаба штабу 3. корпуса да њега са групом бораца пребаци у Срем са задатком да обнови Посавско-тамнавски одред; Жарко Атанацковић (*Земун и околина у рату и револуцији*, Београд 1962, стр. 204) пише да је Кушић „добио задатак од ВШ и ЦК КПЈ"; Драгослав Пармаковић („*Мачвански партизански одред*", Шабац 1973, стр. 1019) пише да је формирање Кушићеве предложио штаб 16. дивизије, а усвојио га ГС НОВ и ПОЈ преко штаба 3. корпуса наредио Кушићу да пређе у Срем, успостави везу са организацијом КПЈ у Србији и формира одред у Срему.

Мајевицу. Од ГШ НОВ и ПО Војводине група је 27. марта добила пропратно писмо за штаб 1. сремског одреда и команду сремског подручја да јој укажу „сваку помоћ", пребаце је у доњи Срем и помогну да ухвати везу на десној обали Саве и да изводе заједничке акције у Срему.[407]

Група се 29/30. марта пребацила преко Саве у Босанској Рачи, преданила је у Грку (данас вишњиврвп) и 31. марта, са четом 1. батаљона 2. сремског одреда, пребацила се на Фрушку гору Јабуку). Два дана каоније, група је отишла у Огар, где је примио командант оперативне зоне Марко Танурџић Шиптар и одредиојој стално место боравка — Обреж, где је стигла 3. априла.

Из Обрежа група је црво успоставила везу са Београдом (Раденко Поповић се пребацио преко Саве и по Новаку Милошевићу из Прова упутио писмо Љиљи Кушић у Београд). После су организована три канала према Београду и Земуну: Први, преко радника „Телеоптик" у Земуну, који су становали у Београду, други, преко Месног комитета КПЈ Земуна, који је држао секретар Милан Стефановић Матроз, и трећи, преко Аде Циганлије (Мије Аласа) и Јакова (Јаковачке пумпе). Вера Димитријевић је у лето 1944. неколико пута препливала преко Саве, код Умке, и успоставила директну везу Окружног комитета Младеновца са Штабом Посавско-тамнавског одреда. Преко те везе се пребацио у Срем и члан овога комитета Марко Никезић.

У Обреж су 6. априла стигли Србијанци из сремских једтитта и прикључили се језгру, које је дошло из источне Босне. Тако је формирана чета. После првог савезничког бомбардовања, 16. априла, прилив нових бораца из ^зеограда постао је масован. Они су прихватани на прелазима преко Саве и код бежанијске пумпе, и упућивани у Обреж. До ^0._аЈ1рида_црикупљено је преко 100 борац^, па је формиран 1,- батаљон од три чете са по 35 борац^™^)

За време мајске немачке офанзиве у Срему је изгинуо велики/ број нових бораца, нарочито оних без оружја, али се батаљон про-
ШТП^г био на Фрушку гору. Половином маја, када је бфанзива завршена,
//батаљон се вратио у Обреж и наставио прихватање нових бораца зеограда и Земуна. Они су долазили у Купиново и друга села и задшкавали се „на раду код сељака" до доласка везе_ из батаљона. У то време је ПТТ.ТТУЧРИТГ тта СР пг»иовгт_1Го^рско-тамнашси одред и да се формира његов штаб и 2. батаљон/[40]^)

[407] *Зборник,* том I, књ. 8, док. бр. 64. Кушићева група размештена је на оперативном подручју 1. сремског одреда. У њој су се првобитно налазили:(Раде и(Ина Кушић, (Раденко Поповић. (Петар Јовановић Секула, ДОилан Трнавац, (Брагтко Алексић доктор, јЈелена Стојановић, *јИваи* Горичанин Жан и још 9 бораца.

408 Штаб 1. батаљона сачињавали су: командант Раденко Поповић. политички комесар Бранко Обрадовић Доктор, заменик команданта Милан Трнавац, заменик политичког комесара Петар Јовановић Секула.

4ов Штаб одреда су сачињавали: командант РадеКјшшћ* политички комесар Блажо Радуновић (дошао из 3. војвођанске бригадеТ и њихови заменици.

Штаб 2. батаљона су сачињавали: командант Воја Николић, политички комссап Јела Стојић референт санитета Нада Петровић Мира, а командири чета су били: Тзбрад Прибић, Петар Дебелић и Јордан Стојковић Лађар.

10 Л Непријатељ је покушао да са новим борцима убаци у Посавско-тамнавски одред своје агенте. После пребацивања у Шумадију откривен је полицијски агент Торбица, када је покушао да успостави везу са својим наредбодавцима. Откривена је и Зора Печовник, која је као затвореница прихватила сарадњу са * полицијом; чим је откјривена извршила је самоубиство.

у_јупу је непријатељ чешће нападао подручје југоисточног Срема, у коме је деловао одред. У свакодневним борбама батаљони су стицали борбена искуства, али су се и исцрпљивали. Да би избегао непријатељске ударце, одред се још једном пробио на Фрушку гору, а затим се вратио у Карловчић, где је обезбеђивао аеродром на који су савезнички авиони дотурали оружје и другу опрему. Најпознатије борбе одреда су: разбијање Немаца, из заседе, на салашу Бугарског, и четника између Прогара и Бољеваца, када су из Шумадије прешли у Срем. У борби са четницима погинула су му 4 борца, међу њимаС~Слободан Малбашки^ првак београдске опрре.

Упоредо са вођењем борби у Срему одред се крипремао за пребацивање преко Саве, у Шумадију. Непрекидно је извиђао терен и пратио активност непријатеља на Сави и њеним обалама у рејонима одабраним за прелаз. Извођена је обука на новом оружју добијеном од Савезника (борци су добили и нову одећу и обућу), а извршена је и реорганизација одреда. У сваком батаљону формиране су три пешадијске и једна диверзантска чета и вод за обезбеђење. Чете су имале по 50, а вод за обезбеђење 20 бораца.

У четама су била^два_пешадијска вода и вод аутоматичара од 15 бораца. Диверзантска чета имала"је ^оД;за~борбу против тенкова, <фд/за минирања и разминирање и (бо^) за кидање веза. Свако одељење имало је по 1 пушкомитраљез „брнгал", а сваки пети борац био је наозужан енглеским аутоматом „пикавсДд". Свака чета је имала по један минобацач калибра 60 мм и противте/нковски ручни бацач „цон бул" (базуку). Остали борци били су наоружани енглеским пушкама са довољно муниције а сви су имали ручне бомбе. Десетак бораца слабије физичке кондиције, пред полазак у Шумадију, враћено је из одреда у сремске јединице. Извршене су и морално-политичке припреме: командант одреда Раде Кушић говорио је борцима (у шуми Кадионици) о важноети-д^ебацивања у Шумадију и о тежини борбе у њој. Ц листУ„Истина" који су борци највише читали доносио је вести о борби у Шумадији, терору окупатора и издајника, а детаљно су описана клања четника у Вранићу, Друговцу и другим местима.

Припреме одреда за полазак преко Саве у Шумадију завршене су крајем јула 1944. године. Пребацивање одреда преко велике, дубоке и широке Саве уједно граничне реке између Недићеве Србије и Павелићеве Независне Државе Хрватске (НДХ), представљало је обиман, тежак и сложен задатак. Десна обала Саве била је густо поседнута Српском граничном стражом СГС, а у непосредној близини «а Умци, Остружници и Београду, налазиле су се јаке снаге Немаца, белогардејаца и Недићевих одреда. Поред тога, у приобал-

ним селима били су четници Драже Михаиловића. Непријатељ је могао брзо да интервенише јаким снагама дуж целе десне обале, цестом и пругом.

Посавско-тамнавски одред је располагао са неколико рибарскиу чамаца нађених на обали, а имао је и неколико веслача у свом ^аставу. У организацију за прелазак били су укључени: шхаб одреда, Технички пункт Ппк-**РДЈ**>нскпг кпмитета Србије.^ среско руководство КПЈ Посавине и сај^аднгадиНОП-а са обе обапе Саве, Космајски одред (и 2 шумадијска бригаДјј? Тешки илегални услови рада и одржавањгГТЗиа иам^ђу великог броја учесника у организацији и оскудна средства за прелазак учинили су да припреме трају доста дуго.

Из Техничког пункта Покрајинског комитета Србије у Београду везу са Месним комитетом Земуна је одржавао Светислав Каначки Риста, а Окружни комитет Младеновца успоставио је преко Посавине непосредну везу са штабом Посавско-тамнавског одреда. Комитет је још 27. јуна упутио свог члана Марка Никезића у Посавину са Сремом да уговори дегтаље око савезничког допремања оружја и пребацивања одреда. О томе је 30. јуна писао Окружном комитету Крагујевца:

,,26-ог о.м. јавио нам је *дтруг Риста да из Срема. . . треба да се пре^аци хитно група . . . радника из Београда, који су сви наоружани пушкама и има]у неколико митраљеза . . . Друг каже да они долазе на наш терен. Са њима је и један. . . радист мајор . .. имају и радио-станицу (реч је о Британској војној мисији чији је шеф мајор Жорж, а радиста наредник Петер — И. Ђ). Може одмах да обавести . . . да нам на одређено место баце оружје. Ми смо у вези са тим послали друга Марка да би се то што пре спровело.""*[410]

У Посавину Је Марко Никезић стигао 2. јула. Прелазак преко Саве Ди]е му био обезбеђен, јер је непријатељ јаким снагама чувао обалу. Остао је у Посавини петнаестак дана, али се није успео пребацити у Срем.[411]

Око 15. јула Никезић ср_вратио у Окружни комитет Младеновца, који је известио Технички пункт да се „члан ОК упућен Кушићу вратио", али везу није успоставио:

,,Ми смо оставили човека да са Радом покуша успоставити везу, па да преко тебе јави датум прелаза . . . Ми ћемо чегмти п>ихове знаке 27, 29. и 31. јула, 1, 3. и 5. августа . . . За везу смо употребили фрезера (металског уадника) који је недавно побегао Геста"поу у БеограСу",[412]

Каначки је 21. јула упутио „човека директно од Рада Кушића" у Окружни комитет Младеновца да се успостави непосредна веза, и том приликом написао:

[410] **Архив Србије, ОК Мл.-454. (Прекиди у тексту су шифровани).**
[411] **Архив Србије, ОК Мл.-705.**
[412] **Архив Србије, ОК Мл.-767 б и ПКС-628.**

„Ви ћете видети да нам је то једна од најважнијих задаћа. Зато, све учините што можете да се то што брже изведе . . .'[413]

Среско партијско руководство из Посавине известило је 18. јула Окружни комитет: „Пут који нам је одредио друг Марко да га проверимо, ми омо већ два пута ишли тамо и испитали све до ситница"; белогардејци су отишли из Умке у Шабац и Ваљево, а на терену су остали само Српска гранична стража и Специјална полиција.[414] Исто руководство известило је 22. јула:

„Ситуација је сад одлична. На месту прелаза на размаку од 30 км има свега 30 стражара . . . Сада је најподесније да се изведе како смо ја и друг Марко утврдили, и то најдаље до 1. августа. Ја сам био тамо 3 дана и све је тачно проверено.'[415]

Окружни комитет Младеновца известио је 23. јула Кана^ког:

„Пункт за... има један сасвим добар, који се може одмах користити. За њега зна само један члан ОК и још један сресни руководилац. Ако ће тргбати да један човек са нашег терена буде повезан са пунктом и да као курир служи, онда би могли одмах користити овај пункт. Пошто би овај човек одлично одговарао овом задатку а ми би га могли дати за тај посао, ти јави шта мислиш о томе. Пункт је врло добар . . .

Са другом, о *коме си писао, састали смо се и договорили о свим стварима у вези са пребацивањем људи . . .'*[416]

Марко Никезић је 2_4^јула поново кренуо у Посавину. Тамо је успоставио везу са ВеромДимитризевић, КОЈа~се каокурир пребацила преко Саве и враћала натраг. Када је она _2. августа препливала Саву, са сремске стране, Никезић је покушао да преко ње уговори спуштање пошиљки оружја и муниције у Шумадију. Вера је пренела Никезићеве захтеве, али се из Срема вратила с поруком да се и он пребаци у Срем. Ноћу 6/7. августа Вера и Марко пре-|Пливали су Саву код Умке и стигли у штаб Посавско-тамнавског тодреда у Срему.[417]

Пред полазак преко Саве, Марко Никезић је, вероватно 6. августа, известио Окружни комитет Младеновца:

„Ја одлазим на пут са другарицом Вером, ради бољег договора са њеним друштвом. Све остало остаје према писму. Одредски курир нека буде спреман 11. и 12. као што сам рекао, а одред и б]зигада у могућности да оду на одређена места".[418]

[413] **Архив Србије, ОК Мл.-746.**
[414] **Архив Србије, ОК Мл.-743.**
[415] **Архив Србије, ОК Мл.-749.**
[416] **Архив Србије, ОК Мл.-751 а.**
[417] **Архив Србије, ОК Мл.-769, 775 и 776.**
[418] **Архив Србије, ОК Мл.-946.**

У Посавско-тамнавском одреду Никезић је остао око три недеље, до пребацивања њетовог 1. батаљона, 24/25. августа 1944, у Шумадију.

Среско партијско руководство Посавине известило је 15. августа Окружни комитет Младеновца:

„Друг Марковић још се није вратио са пута на који је отишао пре 8 дана. Он очекује од нас да му дамо сигнал, а нама је за сада уопште немогуће услед јаке посаде. Друг Милош (Радомир В. Николић — И. Ђ) ради на томе и стално се налази у непосредној близини. Он ће му дати сигнал кад то буде најпогодније ... Шаљемо за одред 10 другова и 2 другарице, од којих је Бачић Драгић изјавио да је члан КПЈ .. ,"[419]

У време док се све ово догађало око обале Саве, у Шумадији је дошло до неких цромена. Специјална полиција је 28. јула у Београду провалила у Технички пункт и ухапсилд ('.вртислава Каначког Ристу. Из Београда се 6. августа у Мали Пожаревац пребацило 13 илегалаца ооухвакених провалом и ступило у Косма.1ски_.одред. Ббжидарки ДЦГМЈЬШОВИЋ Кмка, члан икружног" комитета Младеновца, известила је 4. августа из Подунавља да је у техници у Београду дошло до провале, да се за „Ристу ништа не зна" и „да је прошло недељу дана од хапшења, а да се ништа није догодило".'[420]

Среско руководство Посавине известило је 22. августа да је Специјална полиција ухапсила 11 сељака у Остружници, да четници и полиција у Пећанима и околним селима хапсе сељаке и одводе их у Београд, и да „услед такве ситуације друг Марко и остали другови нису стигли у одређено време, ми смо их чекали. ..", затим, да Немци довлаче „неки материјал за подизање ..." и да су наредили сечење дрвећа на широком простору „ради бољег осматрања и дејства у жељеним зонама . . ."[421]

Секретар Окружног комитета Младеновца Драгослав-Дража Марковић писао је 20. августа Марку Никезићу у Срем:

„Твој повратак се сувише одужио, како пишу из Посавине, одлагање твог повратка не води ничему. Услови се погоршавају. Твој повратак тамо ништа не може да поправи.

[419] Архив Србије, ОК Мл.-798.

[419] Светиелав Каначки Риста је учесник шпанског грађанског рата од 29. јуна 1937. године. Био је члан ПК КПЈ за Србију, а од марта 1944. руководилац његовог Тенхичког пункта у Београду. Специјална полиција га је сачекала у илегалном стану и ухапсила 28. јула 1944. године. Сутрадан је полиција провалила у штампарију ПК КПЈ за Србију, у Крајинској улици бр. 36, у Београду. Графички радници Бранко Ђоновић и Слободан Јовић спалили су партијску архиву и борили се са агентима Специјалне полиције до последњег метка, па извршили самоубиство. Оба су проглашена за народне хероје. У Београду је тада провађено више пунктова КПЈ и ухапшено око 20 лица. која су била повезана са Техничким пунктом. Специјална полиција је Каначког тешко мучила, тукла и убила убрзо после хапшења. (Архив Србије, ПКС-643, ОК Мл.-775 и 782).

[421] Архив Србије, ОК Мл.-808.

*Наше је мишљење да се ти што пре вратиш натраг а да свакако оставиш солидне везе . .. Ми не знамо ништа како стоји ствар у вези са послом због кога си отишао . . . Ако би се то могло организовати било би сјајно .. ."**[22]

Са штабом Посавско-тамнавског одреда Никезић је планирао пребацивање одреда преко Саве а са Савезничком војном мисијом, која није постојала у Шумадији, авионску допрему оружја и муниције јединицама у Шумадију. Поред тога, он је 17. августа написао извештај Покрајинском комитету Србије о борби у Шумадији од фебруара до августа 1944. године, у коме о стању у августу 1944. пише:

„Садашње наше снаге износе: Космајски одред 150 бораца и II шумадијска бригада 200 бораца са укупно 20 аутомата (п. митраљеза). Борбе водимо стално са четницима и жандармима, ретко с добровољцима-љотићевцима. Са окупаторским снагама нагие се јединице и не сретају. Немаца и Бугара има само по бункерима дуж пруге и у већим градовима (Смедерево, Младеновац, Аранђеловац, Топола).

Симпатије народа јасно су опредељене за нас и наш рад развијен је у већем делу младеново.чког и великом делу крагујевачког округа (од 130 села у млад. округу у 100 се растура наш материјал). Упркос таквом расположењу народа, успели су четници да се ове зиме и пролећа добро организују. У сваком срезу имају бригаду од *200—400 људи, у којима има 10—20 процената правих (активних — И. Ђ) четника, док су остало мобилисани сељаци. Војничка вредност четничких банди врло је мала: кад имамо довољно муниције наше јединице увек разбијају 3—4 пута јаче четничке јединице. Сем тога, четници су свуда створили своје позадинске организације, које су у селима где они имају утицаја састављене од њихових људи, а у нашим селима (тј. у већини села) постављају кога било под претњом батина и смртне казне. По местима имају „равногорске одборе", који треба да врше функцију власти, затим равногорске одборе омладине и женске одборе. Дражиновска штампа врло је развијена. Пишу против Немаца, против Недића и Љотића и против партизана (партизани наводно сарађују са окупатором у Босни, а уз то се боре за своје партијске циљеве). По срезовима имају мали број села где је њихов утицај јачи. То су села у којима стално бораве и у којима је нама приступ много отежан. Осим у тим селима, четници свуда пљачкају, батинају и кољу сељаке, да би сломили њихов отпор према мобилизацији и да деморалишући масе разбију наш утицај.*

Основни проблем данас је за нас оружје и муниција. Слабо наоружање је узрок тешких губитака — од пролећа у округу младеновачком имали смо око 400 нових бораца, од тога је око 150 изгубљено, сем тога многе борце не можемо да примимо, јер немамо оружје. Пошто су четници и сами слабо наоружани, а располажу са мало муниције, то отимањем од њих само надокнађујемо утрошак

[422] **Архив Србије, ОК Мл.-814.**

муниције у борбама. У Београду има сад на хиљаде људи који хоће да иду у партизане, нарочито радника. И поред слабих веза са Београдом, ми долазимо до многих од њих, али не можемо да их примимо услед недостатка наоружања. У селима такође расте стално расположење народа за нас, нарочито у Подунављу и младеновачком крају. Ако решимо питање оружја и муниције моћићемо у Космају и Шумадији створити крупне јединице јер су, нарочито у Космају, могућности мобилизације велике.

Изгледа да пребацивања оружја и муниције из Срема нема, јер се Сава много чува. Једини начин био би да нам се омогући примање оружја у самој Србији. Зато би нам била потребна радио-станица, којом би одржавали везу са вама, те би сте имали руководство акцијама и преглед потреба наших јединица. Пошто за сад због немања радио-станице не можемо директно уговорити са вама, то ћемо и одржавати везу са ГШ Војводине, а ви нам преко њих јавите кад и како ћемо примити радио-станицу и телеграфисту у Србији. Преко ГШ Војводине јавићемо вам место и датум где и кад можете да нам пошаљете радио-станицу",[423]

ПРЕЛАЗАК 1. БАТАЉОНА ПОСАВСКО-ТАМНАВСКОГ ОДРЕДА ПРЕКО САВЕ

Први пут је Посавско-тамнавски одред покушао да се пребаци преко Саве 28/29. јула, код Умке, где је требало да га сачека Марко Никезић, члан Окружног комитета Младеновца. Те ноћи је чета Космајског одреда стигла у Сремчицу да га прихвати. Код „бреста" на Дрењаку (к. 141) и „тополе" у Срему запаљене су ватре, знак да су~Тфииреме~за прелазак извртене. Али, одред је закаснио, а четници су Јаким онагама потиснули чету из Сремчице ка Парцанском вису, па]е прелаз одложен.

Други, успели, покушај извршен је скоро месец дана касније 24/25. августа. Из околине Купинова одред се био пребацио у ГАза-ЛуГ где је борцима подељена сува храна за 3 дана. Сваки борац је ДОШо по 120 енглеских метака на пушку и још по 120 метака калибра 7,9 мм за борце у Шумадији. ГТДЛТАЛТТ^МР гу тддд ТТРВИ ПУТ пришиле ознаке дужности на своје униформе. Из Ашање се одред пребацио у Бољевце, код манастира Фенек, где је ДРТДЉНО планиран прелаз. Осматрањем су утврђени: распоред непријатељских стражарских места, међупростори, врем© смена, правац њиховог кретања и др. Место изабрано за прелазак налазило се између Умке и Остружнице. На левој обали је, у рукавцу Саве Јјцлајзу), прикупљено 13 чамаца (9 рибарских, из ОбедскЦбаре,"2из Саве и 2 гумена, из савезничке помоћи). Чамције су рили борци из одреда и 6 сарадника НОП-а из Срема. Одржани су\састанци партијских јединица, актива СКОЈ-а, четне конференцАје, састанци штабова и војних старешина.

[423] ***Зборник,*** **том X, књ. 20, док. бр. 163.**

Одред није био обучен за прелаз преко великих река, а морао је то да учини са скромним средствима. Поред тога што је била велика водена препрека, реку Саву су добро чували и Павелићеви и Недићеви граничари. Најближе карауле СДС налазиле су се у Умци и Остружници. Дуж десне обале, на сваких 500 м налазила су се у заклонима 3 граничара, који су се омењивали сваких 6 часова. На излазу из Умке, ка Остружници, стационирана је јединица белогардејаца. Са високог умљанског торња непрекидно су осматрани Сава и Заобаље. Поред десне обале пролазили су цеста и железничка пруга Београд—Обреновац, а у Заобљу су се налазиле јаке четничке снаге, па је непријатељ из оближњих гарнизона и са приобалног подручја могао брзо да интервенише.

Уочи преласка, 23/24. августа, на десну обалу Саве пребачена је извиђачка тројка: Живомир Анђелковић Жине, обавештајни официр одреда, Добривоје Бошковић, политички комесар четр, и Марјан Станкдвић,- -дедешх—ввда. Задатак им Је био да се у пола ноћи ^ пребаце код Јаковачке пумпе и у 1 час јаве на везу у усамљеној \ кући поред пута Београд—Обреновац, у току дана да провере податке о распореду и јачини непријатеља на десној обали, и заврше остале крипреме за прихватање одреда и обавесте одред о припремљености прелаза. Следеће ноћи у 22 часа требало је батеријском лампом уговореним знацима да јаве да прелазак може да почне (ако прелаз није сигуран није требало ништа јављати).

Око пола ноћи патрола се гуменим чамцем отиснула на реку, непримећено приспела уз десну обалу и искрцала се; чамац је враћен.

У 1 час патрола је стигла на везу, У Д р а г р Ј Д р н т и ј т д 7у Пећане. После уговореног знака на вратима" се шјавшшжена, ко]а је одбојно рекла да она ништа не зна ни ко су они, ни шта хоће да је пре један' сат полиција ту ухапсила једног човека, али их је, на крају упутила у кукурузиште, које им је показала. Била је то добра и сигурна веза, која је опрезно радила. Полиција то вече никог није хапсила, а патрола је стигла на право место иако то није знала. Како је ускоро ~~требало да сване, на лев~~у обалу Саве није ни могла да се врати. —_

Око 9 часова код патроле је стигао [Иљр^јаГајић^; веза која је очекивала њен долазак. Илија је патролитдао потребна обавештења и са њом извршавао добијене задатке. Наишао је и власник ј^иве, — који је био сишадиста на торњу, па је *уГ*он задржан. По Радовану Пантићу. убаченом сараднику НОП-а у СГС, Илија је поручио , „Ћати^Иирославу, писару у караули на Умци. да ол 18 до 24 часа Ц за стражара (на месту цреласка) одреди уМиленка Пантићај -» У 18 часова Миленко је са двојицом граничара примио дуж- /ност стражара, а^дотом „скокнуо кући", дао Гајићу знаке распознавања за то вече и ВЈЗАТИО^се.

Око 21.30 часова извиђачка патрола је лако разоружала тројицу граничара, а затим и оне на низводном стражарском месту и њих 5 ставила под стражу.

Око 22 часа извиђачка патрола је дала уговорени знак (три кратка црвена светла) и прелазак је почео. На левој обали Саве све је било спремно за тај тренутак. Чамџије су биле у чамцима, борци распоређени по чамцима и турама, прва тура укрцана и спремна за отискивање. После добијеног сигнала, командант 1. батаљона дао је знак за отискивање и чамци су запловили ка десној обали Саве. Ускоро се прва тура искрцала, око 1 км низводно од Умке. Чамци су се вратили за другу туру.

Са првом туром пребацили су се Марко Никезић и командант 1. бат&љона. Командант је одмах поставио обезбеђење низводно и узводно на цести Београд—Обреновац (1. вод 1. чете према Умци, а 2. вод 1. чете према Остружници). Борце пребачене у наредним турама водичи су цроводили између обезбеђења у правцу Пећана, где су их прихватали сарадници НОП-а.[4]-[4]

Око 24 часа од Умке је кренуло 12 граничара наредне смене СГС. Они су приметили један чамац на (Јави *и*~ отворили_ватру. Заседа је одговорила ватром и одбацила их назад. То је унело забуну на обе стране. Чамци, који су се затекли на средини реке, почели су се враћати, али су брзом интервенцијом Добривоја Бошковића наставили ка десној обали, па је тако прелазак настављен. Бошковић је прешао на леву обалу и обавестио штаб одреда о току прелаза и о нападу непријатеља.

Од настале ватре узбуниле су се карауле СГС у Остружници и Умци, белогардејци у Умци и Немци у вили Мијатовића у Остружници. Од Умке су место преласка напали белогардејци и СГС, а од Остружнице СГС и Немци. Заседе су одбиле те нападе и прелаз је још неко време настављен. Али, због појачаног напада непријатеља и бојазни да можеГ довући и нове снаге, командант 1. батаљона је известио команданта одреда да је немогуће више обезбеђивати прелажење и оно је прекинуто. На десну обалу _Саве пребацио се само 1. батаљон.

Око 2 часа батаљон је кренуо ка Сремчици, где је застао да се одмори. Курири су пренели заседама наређење да крену за колоном. После је утврђано да се вод из заседе испред Умке није вратио. Командант батаљона]е веровао да ће командир вода Ненад Бранковић, стићи батаљон, јер је знао правац покрета, па је наредио да се покрет" настави. Журио је да се оатаљон до" свануће што више удаљи од места прелаза. Од 5_разоружаних граничара СГС, четворица су добровољно ступила у батаљон.[425]

[424] **На десној обали Саве прелаз су припремили Радомир В. Николић из Баћевца, Илија Гајић. Драга и Радован Пантић из Пећана, „Ћата" (писар и мобилисани граничар СГС) и Миленко Пантић, из карауле у Умци.**

[425] По сећању Раденка Поповића, команданта 1. батаљона, преко Саве се пребацило 220—230 бораца.

У заседи испред Умке остао је око 25 бораца, који нису приметили одлазак батаљона, к^фир им није пренео наређење за покрет, а сарадници НОП-а их нису видели. Они су _ стигли у батаљон 30. августа на Дре^аку. Из СГС у 1 батаљон су ступили": / МиленксјЈПантић^.ОРадован Ћ^јић,,Радован Лазаревићји још један граничар чије име ни]е утврђено.

У извештају Одељења за државну заштиту Министарства унутрашњих послова Недићеве владе, од 25. августа 1944, пише:

„Ноћу 24/25. ов.м. око 1 час прешла је код Умке (400 м северно од фабрике „Посавина") једна група комуниста са хрватске на нашу страну. Гранична стража приметила је један чамац и на исти отворила ватру. Том приликом на граничаре је отворена ватра како са хрватске тако и са наше стране. Из овог се закључује да су комунисти успели да већ раније пребаце известан део својих снага на нашу обалу и ту образују мостобран. У току вођене борбе један граничар је теже рањен, а пет нестало".[420]

Из Оремчице је 1. батаљон наставио покрет преко Цветковог гроба (триг. 286), Љуте стране (триг. 364) и Парцанског виса (триг. 408), где је око 15 часова застао да се одмори. Уз пут су на њега припуцавали четници.

Пребацивање преко Саве Посавско-тамнавски одред је изводио самостално, уз помоћ сарадника НОП-а у рејону прелаза и Окружног комитета Младеновца. Обезбеђивао се сам, на води и на обалама. Прелаз је откривен. Непријатељ је интервенисао са узводне и низводне стране на десној обали Саве, због чега је и прелаз прекинут у тренутку када се била пребацила тек половина одреда. Космајски одред због слабих веза и велике активности непријатеља, није извршио прихватање на десној^ обаЈШ. Узимајући у обзир велику ширину реке, малиЛЗрој чамаца (на весла) и недовољну обученост поеада и бораца за такав подухват, постигнуто је највише што се могло, без губитака. Био је то велики успех одреда, односно његовог 1. батаљона.

Док се 1. батаљон одмарао на Парцанском вису, у напад на њега кренула је 2. група бригада (Посавска, Липовачка и Јуришна) Авалског четничког корпуса. Батаљон није прихватио борбу с њом. ОставиоЈ|ејединучету у заштитници, а он продужио покрет према Бабама. Чета]е зауставила напад четника и под борбом се повлачила за батаљоном. Од Раље се приближавао одред СДС на камионима, са 2 немачка тенка, па је заштитница убрзала повлачење за главнином. Један њен борац је заробљен, а двојица су рањена ватром из тенкова. У том је пао мрак па је непријатељ прекинуо гоњење батаљона.

Одељење за државну заштиту Министарства унутрашњих послова поднело је Недићевој влади 26. августа 1944. још један извештај о „групи комуниета" која се пребацила око Саве:

„Комунистичка група која се пребацила преко Саве код Умке, продужила је преко с. Пећана, В. Моштанице, Цветковог гроба, Липовине до Љуте стране и поделила се у два дела. Један мањи део, око 150 комуниста, угиао је у село Рипањ 25. о.м. ујутро, док је дру-

[420] **Архив ВИИ, „МН", К-25, рег. бр. 26/6—1.**

ги већи део, од око 200 комуниста, продужио за Парцански Вис. Комунистичку групу на Парцанском вису, која је била наоружана сем пушака и са 12 митраљеза и 4 бацача и располагала са доста муниције, дочекао је један одред стражара СДС у јачини 100 људи и у борби која је трајала 25. о.м. од 16 до 19,30 часова комунисти су разбијени. Комунисти су имали 5 мртвих, 20 рањених и 1 заробљеног. Ослобођен је један наш граничар, кога су комунисти били заробили код Умке".[427]

У Бабама је 1. батаљон пренећио. Мештани су му припремили вечеру, скромнију од сремске, али с великом љубављу. Успостављена је веза са политичким радницима Космаја, који су сместили на лечење 2 рањена борца. Пре свануће, 26. августа 1. батаљон је наставио покрет ка Малом Пожаревцу.

Како је још у Срему са тамошњом Савезничком војном мисијом било уговорено да се 26/27. августа дотуре пошиљке оружја и муниције на Варовницу, батаљон је журио да стигне у одређени рејон. У Малом Пожаревцу батаљон је прихватила Божидарка Дамјановић Кика, члан Окружног комитета Младеновца, и са њим продужила на/Касапско'"бр'до"Тк. ЗЈЈ)" код Дубоне^ У току дана на Касапско брдоЧ:тигла је и једна чета Космајског~одреда која је у борби са четницима у Селевцу и Друговцу одсечена од њега.

У ноћи 26/27. августа 1. батаљон, чета Космајског одреда, политички радници и леоске борбене десетине Шепшина, Сенаје и Малог Пожаревца,Счекали су на Варовници,'^ поред припремљених гомила сламе (у догобореном распореду), наилазак савезничких авиона са пошиљком оружја и муниције.

Око 21 час наишао је један авион и ватре су запаљене. Авион је избацио~један падобран. Тада оу четници и СДС напали батаљон и остале снаге обезбеђења. Авиону је дат знак за опасност и он се удаљио. Батаљон је прихватио борбу и око 22 часа кренуо у пробој ка Америћу. Његова 1. чета, као претходница, заустављена је четничком ватром са гхоложаја на Кривој Липи (триг. 370).

Командант је пожурио ка претходници и када се~упознао са ситуацијом ојачао је 1. чету и подржао је ватром минобацача. Потом је претходница јуришем збацила четнике са Криве Липе и набацила их у мочваре око разливене реке Луга. Убијено је 10 четника, заробљен већи број (углавном мобилисаних сељака који су пуштени кућама), и заплењено нешто оружја и муниције. Из батаљона су погинула 4 борца и командир вода Добривоје Спасојевић. О«^""*^^//

Батаљон је 27. августа, око 10 часова, преко Неменикућа избио на Рогачко брдо (триг. 2lП) испред Стојника (сопотског).

Док се све ово^догађало, шумадијска бригада је бројно јачала.1 Нарасла "је ~на~ преко 300 бораца., У току боравка на планини Букуљи, од 23. до 27. августа, од Ударне чете формиран је 3. ба-

[427] **Архив ВИИ, „МН", К-25, рег. бр. 27/6—1. *Зборник,* том I, књ. 21, док. бр. 128.**

таљон."[428] Штаб бригаде је на Букуљи добио задатак да прихвати Сремце и дође с њима на Дрењак. Бригада је на тај задатак кренула са три батаљона. У току ноћног марша чула се јака борба на Кривој Липи и видео одсјај ватре. У свануће је бригада стигла у Стојник (сопотски), поставила обезбеђење и одмарала се.

Око 10 часова, на обезбеђење 2. батаљона (на Рогачком брду) наишли су Сремци (тако су их, популарно, звали у Шумадији, мада су то углавном били Београђани). Командант 2. батаљона Милорад Прокић довео их је у центар Стојника, до штаба бригаде.

Сусрет са Сремцима свечано је обележен. Код цркве су се окупили бригада, Сремци, политички радници и мештани. Радост је била велика. Сремци су били „права војска", борци у новим једнообразним униформама, са доста пушкомитраљеза, муниције, минобацача и ручних бомби. Муницију коју су донели Шумадинцима ставили су на једну гомилу и она је подељена бригади. Био им је то најдражи поклон. У име бригаде, Сремце је поздравио њен политички комесар Славко Зечевић Влада и истакао значај доласка „другова и браће из Срема, који ће са борцима Шумадије наставити заједничку борбу за ослобођење". Отпоздравио му је политички комесар 1. батаљона Посавско-тамнавског одреда (од сада: Сремски батаљон) Бранко Алексић Доктор. Тог дана је одржано заједничко весеље, а увече је дата приредба. Секретар Окружног комитета Младеновца Драгослав Дража Марковић писао је 28. августа члану тог комитета Петру Јоки Бановцу:

„Марко је стигао. Другови су се најзад пребацили"[429]

ЧЕТВРТИ БАТАЉОН БРИГАДЕ

Бригада и Сремски батаљон су пренићили у Стојдику Јсопотском). С њима је ишао инструктор Покрајинског комитета СКОЈ-а у крагујевачком округу, Бора Дреновац Аца. Он је 28. августа писао Окружном комитету Младеновца:

„Бригада је била у Космају и прихватила Сремце. Одлазимо даље. Свакако ћемо настојати да будемо оних пет дана, које је Марко утврдио, у оном селу где је заказано да будемо. Нека нас тамо чека, по могућству, неко од вас, а *у сваком случају политички радници са тог терена.*

[488] За команданта је постављен Светомир Андрић (Света Даросавац), а за политичког комесара Александар-Аца Лупшић.
[429] Архив Србије, ОК Мл.-821.

Ово поставите политичким радницима тако да нас они сигурнд чекају, да веза са њима не зависи од случајности. П.С. .. . Имаћете везу са нама 30. VIII. Уколико стигнете погиаљите нам најновије податке о вашем терену".[430]

Ујутро 29. августа бригада и Сремски батаљон су кренули за Дрењак. Прошли су кроз Дучину и Сибницу. У Венчанима су напали Лазаревачку четничку бригаду и одбацили је до Тулежа. Убијена су два, а рањено десетак четника. Заробљено је неколико мобилисаних сељака и пуштено кућама. Разбијено је обезбеђење и онеспособљено 2—3 вршалице, а спаљена евиденција овршеног жита. Бригада и Сремски батаљон увече су стигли на Дрењак и ту преноћили.

Сутрадан, 30. августа, делегат Покрајинског комитета Србије ДуШан Петровић Шане одржао је састанак са штабовима бригаде и Сремског батаљона, на коме је донето више одлука: да Сремски батаљон уђе у састав бригаде као њен 4. батаљон; да се у штабовима батаљона и командама чета изврше мање промене, ради бољег распореда кадрова; да се аутоматско оружје и муниција равномерно распореде на све јединице; да политички комесар бригаде Славко Зечевић пређе на рад у Окружни комитет Крагујевца," чији је ~члан постао јула 1944. године,~а на њеТово место дбђе Јован Роган. За начелника штаба бригаде постављен је Илија Јовановић Лала; Миливоје Јаковљевић за команданта 1. батаљона; Светомир^ Андрић (Света Даросавац) премештен је на политички рад у лазаревачки срез, а за команданта 3. батаљона постављен је Бранко Ковачевић. ^

Делегат Покрајинског комитета Србије извршио је и смотру бригаде. У строју је било око 550 бораца и руковоДилаца. Саопш^ (тене су и спроведене одлуке које су тог дана донете. Душан Петровић Шане говорио је бригади о перспективи борбе за ослобођење^ " Шумадије и целе земље. /л

У бригади се тога дана много урадило: одржани су састанци^г штаба бригаде, штабова батаљона, извршене примопредаје дужнос-*J J* ти, одржани састанци јединица КПЈ, актива СКОЈ-а и четне кон—• ференције. Борци су се упознавали са новим наоружањем и његовом применом у борби. Тог дана је реорганизован и санитет бригаде. Свака чета је добила болничарку обучену за рад, снабдевену торбицом за примање прве помоћи (у којој је уместо јода била флаша љуте ракије), у батаљонима су постављени референти санитета, који су такође имали торбице за пружање прве помоћи. У бригади је формирана болница и апотека и постављен хигијеничар. Добијени су коњи за пренос санитетске опреме, материјала и рањеника. ^ ^

[430] **Архив Србије, ОК Мл.-819.**

Тога дана, да весеље буде веће, стигао је и вод Сремског батаљона који је остао на положају према Умди 24/25. августа, када се батаљон пребацио преко Саве.[431]

Задржавање бригаде читава два дана на Дрењаку четници су искористили да прикупе своје снаге ради напада на њу. Док је у логору владала радна атмосфера и припремао се заједнички ручак, обезбеђење је око подне известило да четници наступају од Пркосаве и Рудоваца (била је то Лазаревачка бригада) и од Венчана (4. бригада корпуса КГГ).

[431] Према сећањима Чедомира Белановића и Павла Влаховића, повратак вода у батаљон збио се овако: Пошто је одбијен напад непријатеља од Умке вод је остао на положају. Како је настала тишина, која је дуго трајала, а примицало се свитањ е, у "воду су схватили да су остали сами. Као најстарнЈИ, команду. над ..вддом је преузео политички комесарчете Ненад Бранковић, коли се затекао са водом. У воду је било 28 бораца, СГГ5—6 пушкбмитраљеза, 20 пушака и доста муниције. Вод је кренуо ка Липовачкој шуми. Комесар је иначе знао правац кретања батаљона, јер је саопштен командама чета на левој обалд Саве. После 2 км марша разданило се. Комесар је зауставио вод на једном брегу, у кукурузишту, подесном за одбрану да ту остане до мрака. Пушење, разговори и кретање били су забрањени. У случају напада непријатеља, требало се под борбом повлачити ка Космају.

Тек што се разданило, ка положају вода кренуо је стрељачки строј четника, али је променио правац и обишао положај вода. Цестом Остружница—Умка, у оба правца, кретали су се Немци, застајали и отварали ватру на леву обалу Саве. Око 15 часова на положај вода наишао је један сељак (Стеван М. Стеванови, из Остружнице — И. Ђ). Рекао им је да не зна где су^партизани, али да то, зна „један његов комшија кога су вијали четници". Поверовали су 'му и пустили га да га доВеде и да донесе воде, јер је жеђ била велика. Сељак се брзо вратио с комшијом, кога је звао „Тепенап". и донео воде. „Теренац" је рекао комесару да пре мрака не излазе из кукуруза, јер су на околним висовима четнички осматрачи. Обећао је да ће успоставити везу и јавити се. (Био је то Илија Гајић из Пећана).

Увече је Илија дошао са синовцима и донео храну, али везу није био успоставио. Вод је у свануђеј за сваки' случај променио положај. Следеће ноћи „Теренац" је дошао са водичем, кога је звао „Јаругар", Вод је маршовао целу ноћ. У свануће се зауставио близу Поповића, где је у једној шуми нашао Божидарку Дамњановић Кику, члана Окружног комитета Младеновца са 8 бораца. РЈДПП ИМ ЈР да су од ЈРаденка Поповића добили обавештење о њима и да су ангажовали политичке раднике да с њима успоставе в^зу и "упуТе ИХ у Д&росаву. "

Вод је те вечери пошао са космајским партизанима. Водила их је Кика. Патроли која се кретала у претхбДници речено је да буде опрезна; наиђи ће на нашу заседу, па да не дође до пушкарања са њом. Патрола је наишла на заседу, али четничку. Док се патрола доста дуго објашњавала са онима из заседе о томе ко је ко, до ње је непримећено стигла Кика и шапатом рекла: „Па, зар не видите да су то четници, бога вам вашег", а онда је из свег гласа викнула: „Овде Кика, говори ко је тамо!"

Нико ништа није~~ОДгбворио. Четничка засбда није ни метка испалила већ је почела безглаво да бежи. Кика је потрчала напред, а патрола за њом. На месту где је била заседа нашли су један пушкомитјраљез, 3 пушке и неколико шубара са кокардама.

У свануће се вод срео са Драгославом-Дражом Марковићем, преданио и сутрадан стигао на Дрењак, у састав свог батаљона.

Штаб бригаде је одлучио да брани Дрењак. Распоредио је батаљоне за борбу: 1. је посео Медведњак (к. 353), према Лазаревачкој бригади; 4 (Сремски) десну обалу Каменичког потока, према 4. бригади корпуса КГГ; 3. Жути Оглавак (к. 371), а 2. је остао у резерви на Дрењаку (триг. 379).

Лазаревачка четничка бригада је око подне густим стрељачким стројем кренула у напад, уз велику галаму. Иако дочекана на блиском одстојању јаком ватром, била је врло упорна. Неки положаји су више пута прелазили из руку у руке. Тек када је око 16 часова убачен у напад и 2. батаљон, Лазаревачка бригада се у нереду повукла ка Рудовцима и Крушевичком вису.

Напад 4. бригаде корпуса КГГ заустављен је ватром 4. батаљона на Каменичком потоку. Када је одступила Лазаревачка бригада, и 4. бригада се повукла ка Венчанима и Сибници.

У овој борби убијено је 30 четника, а више их је рањено. Заробљено је 8 мобилисаних сељака и пуштено кућама. Заплењено је 35 пушака, 1 пушкомитраљез и нешто муниције. Из 2. шумадијске бригадв погинуо је Драгослав-Драго Митровић, командир чете, а 7 бораца је рањено. Рањен је и члан Окружног комитета Крагујевца Живомир Несторовић (Жика Даросавац). Рањеници су упућени на лечење у земунице у Даросави и Буковику.

Разбијање четника на Дрењаку, 30. августа, велики је успех бригаде. То је њена прва борба у којој није оскудевала у муницији и када је њен напад био подржан ватром минобацача калибра 60 мм из 4. батаљона.[432]

После борбе на Дрењаку бригада је сишла у Старо село, заселак Даросаве, где ју је цело село одушевљено дочекало. Одржан је збор. Говорили су Душан Петровић Шане и Светомир Андрић. Борац^Момир Петровић Моша^читао је своје песме о борби Шумадије за слободу, спеване у десетерцу. Заједничко весеље мештана и бораца, *уз* музику, песму и народна кола, трајало је до каено у ноћ.

Бригада се у току ноћи пребацила преко Букуље на планину, Венчац и тамо преданила. Сутрадан, 31. августа, она се увече спустила у Врбицу, одржала политички збор са мештанима, спалила општинску архиву и вратила се на планину Букуљу, у Гараше.[133]

[432] **Одељење за државну заштиту Недићевог министарства унутрашњих послова овако је известило о тој борби:**

„30. августа т.г. у засеоку Каменица, општина Венчани (21 км с — и од Лазаревца) вођена је борба између четника Драже Михаиловића и једне групе комуниста у јачини од 450 бандита наоружаних са већим бројем аутоматског оружја и 6 бацача ..." (Зборник, том I, књ. 21, док. бр. 132).

[433] ***Зборник,* том I, књ. 21, док. бр. 132.**

БОРБЕ КОСМАЈСКОГ ОДРЕДА У ДРУГОЈ ПОЛОВИНИ АВГУСТА

Када се 16/17. августа одвојио од бригаде у Великој Иванчи, Космћ^ски одред се преко Стојника (орашачког), Марковца и Јагњила пребацио у Ковачевац, где је обавештен да је вршидба у селу завршена и да су четници пребацили 5 вршалица у Велику Крсну, појачали тамо обезбеђење вршалица и убрзали рад.

После подне 18. августа одред је упао у Велику Крсну, растерао четничко обезбеђење вршалица, убио 2 четника, заробио 11 мобилисаних сељака и пустио кућама, онеспособио 8 вршалица за рад и попалио евиденцију овршеног жита.[434]

Сутрадан после подне одред се пребацио у Ђуринце, растерао сеоску стражу и продужио за Мали Пожаревац, где је 20. августа прихватио око 100 нових бораца из Београда. Одатле је прешао у Ропочево и порушио пругу и цесту Београд—Младеновац, а 21. августау Парцанима растерао сеоску стражу, разбио један одред СДС и одељење немачких војника, запалио једна штабна кола и избио на Парцански вис.[435]

Са Космаја се одред вратио у Подунавље 22/23. августа. Прошао је кроз Ђуринце и спалио општинску архиву и освануо у Малом Пожаревцу.

О ондашњем стању у Подунављу говори се у више докумената. Члан Окружног комитета Младеновца Петар Јока Бановац пише 19. августа свом комитету:

„Ових дана Лазовићев (Смедеревски — И. Ђ) корпус вршио је детаљан претрес терена са једне и друге стране пруге са 400—450 људи.. ,"[436]

Истог дана Окружни комитет Младеновца пише Окружном комитету Пожаревца:

„Ситуација код нас је силна. Полет борбе је огроман... За 4—5 дана приспело је преко 100 нових бораца из села и Београда.. . Само из једног села (Влашка) за месец дана дошло је у одред 75 сељака. . . Из већине села на присилну дражиновску мобилизацију није се одазвао ни један једини човек. Дражиновци седе у вароши Младеновца и крећу се у заједници само са добровољцима...

Последњих месец дана водимо најактивнију борбу за одбрану жетве .. ,"[437]

[434] ***Зборник,*** **том I, књ. 21, док. бр. 124.**
[435] ***Зборник,*** **том I, књ. 21, док. бр. 125.**
[438] **Архив Србије, ОК Мл.-802.**
[457] **Архив Србије, ОК Мл.-803.**

Секретар Окружног комитета Младеновца Драгослав Дража Марковић пише 20. августа Марку Никезићу, који се тада налазио У Срему:

„Немци, СДС и СДК све више нас плански нападају. Формирали су заједничке оперативне јединице, где у свакој има известан број Немаца са тенковима и оклопним колима. .. По терену вршљају и четничке јединице које су биле на југу .. ,"[438]

Космајски одред је 22/23. августа у Малом Пожаревцу добио задатак да се пребаци северно од пруге Београд—Мала Крсна, у грочански срез, и разбије четничка упоришта у њему. Поред повољне војно-политичке ситуације, на ту одлуку је могао утипати и обрачун међу четницима, који се тих дана догодио у селу Умчарима.[439]

У зору 23. августа одред је прешао пругу, опколио Дражањ и разбио четничку јединицу која је обезбеђивала вршидбу жита. Убијено је 6 четника, а 1 мобилисан сељак заробљен, па пуштен. Заплењен је 1 пушкомитраљез „збројовка", 5 пушака и нешто муниције, а запаљено 5 вршалица. Око 9 часова одред је ушао у Пударце, где су у краћој борби убијена 2 четника, а затим запалио 2 вршалице па продужио за Камендо. Испред села је наишао на четничку заседу. У исто време у Пударце је стигла друга четничка јединица, па су четници прешли у напад на одред из Камендола и Пудараца. За пола часа борбе обе четничке јединице су разбијене. Убијено је 6 четника, а десетак рањено.

Одред је прошао кроз Камендо и у 10 часова избио на Мађарску раван, испред Сеоне, ГПР ГР ЗДУРТЛНЈ/ГП ла се олмори. За то време^око њега су се концентрисали сремски одреди СДС из Гроцке и Смедерева, јединица СДК из Смедерева, једно одељење Немаца и 1. група бригада (Грочанека) Авалског четничког корпуса.

Око 13 часова, за време одмора, одред је изненада засут минобацачком ватром, а од Сеоне, Брестовика, Камендола и Живковца кренуле су у напад непријатељске јединице. Батаљони су брзо посели положаје и зауставили напад непријатеља. После два часа непријатељ је присиљен да се повуче ка Смедереву и Гроцкој. Убијено је 30 четника и припадника СДС и СДК, а било је много рањених. Заплењена су 4 пушкомитраљеза (1 „збројовка", 2 „бреде" и 1 холандски пушкомитраљез), 20 пушака и око 2.000 метака.

[438] **Архив Србије, ОК Мл.-814.**

^JJ Дража Михаиловић је једног од својих најближих сарадника, потпуковника Драгослава Павловића, удаљио из Врховне команде и упутио за команданта источне Србије. Са 55 официра и четника он је стигао у Умчаре истовремено када и Дражино наређење команданту Авалског корпуса да Павловићев одред разоружа и да га с официрима спроведе њему. Извршилац тога наређења била је Грочанска бригада. Она је 18. августа опколила Павловићев одред и разоружала га после кратке борбе. Погинуло је 15 четника, а неколико рањено. Павловић је са 8 официра, везан и спроведен на Равну гору. Мајор Андра Манојловић успео је са 5 четника да побегне.

Ову победу одред је платио тешким губицима. Погинули су политички комесар одреда Стева Стојић Божа, интендант 2. батаљона Стева Милошевић и борци Јевта Пешић, Миливоје Мајсторовић, Момир Милојковић, Драга Думовић и Миодраг Милошевић, а рањени Стева Ивановић Крста, командант 2. батаљона, и борци Жива Стевановић, Живота Михаиловић, Владимир Петровић, Драгомир Мрачић и Раде.[440]

Дужност команданта 2. батаљона примио је Милан Алексијевић Каверна. Погинули борци су сахрањени уз војне почасти, а рањеници су остављени на лечењу у Сеони.[441]

Из Саоне одред је истог дана продужио према Водњу. На улазу у село обавештен је да је у њему око 80 припадника СДК из Смедерева. Око 18 часова одред је у стрељачком строју упао у село, напао јединицу СДК и у кцаћој^ борби одбацио је према Коларима. Из Живковца и Петријева четници су отворили ватру на одред, али без резултата. Одред је потом, око 19 часова, напао, четнике у Пе-•Тријеву. У краћој борби убијено је 5 четника, остали су побегли. Одред је остао у селу на вечери.

Борбе одреда 23. августа у грочанском срезу б^ле су његов велики политички, морални и војни успех. Само тог дана избачено је из строја 56 непријатељевих војника, разбијено више његових јединица, велики број присилно мобилисаних сељака побегао је кућама, заплењено је 8 пушкомитраљеза, око 40 пушак^, 2.000 метака, 2 револвера, нешто ручних бомби и друге опреме. ч АЛУ^

Из Петријева се одред 23/24. августа^лребацио пре\то пруге и цесте и осванув између Друговца и ЛЕ^левца (у Пужића багремару), где се одмарао 24. августа. Од сарадника је добио нешто муниције. Али, непријатељ га је пратио *и* припремао нов напад. Процењивао је да ће одред наставити покрет ка Јасеници и планирао да га сачека јачим снагама. Тог дана, 24. августа, Смедеревски корпус налазио се у Великом Орашју, а корпус КГГ, под командом капеггана Николе Калабића, саоко 550 четника, у Азањи и Добром Долу. После пораза на Копаонику ИО апгугта) ттргур ^тг јд_ттп. шао да новом__мобилизацијом попуни јединице. Пре повратка у бо^бу ттрбтив дивизија НОВЈ, код Јелове Горе, учествовао је са осталим непријатељским снагама из Јасенице и Подунавља у акцији против Космајског одреда. Железницом и камионима, неко- ј, ; лико хиљада Немаца, СДК, СДС и четника опколио је 23/24^_августа орезове између Велике Мораве, пруге и цесте Београд—Младеновац—Велика Плана, претресало села и тражило Космајски одред.

Среско руководство СКОЈ-а младеновачког среза известило је 24. августа Окружни комитет СКОЈ-а:

[440] **Архив Србије, ОК Мл.-810, и *Зборник,* том I, књ. 21, док. бр. 126.**
[441] **Архив Србије, ОК Мл.-828. Јединица 4. пука СДК, капетана Вука Влаховића, открила је 25. августа рањенике у Сеони, отерала их у Липе и стрељала, са болничарком Златком Кобал и куриром среског руководства КПЈ Подунавља Живком Бркићем из Сеоне.**

„24. августа непријатељ је сконцентрисао све снаге. Враћени су и они који су били доле на Копаонику и сви чупавци нашег среза и Шумадије. Било их је око 5.000. Онда су блокирали срезове младеновачки, грочански, део Смедеревске Паланке до Рипња. .. Комора је била у Младеновцу. Ту су били 4 дана. Онда су сви жандарми, добровољци (СДС и СДК — И. Ђ) и Немци све снаге које су имали бацили против наших снага.. .""[2]

Четници су 25. августа напали Космајски одред у Пужића багремару из два правца: од Суводола (Смедеревски корпус и здружени одред СДС и СДК) и од Селевца (летећа бригада корпуса КГГ). Штаб одреда је прво приметио прако Батинца покрет четника из Суводола, и са 2. батаљоном посео косу Балију, изнад Коњске реке, а 1. батаљону је наредио да нападне четнике с десног бока, из правца Друговца.

Ирви батаљон је напао Смедеревски корпус, али је он успео да задржи положај на Батинцу. Из Селе(вца је 2. батаљон напала, с леђа и бока, летећа бригада корпуса КГГ. Тако се батаљон нашао између два четничка корпуса. Командант батаљона се одлучио на пробој преко четничког положаја на Батинцу. Повео је батаљон на јуриш и у борби прса у прса (на путу Друговац—Луњевац) пробио се преко Батинца. У јуришу је погинуо командант 2. батаљона Милан Алексијевић Каверна са још 8 бораца, а 10 их_ је/ рањено. Од главнине се одвојила једна че^~~*2.* батаљона и пробила у рејон Дубоне (Касапско брдо), где се 26. августа_ састала са Сремским батаљоном. Борба је трајал^~~два и по часаГ~Непријатељ је имао 30 погинулих" и 40 рањених. Коомајски одред се повукао у Кленово и ту пренећио. После ове борбе, између летеће бригаде корпуса КГГ и одреда СДК забуном је дошло до пушкарања, али је тај неспоразум, као и обично, брзо изглађен.[4*3]

Нови борци су почели све масовнијо ступати у одред. Само у два дана, 24. и 25. августа, из Великог Орашја дошло је у одред 11 нових бораца (5 црвеноармејаца и 6 наших), наоружаних са 1 пушкомитраљезомТ-Б" пушака, 2 револвера, 6 ручних бомби и 800 метака.[444]

Сутрадан, одред је поново водио борбу са четницима, између Друговца и Суводола, у којој је убијено 20 четника, а велики број их је рањен. Четници су после те борбе упали у Селевац и заклали 10 људи.[4,45]

Космајски одред је *21.* августа предањивао у шуми између Друговца и Селевца. У 14 часова напало га је око 1.500 четника корпуса КГГ. Огорчена борба вођена је читаво после подне. Када

[442] **Архив Србије, ОК Мл.-834 и 835.**
[443] **Архив Србије, ОК Мл.-817 и 828.**
[444] **Архив Србије, ОК Мл.-811.**
[445] **Архив Србије, ОК Мл.-817 и 826.**

је пала ноћ, одред се повукао. Тог дана убијено је 38, а рањено 26 ч(јтника. Из одреда је погинуло 11, а рањено 14 бораца.[446]

Блокада срезова између пруге Београд—-Младеновац—Велика Плана и Велике Мораве и претрес села у том рејону била_је__последња већа акпија удруженог непријатеља_**уПодунавЈ**§уи ЈасеницитУ^то време(четници су од Немаца и Недића примили нове количине оружја и муниције ради наоружања мобилисаних у „општој мобилизацији", али су под притиском одреда и бригаде били принуђени да се повуку у села око немачких гарнизона. По извештају из Подунавља од 9. септембра 1944, четничка мобилизација није успела у 90 посто случајева.[447]

Следећих неколико дана, до сусрета са бригадом, Космајсжи одред је провео у Подунављу и Јааеници. Четничка Горжа гарда повукла се почетком септембра из Подунавља и Јасенице не постигавши никакав успех.

УСПСЈСИ Космајског одреда у борбама против непријатеља и све чешће појављивање савезничке авијације и авијације НОВЈ,[448] а затим долазак бригаде, убрзали су повољан развој војно-политичке оитуације на том подручју. Народ је осетио да је слобода близу.

НОВИ ПРОДОР БРИГАДЕ У МЛАДЕНОВАЧКИ ОКРУГ

Почетком септембра, борба за ослобођење Шумадије улазила је у завршну фазу. Црвена армија је већ била на источној граници Србије, њену западну границу прешле су дивизије НОВЈ, а скоро цела јужна Србија била је ослобођена. Бугари су се повлачили, а Немци су се концентрисали у источној Србији да би зауставили продор Црвене армије; њихове дивизије су се већ повлачиле из Грчке, али су настављале жестоку борбу против јединица НОВЈ. Домаћи издајници настављали су по старом. Служили су окупатора и с0е се безобзирније обрачунавали с народом, у чему су се нарочито истицали четници. Милом или силом, покушавали су да

[446] Светомир Костадиновић Станко, Надомак Београда, 1968, Нови Сад, стр, 100. * ,

[447] Архив Србије, ОК Мл.-843.

[448] На дан 29. августа око 3.000 бугарских војника срамно се повукло кроз Смедеревску Паланку према Бугарској. Немци, СДК. СДС и четници повукли су се из града док су Бугари пролазили, па су се поново вратили. (Архив Србије, ОК Мл.-843).

Од 16. априла 1944. (савезничка авијација и авијација НОВЈ све чешће су надлетале Шумадију, нападале поједина места или водиле борбе над њеним небом са немачком авијацијом. У Смедереву је 16/17. јула погодила рафинерију нафте, у Параћину је половином августа бомбардовала фабрику „Теокаровић" и срушила железнички мост на Великој Морави, у Влашком Пољу је 1. и 2. септембра уништила 1 камион, митраљирала воз, убила и ранила неколико немачких војника, а северно од Раље је запалила неколико камиона и оборила 3 немачка камиона: у Младеновцу је 2. септембра митраљирала и запалила радионицу за оправку тенкова, итд.

се одрже у Шумадији. Да би спречио осипање четничких јединица, које је узимало све више маха, четнички командант Србије Мирослав Трифуновић наређује 15. августа 1944. радиограмом (бр. 575) свим четничким старешинама да против тога предузму најоштрије мЈере[1]. „Има случајева", каже се у радиограму, „да су поједине војнике партизани живе хватали и заробљавали, а повећи део стрељали, а неке пустили", и зато наређује:

„Све оне војнике који допусте да их ухвате партизани и после исти дођу, ДА СЕ ОДМАХ СТРЕЉАЈУ ЗБОГ ПРЕДАЈЕ. Ако би такве партизани задржали у својим редовима НАРЕЂУЈЕМ да им се куће попале, а имовина узапти — узме. Сваког ко би побегао из борбе одмах стрељати БЕЗ ОБЗИРА НА ЧИН.

Ово саопштити свим војницима пред стројем".[4*9]

Осам дана касније, 23. августа, он опет радиограмом (бр. 33 690) наређује:

„Све бегунце када их ухватите стрељајте без милости. То Не учинити да бежање престане, а утицаће и на држање у борби".[450]

Но, најзначајнија четничка мера да бројно ојачају своје јединице јеете њихов покушај да изврше општу мобилизацију у Шумадији. Тако лишен свих функција у избегличкој влади и ван ње, Дража Михаиловић је 30. августа 1944. наредио општу мобилизацију целокупног способног људства Шумадије. Поступак са мобилисанима је овако регулисао: деЈо људства да се упути у оперативне, а део у територијалне јединице; оперативне јединице да одмах предузму општу акцију, а територијалне да чекају посебно наређењв; ненаоружано људство да се наоружа секирама, ножевима, моткама са зашиљеним врховима, праћкама, стрелама и сл.; чиновници да продуже вршење. дужности; одредио је надлежности цивилне и војне власти и формирање преких судова у срезовима.[451]

У исто време је издао и „Мобилизацијски проглас Србима, Хрватима и Словенцима", у коме се, поред осталог каже да:

„У *име Њ. Б. Краља Петра II, у сагласности са нашим моћним савезниима, а на основу датих ми овлашћења*

Проглашујем

Са 1. септембром 1944. године у 00.00 часова општу мобилизацију целог народа против свих непријатеља . . ."[452]

[449] Архив ВИИ, ЧА, К-95, рег. бр. 4/1. Командант Смедеревског корпуса проследио је овај радиограм потчињеним командантима бригада с напоменом: „Овог се стриктно придржавати. Обучити војнике шта их чека у једном или другом случају".!

[450] Архив ВИИ, ЧА, К-21, рег. бр. 28/3.

[451] Архив ВИИ, ЧА, К-5, рег. бр. 49/2.

[452] Архив ВИИ, ЧА, К-5, рег. бр. 32/3—1.

На основу та два документа о мобилизацији сресни и други команданти су упућивали своја наређења командантима села. Примера ради, командант орашачког среза је! 31. августа у 23.00 часа наредио команданту Гараша:

„Више разговора, молби и ма каквих оправдавајућих разлога пема, већ сви сложно напред сходно наређењу Команданта Гарде Чика Пере.

Ко се не буде одазвао (ушта ја не сумњам) биће одмах уништен. Рат је при крају. Ко је Србин иапред за куст часни и слободу златну. Тај ће командант (Гараша — И. Ђ) у току првог септембра тек. год. најдаље до два сата после подне привести војне обвезнике свога села — општине, од навршених 19 год. *старости, па до 45 год. Од ових обвезника ни један ие сме изостати, јер ће се сматрати издајником према Краљу и Отаџбини. За неизвршење овог наређења биће стрељан на првом месту тај командант, па онда четовођа и председник општине. Све напред наведеце обвезнике лично ће довести тај командант заједно са четовођом и председником општине ... до 3. септембра т.г. .. .„*[453]

Такве претеће наредбе стигле су тог дана у сва села Шумадије. Ипак, упркос томе, четничкој мобилизацији се мало ко одазвао. Обвезници су бежали од кућа, крили се или ступали у партизане. У раније цитираном извештају из Подунавља речено је да четничка мобилизација није уопела у 90 посто случајева. Слично је било у целој Шумадији.

У таквим условима, 2. шумадијска бригада, јачине четири батаљона, са око 550 бораца, наставила је дејства у Шумадији. Она је са Букуље 1. септембра кренула у младеновачки округ. Са њом се кретао и делегат Покрајинског комитета Србије Душан Песгровић Шане. Ноћу 1/2. септембра бригада је разбила постројења железничке станице Влашко Поље и прешла цесту и пругу Београд——Младоновац. Четници су је испред Влашке дочекали ватром, али је она из покрета прешла у напад и одбацила их ка Кривој Липи и Маковици. Ујутру, 2. септембра, бригада је ушла у Мали Пожаревац, где се у току дана одмарала и примила 30 нових бораца из Београда.[454]

Из Малог Пожаревца са бригадом су кренули члан Окружног комитета КПЈ Марко Никезић и секретар Окружног комитета СКОЈ-а Младеновца Радомир Николић Младен. Бригада се' 3. септембра преко Дубоне пребацила у Бадљевицу, где_Јој "се прикључио Космајски одред и члан Окружног комитета Младеновца 1Петлр Тпка Канпдатт нтлт^тЉ j_e тога дана у 10 часова известио се-

[453] **Архив Србије, ЧА, „ДМ"-ГГ-1944.**

[454] **Политички радници и војне старешине проверавале су сваког новог борца који је долазио у бригаду, а вршене су и накнадне провере. Непријатељ је користио долазак нових бораца да у бригаду убаци своје агенте. Овом приликом је откривен агент управе града Веограда, првак државе у боксу, Радивоје Марковић. Кажњен је по заслузи.**

кретара Окружног комитета Младеновца Драгослава-Дражу Марковића:

„Бановац, Младен и ја налазимо се са бригадом. Ту је и друг Павле (Душан Петровић Шане — И. Ђ). Кад посвршавамо послове овде кренућемо за Космај, где би друг Павле хтео да одржи састанак са нашим ОК-ом.

Ми ћемо стићи тамо у 7. ујутру. Требало би да *нас сачекате у... Дођите негде код куће ... Ми ћемо послати тамо курира да стигне у први мрак 6. септембра .. ."*[456]

Душан Петровић Шане је 3. септембра одржао састанак са штабовима бригаде и одреда и присутним политичким радницима. Разматрана су два основна питања: 1. војно-политичка ситуација у свету и земљи и њен утицај на даљи развој НОП-а у Шумадији, и 2. мобилизација и прихватање нових бораца у бригади и одреду, њихово наоружавање и обука пре укључивања у борбу.

Бригада и одред су 4. септембра осванули у Селевцу. Са три вршалице су скинути каишеви и дати борцима да окрпе обућу; вршалицама је забрањен рад и попаљена је евиденција овршеног жита. Од тројице четничких сарадника конфисковане су намирнице за исхрану бораца. Одржан је политички збор после кога су 22 нова борца ступила у бригаду: 14 из „Дома за преваспитавање", 6 радника из фабрике „Јасјеница" у Смедеревској Паланци и 2 земљорадника из Велике Плане.[45]®

Бригада и одред су се 4/5. септдмбра преко Суводола пребацили у Биновац. Ту је такође одржан добро посећен збор. После је организована игранка. Исто се поновило и у Друговцу, после подне 5. септембра. На овом збору је говорио Душан Петровић Шане.

Из Друговца су бригада и одред прошли кроз Дубону и Шепшин, а 7. сдптембра осванули у Малом Пожаревцу, где су се пре подне одмарали. Око подне, на једној коси су се појавили четници, које је растврала омладинска чета 2. батаљона. Заплењена су 2 коња и нешто намирница. Командир чете је рањен у руку и ногу.

Предвеча су бригада и одред наставили покрет. У Ропочеву су прешли цесту и пругу Београд—Младеновац, где су водили борбу с Немцима из Раље и Среским одредом СДС из Сопота, а потом се пребацили у Стојник (сопотски) и преноћили.

Бригада и одред су преданили 8. септембра у Стојнику. Борци су парили одећу, уређивали личну опрему, одмарали се и одржавали војно-политичке састанке. Из Београда је стигла група нових бораца. У присуству великог броја мештана и сељака из суседних села одржан је збор. Тада се у бригади први пут чуло да је прет-

[455] **Архив Србије, ОК Мл.-832.**

[458] **Архив Србије, ОК Мл.-841.**

Из Завода за принудно ваепитање у бригаду је ступило 13 омладинаца, 7 радника из Јасенице и 2 земљорадника из Велике Плане.

ходница Црвене армије прешла Дунав и ушла у Кладово, што је свв присутне много обрадовало. Опште весеље трајало је до дубоко у ноћ.

Ујутру септембра, бригада и одред су осванули у Сибници и примили' нову групу бораца,..из БеоградаГ Затимсу се пребацили у Раниловић и пренОћили. Сутрадан, 10. септембра, Космајски од-]јјред се вратио у младјеновачки~ округ, а оригада]е 'пттшпп'~л'~ДаЦрозаБу:—" '

ДЕЈСТВО БРИГАДЕ ИЗМЕЂУ ДВА НЕПРИЈАТЕЉСКА ФРОНТА

Делујући у централној Шумадији, 2. шумадијска бригада се напцга у позадини два фронта, која су Немци успоставили: на истоку према Црвеној армији и на западу пре|ма дивизијама НОВЈ. Коридором између та два фронта, правцем југ—север, преко Шумадије, повлачиле су се немачке дивизиЈе из Грчке. Истовремено, преко ње су се, правцем исток—запад и обратно, крејтале ка једном или другом фронту јединице окупатора и домаћих издајника. Подручје Шумадије нашло се тако у жижи борбених дејстава и добило прворазредан значај.

У септембру 1944. Немци су се повлачили на свим фронтовима, али нарочито убрзано са југа Балкана, јер је претила опасност да им снаге буду одсдчене спајањем јединица Црвене армије и НОВЈ у Шумадији.

Избијање Црвене армије на северну границу Бугарске приморало је бугарску владу да 1. септембра тражи примирје од западних савезника, који је упућују на СССР. Већ 8. септембра Црвена армија је дубоко продрла у Бугарску. Сутрадан је Бугарска капитулирала, а Црвена армија је дуж румунске и бугарске границе избила на источне границе Србије. У то време НОВЈ[4] — Оперативна група дивизија са Копаоника, 1. пролетерски корпус са Златибора и 12. корпус из источне Босне — била је дубоко продрла у Србију, а јединице под командом Главног штаба Србије ослободиле највећи део јужне и источне Србије.

Процењујући значај Шумадије у очекиваним операцијама, Главни штаб Србије доставио је 15. августа 1944. Врховном штабу НОВ и ПОЈ своје мишљење: — ~ -

„Ми наглашавамо важност Шумадије и Космја. Овдашње наше снаге су толико слабе да пХ не можемо "упутити ни до Копаоника, бар за неко време. Четници имају највећи страх од нашег удара у Шумадију, а то није без разлога. Народ Космаја и Шумадије већ толико времена даје херојски отпор свим непријатељима, али има и у томе границаГМи м]1Гдо~сада ништаГГшсмо помогли, већ смо и ону једну бригаду, коју јеЈмпГо (17 шумадијску — И. Ћ), извукли. С обзиром да сматрамо да је политика наших непријатеља

да *по сваку цену закрваве српски народ, да створе утисак* ***у*** *земљи и* ***у*** *иностранству да се у Србији одиграва гуађански рат".* с *обзиром да* ***у*** *томе они* ***имаЈу*** *данас пуну подршку и помоћ окупатора, а сутра ће имати можда још нечију, ако их у томе не спречимо, ми очекујемо да ће нагиа борба у Србији, у вези с тим, бити Дража Михаиловић, ако се буде ослањала само на наше снаге, јер Дража Михаиловић и Недић већ сада врше масовне мобилизације по читавој Србији. Наоружање и транспорт им на располагање ставља окупатор. Зато мислимо* да *поред источне, јужне и западне Србије треба обухватити нашим добрим јединицама и Шумадију_ и Космај..."*[457] *г*

Развој догађаја у потпуности је потврдио тачност те процене.

Ради ослобођења Србије, Врховни штаб је у овом периоду издао више наређења:

— 1. септембра, Главном штабу Србије, да градове које Немци предају четницима ослобађа као све окупиране градове, и да, најмање са три дивизије, овлада источном Србијом, успостави везу са Црвеном армијом и преко Велике Мораве напада ка Београду;[458]

— 10. септембра, 1. пролетерском корпусу, да овлада Маљеном и Сувобором и продужи ка Ваљеву, ЈБигу и Колубари ради стварања повољних услова у западној Србији и Шумадији;

— 11. септембра, Оперативној групи дивизија, да настави продор ка Шумадији и што пре достигне линију Букуља—Рудник;

— 13. септембра, 1. пролетерском корпусу, да формира 1. армијску ГруТту од дивизиЈа: своЈих, корпуса и (Јперативне групе / дивизија (1. и 6. пролетерска, 5, 17, 21, 11, 16. и 36. дивизија). (Тог дана је 14. корпус НОВЈ успоставио вдзу са јединицама Црвене армије код Радујевца на Дунаву). > г [^j \

До 19. септембра јединице НОВЈ овладале су стратегијском гредом Рудник—Сувобор—Соколске планине, ослободиле велики део Србије и Шумадије и разбиле главнину снага домаћих издајника У Србији.

Пред поче|так борбе за коначно ослобођење Шумадије, спрега Немаца и домаћих издајника била је веома чврста. Било је све припремљено да у Београду и другим местима Србије организовани издајници преузму власт од Немаца пре него стигну Црвена армија и НОВЈ. Око 5. септембра у четничкој Врховној команди, у Прањанима, одржан је састанак коме су присуствовали: шеф Амери-

[457] **Архив Србије, ГШС-60.** *

[458] **На предлог команданта Средоземља генерала Вилсона, Врховни командант НОВ и ПОЈ маршал Тито прихватио је 11. августа 1944. предлог да савезничко ваздухопловство Балкана дању бомбардује комуникације ЈБубљана—Београд—Ниш—Солун и Ниш—Софија, железничке пруге између Саве и Јадранског мора и саобраћаја на Дунаву. а ноћу те објекте нападају јединице НОВ и ПОЈ. Циљ операције је био да се успори повлачење немачких / јединица из Грчке и Албаније кроз Југославију. Операција је изведена у / првој седмици септембра и трајала је 7 дана и 8 ноћи. У њој су учествовала I 1.973 борбена авиона, који су бацили 3.000 тона бомби. Операција је носила \ шифровани назив „Ретвик" (Ка1№еек), односно, „Недеља пацова".** *

чке војне мисије пуковник Рр6е*|зт Мак Дауел, делегат немачког војног заповедника Југоистока *и* специјалног опуномоћеника за Балкан Рудолф Штеркер, комесар јавне сигурноети Недићеве владе Милан Аћимовић и Дража Михаиловић. Штеркер је тражио склапање сепаратног мира са западним савезницима, а пуковник Мак Дауел да немачка војска преда власт четницима и повуче се из Југославије. Преговори су прекинути по наређењу из Берлина.

Приближпо у исто време, представници СДК и СДС дошли су у четничку Врховну команду да ставд своје оружане формације под њену команду. Тако је Дража Михаиловић постао врховни командант свих издајничких снага у Србији, које су ~~дело~~вале под нембчком командом. ~ ~~~~ — —_

Упркос настојања Немаца и издајника да „бране" западне границе Србије, НОВЈ је победоносно напредовала ка Шумадији. Штаб Оперативне групе дивизија издао јо(14. септембра (у 15.45 часова код Ужичке Пожеге) заповест: 5. ди^изији да избије" на линију Букуља—Венчац и ослободи Аранђеловац; 21. дивизији да ослободи Рудник, а 17. дивизији да ослободи Горњи Милановац (Рудник и Горњи Милановац ослобођени су 17, а Аранђеловац 20. септембра).

Четничка ПКШК није усп!ела да ликвидира партизанске снаге у Шумадији. Напротив, бројно стање 2. шумадијске бригаде, Космајског одреда и других снага НОП-а знатно је и порасло. Шумадија се налазила пред ослобођењем.

Секретар Окружног комитета Крагујевца, Душан Петровић Шане, одвојио се од бригаде 7. септембра у Малом Пожаревцу и пребацио у Даросаву, где је са члаковима Окружног комитета припремао напад на Аранђеловац и састанак са политичким радницима •крагујевачког округа.

После ослобођења Александровца (жупског), 10. августа, Глав-"ни штаб Србије убацио је у Шумадију Милана Др^жића (Милана Енглеза) са радио-станицом. До Чумића га ле допратио вод пролетера. Смештцн је у Прогореоце (у кућу Илије Арсенијевића). Одатле је, до ослобођења^^Аранђеловпа. преносио извоштај Душана Петровића ПГанета Главном штабу Србије.

Око 10. септембра из Главног штаба Србије стигла је, као курир, Оливера Сучић Лела. Са планине Радана пребацила се у Ниш као избеглица, а одатле, са лажном легитимацијом, у Бању, где је успоставила везу са делегатом Покрајинског комитета Србије Ду-Шаном Петровићем. Усмено је прендла поруку да дивизи.је НОВЈ крећу ка Шумадији и да их 2. шумадијска бригада сачека на планини Руднику.

Долазак курира Главног штаба Србије и вест о покрету дивизија НОВЈ према Шумадији обрадовали су борце, политичке раднике, сараднике и симпатизере НОП-а и дале им нов подстревс за борбу.

Како су се почетком септембра четници повукли у гарнизоне или близу њих, села Шумадије остала су, углавном, слободна. Бор-

ба с нецријатељем могла се водити само нападом на те гарнизоне. Окружни комитЄ|т Крагујевца је оценио да би се нападима на непријатељске гарнизоне — без обзира на то какав ће се војни резултат постићи — разбуктала борба и нанели даљи морални и политички, а можда и војни, порази непријатељу. Зато је, заједно са штабом бригаде, одлучио да бригада нападне Аранђеловац.

Из Даросаве се бригада 10/11. септембра црабацила на Ваган и Крушевачки вис, на којима је преданила. У току преподнева цестом Аранђеловац—Лазаревац прошло је више камиона с немачким војницима, али ради очувања тајности ватра на њих није отварана. Качерска четничка бригада, из Живковаца и Калањеваца, не|прецизно је тукла положај бригаде из топа мањег калибра.

Члан Окружног комитета Славко Зечевић известио је 11. септембра секретара Окружног комитета Крагујевца да су окупаторске снаге напустиле Аранђаловац и Лазаревац; да је главнина четничких снага упућена на фронт против дивизија НОВЈ; да тереном крстаре три четничке бригаде, свака од 300 људи, али слабе борбене вредности; да је тог дана из Аранђеловца за Лазаревац прошло 30 камиона са немачким војницима. Затим наставља:

„Углавном наша бригада је гоеподар терена. Непријатељ за сада неће моћи да јој се супротстави... Народ је на нашој страни. Уколико се ситуација мења расположење народа расте за нас. У самим нетничким одредима има око 80% наших симпатизера.

Под притиском, народ се делимично одазвао четничкој мобилизацији само у оним селима где смо ми мање продрли. Несумњиво, народ је наш. Услови мобилизације су повољни . . ,"[459]

На Вагану је 11. септембра Окружни комитет Крагујевца донео две одлуке: да се обнови 1. шумадијски одред[400] и да бригада нападне Аранђеловац. *

Одлуке су одмах и спроведено. Из бригаде је издвојено 30 бораца, рањених припадника тог одреда, као језгро за његову обнову. До мрака су извршене припреме за напад. Око 18 часова бригада и одред су постројени у Прогореоцима. Говорио је и командант бригаде Живомир Велошевац Бора.

Бригада и одред кранули су у први мрак. Преко Даросаве и Мисаче избили су испред насеља Сјеничани. Ту је командант бригаде издао заповест за напад.

[459] **Архив Србије, нерегистровано. О непријатељским снагама у крагујевачком округу, у наставку тог извештаја, пише: у Аранђеловцу је 120 жандарма (СДС — И. Ђ) са 4 пушкомитраљеза, а повремено у њему борави Аранђеловачка и Опленачка четничка бригада, које имају 7 пушкомитраљеза, италијанске пушке и мало муниције. Жандарми из Лазаревца отишли су у четнике. Лазаревачка бригада, слабо наоружана, пасивизирала се и истиче паролу да ће се само бранити ако је партизани нападну. Досада најактивнија, Качерска бригада, после два пораза, налази се у великом страху од партизана. У Белановици је око 100 жандарма.**

[460] **Зд команданта одреда одређен је Душан Павловић Бора (тада на лечењу у Подунављу), за политичког комесара Момчило Станковић Уча", а заменика политичког комесара Добривоје БошковиК**

Према подацима прикупљеНим до почетка напада, у Аранђеловцу су се налазиле ове непријатељске снаге: Сремски одред СДС (око 120 стражара), у станици СДС (код старе пијаце); Јуришна (око 200 четника) и 2. бригада корпуса КГГ (око 300 четника) у хотелима „Старо здање" и „Шумадија" (у градском парку). Око станице СДС и хотела у парку били су ископани ровови и постављене препреке од бодљикаве жице. У граду са налазила и нека мања немачка команда са непосредним обезбеђењем.

Циљ напада је био везивање непријатељевих снага ради олакшавања напада дивизијама НОВЈ, кажњавање непријатељевих сарадника и сламање непријатељевог морала.

Планом напада предвиђено је да 1. батаљон (командант Миливоје Јаковљевић) напада станицу СДС и источни део града; 2. батаљон (командант Милорад Прокић) железничку станицу и хотеле „Старо здање" и „Шумадију", са источне стране; 4. батаљон (командант Раденко Поповић) такође напада „Старо здањеГ и „Шумадију", са севера (од железничке пруге) и са запада, од Даросаве и Букуље; 3. батаљон (командант Бранко Ковачевић) да на Рисовачи затвори правац Аранђеловац—Топола; 1. шумадијски одред да похвата и приведе сараднике непријатеља.

Јединице су око пола ноћи кренуле на одређене задатке. Прво је 3. батаљон избио на Рисовачу и затворио правац Топола—Аранђеловац; за њим је 1. батаљон избио у источни део града и опколио станицу СДС; 2. батаљон је заузео железничку станицу и подишао хотелима са источне стране; 4. батаљон је затворио круг око хотела.

Напад је почео у 1 час 12. септембра 1944, у исто време> на све објект?>~ТГепријатељ га]е приправан дочекао и пружио жилав отпор. Командант 1. батаљона упутио је минере да експлозивом поруше станицу СДС, али они у томе нису успели, но борба је настављана. Други батаљон је заузео железничку станицу, спустио се преко главне улице до потока и напао са источне стране, преко парка, хотеле „Старо здање" и „Шумадију"; 4. батаљон их је нападао са северне и западне стране. Јединице које су нападале. са северне стране (преко железничке пруге) наишле су испред парка, у вили „Савић" (данашња пошта), на затвор и ње/гове чуваре, који су пружили отпор.

Сви објекти у граду у којима се налазио непријатељ држани су под блокадом до 5 часова, при чему је отварана обострана жестока, ватра. За то време одред је ухватио и привео четири сарадника окупатора. До повлачења из града бригада није заузела објекте које је нападала.

Бригада је први пут нападала веће насељено место. Заузела је цео град, сем утврђених кућа, искидала везе непријатеља^Јали ниЈе постигла изднађење. Како се касније установило, непријатељ ј е б и о обавештен о њеном нападу. За зграде грађене од" чврстог материјала, уз то и добро брањене, бригада није располагала одго-
ВА Р а Јућим наоружањем. Зато их је до престанка напада држала

у блокади. У 5 часова штаб бригаде је наредио да c_e јединице повуку на Жути Оглавак. У тој борби убијено је 6 стражара СДС и неколико четника, а више их је рањено. Стрељана су 4 сарадника непријатеља. Испред бункера у парку погинула је Вука Јелача Сека, политички далегат вода у 4. батаљону. Лакше је рањен командант 4. батаљона.

Увече 12. септембра бригада се пребацила у Орашац и примила око 100 нових бораца из Београда и околних села. Није било оружја за њих, па су се кретали са бригадом чекајући да негде буде заплењено.

Бригада се 13. септамбра пребацила у Копљаре, а затим, ноћу на цести Топола—Младеновац, између Бељевца и Белосавца,[5461] поставила заседу непријатељу — кТЈЈи^први наиђе. У заседи су били 2, 3. и 4. батаљон; 1. батаљон је у Копљарском забрану обезбеђивао ненаоружане борбе и био у резерви, а 3. батаљон је обезбеђивао заседу са аранђеловачке стране. Штаб бригаде је желео да дође до оружја за нове борце.

Заседа је овако постављена: 4 пушкомитраљеза на једној кривини, да туку колону с чела на деоници пута без завоја; борци 2. и 4. батаљона били су у кукурузима и ситном растињу, око 2 км дуж пута (а на 10 м од пута према Копљарима); штаб бригаде и штабови батаљона били су у стрељачкам строју. Напад је требало да почне када отвори ватру група пушкомитраљеза, код које се налазио командант бригаде. На цести је био постављен бео папир, знак да се ватра отвори кад колона челом дође до њега. Није се располагало никаквим подацима о непријатељским јединицама и о времену њиховог наиласка.

Два часа после постављања заседе, од Младеновца наишла је четничка колона. Испред ње је на коњима јахала група четничких старешина и певала. Четници су марширали у колони двојних редоваГ1Г такође певали. ~~

Штаб бригаде је брзо донео нову одлуку да се нападне та четничка колона, с тим што ће пушкомитраљези туђи колону с чела. То је била једина промена у плану. Наређење је пренето борцима. Заседа је чекала, а четници полако пристизали пред њене цеви.

Заседа је пропустила групу официра на коњима. Коњи су је осетили, али јахачи, заокупљени разговором, нису обратили пажњу на њихову узнемиреност. Било је око 23 часа када се дуга колона четника (шш 60())- са великом комором, нашла испред њо. Командант је дао знак и по густој четничкој колони осута је ватра. Изненађени четници су падали покошени; живи су бацали оружје и бежали. Нико није ни покушао да пружи отпор. Све је то трајало свејга неколико минута. Ватра је прекинута. Борци су изашли на цесту која се црнила од четничких лешева.

[481] **На истом месту. 26. октобра 1941, дочекао је Немце у заседи 3. батаљон 1. шумадијског одреда. Тдтд јр убијено око 120 немачких авиТатичара, официра и подофицира, који' су, после одмора у Врњачкој бањи, наишли од Тополе. Командант садашње 2. шумадијске бригаде био је тада командир чете у том батаљону.** *

Убијено је око 80 четника и стражара СДС. Велики број их је рањен; заробљено је 93 **Јчетника,** углавном мобилисаних сељака. Остали су побегли. Заплењена су~2 тешка митраљеза, 12 пушкомитраљеза, око 90 пушака, 14.000 метака, доста друге опреме и /комора.

Била је то Космајска четничка бригада, мобилисана претходног дана у Марковцу и Међулужју, а наору2^а_оружјет_Јс^ су јох_.послали.Демци. и Недић. Било је у њој и стражара СДС, који су- допратили оружје из Бебграда и остали у бригади. Четничка бригада, која се кретала ка Руднику, да се придружи онима које су покушавале да зауставе продор јединице НОВЈ преко западне Србије ка Шумадији, престала је да постоји.

Из 2. шумадијске бригаде пЛинуо је један борац, од властите ручне бомбе.

Са пленом и заробљеницима бригада се пребацила у Копларе. Заплењено оружје је подељено ненаоружаним борцима.

Постројеним заробљеницима обратио се командант бригаде и рекао им да бригада тражи само кољаше, убице, и да не жели да погреши кажњавајући оне који то нису. Остали ће ићи кућама.

Један четник је тада истрчао из строја и почео да бежи. Није далеко стигао. Другу двојицу показали су мобилисани сељаци.

Командант је позвао оне који хоће да се боре за ослобођење земље да ступе у бригаду. Јавило их се неколико. Осталима је рекао да иду кући и да се спреме за мобилизацију која ће< ускоро уследити.

Из Копљара се бригада 14. септембра пре подне пребацила у Орашац, место у коме је подигнут први српоки устанак. Дочекало ју је читаво село. Само ја 3. батаљон остао на Пресеки (триг. 456) као обезбеђење према Аранђеловцу.

Четници и срески одред СДС покушали су убрзо да збаце 3. батаљон са Пресеке. У јеку најжешће борбе за Пресеку, појавио се и срески одред СДС из Тополе и напао, из правца Бање, леви бок 3. батаљона, који ја због тога почео да се повлачи. Штитио га је митраљеском ватром поручник Црвене армије, инжењер Коља, који је ту тешко рањен и убрзо умро.

Штаб бригаде је брзо реаговао. Положај на Пресеки ојачао је 1. и 4. батаљоном, који су одбили јуриш четника и одреда СДС. Преко Бадљ^вице 2. батаљон је напао десни бок среског одреда СДС. из Тополе. Батаљони су заједно извршили противнапад и присилили непријатеља да lœ повуче у Аранђеловац. Гонили су га до Соколског дома. Број рањених и убијених четника и стражара СДС није утврђен. Из бригаде је погинуо један, а рањена 2 борца. После ручка на Прессјки бригада се пребацила на Букуљу и ту преноћила.

Сутрадан, 15. септембра, Окружни комитет Крагујевца одржао је на Букуљи састанак са политичким радницима округа. Обезбеђивали су га 2. шумадијска бригада и 1. шумадијски одред. Разматрана је војно-политичка ситуација у округу, бригади и одреду. Пред партијску организацију постављени су, као основни, задаци:

мобилизација нових бораца, формирање нових јединица, органа власти и антифашистичких организација и помоћ јединицама НОВЈ и партизанским одредима.

У то времв је веза са Покрајинским комитетом и Главним штабом Србије, који су се налазили у јужној Србији, била успостављена преко више канала. Делегат Покрајинског комитета Србије Душан Петровић Шане писао је 10. септембра 1944. члану Покрајинског комитета Србије Момчилу-Моми Марковићу, да је „пре неки дан" био у младеновачком округу и да поред 2. шумадијске бригаде, у коју масовно ступају нови борци, „имамо прилично јак одред који ће брзо још више ојачати", па наставља:

„За нас је данас један од најважнијих проблема питање оружја. Ако би тај проблем решили онда би било све у реду. Да ли би ви могли да нам помогнете у томе? Ако би дошло у обзир какво упуштање онда би то опет најзгодније било да се учини код Радована (у Даросави, родном аелу Радована Грујића — И. Ђ).. ,"[462]

Неколико дана касније, Душан Петровић Шане извештава секретара Покрајинског комитета Србије Благоја Нешковића Михаила да 2. шумадијска бригада има око 600 бораца, од којих је око 150 чланова Партије; да је стање у бригади врло добро; да у младеновачком и крагујевачком округу делују доста јаки одреди; да је стање у младеновачком округу, чијем је састанку Окружног комитета пре неки дан присуствовао, најбоље у овом деЛу Србије, јер су у њему формиране све антифагЦистичке организације и народноослободилачки одбори, који су се повезали са народом. О општем стању у Шумадији он пише:

„Непријатељ је страховито деморалисан због опште ситуације код нас и у свету. Народ је подигао главу и хоће борбу. Непријатељске снаге су ове: свако среско место има 150—200 жандарма, сваки срез има своју четничку бригаду која броји 300—400 људи. Квалитет четничких бригада је лош . . . У свакој бригади нема више од *20 активаца са највише 10 аутомата (пушкомитраљеза — И. Ђ), а има их и без пушака.*

Народ се одупире њиховој присилној мобилизацији, а мобилисани дезертирају . . .

Хедан од но.јважнијих проблема за нас јесте питање ојзужја /и мутМи,ије,~па~онда друго, питање одела и обуће"за борце. Ово^ггрво ре~~свакакб важније. Ако би нам ви у томе помогли ми би убрзо дшл/^читав народ на устанак. Гледајте свакако да нас у томе помогнете и то што пре. Нарочито у обзир долазе пушкомитраљези, машингевери и минобацачи. Ја ћу о свему и ви, молим вас, одмах предузмите мере. Подвлачим вам још једном, да је то за нас од велике важности . . .

Још једном, друже Михаило, гледај на сваки начин да нам што пре уручиш оружје и муниицију. Ја сам са другарицом све уредио: време, место и знакове . . .

[482] **Архив Србије, (ИИРПС), нерегистровано.**

Данас смо вршили напад на Аранђеловац. Резултат борбе је овакав: уништили смо десетину петоколонаша, 6—7 жандарма и велики број четника. Уз то извршили смо конфискацију непријатељских ствари. Тачан резултат борбе још није довољно познат. Ми смо имали двојицу мртвих и једног лакшег рањеног . . .[462]

У СУСРЕТ ДИВИЗИЈАМА НОВЈ

Долазак дивизија НОВЈ у Шумадију и њено скоро ослобођецве најавио је Окружни комитет Крагујевца 15. септембра 1944. прогласом:

НАРОДУ ОКРУГА КРАГУЈЕВАЧКОГ!

Слобода куца на капијама наше домовине. Руске трупе налазе се у Југославији. Наше славне дивизије праћене грмљавином топова наступају од Ужица . . .

РАДНИЦИ, СЕЉАЦИ И ГРАЂАНИ!

Три године крвави окупатор у сарадњи са Недићем, Љотићем и Дражом Михаиловићем пљачкао је твоју имовину, палио твоје домове, убијао твоје кћери и синове. Три године крвави зликовци муче твоје миле и драге . ..

ОЧЕВИ, МАЈКЕ, ЖЕНЕ И СЕСТРЕ!

Ви сте много пропатили и много сте пролили суза. Сад... обришите сузе и смело подигните главу. Рат је на крају. Слобода је на помолу ...

ОМЛАДИНО ОКРУГА КРАГУЈЕВАЧКОГ!

Сада на крају рата кољачки бандити Калабић, Бата, Недељковић, Васиљевић и други мобилишу те и гоне да се бориш против своје браће и другова партизана . ..

ЗАВЕДЕНИ И МОБИЛИСАНИ СЕЉАЦИ, НЕДИЋЕВЦИ И ЉОТИЋЕВЦИ!

Кидајте са издајничком службом док није доцкан. . . Прилазите НОВЈ...

НАРОДЕ НАШ!

Устајмо сви на оружје у свети Народноослободилачки рат . . . 15. IX 1944. године КПЈ ОК КРАГУЈЕВАЦ[464]

[463] **Архив Србије, нерегистровано.**
[461] **Архив за раднички покрет Југославије, Србија П/248.**

Бригада је 15. септембра кренула из Бање према планини Руднику, прошла је кроз Брезовац и пренићила у Горњој Трешњевици. Ту је борцима саогаптено да иду у сусрет дивизијама НОБЈ, које надиру ка Шумадији. Бреме је било захладнило и почела је да пада киша.

Ујутро 16. септембра бригада је наставила покрет. У Горњој Шаторњи наишла је на један четнички батаљон, разбила га и око подне стигла у Јарменовце, где се оместила у Дечји дом. Ускоро су четници са околних висова отворШги ватру, а ОД "Доње Шаторње наишло је 6 камиона Немаца. Развила се борба. Део штаба бригаде, са 3. и 4. батаљоном, пребацио се на Паљевине на планини Рудник. Са њима јд био и Душан Петровић Шане. Командант бригаде, са делом штаба и 1. и 2. батаљоном одбио је напад Немаца, СДС и четника, па су те јединице остале да преноће у Дечјем дому.

Гупратта^ 17 ррптембра. упућен је заменик команданта бригаде Радивоја Ћусловић са одељењем бораца преко Рудника да успостави везу с јединицама 21. дивизије НОВЈ. Тог^дана је 21. орпска дивизија без_Ј)орђр Јгаузр.тта варптттиу Рудник; њене бригаде су биле 2. пролетерска на Грчком гробљу, 5. српска у Мајдану и 4. српска. са штабом дивизије, у Љутовници.

Командант 5. српске бригаде известио је 18. соптембра у 10 часова штаб дивизије:

„17. ов.м. у 24 часа стигли смо у Мајдан, 7 км од Рудника. Ред и дисциплина добри, људи уморни . . . нешто нових мобилисано.

У Руднику нема непријатељских снага. Јуче су побегли преко Лазаревца за Београд. Већи број разбијених четничких група лута по околини.

Данас, 18. септембра у 10 часова продужавам у три колоне ка Страгарима о којима нема никаквих података.[465]

Сутрадан, 18. септембра, у 18 часова. 2. пролетерска бригада је ушла у _Горњи Милановац који_је ослободила 17. дивизија претходног дана, и затворила правац према Чачку. У Врачевшницу је у&ла 4. српска и затворила правац према Крагујевцу, а 5. српска бригада је достигла линију Шаторња—Страгари и затворила правац према Тополи. Тако се 2. шумадијска бригада нашла у зони 21. српске дивизије, чији је; штаб био у Горњем Милановцу.

Крећући се у три колоне преко планине Рудника, 5. српска бригада је 18. септембра око подне испред Страгара разбила мању четничку јединицу и ушла у село. Бригада је распоредила батаљоне да затвори правац Топола—Рудник—Горњи Милановац: 1. у Страгарима; 2. са штабом бригаде и његовим приштапским јединицама, у Доњој Шаторњи; 3. у Горњој Трешње)вици и 4. у варошици Руднику.

[465] **Архив ВИИ, К-1040, Ф-6, рег. бр. 32.**

Око 9 часова 17. септембра, 1. и 2. батаљон 2. шумадијске бригаде кренули су из Јарменоваца на Паљевине, где се скупила цела бригада. За то време Радивоје Ћусловић, заменик команданта бригадв, је успоставио везу са 2. пролетерском бригадом.

Друга шумадијска је пренећила на Паљевинама. Одатле је 18. септембра пошла ка Букуљи да се повеже са 5. крајишком дивизијом, која је продирала према Аранђеловцу. Са бригадом су кренуле породице сарадника НОП-а из села испод Рудника, јер нису смвле остати у селима плашећи се четничке освете. Око 16 часова, испред Доње Шаторње, орела се са 4. батаљоном 5. српске бригаде, који је ишао ка Руднику. Била је то велика радост. Борци су се поздрављали, грлили, пуцало се у ваздух. Из села су истрчали штаб 5. бригаде, 2. батаљон и остале јединице које су биле ту. Радост се пренела на читаво село.

Бригада је пренећила у Доњој Шаторњи, а ујутру наставила покрет правцем: Доња и Горња Трешњевица—Велика бара (к. 528)——Капетанови станови—Врбица (коса Дугајлија).

Око 11 часова 19. септембра, 1. моторизовани пук „Бранденбург" кренуо је из Тополе да нападне бригаде НОВЈ у Доњој Шаторњи и Белановици, заустави њихов продор и одбаци их што даље од пута Топола—Младеновац. Већа немачка моторизована колона кренула је, са 80 камиона, цестом Топола—Бања—Врбица—Марков Таван, где је око 12 часова срела 1. бригаду 5. дивизије. Мања немачка колона кренула је ујутру правцем Топола—Доња Шаторња——Рудник.

Мања немачка колона упутила је део снага преко Трешњевице да заузме доминирајуће висове и заобиђе 2. батаљон 5. српске бригаде у Доњој Шаторњи, са оеверне стране. Ове снаге су око 8 часова среле 2. шумадијску бригаду на Трешњевичком гробљу, где је дошло до оштре сусретне борбе, која је вођена до 10 часова. Намци су јаком ватром, нарочито из флакова, засули бригаду и напали је са пешадијом и 2 тенка. Један тенк је ручним противтенковским бомбама уништио борац Чедомир Белановић, а други црвеноармејац Вања из „џон-була". Немци су одбачени према цести Топола—Доња Шаторња.

Док се водила борба око Трешњевичког гробља, Немци су са 8 камиона и 3 мотоцикла упали у Доњу Шаторњу и потисли из ње 2. батаљон 5. српске бригаде, који се повукао према Руднику, "посео прве погодне положаје, зауставио даљи продор Немаца и читав дан и ноћ одбијао њихове нападе. Из 5. бригаде је погинуло 4 борца и 1 командир чете, а 6 их је рањено. У оперативном дневнику 5. српскс Ј бригаде пише: „2. шумадијска бригада уништила је камионе и неколико тенкова непријатеља, па се он без моторизације вратио у Тополу". Сутрадан, 20. септембра у 8 часова, јединице 5. српске бригаде избациле су Немце из Доње Шаторње и заузеле; раније положаје.[466]

[468] **Архив ВИИ, К-1040, Ф-6, рег. бр. 53—1.**

Наступајући ка Аранђеловцу, 5. дивизија је 17. септембра порушила железничку пругу Чачак—Београд, између станица Крива Река—Бабајић—Љиг, и на Врлаји разбила Руднички четнички корпус.[467] Њене две бригаде, 4. и 10, преноћиле су 17/18. септембра у Белановици и Драгољу.

У рејону Белановица—Драгоељ 5. дивизија је 18. септембра разбила већу групу четника[408] и на цести Горња Трешњевица—Белановица порушила шест мостова, на цести Рудник—Беланица 3 деонице пута. Око 15 часова у Јешовик је стигла 1. крајишка бригада.[469] Поред тога, штаб дивизије је прикупљао податке о непријатељу у Аранђеловцу и околини. У томе су му помогли политички радници качерског и орашачког среза. У Тополи су се налазили Немци и домаћи издајници, с обезбеђењем на планини Венчац. Цестом Топола—Младеновац сваког дана су се повлачиле немачке колоно ка Београду. Железничка пруга Младеновац—Аранђеловац——Лајковац није радила, јер еу је претходних дана порушили шумадијски партизани. Увече је штаб дивизије депешом известио штаб Оперативне групе дивизија:

„У Аранђеловцу 1.200 недићеваца и четника. У Лајковцу око 10 белогардејаца или фолксдојчера. У Лазаревцу мање Недићеве и Дражине снаге. О Дражи немамо података".[470]

На основу прикупљених података, штаб 5. дивизије је израдио план_г-_а_JJ1_Jзептембра издао заповест за напад на Букуљу, Ашнђеловац и Тополу. Предвидео је да се разбију четничко-иедићевске снаго у рејону Аранђеловца и Тополе, ослободи Аранђеловац и, евентуално, Топола, и поруши железничку пругу Младеновац——Смедеревска Паланка, у циљу обезбеђења од напада из тог правца.

Почетак напада на Аранђеловац и Тополу одређен је за 19. ретттрмбар у 12 ^гаспва. То време је намерно изабрано, јер га непријатељ није очекивао, пошто су до тада напади партизана извођени углавном ноћу.

Пред почетак напада, у штаб дивизије је стигао Душан Петровић Шане. Он је помагао у планирању напада на Аранђеловац

467 руднички четнички корпус је посео Котрљу (к. 412) и Врлају (к. 343) са 500—600 четника. 1 противколским топом, 1 авионским митраљезом од гО^МхГ^и десетак пушкомитраљеза. Шттзла га је, из покрета, 4. крајишка бригада, разбила и одбацила преко села Шутаца. Убијено је 48, а заробљено 25 четника, од којих је 15 ступило у бригаду; остали су пуштени кућама. Заплењено је: један авионски митраљез са 200 метака, 72 гранате за топ калибра 37 мм, 2.000 метака, 2 коња и 70 кг дувана. Бригада није имала губитака.

469 Том приликом је убијено 47, а заробљено 130 четника, углавном мобилисаних сељака; заплењено је 4 пушкомитраљеза, 58 пушака, 4 пиштоља, 3.000 метака и 6 коња.

469 Зборник, том I, књ. 12, док. бр. 103. На пролазу кроз Козељ 4. батаљон 1. крајишке бригаде убио је 3 четника а заробио 104 мобилисана сељака и пустио кући. Запленио је 3 пушкомитраљеза, 30 пушака, нешто муниције и 6 коња.

470 Архив ВИИ, К-372, Ф-2, рег. бр. 4.

и известио да се 2. шумадијска бригада налази у Доњој Шаторњи, 1. шумадијски одред у Даросави, а Космајски одред у Космају и Подунављу.

ПокрОт бригаде 5. дивизије почео је према заповести. Око 11 часова 19. септембра, 2 батаљона 4. крајип(ке бригаде спустила су се са Вагана у Даросаву, где су нашли 1. шумадијски одред.[471]

Крајишници су у селу остали кратко. С борцима 1. шумадијског одреда наставили су покрет правцем Орашац—Марковац, где су поставили две заседе. На Аранђеловац је са Пресекч нападао 3, а од Даросаве 4. батаљон 4. крајишке бригаде.

У покрету ка Тополи, 10. крајишка бригада је у Горњој Трешњевици наишла на 2. шумадијску бригаду и ватром из минобацача подржала њено одбијање немачког напада. Кад су се Немци повукли, она је продужила за њима ка Тополи, а 2. шумадијска ка Врбици, и на том путу се срела са 1. крајишком бригадом.

Из Јеловика је једна колона 1. крајишке бригаде стигла преко планине Букуље и без отпора се спустила у рејон Киселе воде. Друга колона је, крећући се ка Балабанцу, у рејјону Зарића гробља наишла на 2. шумадијску бригаду, која јој је долазила са десног бока:

— Ко је тамо, питали су Крајишници.

— Овде 2. шумадијска бригада — одговорио је командант 4. батаљона Раденко Поповић.

— Ви сте ђикани! Удри ђикане! Хватај ђикане! — викало је више Крајишника и отворило ватру.

Почело је црепуцавање. Али је убрзо наишао замегник команданта 1. крајишке бригаде Љубомир Ја.јчанин Бели и наредио прекид ватре. Веза је успостављена и тако еу се бригаде састале пред почетак борбв са Немцима, тако рећи на полазном положају за напад.

Друга шумадијска бригада је непланирано, из покрета, ушла у борбени поредак 5. дивизије, између 1. и 10. крајишке бригаде, и кренула са 1. крајишком у напад на Аранђеловац. Код Травног поља, Балабанца и Марковог тавана сударили су се из покрета с моторизованом немачком колоном 1. пука „Браденбург", која је око 11 часова кренула из Тополе. Крајишници су отворили ватру из цротивколског топа и минобацача и одмах са Шумадинцима прегшли у

[471] **Зборник, том I, књ. 12, док. бр. 70.**

Славка Петровић-Муњас. политички радник држала је тада састанак сеоског"ћктива СКОЈ-а, јГ"овако описује тај догађај:

„Сви смо се загледали у колону и питали чија је, док неко не рече: То је наша војска!

Сви смо то некако осетили целим својим бићем и потрчали колони у сусрет. Срели смо је на цести. Настала је неописива радост. Проломили су се узвици одушевљења. Пуцало се у вис, бацале капе и оружје. Грлили смо се и љубили са Крајишницима. Девојке су доносиле цвеће и китиле борце. Загрљени и са песмом ушли смо у Даросаву. За час се скупило цело село. Одушевљено клицање се појачавало. Старије жене изнеле су борцима понуде. Мењали смо са Крајишницима драге успомене, најчешће оружје. Сви су били одушевљени".

напад. Немце је изненадила и појава партизана и брзина и жестина њиховог напада. Они нису издржали напад већ су се у нереду брзо повукли ка Тополи, напуштајући камионе, оружје и опрему.

Са Букуље и Балабанца, 1. крајишка и 2. шумадијска бригада продужиле су напад. До 19 часова ослободиле су цео Аранђеловац, осим два хотела у парку, „Старо здање" и „Шумадију", и станицу СДС, изнад старе пијаце. Из њих су четници и СДС наставили да пружају отпор, па је борба са њима вођена целу ноћ".[472]

Пред вече су у Врбицу, у заселак Војчинце, стигли командант 5. дивизије Милутин Морача, политички комесар Илија Матерић и делегат Покрајинског комитета Србије Душан Петровић Шане и ту су се састали са штабом 2. шумадијске бригаде.

Када је избио на планину Венчац, командант 10. крајишке бригаде видео је да су Немци продрли из Тополе у Доњу Шаторњу и да воде борбе са 5. српском бригадом 21. дивизије, и држе широк појас поред цесте- на десном крилу бригаде. Он је батаљоне усмерио ка њима: 1. правцем Прокоп (к. 399)—Винча; 2. правцем Липовац—Караула (к. 378); 3. ка Бањи, да прекине везу Топола—Аранђеловац, а 4. је оставио у обезбеђењу болнице на Венчацу.

Топола тога дана није ослобођена, али је напад успео. Велики број немачких војника је убијен и рањен и доста је плена задобијено. Било је заплењено неколико топова, али су их Ндмци противнападом повратили.[473]

Штаб 5. дивизије је увече известио штаб 1. пролетерског корпуса:

„Са нама је Друга шумадијска бригада, учествује у борби".[474]

О учешћу 2. шумадијске бригаде у ослобођењу Аранђеловца, штаб 5. дивизије известио је 21. септембра штаб 1. пролетерског корпуса:

„У борби 19. о.м. на сектору Венчац—Капетанови станови учествовала је и XXI српска ударна (II шумадијска) бригада. За ову бригаду нисмо знали до почетка борбе, наиме пошто су успоставили везу са нашом деснокрилном јединицом. Они су у борби убили 2 Немца и 7 четника. Имали су 2 мртва и 3 рањена . . ."[475]

Борба за ослобођење Аранђеловца водила се и 20. септембра. У 9 часова заузета је станица СДС; из ње су само појединци успели побећи у правцу Тополе. Већина је изгинула или заробљена. Из хотерга су четници пружали жилав отпор, очекујући помоћ Немаца из Тополе и Младеновца. Зидови хотела одолевали су топовским

[478] ***Зборник,*** **том I, књ. 12, док. бр. 92 и 103.**
[47,1] ***Зборник,*** **том I, књ. 12, док. бр. 92 и 103.**
[474] **Архив ВИИ, К-372, Ф-2, рег. бр. 4.**
[475] ***Зборник,*** **том I, књ. 12, док. бр. 103. Наредбом ГШ НОВ и ПО Србије од 19. септембра 1944. године 2. шумадијска бригада је преименована у 21. српску бригаду.**

гранатама калибра 37 мм. Пушкомитраљесци су засипали ватром прозоре и врата на зградама и онемогућавали четницима отварање ватре или пробијање из зграде.

После неколико позива на предају, предало се двадесетак мобилисаних се(љака. Четници су се почели масовно предавати тек када је око 15 часова једним буретом пуним експлозива у зиду „Старог здања" отворена рупа, кроз коју су борци упали у зграду.[476]

У депеши од 20 септембра штаб 5. дивизије известио је штаб 1. прол^терског корпуса: ' ' -

„Заузели смо последње упориште у граду. Има више стотина мртвих четника. Заробљено доста. Јавићемо детаљније. Наше јединице су распоређене према Тополи, Младеновцу и у Аранђеловцу",[477]

О учешћу 21. српске бригаде у ослобођењу Аранђеловца њен штаб је 21. септембра у 10 часова известио штаб 5. дивизије:

„Ова бригада водила је 19. овог месеца борбу са Немцима у садејству са јединицама које су вршиле напад на Аранђеловац.

На нашем сектору нађено је 6 мртвих четника, 1 љотићевац и 2 Немца. Укупно 9 мртвих.

Наши губици у борбама 19. и 20. овог месеца износе: 2 мртва и 3 рањена друга.

Плен који је узет у Аранђеловцу и на терену предат је Команди места у Аранђеловцу ради упућивања на одређено место.. ."[478]

О резултатима борбе од 19. септембра у 12 часова до 20. септембра у 16 часова штаб 5. дивизије известио је штаб 1. пролетерског корпуса:

„Немачки губици: мртвих нађено 138 са 4 официра.

Уништено: 3 борна кола са топовима, 3 тенкете, један моторизовани пољски топ 80 мм, 1 топ 20 мм, 23 камиона, 4 луксузна аутомобила, 7 троколица, 1 мотоцикл.

Оштећена двоја моторизована муниционa кола.

Заплењено: 6 камиона, 4 мотоцикла, 2 радионичка кола, 1 санитетски аутомобил.

Ч\етнички губици:

Мртвих нађено 396, већином брадоња, а заробљено 420. Међу њима има мањи број недићеваца.

Заплењено: 4 „шарца", 355 пушака, 5 стројница, 19 пиштоља, око 45.000 метака, 350 ручних бомби, 200 кг експлозива, 1 противколски бацач, 3 кола ћебади, ранаца и других ситних ствари.

Срушена ћуприја од 20 м код школе у Марковцу.

[476] **О часу престанка отпора у Аранђеловцу извори се не слажу. Према извештају штаба 1. крајишке бригаде отпор је престао „око 17 часова" *(Зборник,* том I, књ. 12, док. бр. 92); према извештајима штаба 5. дивизије у 16 и 18 часова *(Зборник,* том I, књ. 12, док. бр. 103 и књ. 13, док. бр. 9).**

[477] **Архив ВИИ, К-373, Ф-2, рег. бр. 4.**

[478] ***Зборник,* том I, књ. 12, док. бр. 107.**

У свим борбама ми смо имали 24 мртва и 63 рањена, од којих 19 теже.

Становиштво Аранђеловца и околине доч-екало је са одушевљењем наше борце. За време борбе грађани и сељаци доносили су нашим борцима и рањеницима храну и разне поклоне. Нарочито је имало одјека разбијање немачке моторизоване колоне и четничких банди, као и ослобођење 50 талаца из хотела „Шумадија", које су четници тукли и мрцварили тако да су неки однесени на носилима. Међу таоцима било је десетак жена".[479]

О борби за ослобођење Аранђеловца командант 5. дивизије Милутин Мсрача записао је у свом Ратном дневнику:

„По начину дејства, времену почетка напада и постигнутим резултатима борба за ослобођење Аранђеловца спада у једну од најуспелијих и најпоучнијих операција 5. дивизије".[480]

Око 18 часова 20. септембра, тек што је борба преетала, у ослобођеном Аранђеловцу одржан је митинг коме је присуствовала велика маса људи, жена и омладине из града и околних се^та. На њему су говорили члан Покрајинског комитета Србије Душан Петровић Шане, командант 5. дивизије пуковник Милутин Морача и командант 2. шумадијске, тада већ 21. орпске, бригаде Живомир Белошевац Бора.

Командант 5. дивизије депешом је те вечери известио штаб 1. пролетерског корпуса:

„Народ нас је у Аранђелови^у изванредно дочекао. На збору 20. увече дошло је преко 1.000. Формирамо наше власти. Треба доста оружја"[481]

Истог дана је секретар Окружног комите(та Крагујевца Душан Петровић Шане упутио депешу секретару Покрајинског комитета Србије Благоју Нешковићу Михајлу, која гласи:

„Мирко (Милојковић — И. Ђ) стигао. Лела (Оливера Сучић, курир — И. Ђ) је кренула ка Вама. За скупљање људи кбје тражите (делегате за заседање АВНОС-а — И. Ђ) треба ми 10 дана. Јавите да ли је то доцкан или ипак да кренемо. 21. српска ударна бригада формирана 20. јуна (треба: реорганизована 25. јуна — И. Ђ) 1944. године, сада броји 600 бораца. У ноћи 15. ов. мес. ова бригада потукла је на друму Београд—Топола четничку групу од 700. Убијено и заробљено 60. Заплењено 12.000 метака, 6 аутомата (пушкомитраљеза — И. Ђ) и друге одеће и спреме"[482]

[479] ***Зборник,*** **том I, књ. 12, док. бр. 103. и књ. 12, док. бр. 194.**
[480] **Милутин Морача, Ратни дневник, стр. 284.**
[481] **Архив ВИИ, К-372, Ф-2, рег. бр. 4.**
[482] **Исто. Мирка Милојковића упутио је 3. септембра ПК КПЈ за Србију у Окружни комитет Крагујевца, са директивама и пропагандним материјалом. (Архив Србије, ОК Ар.-492).**

У САСТАВУ ПЕТЕ ДИВИЗИЈЕ

Од сусрета са 5. дивизијом, 2. шумадијска (21. српска) бригада дејствовала је у њеном саставу.[483] После ослобођења Аранђеловца штаб дивизије одредио јој је положај у борбеном поретку дивизије, од њега је добијала наређења и подносила му изва(штаје. Предвече 20. септембра 4. батаљон 2. шумадијске бригаде пребацио се из Забрежја, преко Аранђеловца, у Копљаре, где је сутрадан са мештанима одржао политички збор.

Бригаде 5. дивизије извршавале су 20/21. септембра добијене задатке: 4. крајишка, са 1. шумадијским одредом, дочекала је ватром из заседе и разбила једну немачку колону и порушила мост на Милатовици, а сутрадан је њен 2. батаљон одбацио 2. четнички равногорски корпус, јачине 500—600 четника, када је покушао да се пребаци преко Буковика у рејон Чачка, и нанео му велике губитке; 10. крајишка је нападала Тополу и држала поседнуте положаје, а 1. крајишка је пренећила у Аранђеловцу.[4®4]

У извештају штаба 21. српске бригаде од 21. септембра пише да се бригада налазила у рејону Врбица—Забреркје, са истуреним деловима у Копљарима и Орашцу; да је 20/21. септембра порушила два моста у Бањи и на три места прекопала цесту Аранђеловац—Младеновац да би на њој онемогућила саобраћај, и да одржава везу десно са 10, а лево са 4. крајишком бригадом.[485]

Око 16 часова 21. септембра 4 немачка авиона су надлетела Аранђе1ловац, бацила неколико мањих бомби и митраљирали га. Надлетали су рејон распореда 1. и 4. батаљона 21. бригаде, село Копљаре, и то баш у време када су борци ручали. Од њихове ватре теже је рањен 1, а лакше 5 борца.[486]

[48,] О датуму уласка 21. српске бригаде у 5. дивизију није пронађен писани документ. Командант 5. дивизије Милутин Морача записао је у свој Ратни дневник 20. септембра 1944: „Ова бригада (2. шумадијска — И. Ђ) је ушла у састав наше дивизије и добила званични назив 21. српска бригада". У *Војној енциклопедији* (том, 9, стр. 641) пише да је 21. српска бригада ушла у састав 5. дивизије 8. октобра 1944. године, а да је до тада дејствовала под командом ГШ НОВ и ПО Србије.

[484] *Зборник,* том I, књ. 12, док. бр. 106 и књ. 13, док. бр. 9.

[485] *Зборник,* том I, књ. 12, док. бр. 107; штаб 21. српске бригаде налазио се у Врбици.

[488] Архив ВИИ, К-782 а, Ф-3, рег. бр. 9.

Штаб 5. дивизије наредио је 21. септембра бригадама: да појачају обавештајну и извиђачку делатност; да мобилизацију и проблеме позадинске службе решавају преко команди места, народноослободилачких одбора и партизанских стража; да с батаљонима, без коморе, упадају у подручја која непријатељ контролише, постављају заседч, руше мостове и цесте, кидају телефонске везе и др. Према том наређењу 10. крајишка поседа рејон Брезовац—Бања—Вукосавци, напада непријатељске положаје око Тополе и врши препаде на пругу Младеновац—Гараши, а 4. крајишка, која поседа рејон Мисача—Зарожје, упућује је(дан батаљон у Белановицу, а са главнином, у садејству са 21. српском бригадом, упада у рејон Младеновца и северно од њега; њој је наређено и да оружјем и муницијом помогне 1. шумадијски и Космајски одред. За 21. српску бригаду, која је посела рејон Даросава—-Буковик—Орашац, било је продвиђено да мобилизацијом достигне бројно стање од 1.000 бораца, ереди јединице, организује комору, одржава везу са 1. шумадијским и Космајским одредом, да са 4. крајишком упада у окупирано подручје Младеновца и северно од њега и да, истовремено, помогне формирање команде места у Даросави. Да би се заштитиле од напада вдпријатељске авијације, јединицама је наређено да када је лепо време буду изван насеља.[487]

Команда места у Аранђеловцу формирана је 20, а у Белано-
? вици и Даросави 21. септембра.[488] Космајски/одред је известио 21. септембра да има 350 бораца под оружјем »т 1.300 без оружја. На-
| ређано му је*"да борце без оружја упути к Даросаву.[489]

Штаб 5. дивизије]е И. септембра оДржао састанак са штабом 21. српске бригаде и неколико политичких радника крагујевачког округа. На њему су утврђени основниузадаци које треба извршити на ослобођеном подручју: мобилизаци/а нових бораца, формирање, где нису формирани, народноослободилачких одбора и антифашистичких организација, сарадња јединица 5. дивизије са организацијама НОП-а на терену, договор/на су и дејства на неослобођеним подручјима. Штабу бригаде ***Уе*** наложено да бригаду попуни и њену формацију што пре оргагшзује, приближно осталим бригадама 5. дивизије, да јединице дчврсти, боље их наоружа, обучи и припреми за предстојећа дејст&а.

Још два важна догађај/ забележеца--еу "21Г"1сбПТ€а1бра: Прво, штаб 5. дивизије тражио је/од 1. шумадијског и Космајског одреда извештаје о војној и политчкој ситуацији на њЈТховбм терену, податке о бројном стању, могућностима мобилизације и о оружју које им је потребно. Космајксм одреду је наредио да се, повеже са 4. крајишком, у Мисачи, да мобилисане борце упућује у 5. дивизију, да учвршћује народноослободилачке одборе, да прикупља и доставља податке о непријатељу.[490] Друго, штаб је доставио свим бри-

[487] ***Зборник,*** **том I, књ. 12, док. бр. 104.**
[488] **Први командант места у Аранђеловцу био је Душан Репац (Пера Књижар) а политички комесар Момчило Станковић Уча.**
[489] ***Зборник,*** **том I, књ. 12, док. бр. 105.**
[490] **Архив ВИИ, К-782, Ф-1, рег. бр. 15.**

гадама Наредбу Врховног команданта НОВ и ПОЈ о поступку са четницима који се после 15. септембра 1944. предају јединицама НОВ и ПОЈ:

„У вези с тим што је 15. ов. мес. истекао рок за добровољно прелажење свих домобранских, четничких и других јединица које су биле у табору непријатеља наређујем да се предузму следеће мере:

1. — Све оне јединице или појединци који се налазе на страни непријатеља после 15. ов. м., а нису могли из било којих разлога да пређу на време на страну НОВ, прихваћати их и у будуће уколико добровољно пређу на нашу страну и увриштавати их у наше јединице;

2. — Све оне који ће ае добровољно, у масама или као појединци, предавати треба најпре испитати сваког појединца, и у колико се нађе међу њима непријатеља НО борбе или организатора или подстрекача против преласка на страну НОВ, имају се ставити под војни суд. Оне који хоће да добровољно приступе у НОВ под^елити по јединицама. Оне који не желе добровољно ступити у НОВ ставити у заробљеничке логоре;

3. — Све оне који ће се ухватити да се на страни непријатеља са оружјем у руци боре против НОВ и ПОЈ ставити под војни суд и најстрожије казнити. Сви официри и подофицири који су прешли добровољно на страну НОВ задржавају своје чинове;

4. — Ова наредба важи до опозива, односно до издавања нове наредбе".

Штаб дивизије' одредио је да се при спровођењу те наредбе у бригадама могу задржати само они који се предају и добровољно јаве у НОВ, а сви остали да се упућују у заробљеничке логоре, односно починиоци злочина судском већу. Штабовима бригада је наређено да устроје и воде епископске официра и подофицира који су се добровољно предали, и да с наредбом Врховног команданта упознају све борце и руководиоце.'[491]

, У току 21. и 22. септембра 1. и 10. крајишка бригада наставиле су нападе на немачке колоне које су се кретале цестом Тополa—Младеновац, у рејону Тополе, а код Орашца и Копљара 4. крајишка и 21. српска бригада одбиле су напад 100 немачких и 200 Нодићевих војника и одбацили их ка Младеновцу. У рејонима размештаја бригаде су мобилисале нове борце.[492]

Другог дана борбе за ослобођење Аранђеловца. 20. септембра, Главни штаб Србије наредио је ..II шумадијској бригади, Космајском и Шумадијском одреду", после упознавања са ситуацијом у Орбији, поред осталог и следећв:

[491] **Архив ВИИ, К-782 а, Ф-6, док. бр. 24; Архив Србије, ГШС-174.**
[492] ***Зборник,* том I, књ. 12, док. бр. 115, 116, 123. и 124, и књ. 13, док. бр. 9.**

„3. — У вези опште ситуације пред ваше јединице постављају се следећи задаци:

— Непосредно дејство на комуникације које користи окупатор,

— Разбијање четника и њихове власти, која је до сада постојала на том терену,

— Успостављање наше народне власти,

— Садејство нашим јединицама које оперишу на суседним секторима . . . Јединице I корпуса оперишу на просторији Ваљево—Љиг. Уколико нисте ухватили везу са њима одмах је успоставите и редовно одржавајте.

4. — Одржавајте редовну везу са овим штабом и о свему нас извештавајте.. . Одмах нам доставите извештаје: а) о формацији, руководиоцима, бројном стању и наоружању ваших јединица; б) о општим приликама на вашем сектору (расположење народа, могућности мобилизације, четничким и другим домаћим непријатељским снагама); в) о распореду и покретима немачких снага; г) о вашим потребама у руководиоцима, оружју и другој опреми; д) о вашим досадашњим акцијама и даљим плановима за рад, и ђ) о мерама које сте предузели за појачање ваших јединица и вашег утицаја на том сектору ...

7. — Достављамо вам наредбу о војним судовима, с тим да је прочитате и у духу ових одредаба организујете у оквиру ваших јединица и према њиховим потребама ову службу. Пошто сте за сада самостални и гастав већих јединица треба да формирате засебно Судско веће“.[493]

Као што се види, Главни штаб Србије 20. септембра. 1944. није планирао никакав улазак 2. шумадијске (21. српске) бригада „у састав већих јединица", али је она објективно већ била у саставу 5. дивизије.

Штаб 1. пролвтерског корпуса наредио је 21. септембра ујутру штабу 5. дивизије да главним снагама поседне просторију: Белановица, Трешњевица, Венчац и Букуља, а са једним или два батаљона Аранђеловац, да продре ка Космају и напада комуникацију Крагујевац—Београд. У погледу 2. шумадијске бригаде у том наређењу стоји:

„II шумадијску (21. српску — И. Ђ) бригаду одморити, дати јој нешто кадрова а затим је, заједно са нашим батаљоном који ће вршити продор ка Космају, упутити на том правцу .. .

Посветити највећу пажњу попуни и мобилизацији новог људства за све наше јединице, организацији, учвршћивању и попуни Ва-

[495] ***Зборник,*** **том I, књ. 12, док. бр. 89. Ово наређење је написано после повратка курира из Шумадије у Главни штаб Србије. Оно је било превазиђено догађајима у Шумадији, али је нејасно зашто се ГШ Србије обраћа „II шумадијској бригади", коју је дан раније преименовао у 21. српску бригаду.**

љевског, Посавског, Ужичког, Чачанског одреда, II шумадијске бригаде и партизанских стража при свим командама места .. ,"[494]

У то време се правцем Чачак—Горњи Милановац—Рудник——Топола пробијао 14. пук 7. СС-дивизија „Принц Еуген". Штаб 5. дивизије добио је обавештење од 5. српске бригаде 21. дивизије да је тај пук 22. септембра заузео Рудник и продужио покрет ка Трешњевици и Шаторњи.

Да би затворио правце ка Белановици, Љигу, Лазаревцу и Аранђеловцу, штаб 5. дивизије је 22. септембра у 16 часова наредио бригадама: 1. крајишкој да поседне Јеловик и Драгоељ; 10. крајишкој да поседне Венчац и Вукосавце и дејствује према Горњој Трешњевици; 4. крајишкој да се пребаци у Живковце, где ће накнадно добити задатак, и 21. српској да главним снагама поседне Буковик и планину Букуљу и контролише Аранђеловац и Пресеку. Сам штаб дивизије се пребацио у Јеловик.[495]

Јединице су у току ноћи поселе одређене положаје. Главнина дивизије била је на просторији Живковци, Јешовик, планина Венчац.

У 2 часа 23. септембра, штаб 21. српске бригаде известио је штаб 5. дивизије да је бригада распоређена овако: 3. батаљон на Пресеци; 4. батаљон, који затвара правац Аранђеловац—Даросава код буковичке школе; 1. батаљон на Тутици (к. 472) и Буковичком вису; а 2. батаљон, који затвара правац Аранђеловац—Белановица у засооку Лаловићи. Штаб бригаде налазио се на Шутици.[496]

Истурајући јака обезбеђења према 5. дивизији, немачки 14. пук 7. СС-дивизије пробио се 23. септембра до Тополе, где се састао са 1. пуком „Бранденбург". Већ сутрадан, 24. септембра поподне, Немци оу кренули у напад из Тополе! и прво заузели Бању, а затим, уз јаку подршку минобацачке и артиљеријске ватре, и Венчац. Ту је њихов даљи продор заустављен.[497] Наредног дана Немци су задржали достигнуте положаје према дивизији, обезбеђујући са њих колоне које су се повлачиле цестом Топола—Младеновац.

Да би усгпешније деловао на цесту Рудник—Топола—Младеновац и обухватио шири рејон за мобилизацију, штаб дивизије је 25. септембра наредио нова, померања јединица. После тога бригаде су поселе ова рејоне: 10. крајишка Белановицу—Драгоељ—Горњу Трешњевицу, ради контроле цесте Рудник—Топола; 1. крајишка, са батеријом топова, Вукосавце—Брезовац—Забрежје—Балабанац, са задатком да напада цесту Топола—Младеновац и руши пругу Младеновац—Смедеревска Паланка, 4. крајишка, Даросаву и Мисачу, да са 21. српском бригадом упада на неослобођено подручје' у рејону Младеновца, с тим да један батаљон упути у тај рејон да дејствује са Космајоким одредом; 21. српска бригада остала је у рејону Буковик—Даросава—Пресека; али јој је наређено да са по једним ба-

[494] ***Зборник,*** **том I, књ. 12, док. бр 99.**
[495] ***Зборник,*** **том I, књ. 12, док. бр. 114.**
[496] **Архив ВИИ, К-782А, Ф-3, рег. бр. 9.**
[497] ***Зборник,*** **том I, књ. 12, док. бр. 156, и књ. 13, док. бр. 9.**

таљоном упада на неослобођено подручје заје(дно са 1. и 4. крајишком бригадом, да контролише Аранђеловац и помаже команду места у њему, а са штабом дивизије да успостави телефонску везу.

Штабовима бригада оетављена је пуна иницијатива у извођењу војних операција, али је тражено више дисциплине у борби и извршавање задатака са што мање губитака. Наређено је да се рањеници пребаце у Живковце, а одатле на аеродром у Дивцима. Штаб дивизије пребацио се у Живковцо.[498]

У батаљонима 21. српске бригаде појачан је организован рад на развијању културно-просветног и забавног живота. Формирани су културно-забавни одбори, изабрани редакцијски одбори за зидне новине и припремани чланци за њихово издавање.

Штаб дивизије одржао је 26. септембра састанак са штабовима 1, 4. и 10. крајишке бригаде, коме су присуствовали командант и политички коме|сар 21. српске бригаде. Расправљало се о војничком уздизању јединица и кадрова, раду на терену и помоћи политичким радницима, о мобилизацији, и о искуствима из дотадашњих борби, недостацима у командовању јединицама у борби и о наредним задацима.[499]

После тог састанка штаб дивизије је упутио помоћника шефа обавештајног центра у 21. српску бригаду да у њој организује обавештајну службу.[500]

Према наређењу штаба 5. дивизије од 25. септембра. њене бри|гаде су 26. септембра заузеле одређени распцред. На линији додира са непријатељем наредна два дана била је жива извиђачка активност. Прва крајишка бригада водила је мање борбе у редону Венчаца, а 4. крајишка упутила је један батаљон са радио-станицом у рејон Коомаја, да са Космајеким одредом дејствује ка Београду и мобилише нове борце на том подручју. У исто време штаб дивизије је најзрдип JСосмајској (22. српској) бригади да се пребаци у Живковце. Поподне 26. септембра, штаб дивизије се преместио у. Белановицу.[501]

У поноћ 27/28. септембра 1. крајишка бригада напала је Немце од Шаторње до Бање: 1. батаљон Венчац, 2. Бању, 3. Доњу Шаторњу, а 4. је поставио заседу у Белосавцима, на цести Тополa—Младеновац. Венчац није заузет. Непријатељ га је добро утврдио и упорно бранио јаким снагама. У Доњој Шаторњи је био изненађен али је успео да задржи бригаду. У зору су се батаљони 1. бригаде повукли на линију: Велика бара—Ветрило—Вукосавци——Балабанац.[502]

[498] ***Зборник,*** **том I, књ. 12, док. бр. 142.**

[499] **Архив ВИИ, К-782А, Ф-6, рег. бр. 32.**

[500] ***Зборник,*** **том I, књ. 12, док. бр. 156. Борац 4. батаљона 31. српске бригаде Живота Камперелић тада је записао у дневник: „Петак, 29. септембар 1944. Врбица. Налазимо се у Буковику. Мене је обавештајни официр батаљона, Мирко Војводић Влада, изабрао за рад у обавештајној служби. Јуче смо били на састанку у Даросави са једним капетаном, који организује обавештајну службу код нас ..."**

[501] ***Зборник,*** **том I, књ. 12, док. бр. 156.**

[502] ***Зборник,*** **том I, књ. 12, док. бр. 116.**

Немци су J^септембра у 8 часова напали положаје 5. дивизије целом линиЈомдодира"! Прееека—Бања—планина Венчац—Трешњевица. Напад су почели истовремено — из Бање, са Венчаца и из Шаторње, са око 1.000 војника, 5 тенкова, 8 топова и више минобацача.

Десна немачка колона, са око 300 војника, 5 тенкова и 2 топа, која је нападала из Бање у правцу: железничка станица—Бањковица—Пресека, изненадила је 3. батаљон 21. српске бригаде и приморала га да се брзо повуче. Тенкови су избили на Првсеку у исто време кад се лева немачка колона појавила на прилазима Аранђеловцу.

Четврта крајишка бригада прихватила је 3. батаљон 21. српске бригаде. Њени 1. и 3. батаљон извршили су противнапад из Мисаче и Орашца, а затим су, заједно са 3. батаљоном 21. српске бригаде, осам часова водили жилаву борбу с Немцима и успели да их одбаце на полазне положаје, у Бању. Из 3. батаљона 21. српске бригаде је рањено 6, а из 4. крајишке 10 бораца.

Из правца Бања—Врбица—Аранђеловац, Немци су под борбом продрли у град, а јединице 1. крајишке бригаде су се повукле на Балабанац. На линијама планина Венчац—Паун бара—Марков таван и Горња Шаторња—Каменар напади Немаца су одбијени. До 17.30 часова непријатељ ССЈ са свих праваца повукао на полазне положаје.

Истог дана Космајски одред и један батаљон 4. крајишке бригаде разбили су <^рески одред СДС у Сопоту и из заседе"" напали воз у којем су била два вагона са немачким војницима.[503]

На читавој линији додира са непријатељем 29. септембра није било већих борби. Немци, 14. пук 7. СС-дивизије „Принц Еуген", били су у Копљајрима (3. батаљон), на планини Венчац и у Брезовцу (1. батаљон), у Шаторњи (2. батаљон), у Бањи (2. дивизион артиљеријског пука дивизије) и у суседним рејонима.

После одбијања немачког напада, штаб 5. дивизије извршио је промене у борбеном поретку јединица. Из њеног састава изашуга је 21. српска бригада, која се са 22. српском (Космајском) бригадом првбацила у Љиг. Остале бригаде су 29. септембра овако распоређене: 4. у вуковику, са задатком да контролише Пресеку и Орашац, 1. у Вукосавцима и на Балабанцу, да контролише и затвара правце из Тополе, и 10. на Горњој Трешњевици, да контролише песту Рудник—Шаторња—Топола.

Случајност је била да су противничке снаге са линије додира у рејону Аранђеловца повукле део својих снага истог дана. Прво су то урадили Немци (27/28. септембра извукли су из борбе 2. и 3. батаљон 1. пука „Браденбург" и упутили у Белу Цркву), па 5. дивизија, која се, ослабљена одласком 21. орпске бригаде из њеног

[503] ***Зборник,*** **том I, књ. 12, док. Рр. 167, 181 и 183 и књ. 13, док. бр. 9. Штаб 5. дивизије пребацио је 4. октобра у рејон Космаја још два батаљона 4. крајишке бригаде. Два дана касније, сви су г? ови батаљони вратили у рејон Орашца одакле су кренули у Београдску операцију.**

састава, повукла на одбрамбене положаје, да би спречила продор непријатеља на ослобођено подручје. Тако се линија додира са непријатељем у томе рејону привремено стабилизовала.[504]

ШУМАДИЈСКА ДИВИЗИЈА НИЈЕ ФОРМИРАНА

Од 20. септембра 1944. године Аранђеловац је постао седиште свих институција крагујевачког округа и орашачког среза (Окружног и Среског комитета КП, НОО, антифашистичких организација и др.). Док су на прилазима града вођане свакодневне борбе и одбијани непријатељеви покушаји да продре у град, на ослобођеном подручју одвијао се интензиван политички рад. Нова народна власт и антифашистичке организације интензивно су радиле на томе да мобилишу што већи број нових бораца и да народ организују за пружање морално-политичке и материјалне помоћи НОВ и партизанским одредима. Појачан је и политички рад на неослобођеним подручјима. Борба за коначно ослобођење настављала се под паролом: „Све за фронт — све за победу".

Окружни комитет Крагујевца упутио је 20. септембра 1944. два писма Окружном комитету Младеновца. У првом, између осталог пише:

„Сигурно сте чули, наше дивизије су умарширале у Шумадију. Све је заузето до Аранђеловца. Данас смо заузели и Аранђеловац. Ви предузмит.е одмах ово:

Прво, пошаљите одмах друга Марка (Никезића — И. Ђ) овамо. Он_ неће више бити у вашем ОК.

Друго, прикупите угледне људе из целог вагиег округа. Они би требали са мном да крену у једном правцу ради скупштине . . . Држите их на окупу на граници овог и вашег округа.

Тражите и од Пожаревљана да вам одмах упуте угледне људе за скупштину .. . најдаље за 7—8 дана.

*Са том групом нека чека другарица Мара (Емилија Јакшић — И. Ђ) са омладинцима^__„_____^ *

Водите рачуна, ке__сет^агиите/^)већ гледајте да све колебљиве људе, чак и Дражино&це, ~привучете у наш покрет. Наравно водите рачуна о онима који су окрвавили рупч.

Људе за војску, наоружане или ненаоружаие, шаљите одмах овамо. Мобилишите све што хоће добровољно у војску . . ,"[505]

[504] ***Зборник,*** **том I, књ. 12, док. бр. 182. После 28. септембра испред 5. дивизије остао је само 14. пук 7. СС дивизије „Принц Еуген", са четницима и СДС.**

[505] **Архив Србије, ОК Мл.-868. Марко Никезић тада је био планиран за секретара Окружног ксмитета Крагујевцц. Из оба округа су прикупљени углсдЖ људи да буду делегати на Антифашистичкој скупштини народног ослобођења Србије (АСНОС), чије је одржавање било планирано у Топлици, а потом у источној Србији, па у Ваљеву, а онда одложено до ослобођења Београда иЛздржано у њему.**

Другим писмом се позива секретар Окружног комите!га Драгослав-Дража Марковић да дође у Аранђеловац ради договора о томе гдсЈумладеновачком округу и Београду може да се смести по једна радио-станица.[500]

Сутрадан, 21. септембра, Окружни комитет Крагујевца поново. је писао Окружном комитету Младановца. Он тражи да Енглеска војна мисија, која се са ,2ј батаљоном Посавско-тамнавског одреда пребацила из Срема у младеновачки округ, уз јако обезбеђење пређе у Аранђеловац; затим обавештава да још није одлучено да ли ће се од мобилисаног људства у Шумадији формирати нове бригаде и дивизије или ће се њима попуњаватЈоне. које су већ формиране и *упозорава да љотићевци и Управа градаГБеограда-лшкушавају да са нбвим борцима убаце у наше јединице своје агенте, који поред обавештајног рада треба да врше атентате и организују „у "ногоДном моменту" преузимање руководства.[507]

У младеновачком округу стање је у то вроме било изразито добро. Чим се сазнало за продор дивизија НОВЈ у Шумадију цео округ се дигао на оружје. Којсмајски одред је нагло порастао. С борцима се кретао велики бро.ј" ненаоружаних добровољаца. У Друговац је 15. септемђра стигао 2. батаљон Посавско-тамнавског одреда из Срема, а четири дана после тога формирана те Космајска бригада (касније 22. српска). О томе је члан Окружног комитета~Младеновца Јерко Михаиловић Душјан писао 19. септембра секретару одрг комитета:

..Формирали смо Космајску бригаду, Одред (космајски — И. Ђ) и Пожаревачки одред. У сталној сам вези са Киком (Божидарка Дамњановић — И. Ђ) и Марком (Никезић — И. Ђ) који се налазе са војском. Кика ми је 18. о.м. јавила да су добили оно давно очекивано, али само један товар, **6** *аутомата и нешто одела.*

19. увече биће бригада на оном месту где смо одржали конференцичу партитских руководилаца. Кика је мишљења да треба да дођеш, а и ја се слажем, да. би се састао са војском. . . дезорганизација је у редовима непријатеља. Народ се масовно диже".[508]

Борбено расположење народа најизразитије се испољавало у добровољном и масовном ступању нових бораца у Космајски одред. ТражиЈГО се ^само оружје. Редови неприЈатеља су се нагло осипали. Мобшшсании^зШ^денх! сељаци су у великом броју напуштали редове издајника и прелазили на страну НОП-а. Окружни комитет Младеновца известио је 13. септембра Покрајински комитет Србије:

Ц

„Јуче из Подунавља стигло нам је 310 (нових) бораца, од којих 200 из Смедерева. Из Посавине, Врачара и Београда (радништво Раковице) 140 . . . Последњих дана дошао нам Јк, у одуед начеллјик безбедности Српске узанмчне страже, арт. потпуковник Момчило

[50в] **Архив Србије, ОК Мл.-867.**
[507] **Архив Србије, ОК Мл.-870.**
[508] **Архив Србије, ОК Мл.-865.**

Стевановић, дугогодишњи наставник Војне академије. Ми смо са њим и раније били повезани^а сада смо гаЈпозвали. Он је дао изјаву коју ти шаљемо, уколико би могла дасе објави преко „Слободне Југославије", пошто је он као наставник васпитавао многе генерације оФи^ира и^популаван је.

У непријатељским редовима наступила је потпуна деморализација, нарочито код четника. *Масовно сељаци беже са оружјем, а велики број прелази нама. Позив друга Тита направио је јак утисак на све непријатељске елементе, па код нас траже везу." Очекујемо прелазак великог броја смедеревске СДС__и некмх добровољачких официра, који обећавају известан броУаутомата. Пилетић из Пожаревачког округа тражио је везу са нама преко Београда. Нисмо још сигурни у контакт. Други колубарски и тамнавски* **КОР**-*пус послали су нам делегата и ових дана их такође очекујемо . . . Наше четничке вође (мисли на оне из младеновачког дкруга — И. Ђ) настављају борбу против нас. . . нарочито грочански, сада спроводе офанзиву против нас . . .*

Још маја месеца ове године формирали смо II шумадијску бригаду, која је састављена углавном од наших бораца. Њено бројно стање сада "је нагло порасло приливом нових снага и доласком једног батаљона из Срема, који је цео ушао у састав бригаде, изузев свега 3-4 борца, који су додељени нашем одреду . . .

Због недостатка оружја морамо да обуставимо мобилизацију . . .

Приликом пребацивања Сремаца био је друг Марко у Срему и разговарао са једним енглеским мајором (мајор Џорџ — И. Ђ) о помоћи која нам је потребна. Мајор му је обећао и све је тачно уговорено, али ништа нисмо добили. Ових дана чекамо још на уговорену резерву (вероватно везу — И. Ђ). Ако би икако било могуће да *нам помогнеш у томе ти нам одмах по овом куриру пошаљи датум и знаке, што пре, како би могли да решимо то питање. Ми би у овом моменту могли да наоружамо неколико хиљада људи, само када би нам се у томе помогло .. ."*[509]

Извештаји који су у то време! стизали Оиружном комитету потврђивали су пораст бсрбеног расположења народа у окјругу. Преко Посавине је 16. септембра^ са већом групом нових бораца, Гордана Михаиловић,[510] а 21. септембра „одличан хирург — Словенац", са

[509] **Архив Србије, ПКС-676.**

[510] **Гордана Михаиловић, кћерка четничког вође Драисе Михаиловића, рођена је 1926. године у Београду. Њену мајку, два брата и њу Дража је напустио неколико година пред рат. У току рата Гордана је била повезана са илегалним НОП Београда. Због рада против окупатора избачена је из школе, хапшена и затварана. У Космајски одред пребачена је 16. септембра 1944, преко Посавине. Завршила је санитетски курс у Ваљеву и Београду. Била је болничарка у 4. батаљону 5. српске бригаде. Тешко је рањена 3. јануара 1945. године у Доњем Новом Селу, на Сремском фронту приликом пружања помоћи рањеном борцу. Завршила је медицински факултст и ради као лекар. Са говорнице Првог конгреса Уједињеног савеза антифашистичке омладине Србије у тек ослобођеном Београду осудила је свог оца Дражу Михаиловића због издаје и злочина које је извршио, он и четници под његовом командом.**

новом лрупом бораца; из Подунавља су јављали да је у Крњеву командант четничке бригаде Радован Докмановић онемогућен да одржи политички збор и да је том приликом претучен; из младеновачког среза је јављено да је „Космајска. бригада у току недеље" (од 19. до 25. септембра) разбила посавске, врачарске и грочанске\ ч^тнике, од којих је 30 убијеноГ а 80 заробљеноГда је "заплењеЕ&з 60 пушака* 1 митраљез, 3 камиона, 1 ауто, 8 казана, 28 јахаћих коња, нешто дувана и одела а склоњено 1.500 кг брашна. Присилно Мобилисани .сељаци су и сами организовали неке акције. У Рипњу је 150 мобилисаних сељака убило четворицу активних четника и са 146 пушакаПЈГТ пушкомитраљеза прешло у Космајски одред.[511]

Четници и СДС су се тих дана црикупљали у два рејона: у долини Велике Мораве (Младеновац и Светозарево) и у Мачви око остатака че/тничке Врховне команде, ЦНККЈ и Америчке војне мисије. Обе групе су се припремале за бекство из Србије. Дража Михаиловић је планирао да део својих јединица ипак остави на томЈ подручЈЈ". Зато је 26. септембра, на дан пребацивања преко Дрина на планину Мајевицу, издао ову наредбу:

„У циљу обједињавања свих снага за вођење акције по једном плану,

НАРЕЂУЈЕМ:

1. — Да се формира команда шумадијских трупа.

2. — У састав команде Шумадијских трупа да уђу: Београдска група корпуса, Шумадијска група корпуса, Група корпуса Горске гарде (Опленачки и Космајски и делови који се сада налазе на терену ових корпуса), Смедеревски корпус и Руднички корпус.

Команди гиумадијских трупа стављају се на расположење јединице свих корпуса које су сада на њиховој територији све остале националне снаге које се буду могле користити.

3. — За команданта шумадијских трупа одређујем ђенералгитабног пуковника г. Милоша Радојловића . . . настојаће да све горе наведене борбене групе чврстсГ~повеже под својом командом, групише их гито пре и поведе у акцију за расчигаћавање ситуације у области Београда и Шумадије, а у духу усмених инструкција.

4. — Овлашћује се командант шумадијских трупа .. . да може примењивати и најдрастичније мере према свима . . . има право образовања преког војног суда . . ,"[512]

Четничке јединице које се нису пребациле у источну Босну повукле су се на подручје Шумадије којо су држали Немци. Драго-

[511] **Архив Србије, ОК Мл.-877. Четнички командант Рипња известио је 17. септембра своју команду: „Синоћ је већа група партизана упала у Рипањ и заробила овдашњи одред.. . Партизани се још увек налазе у околини Рипња". (Архив ВИИ, ЧА. К-54, рег. бр. 33/5).**

[512] **Архив ВИИ, ЧА, К-5, рег. бр. 26/3.»** ^ / _ \Л

слав Рачић, Нешко Недић и Никола Калабић одржали су у Авалском корпусу састанак са осталим четничким командантима из Шумадије, на коме је одлучено да се четници и СДС из Шумадије повуку правцем: Београд—Краљево, а одатле, делом преко Чачка, а делом преко Рашке, пребаце у рејон Сјенице. Авалски корпус се 4. октобра прикупио, 5. укрцао на воз на железничкој станици Рипањ, а 7. искрцао у Краљеву. На исти начин су поступиле и остале четничке јединице и СДС са тог подручја.[513]

Уочи самог повлачења из Шумадије, командант Авалског кор-пуса, 2. октобра, наредио је:

„Поводом наређења комунистичке партије да организоване подземне комунистичке снаге по селима, изврше ликвидацију команданата места и истакнутих чланова равногорског покрета, овај штаб издао је наређење да се сви *познати и истакнути комунисти по селима овог корпуса похватају и ликвидирају ..."*

Пошто је навео да је сазнао како је командант шумадијских трупа наредио да се његово наређење не изврши, он наставља:

„Поново наређујем командантима бригада да одмах приступе ликвидацији истакнутих комуниста по селима . . .

Скрећем пажњу командантима да слушају само моја наређења...

Предње се доставља командантима на тачан поступак, а о извршењу ме известити"[ш]

Штаб 5. дивизије наредио је 25. септембра Космајској бригади[515] да се, кад батаљон 4. крајишке бригаде и Космајски одред дођу код ње, пребаци са енглеском војном мисијом и Горданом, кћерком Драже Михаиловића, преко Венчаца и Даросавеу Живковце и смести у рејон Раскрснице, Пландишта и реке Оњег. Ту ће се бригада средити, попунити кадром и одморити. Штаб бригаде требало је да се јави штабу 5. дивизије у Живковцима.

*"«&Е-ХИВ вии - ЧА. . К-54. рег. бр. 1/6.

Архив ВИИ, ЧА, К-54, рег. бр. 3/6. Наређење КПЈ, на које се позива командант четничког Авалског корпуса, никада није издато. То је био само његов изговор за ове злочине и обрачун са комунистима на подручју корпуса. Ово наређење је делимично спроведено. (Архив Србије, ОК Мл.-885, 887. и 939).

[115] Космајска бригада формирана је 19. септембра 1944. на Брњаку, код Селевца, од Космајског одреда и 2. батаљона Посавско-тамнавског одреда, који се са енглеском војном мисијом пребацио из Срема, преко Баната и Дунава, цод Брестовика, и 15. септембра стигао у Друговац. Бригада је на дан формирања~~имала три Ратаљпна""и рко 1.000 бораца.~До пребацивања у Живковце изводила Је самостална дејства у младеновачком округу.

У Љигу је 2. октобра преименована у 22. српску бригаду, издвојила два батаљошг"^а формкрање 31. српске бригаде, а 1тотом реорганизована и ушла у састав 6. дивизије. Учествовала је у борбама за ослобођење Београда, а потом у борбама на сремском фронту, где је због претрпљених губитака, расформирана 7. марта 1945. године. (Архив Србије, ОК Мл.-865 и Војна енциклопедија, I издање, том 4, стр. 767).

Космајска бригада поступила је по том наређењу.

Штаб 5. дивизије издао је четири дана касније, 29. еептембра, ново наређење 21. !српској и Космајској бригади:

„XXI бригада и Космајска бригада извршиће покрет на нове просторије где Ке им бити, поред мањих војничких задатака, омогућен краћи одмор и сређивање јединица. У вези горњег треба учинити следеће:

Космајска бригада извршиће покрет 30. ов.м. рано правцем: с. Живковци—с. Калањевци—с. Шутци—Парлог—Дубље и разљестити се на просторији: село Моравци—с. Липље—с. Околав (Дудовица). Бригада овде неће имати никаквог војничког задатка, но да одржава патролску везу са суседним јединицама, тј. са штабом XIII пролетерске бригаде која је на сектору Лазаревац и са штабом XXI српске бригаде.

*XXI српска бригада извршиће покрет 30. ов.м. изјутра правцем Даросава—Белановица—Љиг и разместити се на просторији Љиг—*с. *Гукоши—до с. Штавица. Задатак је бригаде* да хвата и *разбија четничке групе које се налазе на просторији Штавиу^е——Бољковци—Угриновци и да обезбеђује саобраћај и телефонску линију на цести Горњи Милановац—Љиг. Штаб бригаде телефонски се може обавестити о ситуацији на сектору Горњи Милановац од јединица XXI дивизије.*

Телефонску везу треба да користи и штаб Космајске бригаде за везу и обавештења од суседних јединица . . .“[516]

У току 29. и 29/30. септембра 21. српска бригада предала је положаје на Пресеки и Буковику, планини Букуљи и Аранђеловцу 4. крајишкој бригади и 30. септембра се преко Живковаца пребацила у Белановицу, где је преноћила, а 1. октобра наставила покрет за ЈБиг.

УЈУ^ТРУ 30. септембра пребацили су се из Даросаве, преко Белановице за Љиг: Душан Петровић Шане, секретар Окружног комитета Крагујевца, Бора Дреновац (Аца Црни), инструктор Покрајинског комитета СКОЈ-а, Илија Јовановић Лала, начелник штаба 21. српске бригаде и арт. потпуковник Момчило Стевановић. начелник штаба Космајске бригаде. Они су у штабу 1. пролетерског корпуса, који је уједно био штаб 1. армијске групе, после подне одркали састанке: Душан Петровиић Шане са чланом Врховног штаба Сретеном Жујовићем Црним и командантом и политичким комесаром корпуса, односно 1. армијске групе, Пеком Дапчевићем и Мијалком Тодоровићем Плавим; Илија Јовановић и Момчило Стевановић са начелником штаба Савом Дрљевићем, његовим замеником Вукашином Суботићем и Танасијем Парезановићем, а Бора Дреновац са члановима политичког одељења корпуса. После! одвојених реферисања и анализа, на заједничком састанку саоппцена_4е_^0Д-лука_ла се од 21^и 22. српске бригаде формира 31. бригада, а од

[516] ***Зборник,* том I, књ. 12, док. бр. 182.**

ове три брига/тр ЈТТумадијска дивизија. Штаб корпуса (1. армијска група) пребацио се те вечери у Ваљево, да би олакшао рад на формирању Шумадијске дивизије у Љигу.

Та одлука је била завршни чин припрема које су већ десетак дана трајале у Врховном гцтабу на Вису и штабу 1. армијске групе у Љигу. Врховни штаб је 20. 'септембра упутио депешу штабу 1. армијске групе:

„Ситуација на сектору Кослаја одлична. Огромни прилив нових бораца из Посавине, Поморавља, Подунавља и Београда. Позив Тита има велико дејство. Опште прилажење сељака из четничких •редова. У већини срезова разбијене општинске управе и Дражине организације .. ,"[117]

Штаб 1. армијске групе известио је^25. септембра депешом Врховни штаб да су „на сектору Аранђеловац—Космај нађене две бригаде које броје укупно 1.800 бораца"; да су обе бригаде под командом штаба 5. дивизије и да ће бити ојачане упућивањем нових кадрова.

Врховни штаб је 27. септембра наредио штабу 1. армијске групе:

„Из политичких, а и војних, разлога врло је важно да од снага са Космаја формирате једну српску — шумадијску дивизију. За ту дивиШуу ви морате одвојити добар старешински кадар. Дакле, много нам је стало до формирања те Шумадијске дивизије".[518]

На основу тога је штаб 1. армијске групе и почео формирање Шумадијске дивизијес наредио је да се 21. и Коомајска бригада пребаце у рејон ЈБига, из пролетерских бригада у њих је упућен део искусног кадра, са руководиоцима НОП-а Шумадије и у обе бригаде вршене су припремец и доношене одговарајуће одлуке у том смислу. Из авиона су у рејон Љига спуштене веће количине совјетског наоружања и опреме. Док су се 21. и Космајска бригада '30. септембра кретале ка Љигу, штаб 1. армијске групе предложио је' депешом Врховном штабу:

„Кроз д/есет дана форлираћемо у Ваљеву Шумадијску дивизију, две бригаде су већ формиране . . .

Предлажемо за команданта потпуковника Мому Ђурића, за заменика мајора Милана Шијана, команданта Личке бригаде, за политичког комесара Мила Радовановића Фарбина, политкома II пролетерске бригаде, за начелника Мироја Павићевића начелника XIII пролетерске бригаде . . ,"[519]

[517] ***Зборник,*** **том II, књ. 14, док. бр. 158**

[518] ***Зборник,*** **том II, књ. 14, док. бр. 184.**

[519] **Архив ВИИ, К-28, рег. бр. 2—1/1. По сећању Данице Росић-Аврамо-|вић, одређене за начелника санитета, поред наведених, у штаб Шумадијске дивизије били су стигли и у њему радили: руководилац политичког одељења »Нада Јовановић, и начелник ОЗНЕ Мома Дугалић.**

Наредног дана Врховни штаб је одобрио предложени састав штаба Шумадијске дивизије, који је убрзано почео да ради на њеном формирању.

УЈУ^РУ 1- октобра, Космајска__бригада је осванула у рејону Моравци—Липље, а Душан Пет'ровић~Шане изашао је у сусрет 21. Орпској бригади до Ивановаца. Батаљони 21. српске бригаде одатле су се пребацили: 2. у Штавицу, 4. у Дићe, а остали у Љиг. До подне обе бригаде су заузеле раније нарвђени распоред. Свака је имала по шест батаљона, са укупно око 2.500 бораца.

На тргу варошице Љига 3. октобра су постројене обе бригаде (без 2. и 4. батаљона 21. српске бригаде). Из њих су издвојена по два батаљона од којих ј!е формирана 31. српска бригада.[520] Борцима и руководиоцима саопштено је да ће се од 21, 22. и 31. српске бригаде формирати Шумадијска дивизија. До 5. октобра формиране < су још јединице за везу и обезбеђење шт&ба дивизије!

*Припреме за формираље Шумадијске дивизиЈе биле су далеко одмакле и у њима су биле ангажоване још 5. и 21. дивизија и партијска организација са терена. Штаб 5. дивизије' упутио је 30. септембра наређење бригадама:

„Према наређењу Врховног штаба формира се Шг/мадитска дивизиш. за коју, по одлуци штаба корпуса, треба дати 68 пушкомитраљеза за појачање у наоружању. За нашу дивизију одређено је да даде 12 пушкомитраљеза .. ."

Свакој бригади је наређено да упути по 4 пушкомитраљеза са потребним бројем метака и оквира.[521]

Штаб 5. српске бригаде известио је 1. октобра штаб 21. дивизије: . """"""*

„У вези вашег наређења достављамо вам 6 (шест) пушкомитраљеза као помоћ 1. шумадијској бригади (грешка — треба дивизији — И. Ђ). Два пушкомитраљеза доставио је наш 2. батаљон, што је свега 8, колико је и траж.ено. Уз њих се шаљу располажући оквири.. ,"[522]

[520] **Тридесет прва српска бригада формирана је 3. октобра 1944. у Љигу од по рва-батаљрнд ц]? 21. и 22ЈСЦЦске бригаде, са укупно око 1.200 бораца. У састав 36 (војвођанске дишјијеј^шда де__7. _октобра и учествовала у борбама за ослобођење Обреновца 9/10. октобра (Зборник, том I, књ. 13, док. бр. 76 и 184), а од 20. до 22. октобра против остатка немачке 1. брдске дивизије, који су се од Београда пробијали ка Шапцу. Учествовала је и у ослобођењу Шапца. У_садтав _2J дивизије ушла је 8. новембра у Лаћарку и у њеном саставу водила борбе на сремском фронту у Мартинцима, Босутским шумама, испред Отока и код Мохова. У тим борбама имала је велике губитке. Учествовала је 12. априла 1945. у пробоју сремског фронта. У завршним операцијама истакла се у борбама за ослобођење Винковаца, Ђакова, Нове Градишке 15, 16. и 23. априла и у борбама за ослобођење Дугог Села и Загреба, 8. и 9. маја 1945. године.**

[521] **Архив ВИИ, ЧА, К-782, Ф-1, рег. бр. 27.**

[522] **Архив ВИИ, ЧА, К-1040, Ф-6, рег. бр. 59.**

О формирању Шумадијске дивизије пише и у депеши штаба 1. пролетерског корпуса упућеној 1. октобра штабу 12. ударног корпуса. У њој се каже да се „на сектору Лазаревац—Аранђеловац налази Шумадијска дивизија. . ." Да ће се формирати ова дивизија било је саопштено и борцима 21. српске бригаде.[523]

У време формирања Шумадијске дивизије из 21. српске бригаде упућено је 5 старешина на официрски курс у Ваљево, а извршана је и замена једног дела дотадашњег руководећег кадра старешинама из пролетерских бригада, искуснијим у командовању већим јединицама и у предстојећем начину борбе.[524]

Врховни командант НОВ и ПОЈ, маршал Југославије Јосип Вроз Тито, налазио се од 21. до 28. септембра у службеној посети Москви. Тада је уговорено заједничко учешће Црвене армије и НОВЈ у ВеоградскоЈ операцији и испорука совјетског наоружања за 12 дивизија НОВЈ, јачине 8.000 до 10.000 бораца. Врховни командант се вратио у Крајову (Румунија), 28. септембра и из ње 3. октобра, у вези са формирањем нових дивизија, упутио депешу Врховном штабу, на личност Александра Ранковића, који га је замењивао:

„Нека Арса (Јовановић — И. Ђ) обустави свако даље формирање нових дивизија и нека се старе попуњавају бар на 10.000. Треба видети које дивизије ће се укинути и укључити у друге .. .“[525]

Врховни командант је 4. октобра упутио сличне депегше ГШ НОВ, ПО Србије и 1. армијској групи.[526]

[523] Борац 4. батаљона 21. српске бригаде Живота Камперелић записао је 1. октобра 1944. године у свој дневник:

„Јуче док смо радили на зидним новинама дошао је командант дивизије. Пуковник је и пријатан човек. Рекао је да су Совјети заузели Вршац, Белу Цркву и Петровград (Зрењанин — И. Ђ). Каже да ћемо ускоро у Ваљево, где ћемо формирати дивизију, коју ће сачињавати наша и Космајска бригада, а трећа бригада ће се формирати од по два батаљона ове две бригаде. Неко је поменуо команданту да ћемо за месец дана, вероватно, стићи у Београд. Он се насмејао и рекао:

— Какав месец дана? Много је то!

Позлатиле му се те речи ..."

[524] Кадровске промене у 21. српској бригади биле су обимне: део старешина и бораца упућен је у 31. српску бригаду; у штабу бригаде на дужности су постављени: заменик команданта Миливоје Максимовић, заменик политичког комесара Љубомир Љуша Роглић, опуномоћеник ОЗНЕ Мирослав Лазовић Мирко; у штабу 1. батаљона: заменик политичког комесара Драгослав Радисављевић Соћа; у штабу 2. батаљона: политички комесар Драгутин Павличић Душко, за његовог заменика Миодраг Вуковић (Миле Сељак); у —-штабу 3. батаљона за "команданта нетар ј-чздић Јхепа. н№1'бвог заменика Ђура Лемић, за политичког комесарЗ Раденко ЈоваЉвић Раденац; у штабу 4. батаљона за политичког комесара Мирослав Роглић Мића.

Извршене су велике промене и на дужностима командира и политичких комесара чета. Само у 3. батаљону, према сећању Павла Балента и Раденка Јовановића, постављена су три нова нова командира чета (Дмитар Кецман, Миле Радић и Драган Марић) и један политички комесар чете (Балент Павле). Сличне промене извршене су и у другим четама.

[525] *Зборник,* том II, књ. 14, док. бр. 217.

[526] *Зборник,* том II, књ. 14, док. бр. 225.

Сутрадан, 5. октобра, из Врховног штаба су известили Врховног команданта: „Прије твог наређења наредили смо формирање само Шумадијске дивизије",[527] на коју је он истог дана одговорио:

„Шумадијску дивизију немојте стварати. Стдарајх^Јшг/млдијск.р^бптаљпнр и. укључите их у ваше дивизије. особитп ***ОПР*** *које су најслабије. Ми морамо створити пуно бројне дивизије _од_осам до десет хиљада. Иначе наше дивизије неће моћи примити наоружање које ће добити ових дана. Ваше дивизије најхитније, а најкасније до осмог, попуните, јер вас чека крупан задатагс који ћете извршити заједно са Црвеном армијом",*[328]

Сутрадан, 6. октобра, Врховни командант__је гтпнпип царрттип Александру Ранковићу и Арси Јовановићу: \

„За Србију дајем наређење ја. Престаните са Вашим давањем наређења.

Шумадијску дивизију, сам наредио пе стварати већ готове бригаде укључити у друге дивизије".[529]

Истог дана упутио је идепешу штабу 1. армијске групе:

„Дивизију не стварати већ целе шумадијске бригаде укључити у вашу VI личку и V крајишку и у једну војвођанску.

Наређења слушајте моја а не са Виса".[530]

Најзад је Врховни штаб 9. октобра наредио и ГШ НОВ и ПО Србије:

..Са *ТЛу^адиАгкп.м. дивизитм постцпите онако како вам је Маушал науедио".*[531]

Рад на формирању Шумадијске дивизије обустављен је 5. октобра. Њане бригаде су распоређене у постојеће дивизије: 21. српска у 5 (крајишку), 22. српска у 6 (личку) пролетерску и 31, српска у 36 (војвођанску) дивизију. Људство приштапских јединица такође је распоређено у друге јединице, а старешине штаба дивизије враћене су у матичне јединице. Од тада су новим борцима са подручја Шумадије, који су добровољно ступили или мобилисаци у[1,] НОВЈ, попуњаване постојеће бригаде и дивизије^

За време боравка у Љигу у 21. српску бригаду ступио је велики број бораца из околине, аЈЗригада је добила део наоружа^а и опреме које је еовјетско ваздухопловство спустило у околину варошице.

[527] Архив ВИИ, К-26, рег. бр. 13—4/13.
[528] ***Зборник,*** том II, књ. 14, док. бр. 237.
[529] ***Зборник,*** том II, књ. 14, док. бр. 241.
[530] ***Зборник,*** том II, књ. 14, док. бр. 252.
[531] ***Зборник,*** том II, књ. 14, док. бр. 285.

Из Љига су све три бригаде упућене у састав одређених дивизија. Штаб 1. армијска групе тражио је депешом 7. октобра од штаба 12. ударног корпуса да „једну бригаду из дивизије у коју ће ући бригада из Шумадије" упути у Љиг да смени 21. српску бригаду „која треба да буде1 убачена у борбу". Штаб 36. дивизије упутио је из Уба у Љиг 2. војвођанску бригаду, која је сменила 21. српску бригаду.[532]

Из Љига се; 21. српска бригада пребацила 7. октобра возом у Аранђеловац. Запрежна кола и комора маршовали су правцем Љиг—Ивановци—Пољанице—Шутци—Живковци—Даросава—Буковик. Бригада је пренећила у Аранђеловцу, а сутрадан, 8. октобра, пребацила се у Врбицу, у заселак Златаре. Штаб 5. дивизије оставио ју је у резерви дивизије.

Из Ваљева се 7/8. октобра пребацио у Аранђеловац штаб 1. армијске групд, где је ускоро стигао и штаб 1. пролетерске дивизије. И остале дивизије заузеле су своје место у борбеном поретку и чекале наређење да крену у сусрет Цраеној армији, а затим са њом у борбу за ослобођење Баограда.

У СУСРЕТ ЦРВЕНОЈ АРМИЈИ

Од одласка 21. српске бригаде у Љиг, 30. септембра, до њеног повратка 7. октобра увече, 5. дивизија је водила сталне борбе са непријатељем око положаја које је држала и 30. септембра.

У 10. часова 30. сејптембра, 14. пук 7 СС дивизије „Принц Еуген", ојачан одредима СДС и четника, напао је положаје 5. дивизије на целој линији додира: Трешњевица—Бања—Цресека. Два батаљона су напала положаје 1, а један 4. крајишке бригаде, подржани са две батерије топова, више минобацача, тенкова и авијације1 Циљ им је био да 5. дивизију одбаце што даље од цесте Топола—Младеновац.[533]

На положајима 1. крајишке (Трешњевица—Венчац—Аранђеловац) цео дан је, по киши, вођена борба на блиском одстојању. Увене је бригада извршила неколико противнапада, али се на крају повукла на линију: Букуља—Капетанови станови—Велика бара—Цинцаров гроб.[534]

Уз подршку артиљерије и три тенка, непријатељ је у исто време напао и положај 4. крајишке бригаде из три правца: Правцем Бања—Аранђеловац око 200 немачких војника, 100 стражара СДС и 2 тенка продрли су у Аранђеловац до хотела „Шумадија", одакле су усмерили напад на Пресеку; правцем Копљари—Пресека нападало је око 200 Немаца са 3 тенка и заузели Пресеку; на трећем праЕцу, Марковац—Орашац—Мисача, такође је нападало око

[532] ***Зборник*, том I, књ. 13, док. бр. 184.**
[533] ***Зборник*, том I, књ. 13, док. бр. 10.**
[534] ***Зборник*, том I, књ. 13, док. бр. 10.**

Аруг Тито долази на смотру ослободилаца Београда, Бањица октобра 1944. године.

Аруг Тито говори на смотри ослободилаца Београда, Бањица октобра 1944. године.

J

1ца *Бориса Кидрича за време борбе за ослобођење Београда - група грађана креће V \ад на Немце 17. октобра 1944. године.*

улиЦама *Београда 17. октобра 1944. године у време борби за његово ослобођење.*

ЗаробљениНемци на коленима и подигнугим рукама у *вис на улицама Београда 17. октобра 1944. године.*

Пребацивање рањеника под заштитом тенка у Аечанској улици.

Порушен мост преко Саве, октобра 1944. године.

Артиљерци 5. дивизије у Београду, октобра 1944. године.

200 немачких војника, али су они заустављени на Мисачком брдЈ (к. 264). Увече је непријатељ присиљен да се повуче на полазне положаје.

Космајски одред и један батаљон 4. крајишке J5ригаде су 29/30 септембра бчистили од чејтника Бељину, Бождаревац~и Гунцате, *г* наредне ноћи су у Парцанима разбили Сремски одред СДС из Сопота.[535]

Сутрадан, 1. октобра, 1. крајишка бригада је потиснула немачке јединице ка Венчацу и Бањи и одбила напад на Горњу Трешњевицу, а увече је, са два батаљона избацила Немце из Доње Шаторње. Другог октобра, бригаде 5. дивизије заузеле су овај распоред: 1. крајишка на линији Бања—Аранђеловац, 4. крајишка на линији Мисача—Пресека и 10. крајишка у Горњој Трешњевици.[536]

После мањих борби вођених 1. и 2. октобра и живе' извиђачке активности наредна два дана, положаји испред Аранђеловца били су стабилизовани, па је штаб 5. дивизије 3. октобра наредио 4. крајишкој бригади да пребаци у рејон Рогаче и Космаја још два батаљона, а једним батаљоном поседне Живковце и контролише Даросаву и Лазаревац. Део њених положаја примила је! 1. крајишка бригада.[537]

Ноћу, 4/5 октобра, 1. крајишка је упала у Тополу и одбацила непријатеља на Опленац, али се морала повући због наиласка моторизоване немачке колоне, из 117. ловачке дивизије од Крагујевца.[538]

Штаб 5. дивизије наредио је 6. октобра 4. крајишкој бригади да се сви његни батаљони с Космаја повуку у рејон Аранђеловца. У ствари 5. дивизија се прикупљала у рејону Бања—Аранђеловац——Мисача. Тога дана је 14. пук 7. СС дивизије „Принц Еуген" почео да се пребацује у источну Србију. Око 12 часова један батаљон 1. крајишке упао је у Тополу и запленио топ „пито" и 10 пушака, али је убрзо принуђен да се из ње повуче'.

У зору 8. октобра један батаљон 4. крајишке бригаде напао је Младеновац, у циљу насилног извиђања. Опколио је посаду града, око 200 фелджандарма и нешто Немаца железничара, и нанео јој велике губитке. Када је> Немцима стигла помоћ из Београда и Смедеревске Паланке батаљон се повукао.[539]

Ујутру, 8. октобра, 21. српска бригада се пребацила из Аранђеловца у Врбицу, у заселак Златаре, и вратила у састав 5. дивизије.

Заједнички план дејства Црвене армије и НОВЈ у Београдској операцији усвојен је на састанку врховног команданта НОВЈ маршала Југославије Јосипа Броза Тита и начелника штаба 3. украјинског фронта генерал-пуковника Бирјузова 5. октобра у Крајови.

[535] ***Зборник,*** **том I, књ. 13, док. бр. 9, 17. и 25.**
[536] ***Зборник,*** **том I, књ. 13, док. бр. 17. и књ. 14, док. бр. 99.**
[537] ***Зборник,*** **том I, књ. 13, док. бр. 24.**
[538] **Зборник, том I, књ. 13, док. бр. 42.**
[539] ***Зборник,*** **том I, књ. 14, док. бр. 99.**

Њиме је предвиђено разбијање непријатељских снага у источној Србији, заје|днички продор у Шумадију, пресецање комуникације Ниш—Београд, онемогућавање повлачења немачких снага тим правцем с југа, обезбеђење дејстава на београдском правцу од немачког напада с југа, брз продор са истока, југа и запада ка Београду, његово ослобођење и настављање дејстава преко река Саве и Дрине у правцу запада.[540]

Штаб дивизије је 9. октобра дао ове задатке бригадама: 1. крајишкој да 9. октобра увече заузме Тополу и постави обезбеђеше из правца Крагујевца и Наталинаца; 4. крајишкој да са два батаљона избије у Белосавце и постави заседу на цести, а са једним батаљоном да поруши железничку станицу и пругу у Ковачевцу; 10. крајишкој да се пребаци у Брезовац и Липовац и буде приправна да продужи напад на Тополу; 21. српској да поседне Врбицу и Пресеку, а једним батаљоном Аранђеловац као дивизијска резерва; дивизијској болници да се смести у Буковику, а по једну хируршку екипу да придода 1. и 4. крајишкој бригаде.[541] Нешто касније штаб дивизије је издао допуну заповести у којој пише да се јединице Црвене армије приближавају Великој Морави и да се због тога покрет дивизија мора убрзати. Дивизија је добила задатак да овлада просторијом: Топола—Наталинци—Ратари——Кусадак и да 11. октобра са три бригаде стигне у Смеддревску Паланку и споји се са јединицама Црвене армије. Бригадама су дати ови задаци: 1. крајишкој да нападне Тополу, а ако је не заузме до 10. октобра ујутру, да преда положаје код Тополе 10. крајишкој, а она избија на линију Враново—Наталинци; 4. крајишкој да пре мрака избије у Белосавце, једним батаљоном поруши железничку станицу и пругу у Ковачевцу, а остале батаљоне да пребаци у Рабровац и Маскар; 10. кјрајишкој да прими положаје око Тополе од 1. крајишке, затвори правац Топола—Младеновац и стави се под команду штаба 1. пролетерског корпуса; 21. српској да се 9/10. октобра пребаци у Загорицу и повеже са 4. крајишком у Маскару и 1. крајишком у Наталинцима. Ако Топола не буде» заузета, 4. и 21. бригада поставиће заседе на цести Топола—Младеновац. Предвиђено је да се штаб дивизије к,ређе са 1. крајишком и да се болница пребаци у Забрежје.[542]

Из Мисаче је 4. крајишка кре(нула 9/10. октобра и поставила заседу на цести Топола—Младеновац. Њен 2. батаљон порушио је

У Београдској операцији су учествовале јединице Црвене армије: етрељачки корпус правцем Голубац—Пожаревац—Београд и ојачани 4. мотомеханизовани корпус правцем Смедеревска Паланка—Младеновац—Београд, и 1. армијска група НОВЈ састава: 1. пролетерски корпус (1. и 6. пролетерска, 5. и 21. дивизија), 12. ударни корпус (11, 16, 28. и 36. дивизија) и 23. дивизипа 14. корпуса.

Операцију су обезбеђивали од напада с југа: јединице Црвене армије »8. стрељачки корпус на правцу Деспотовац—Крагујевац и 64. стрељачки корпус на правцу Јагодина—Крушевац, а од јединица НОВЈ 2. армијска група Ј14- КорПУС више самосталних бригада и одреда) и 17. дивизија.

[541] *Зборник,* том I, књ. 13, док. бр. 64.

[542] *Зборник,* том I, књ. 13, док. бр. 80.

железничку станицу и пругу у Ковачевцу, после чега се бригада прикупила у Рабровцу и Јагњилу. Једна заседа бригаде дочекала је колону од 300 немачких војника која са повлачила ка Младеновцу, нанела јој веће губитке и задобила велики плен.[543]

Око 23 часа, 21. српска бригада кренула је| из Врбице, поставила заседу на цести Топола—Младеновац у Крћевцу, а са осталим јединицама ушла у Загорицу. Непријатељ није наишао на заседу.

Због жилава одбране једног немачког батаљона, ојачаног тенковима и топовима, 1. крајишка није ослободила Тополу, па је 10. октобра ујутру предала положаје испред Тополе 10. крајишкој и кренула у Наталинце.[544]

Бројно стање дивизије износило је у то време 5.700 бораца, од тога 2.150 без оружја.[545]

Увече 10. октобра штабу дивизије је било познато: да су ка Младеновцу прошла четири војна железничка транспорта, а да се у Кусатку налазе још три, углавном са артиљеријом; да се Немци у Кусатку утврђују, да их у Глибовцу има 300, а у Смедеревској Паланци 80; да је Црвена армија 9. октобра форсирала Велику Мораву и ослободила Велику Плану и Марковац.

Те вечери је штаб дивизије издао заповест за 11. октобар и одредио задатак дивизији: да са три бригаде и артиљеријским дивизионом ликвидира непријатеља од Ковачевца до Смедеревске Паланке и затвори цесту и пругу из оба правца. Бригаде су добиле задатке: 1. крајишка да ослободи Смедеревску Паланку и Глибовац и успостави везу са јединицама Црвена армије; 4. крајишка да ослободи Ковачевац и место Пиносаву, а затим успостави обезбеђење у Ковачевцу; 21. српска да заузме упоришта поред пруге и цесте и ослободи Кусадак и садејствује 1. и 4. крајишкој бригади, а артиљеријски дивизион да са положаја у Ратарима туче линију Кусадак—Смедеревска Паланка. После извршења својих задатака требало је да се бригаде овако распореде: 4. крајишка у Ковачевцу, да уомери дејства ка Младеновцу и обезбеди се са севера; 21. српска у Кусатку, са једним батаљоном на обезбеђењу у Пиносави; 1. крајишка у Азањи, да затвори правац Смедерево—Смедеревска Паланка, а са једним батаљоном у Паланци; артиљеријски дивизион у Кусатку; штаб дивизије такође у Кусатку. Задатак бригаде био је да јачим патролама извиђају и прикупљају податке о непријатељу. На крају заповести пише како да се организује сусрет са јединицама Црвене армије:

„Сусрет наших јединица са Црвеном армијом треба да буде свечан и да се при суср,ету јединица манифестује љубав и поштовање према Црвеној армији. Наши борци при сусрету са Црвеном армијом треба да буду дисциплиновани и да при сусрету изврше

[543] ***Зборник,*** **том I, књ. 13, док. бр. 92 и 133**
[544] ***Зборник,*** **том I, књ. 14, док. бр. 99.**
[545] **Архив ВИИ, К-372, Ф-2, рег. бр. 4.**

потребне поздраве. Сутра рано пред покрет обавестити све борце о нашем суср\гту са Црвеном армијом и објаснити им како треба да се држе. Нарочито је важно да наши борци испоље нашу велику љубав према Црвеној армији .. .."[546в]

Практично, 5. дивизија са осталим јединицама 1. армијске групе НОВЈ, избила је иза леђа немачких јединица које су на Великој Морави покушавале да зауставе продор Црвене армије и 14. корпуса НОВЈ. Како су се нашли притешњени између тако јаких снага Немци су били присиљени да напусте положаје на Великој Морави и брзо се повуку ка Београду.

У 7 часова 11. октобра, 1. батаљон 1. крајишке ушао је у Сме^-деревску Паланку и састао се са пратходницом једног пука 68. стрељачког корпуса Црвене армије, која је 15 минута раније ушла у град. Убрзо су стигли штабови 1. крајишке бјригаде, пука Црвене армије и 5. дивизије. Сусрат је био кратак. Планирано је заједничко учешће у нападу на Младеновац и Тополу. За борце 5. дивизије, црвеноармејце и народ који се око њих брзо окупио био је то велики и незаборав дан.

Са главнином јединица Црвене армије, јединице 5. дивизије среле су се између Смедеревске Паланке и Ковачевца, у предаху између две борбе.

Из Загорице је 21. српска бригада кренула 11. октобра ујутру, преко Ратара избила на цесту и пругу Смедеревска Паланка—Младеновац, порушила пругу на два меота, ослободила Кусадак и у њему се задржала на одмору. Убрзо је пругом из Смедеревске Паланке у Кусадак стигла извиђачка патрола црвеноармејаца (1 потпоручник и 3 црвеноармејца), који еу се. после краћег задржавања у штабу бригаде вратили у Смедеревску Паланку.

Јединице 5. дивизије разбиле су на цести између Смедеревске Паланке и Ковачевца последње немачке јединице које су затечене у повлачењу, нанеле им велике губитке и дошле до великог плена. Непријатељ је те)к испред Младеновца успео да заустави њихово напредовање. Јединице 1. крајишке и 21. српске бригаде и артиљеријски дивизион посели су Ковачевац, Кусадак, Велику Крсну и Азању.

Ноћу 10/11. октобра 4. крајишка је са два батаљона била продрла у Младеновац, али су се после жастоке борбе морали повући из града. Са друга два батаљона бригада је разбила непријатеља на Дебељаку (к. 239) и посела линију Граница—Рајковац.[547]

Штаб 5. дивизије известио је 11. октобра увече депешом штаб 1. армијске групе:

„У току 11. о.м. Црвена армија стигла је на сектор Глибовац—Кусадак—Ковачевац. Све наше јединице су се састале са њом. Ми

[546] ***Зборник,*** **том I, књ. 13 ,док. бр. 91.**
[547] ***Зборник,*** **том I, књ. 13, док. бр. 133. и књ. 14, док. бр. 99.**

смо били са штабом пука у Паланци. Послали смо поздравне депеше Стаљину и Толбухину... 12. о.м. један руски пук креће за Тополу и Аранђеловац . . .[548]

НА БЕОГРАДСКОМ ПРАВЦУ

Из Ковачевца, Азање и Велике Крсне 1. крајишка и 21. српска бригада и артиљеријски дивизион избили су 12. октобра на железничку пругу Београд—Мала Крсна 2а задатком да је онеспособе за саобраћај и униште непријатељске посаде на њој.

Јединице 1. крајишке оу тог дана уништиЛе непријатељску посаду у Сувој Чесми (30 белогардејаца), а у току ноћи и посаду железничке станице Умчари (30 Немаца и 30 белогардејаца), која се жилаво" бранила из бункера и неколико зграда опасаних бодљикавом жицом.

Из Кусатка је 21. српска бригада 12. октобра, преко Ковачевца, Влашке и Сенаје, избила на пругу Београд—Мала Крсна, између железничких станица Мали Пожаревац и Мала Иванча и са посадама у овим станицама водила жестоку борбу.[549] У Малом Пожаревцу је било 60, а у Малој Иванчи 30 не|мачких војника. Посаде су се браниле из бункера и зграда припремљених за одбрану, испред којих су се налазиле препроке од бодљикаве жице. Станичне посаде штитиле оу желе/зничку пругу којом су се кретали немачки транспорти и били предстража одбрани Београда. Напад на посаде ових двеју станица почео је 12. октобра око 14 часова.

Посаду у Малој Иванчи напао је 2. батаљон. У време најжешће борбе, из Беолрада је стигао оклопни воз и отворио ватру по батаљону, који се повукаоГТЈклгани воз]е продужио за Мали Пожарегвац, али је око 2 км испред села наишао на порушену деоницу пруге и кад је дочекан ватром јединица 21. бригаде, вратио се натраг. У Малој Иванчи је прихватио преживеле немачке војнике и продужио за Београд. Тако је ослобођена Мала Иванча.

Борба са посадом у Малом Пожаревцу, где се налазила команда свих посада на железничкој прузи од Раље до Мале Крсне, била је најјача јер је и најбоље припремљена за одбрану. Борили су се и два наредна дана, 13. и 14. октобра. Првог дана нападали су је 1, 3. и 4. батаљон. Противтенковским топом тучене су пушкарнице бункера. Посада је издржала све те нападе. Из бригаде су погинула 4 борца, а 6 их је рањено. Када је 14. октобра 21. српска бригада к,ренула преко Умчара за Калуђерицу, тј. за Београд опкољену посаду у Малом Пожаревцу примио је 2. батаљон, са задатком да је присили на предају, а потом дође за бригадом у Калуђерицу.

[548] **Архив ВИИ, К-372, Ф-2, рег. бр. 4, и К-782, Ф-3, рег. бр. 33.**
[549] ***Зборник,* том I, кн>. 13, док. бр. 130. и 132, и књ. 14, док. бр. 99.**

Командант батаљона је, на предлог једног командира чете, организовао напад на упориште са три стране, а на четвртој је нешто даље поставио заседу. Посада се ухватила на тај мамац и покушала да се извуч!е тим правцем. Заседа је похватала и разоружала преживеле Немце и белогардејце и тако уништила непријатељску посаду. Ватаљон је 15. октобра стигао бригаду у Калуђерици.

Четврта крајишка бригада је са јединицама 1. пролетерске дивизије и Црвене армије, учествовала у ослобоће/њу Младеновца, а 10. крајишка, са 2. бригадом 17. дивизије и мотомеханизованим пуком 68. стрељачког корпуса, у ослобађању Тополе.[550]

Сутрадан, 13. октобра, 5. дивизија је осванула на линији: Влашка (4. крајишка)—Мали Пожа.ревац (21. српска)—Умчари (1. крајишка). Два батаљона је 1. крајишка била упутила ка Смедереву, ради успостављања везе са јединицама Црвене армије на том правцу.

У 22 часа штаб 5. дивизије издао је заповест бригадама да се 14. октобра помере ближе Београду, ради одржавања борбеног додира са непријатељем и чвршћег садејства са јединицама Црвене армије, које су нападале из Младеновца и Смедерева ка Београду.[551]

Пре подне 14. октобра, бригаде 5. дивизије биле су овако распоређене: 1. крајишка у Бегаљици, 21. српска у Малој Иванчи и Врчину, 4. нрајишка и артиљеријски дивизион у Поповићу и Малој Иванчи, 10. крајишка у покрету из Влашке, а штаб дивизије био је у Поповићу.

У време издавања ове заповести, 13. октобра увече, осам дивизија НОВЈ и 4. матомеханизовани корпус Црвене армије избили су иред немачку спољну одбрану Београда, на линији Остружница—Авала—Гроцка. У току ноћи штаб 1. ,армијске групе пребацио се у Јајинце и под његову команду већ је био стављен 12. ударни корпус. Штаб 1. армијске групе, односно 1. цролетерског корпуса, издао је 14. октобра заповест за ослобођење Београда, у којој је поред осталог писало:

„Ми данас извршавамо историјску задаћу у овом рату тиме што главни град наше отаџбине ослобађамо од немачко-фашистичког ропства и недићевско-четничке издаје и враћамо га свом на-< роду и отаџбини . . ,"[552]

Штаб 5. дивизијо добио је 14. октобра у 10 часова заповест да дивизија у 22 часа нападне Београд правцем: Калуђерица—Мири-

[550] ***Зборник,*** **том I, књ. 13, док. бр. 131. и 132; књ. 14, док. бр. 54, 66. и 99.**

[551] ***Зборник,*** **том I, књ. 13, док. бр. 149.**

[552] **Прва армијска група НОВЈ нападала је Београд у четири колоне: прва колона, 12. ударни корпус, правцем Жарково—Баново брдо; друга, 6. пролетерска дивизија, правцем Топчидер—Топчидерско брдо; трећа 1. пролетерска дивизија, правцем Бањица—Дедиње; четврта, 5. дизизија, правцем Калуђерица—Миријевс—Калемегдан; општа резерва, 21. дивизија, била је у ре|ону Бели Поток—Зуце—Лештане.** ***(Зборник,*** **том I, књ. 13, док. бр. 158).**

јево—Калемегдан. Три часа раније 1. крајишка је, са јединицама Црвене армије, почела борбу за ослобођење Смедерева. Остале; три бригаде налазиле су се у покрету према рејонима одређеним претходног дана.

У 10.30 часова штаб дивизије је издао нову заповест бригадама:

— 4. крајишкој да, са придодатом артиљаријом, усиљеним маршем из Поповића, преко Зуца и Великог Мокрог Луга, избије на Коњарник и одатле ирећ у напад, десном страном Улице краља Александра, (Булевар револуције), у правцу Калемегдана (лево од ња напада 1. пролетерска дивизија, а десно 10. крајишка бригада);

— 10. крајишка да, из Влашке усиљеним маршем, преко Мале Иванче, Зуца и Малог Мокрог Луга, избије у Миријево и у 22 часа нападне на Велики Врачар (к. 253) и продре правцем: к. 184—Циглана—Улица краљице Марије (27. марта)—Душанова улица—Калемегдан (лево одржава везу са 4. крајишком, а десно са 21. српском бригадом);

— 21. српској (без једне чете), са једним противтанковским топом, да из Малог Пожаревца усиљеним маршем, преко Врчина, Лештана и Калуђерице, избије источно од Миријева и у 22 часа почне напад уз десну обалу Дунава правцем: Карабурма—железничка станица Дунав—Калемегдан (лево одржава везу са 10. крајишком, а десно са ослања на Дунав);

— 1. крајишкој да батаљон из Малог Орашја одмах упути у Калуђерицу, а са остала три батаљона, после ослобођења Смедерева, да се пребаци у Мали Мокри Луг.

Предвиђено је да једна чета 21. српске бригаде обезбеђује дивизијску болницу, рањаничку прихватницу и хируршку екипу, који ће се из Поповића пребацити у Миријево.

Заповешћу су одређени: начин обезбеђења заузетих делова града и објеката, садејство са осталим јединицама НОВЈ и Црвене армије које учсјствују у нападу, поступак са заробљеницима и понашање бораца и јединица у граду.[553] Према замисли штаба дивизије, требало је да се три бригаде пребаце до 22 часа на источну периферију Београда, у рејон Мали и Велики Монри Луг—Велики Врачар и истовреме|но нападну непријатеља у граду, пошто му претходно пресеку правац Смедерево—Београд, а потом наставе продирање између Улице краља Александра (Булевар револуције)——лево и Дунава деоно ка Калемегдану, а 1. крајишка да еадегјствује са Црвеном армијом у ослобађању Смедерева.

Бригаде су одмах, по киши и блату, усиљеним маршем кренуле ка маршевским циљевима. Ишло се без застанка. ЈБудство се напрезало до крајњих граница, журећи да на време стигне и почне напад. Дужина марша износила је од 30 до 40 км. Све је то учинило да преморене јединице не буду у стању да започну истовремено ноћни напад на Београд.

[553] ***Зборник,*** **том I, књ. 13, док. бр. 163.**

Око 22 часа Ла Коњаргвик је прва стигла 4. крајишка бригада. У 23 часа она је напала утврђени непријатељски положај Лауданов шанац—Звездара—Варшки Врачар. Непријатељ је одбио њен први напад. Бригада се повукла на косе око Малог Мокрог Луга. Одатле је поновила напад, са два батаљона продрла до Улице краља Александра (Булевар револуције) и успоставила везу са јединицама Црвене армије, али се затим поново повукла на полазни положај.[554] И остале бригаде су у току ноћи стигле у рејон Малог и Великог Мокрог Луга и Калуђерице, али те ноћи нису прелазиле у напад.

У зору 15. октобра, 21. српска бригада јје стигла у Калуђерицу. Неколико часова касније стигао је и њен 2. батаљон из Малог Пожаревца, где је уништио немачку посаду на истоименој жадезничкој станици. Једна чета 4. батаљона и даље се налазила на обезбеђењу дивизијске болнице.

Три бригаде 5. дивизије освануле су 15. октобра у рејону Мали Мокри Луг—Калуђерица. Штаб дивизије није тада знао да се једна јака немачка групација пробија из Смедерева ка Београду, подилазећи дивизији с леђа. Бригаде до тада нису нападале Београд, осим 4. крајишке, чији је напад одбијен са Великог Врачара. У 7.20 часова штаб дивизије је обавестио штабове бригада да су наше и совјетске јединице продрле у центар Београда и да се од Гроцке ка Београду креће једна колона Црвене ајрмије. На основу тога дао је бригадама нове задатке:

— 4. крајишкој да продре у град између Улице престолонаследника Петра и Улице краља Александра, ка Калемегдану;

— 10. крајишка да продре правцем Мали Мокри Луг—Ново гробље—Железничка станица Дунав—Кланица;

— 21. орпској да поседне рејон Калуђврица—Мали Мокри Луг и да после продора јединица Црвене армије из Гроцке, крене у напад с њима правцем Велики Врачар—Дунав.

Штаб дивизије налазио се на Стражари у Кумодражу.[555]

У 11 часова, 4. крајишка је кренула у напад, успоставила везу са јединицама Црвене армије, продрла у Београд према Техничком факултету и заузела нову електричну централу, фабрике и складишта на десној обали Дунава, Кланицу и Велики Врачар. Један њен батаљон продро је до Правног факултета, други до железничке станице Дунав, трећи на Карабурму, а четврти је задржан у Малом Мокром Лугу.[556]

Из Калуђерице се 21. српска бригада, по доласку 2. батаљона, око 13 часова пребацила у Мали Мокри Луг. Ту је командант дивизије издао заповест команданту бригаде да бригада поседне Шугавац и затвори правац Болеч—Београд. На цести испред Шугавца 2. батаљон се око 15 часова сударио са претходницом немачке ко-

[554] *Зборник,* том I, књ. 14, док. бр. 66 и 100.
[555] *Зборник,* том I, књ. 13, док. бр. 175.
[558] *Зборник,* том I, књ. 14, док. бр. 66 и 100.

лоне која је тада улазила у Болеч. Одмах ја почела жестока борба. У борбу је убачен и 4. батаљон бригаде. Немачка претходница је одбачена ка Болечу, а бригада је посела положај Шеварице (к 176)—Шугавац (к. 171).

Из рејона Болеча Немци су отворили јаку артиљеријску и минобацачку ватру, а затим јаким онагама претпли у напад на положај 21. српске бригаде. Жестока борба уз подршку артиљерије, настављена је и по паду мрака. Погинуо је политички комгесар 2. чете 4. батаљона Миле Торбица, а рањено је неколико бораца. У први мрак Немци су успели да потисну бригаду, али је до тада одбрана тога правца већ била ојачана 10. крајишком бригадом, једним батаљоном 4. крајишке, неколиким тенковима и артиљеријом неких јединица Црвене армије.

Десета крајиптка, која је била задржана у Малом Мокром Лугу да ојача положаје 21. српске бригаде, са батаљоном 4. крајишке и једним совјетским теиком прихватила је борбу са немачком колоном јачине око 2.500 војника, 3 тенка и великом комором, која се пробијала од Болеча ка Београду. Читаву ноћ 15/16. октобра она је водила жестоку борбу е том колоном и нанела јој велике губитке. Немци су до 1 час после поноћи успели да продру до почетка Улице краља Александра (Булевар револуције).[557]

На почетку напада на Београд, положај 21. српске бригаде није изгледао тако значајан у обезбеђењу напада осталих бригада које су нападаЛе у правцу Калемегдана. Како се борба више одвијала значај њених положаја постајао је све већи. У 9 часова 15. октобра штаб 5. дивизије известио је депешом штаб 1. армијске групе, тј. 1. пролетерског корпуса:

„Са јединицама смо на линији Мали Мокри Луг, на цести Београд—Гроцка. Јаче тенковске јединице Црвене армије потискују Немце од правца Гроцке. Ми ћемо напасти на цести ове што се повлаче . . .“[558]

После подне је постало јасно да су немачке снаге, које се пробијају од Смедерева, јаче и опасније од оних у Београду. Како је правац њиховог продора водио црвко положаја 21. српске бригаде на линији Шеварице—Шугавац, до мрака је тај положај ојачан новим снагама тако да је образован јак одбрамбени положај према Смедереву. На њему су ангажоване главне снаге 5. дивизије, општа резерва 1. армијске групе, тј. 1. пролете/рског корпуса и јаке тенковске и артиљеријсне јединице Црвене армије. У зону одбране 5. дивизије пребачене су 15. октобра после подне три бригаде НОВЈ и једна гардијска мотомеханизована бригада Црвене армије. Ноћу 15/16. октобра Дунавска речна ратна флотила Црвене армије пре-

[557] ***Зборник,* том I, књ. 14, док. бр. 8, 10 и 100. До 15. октобра увече штаб 1. пролетерског корпуса пребацио је на овај правац и 21. дивизију, чије су бригаде поселе рејоне: 4. српска Велики Мокри Луг, 5. српска Лештане и 2. пролетерска Кумодраж.**

[558] **Архив ВИИ, К-372, Ф-2, рег. бр. 4.**

бацила је из Баната, преко Дунава, у Миријево 12. војвођанску бригаду, која је посегаа положај од левог крила 10. крајишке бригаде до Дунава.[559]

Ујутру 16. октобра, десеткована немачка колона, осванула је уклињена из правца Болеча и заустављена челом испред Улице краља Александра (Булевар револуције), а зачељем у Калуђерици. Држала је узан појас дуж цесте и покушавала да се пробије у Београд. Пробој чела колоне затварала су два батаљона 4. крајишке бригаде и јединице Црвене армије с линиЈе: Лауданов шанац—Велики Врачар. Са левог бока тукли су је: од Лаудановог шанца до Калуђерице 10. крајишка и један батаљон 4. крајишке, а са положаја Голо брдо—Бандера (триг. 267) 21. српска бригада. У то време већ је велики део Београда био ослобођен.[560]

Јединице 5. дивизије, без једног батаљона 4. крајишке и 1. крајишке бригаде, подржане тенковима и артиљеријом јединица Црвене армије, напале су 16. октобра пре подне ову немачку колону и уништиле! је у рејону у којем је осванула. Упркос томе, ситуација код 5. дивизије постала је још озбиљнија. Њеним положајима примицала се од Смедерева главнина немачке групације следећег састава: 1. брдска и 117. дивизија, група „Витман" и велики број мањих јединица, укупне јачине око 20.000 војника, са око 3.000 возила, тенковима и јаком артиљеријом. Њен продор у Београд није се см!ео дозволити, јер би се спојила са непријатељским снагама у Београду што би им омогућило пружање јачег отпора јединицама НОВЈ и Црвене армије, које су нападале на главном правцу. У исто време то би значило да је немачка посада Београда успела да се одржи и прихвати ту групацију, што јој је и био основни циљ, да би се организовано и заједно повукли преко Саве.

Штаб 5. дивизије је 16. октобра око подне депешом известио штаб **1.** армијске групе, тј. **1.** пролетерског корпуса:

„У *граду се воде борбе између Врачара, Коњарника и Малог Мокрог Луга. Наше две бригаде налазе се на сектору Мали Мокри*

559 Штаб 5. дивизије је 15. октобра у 21.30 часова издао наређење бригадама да после ослобођења Београда остану у њему као посадне јединице и да се разместе између Улице краља Александра (Булевар револуције), Улице књаза Михаила, Француске, Позоришне (Доситејева), Калемегдана и Дунава: 1. крајишка између Француске и Позоришне, Теразија, Улице краља Александра (Булевар револуције), Гетеове, Цвијићеве и Дунава; 10. крајишка између Цвијићеве, Јонске, адмирала Пикарда, Миријевског булевара, Вишњице и Дунава; 21. српска између Улице краља Александра, Гетеове и Улице светог Николе (Баје Станишића) до Лаудановог шанца и артиљеријски дивизион између Улице светог Николе, Новог гробља и Вукшића циглане, закључно са Великим Врачаром.

Јединицама је наређено да се првенствено сместе у војне зграде. Задаци су им били: откриван.е и уништавање заосталих непријатељских група и појединаца, обезбеђивање важних објеката, надлештава, магацина, фабрика и рејона размештаја, помоћ органима народне власти, прикупљање и предаја ратног плена. (Архив ВИИ, К-782, Ф-1, док. бр. 40).

560 *Зборник,* том I, књ. 14, док. бр. 8, 9 и 100.

Луг—Калуђерица—Липовица. Немци се жестоко боре. .. Борба се води око Болеча. .. Ми (штаб 5. дивизије — И. Ђ) смо у Кумодражу са Милојем (Милојевићем, командаитом 21. дивизије — И. Ђ)... Шумадијска (21. српска бригада — И. Ђ) ће вечерас садејствовати у чишћењу сектора Мали Мокри Луг и Циглана и ту ће се задржати".[561]

После разбијања уклињене немачке колоне, штаб 5. дивизије је почео да ојачава и учвршћује поседнуте положаје на линији Коњарник—Лауданов шанац—Велики Врачар—Карабурма—Дунав да би на њој зауставио продор у Београд ндмачкој групацији која је надирала од Смедерева. У 17 чаоова из Малог Мокрог Луга пребацио је 10. крајишку бригаду на положај Велики Врачар—Карабурма. Из рејона Голо брдо—Бандера пребацио је, око 18 часова, 21. српску бригаду на положај Коњарник—Велики Врачар, да очисти тај рејон од непријатеља и да на том правцу заустави продор немачких онага из правца Смедерева.

На положају Коњарник—Лауданов шанац—Велики Врачар——Дунав, од смедеревске ц|есте до Дунава, 5. дивизија је 16/17. октобра чврсто затварала правац Смедерево—Болеч—Београд. На њеном десном крилу, на положају Калуђерица—Лепггане—Велики Мокри Луг била је 21. дивизија. Одбрана обе дивизије ојачана је тенковским јединицама а предвиђена је и подршка артиљерије јединица Црвене армије, посебно из рејона Кумодража. Тако је немачким снагама које су се иробијале из Смедерева чврсто затворен правац према Београду.

У 19.30 часова, 16. октобра, штаб 5. дивизије извеегио је депешом штаб 1. армијске групе, тј. пролетерског корпуса:

„4. (крајишка — И. Ђ) бригада заузела је централу и станицу на Дунаву, а са једним батаљоном креће ка Смедеревском друму. 10. (крајишку — И. Ђ) бригаду смо послали да чисти сектор *од Карабурме и Новог гробља ка с. Вишњица.*

Шумадијска (21. српска — И. Ђ) бригада ћ.е вечерас садејствовати у чишћењу сектора Мали Мокри Луг и Циглана и ту ће се задржати .. ,"[562]

У другом извештају, упућеном у поноћ, пише и ово:

„16. о.м. упутили смо и 21. српску бригаду да садејствује у чишћењу дела града од Александрове улице и потом да се постави на сектор између Великог Врачара и Малог Мокрог Луга ради спречавања другим немачким снагама да продру у град од правца Гроцке.. ,"[563]

[ш] **Архив ВИИ, К-372, Ф-2, рег. бр. 4.**
68! ЦСТО.
[563] ***Зборник,* том I, књ. 14, док. бр. 10.**

Десно од 5. дивизије у рејону Велики Мокри Луг—Лештане, 21. дивизија је 16. октобра целог дана успешно одбијала нападе јаких немачких снага, подржана ватром артиљерије и тенкова.

У току ноћи 16/17. октобра 21. српска бригада пребацила се из рејона Калуђерице на положај Лауданов шанац, између Коњарника и Великог Врачара. На Коњарнику је командант 2. батаљона наишао на положај јединице Црвене армије и ступио у борбу са Немцима који |су били већ продрли пред њене положајеи И остали батаљони посели су положаје у том рејону, на споју са 21. дивизијом.

Сутрадан, 17. октобра, бригаде 5. дивизије освануле су у овом распореду: на десном крилу 21. орпска бригада, на Коњарнику и Лауда новом шанцу; у средини 4. крајишка, на Великом Врачару; на левом крилу 10. крајишка, на Карабурми, затварале су правац Болеч—Мали Мокри Луг—Београд.

Главнина немачких снага, које су се пробијале од Смедерева, освануле је 17. октобра у рејону Заклопача—Болеч и одатле отпочела јаке нападе на положаје 5. и 21. дивизије. Немачки војници заробљени тога дана изјавили су да је јачина тих снага око 16.000 војника и 400 возила. У већ цитираном извештају од претходне ноћи, штаб 5. дивизије је писао штабу 1. пролетерског корпуса да су немачке снаге код Болеча довољно јаке да одбаце две бригаде 21. дивизије са положаја Липовица—1Певарице и продру у град, па је предлагао да се ојачају онаге 21. дивизије „са којима је и једна совјетска мотомеханизована бригада". Указао је и на могућноет да се Немци пробију правцем Болеч—Авала—Обреновац и предложио прикупљање јачих „мотомеханизованих совјетских снага на том правцу".[564]

Цре подне 17. октобра, најжешће борбе вођене су између Болеча и Београда. Немци оу јаким снагама, уз подршку тенкова и артиљерије, покушавали да прокрче пут за Београд. На свим положајима вођене су жестоке борбе. Из 21. српске бригаде тог дана погинуло је и рањено неколико бораца и старешина. Рањен је и командант 2. батаљона, Милорад Прокић. Било је доста погинулих и рањених и у другим бригадама, али је одбрана све то издржала. Када су схватили да ое тим правцем не могу пробити, Немци су одлучили да после подне покушају пробој правцем Болеч—Врчин——Рипањ—Обреновац.[565]

Око 16 часова из Болеча је кренула у пробој немачка претходница правцем Болеч—Врчин—Рипањ—Обреновац.[566]

[564] *Зборник,* том I, књ. 14, док. бр. 10.

[565] Немци су формирали три групе за пробој: група „Витман" (98. и 99. ловачки пук) имала је задатак да врши пробој, група „Хилдебрант" (92. мотомеханизована бригада и 1. и 2. пук „Браденбург" да обезбеде десни бок из правца Београда, и група „Лонгроцк" (54. ловачки, 116. извиђачки батаљон и полицијске снаге) да обезбеђују леви бок и позадину.

[563] У 3 часа 18. октобра јединице 21. дивизије у налету су ослободиле леч и запленили око 80 тенкова, 200 топова и 1.500 возила, које Немци ј бису стигли да униште.

На иницијативу команданта и политичког комесара 14. корпуса 23. дивизија је 17. октобра посела рејон Заклопача—Врчин и цео дан на њему одбијала немачке нападе. Сутрадан, 18. октобра Немци су главним снагама напали овим правцем са циљем да се пробију преко Врчина.[567] Из Београда је око 17 часова извучена 11. дивизија која је 17/18. октобра требало да поседне Зуце, Авалу и Бели Поток.[568] Сутрадан, 18. октобра 16. дивизија је посела Барич, Мељак, Малу и Вдлику Моштаницу.[569] Задатак тих и других снага НОВЈ и Црвене армије ангажованих у овој борби био је да се уништи ова немачка групација. Између Болеча, Врчина и Авале око ње су стезале обруч 21, 23, 11. и део 36. дивизије НОВЈ и 14. мотострељачка бригада и друге јединице Црвене армије. Оне су до 19. октобра увече са њом водиле тешке борбе на уском простору око Врчина и Зуца. Немци су у тим борбама претрпели тешке губитке. Само 3.000 до 4.000 њих успело је да се пробије правцем Шупљи камен—Липовачка шума—Степојевац. Тучени и уништавани по групама и појединачно, преживели Немци су тек код Шапца успели да успоставе везу са својим јединицама и пребаце се у Срем.

Ујутру 18. октобра, 4. и 10. крајишка и 21. српска бригада 5. дивизије прешле су у стрељачком строју терен од својих положаја на линији Коњарник—Велики Врачар—Карабурма до Болеча, где су стигла око 12 часова. Уз пут су откривале и разоружавале мање групе немачких војника које су покушавале да се прикрију и пробију у Београд.[570]

Штаб 21. српске бригаде известио је 18. октобра штаб 5. дивизије:

„У *борбама око Београда и у самом граду, ова бригада учествовала је делимично. Два батаљона водила су борбу 15. о.м. на положају Шугавац са немачком моторизованом колоном.*

Један батаљон водио је борбу 17. ов. мес. на положају Стојчино брдо са немачком пешадијом која је надирала ка Београду.

Мања одељења водила су борбе са непријатељем приликом чишћења рејона одређених овој бригади.

У *току борбе уништен је један немачки тенк, побијено око 40 немачких војника.*

Заплењено је: 14 митраљеза (пушкомитраљеза), 135 пушака, 8 револвера, око 140 бомби, 13.000 метака, 16 коња и 1 пољски телефон и много другог материјала и спреме (одеће и обуће)...

Извештавамо да смо у току дана ухватили 13 разних агената и народних непријатеља и спровели „Озни" на даљи поступак".[171]

[567] ***Зборник,*** **том I, књ. 14, док. бр. 45.**
[568] ***Зборник,*** **том I, књ. 14, док. бр. 27.**
[569] ***Зборник,*** **том I, књ. 14, док, бр. 41.**
[570] ***Зборник,*** **том I, књ. 14, док. бр. 66 и 100.**
[571] ***Зборник,*** **том I, књ. 14, док. бр. 40. Према извештају 4. крајишке од 20. октобра 1944. од заплењеног оружја 21. српска бригада је добила: 7 пушкомитраљеза, 2 минобацача 81 мм са 30 мина, 30 ручних бомби, 154 пушке и 20.000 метака. *(Зборник,* том I, књ. 14, док. бр. 66).**

Из Болеча се 21. српска бригада вратила у Београд, на Карабурму. На правцу покрета, на Карабурми и касније у рејону размештаја, 21. српска бригада је учествовала у откривању, хватању и ликвидацији заосталих непријатељских група и појединаца. Велики број њених бораца био је из Београда, па је у томе постизала нарочито добре рдзултате.

Зона 5. дивизије била је очишћена од непријатеља, па су борци 19. октобар провели у миру и одмору. У IV, V и делу III кварта гарнизонскуслужбу је преузела 4. крајишка бригада. У Миријеву и Вишњици била је 21. српска бригада, која је и контролисала те рејоне. Око 23 часа у њ*н састав се вратила чета 4. батаљона, која је од 14. октобра обезбеђивала динизијеку болницу. У зони одређеној за одмор 5. дивизије налазила се и 10. крајишка бригада.

На дан ослобођења Београда, 20. октобар, бригаде 5. дивизије провеле су одмарајући ое у рејонима које су заузеле! претходног дана. Једино се 1. крајишка бригада још налазила у саставу 21. дивизије у рејону Врчина, Зуца, Белог потока и Пиносаве.[572]

Тиме је учешће бригада 5. дивизије у борби за ослобођење Баограда било завршено.

Сутрадан 21. октобра, 21. српска бригада добила је задатак да из Вишњице пређе на леву обалу Дунава, у Банат, и уз Дунав избије узводно од Земуна, а затим да се поново пребаци на десну обалу Дунава и садејствује у нападу на немачке положаје на Бежанијској коси и у ослобођењу Зекмуна. Када су на леву обалу Дунава биле пребачене две чете, то наређење је повучено, јер су се у међувремену 13. пролетерска бригада и јединице Црвене армије пребациле преко моста на Сави и присилиле Немце да напусте Земун и повуку се са Бежанијске косе. Земун је ослобођен 22. октобра. Бригада се(вратила у рејон Миријево—Вишњица.

У Београдској операцији 5. дивизија је, са 4. и 10. крајишком и 21. српском бригадом, 14/15. октобра пресекла правац Смедерево——Београд на источној периферији града, у рејону Малог и Великог Мокрог Луга, Коњарника, Лабудовог шанца и Великог Врачара. Она је на тим положајима, са 21. дивизијом и делом јединица 4. мотомеханизованог корпуса Црвене армије, спречила продор у Београд 1. брдској, 117. ловачкој и деловима 7. СС дивизије „Принц Еуген" и великом броју мањих немачких јединица, укупне јачине око 20.000 војника, са 1.500 моторних возила, и присилила их да се пробијају за њих неповољнијим правцем Болеч—Врчин—Рипањ—Обреновац, где су разбијене и уништене.

У борбама за ослобођење Београда 5. дивизија је нанела непријаггељу ове губитке: убијено је 2.681, а заробљено 1.363 војника; заплењено: 3 брдска топа, 8 тешких бацача, 163 пушкомитраљесва, 1.674

' Прва крајишка бригада је од 14. октобра дејствовала изван састава 5. дивизије. Прво је са јединицама Црвене армије учествовала у борбама за ослобођење Смедерева и Гроцке, а затим је, у саставу 21. дивизије, учествовала у разбијању немачке групације која се пробијала од Болеча, преко Аваље, ка Обреновцу.

пушке, 110 стројница, 189 пиштоља, 2 радио-станице, 30 камиона, 3 аутомобила, 3 мотоцикла, 305 иоња и разне муниције 200.000 метака; уништила је: 5 камиона, 1 тенк, 1 тешки бацач, 3 радио-станице и 6 пушкомитраљеза. Нађено је напуштено 9 пољских топова и 500 граната.

Из 5. дивизије погинуло је 77, рањено 183 и н^стало 10 бораца. Штаб дивизије је оценио рад и држање јединица, бораца и штабова у Београдској операцији овим речима:

„Наши штабови и јединице савесно су извршавали све задатке у току операције за ослобођење Београда. Држање наших бораца у борби и у контактима са народом било је примерно"[573]

Тако великој победи и високој оцени јединица 5. дивизије у Београдској операцији дала је велики допринос и 21. српска бригада.

[573] ***Зборник,*** **том I, књ. 14, док. бр. 100.**

Ато књига у *које су уписивани стрељани родољуби из логора на Бањици снимљени октобра 1944. године.*

Остаци новека кога су убили Немци у логору Сајмиште, октобра 1944. године.

о заплењеног немачког ратног материјала на железнинкој станици Београд, тобра 1944. године.

арод Београда кити цвећем гробове Црвеноармејаца изгинулих за ослобођење Београда, стобра 1944. године.

Борци 21. српске бригаде у болници лаких рањеника, с лева на десно: Грубачић Лазовић Мирослав и Вучинић Трипо.

Најмлађи борци чете за везу 21. српске бригаде Љуба и Мирко, свом комесару Дугалић, за дуго сјећање, новембра 1944. године.

град слави ослобођење, 20. октобра 1944. године.

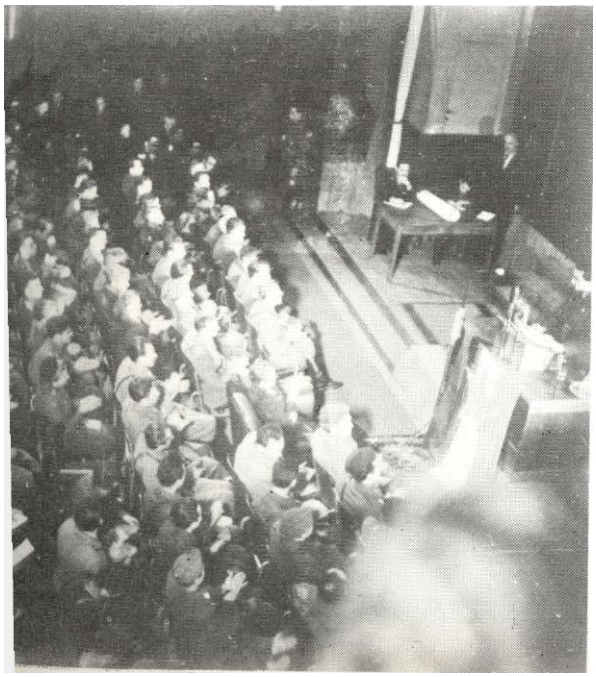

Први ротрес УСАОС-а Србије у тек ослобођеном Београду, октобар - новембар 1944. године.

НА СРЕМСКОМ ФРОНТУ

РЕОРГАНИЗАЦИЈА БРИГАДЕ

После ослобођења Београда 4. и 10. крајишка и 21. српска бригада г>стдЉр_ ру као посадне јединице у Београду, а 1. крајишка је пребачена у Вршац. Период да 29. новембра био је за читаву 5. дивизију испуњен припремама за излазак на сремски фронт. Уједно, бригаде су обављале гарнизонску службу (у III, IV, V, VI, VII, VIII, X и XI кварту), мобилисале нове борце, наоружавале се новим наоружањем, реорганизовалд и изводиле обуку.

Задаци 21. српске бригаде у тек ослобођеном Београду — из којег је потицала скоро половина њеног састава — били су вишеструки. Она је развијала успешан политички рад у народу, уклањала последице борби, одржавала ред и безбедност, хватала и приводила непријатеље остављане у граду, обезбеђивала важне објекте, мобилисала нове борце, развила широк културно-просветни рад и помагала формирање и рад органа нове народне власти, у рејонима које је обезбеђивала.[574]

УЈУТРУ 20. октобра 21. српска бригада је била овако распоређена: штаб бригаде у Ше/стој мушкој гимназији, код Лиона, 1. батаљон у основној школи „Ћирило и Мегодије" (код Цветкове механе), 2. батаљон на Звездари, 3. батаљон у Вишњици, 4. батаљон у Миријеву, бригадна болница у Градској болници, комора у циглани „Милишић". Касније је њена зона обезбеђења проширивана, а јединице померанд ка Теразијама и Калемегдану.[573]

[574] Према сећању Николе Мандића, командира чете у 21. српској бригади из ове бригаде су узети руководиоци за регулисање живота у делу Београда који данас покрива општина Стари град. Они су били први референти за стамбене послове (регулисали су употребу реквирираних станова) за регулисање саобраћаја, за организацију снабдевања итд. Половином новембра 1944. њих су заменили кадрови које је поставила нова народна власт, а они су се вратили у бригаду.

[575] Бригада је из Београда кренула на сремски фронт из овог распореда: штаб бригаде из Палмотићеве улице, пратећа чета из Студентског дома, 1. батаљон из Ђушине улице, 2. батаљон са Звездаре, 3. батаљон из основне школе у Улици цара Душана,. 4. батаљон из основне школе код Ботаничке баште, а бригадна болница из Улице Иве Лоле Рибара.

У Београду су за кратко време у 21. српској бригади завршено кадровске промене, започете почетком октобра у Љигу. Из бригаде је отишао део старешина у Главни штаб Србије, у јеЈдинице 1. пролетерског корпуса, на рад у Београд и у друге градове Србије. У команде чета, штабова батаљона и штаб бригаде дошао је већи број искусних старешина из пролетерских бригада 1. пролетерског корпуса. Цромењено је више од половине чланова штаба бригаде и штабова батаљона и око половина кадра у командама чета, тако да је остало мало старешина који су у њој били у септембру, када је ослобођена Шумадија. Њени борци били су омладинци — добровољци од којих је половина ступила у бригаду после ослобођења Шумадије. Новодошле искусне старешине, борци, углавном •неискусни, требало је да се упознају и саживе као колектив тек у наредним борбама. Осведочене храбре и искусне старе!пине дошле су да ојачају једну нову и сразмерно младу бригаду, да подигну њену борбену готовост и припреме је за ратовање на сремском фронту, чије ће особености борбе и за њих бити већа новина него што су преггпостављали. Али, тако нагло извршене радикалне промене кадра имале су и негативних последица, што ће се показати у борбама на сремском фронту.[570]

Иако провођење овако крупних радикалних кадровских промена подразумева јасну оријентацију да са бригада што пре и што боље оспособи за борбена дејства, чињеница је да је и после тога у штабу 5. дивизије вођена дискусија да се 21. српска бригада расформира а њеним људством попуне остале бригаде у дивизији. Командни састав бригаде био је одлучно против тога.[577]

У припремама за одлазак на сремски фронт читава 5. дивизија је реорганизована: са брдске она је прешла на пољску формацију (Ојрганизацију и наоружање јединица) и добила је ново совјетско наоружање. Наређење о томе упутио је штаб 1. пролетерског корпуса штабу дивизије почетком новембра. Штаб дивизије у наређењу од 5. октобра 1944. у погледу пре/оружања дивизијске артиљерије, поред осталог, пише:

„Наше пешадијске бригаде (за сада сем 21. бригаде) имаће у свом саставу по једну батерију 45 мм . . ."

Према том наређењу у сваки штаб бригаде долазе по два совјетска официра, инструктора и саветника за артиљерију, који ће

[578] На дужности у бригаду тада су дошли: командант бригаде Љубомир Јајчанин Бели, начелник штаба Миливоје Јаковљевић, руководилац СКОЈ-а Зора Данити Луна, командант 1. батаљона Гојко Скакић, политички комесар 3. батаљона Миодраг Вуковић (Миле Сељак), командант 4. батаљона Гојко Ин>ац, заменик политичког комесара батаљона Дарко Раичевић, а по сећању Родић Петра Пепе, и командант 2. батаљона Милорад Поповић и ДРуги.

[577] Политички комесар бригаде Јован Роган и његов заменик Љубомир Роглић интервенисали су против таквих намера код члана Врховног штаба Александра Ранковића, који је после њиховог одбразложења саопштио политичком комесару 1. пролетерског корпуса да од „расформирања 21. српске бригаде нема ништа".

из штабова пређи у батерије кад се оне формирају. Дивизијска артиљерија је знатно повећана, тако да је имала тешки артиљеријски дивизион, противтенухшски дивизион, противавионски дивизион и артиљеријску бригаду;[578])

Формиране су и јединице других родова војске: у дивизији инже|њеријски батаљон и батаљон за везу, а у бригадама инжињеријске чете и чете за везу, ојачани су и обавештајно-извиђачки органи и органи за снабдевање и санитетско збрињавање.

Штаб 21. српске бригаде доставио је 19-.ок1обра^1044^_наређење батаљонима у коме пиШе да се формирају: чета за везу, цротивколски вод, ,,који ће израсти у противколску чету", пратећи водови у батаљонима, „који ће~дарасти у пратеће чете", и одсек за наоружање при штабу бригаде^?^'

У 21. српској бригади уведена је комора са запрежним колима. Имала је трупни део (провијант) и борбени (за превоз оружја и мунЗције). Чете-су имале по четвора запрежна кола (троја за превоз борбених средстава и једна за кухињу). За време марша четна кола кретала су се у батаљонској комори, а када се батаљон кретао у саставу бригаде у посебном ешелону — бригадној комори. Укупно је бригада имала 139 запрежних кола.

У Београду је 5. дивизија заменила дотадашње наоружање совјетским: до поласка на сремски фронт борци и старешине су обучавани да рукују новим оружјем. Једино је 21. српска бригада све до поласка на сремски фронт само делимично наоружана совјетским наоружањем. Добила је противтенковске пушке и топове, минобацаче и аутомате, а задржала је остало раније наоружање.

Штаб дивизије организовао је у Београду више стручних војних и политичких курсева. На њима су се командири водова и чета и команданти батаљона обучавали у командовању јединицама и примени новог наоружања у борби, а политички комесари су стицали нова теоретска знања потребна за практичан политички рад на по-

[578] Архив ВИИ, К-782, Ф-2, рег. бр. 2. Јачина артиљеријских јединица била је: тешки дивизион — две батерије 76 мм (М-3), 8 топова и батерија хаубица 122 мм, 4 хаубице; противколски дивизион — три батерије 45 мм, 18 топова; противавионски дивизион — три батерије 25 мм, 12 топова, и артиљеријска бригада: дивизион 45 мм — три батерије, 12 топова; дивизион 76 мм — три батерије, 12 топова и дивизион тешких бацача 120 мм — три батерије 12 минобацача. У свакој бригади је формирана противколска батерија 45 мм од 4 топа. Са таквом батеријом на сремски фронт је изашла и 21. српска бригада. Поред тога свака бригада је добила око 20 минобацача 82 мм.

[579] У, команди чете за везу били су: командир Миливоје Вићентијевић, његов заменик Душан Ђуровић, политички комесар Миодраг Вуковић, његов заменик Бранка Дугалић, економ Драгомир Спасојевић. ^Чета је имала извиђачки, минерски и вод за везу.

Противколски вод је формиран при штабу бригаде, а у његов састав су ушли противколски топ из 1. батаљона и „цон бул" из 2. батаљона.

Пратећи водови батаљона имали су митраљезе и минобацаче, који су до тада били у батаљонима.

За руковаоца одсека наоружања постављен је Момчило Тасић.

До поласка на сремски фронт, 30. новембра, сви наведени водови прерасли су у чете (батерије).

дизању свести и борбаног морала јединица. За разне специјалности борци и старешине су оспособљавани на санитетским, радио-телеграфским, инжињеријским, артиљеријским и другим курсевима. Кроз те курсеве прошло је око 150 бораца и старешина 21. српске бригаде. У њу се после месец и по дана обуке на официрском курсу при штабу 1. пролетерског корпуса у Ваљеву, вратило 5 старешина који су распоређени у команде чета.

И штаб 21. српске бригаде је такође интензивно радио на обуци бораца^јединица и штабова. Са штабовима батаљона одржано је саве|товање на коме је анализиран њихов рад у борбама за ослобођење Београда. При штабу бригаде јв одржано неколико курсева за командире одељења и водова. Поред тога, јединице су свакодневно изводиле обуку. Одржане су и партијске конференције бригаде и батаљона, а после њих и састанци основних организација КПЈ и актива СКОЈ-а у четама. Уопште јединице бригаде су организационо учвршћене и подигнута је њихова_ борбена готовост.

Ипак, време је било исувише кратко да се постигне потребан степен припремљености јединица за тепЈке борбе које су предстојале у Срему, у сасвим новим и много тежим условима. Старешине и борци понесени успесима при ослобођењу Београда, где нису имали тежих искушења, нису схватили сву тежину преласка са борбе на брдском земљишту Шумадије на борбу у равном Срему, особености и тежину фронталне борбе, пробијања непријатељских утврђених положаја, важност укопавања, сложеност и тежину савлађивања минских поља и других препрдка, итд. Тек када су се са свим тим суочили на сремском фронту, могли су да сагледају шта су и колико у обуци успешно савладали, а шта су пропустили.

Поред гарнизонских обавеза и извођења интвнзивне обуке, 21. српска бригада је у Београду посветила велику пажњу културно-просветном и забавном животу бораца. Многи борци су први пут гледали филмове, позоришне представв, присуствовали приредбама и разним другим културним манифестацијама. Тако су поред великих обавеза и напора, у том кратком предаху осетили и плодовд слободе за коју су се борили.

Крајем новембра 1944. године, 5. дивизија је добила наређењв за одлазак на сремски фронт. У њеном саставу је тада било око 10.500 бораца, од чега око 1.800 у 21. српској бригади.

ИЗЛАЗАК НА СРЕМСКИ ФРОНТ

Непосредне припреме за излазак 5. дивизије на сремски фронт почеле су 28. новембра. Сутрадан у 17 часова штаб дивизије издао је о томе заповест у којој је писало да се предњи крај непријатељске одбране пружа линијом: Дунав—Божино брдо (триг. 132)—Клисина—Чалинац—к. 268—к. 137—Брдевик—Мочило—Марићев млин—Комориште—Мартинци—река Сава, и да је задатак дивизије да се пребаци у рејон Лежимира, Манђелоса, Чалме и Старог Дивоша,

где ће преузети положај 6. пролетерске дивизије и учествовати у општем нападу на непријатеља 3. децембра 1944. године.[580]

Јединице дивизије! извршиле су покрете у време и на начин како је то заповешћу наређено. Кретале су се по облачном и хладном времену, неометане од непријатељске авијације, и 2. деце/мбра стигле у рејоне непосредно иза фронта, односно линије којом се он тада протезао.

За немачку команду Југоистока подручје. Срема имало је оператЈГОно-стратегитски значај из више разлога. На њему су прихваћене немачке јединице из Бачке, Баната и Шумадије, а после губитка Београда и део групе армија „Е" из Грчке; фронт у Срему се налазио између мађапске гранипе и реке Саве: његовом стабилношћу Немци су држали под контролом два своја последња савезника, Мађарску и Павелићеву Независну Државу Хрватску: држањем овог фронта Немци су онемогућавали пловидбу Дунавом и отежавали снабдевање јединица Првене армиТе~ испред Будимпеште, штитили важн(| раскрснице у позадини, затварали најкраће комуникације на правцу Београд—Загреб и све правце који из Босне воде у Срем и Славонију. Дунав и Сава, две велике водене препреке на његовим боковима, уз више малих попречних регаица, местимичних баруштина, незнатних узвишења и коса, већих и мањих насељених места, омогућили су Немцима релативно повољан избор положаја, лако, брзо и добро утврђивање, запречавање праваца, добру организацију ватреног система и благовременост припрема за одбрану и утврђиванЈе.

Оперативно-стратегијска намена наметнула је Немцима да сремски фјЗрнт, саизразито дефанзивно-одбрамбеном улогом, добро утврде""у пољској фортификацији ТГда га упорно бране. Његово утврђивање почело]е]ош 24. саптембра Ј1944. и на њему су биле ангажоване: инжињеријске "Јединице немачке 2. оклопне армије, фолксдојчери и цивилно становништво са тог и околног подручја. За одбрану је припремљена просторија између Саве на југу и Дунава на севејру, ширине 55 км; и линија: на истоку, Дунав—Крушедол—Путинци—Добринци—река Сава и — на западу — Вуковар—Винковци—Брчко, дубине 95 км. На том простору између Дунава и Саве

[580] **Архив ВИИ. К-782, Ф-2, рег. бр. 13. Бригаде су 30. новембра кренуле из Београда по овим задацима: 10. крајишка, да 29/30. новембра преузме гарнизонску службу у Београду, предаје 1. децембра 6. пролетерској дивизији и пребаци се за 1. крајишком бригадом; 4. крајишка да из Земуна крене у 7 часова правцем Батајница—Угриновци, преноћи у Прхову и Пећинцима, наредне ноћи у Радинцима и 2. децембра прими положај у Чалми; 1. крајишка да крене у 6 часова преко Батајнице и преноћи у Старој Пазови, а наредне ноћи у Руми и 2. децембра избије у Стари Дивош и преузме положаје; 21. српска да крене у 18 часова преко Земуна и Батајнице, преноћи у Новој Пазови. а наредне ноћи у Жарковцу и Путинцима и 2/3. децембра у Лежимиру; артиљеријска бригада да крене у 8 часова преко Земуна и Угриноваца, преноћи у Шимановцима и сутрадан се пребаци у Вогањ, где ће 2. децембра добити задатак; тешки и противавионски дивизион да крену у 12 часова преко Земуна, Шимановаца и Пећинаца, а преноће у Добринцима, где ће 1. децембра добити задатак и штаб дивизије ће прву ноћ преноћити у Старој Пазови, а наредну у Руми.**

изграђено је 7 линија (положаја) по дубини, чији је основни задатак био да зауставе продор НОВЈ на запад, у правцу Загреба.[581]

Тежиште одбране на сремском фронту Немци су имали на положајима, пете, шесте и седме линије. Њих су најбоље утврдили и најупбрније бранили.

Сремски фронт је успостављен после ослобођења Београда и продора снага НОВЈ и Црвене армије у Срем. У 11 часова 20. октобра, преко савског моста пребацили су се 13. пролетерска и 22. српска бригада 6. пролетејрске дивизије и два пука 73. гардијске дивизије Црвене армије. Они су 22. октобра ослободили Земун и продужили дејства ка Новој Пазови. Већ 22. и 23. октобра 12. ударни корпус, са 19. дивизијом Црвене армије, форсирао је Саву, од Обреновца до Умке, и продро ка северу. У Пазови се састао са 6. дивизијом, а ка западу је продирао у правцу Јарка.

Немци су до тада, _од јединица које су се повлачиле, у Руми формирали дивизију^Бехтар', јачине око 15.000 војника. Она је цредњим деловима посела "прву" — „Браун линију", — главнином другу — „Золену линију" — и резервом трећу — ,,Жуту линију". Немачке снаге које су пристизале ојачавале су те положаје. Када је 12. ударни корпус НОВЈ 24. октобра 1944. избио испред „Браун » линије" (Путинци—Добринци) и „Зелене линије" испред Јарка, успостављен је срамски фронт, најкрвавији фронт у народноослободилачком рату 1941—1945. године у Југославији.

После дугих и тешких борби, напада и противнапада, уз обостране велике губитке, освајана је једна по једна немачка линија одбране. Рума је ослобођена 27. октобра, а са њом су освојене „Браун" и „Зе|лена линија". Одмах су настављене жестоке борбе за „Жуту линију", која је пала када је ослобођена Сремска Митровица, 1. новембра 1944. Тада је на правцу Сремска Митровица— —Лаћарак—Кузмин—Шид уведена у напад "21. дивизија. Она је избила на Генерални канал, где је заустављена. После тешких и крва-

[681] Прва, Браун-линија, протезала се правцем: Дунав—Крушедол—Шатринци—Путинци—Добринци—Сава; изграђена је на брзину, у групном систему, са одвојеним чворовима одбране, мале дубине и није била завршена; друга, Зелена-линија, правцем: Дунав—поток Кудош—Ириг—Рума—Јарак— —Сава: изграђена је у потпунијем групном систему са тежиштем на одсеку Рума—Јарак; трећа, Жу1:а-линија, правцем: Дунав—Петроварадин—Сремска Каменица—Јазак—Бешеново—Велики Радинци—Сремска Митровица—Сава, изграђена такође у групном систему утврђивања, са тежиштем у рејону Сремске Митровице; четврта, Црна-линија, правцем Дунав—Нештин—Ђипша— —Дивош—Чалма—Манђелоски поток—Лаћарак—Сава, била је најсолидније утврђена, са тежиштем на одсеку Лаћарак—Чалма; пета, Црвена-линија, правцем: Дунав—Илок—Љуба—Ердевик—Мартинци—река Сава (ушће Дрине), била је изузетно важна и имала тежиште на Ердевику (на њој је 10. новембра 1944. заустављена офанзива 1. пролетерског и 12. ударног корпуса); шеста, Нибелуншка-линија, правцем: Дунав—Мохово—река Сава је била најбоље утврђена, једина са положајима у два реда повезаним преградним положајима са тежиштем између Адашеваца и Дунава, и седма, Зелена-линија, правцем: Дунав—Сотин—Берк—Оролик—Оток—Врбања—Дреновци—Рођеновци— —река Сава, последња и добро утврђена линија са које су Немци бранили железничку пругу Брчко—Винковци.

вих борби Немци су 5. нове|мбра били присиљени да се повуку на пету, „Црвену линију". Крваве и тешке борбе су настављене, али се фронт унеколико стабилизовао. У непооредном додиру са непријатељем тада су биле 6, 16. и 21. дивизија, а у другом ешелону 11. и 36. дивизија. У састав 21. дивизије 8. новембра ушла је 31. српска бригада.

Услед сталних киша, великог блата и хладноће, обостраних великих губитака и замора јединица, борбе су почеле да јењавају. Настављени су демонстративни напади, извиђачке и локалне акције.

После пребацивања 12. ударног корпуса (16. и 36. дивизије) са сремског фронта у рејон Сомбора, 9/10. новембра, непосредну ко- < манду над целим сремским фронтом преузео је 11. новембра штаб /7 1. пролетерског корпуса. Он је тада имао око 20.000 бораца што је, са наоружањем којим је располагао, било недовољно за прелазак у офанзиву.

Немци су командовање оремским фронтом поверили^ 12. новембра корпусној групи „Киблер", коју су сачињавали: јужно од Саве 1. брдска и 117. дивизија, попуњене после повлачења од Београда, а у Срему 118. ловачка дивизија и дивизија „Штефан" и јаке полицијске и усташко-домобранске снаге. Задатак корпусне групе био је да по сваку цену брави пету — „Црвену линију".

До тада је на леву обалу Дунава, наспрам Барање, стигао 75, а нешто касније и 64. стрељачки корпус Црвене армије и 12. ударни корпус НОВЈ (16, 36. и 51. дивизија). Десант на десну обалу Дунава и борба за Батински мостобран почели су 10. новембра. Немци су део снага из Срема, где нису очекивали офанзиву, пребацили у Барању.

На сремском фронту јединице су се укопале, а фронт се стабилизовао. Немци су посели уздигнутије и оцедито земљиште, до којег подземне воде нису допирале. У мало дубље ископане ровове и склоништа продирала је подземна вода. Време је било хладно, одећа и обућа бораца увек мокра, а обољења од прехлада и промрзавања честа. Непријатељ је своја утврђења поставио између природних препрека, положаје ојачао жичаним препр(екама и минским пољима и добро организовао систем ватре и службу осматрања и обавештавања.

Борба за Батински мостобран завршена је 29. новембра. Јединице Црвене армије и НОВЈ ослободиле су југословенски део Барање. За све то време, 6. и 10. корпус НОВЈ водили су борбе против непријатеља иза сремског фронта, у нецријатељској позадини.

За време затишја на сремском фронту припромана је нова « офанзива. Одлуку о њој донели су у Београду врховни командант НОВЈ маршал Јосип Бррз" Тито и Црвене армије маршал Толбухин. Основна замисао је била да 1. 'пролетерски корпус изврши фронт —Шид—Винковци—Ђаково—Нашице, а 68. стрељачки корпус и Дунавска речна ратна флотила Црвене армије правцем: Илок—Сотин—Вуковар—Осијек. Предвиђено је да у нападу садејствују 12.

ударни корпус (16, 36. и 51. дивизија) НОВЈ форсирањем реке Драве код Осијека, а 6. и 10. корпус дејствима у позадини непријатеља иза сремског фронта.

После доношења одлуке о настављању офанзиве, на сремски фронт је, крајем новембра, из рејона Чачка пребаче/н 68. стрељачки корпус Црвене армије, а 30. новембра је из Београда кренула тамо и 5. дивизија НОВЈ. Јединице у непосредном додиру са непријатељем појачалч су извиђачку делатност. Ипак, до почетка офанзиве није уочено да је пета — „Црвена линија" била боље утврђена од претходне четири, што значи да су прикупљени подаци о непријатељу били недовољни и непотпуни.

Штаб 1. пролетфског корпуса издао је 1. децембра заповест за офанзиву. Предвиђено је да напад почне 3. децембра артиљеријском припремом у трајању од 8 до 10 часова, а пешадија да изврши јуриш у 10 часова.

Корпуси су до 2. децембра 1944. заузели овакав распоред:

— 1. пролетерски, на левом крилу, имао је у првом ешемону 1. пролетерску, 11. и 21. дивизију, а у другом 5. дивизију, и

— 68. стрељачки корпус Црвене армије, на десном крилу, имао је у првом ешелону 52. а у другом 223. дивизију.

НАПАД НА СРЕМСКЕ ЛАЗЕ

Из Београда је на сремски фронт кренула 21. српска бригада 30. новомбра ујутру, а не у 18 часова, како је заповешћу штаба 5. дивизије било наређено. Борци су то поздравили са радошћу и поносом, јер свакодневна једнолична гарнизонска служба није била оно ради чега су добровољно ступили у бригаду. После 25 км марша бригада је стигла у полупразну Нову Пазову (из које су побегли немачки фолксдојчери) и преноћила, а сутрадан, 1. децембра, наставила покрет по магли, хладном времону и раскаљаним сремским путевима преко Старе Пазове до Путинаца. Наредног дана, 2. децембра, бригада се пребацила у Вогањ, где је остала до 5. децембра увече.

Остале јединице 5. дивизије биле су 3. децембра: 1. крајишка бригада у Сремској Митровици, 4. крајишка у Стејановцима, 10. крајишка у Руми, артиљеријска бригада и тешки и противавионски дивизион испред Ердевика, а штаб дивизије у Сремској Митровици.[582]

Штаб 1. пролетерског корпуса издао је 1. децембра заповест за офанзиву, у којој је задатак корпуса овако одређен: „Да пробије и уништи непријатељску одбрану у Срему и избије на линију: Шама Д—Винковци—Осијек, споји се са јединицама VI корпуса и продужи даље продирање према Загребу. .." Деоно, правцем Винков-

[582] **Архив ВИИ, К-782, Ф-2, рег. бр. 16.**

ци—Осијек, нападао је 68. стрељачки корпус Црване армије, а лево, ка Брчком, 28. дивизија НОВЈ. Распоред дивизија 1. пролетерског корпуса био је: на десном крилу 1. пролетерска, у центру 11, а на левом ирилу 21. дивизија. У резерви штаба корпуса, на простору Сремска Митровица—Велики Радинци—Рума, налазила се 5. дивизија. Њен задатак је био да св креће за првим ешелоном ка Винковцима и буде спремна да ступи у борбу за његово ослобођење, са источне и јужне стране.[583]

Пета — „Црвена линија" — до тада најутврђенија на сремском фронту протезала се предњим крајем од Дунава, преко Илока, Ердевика, Бингуле, потока Баркута, Шидине и Мартинаца до реке Саве. Испред ње је било много више препрека од бодљикаве жице и минских поља него испред до тада освојених линија и била је поседнута јачим непријатељским снагама. Насељеиа места на њеном предњем крају — Мартинце, Кузмин, Бингулу, Ердевик, Љубу и Илок — Немци су претворили у утврђена упоришта. Линију су браниле немачка 264. и 118. дивизија, два пука домобрана и два батаљона усташа.

У 10 часова 3. децембра, после двочасовне а.ртиљеријске| припреме, почео је — на фронту широком око 30 КМ — јуриш 1. пролетерског корпуса на пету — „Црвену линију". Цео дан се водила жестока борба, са променљивом срећом. Углавном се остало на истим положајима. Нелпто дубље у непријатељску одбрану продрла је једино 8. црногорска бригада 1. пролетерске дивизије у рејону Љубе. У овај продор убачена је 1. пролетерска бригада да би га проширила. Тога дана изгинуло је и рањено од ватре и противпешадијских мина, много бораца из свих бригада и дивизија.

Око поноћи 3/4. децембра, мешовити југословенско-совјетски одред (305. самостални батаљон морнаричке пешадије, Дунавска речна ратна флотила и 3. војвођанска бригада) извршио је десант на десну обалу Дунава, код Опатовца, у позадину непријатељске одбране. Нападом десанта са мостобрана и онага са фронта, до 14 часова освојен је на северу Илок, а у исто време у ценгру је заузето непријатељско упориште Ердевик. Одмах затим команда немачке групе армија „Е" одобрила је повлачење својим јединицама на шесту — „Нибелуншку линију", с тим да се она „брани по сваку цену".

Према наређењу штаба 1. пролетерског корпуса, све јединице су 5. децембра почеле да гоне непријатеља, који се повлачио, и нанеле му велиКе губитке. Тог дана ослобођен је Шид, непријатељско упориште у цејнтру „Нибелуншке линије", који је непријатељ успео само половично да поседне; на северу је заузет Опатовац, а на југу Илинци и Товарник, чиме је та линија озбиљно угрожена.

Да би спречила пробој „Нибелуншке линије", команда Југоистока је 5. децембра у 17.35 часова депвшом упозорила генерала Киблера да се „Нибелуншка линија" мора безусловно држати и да „повлачење на „Зелену линију" уопшИе не долази у обзир". Истовремено је убрзала пребацивање 34. намачког армијског корпуса од

[583] ***Зборник,*** **том I, књ. 10, док. бр. 99.**

Бијељине, ради њеног ојачавања. Али, све узалуд. Непријатељ није успео да задржи 1. пролетерски корпус, већ се под његовим притиском повукао око 40 км на запад и посео седму, „Зелену линију", која се протезала правцем: Дунав—Сотин—Берак—Оролик—Комлетинци—Оток—Сава.

Пре подне 5. децембра, 5. дивизија је добила наређење да се припреми за убацивање у борбу са линије Оролик—Оток и продужи напад у правцу Винковаца. Дивизија је тада била овако распоређеиа: штаб дивизије, 1. крајишка и два батаљона 4. крајишке бригаде у Сремској Митровици, два батаљона 4. крајишке у Лаћарку, 10. крајишка у Руми и 21. орпска бригада у Вогњу. Тог дана је завршено формирање ижињеријског батаљона дивизије.

ТТТаб дивизије је 5. децембра у 16 часова саопштио да је 1. пролетерски корпус достигао линију Шид—Товарник, а да је дивизија, као корпусна резерва, добила задатак да достигне[1] простор Сремска Митровица—Лаћарак—Мартинци. Бригадама је наредио да поседну: 1. крајишка Мартинце, 4. крајишка Лаћарак, 21. српска, 10. крајишка и штаб дивизије Сремску Митровицу.[584]

У Вогњу је 21. српску бригаду 3. децембра (недеља) посетила већа група омладинаца и омладинки из Руме и околних села. Са борцима бригаде провеша је неколико часова у разговорима и весељу, а примљена је и у штабу бригаде. Тог дана је у Вогњу одржан митинг коме је присуствовао велики број мештана и сељака из околних села.

Увече 5. децембра, 21. српска бригада је кренула из Вогња, до подне 6. децембра стигла у Сремску Митровицу, а после подне наставила покрет правцем: Лаћарак—Мартинци—Кузмин. После 40 км марша по ноћи је стигла у Кукујевце, где су 6/7. децембра преноћили. Поред пута су се видели свежи трагови тек завршене борбе, много лешева погинулих људи и стоке, уништена и оштећена техника. Мартинци су били јако разрушени, што је сведочило о жестини борбе вођене у селу. Бригада се кретала ка западу, одакле се све јасније чула паљба топова и ватра осталог наоружања.

Дивизија је 7. децембра осванула са бригадама у овом распореду: 1. крајишка у Бачинцима, 4. крајишка у Лаћарку, 10. крајишка у Кузмину, 21. српска у Кукујевцима, Артиљеријска бригада и тешки дивизион у Шиду.

Седмог децембра је 1. крајишка бригада истурена у Беркасово, а 21. српска у Гибарац, око 10 км ближе фронту, где су преноћиле 7/8. децембра. Тог дана су заузета два последња непријатељска упоришта на „Нибелуншкој линији" — Товарник и Ловас — а јединице 1. пролетерског корпуса наставиле су офанзиву и избиле пред седму — „Зелену линију": Дунав—Сотин—Берк—Оролик——Оток—река Сава.

[584] **Архив ВИИ, К-782, Ф-2, рег. бр. 18. Артиљеријска бригада налазила се у рејону Бингуле—Зубача, одакле је подржавала напад 11. дивизије. (Зборник, том I, књ. 10, док. бр. 113).**

Истог дана, између 1. пролетерске и 21. дивизије убачена је 11. дивизија у напад правцем: Иванци—Ђелетовци—Привлака. Она је после тешких борби избила увече на линију Ђелетовци—Нијемци Лево од ње, 5. српска бригада 21. дивизије ослободила је рано ујутру Оток, али су је Немци снажним противнападом и уз велике губитке одбацили назад, у правцу Комлетинаца.

Немци су настојали да по сваку цену зауставе офанзиву 1. пролетерског корпуса. Командант групе армија „Е" наредио је 7. децембра корпусној групи „Киблер" да се најстроже сузбије свака помисао на даље повлачење, јер:

„Према садашњој ситуацији одлучујући значај лежи у отклањању угрожавања железничке пруге Брчко—Винковци и чишћењу пута Оток—Комлетинци—Оролик. Доцнији циљ: борбом да се поврати „Нибелуншка линија". У том циљу биће што пре повучени и стављени на располагање: борбена група „Даунер" и делови 11. ваздухопловне пољске дивизије, који буду стигли".[585]

Та одлука немачке команде има битан значај за разумевање каснијих борбених дејстава 5. и 21. дивизије, у чијем се саставу борила и 21. српска бригада.

Ноћу 7/8. децембра, комбиновани Југословенско-совјетски одред (5. бригада 36. дивизије НОВЈ, два батаљона и Дунавска речна ратна флотила Црвене црмије) извршио је нови десант на десну обалу Дунава, иза „Зелене линије" и створио вуковарски мостобран. Немци су за његово поновно заузимање ангажовали последње резерве, али снаге са „Зелене линије" нису повлачили. После два дана и три ноћи тешких борби, уз обостране велике губитке, десант је ноћу 9/10. децембра евакуисан на леву обалу Дунава.

Немци су 8. децембра зауставили на „Зеленој линији" офанзиву 1. пролетерског корпуса, чије су дивизије биле' у овом распореду: 1. пролетерска испред Берака, 11. испред Оролика и 21. испред Отока. Тог дана је 12. бригада 11. дивизије нападала Оролик и Славковце, али ју је непријатељ одбацио на полазне положаје. Њу је 9. децембра увече на тим положајима сменила 1. крајишка бригада 5. дивизије.

Следећи бећи објекат напада 1. пролетерског корпуса били су Винковци. Замисао је била да дивизије овако нападају: 1. пролетерска са севера, 11. да се пробије правцем: Привлака—Церна——Иваново и нападне са запада, а 5. дивизија да напада са истока и југа.

У 23.15 часова 8. децембра штаб 5. дивизије издао је заповест за напад (10. децембра) на Славковце, Старе и Нове Јанковце, с тим да се после њиховог заузимања продужи са нападом на Винковце, о чему је требало да се изда посебна заповест. Предњи крај непријатељске одбране пружао се линијом: Вуковар—Славковци—

[585] **Пајевић, Узелац, Целебић, Сремски фронт 1944—1945, Београд 1979, стр. 114.**

—Оток. Са тих положаја непријатељ је бранио и Винковце. Задатак 5. дивизије, ојачане артиљеријским пуком и уровским батаљоном (јединица за нападе на утврђене рејоне) Црвене армије, био је да напада између 1. проле^терск^е и 11. дивизије, заузме чворове непријатељске одбране Славковце, Старе и Нове Јанковце и продужи напад на Винковце, делом снага са истока, правцем Мирковци——Винковци, а делом с југа, правцем Роковци—Винковци. Одређено је да артиљеријска припрема траје од 7 до 8 часова ујутру, а напад пешадије да почне у 8 часова. У вези с тим бригадама су дати задаци.[586]

Бригаде су после 20 до 25 км марША стигле пред предњи крај непријатељске одбране испред Славковаца. Предвече 9. децембра 1. крајишка је сменила 12. бригаду 11 дивизије и напала с југа Оролик и Славковце, продрла до железничке пруге, али је ту заустављена и противнападом одбачена на полазни положај.[587]

Артиљеријска бригада посела је положај у рејону Ђелетовци——Алмош (шума)—Шидски Бановци да са њих подржава напад 1. крајишке бригаде; тешки дивизион положаје у рејону Ђелетовци да подржава напад 21. -српске бригаде; противавионски дивизион био је у рдјону Шидских Бановаца, а придати артиљеријски пук на положајима у рејону Дубрава—Остоји—Ђелетовци. Ноћу 9/10. децембра 5. дивизија је заноћила са 21. српском бригадом у Ђелетовцима, 4. крајишком у Илачи и 10. крајишком у Товарнику.[588]

Према извештају штаба 21. српске бригаде од 13. децембра 1944. године у 16 часова, бригада је нападала на помоћном правцу дивизије, као „бочна заштита" снага на главном правцу; требало јо и да заузме непријатељско упориште Сремске Лазе. У вези с тим батаљонима су дати ови задаци: 1. батаљону да напада (на левом крилу) ка Старим Јанковцима, пресече пругу и цесту и обезбеди леви бок бригаде; 2. и 3. батаљону да заузму Сремске Лазе, после чега 1. и 2. батаљон продужавају напад ка Старим Јанковцима, а 3. ка Славковцима, где садејствује са 1. нрајишком у њиховом заузимању. У нападу на Сремске Лазе и касније предвиђено је да

[588] Архив ВИИ, К-782, Ф-2, рег. бр. 19—1. Задаци бригада били су: 1. крајишка да крене у 3 часа из Шида и у зору 10. децембра нападне Славковце и продужи напад правцем Стари Јанковци—Мирковци—Винковци; 21. српска да крене у 6 часова из Гибарца, напада на Сремске Лазе и садејствује у нападу на Славковце. Нове Јанковце и Мирковце; 4. крајишка да крене у 8 часова из Адашеваца, налази се у резерви до заузимања Славковаца, уводи се у напад на Нове Јанковце и продужава напад на Винковце. преко Роковаца; 10. крајишка да крене у 9 часова из Шида, а уводи се у напад и дејетвује са 4. крајишком; артиљеријска бригада и тешки дивизион крећу за 1. крајишком и 21. српском бригадом и подржавају њихове нападе; противавионски дивизион штити зону напада 1. крајишке и 21. српске бригаде и штаб дивизије у рејону Оролика. Време покрета је касније нешто измењено.

[887] Архив ВИИ, К-782А, Ф-4, рег. бр. 8.

[588] *Зборник,* том I, књ. 10, док. бр. 144. Према оперативном дневнику штаба 1. пролетерског корпуса, 21. српска бригада је преноћила у Винковачким Бановцима.

пратећа оруђа и батерија калибра 45 мм дејствују из стрељачког строја првог ешелона, а 4. батаљон се налазио у резерви.[589]

Бригаде 5. дивизије освануле су 10. децембра на овим положајима: 1. крајишка на десном крилу, у рејону Оролика, на главном правцу напада: Славковци—Стари Јанковци—Мирковци; 21. српска на леЈвом крилу, на левој обали канала Савчине, на помоћном правцу напада: Сремске Лазе—Стари Јанковци, између пруге на северу и реке Босута на југу. У другом ешелону налазиле су се 4. и 10. крајишка бригада.

Почетак напада био је одложен за неколико часова. Артиљеријска припрема трајала је од 14 до 15 часова (уместо од 7 до 8 часова, како је првобитно било планирано). За време њеног трајања 1. крајишка и 21. српска бригада пребациле су се на јуришне положаје. По киши и ветру 21. српска бригада је између Оролика и реке Босута прегазила канал Савчину, дубок око 1 до 1,5 м, и задржала се у висини пута Оролик—Комлетинци, где је почела да се укопава. Непријатељ је открио њен покрет и отворио артиљеријску ватру, али је гађао врло непрецизно.

У 15 часова артиљерија је пренела ватру у дубину непријатељског положаја, а 1. крајишка и 21. српска бригада извршиле су јуриш на предњи крај непријатељске одбране. Јуриш батаљона 21. српске бригаде подржаван је ватром сопствених минобацача, а напад на Сремске Лазе ватром батерије топова калибра 45 мм из стрељачког строја и тешког дивизиона из рејона Ђелетоваца. Напад 21. српске бригаде непријатељ је дочекао јаком минобацачком и артиљеријском ватром и ватром пешадијског наоружања. Упркос томе, 1. батаљон је избио на железничку пругу, а 2. и 3. батаљон су одбацили непријатеља на цесту Славковци—Стари Јанковци и напали на Сремске Лазе. Комуникације између Оролика и Винковаца биле су пресечене. Тада је непријатељ убацивањем нових снага (3 тенка и нешто пешадије) и уз појачану подршку артиљерије успео да заустави напад бригаде. Слично је било и код 1. крајишке бригаде. Она је заузела два реда непријатељских ровова, али је затим заустављена испред Славковаца. Обв бригаде су са достигнутих линија, нешто касније, снажним противнападом непријатеља одбачене на полазне положаје. Штаб 5. дивизије је 10. децембра депешом известио штаб 1. пролетерског корпуса:

„Борбе се воде код Оролика и Славковаца. Увели смо две бригаде за бочно дејство са југа на оба села".

Непријатељ је открио повлачење 21. српске бригаде и засуо је јаком артиљеријском и минобацачком ватром, нарочито при прелазу канала Савчине. На самој обали једна граната је разбила запрежна кола, из којих је 5 пушкомитраљеза (3 „шарца" и 2 збројовке) пало у воду.

[589] **Архив ВИИ, К-782А, Ф-4, рег. бр. 7.**

У нападу на Сремске ЈГазе из 21. српска бригаде погинуло је 7, а рањено 30 бораца. Пошто им је пружена прва помоћ рањеници су пребачени у дивизијску болницу. Један вод од 26 бораца, упућен је да успостави везу „са јединицама дивизије", али се није вратио у бригаду. Од нецријатељске, ватре настрадало је и 17 коња. Губици непријатеља нису познати.

У току напада и приликом повлачења време је било лоше: падала је киша и дувао је јак ветар, а земљиште је било тако блатњаво да су се борци врло тешко кретали. Уз то су два пута газили канал Савчину, између Оролика и Босута, а вода им је. оба пута долазила до груди.[590]

Штаб 1. пролетерског корпуса известио је депешом 10. децембра Врховни штаб НОВ и ПОЈ:

„Непријатељ по сваку цену брани линију: Сотин—станица Грабово—Оролик—Оток. Има јака утврђења и густа минска поља дуж мочваре. Железничку пругу Винковци—Брчко држи ради извлачења снага из Босме. Према подацима, две дивизије су у покрету пдеко *Брчког и Отока, чело им стигло у Бинковце. Босутске шуме поплављене су и непроходне. Задњих дана имали смо осетне губитке".*[591]

У 21. СРПСКОЈ ДИВИЗИЈИ

У 5 часова 11. децембра, 5. дивизија се повукла на простор Ђелетовци—Нијамци—Шидски Бановци, а 4. крајишка је сменила 21. српску бригаду у првом ешелону. Обезбеђење дивизије посело је западне ивице шума Брадарице (батаљон 4. крајишке) и Алмаша (батаљон 1. крајишке), а јединице дивизије су биле распоређене: 1. и 4. крајишка бригада у Ђелетовцима, 21. српска у Нијемцима, Артиљеријска бригада на ранијим положајима, с тим што је 1. дивизион пребачен у Ђелетовце, тешки и противавионски дивизион у Шидске Бановце. После подне непријатељ је нападао батаљоне на обезбеђењу, али је одбијен.[592] У 12 часова штаб дивизије је депешом известио штаб 1. пролетерског корпуса да је немачка артиљерија активна и да ће покушати да јв неутралише.

Непријатељ је 12. децембра поновио нападе на положаје батаљона на обезбеђењу, али су и они одбијени. Распоред 5. дивизије остао је у току дана непромењен.

Штабови 1. пролеггерског корпуса НОВЈ и 68. стрељачког корпуса Црвене армије одлучили су да 14. децембра заједно наставе

[590] **Архив ВИИ, К-782А, Ф-4, рег. бр. 7. и 8.**
[581] ***Зборник,* том I, књ. 10, док. бр. 156.**
[592] ***Зборник,* том I, књ. 10, док. бр. 144 и 167, и Архив ВИИ, К-782А, Ф-4, рег. бр. 8.**

офанзиву. Наредна два дана и две ноћи вршене су припреме и прегруписавање снага.

Штаб 1. пролетерског корпуса издао је 12. деце/мбра заповест за напад и ослобођење Вуковара и Винковаца. У њој је наглашено да непријатељ упорно брани пругу Брчко—Винковци, којом извлачи снаге из Бооне и појачава одбрану Винковаца.

Задатак 5. дивизије био је да се 13. децембра до 16 часова прикупи на простору Товарник—Гладнаш пустара—Дудашев салаш—Злопоље и смдни 223. дивизију Црвене армије, а затим нападне непријатеља између Грабова и к. 110, пробије његову одбрану и продре правцем: Пустара овчара—Јанковићев салаш—Стублина—Трешњак (триг. 103)—Богдановци—Маринци—Миштар, пресече и затвори правац Винковци—Вуковар, избије у Острово и пресече пругу Винковци—Осијек. При томе садејствује: десно, са јединицама Црвене армије, при ослобађању Вуковара, а лево са 1. пролетцрском дивизијом.[593] Штаб 5. дивизије издао је 13. децембра у 2.50 часова заповест за напад: 10. крајишка напада на левом крилу дивизије и садејствује са 1. пролетерском дивизијом при заузимању Грабова; 4. крајишка продире правцам: Пустара овчара—Стублине——Трешњак (триг. 103)—Богдановци—Маринци; 1. крајишка 14. децембра до 6 часова достиже Гладнаш пустару и к. 117, спремна за гоњење непријатеља на правцу пробијања 10. бригаде; 21. српска 14. децембра до 8 часова пребацује се у рејон Гладнаш пустара—к. 125, такође спремна за гоњецње непријатеља на правцу пробијања 10. бригаде.

У заповести је још наређено: да се коморе 1. к,рајишке и 21. српске бригаде сместе у шуму, а борбени делови растерете сувишнв опреме; да се противтенковске батерије бригада и противтенковски дивизион 13/14. децембра укопају у стрељачком строју да би гађали циљеве на предњем крају; да се топови и минобацачи 1. крајишке поставе у борбени поредак 4. крајишке, а 21. српска у борбени поредак 10. крајишке бригаде; да се тешки минобацачи постава што ближе стрељачком строју; да бригаде пређу у напад после артиљеријске црипреме, 14. децембра у 8 часова; да се хируршка екипа размести у рејону к. 117, а осматрачница штаба дивизије на Дудашевом салашу од 13. децембра у 10 часова.[594]

Пета дивизија је 13/14. децембра предала дотадашње положаје Алмош—Брадарица 32. бригади 11. дивизије и пребацила се у рејон Балешњак—Папугин салаш. Исте ноћи, 10. крајипжа бригада сменила је 223. дивизију Црвене армије на положају: к. 110—Пустара Грабово, а остале бригаде пребациле су се у одређене рејоне. Циљ пребацивања 5. дивизије био је: пробијање непријатељске линије на одсеку Сотин—Берак, заједно са јединицама Црвене армије и 1. пролеггерске дивизије НОВЈ.

Из села Нијемци 21. српска бригада се пребацила у Товарник и сместила у куће избеглих фолксдојчера ради одмора. У том селу

[583] *Зборник,* том I, књ. 10, док. бр. 131.
[4м] Архив ВИИ, К-782, Ф-2, рег. бр. 21.

су се нашле јединице три националне армије: Црвене армије, бугарске армије и НОВЈ.

У зору 13. децембра артиљеријска бригада посела је ватрене положаје у рејону Злопоља, а тешки дивизион у рејону Дудашев салаш—к. 116. Две батерије противавионског дивизиона биле су у Товарнику, а једна у Шиду.

Од 7 часова 14. деце|мбра вршена је артиљеријска припрема напада, чиме је почео општи напад на седму — „Зелену" — последњу линију немачке одбране на сремском фронту. Због погрешно утврђеног распореда непријатеља, артиљерија је тукла његове предстражне, а не главне, положаје. У 8 часова први ешелон 5. дивизије (4. и 10. крајишка бригада) извршио је јуриш. Нецријатељ се нагло и брзо повукао на главни положај Грабово—Сотин. Напад обе бригаде заустављен је ватром са главног непријатељског положаја, бочним дејством од Сотина и јаком артиљеријском и минобацачком ватром, којом је управљано са торња цркве у Сотину. Бригаде су се утврдиле на достигнутој линији: к. 112—к. 107——Пустара овчара. У току дана непријатељ је добио појачање у пешадији и тенковима. Ноћу 14/15. децембра, бригаде су нападале Пустару овчару, али без успеха. Непријатељ их је противнападом одбацио на полазне положаје.[593]

Совјетска авијација бомбардовала је 14. децембра Оток, Привлаку, Винковце и Брчко.

После јаке артиљеријске и минобацачке цripреме, која је почела 15. децембра у 14.30 часова, 4. и 10. крајишка бригада поново су извршиле напад, али га је непријатељ одбио и противнападом одбацио бригаде на полазне положаје. У ноћи 15/16. децембра, 1. крајишка је сменила 10. крајишку бригаду. Сутрадан, 16. децембра, непријатељ је уз јаку артиљеријску и минобацачку ватру извршио неколико узастопних безуспешних противнапада на положаје 1. и 4. крајишке бригаде. Совјеггска авијација је и тога дана бомбардовала непријатељске положаје. Време је било хладно и облачно.

Истог дана у састав 5. дивизије ушла је 1. југословенека бригада НОВЈ, формирана 1. јуна 1944. у Коломни (СССР) од југословенских грађана који су се у току рата нашли у СССР-у (заробљеници из тзв. Хрватске легије, депортирци, политички и економски емигранти). Из састава 5. дивизије изашла је 21. српска бригада и упућена је у састав 21. дивизије.

Тих дана је дошло до промена и у немачком командовању на сремском фронту. Од корпусне групе „Клибер" командовање је 12. дацембра преузео 34. армијски корпус, који је три дана касније ту дужност предао 68. армијском корпусу (командант генерал Хелмут Фелми).

Када се најзад утврдило да је „Зелена линија" добро утврђена, за шта су искоришћене и природне препреке (мочваре, канали и реке), ојачана вепггачким прапрекама (минским пољима, бодљи-

«[95] Зборник, **том I, књ. 10, док. бр. 144 и 167, и Архив ВИИ, К-782А, Ф-4, рег. бр. 8.**

Прва чета 4. батаљона 21. српске бригаде пролази кроз Руму на путу за Сремски фронт, почетком децембра 1944. године.

Комора 21. српске бригаде на путу за Сремски фронт.

омандант 21. српске бригаде, мајор Лзубомир Јајчанин Бели издаје задатак шандантима батаљона у рејону Комлетинаца.

српска бригада прелази јарак Савак, на ушћу у Босут, 12. децембра 1944. године.

кавом жицом и другима), да се састоји од више положаја по дубини ,да је поседнута јаким снагама и бранена добро организованим системом ватре, дошло је до предаха. Снаге 1. пролетерског корпуса и 68. стрељачког корпуса Црвене армије претрпеле су велике губитке, заморили се и исцрпле. Биле су и недовољне за наставак офанзиве.

Штаб 3. украјинског фронта повукао је 68. стрељачки корпус са сремског фронта ради одмора, попуне и каснијег ангажовања на фронту у Мађарској. Њега ја, према споразуму са Врховним штабом НОВ и ПОЈ, сменила 1. бугарска армија од шест дивизија, са укупно 99.662 војника. Она је посела положај од Дунава до цесте Товарник—Оролик (укључно), а била је под командом штаба 3. украјинског фронта. Од његовог левог крила до реке Саве фронт је и даље држао 1. пролетерски корпус НОВЈ.[590]

Штаб 1. пролетерског корпуса НОВЈ наредио је 16. децембра 1. пролетерској, 5. и 11. дивизији да предају своје положаје 1. бугарској армији (18. и 19. децембра). Своје положаје Грабово—железничка станица Грабово, 5. дивизија предала је 18/19. децембра 3. бугарској дивизији, а затим се, 19. децембра, пребацила на простор Шидски Бановци—Нијемци—Подграђе.

Одласком 68. стрељачког корпуса Црвене армије са сремског фронта, 1. пролетерски корпус НОВЈ остао је без снажне артиљеријске подршке. Његове касније борбе биле су подржане једино сразмерно скромним артиљеријским снагама које је имао у свом саставу.

Штаб 5. дивизије је 17. децембра 1944. упутио 21. српску бригаду у састав 21. дивизије, са овим пропратним актом:

„По наређењу штаба 1. пролетерског корпуса упућујемо вам 21.__сргг с2«/ ударну бригаду, која улази у састав ваше дивизије, а која је до сада~ била у саставу наше дивизије:

1. — Људство: по списку 1760; на лицу 1530; у расходу 230.

2. — Наоружање:

пушака	*981*	*ком. са*	*77.730*	*ком. метака*
стројница	*76*	*ком. са*	*3.650*	*ком. метака*
п. митраљеза	*126*	*ком. са*	*75.196*	*ком. метака*
митраљеза	*2*	*ком. са*	*2.300*	*ком. метака*
тешких минобацача	*20*	*ком. са*	*880*	*ком. мина*
топова	*3*	*ком. са*	*150*	*ком. граната*
ручних бомби	*352*	*ком.*		
револвера	*76*	*ком. са*	*1.235*	*гсол. метака*

[588] Прва бугарска армија (3, 8, 10, 11, 12. и 16. дивизија) пребачена је почетком децембра Дунавом, из Бугарске, у рејон Новог Сада и Сомбора. Када је са сремског фронта повучен 68. стрељачки корпус Црвене армије (око 20.000 црвеноармејаца), заменила га је она. Заправо на сремски фронт су биле пребачене само две (3. и 8) дивизије, али су и оне после неуспеха у борби брзо повучене.

Сигналних пиштоља . . .	*9 ком. са*	*107 ком. метака*
експлозива	*30 кг*	
нагазних мина . . .	*18 ком.*	

3. — Возила:

кола (запрежна — И. Ђ)	*61 комад*
мотоцикла	*1 комад*

4. — Свега коња	*262 грла*

Бригада креће из Товарника 17. децембра о.г. у 6 часова изјутра".[597]

У 6 часова, 17. децембра, 21. српска бригада је кренула из Товарника и преко Илаче, Шидских~Бжговаца, Ђелетоваца и Нијемаца, после 25 км марша, стигла у Комлезтинце. Линија додира 21. дивизије са непријатељем била је око 4 км даље, испред Отока. Немачке гранате су често падале по селу Комлетинцима, где су се налазили штабови бригада и приштапске јединице.

Јединице 21. дивизије држале су положаје од реке Босута до реке Саве, у зони ширине око 30 км, овако распоређене:

— 4. српска бригада држала је положаје ширине око 5 км на десном крилу дивизије, од реке Босута до пута Оток—Комлетинци;

— 5. српска бригада држала је положаје ширине око 4 км, у центру, од цесте Оток—Комлетинци до реке Спачве и Босутских шума. Њој је 2. пролетерска бригада препустила своје положаје 16/17. децембра и повукла се у Комлетинце, испред којих је, у 16 часова, један њен батаљон последњи предао своје положаје 1. батаљону 21. српске бригаде. Она се, према одлуци Врховног штаба, спрамала за одлазак у састав 2. пролетерске дивизије;

— 21. српска бригада сместила се у Комлетинцима, осим 1. батаљона, који је био на положајима испред села;

— 31. српска бригада је до 16. децембра дејствовала на левом крилу дивизије, и то на самосталном правцу, између река Саве и Спачве. Тада су Немци отворили насипе на левој обали Саве' и потопили њене положаје. Ниво воде је брзо растао, па се бригада чамцима пребацила са поплављеног подручја, а затим пребацила у Адашевце и Бачинце на одмор;

— 1. коњичка бригада била је на одмору V Доњем Новом Селу;

[597] **Архив ВИИ, К-782, Ф-2, рег. бр. 23. Владимир Дујић, заменик политичког комесара 31. српске бригаде записао је 19. децембра у Нијемцима на састанку дивизијског комитета после извештаја о 21. српској бригади: „Бројно стање 1.660 бораца, од тога 135 чланова Партије и 452 члана СКОЈ-а. Главни задатак у бригади је подизање кадрова и свести. У војном погледу недостаје јој искуство. Санитет добро функционише. Треба предвидети све оно што је може снаћи у једној тешкој ситуацији. Недовољно је ангажовање на прелазу са партизанског на фронтално ратовање, што је главни узрок великих жртава у борби". (Бележница Владе Дујића).**

-— артиљоријска бригада била је тек у формирању, у Сремској Митровици, и

— штаб 21. дивизије, са приштапским и позадинским јединицама, налазио се у Нијемцима.

У борбу на сремском фронту 21. дивизија је уведена после ослобођења Сремске Митровице, 1. новембра 1944. године. Од тада је све време, бес смене, била у додиру са непријатељем. После тешких борби продрла је преко Мартинаца, Кузмина, Адашеваца, Вашице, Илинаца, Нијемаца и Комлетинаца до Отока, око 70 км на запад. Њена 5. бригада је ујутру 7. децембра ослободила Оток. Око подне су Немци на њу извршили жесток противнапад са три отране. Штиће|на дејством 2. пролетерске и 4. српске бригаде, она се уз велике губитке организовано повукла и посела положај испред Отока. Ту се линија борбеног додира са непријатељем стабилизовала, а на њој су и пре него што је дошла 21. српска бригада вођене жестоке борбе.

У време напада 1. пролетерског корпуса и 68. стрељачког корпуса Црване армије, 14. децембра, 21. дивизија је вршила јак притисак у правцу Отока и Привлаке. Земљиште иза њеног левог крила, од Спачве до Саве, ширине око 25 км, налазило се под водом дубине до 1 м. Било је непроходно, али је остало потпуно отворено п неконтролпсано после повлачења 31. српске бригаде, 16. децембра.

Дан раније, 15. децембра, немачка 117. ловачка дивизија је сменила 118. ловачку дивизију, која је пребачена у Мађарску. Њен 749. пук је 16. децембра извршио јак напад на Сотин, али је одбачен назад. Пругом Брчко—Винковци, испред положаја 21. дивизије, цребацивали су се немачки транспорти правцем Брчко—Винковци и даље према Осијеку и Загребу.

Ујутру, 18. децембра, штаб 21. дивизије је у Комлетинцима организовао свечани испраћај 2. пролетерске бригаде, која је одлазила у саетав 2. пролетерске дивизије. Остале бригаде 21. дивизије налазиле су се и даље у истом распореду и са истим задацима.

У истом распореду 21. дивизија је остала 19. и 20. децембра. Пред њеним франтом нису примећене битније промене у распореду и активности непријатеља. Бригаде су извијале, а 5. српска је покушавала да минира пругу Брчко—Оток—Винковци, али није успела да на њој трајније прекине саобраћај. Штаб 21. дивизије је 21. децембра упутио штабовима бригада наређење да се припреме за напад на Оток, који је предстојао.

У 21. српској бригади, 2. батаљон је 19. децембра сменио 1. батаљон на положају испред Комлетинаца. Борбених дејстава није било. Остале јединице и штаб бригаде налазили су се у Комлатинцима, где су се одмарале, а и вршена је обука бораца и јединица.

Сутрадан, 20. децембра, 3. батаљон је сменио 2. батаљон на положају испред Комлетинаца, а у 17 часова 4. батаљон је примио положај од једног батаљона 5. српске бригаде, који је био у непооредном додиру са непријатељем, испред Отока.

После повлачења јужно од цесте Товарник—Оролик, 1. пролетерски корпус је остао без основних комуникација према позадини и главног правца дејства ка западу. Штаб корпуса је настојао да изађе из тог неповољног положаја разбијање/м седме „Зелене линије" непријатељске одбране и избијањем на комуникације Винковци—Славонски Брод. Према процени штаба корпуса, непријатељ је бранио Оток и Привлаку са по 2.000 војника, на више утврђених узастопних положаја по дубини. На основу тога он је 21. децембра издао заповаст за напад на Оток и Привлаку преко којих је избијао на комуникације Винковци—Славонски Брод. Бугарска 1. армија требало је у исто време да напада на свом правцу и заузме Винковце.

За планирани напад снаге корпуса биле су распоређене овако: основним правцем Привлака—Черна нападала је 5. дивизија, с тим што је са једном бригадом садејствовала са 21. дивизијом у ослобођењу Отока, де|оно од ње, дуж реке Босута, у борби за Привлаку, садејствовала је са њом 11. дивизија, на левом крилу 21. дивизија је нападала Оток са источне и јужне стране, обезбеђујући напад корпуса од Брчког и продужавајући напад правцем Оток——Бошњаци—Жупања; у резерви, на простору Адашевци—Мала Вашица—Шид—Беркасово, била је 1. пролетерска дивизија. Предвиђеио је да се артиљеријека припрема напада врши од 7.50 до 8.50 часова. На крају заповести штаба корпуса писало је:

„Тражимо од *официра, подофицира, политичких комесара и свих њихових јединица да уложе крајње напоре у енергичном и потпуном извршењу задатака".*[198]

И штаб 21. дивизије је 21. децембра издао заповест бригадама за напад на Оток, који брани 2.000 непријатељских војника са: 12—15 минобацача, 5 топова калибра 76 мм и једном батеријом између Отока и Привлаке. У заповести се каже и то да је морал непријатеља „врло слаб", да долази до сукоба између Немаца и усташа, да је непријатељ посео села: Врбању, Сољане, Дреновце и Рачиновце и да му је циљ „одбрамбеног карактера" — обезбеђења моста на Сави код Брчког и комуникације Брчко—Винковци.

Бригадама су дати ови задаци:

— 4. српској, на десном крилу дивизије, да напада од цркве у центру Отока па, северно, избије на пругу Оток—Винковци и продужи продор ка Жупањи;

— 21. српској, у центру борбеног поретка дивизије, да лево од ње (до к. 79 на цести Спачва—Оток, код Иванићевог салаша), преко к. 87, избије на железничку пругу, заузме железничку ста-

[598] ***Зборник,*** **том I, књ. 10, док. бр. 146. Снаге непријатеља биле су јаче од процењених. Између Босута и Босутских шума налазила су се око два ојачана пука, а непријатељ је могао брзо довући и нове снаге.**

ницу и са југа нападне центар села, а после заузимања Отока продужи за 4. српском бригадом;

— 5. српској, на левом крилу борбеног поретка, да избије на пругу Брчко—Оток, заузме железнички мост на Спачви и обезбеди напад на Оток с југа. Једним батаљоном да избије на Бранковце да би спречила бекство непријатеља ка западу, а после ослобођења Отока да настави продор ка Бошњацима.

Заповешћу је одређено да придодата Артиљеријска бригада додели две противтенковске батерије 4. српској и једну 5. српској бригади, а осталу артиљерију да постави на ватрене положаје јужно од Комлетинаца и туче непријатељска положаје на правцу напада дивизије. Штаб дивизије је оставио у резерви 1. коњичку бригаду у Доњем Новом Селу и 31. српску бригаду у Нијемцима. Дивизијска рањеничка прихватница, са две хируршке екипе, организована је у Комлетинцима. Бригадама је још наређено да се 21/22. децембра што више приближе непријатељском предњем крају и укопају. Почетак артиљеријске припреме предвиђен је 22. децембра у 7.50 часова, у трајању од једног сата. Штаб дивизије се пребацио у Комлетинце.[599]

^ 17. часова деиамвјза. извршена је смена батаљона 21. српске ^ригаде на Дтоложајима: од 1. и- 4. батаљона положаје су примили 2. и 3. батаљон. На основу заповести штаба дивизије, бригада се за општи напад на Оток добро припремила. Извиђани су правци напада, успостављена је веза са 4. и 5. српском бригадом, издате су одговарајуће заповести за напад и организовано садејство. /

Из циља н^пада 21. дивизије — да 22. децембра овлада Отоком, обезбеди с југа напад 5. дивизије на Привлаку и продре ка Жупањи — произлазио је задатак 21. српске бригаде: да продре преко Иванићеног салаша (к. 79 на цести Оток—Спачва), јужно од Отока избије на пругу, заузме железничку станицу и нападне са југа и запада на Оток.

Напад су вршили 1. и 4. батаљон овако распоређени: 1. батаљон на десном крилу, до 4. српске бригаде, лево од њега 4. батаљон ојачан четом 3. батаљона, која ее ослањала на 5. српску бригаду. Чета пратећих оруђа и батерије топова 45 мм подржавали су напад оба батаљона. Батаљонима је наређено да у поноћ поседну јуришне полржаје и укопају се до стојећег става. У резерви, 500 м иза споја 1. и 4. батаљона, налазио се укопан на положају 3. батаљон, без једне чете, а у кућама на периферији Комлетинаца, у приправности, 2. батаљон.

^Око 23ГчасаР батаљони су пошли из Комлетинаца, посели јуришни положај и до јутра се на њему укопали. Ту су сачекали и почетак артиљеријске припреме.

Напад је почео према плану. Када је артиљерија пренела ватру по дубини, 1. и 4. батаљон су на јуриш заузели Циглану и прве

[606] *Зборник,* том I, кн». 10, док. бр. 160.

непријатељске ровове, продрли до железничке станице и села, где су заустављени снажном ватром иЗ првих кућа. Затим је непријатељ јаким снагама извршио противнапад и одбацио батаљоне на полазне положаје.

До ноћи непријатељ је извршио још два противнапада на положаје 1. и 4. батаљона, али је оба пута одбачен ка Отоку, уз велике губитке.[5993]

Увече је) поновљен напад на Оток, али сада са 1, 3. и 4. батаљоном. На јуриш је поново заузета Циглана и двадесетак кућа на периферији села. Штаб бригаде се кретао непосредно иза батаљона, који су нападали.[600]

Али, и поред показане храбрости и постигнутог успеха, напад није успе/о. Немци су зауставили нападе 4. и 5. српске бригаде, на крилима, а ангажујући своје резерве 21. српску бригаду одбацили на полазне положаје.

Ноћу 22/23. децембра, 2. батаљон је сменио на положају 1. батаљон.

Према оперативном дневнику 21. српске бригаде, у борби тога дана су убијена 202 немачка војника, а вдлики број их је рањен. Из 21. српске бригаде погинуло је 78, рањено 103, а контузовано 19 бораца. Изгубљено је 8 пушкомитраљеза и 14 пушака. Заплењен је 1 „шарац", 3 аутомата, 3 ракетна пиштоља, 55 ракета и нешто пушчане муниције.

Са каквом се жестином водила борба за Оток показује и чла,-нак Милана Влајина, борца 3. чете 3. батаљона, који је припрем-

»»• Живота Камперелић је записао у свој дневник да је јуриш његове чете заустављен жестоком ватром са периферије села, чета је потом ускочила у немачке ровове у којима је била вода до колена. Борци су од 9.30 до 15 часова остали у њима, јер је ватра косила сваког ко би се из рова помолио. Кад је наређен нов јуриш борци су се једва кретали.

[600] Командант 3. батаљона _ШтЈЦ>J1епа_Родић овако је описао тај упад у Оток: "

„Почев од 9 часова 1. и 4. батаљон и једна чета 3. батаљона јуришајући на немачке положаје доспели су до првих кућа Отока, али су их Немци противнападом одбацили на полазне положаје. Потом су Немци извршили противнапад, али су их батаљони одбацили до Отока. Губици обе стране били су велики

Увече је у напад убачен и 3. батаљон. Са њим сам се непримећен пузећи довукао до испред немачких ровова". Убацили смо бомбе и ускочили у ровове. Немци нису издржали наш јуриш. За њима смо упали у село и заузели двадесетак кућа. Испред две бараке дочекала нас је већа група немачких војника ватром. Борци су их разбили храброшћу која ме је задивила. Наишао сам на заменика политичког комесара чете, Мила Родића. Он је са неколико бораца убацивао бомбе у бараке пуне Немаца и кад год коју убаци подврисне. Видим да је рањен, крв му тече испод ока, па му кажем: „Миле рањен си, иди у превијалиште!", а он ми је одговорио: „Нећу, Пепа да идем назад. Хоћу да истерам ове гадове одавде или да их све побијем".

Немци су нас напали са левог бока и присилили да се повучемо. Код Циглане сам видео већи број изгинулих бораца 2. батаљона. Лежали су као у стрељачком строју.

Била је то прва велика борба 3. батаљона у којој се он огледао са Немцима у јуришу и борби прса у прса. Био сам много искуснији од тих младића, али м'е задивила њихова борбеност и храброст коју су показали".

љен за бригадни лист, али изгледа да никада није објављен. У њему између осталог пише:

„Јуриш... непријатељ се свуда утврдио, нарочито у Циглани, и јаком митраљеском и минобацачком ватром туче наше положаје. Вештим маневром 3. чета обилази Циглану и упада у прве куће на ивици села. Бордч су тешке. Непријатељ је изненађен дрскошћу наших бораца. Фрицеви су избачени из тридесетак кућа. Само се чују аутомати и прасак бомби.

Комесар чете Миле Родић туморан је. Убацио је неколико бомби у куће пуне фрицева, који су почели да јаучу и урлају као зверад ухваћена у гвожђа, али се бране. Један Фриц баца бомбу и она рањава политичког комесара у око и руку. Болничарка Олга Јегдић притрчава му и превија га. Њој су другови тек извадили зрно из леђа. Комесар је превијен, али је Олга по други пут рањена. За обоје је то ситница. Они се придружују борцима и настављају напад.

Ратна срећа као да је окренула леђа политичком комесару. Убрзо је рањен у обе ноге и здраву руку, па се сам извлачи из борбе и одлази у превијалиште. Држи се храбро иако је једно око заувек изгубио и има још четири ране на телу.

Другарица Олга наставила ј.е да превија рањенике под ватром непријатеља, на положају. Она још једном показује колико је храбра, спремна да се жртвује у борби за слободу".[601]

У тешкој борби тога дана, 2. и 3. батаљон 4. српске бригаде, такође, су упали у прве куће Отока, које су Немци били организовали за одбрану и повезали их рововима са бункерима, а ојачали жичаним препрекама и минским пољима. Пред тако организованом одбраном заустављен је напад 4. српске бригаде, а борба је настављена на достигнутој линији испред села. Само је на левом крилу дивизије 1. батаљон 5. бригаде пробио непријатељски положај и усмерио напад ка Брчком. Између њега и 21. српске бригаде посео је положај 2. батаљон 5. српске бригаде, лево од њега 4. батаљон, а 3. батаљон Ђурђевићев стан, тако да је бригада достигла линију: мост на Спачви—Бранковци—железничка станица.

У току 23. децембра настављен је напад 21. дивизије на Оток. Смењивали су се јуриши 4, 21. и 5. српске бригаде са противнападима непријатеља. Губици су били велики на обе стране, али до промене положаја није долазило. У 15 часова упућен је један батаљон 31. српске бригаде да на левом крилу дивизије пресече правац Оток—Врбања. У 16 часова убачена је у непријатељску позадину 1. коњичка бригада у рејоне Жупања и Градиште. Убацивање је извршено преко левог крила дивизије правце|м Рајковача—Бранковци—Врањево.

Штаб и јединице 21. дивизије били су у истом распореду. Штаб је располагао подацима да је у Жупању стигло из Винко-

[601] **Архив ВИИ, К-1042, Ф-5, рег. бр. 31.**

ваца 11 тенкова и 20 камиона и да је непријатељ ојачао своје снаге у рејону Отока.[602]

Ни код 21. српске бригаде 23. децембра није било битних промена. Борба је вођена цео дан, по великом мразу, што је доводило до честих застоја у дејству аутоматског оружја. Хладноћа је била тако јака да су је борци тешко подносили. У рововима западно од Циглане, налазио се 4. батаљон. У њему није било воде, па су им борци обложили под и зидове, а местимично их и покрили шашом, па чак понегде у рововизда ложили и ватре.

У 19 часова'"23. децембра) (према извештају штаба 21. дивизије у 18 часова), артиљеријске припреме, 21. српска бригада је са 2, 3. и 4. батаљоншТ^првом ешелону извршила нов напад на Оток. Придодата и сопственЈг -дртиљерија тукли су циљеве директним гађањам из стрељачког стрОја^Јуриш батаљона заустављен је ватром испред Циглане и села, пред -не;?лачким рововима. Те ноћи борци су чули команде и довикивања немачких војника, који су се упорно, жилаво и организовано бранили из ровоб»>, Док су борци лежали испред немачких ровова почео је. први пут те зиме, да пада снег и убрзо је покрио соемску равницу. Кад је наређено повлачење борци су се пузањем одвојили од непријатеља.

Тога дана 21. српска бригада је убила 65 немачких војника и већи број ранила. Из бригаде је погинуло 40, а рањено 92 борца.[603]

Упркос неуспесима претходних дана, 21. дивизија је настојала да 24. ^децембра новим јуришима заузме Оток. У току ноћи 4. српска бригада 6озуспешно га је нападала. Напад 5. српске бригаде правцем Привлака—Оток такође се завршио неуспехом. Око 12 часова, 31. српска бригада пребацила се из Нијемаца у Доње Ново Село. Један њен батаљон избио је, код моста на Спачви, на пругу Брчко—Оток и присилио воз са немачким војницима да се врати у Брчко. Коњичка бригада је дејствовала у рејону Жупање, а артиљеријска се формирала у Сремској Митровици.

У зони напада 21. српске бригаде непријатељ је упорно бранио Оток и противнападима покушавао да одбаци бригаду што даље од својих положаја. Он је користећи маглу, 24. децембра напао положаје 2, 3. и 4. батаљона, које су они били заузеши у борбама претходних дана. Батаљони су ватром целокупног пешадијског наоружања и пратеће артиљерије одбили јуриш непријатеља и одмах прешли у противнапад. Борци су искочили из ровова и јуришајући за Немцима стигли до испред села, где су поново заустављени жестоком ватром. Убрзо гд ттодигла магла па се стрељачтти гтр"ј б^{0}"^{14}-љона нашао испред немачких ровова. На батаљоне приковане за земљу непријатељ је отварао жестоку ватру из непосредне близине. Тек кад је наишао нови талас магле батаљони су се под њеном заштитом повукли.

Око 18 часова 1. батаљон 21. српска бригаде сменио је на положају 4. батаљон, који се повукао у Комлетинце на одмор. Ре-

[602] *Зборник,* том I, књ. 10, док. бр. 153 и 170.
[603] Архив ВИИ, К-1040, Ф-4, рег. бр. 1/1.

зервни положај посео је 3. батаљон. У додиру са непријатељем остали су 1. и 2. батаљон, чета пратећих оруђа и батерија топова калибра 45 мм, који су постављени у стрељачки строј батаљона. Веза са суседима, 4. и 5. српском бригадом, била је стална и чврста. Штаб бригаде/ налазио се око 800 м иза борбеног поретка 1. и 2. батаљона, у једној пољској кућици.

У току дана убијено је 13 немачких војника, а већи број их је рањен. Из бригаде је погинуло 6, а рањено 30 бораца.

Напади на Оток настављени _су и 25. децембра, али смањеном жестином. ГГрекб^дана" Је^ТГ^сртска^игада" отаарШТа""жест*оку ватру, а уваче су две групе њених бораца упале у Оток, разбиле 4 утврђене куће и убиле неколико немачких војника. Пругу Брчко—Оток минирала је 31. српска бригада, а у Шид је пребачена 1. коњичка бригада. Остале јединице и штабови били су на истим положајима.

Испред положаја (ровова) 21. српске бригаде налазили су се немачки ровови, удаљани око 200 м. По облачном времену и јаком мразу бригада је и 25. децембра јуришала на њих. После артиљеријске припреме, и уз подршку пратеће артиљерије и минобацача, 1. и 2. батаљон су у 11.15 часова извршили јуриш на непријатеља. Јуриш је одбијен, рањено је 10 бораца, а батаљони су се повукли у своје ровове.

Линија борбеног додира испред Отока остала је непромењена и 26. децембра. У распореду бригада 21. дивизије извршене су промене: 4. српску бригаду, која је повучена на одмор у Комлетинце, сменила је 31. српска бригада; 21. српску по један батаљон 5. и 31. српске бригаде; 5. српска бригада остала је на истим положајима. Од артиљеријске бригаде, која се још формирала у Сремској Митровици, у састав дивизије дошао је један дивизион. Остале јединице и штаб дивизије налазили су се у Комлетинцима.

У 6 часова 26. децембра, 21. српска бригада је кренула са положаја у Доње Ново Село, где се у току дана прикупила ради одмора и сређивања. Живота Камперелић, заменик политичког комесара чете у 4. батаљону записао је тога дана у свој дневник:

„Стварно смо издржали велике напоре и поднели огромне жртве. Више од две трећине нашег батаљона избачено је из строја, али се батаљон показао примерно. Морал је био на завидној висини, херојски се ишло на јурише и у смрт. Нико од другова није ни покушао да се извуче од јуриша кад је био наређен.

*Никада нећу заборавити Оток. Толиме жртве, а још није пао. Жао ми је свих палих другова, а највише Вора *Магуљца. Био је то узоран младић и свестран таленат, који би много дао у слободи. Обликовао је насловну страну батаљонског листа. Али, за слободу се мора борити, а у борби падају жртве. Скупа је слобода".*

Према изваштају штаба 21. српске бригаде од 27. децембра, у борбама за Оток од 22. до 26. децембра 1944. бригада је изгубила: погинулих — 3 командира чета, 2 заменика командира чета, 7 ко-

мандира водова, 18 десетара, 79 бораца, 1 заменика политичког комесара чете, 4 делегата вода, 1 руководиоца СКОЈ-а батаљона, 9 болничарки, укупно 124 борца и руководиоца; рањених — командант бригаде, 4 командира чета, 7 заменика командира чегта, 3 политичка комесара чета, 6 заменика политичких комесара чета, 6 командира водова, 10 делегата водова, 20 десетара, 179 бораца и 10 болничарки, укупно 240 бораца и руководилаца, а контузованих је 10 бораца и руководилаца. Укупно је за 5 дана борбе, избачено из строја 21. српске бригаде 374 борца и старешине..

Од наоружања је изгубљено: 8 аутомата и 14 пушака.

У истом том периоду убијено је 280 непријатељских војника, 2 су заробљена, а број рањених није утврђен. Заплењено је: 1 „шарац", 3 стројнице (аутомата), 3 ракетна пипугоља, 55 ракета и 2.000 пушчаних метака.[604]

На исход борби за ослобођење Отока непосредно је утицала неодлучност дивизија 1. бугарске армије у нападу на свом правцу, пгго је омогућило немцима да резерве ангажују против 1. пролетерског корпуса~пре~света против "57 и 21. дивизије у~ре]ону Привлаке и ОГоКа: Нпсле-**петчЈдневнИх** борбиГ бд' 2'2! д6~"25Г~децембра 1. пролетерски корпус је одбачен на полазне положаје са којих је 22. децембра кренуо у напад. Штаб 1. пролетерског корпуса известио је 26. децембра 1944. године Врховни штаб НОВ и ПОЈ:

„Непријатељ упорно и по сваку цену брани Оток. Довлачи већа појачања и моторизацију. До сада су се у борби са нама испољили делови: 1. алпске, 117, 118. и 264. пемачке дивизије. поред усташких јединица. ЋашТГ~губп/ци у мртвима, рањенима и смрзнутим износе до *2.000, међу којима је знатан део руководилаца. Непријатељу је избачено из строја око 2.500 војника и официра. Заплењено је 25 аутоматских оруђа. Јединице смо морали повући источно од Отока"}*[605]

Овим борбама за Оток завршена је депембарска офанзива 1. пролетерског корпуса, у којој је он за три недеље пробио немачку „Црвену" и ..Нибелуншку линију" и напредовао око 50 км према западу. Али, није успео, ни после крвавих и тешких борби и великих губитака, да у рејону Оток—Привлака пробије његову последњу „Зелену линију" — већ је пред њом заустављен.

Од 22. до 26. децембра штаб 1. пролетерског корпуса налазио се у_ Нијемцима, а штаб 21. ливизите у Комлетинцима. Сутрадан, 27' децембра, штаб корпуса се повукао у Шид, а штаб дивизије у Нијемце.

[604] ***Зборник, том* I, књ. 10, док. бр. 159. Изнети подаци о губицима својим и непријатељеким слажу се са оперативним дневником 21. ерпске бригаде, сем што се у дневнику наводи да је рањено 240, а контузовано 19 бораца, а од непријатеља заплењена још два двогледа. (Архив ВИИ, К-1041, Ф-4, рег. бр. 1/1).**

[606] *Зборник,* том I, кн». 10, док. бр. 160.

ПОСЛЕДЊА БОРБА 21. СРПСКЕ БРИГАДЕ

Од 27. до 31. децембра јединице 21. дивизије водиле су свакодневно мање борбе са непријатељем. Повремено је отварана артиљеријска ватра, вршена су извиђања и мања померања јединица. За то време 21. српска бригада налазила се на одмору у Доњем Новом Селу, 4. у Комлетинцима, а 5. и 31. на положајима испред Отока.

Увече 27. децембра, сви штабови батаљона 21. српске бригаде одржали су састанке са командама чета на којима су анализиране последње борбе. У 4. батаљону је због великих губитака расформирана једна (4) чета и од пет дотадашњих формиране четири. Слично је било и у осталим батаљонима. Време одмора до 31. децембра искоришћено је за обуку бораца и срређивање јединица.

Због нбуспеха у борби са Немцима и појачане активности профашистичких елемената у 1. бугарској армији, штаб 3. украјинског фронта је одлучио да је повуче са сремског фронта. Читав фронт од Дунава до Саве примио је 1. пролетерски корпус НОВЈ. Штаб корпуса је 31. децамбра .1944. године наредио дивизијама да од Бугара приме положаје, које су до тада држали:

— 5. дивизија сменила је 2/3. јануара 1945. године 3. бугарску дивизију у зони — десно Сотин лево Грабово;

— 1. пролетерска 1/2. јануара 8. бугарску дивизију у зони — десно Грабово лево Оролик;

— 21. дивизија проширила је своју зону на север до реке Босута, где је примила део положаја 5. дивизије;

— 11. дивизија, као корпусна резерва разместила се на просторији Илинци—Мала Вашица—Товарник, и

— 1. коњичка бригада, у рејону Адашеваца.[606]

После те цромене, однооно проширивања зоне дејства 1. пролетерског корпуса изменио се и његов задатак. Уместо дотадашњих офанзивних дејстава дивизије су добиле одбрамбене задатке.

На основу горњег наређења штаб 21. дивизије је 31. децембра заповедио бригадама да заузму нов распоред:

— 4. српска, са противтенковском батеријом 3. дивизиона 21. артиљеријске бригаде, у Рипачу, с тим да до 16 часова смени јединице 5. дивизије и поседне рејон десно од реке Босута, лево до Црита (1 км северно од пута Оток—Комлетинци), са резервом у северном делу Комлетимаца и задатком да затвори правац Привлака—Комлетинци;

— 31. српска, са две противтенковске батерије 3. дивизиона 21. артиљеријске бригаде (једна на Кривачи, доуга на к. 84 и 87) да се постави у центру одбрамбене зоне дивизије, десно од Црита лево од Дриња (закључно), са резервом на западном делу Комлетинаца и задатком да затвори правац Оток—Комлетинци;

— 21. српска, са батеријом топова калибра 45 мм, сменила је 5. српску бригаду и посела положаје десно од Дриња, преко Иванетићевог салаша, лево до Спачве и Ђурђевића стана, са резервом у југозападном делу Комлетинаца;

[606] *Зборник,* том I, кн». 10, док. бр. 160.

— 5. српска, после смене пребацила се у Доње Ново Село, у резерву, с тим да са два батаљона постави обербеђење према Босутској шуми, а са два батаљона буде у резерви;

— дивизион калибра 76 мм 1. југословенске бригаде посео је ватрене положаје у рејону Комлетинаца, и

— штаб дивизије са приштапским и позадинским јединицама у Нијемцима.

Штабовима бригада је наређено да смену изврше у први мрак, ради очувања тајности, да основне и резервне положаје добро утврде и маскирају, да снаге економично распореде и обезбеде! највећу борбену готовост и убојност јединица.[607]

У 17 часова 21. српска бригада кренула је, по хладном вре>-мену, снегу и ветру, из Доњег Новог Села. На пролазу кроз Комлетинце оставила је 4. батаљон у својој резерви, избила на први положај и око пола ноћи смвнила 5. српску бригаду. После смене 5. српска бригада се пребацила у Доње Ново Село да се одмори и среди. Уједно је са два батаљона обезбеђивала леви бок дивизије, од Босутских шума. Штаб 21. дивизије са приштапским и позадинским јединицама и даље је остао у Нијемцима.

Одлуком Врховног команданта од 1. јануара 1945. године НОВЈ је преименована у Југословенску армију. Од 1. пролетерског корпуса (1. и 6. пролетерска, 5. 11, 21. дивизија и 1. коњичка бригада, јачине око 55.000 бораца) формирана је 1. армија. Штаб 1. пролетерског корпуса постао је штаб 1. армије.[608]

Сремски фронт се 1. јануара 1945. године протезао линијом: Дунав—Сотин—Берак—Оролик—Превлака—Оток—Врбања—река Сава. Насељена места дуж фронта, која су иначе била на узвишењима, држали су Немци. У зони 21. дивизије тај дан је прошао релативно мирно. Само је у рејону 4. српске бригаде отварана обострана артиљеријска ватра. Уз то су све три бригаде у непосредном додиру са непријатељем — 31, 21. и 4. — упућивале извиђачке патроле ка непријатељским положајима, а 5. српска бригада ка Босутским шумама.

За 21. дивизију^ најмирнији дан на сремеком фронту био је 2. јануар 1945. годинеГ иое стране СУ иопо.љиле мању арти.ткериЈск-У активност у рејонима одбране 4. и 31. српске бригаде, док је немачка артиљерија читав дан повремено отварала ватру по целом рејону одбране 21. српске бригаде. Штаб бригаде је увече сменио батаљоне на положајима: 1. и 4. батаљон примили су положаје у непосредном додиру са непријатељем, а 2. и 3. батаљон су повучени у резерву, на југозападну периферију Ком^ртиттаттд [609]

[607] *Зборник,* том I, књ. 10, док. бр. 164, и књ. 18, док. бр. 5.
[608] *Зборник,* том I, књ. 18, док. бр. 15.
[609] *Зборник,* том I, књ. 18, док. бр. 57 и 59. Према већ цитираним забелешкама Владимира Дујића, дивизијеки комитет КПЈ је 2. јануара 1945. године, на састанку у Комлетинцима, анализирао „последње операције" и закључио: да је непријатељ у Отоку потцењиван, да садејство 4. српске бригаде при нападу на Оток није било добро и да проблем везе још није решен.

Али, стварна ситуација испред 21. дивизије није била тако мирна, као што је изгледало.

Штаб 34. немачког армијског корпуса наредио је 26. децембра штабу 7. Ср дивизије „Принп Еуген" да припреми противнапад на правцу Оток—Комлетинци—Нијемци, одбаци 21. дивизију од пруге Брчко—Оток и обезбеди несметан саобраћај на њој. Тек 31. децембра командант корпуса је одлучио да противнапад почне у зору 3. јануара 1945. године. Немци су за противнапад поред "групе „"Ајнзале", која је била у непосредном борбеном додиру са јединицама 21. дивизије, прикупили у рејону Отока још две борбене групе: прву борбену групу 7. СС „Принц Еуген" (14. пук 7. СС дивизије „Принц Еуген", 21. ловачки пук 11. ваздухопловне пољске дивизије 11. ваздухопловни извиђачки батаљон, 1. ваздухопловни батаљон за осигурање и 1010. тврђавски пешадијски батаљон) и, другу борбену групу „Бургемајстер" (ојачани 524, гренадирски пук 297. пешадијске дивизије).

Противнапад су подржавали: 202. тенковски батаљон, самоходни артиљеријски дивизион „Скендерберг", 2. батерија 11. противтенковског артиљеријског дивизиона и 118. инжињеријски батаљон. Прикупљене снаге за противнапад имале су укупно око 10.000 војника, 30 тенкова и самоходних топова. Иза њих се прикупљала 41. немачка дивизија, приближно исте јачине.[610]

Носилац противнапада била је борбема група 7. СС дивизије „Принц Еуген". Нападала је главним снагама правцем: Спачванске шуме—Комлетинци—Нијемци, преко положаја 21. српске бригаде у леви бок 21. дивизије. Припреме за тај подухват Немци су успешно прикрилњ Чак су и тенкове. артиљегоијска оруђа и камионе обојили белом бојом, а војницима обезбедили бела (маскирна одела).

Немачки противнапад у зору 3. јануара 1945. године изненадио Је и штаб 21. дивизије и штаб 1. армије односно њихову извиђачко-обавештајну службу. Ова служба и јединице у непосредном додиру нису уочиле немачка прегруписавања и концентрације који су вршени од 26. децембра до 2. јануара. Из оног што је откривено погрешно је закључено да су непријатељеве намере дефанзивне природе. У изештају штаба 21. дивизије од 6. јануара 1945. године, непосредно после немачког противнапада, поред осталог, пише:

„О непријатељској припреми за противнапад нисмо имали никаква обавештења, сем то да је 2. ов. мес. увече дошло 10 камиона са нешто пешадије од Привлаке".[611]

Зима 1944/45. године била је хладна, мразовита и богата снегом. У Срему СУ јаки мразеви почели око 20. децембоа. када Је пао и први сцекг. До првих мразева вода се већ била повукла из Бо-

«[10] **Љ. Пајовић, Д. Узелац и М. Ђелебџић, Сремски фронт 1944—1945, стр. 155.**

[611] ***Збо-рник,* том I, књ. 18, док. бр. 5.**

еутских и Спачванских шума. Јаки мразеви и ветар брзо су исушили и замрзли влажно и раскаљано земљиште, па је оно постало проходно и ван путева не само за пешаке већ и за моторна возила и тенкове. На мочварама, каналима и рекама ухватио се лед, а преко њега је пао сндг. Читава зона 21. дивизије, укључујући и непоседнути део до реке Саве, тлк_о јд постала тртткт> гтрпуптна Противтенковска артиљерија 21. дивизије (12 топова калибра 45 мм 3. дивизиона 21. артиљеријске бригаде и 7 топова (ЗИС) калибра 76 мм дивизиона 1. југословенске бригаде) са поседнутих положаја, углавном, је затварала правце Оток—Комлетинци и Привлака—Комлетинци. Али је зато правац Босутске шуме—Комлетинци остао недовољно поседнут и затворен потребним противтенковским средствима, а Немци су у противнападу баш туда упутили своје главне снаге ојачане тенковима.

Бригаде 21. дивизије затеткле су се 3. јануара 1945. године ујутру у распореду који су заузеле 31. децембра увече, између река Босута и Саве, са предњим крајем на линији: Босут—к. 83—к. 81——Скела—шума Рипача—к. 87—Црито—канал поред к. 84—Дриње——к. 82—Иванетићев салаш—река Спачва (ивица Босутских шума)——река Сава. Положаји 21. српске боигаде били СУ око 300 м испреп железничке пруте Брчко—Оток. Од око 36 км од Босута до Саве бригаде 21. дивизије су поселе само 9 км (на десном крилу), док је око 27 км, исцред Босутских шуу.а, било непоседнуто. Снаге за затварање овако широког фронта биле су тако мале да њихов било какав распоред не би могао да поправи њихов тежак положај. Немцима је погодовало постигнуто изненађење и гласине које су лансирали да ће они напустити Оток.

Штаб дивизије је 31. децембра скренуо пажњу јединицама „да предњи и прихватни положаји морају бити добро утврђени и маскирани". Тај задатак није доследно спроведен. Положаји и рововн били су мале дубине и плитко ископани. Утврђивање у целини било је недовољно развијено.

У рејону одбране 21. српске бригаде, 2. јануа,ра увече дошло је до промена. Из Комлетинаца су око 17 часова кренули 1. и 4. батаљон и до 23 часа примили положаје од 2. и 3. батаљона, који су до тада били у непосредном додиру са непријатељем. Противнапад непријатеља затекао је бригаду у овом распореду: на десном крилу првог положаја био је 1. батаљон, са батеријом топова калибра 45 мм, а 4. батаљон, такође са батеријом топова калибра 45 мм, на левом крилу. Штаб бригаде, 2. и 3. батаљон, бригадна болница и комора налазили су се у Комлетинцима.

Испред фронта 21. српске бригаде 2/3. јануар била је обична ратна ноћ на линији додира две зараћене стране. Ништа није наговештавало противнапад непријатеља. Унедоглед се простирала снежна белина. Ноћну тигцину повремено је реметило штеткање митраљеза из рејона Отока и пролазак возова пругом Брчко—Оток.

У 3.30 часова 3. јануара (према оперативном дневнику штаба 21. дивизије у 4 часа) непријатељ је минобацачком ватром засуо

положаје 1. и 4. батаљона, а артиљеријском ватром остале јединице у КомлетинцимаЈ[15]~

Штаб дивизије је по првим извештајима, избору циљева, јачини и систематичности ватре оценио да је то почетак напада већих размера и наредио бригадама да се припреме за одбијање напада непријатељске пешадије, што су оне учиниле. Истовремено је о томе обавестио штаб 1. армије и тражио да једна бригада, са већим бројем артиљеријских оруђа из најближе дивизије, хитно поседне мостобран и леву обалу Босута у Нијемцима, ради прихватања јединица 21. дивизије.

У 4.30 часова минобацачи су пренели ватру у дубину, а борбена група 7. СС дивизије „Принц Еуген", са око 15 тенкова, кренула је у цротивнапад, главним снагама на положај 21. српске бригаде, основним правцем: Ђурђевића стан—ивица Босутских шума——Доње њиве—к. 90 пужно од Комлетинаца)—Чуковац—Нијсмци. На осталом делу линије додира јединица 21. дивизије Немци су само ватром вршили притисак.

Кад је немачка пешадија кренула у напад био је још мрак. Од снажне артиљеријске ватре, у прво време, нису се чули тенкови. А и кад СУ по звуку откривени. тешко их је било уочити, бело обојене, док се нису сасвим приближили. Иза њих је наступала пешадија такође у белим маскирним~оделима. Кад су их уочили~ борци 1. и 4. батаљона су отворили ватру, али их нису могли зауставити. Непријатељ је прво заузео Ђурђевића стан (на левом крилу бригаде), а ЗаТНМЈЗазбиД. 1 *V* 4 бататт,г>м *и* ттда ттрптт-тртоцтгт. ске батерије у њиховом саставу, заузео њихове положаје и одбацио их ка Комлетинцима. Не заустављајући се непријатељ је продужио продор између Комлетинана и Доњег Нптчпг Сеша ка Чуковп^у, заби^атући ктпиц између 5. српске бригаде и осталих јединица 21. дивизије.[613]

[612] **Почетак немачког противнапада затекао је у Комлетинцима: штабове 4, 21. и 31. српске бригаде, по 1 до 2 њихова батаљона, приштапске и позадинске јединице бригада, а из штаба 21. дивизије био је ту политички комесар Младен Млађа Марин, који се до пола ноћи задржао на састанку дивизијског комитета КПЈ.**

[613] **Износимо из сваког батаљона по једно сведочење о почетку немачког противнапада.**

Живота Камперелић, заменик политичког комесара 1. чете 4. батаљона записао је у свој дневник:

„Око 23 часа пронела се вест да ће Немци извршити напад из Отока на наш положај. Избио сам са патролом пред непријатељски положај да то проверим. Посматрали смо их изблиза и нисмо приметили никаквог знака припрема за напад. Свуда је био мир, у недоглед се пружао снежни бели покривач, а са ивице Отока чуло се неколико рафала. Вратили смо се на свој положај уверени да неће бити напада.

Пред зору је из Отока отворена артиљеријска ватра по Комлетинцима, а минобацачка по нашим положајима. Убрзо су се чули и тенковски мотори, а примећен је и покрет тенкова и пешадије. Ускоро је отворена обострана пешадијска ватра. Везу са штабом батаљона нисмо могли ухватити. Мало каеније видим један тенк, бело обојен, прелази канал који смо били посели, а други иде право на команду чете. Наше лево крило повукло се без наре-

Са првог одбрамбеног положаја 21. српска бригада се под борбом повлачила преко Господских њива према Комлетинцима. Даља одбрана дивизије зависила је од организованог поседања прихватних положаја испред Комлетинаца.

Према процани штаба дивизије, непријатељ је тежио да што пре заузме прелаз преко моста у Нијемцима, а потом разбије одсечене јединице 21. дивизије у рејону Комлетинаца и лакту Босута. На основу тога штаб дивизије је бригадама око 6 часова дао ове задатке:

— 4. и 31. српској бригади да по сваку цеиу бране своје положаје, које је непријатељ нападао мањим пешадијским снагама, с тим да по један батаљон упуте у јужни део Комлетинаца ради његове одбране; 31. српској, поред тога да једним батаљоном нападне у леви бок непријатеља, правцем ка Ђурђевића стану; 21. српској, да нападне непријатеља из Господских њива (лево од батаљона 31. бригаде) ка Босутским шумама; 5. српској да са два батаљона из резерве изврши противнапад у чело непријатељског кли-

ђења. Повлачи ее и команда чете: командир Јован Вицо, политички комесар Милош, ја, обавештајни официр Врањеш и неколико бораца са нама. Тако смо стигли до испред Комлетинаца ..."

Марица Николић-Павловић, санитетски референт 1. батаљона овако се сећа почетка напада:

„Штаб 1. батаљона је спавао у једној пољској кућици. Било ми је хладно па сам око 2 часа устала, изашла напоље и срела командира пратеће чете Марјана Станковића, који ми рече:

— Брзо зови Гојка! Немци нешто спремају!

Кад Гојко Скакић, командант, дође Марјан му рече да чује рад мотора и да Немци спремају напад. Командант је ослушкивао, обилазио чете, вратио се, али није ништа сумњиво приметио. ОЛ Брчког те ппошао воз за Оток. Одједном је почела артиљеријска и минобацачка брза паљба. ГоЈко "је телефоном известио команданта бригаде о томе, па отрчао код батерије топова калибра 45 мм и назад вратио...

Убрзо смо чули приближавање тенкова. Наши минобацачи су отворили ватру... Поче и јака пешадијска ватра дуж целе линије фронта. Лево од нас избише тенкови. Батерија једва испали неколико граната... Батаљон се повлачио без наређења. Кроз прозорче на кућици Гојко нам је наредио:

— Што брже купите ствари и за Комлетинце!

Коракнух ка вратима, а Гојко ме зграби за крагну кроз прозорче извуче напоље и рече: „Немци". Изгубих једну чизму. Сјурисмо се у јарак. Гојко је издавао нека наре^ења, а ј а се вратих да код кућице потражим чизму. Видим кроз прозор Немац пуца у нашег телефонисту Сел Ијмра и он пада. Г. "" —

Повлачимо се ка Комлетинцима. Немци нас сустижу. Гојко нам даде знак. Нас неколико заузесмо заклоне. Сачекасмо Немце, бацисмо бомбе, отворисмо ватру и они устукнуше, али одговорише. Ранише Гојка. Брзо га превих па настависмо покрет ... Погубисмо се ...

Трчећи улазим у Комлетинце. Знам лозинку и стражар ме пушта, али кад га упитах за команданта он декну:

— Пролази шта се тебе тиче командант!

Настало је објашњавање између мене и стражара. Поред нас се отвори прозор и у њему појави глава човека, који ме упита шта се расправљамо. Узбуђено му кажем: „Немци су пред селом — где је штаб 21. бригаде?" Он ми показа и нестаде у прозору. Настављам да трчим. Прво будим санитетског референта бригаде, па остале ..."

Укопавање на Сремском фронту, испред Отока, децембра 1944. године.

Топ 21. српске бригаде за време дејства на Оток 23. децембра 1944. године.

Литраљез »Максим«, из 2. батаљона, у дејству испред Отока 25. децембра 1944. године

7ништени вагони на прузи Брнко - Оток, 28. децембра 1944. године.

на, између Босутских шума и Дугих њива, правцем Топаловића стан—Ђурђевића стан и заустави продор непријатеља. У 6.30 часова штаб дивизије је наредио евакуацију комора у Илачу, а болница у Бачинце. Сва настојања штаба дивизије била су усмерена на заустављање продора Немаца и обезбеђивање организованог извлачења 21. дивизије на леву обалу Босута.

Већ на почетку напада поремећене су везе између штабова и јединица, а нешто касније и прекинуте, па су наређења споро преношена. Када су два батаљона 5. српске бригаде из Доњег Новог Села избила до положаја које је требало да поседну, на њима се вођ налазио непријатељ. Са челом непријатељског клина 3. и 4. батаљон 5. српске бригаде сукобили су се око 7 часова код к. 90, одмах по изласку из Доњег Новог Села. До 8 часова ту ре вођена жестока борба у сусрету. Тада су Немци убацили у напад 'нове снаге пешадије и све расположиве тенкове и пробили положај 5. српске бригаде. Њен 3. батаљон одбацили су ка југу, у Доње Ново Село, а 4. батаљон ка северу, али се он, уз велике жртве, пробио у састав своје бригаде. Немци су тада избили у Чуковац, на цести Комлетинци—Нијемци. Основни ппавац повлачења јединица 21. дивизије тиме је био цресечен.

Противнапад јединица 21. дивизије у чело и леви бок уклињеног непријатеља није успео. Немци су из Чуковца наставили продор делом снага (8 тенкова ојачаних пешадијом) ка Нијемцима, и у 8.45 часова избили на мост преко Босута, где су заустављени, а другим делом снага *П* тенкова и јаке снаге пешадије^ напали су, око 8 часова, Комлетинце од Чуковца (на истоку), Доњег Новог Села (на југу) и од Отока (на западу).

Почетак артиљеријске припреме штабови и јединице у Комлеггинцима нису одмах схватили као почетак напада већих размера, па су луго остали неактивни. Узбуњивање јединица, евакуација позадинских јединица и поседање прихватних положаја почело је са закашњењем, кад су Немци већ били пред селом.

Евакуација позадинских јединица извршена је само делимично, и то углавном наорганизовано, на брзину, како се ко снашао од нижих старешина. Болница 21. српске бригаде евакуисана је.-најорганизованије, иако у последњем моменту. Кад је обавештен од референта санитета 1. батаљона да су Немци продрли испред села, референт санитета бригаде <ЗЈЕарко Бесара~Уамоинипијативно је наредио управнику болнице, да болницу што пре пребаци преко моста/ на Босуту у Нијемце.

Захваљујући будностиЈ^^одреадости политичког комесара болнице и боопа на лечењу^Ота Колца) болница је до издавања овог-наређења била спремна за покрет па је одмах кренула за Нијесмце. На десет запрежних кола били су утоварени тешки рањеници и Део опреме, а лаки рањеници и болничарке кренули су пешке за колима. Запрежна кола су прошла кроз Чуковац пре избијања немачких тенкова у село и крећући се испред немачких тенкрва пребацили се преко моста у Нијемцима~~на леву обалу Босута. Лаким рањеницима и болничаркама Немци су у Чуковцу пресекли правац

повлачења ка Нијемцима и одбацили их на север ка Ђелетовцима. Пресечено је повлачење и свих осталих јединица ка Нијемцима.

Најдраматичнија борба са немачким танковима и пешадијом вођена Је на ~прилазима и у селу Комлетинци. Седам немачких тенкова праћени Јаким снагама пешадије креНужз је у напад са истока, југа и запада на браниоце села.

После узбуњивања јединице су на брзину добиле задатке и поселе положаје испред села у моменту кад је непријатељ већ нападао. Ипак, правац са истока, од Чуковца затворили су 2. и 3. бат^љон 21. српске бригаде, са југа од Доњег Новог Села 2. батаљон 31. српске бригаде, а са запада од Отока 1. батаљон, без чете, 4. српске бригаде. Од Отока ка Комлетинцима повлачили су се 1. и 4. батаљон 21. српске бригаде. На свим прилазима селу, а потом у селу дошло је до тешке и неравноправне борбе са немачким тенковима и пешадијом.

Три немачка танка са јаким снагама пешадије пошто су обишли Комлетинце с југа избили су на његову источну страну и кренули у напад на село. Њихов напад су испред села зауставили 2. и 3. батаљон 21. српске бригаде, али за кратко. Тенкови су брзо уништили два топа 76 мм и са пешадијом се незадрживо пробијали ка селу. Под ватром немачких тенкова и пешадије батаљони 21. српске> бригаде су се под тешком борбом постепено повлачили периферијом села ка северу.[614]

На прилазима Комлетинцима с јужне и западне стране, такође је вођена жестока борба. Задржавању напада непријатеља на тим правцима много је допринела авијација. По шест авиона је стално тукло у бришућем лоту непријатељску живу силу и тенкове, наносили им гуоитке и успоравали покрет. Под" великим притиском непријатеља, и уз обостране велике губитке, јединице су се под борбом повлачиле кроз Комлетинце према северу. Јединице су се помешале на уском простору, што је отежавало организованије вођење борбе. И у таквим условима борци су се борили на живот и смрт, на блиском одстојању, за сваку кућу, двориште и улицу. Око 11 часова непријатељ је заузао Комлетинце и побио заробљене рањенике.

[814] Жестину борбе илуструју губици 3. батаљона: цео штаб батаљона, осим заменика политичког комесара, избачен је из строја. Погинули су: МиоДРаг Вуковић (Миле...Сељак), политички комесар батаљона, командири чета Душан Мандић и Митар Кецман и 10 бораца. Рањени су: Петар Пепа Родић, командант батаљона, Ђура Лемић, заменик команданта "батаљона, Лепосава Лепа Мршић, омладински руководилац батаљона, Павле Балент, политички комесар чете, Драган Марић и Никола Мандић, командири чета. и 15 бораца.

о тој борби, тадашњи командант батаљона, Петар Пепа РОДИЋ каже: —

„Био је то најжешћи сукоб 3. батаљона са Немцима. У строју са борцима борио се и штаб батаљона. Чланови штаба су командовали, отварали ватру и бацали бомбе. Недалеко од мене Миле Сељак се два пута подиже и сваки пут баци по једну бомбу међу Немце. Тпећи ПУТ се полигао ц викнуо: „Паљба..." па пао тешко рањен. Изнела га је болничарка Рада са јед-ним борцем. Неки минут касније је умро. Наред бом. Ускоро, на периферији села и ја сам рањен. повукли смо се под борбом ка северу".

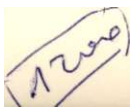

Око 10 часова у Нијемце је стигла из Илинаца 5 (козарачка) бригада 11. дивизије, а из Винковачких Бановаца 1. пролетерска бригада 1. пролетерске дивизије. Оне су прихватиле борбу са непријатељским снагама која су сат раније заустављене на десној обали Босута и прешле у противнапад правцем Нијемци—Комлетинци.

До 11 часова 5. српска бригада водила је борбу код Доњег Новог Села, када се до ње пробио 4. батаљон 1СОЈЛГ је цродбром Немаца био одсечен, а затим се под борбом повлачила ка Подграђу. До 13 часова пн^ рр тЈррбдциттд налеву обалу Босута, задржавајући мањи мостобран на десној

Са линије Комлетинци—Нијемци непријатељ је продужио напад ка северу, а са линије Босут—Привлака—Оток ка истоку покушавајући да у окуци Босута потпуно уништи јединице 21, 31. и 4. српске бригаде.

Повлачење јединица из Комлетинаца прихватио је 4. батаљон 4. српске бригаде са положаја к. 83—Старо Село. Јединице су се повлачиле основним правцем: Комлетинци—Старо Село—Бојара——Босут. Из Старог Села део јединица је скренуо ка североистоку у правцу Ђелетоваца.

Немци су нападом низ реку Босут покушали да јединице 21. дивизије одбаце од места прелаза, спрече им пребацивање на леву обалу Босута и униште их у окуци реке Босуте. Одлучна одбрана 4. српске бригаде онемогућила их да остваре тај циљ. Преко порушеног дрвеног моста, у рејону Бојаре, постављене су даске преко којих се прелазило у Колони по један. Због мале пропусне моћи прелаз Је дуго трајао. Јединице су стизале пред мост доста измешане, али су се у реду и безбедно до 13 часова пребациле на леву обалу. Последња се пребацила 4. српска бригада и посел"а леву обалу, од Ђелетоваца до канала Савчине.

Артиљеријске јединице нису ни издалека биле на висини задатка у овој борби: споро су отварале ватру, која је уз то била непрецизна, а непријатељ их је брзо откривао и уништавао. Дивизион калибра 76 мм 1. југословенске бригаде, којим је дивизија била ојачана, посада је напустила испред прелаза у рејону Бојаре, оставила топове у колони преко реке уместо да ва- тром штити шрелаз јединица.

[615] Према забелешкама Владимира Дујића, командант 21. дивизије је изјавио, у расправи о овим догађајима, 7. јануара 1945. године, да је 5. српска бригада ..без нарр^р^Д нлпугтила ГРЛО"

[616] Противнапад Немаца затекао је артиљерију дивизије у формирању. Њене прве две батерије први пут су учествовале у борби 26. новембра 1944. године. Од 1. децембра у Сремској Митровици се формирала и обучавала 21. артиљеријска бригада. Последњих дана децембра 1944. у борбу је уведен само њен 3 (противтенковски) дивизион. Он је 3. јануара две батерије био придао 31, а једну 21. српској бригади. Нападе дивизије до тада подржавао је артиљеријски пук Црвене армије (шест батерија са 24 топа калибра 76 мм). Тај пук се 2. јануара по дану повукао са положаја у рејону Комлетинаца. Његове положаје посео је артиљеријски дивизион 1. југословенске бригаде, знатно мањих ватрених могућности.

Низводно од порушеног моста до Ђелетоваца јединице су прелазиле Босут у правцу кретања. Због равне површине и високог снега, неке јединице су прешле Босут, а да то нису ни приметиле; испод оних који су наишли у великим групама лед је пукао, па су они упали у воду а неки се и подавили; код трећих је непријатељ артиљеријском и минобацачком ватром разбио лед, па су реку прегазили. Босут је био широк 30 до 40 м, а. дубок борцима до пазуха. Извиђање, избор и уређење места прелаза нису вршени. Када је лед испод бораца почео да пуца прелаз је настављен на већим одстојањима и растојањима, без опреме, лаганим кораком, а организована је и служба упозорења и спасавања. Јединице које су организовано прелазиле; Босут имале су веома мале губитке.[617]

Главнина 21. дивизије пребацила се на леву обалу Босута до 13 часова и посела је за одбрану. Једино је 5. српска бригада код Подграђа држала мостобран. Већи број мањих група, које су заостале на десној обали Босута, прикривене су сачекале ноћ па се пребациле на леву обалу Босута.

Из рејона Нијемаца, 1. пролетерска и 5. козарачка бригада прешле су око подне у противнапад цравцем Нијемци—Комлетинци. До мрака"су~"из обе бригаде пребачена на десну обалу Босута четири батаљона, који су после огорчене борбе ослободили село Нијемце. У исто време, 5. српска бригада је продрла од Подграђа до Доњег Новог Села. Ноћу 3/4. јануара, 1. пролетерска бригада се повукла на леву обалу Босута, у Нијемце, и порушила мост преко Босута. а 5. к"3ара^а и 5. српска Пригада поселе су мостобран на десној обали Босута, код Подграђа. Леву обалу Боеута, од Нијемаца до шуме Дионице, поселе су 4, 31. и 21. српска бригада. На тој линији се фронт стабилизовао.

Према извештају штаба 21. дивизије од 6. јануара 1945. године, непријатељу су 3. јануара јединице дивизије нанеле ове губитке: 672 мртва и 942 рањена војника, уништено им је 6 тенкрва, а оштећено 1 тенк и 1 борна кола.

Губици 21. дивизије били су: погинуло 182. рањено 308, нестало 315, свега избачено из строја 805. бораца. Од наоружања изгубљено је: 15 противтенковских топова калибра 45 мм, од којих је 7 уништено, 18 минобацача, 16 митраљеза, 44 пушкомитраљеза,

[817] **Према изјави/ Срећка НиколиКаТ) политичког комесара пратеће чете 21. српске бригаде, он ј е из"Комлетинаца довео у рејон Ђелетоваца и пребацио преко Босута целу чету, 4 топа, 4 митраљеза и 4 минобацача 82 мм, а из чете му је погинуо само 1 борац и у Босуту се удавила једна запрега. За тај успех касније је похваљен.**

По изјави Марјана Станковића, командира пратеће чете 1. батаљона, он је чету довео са предњег положаја и пребацио преко Босута код Ђелетоваца, погинула су му 2 и рањена 4 борца, а изгубљен је 1 „шарац" и 1 минобацач 82 мм.

По изјави Николе Мандића, командира чете у 3. батаљону, он је своју чету пребацио газом преко Босута, код Ђелетоваца, без посебних проблема. Чета није имала друге губитке осим оних у борби са Немцима у Комлетинцима.

8 лаких пушкомитраљеза, 77 руских аутомата, 20 противтенковских пушака, 23 „шарца", 2 „фијата" и друго. Такође је изгубљено 3 камиона, 277 коња, 77 кола и разни други материјал и опрема.[618]

Према наређењу штаба 1. армије, 21. дивизија је 4. јануара 1945. године предала своје положаје на левој обали Босута 6. пролетерској дивизији и повукла се на простор Адашевци—Гибарац——Бачинци, да би се одморила и средила. У исто време. добила је задатак да са 11. дивизијом изради трећу одбрамбену линију од Дунава, западно од ШидаТ ДО ВосТта.[013]

Поступајући по наређењу штаба дивизије, 4. и 31. српска бригаде су истог дана предале положаје 3. бригади 1. пролетерске дивизије и пребациле се у Илинце. Из Ђелетоваца, где се прикупила главнина и где је преноћила, 21. српска бригада се пребацила у Товарник. У Бачинце су се пребацили 3. дивизион 21. артиљеријске бригаде и позадинске јединице. Једино је 5. српска бригада још остала на положају у рејону Подграђа. Артиљеријска бригада се и даље налазила на формирању у Сремској Митровици.

Сутрадан, 5. јануара, 4. и 31. српска бригада пребациле су се у Адашевце, 21. српска бригада у Гибарац, а штаб дивизије у Бачинце. Наредног дана, 5. српска бригада је предала положаје 4. бригади 6. пролетерске дивизије и пребацила се у Бачинце.

Од 6. до 13. јануара 21. дивизија се одмарала и сређивала у истом распореду.[бг0] Тада се приступило анализи узпока и последица изненадног непријатељског противнапада 3. јануара 1945. године.

У 21. српској бригади анализа рада штабова, дејства јединица и држања појединаца у борби 3. јануара почела је 6. јануара у Гибарцу. Анализе су вршене у четама, штабовима и батаљонима бригаде. За појединачно држање бораца и стареШина у најтежим ситуацијама борбе, са непријатељским тенковима и пешадијом, изнето је много примера храбрости и пожртвовања погинулих и живих бораца и старешина. Већина примедби односила се на рад штабова при обезбеђењу јединица, извиђању непријатеља и командовању у борби.

[618] *Зборник,* том I, књ. 18, док. бр. 5, 57. и 59. По забелешкама Владимира Дујића, на састанку дивизијског комитета, 7. јануара 1945. у Бачинцима, утврђени су ови губици бригада 3. јануара: 31. српска 238, 4. српска 204, 21. српска 193, 5. српска 68 и артиљеријски дивизион 28; свега 731 борац и старешина. Не види се да ли је реч само о погинулима или о избаченим из строја. Према истом извору, командант дивизије Милоје Милојевић изјавио је у анализи ових догађаја да му се чини да се „у извештајима бригада непријатељстш губини преувеличлпју. *а* наттти ублажују".

[8,0] *Зборник,* том" I, књ. 18. док. бр. 1. Истим наређењем. ради учвршћивања одбране, спречавања даљег продора непријатеља и припреме за офанзиву, штаб 1. армије је наредио дивизијама „да се најенергичније приступи изради фортификацијских утврђених одбрамбених линија по дубини".

[в20] Једино је, по наређењу штаба 1. армије, 9. јануара један батаљон 4. ерпске бригаде упућен у извиђање рејона Сремске Раче, а 11. јануара дивизија је почела утврђивање линије западно од Мале Вашице до западне периферије Шида, где је остала до 16. јануара 1945. године.

На састанку дивизијског комитета, 7. јануара у Бачинцима анализирани су узроци изненадног противнапада непријатеља и ток борбе јединица 21. дивизије 3. јануара. Црисуствовао му је и Мијалко Тодоровић Плави, политички комесар 1. армије. Комитет је формирао комисију и ставио јој у задатак да утврди узроке под којима је дошло до непријатељског изненађења и великих губитака у борби 3. јануара и да утврди појединачну одговорност за то.[621]

Комисија је од 7. до 10. јануара саслушала одговорне старешине у штабу дивизије и штабовима бригада. На састанку дивизијског комитета 10. јануара у Бачинцима она је саопштила, као закључак, да сматра да суглавни кривци за то што је непријатељ постигао изненађење и за неповољан развој борбе 3. јануара у окуци Босута штаб 21. дивизије и штаб 21. сопске боигаде. коју су иначе оценили као „најслабије место у дивизији". Речено је да су и остале бригаде у дивизији имале~доста слаоости и недостатака. Конкретнији докази горњих тврдњи се не износе. На основу утврђеног степена појединачне одговорности, комисија је предложила смењивање са дужности старешина чију је одговорност комисија тада утврђивала.[622]

У то време 21. дивизија је у свом саставу имала четири бригаде, а^требадо је да пређе на тројну фпрматгију. Све бригаде су у борбама до 3. јануара и тога дана претрпеле велике губитке. На основу горњег и налаза комисије одлучено је да се расформира 21. српска бригада и њеним борцима попуне остале Јединице у дивизији. ~

Од четири бригаде приближно истих квалитета и обавезе да се једна расформира, сувишно је постављати питање зашто је расформирана баш 21. српска бригада, јер је то могла бити и свака друга^ бригаЈда^ 21. дивизије.

Узроци који су довели до тога да непријатељ постигне изненађење и нанесе велике губитке 21. дивизији 3. јануара 1945. године у окуци реке Босута знатно су шири и дубљи него што је то непосредно после борби и догађаја 3. јануара у тако кратком року могло бити утврђено. Комисија није имала времена да то истражује. Њен задатак је био да предложи брзо решење, како би се дивизија што пре оспособила и наставила да извршава нове борбене задатке који су је очекивали.

***[21] Чланови комисије били су: Станоје Брајовић, заменик политичког комесара дивизије, Драгоман Радојчић, заменик политичког комесара 4. српске бригаде, Јован Крстић Мргуд, заменик политичког комесара 5. српске бригаде и Марјан Василић Маре. заменик политичког комесара артиљеријске бригаде. Интересантно је да у комисији није био ни један члан из 21. српске бригаде, а да је баш она расформирана.**

***[22] Комисија је предложила смењивање са дужности команданта, политичког комесара и начелника штаба дивизије. Смењени, цео штаб 21. српске бригаде и неке старешине штабова других бригада кажњени су и партијским казнама. За новог команданта дивизије постављен је Влада Бајић, за политичког комесара Мирко Јовановић, а за начелника штаба Миливоје Максимовић.**

У условима у којима се 3. јануара 1945. године нашла 21. српска бригада, односно 21. дивизија и свака друга бригада, односно дивизија прошла би углавном каоЈИ_оне.

Непријатељ је противнападом 3. јануара 1945. године постигао доста.

Он је, прво, успешно и прикривено концентрисао јаке снаге, прикупио довољно обавештајних података о 21. дивизији, а шире!-њем гласина и добрим маскирањем обезбедио тајност припрема противнапада што му је омогућило да постигне изненађење. У зору је напао и разбио недовољно јако и необезбеђено лево крило 21. дивизије. Ударна снага напада били су му тонкови за које је цела зона одбране дивизије била проходна, који су праћени јаким снагама пешадије. Они су савладали узастопни отпор јединица 21. дивизије и до 8.45 часова продрли 15 км у дубину њене одбране, до реке Босута у селу Нијемцима и нанели јој велике губитке. Избацили су јој из строја 731 борца и стардшину (око 25% укупног бројног стања), скоро сву артиљерију и велики број бригадних позадинских јединица. На тај начин непријатељ је постигао ограничен оперативни циљ, обезбедио је саобраћај на прузи Брчко—Оток и за свега десет часова борбе знатно поправио свој положај на том делу фронта.

Заменик политичког комесара 1. чете 4. батаљона 21. српске бригаде, Живота Камперелић, забележио је 4. јануара 1945. године у дневнику своје виђење о томе зашто је дошло до неуспеха и пораза „наше дивизије испред Отока".

„Прво, што *је наш положај испред Отока олако схваћен. Преувеличавана је деморализаг^ијаЈн^пргцатеља, што Је лабавило наш одбраШенитастем. Наши батаљони^мале снаге. дужали су положаје�- нис.у били нимало утврђени. То би било довољно* да је непријатељ *јуришао на нас као ми на њега. Али, он је јуришао са тенкорима испред себе. Ипак је највеће зло што је наш положај испред Отока олако схваћен. Кривица је и* до *наше слабо развијене оВавештајне службе ..."*

Били су то разлози који су 3. јануара допринели брзом продору Немаца кроз положај 21. дивизије, али не и једини. То су последице узрока који су много дубљи.

Битан утицај на догађаје од 3. јануара имала је замена јединица Црвене армије на том делу фронта са јединицама бутарске армије. Јединице бугарске армије биле су ниске борбене вредности — нису се одлучно бориле против Немаца. У њима су чак избили нереди због чега су морале бити повучене са сремског фронта. Тако је на сремском фронту остала само 1. армија НОВЈ, што је[1] развукло и разпелшто њене снаге. То је и разлог осетног проширења одбрамбене зоне 21. дивизије, која се налазила на левом крилу 1. армије. Она је бранила зону од реке Босута до регке Саве на чијој се левој обали налазила најближа левокрилна јединица. Та зона је била окг> 36 км ширине, од чега је било поседнуто само око 9 км

на десном крилу. Осталих 27 км, од положаја левокрилне 21. српске бригаде до реке Саве било је потпуно непоседнуто. До 16. децембра тај простор је контролисала 31. српска бригада, али се после његовог потапања сматрало да су то непроходне мочваре преко којих непријатељ не може прећи ни извршити противнапад. Када се вода до 20. децембра повукла а земљиште смрзло и преко њега пао снег земљиште је постало прохогтно за пешадију и тенкове. Штаб 21. дивизије је на то упозорио штаб 1. армије, а 5. српској бригади је 31. децембра наредио да из Доњег Новог Села, где се налазила на одмору са два батаљона контролише Боеутске шуме. Показало се да то није било довољно.[623]

Наша обавештајна служба у целини није била на висини задатка. Она не само да није открила припреме непријатеља за противнапад него је чак и насела немачкој обавештајној служби. Обавештајни официр 4. српске бригаде (Пушкарић) известио је на пример команданта бригаде и обавештајног официра дивизије да се немачка моторизација из Отока повукла и то на основу изјава „теренских радника". Обавештајни официр дивизије изјавио је пред комисијом о раду службе:

„Радио сам на томе да се цео апарат дивизије ангажује на обезђеђењу њене сигурности. Од обавегатајаца 4. бригаде добио сам погрешан извештај, да је моторизација непријатеља отишла из Отока за Винковце. Осећам одговорност што се овако десило, а да о томе обавештајна служба није знала. Мислим да сам требао да се више нађем на терену".

О повољним условима за рад обавештајне службе, Душан Каран, обавештајни официр у штабу 21. дивизије, кажес ""

„Ми смо често хватали „живи језик" непријатеља. Једном смо ухватили немачког инжињеријског мајора, који нам је дао важна обавештења. Веселин Перовић Трушо, заменик команданта 2. пролетерске бригаде, често нам је доводио „живи језик". Једном је ухваћеног немачког војника жзао и донео на леђима, а кад га је одрешио видео је да се овај угушио. Трушо се врати по другог, па то вече дотера тро]ицу.

Увече 2. јануара ми смо открили да Немци тенковима излазе на положаје и извештај о томе доставили гитабовима 21. дивизије и 1. армије".

[623] Јован Роган. политички комесар 21. српеке бригаде, изјавио је да је телефоном упозорио начелника штаба 21. дивизије на необезбеђен леви бок, а он му је одговорио: Кпмр^др^ ""Лгј то твоја дужност, већ наша". На састанку дивизијског комитета, 7. јануара. Роган се одлучно супротставио мишљењу да је 21. српска бригада изненађена, тврдњом да она није била обезбеђена, што је према њему основни разлог немачког изненађења и брзог успеха.

Према забелешкама Владимира Дујића, на расправи о догађајима од 3. јануара начелник штаба дивизије је изјавио „да се није довољно удубио у задатак дивизије после залеђивања земљишта и да у захтеву према штабу 1. армије није био категоричан да се ПТУМРКИ П^ПГТРР затвори".

Насупрот томе немачка обавештајна служба била је добро организована и врло ефикасна.[624]

Командовање и везе у 21. дивизији нису такође били на висини задатка. Основни услов за успешно командовање јединицама у борби јесте познавање непријатеља и постојање сталне и чврсте везе са сопственим јединицама. Штабови јединица које су биле у додиру са непријатељем, као ни штаб 21. дивизије, а ни штаб 1. армије нису прозрели ни открили намере непријатеља. Почетак непријатељског противнапада затекао је штаб дивизије у Нијемцима, а политичког комесара дивизије у Комлетинцима и у таквом распореду су остали за све време борбе тога дана. Командант дивизије је у 6.20 часова већ други пут тога јутра разговарао телефоном са штабом армије и тражио снаге за прихватање 21. дивизије, али његови захтеви нису одмах схваћени као хитни. Брже пристизање тражених снага могло је обезбедити благовремено прихватање снага дивизије, успоравање немачког продора, успостављање мостобрана на десној обали Босута и повољнију ситуацију у зони одбране 21. дивизије. Око осам часова веза штаба дивизије са потчињеним јединицама била је прекинута, а веза између јединица у непосредном додиру са непријатељем и политичког комесара 21. дивизије у Комлетинцима прекинута је ускоро после почетка противнапада. Политички комесар дивизије није могао у Комлетинцима заменити цео оперативни штаб дивизије. Чињеница је да штабови бригада нису непријатељеву артиљеријску припрему схватили као почетак противнапада већих размера, па нису одмах наредили јединицама да поседну положаје у рејону Комлетинаца. Јединице, углавном батаљони, су појединачно ступали у борбу, па су брзо потискиване, једне ка северу, друге ка југу. Ни наређени противнапад у чело и леви бок непријатељског клина који се пробијао у дубину није једновремено и успешно извршен. Организованија одбрана у повлачењу почела је тек пошто је непријатељ заузео Комлетинце и Нијемце.[625]

«[24] По изјави Душана Карана, Немци су од ослобођења Комлетинаца до 3. јануара имали у селу радио-станицу која им је слала обавештајне извештаје о 21. дивизији.

По изјави Раденка Јовановића Раденца, Немци су у рејон Комлетинаца убацили три пбдпрп^пјтта. који су извештаје достављали по дрешраним псима, од којих је један убијен на линији додира, па су откривени и похватани.

По изјави Стевана Адамовића, команданта 4. српске бригаде, на њега је 3. јануаоа УЈУТРУ отворила. **ВАЗШ** ЈШпа "баирттт-јаца на ивлазу из Комлетинаца. Ту групу су Немци оставили приликом повлачења, а непријатељски елементи у селу су их чували.

По изјави Петра Пепе Родића он~ је рањен 3. јануара на периферији Комлетинаца ватром из немачког тенка, који се од повлачења Немаца до тог момента налазио дрикрићрн испод п.ттагта сена V том" селу.

[825] Према забелешкама Владимира Дујића, командант дивизије је изјавио да је распоред јединица дивизије био правилан, и да је непријатељ напао правцем којим је штаб дивизије и очекивао напад. Он је лично остао у Нијемцима да би одржавао везу са штабом армије и боље утицао на ток догађаја, а политичког комесара, који се затекао у Комлетинцима, сматрао је способним да руководи операцијом.

Утврђивање положаја 21. дивизије било је недовољно. Изграђени положаји могли су послужити као ослонац јединицама за напад, али нису били развијени ни изграђени за упорну одбрану. До 26. децембра 1944. јединице су са тих положаја јуришале на непријатеља и рачунале са настављањем офанзиве, а онда је наступио предах. Задржавање на тим положајима сматрало се привременим, па они нису ни нарочито дорађивани. Положаји јединица у непосредном додиру са непријатељем били су мале дубине. Ровови који су освојени од непријатеља били су прилагођени да буду ослонац за јурише, а не за одбрану. Дубина ископа била је мала, до нивоа подземних вода. Уздигнутије и оцедитије земљиште и насељена места био је посео и утврдио непријатељ. Јединице 21. дивизије задржаване су испред њих на нижем, отвореном и откривеном земљишту, где је био и висок ниво подземних вода. Зато су ровови и заклони морали да се плитко укопају. Чак и тада ровови без воде били су реткост.

Положаји по дубини нису били уређени. Чак ни бригадне резерве у Комлетинцима нису их биле изградиле и уредиле, у потребном обиму да би им били сигуран ослонац. Кад је непријатељ 3. јануара заузео положај испред себе, пред њим се више није нашао ни један утврђени положај на којем би му могао бити пружен јачи, организованији и дужи отпор.

Јединице 21. дивизије биле су и исцрпљене дуготрајним и тешким борбама, које су до тада водиле, и у којима су претрпеле доста велике губитке. Дивизија је уведена у борбу 1. новембра 1944. године, после ослобођења Сремске Митровице, и од тада је водила борбе без смене. За то време стално је нападала и продрла око 60 км на запад без сопствене артиљерије. Стални јуриши на утврђене непријатељске положаје довели су до великих губитака, а у време највећих губитака нису дали никакве резултате. Према дневнику Животе Камперелића, заменика политичког комесара 1. чете 4. батаљона 21. српске бригаде, 4. батаљон је почео нападе на Оток 22. децембра са око 70 бораца у свакој чети, а завршио јих је 26. денембра са по двадесетак бораца у тим четама. Слично Јстање је било и у другим батаљонима. Јединице су попуњаване, али \младим, неискусним и недовољно обученим борцима, што је учи-ı јнило да губици буду већи.

На борбену готовост јединица 21. дивизије негативно је утицао и моменат и начин преоружавања, тј. замене њеног наоружања различитог порекла једнообразним совјетским наоружањем. У извештају штаба 21. дивизије од 6. јануара 1945. године пише:

„Напомиње се да је већи део материјала остао код погинулих другова, као и у коморама које су пресечепе на путу Нијемци——Комлетинци, а код којих је било пемачко наоружање без муниције, као и извес.та.н брпј ***рускпг. иапружања*** *које с.у јединице пуимиле 2. ов. м. увече и њш нису све биле разделиле, као и оружје које је као неисправно повучено у коморе".*[628]

[628] *Зборник,* том I, књ. 18, док. бр. 5.

Да је начин на који је вршено преоружавање јединица 21. дивизије бишно умањио њихову борбену готовост види се и из саме чињенице да се оно спроводило у бригадама које су се налазиле у борбеном додиру са непријатељем. О расправи о томе на састанку дивизијског комитета 7. јануара 1945. године у Бачинцима, Владимир Дујић је записао у своју бележницу:

„21. бригада била је дезорганизована и није била способна за борбу. Људство није могло да употцеби руско оружје због немања довољно времена за обуку".

Према истом извору начелник штаба дивизије је тада изјавио:

„Муниција и оружје послати су уочи самог напада иа Комлетинце". — " '^

О томе сведочи и командир чете 3. батаљона 21. српске бригаде Никола Мандић, кад каже: „Уочи напада 2. јануара, добијено је комп.ттртно руско наоружање. које је увече подељено, а није било ни очишћено од конзервације". То потврђује и Никола Ковачић, заменик политичког комесара батаљона у 31. српској бригади који каже: „2. јануара 1945. године, уочи немачког напада, добили смо ново, конзервирано руско наоружање, које су Немци сутрадан запленили".

Физичка и психичка напрегнутост бораца и старешина у свакодневним двомесечним борбама и нападима на утврђене непријатељске положаје преко раскаљаног, а касније смрзнутог сремског земљишта, по снегу, ветру и хладноћи, боравак у влажним и непокривеним рововима у дотрајалој одећи и обући, и поред добре исхране, исцрпило је борце и јединице. Здравље бораца је почело да попушта. Оболевали су од поехлатта прпмрзавања ЈТ премооа. што је негативно утицало на борбену готовост.

И поред свих тих недаћа истина је да су борци 21. српске бригаде стојички и храбро подносили сва ратне тешкоће, јуначки се борили и гинули, без колебања и страха. Ни тешки услови борбе, ни велики број погинулих другова, ни свакодневно гледање смрти у очи нису могли сломити њихов високи морал ни одлучност да се боре за ослобођење до победе или погибије. И у борби 3. јануара, када је непријатељ нанео тешке губитке 21. дивизији и одбацио је 15 км уназад, они су учинили све што су могли да се супротставе непријатељу и зауставе његов напад. Борили су се док су имали снаге.

Исто тако у закључку се може елободно рећи да до расформирања 21. српоке бригаде после немачког противнапада 3. јануара 1945. године није дошло због њене одговорности за оно што се догодило у време непријатељевог противнапада, јер се узроци тим догађајима налазе изван 21. српске бригаде.

Ујутру, 13. јануара 1945. године, у соемском селу Гибарац, 21. српска бригада је расформирана. Њени борци и старешине по-

пунили су проређене редове 4, 5. и 31. српске бригаде, приштапске и позадинске јединице"~21. дивизије. У састав 31. српске бригаде ушао је комплетан 4. батаљон.

Тако се борбени пут 2. шумадијеке, односно 21. српске бригаде завршио пре завршетка рата. Бригада је сагорела у тешким борбама за слободу на срамском фронту у саставу 21. дивизије. Њени борци и старешине наставили су борбене традиције своје бригаде до потпуног ослобођења наше земље.

За заелуге стечене у рату Друга шумадијска, преименована 21. српска бригада одликована је Орденом заслуга за народ са златном звездом.[627] Из њеног сасгава три борца су добили Орден народног хероја: Иван Стефановић Срба, Бранко Ковачевић (Жика Морнар) и ЈБубомир Ивковић Шуца.

Указ Председника Републике СФРЈ бр. 176/61.

П О Г О В О Р

После изласка из штампе књиге ПРВА ШУМАДИЈСКА БРИГАДА, секција Друге шумадијске (21. српске) ударне бригаде предложила ми је 1978. године да пишем ову монографију. До тада сам истражио период НОБ у Шумадији који је претходио настанку Друге шумадијске бригаде па ми је изгледало природно да наставим истраживање, а иницијатива еекције брипаде била је гаранција добре сарадње те сам предлог са задовољством прихватио.

Истраживања сам наставио на основу наших и непријатељевих докумената у Војноисторијском архиву СР Србије и Архиву за историју радничког покрета Југославије користећи и објављене студије и друге радове. Сећањима учесника допуњавао сам, објашњавао и реконструисао догађаје наведене у документима.

У непријатељским документима, тенденциозним и политички обојеним, највредније је било време и место одигравања догађаја и називи непријатељских јединица које су у њима учествовале. Наших докумената мало је сачувано. Писана су кратко, парцијално и често шифровано што је стварало тешкоће у њиховом потпуном разумевању. Велики број директива, наређења и извештаја војних старешина и штабова, руководилаца и руководства КПЈ није писан већ је усмено преношен. Много написаних докумената је уништено да не би пало непријатељу у руке. Део докумената је непријатељ запленио и уништио, а нека су пропала у рату.

За четири године истраживања и писања монографије рукопис је прочитало око 35 бораца бригаде и политичких радника са подручја Шумадије. Још толико их је консултовано о појединим догађајима. Тако су основни спорни проблеми решавани у току писања рукописа, а неки су, вероватно, остали спорни и после тога. Коришћењем расположивих докумената и сећања учесника, често противречних, истрајним и стрпљивим радом трудио сам се да што објективније и верније прикажем услове настанка, време, услове и резултате дејства ове бригаде и утицаја на развој НОП-а у једном изузетно важном, тешком и сложеном периоду на веома важном подручју за обе ратујуће стране у Шумадији. Можда нисам дошао до свих докумената и учесника који верније о нечему могу посведочити па сва сложеност, тежина борбе и жртве нису потпуно при-

казани. Зато је нереално очекивати да монографије Прве и Друге шумадијске бригаде пруже све и потпуне одговоре. Њихова вредност биће највећа ако буду подстакле шира и потпунија истраживања и мотивисале нове ауторе да наставе истраживања и бележе сећања учесника са циљем да се употпуни објективна истина и са више страна осветли НОП у Шумадији.

Монографију ДРУГА ШУМАДИЈСКА БРИГАДА писао сам обогаћен искуством писања Прве шумадијске бригаде и сазнањем да је она наишла на добар пријем код бораца и читалаца. То ми је било признање, али и обавеза да традицију наставим. Колико ми је искуство у раду користило толико ми је сложенија војно-политичка ситуација у свету и земљи, посебно у Србији и Шумадији, њен бржи развој и заоштреност односа ратујућих страна, која је у коначном обрачуну довела до ослобођења Шумадије. отежавала истраживање и закључивање. Ипак, овом монографијом чини се корак даље у изучавању места и значаја НОП Шумадије у Србији и Југославији и износе се неке особености и богатство облика борбе, тежине којом је она вођена и цене којом је слобода плаћена.

Развој војно-политичких догађаја у периоду постојања и дејства Друге шумадијске бригаде био је противуречан и сложен. 06-јашњења треба тражити у историјским коренима и вредностима српског народа, његовим патриотским, слободарским и демократским опредељењима током читавог постојања, социјалној структури, класним и политичким односима и националном менталитету. Млади Србије су 1941. под вођством КПЈ наставили традицију својих славних предака и борили се како су их они учили за најпрогресивније идеје свога времена. Тако су славну историју свога народа учинили још славнијом.

Многи странци, па и неки Срби, неке догађаје не могу да разумеју у историји српског народа, јер ти догађаји гледано површно и једнострано не уклапају се у историјске законитости. Тако на пример устанак је најтеже поново подићи на подручју где га је непријатељ пре тога угушио. У Србији и Шумадији то правило као да не важи. После разбијања слободне територије народноослободилачка борба је настављена упркос невиђеном терору и жртвама у Крагујевцу, Краљеву, Јајинцима и другим стратиштима, а у 1944. години народ је попут ерупције вулкана наставио да се бори. Четнички командант Дража Михаиловић, тврдећи да иза њега стоје краљ, емигрантска влада и Савезници и да контролише Србију и Шумадију, наредио је 1. септембра 1944. године општу мобилизацију у Србији и Шумадији. Одазвао му се мали број присталица. Око 15 дана касније почело је ослобађање Шумадије. Тада је за неколико дана у десет дивизија НОВЈ добровољно ступило око 80.000 бораца. Само народ који је научен да се бори за слободу могао је у четворогодишњој окупацији издржати нечувен терор и прогоне, масовне одмазде, стрељања, једино примењена у Србији по квоти 100 Срба за једног убијеног Немца, да се непрекидно бори, да у борби ствара своје НОП одреде и бригаде, да стрпљиво уз највеће жртве дочека своје време и снагом ерупције вул-

кана сручи се на непријатеља. Све то је учињено упркос постојања великог броја издајника који су јавно и тајно служили непријатеља. Први корак српског народа ка слободи био је ликвидирање издајника. Те и друге законитости и противречности тешко је било схватити, разумети и објаснити.

Ова монографија не даје опште историјске законитости. Њен циљ је'да се уклопи у опште законитости и у њима верно прикаже Другу шумадијску бригаду и оно што је непосредно за њу везано. Као таква она ће, надам се, послужити и историчарима за утврђивање општих историјских законитости у борби за слободу народа Шумадије. Несумњиво да она саопштава покољењима циљеве за које су се борци те бригаде борили, ко су им били непријатељи, којим су се средствима и са каквим пожртвовањем борили и колике су жртве у борби поднели.

Сматрао сам да ће монографија имати већу вредност, а борцима бригаде бити одато право признање за њихова славна дела ако се у њу упишу, по могућности, сви борци који су се у њој борили. То су, углавном млади људи, земљорадници, ђаци, студенти и радници из села и градова Шумадије, од којих је око половина из Београда, а мањи број из осталих крајева Југославије. У бригаду ое ступало добровољно после пробијања кроз непријатељске мреже и обруче које је око ње исплео. Бригада је изашла на сремски фронт 30. новембра 1944. године са 1.830 бораца, а око 10. децембра 1944. први пут је попуњена са једном групом мобилисаних бораца из_околине Крушевца, Александровца и Трстеника.

Кроз бригаду је прошло око 2.000 бораца. Подаци су прикупљени за око 1.450 бораца и унети у~тр1Г1ШИек:аГ први, погинулих (око 450), други, преживелих (око 850) и трећи са непотпуним подацима (око 150) бораца. Приложен је и описак политичких радника округа Крагујевац и Младеновац (око 20 погинулих и 55 преживелих) из периода дејства бригаде на том подручју. Податке о борцима и политичким радницима прикупљао сам из истих извора, секције бригаде и општинеких одбора СУБНОР-а. На овим списковима до 1сада нико није радио па их је било утолико теже еачииити. У томе су ми највећу помоћ пружили Драгомир Грујић Груја из Аранђеловца, Миппга_т!_ЈуГмппванпмА из Лазаревтта и Зага Радојковић из Младеновца. Свима који су ми помогли да о погинулима сачувамо спомен у знак захвалности, а преживелима најбоље признање, најтоплије се захваљујем.

Још у току писања монографије секција бригаде, јединица ЈНА која наставља традиције бригаде, општински одбори СУБНОР-а са оперативног подручја бригаде покренули су и извели више акција на плану потпунијег неговања традиција: видније су обележени дани бригаде и борбе које је водила, било је више евоцирања успомена бораца на местима борбе и у школама, формирањеЈпододбор секције у Младендвцу а_планирано формирање у Смедереву и Лазаревцу, формирана је секција у Аранђеловцу а планирана и у Смедеревској Паланци, покренуто је решење и других проблема од ве-

ћег друштвеног значаја, чиме је изражен велики друштвени значај оваквог рада.

У писању монографије највећу помоћ пружили су ми Радивоје Јовановић Брадоња, рецензент и аутор предговора, и Драгослав Дража Марковић рецензент, секција Друге шумадијске (21. српске) ударне бригаде, општински одбори СУБНОР-а са оперативног подручја~бригаде и борци бригаде, који су самном сарађивали и подстицали ме да истрајем и завршим ово дело. Свима се најтоплије захваљујем. Бићу захвалан и онима који ми се накнадно јаве и помогну да се неки догађај везан за монографију потпуније и тачније накнадно објави.

Исидор Ђуковић

У КОЛОНИ ДРУГЕ ШУМАДИЈСКЕ БРИГАДЕ

САСТАВ БРИГАДЕ

Упоредо са истраживањем и прикупљањем грађе за монографију, прикупљани су и подаци за борце и старешине који су прошли кроз бригаду у току њеног постојања. За то су коришћени архиви, објављена литература, сећање учесника, евиденција секције бригаде и огаптинских одбора СУБНОР-а Шумадије. Прикупљени подаци су проверавани упоређивањем више извора, а приказани су у три списка:

— *Дали су животе за слободу,*

— *Преживели су рат,* и

— *Борили су се у бригади.*

У сва три списка је уписано око 1.500 бораца и старешина бригаде, с тим што су подаци у прва два потпуни и проверени, а трећи_**Јреба** даље истраживати. Упркос студиозног рада сва имена бораца и старешина бригаде се ипак не налазе у списковима зато што изворвих спискова нема Спискови бораца нису састављени одмах *после рата,* те је дистанца у којој се они прни пут састављају велика и сећања су избледела.

Бригада је попуњавана сеоском, радничком и интелектуалном омладином, рођеном у селима и градовима Шумадије и оном која је на то подручје избегла са своolих огњишта из Словенше, Хрватске, Босне и Херцеговине, Војводине, Косова и Македоније од прогона непријатеља. Крајем новембра 1944. бригада је попуњена и новим борцима из околине Крушевца. Цре тога попуњена је делом старешина из пролетерских бригада у Љигу и Београду.

Састављени спискови помоћи ће преживелим борцима и породицама изгинулих да уоче недостатке у њима и исправе их и употпуне преко секције бригаде са циљем да се сви животи дати за слободу забележе и ода им се, и на овај начин, заслужена почаст.

У формирању бригаде, припреми и извођењу њених дејстава у окупираној Шумадији учествовали су и политички радници крагујевачког и младеновачког округа. Истовремено, борци бригаде били су активни политички радници. Победа НОП-а и ослобођење

Шумадије је њихово заједничко дело. У прилогу дајемо и списак политичких радника ова два округа на којима је било тежиште оперативног дејства бригаде.

Објављивањем спискова, погинулих и живих бораца и политичких радника, одајемо захвалност и признање појединцима, бригади, организацији КПЈ и народу Шумадије за пожртвовање и храброст у борби за слободу и подижемо још један вечни спомен онима који су за њу дали своје животе.

ДАЈ1И СУ ЖИВОТЕ ЗА СЛОБОДУ

А

АВРАМИКОВ Андрејевич АЈ1ЕКСЕЈ, борац, рођен у СССР-у, побегао из немачког заробљеништва у Раковици и 27. 4. 1944. ступио у бригаду, погинуо 19. 9. 1944. у Аранђеловцу.

АВРАМОВИЋ, Влајка и Росе, Драгослав, борац, рођен 16. 1. 1923. у Дубони, Младеновац, земљорадник, Србин, члан СКОЈ-а, у бригади од 28. 9. 1944, погинуо 22. 12. 1944. иепред Отока.

АГАТУНОВИЋ, Милана и Лепооаве, ЂОРЂЕ, борац, рођен 1925. у Раниловићу, Аранђеловац, земљорадник, Србин, у бригади од септембра 1944, погинуо 22. 12. 1944, испред Отока.

АГАЧЕВИЋ, Драгутина и Лепосаве, ЧЕДОМИР, делегат вода, рођен 17. 3. 1926. у Стублинама, Обреновац, ђак 5. мушке гимназије у Београду, у НОП Београда од 1943, у бригади од јула 1944, погинуо 22. 12. 1944. испред Отока.

АДАМОВИЋ, Станимира и Спасеније, МИЛИЋ, борац, рођен 1924. у Бранчићу, ЈБиг, земљорадник, Србин, у бригади од 7. 10. 1944, погинуо 11. 12. 1944. испред Сремских Лаза.

АЛЕКСИЈЕВИЋ, Благоја и Анке, МИЛАН Каверна, борац, рођен јуна 1911. у Водњу, Смедерево, земљорадник, Србин, члан КПЈ од јуна 1943, у Коемајски НОП одред ступио 18. 9. 1943, а у Пивремену бригаду (у будућу бригаду) 22. 12. 1943. Од јула 1944, командир чете, а од почетка августа командант батаљона у Космајском НОП одреду. Погмнуо 27. 8. 1944. у Селевцу.

АЛЕКСИЋ, Велимира и Драгиње, ВЕСЕЛИН, борац, рођен 1914. у Великој Иванчи, Младеноаац, земљорадник, Србин, у бригади од 28. 9. 1944. до 13. 1. 1945, погинуо у 21. дивизији почетком маја 1945, испред Загреба.

АЛЕКСИЋ, Милована и Десанке, ВИТОМИР, борац, рођен 1923. у Великој Иванчи, Младеновац, земљорадник, Србин, у бригади од 26. 9. 1944. до 13. 1. 1945, погинуо у 21. дивизији 22. 4. 1945. испред Плетернице.

АЛЕКСИЋ, Милана и Драгиње, КРСТА, борац, рођен 1918. у Великој Иванчи, Младеновац, земљорадник, Србин, у бригади од 28. 9. 1944, погинуо 22. 12. 1944. испред Отока.

АНДРИЋ Милоја ЉУБИСАВ, борац, рођен 1920. у Дражњу, Гроцка. земљорадник, Србин, у бригади од 10. 10. 1944, погинуо 25. 12. 1944. испред Отока.

АНДРИЋ, Радомира и Роее, МИЛОВАН, борац, рођен 1925. у Пољаницама. Љиг, земљорадник, Србин, у бригади од септембра 1944, нестао новембра 1944. у Београду.

АНДРИЋ, Спаооја и Мирке, СЛАВКО, борац, рођен 1920. у Козељу, Љиг. земљорадник, Србин, у бригади од 7. 10. 1944, погинуо 27. 12. 1944. испред Отока.

АНЂЕЛИЋ Мирка Живота, борац, рођен 1905. у Буковику, Аранђеловац. земљорадник, Србин, у 1. шумадијском НОП одреду од 27. 9. 1943, у бригади од 22. 12. 1943. до 13. 1. 1945, погинуо 13. 3. 1945. у 21, дивизији.

АНЂЕЈ1КОВИЋ, Милојице и Цвете, ЉУБИСАВ, борац, рођен 16. 5. 1926. у Великој Иванчи, Младеновац, земљорадник, Србин, у бригади од 28. 9. 1944, погинуо 22. 12. 1944. испред Отока.

АНИЋ, Радована и Крстине, ЖИВОТА, борац, рођен 9. 9. 1921. у Орашцу, Аранђеловац, **земљорадник, Србин, у бригади од 3. 5. 1944, погинуо 19. 7. 1944. у Бањи Аранђеловац.**

АНИЋ, Алексаидра *и* **Зорке, , борац, рођен 1920. у Орашцу, Аранђеловац, земљорадник, Србин, у бригади од 5. 10. 1944, погинуо 3. 1. 1945. у Комлетинцима.**

АНТОНИЈЕВИЋ, Илије и Зорке, БОЖИДАР, борац, рођен 1921. у Ивановцима, Љиг, земљорадник, Србин, у бригади од 7. 10. 1944, погинуо 22. 12. 1944. испред Отока.

АРСЕНИЈЕВИЋ, Драгомира и Анице, ЖИВКО, борац, рођен 1926. у Даросави (Партизанима), Аранђеловац, 'земљорадник, Србин, у бригади од 20. 9. 1944. до 13. 1. 1945, погинуо 8. 5. 1945. у 21. дивизији.

АРСЕНИЈЕВИЋ, Новака и Лепосаве, МИЛОРАД, борац, рођен 1904. у Да росави (Партизанима), Аранђеловац, земљорадник, Србин, у бригади од 26. 9. 1944, погинуо 12. 12. 1944. испред Сремских Лаза.

АРСЕНИЈЕВИЋ, Чедомира и Милунке, РАДИША, десетар, рођен 1924. у Бранчићу, Љиг, земљорадник, Србин, у бригади од 7. 10. 1944, погинуо 24. 12. 1944. испред Отока.

АРСЕНИЈЕВИЋ, Нестора и Лене, РАДОЈКО, борац, рођен 1924. у Бранчићу, Љиг, езмљорадник, Србин, у бригади од 7. 10. 1944, погинуо 11. 12. 1944 испред С.ремских Лаза.

АЋИМОВИЋ, Петра и Милосаве, РАДОСАВ, борац, рођен 9. 11. 1920. у Крушевици, Лазаревац, земљорадник, Србин, у бригади од 15. 9. 1944. до 13. 1. 1945, погинуо у 4. орпској бригади 12. 4. 1945. испред Ловаса.

Б

БАЛТИЋ Светислава РАДОСАВ, борац, рођен 1922. у Трудељу, Горњи Милановац, земљорадник, Србин, у бригади од 7. 10. 1944, погинуо 3. 1. 1945. у Комлетинцима.

БАНКОВИЋ Светозара МИЛИВОЈЕ, борац, рођен 22. 11. 1912. у Коњувцу, Лебане, ваздухопловни капетан (пилот-извиђач) ратног ваздухопловства југословенске војске, Србин, у бригади од 27. 4. 1944, погинуо 16. 5. 1944. у Даросави (Партизанима).

БАНКОВИЋ Тихомира РАДОМИР Рашко, делегат вода, рођен 6. 6. 1924. у Београду, ђак, Србин, члан СКОЈ-а од 1943, учесник у НОП-у Београда, ступио у Космајски НОП одред марта, а у бригаду јуна 1944, погинуо 3. 1. 1945. у Комлетинцима.

БЕК, Јосипа и Даринке, СВЕТОЛИК, борац, рођен 1926. у Еуковику, Аранђеловац, земљорадник, Србин, у 1. шумадијски НОП одред ступио 1. 8. 1943, а у бригаду 22. 12. 1943, погинуо 6. 3. 1944. у Орашцу.

БЛАГОЈЕВИЋ Петра БРАНИСЛАВ Браико, борац, рођен 1926. у Врбици, Аранђеловац, земљорадник, Србин, у 1. шумадијски НОП одред ступио септембра а у бригаду 22. 12. 1943. погинуо 6. 3. 1944. у Орашцу.

БЛАГОЈЕВИЋ, Миодрага и Мионе, АДАМ, борац, рођен 1926. у Лаћисследу, Александровац (жупски), земљорадник, Србин, у бригади од 16. 11. 1944, погинуо 22. 12. 1944. испред Отока.

БЛАГОЈЕВИЋ, Ђуре и Данице, МИЛОВАН, борац, рођен 8. 8. 1921. у Дубони, Младеновац, земљорадник, Србин, у бригади од 1. 7. 1944. до 13. 1. 1945, погинуо у 21. дивизији априла 1945. испред Плетернице.

БЛАГОЈЕВИЋ, Милића и Петрије, МАТИЈА, борац, рођен 1923. у Козељу, Љиг, земљорадник, Србин, у бригади од 7. 10. 1944, погинуо крајем децембра 1944. испред Отока.

КЛАГОЈЕВИЋ, Драге и Милојке, СТАНИСЛАВ, борац, рођен 20. 2. 1926. у Дубони, Младеновац, земљорадник, Србин ,у бригади од 6. 10. 1944, погинуо 25. 12. 1944. испред Отока.

БОГДАНОВИЋ, Стојана и Спасеније, АРАНЂЕЛ, борац, рођен 1917. у Великој Иванчи, Младеновац, земљорадник, Србин, у бригади од 28. 9. 1944. погинуо 24. 12. 1944. испред Отока.

БОГДАНОВИЋ, Лазара и Јане, Живомир Љутица, борац, рођен 1922. у Буковику, Аранђеловац, земл»орадник, Србин, у 1. шумадијски НОП одред ступио маја, а у бригаду 22. 12. 1943, погинуо 7. 8. 1944. у Буковику.

БОГДАНОВИЋ, Миливоја и Јулке ЖИВОМИР Цин, борац, рођен 1912. у Великој Иванчи, Младеновац, земљорадник, Србин, у бригади од 16. 9. 1944, нестао 11. 12. 1944. испред Сремских Лаза.

БОГДАНОВИЋ, Радомира и Милосаве, МИЛОРАД, борац, рођен 1924. у Великој Иванчи, Младеновац, земљорадник, Србин, у бригади од 28. 9. 1944. до 13. 1. 1945, погинуо у 21. дивизији маја 1945. у с. Козје, Словенија.

БОЈОВИЋ Војина ДРАГИША, борац, рођен 1923. у Босути, Аранђеловац, земљорадник, Србин, у бригади од 3. 10. 1944, погинуо 22. 12. 1944. испред Отока.

БОШКОВИЋ Милорада ЖИВОМИР, барац, живео у Рипњу, Вождовац, где му је отац имао циркус, радник, Србин, у бригади од септембра 1944, нестао 11. 12. 1944. испред Сремских Лаза.

БРАНКОВИЋ, Бранислава и Ковиљке, ЉУБИНКО, борац, рођен 1925. у Бабајићу, Љиг, ђак, Србин, члан СКОЈ-а од 1944, у бригади од 28. 4. 1944, августа исте године убачен у Београд на лечење, а октобра ступио у 6. дивизију НОВЈ, погинуо крајем децембра 1944. ка сремском фронту.

БУШИЋ, Димитриј.а и Станојке, ВЕСЕЛИН, борац пратеће чете бригаде, рођен 1922. у Ивановцима, Љиг, земљорадник, Србин, члан СКОЈ-а од 1944, у бригади од 7. 10. 1944. до 13. 1. 1945, погинуо 12. 4. 1945. у пратећој чети 31. арпске бригаде, испред Вуковара.

В

ВАСИЛИЋ, Александра и Анке, РАДМИЛА, борац, рођена 1925. у Орашцу, Аранђеловац, домаћица, Српкиња, у бригади од 21. 9. 1944, погинула 3. 1. 1945. у Комлетинцима.

ВАСИЉЕВИЋ, Петра и Даринке, РАДОМИР, борац, рођен 18. 12. 1921. у Копљарима, Аранђеловац, земљорадник, Орбин, погинуо 6. 12. 1943. у Мајдану, Горњи Милановац.

ВАСИЋ, Животе и Невенке, ДИМИТРИЈЕ Мита, борац, рођен 1921. у Липама, Смедерево, земљорадник, Србин, у Космајски НОП одред ступио 5. 9. 1943, а у бригаду 22. 12. 1943, погинуо 23. 7. 1944. у Водњу.

ВАСИЋ Симе РАЈКО Лала, борац, рођен 1918. у Сент-Ивану, Мађарска, бравар, Србин, члан КПЈ од 1939, у бригади од марта 1944, погинуо јула 1944. у Даросави (Партизанима).

ВАСОВИЋ, Драгомира и Обреније, МИЛОШ, борац, рођен 1920. у Орашцу, Аранђеловац, земљорадник, Србин, у бригади од 5. 10. 1944, погинуо 3. 1. 1945. у Комлетинцима.

ВЕЛИМИРОВИЋ Димитрија СТЕВАН, командир чете, рођен 30. 8. 1922. у Лединцима, Сремски Карловци, земл»орадник, Србин, члан КПЈ, у Посавско--тамнавски НОП одред ступио јуна 1944, а у бригаду 25. 8. 1944, погинуо 22. 12. 1944. испред Отока.

ВЕЛИЧКОВИЋ, Момира и Дулке, МИЛУТИН, борац, рођен 6. 5. 1918. у Великој Иванчи, Младеновац, земљорадник, Србин, у бригади од 28. 9. 1944, погинуо 22. 12. 1944. испред Отока.

ВЕЉКОВИЋ И. СЛОБОДАН, делегат вода у 1. батаљону, рођен 1919. у Београду, радник, Србин, члан СКОЈ-а, погинуо 22. 12. 1944. испред Отока.

ВЕСИЋ, Стевана и Миле, ДАРИНКА Дара, заменик политичког комесара чете, рођена 1925. у Београду, ђак, Српкиња, члан КПЈ, у 1. шумадијски НОП одред ступила половином 1943, а у бригаду 22. 12. 1943, погинула 16. 5. 1944. у Даросави (Партизанима).

ВЛАХОВИЋ ВИДО Жућа, борац, рођен 1910. у Жабљаку, Колашин, поштански службеник у Београду, Црногорац, у бригади од априла 1944, погинуо 29. 6. 1944. у Даросави (Партизанима).

ВЈ1АЈКОВИЋ, Милорада и Јулке, РАДОВАН, борац, рођен 1923. у Босути, Аранђеловац, земљорадник, Србин, у бригади од 7. 10. 1944, погинуо крајем децембра 1944. испред Отока.

ВУЛИЋЕВИЋ, Љубомира и Анице, РАДИВОЈЕ, десетар, рођен 1921. у Трбушници, Лазаревац, земљоредник, Србин, у бригади од 1. 10. 1944, погинуо 22. 12. 1944. испред Отока.

ВУКАДИНОВИЋ, Живојина и Кадивке, МИЛОШ, борац 2. чете 3. батаљона, рођен 1927. у Мешеву, Крушевац. земллрадник, Србин, у бригади од 10. 12. 1944, погинуо 22. 12. 1944. испред Отока.

ВУКАДИНОВИЋ Светозара СТЕВАН, борац, рођен 1909. у Босни, живео у Границама, Младеновац, земљорадник, Србин, у Космајски НОП одред ступио априла 1944, у бригади од маја 1944. до 13. 1. 1945. пошнуо у 21. дивизији јануара 1945. испред Шаренгреда.

ВУКАШИНОВИЋ, Здравка и Јерине, МИОДРАГ, борац, рођен 1924. у Липљу, Љиг, земљорадник, Србин, у бригади од 1. 9. 1944, погинуо крајем децембра 1944. испред Отока.

ВУКОВИЋ Милоја МИОДРАГ (Миле Сељак), политички комесар 3. батаљона, рођен 1921. у Барајеву, студент права, Србин, члан СКОЈ-а од 1940, а КПЈ од 1941, у Космајски НОП одред ступио јула 1941, од почетка 1942. члан среског руководства КПЈ младеновачког, а касније опленачког среза, од 14. 7. 1943. секретар среског руководства КПЈ посавског среза, од јуна 1944. секретар среског руководства КПЈ грочанског ареза, убрзо потом политички комесар чете, почетком октобра заменик политичког комесара батаљона, од почетка новембра 1944. капетан и политички комесар 3. батал>она, погинуо 3. 1. 1945. у Комлетинцима.

ВУЧИЋ Драгољуба СЛАВОЉУБ, борац, рођен 1927. у Медвеђи, Трстеник, земљорадник, Србин, у бригади од 16. 11. 1944, погинуо 22. 12. 1944. испред Отока.

Г

ГАВРИЛОВИЋ, Радомира и Видосаве, ГРУЈИЦА, борац 2. чете 2. батал.она, рођен 1. 8. 1923. у Даросави (Партизанима), Аранђеловац, земл>орадник, Србин, у бригади од 7. 8. 1944, погинуо 3. 1. 1945. у Комлетинцима.

ГАВРИЛОВИЋ Милоја ДРАГИША, борац, рођен 1924. у Јеловику, Аранђеловац, земљорадник, Србин, у бригади од 2. 10. 1944. до 13. 1. 1945, погинуо 8. 4. 1945. у 21. дивизији.

ГАВРИЛОВИЋ Милисава ЖИВОТА, борац 3. чете 4. батаљона, рођен 1923. у Козељу, Љиг, земљорадник, Србин, у бригади од 7. 10. 1944, умро од рана крајем децембра 1944. у 21. медицинском центру.

ГАВРИЛОВИЋ, Љубомира и Милојке, МИЛОЈКО, борац, рођен 1920. у Бпсути, Аранђеловац, земљорадник, Србин, у бригади од 7. 10. 1944, погинуо 25. 12. 1944. испред Отока.

ГАВРИЛОВИЋ, Радована и Даринке, РАДИВОЈЕ, борац, рођен 14. 6. 1918 у Даросави (Партизанима), Аранђеловац, радник, Србин, у бригади од 15. 9. 1944. до 13. 1. 1945, погинуо у 21. дивизији априла 1945. испред Новак-Бапаке.

ГАЈИЋ Јована ДРАГОМИР, борац, рођен 1926. у Куоатку, Смедеревска Паланка, земљорадник, Србин, у бригади од 10. 10. 1944, погинуо 22. 12. 1944. испред Отока.

ГАЈИЋ, Чедомира и Видосаве, МИЛОШ, борац, рођен 1926. у Прогореоцима (Партизанима), Аранђеловац, ковач, Србин, у бригади од 10. 1. 1944, погинуо 22. 2. 1944. у Венчанима.

ГАЈИЋ, Чедомира и Видосаве, ПАВЛЕ, политички комасар 2. чете 2. батаљона, рођен 1924. у Прогснреоцима (Партизанима), Аранђеловац, ђак, Србин, члан КПЈ, у бригади од почетка 1944, погануо 17. 7. 1944. у Стојнику (орашачком).

ГВОЗДЕНОВ В. СВЕТИСЛАВ, борац, рођен 1923. у Петровграду (Зрењанину). Србин, погинуо 22. 12. 1944. испред Отока.

ГЛИШОВИЋ Јакова РАНКО Соко, рођен 1923. у Рашкој, радник, Србин. погинуо 22. 12. 1944. испред Отока.

ГРУЈИЋ, Дмитра и Ленке, МИЛОРАД Ганцер, борац, рођен 1896. у Даросави (Партизанима), Аранђеловац, земл>орадник, Србин, у 1. шумадијски НОП одред ступио 27. 7. 1941, каоније био курир између ОК КПЈ за Крагујевиц и цггаба бригаде, четници га опколили (у земуници) 18. 5. 1944. у Даросави (ПартизанимаЈ, па је извршио самоубиство.

ГРУЈИЋ, Милоша и Драгиње, РАДОВАН (Мали Лика), борац, рођен 10. 3. 1927. у Даросави (Партизанима), Аранђеловац, земљорадник, Србин, у 1. шумадијски НОП одред ступио 10. 5. 1943, а у бригаду 22. 12. 1943, погинуо 12. 6. 1944. на Чаћевцу у Босути.

ГРУЈИЋ, Драгутина и Невене, СВЕТИСЛАВ, борац, рођен 1908. у Даросави (Партизанима), Аранђеловац, кројач, Србин, у бригади од септембра 1944. до 13. 1. 1945, погинуо 20. 4. 1945. у 21. дивизији, испред Банове Јаруге.

Д

ДАНИЧИЋ, Милорада и Саје, Милан, борац, рођен 1923. у Гукошима, ЛЈИГ, земљорадник, Србин, у бригади од 7. 10. 1944, погинуо 22. 12. 1944. испред Отока.

ДАНОЈЛИЋ, Светислава и Борисаве, ГВОЗДЕН, борац, рођен 1921. у Ивановцима, Љиг, земљорадник, Србин, у бригади од 7. 10. 1944, ногинуо 22. 12. 1944. испред Отока.

ДАНОЈЛИЋ Радомира ВЕЛИМИР, борац, рођен 1925. у Брајковцу, Лазаревац, земљорадник, Србин, у бригади од 15. 9. 1944, погинуо 3. 1. 1945. у Комлетин!-цима.

ДЕСПОТОВИЋ, Драгомира и Ленке, МИЛИЦА, борац, рођена 1926. у Великој Иванчи, Младеновац, домаћица, Српкиња, у бригаду ступила 27. 9. 1944, погинула 3. 1. 1945. у Комлетинцима.

ДЕФЕЛИНО СИЛВИО, борац, рођен у Италији, Италијан, у бригади од 19. 6. 1944, погинуо 20. 9. 1944. у Аранђеловцу.

ДИМИТРИЈЕВИЋ ДРАГУТИН Гута, борац, рођен 1924. у Врању, Србин, члан КПЈ од 1944, у бригади био августа 1944. до 13. 1. 1945, погинуо априла 1945, као ађутант 4. батаљона 31. српске бригаде, на сремоком фронту.

ДИМИТРИЈЕВИЋ, Радомира и Лепосаве, МИОДРАГ, борац, рођен 1925. у Орашцу, Аранђеловац, земљорадник, Србин, у бригади од 5. 10. 1944, погинуо 3. 1. 1945. у Комлетинцима.

ДИМИЋ, Ђурђа и Јелице, МИЛАН, борац, рођен 2. 6. 1922. у Дубони, Младеновац, земљзрадник, Србин, у Космајски НОП одред ступио 1943, а у бригаду 22. 12. 1943, погинуо јануара 1944. у Манићу.

ДИШИЋ, Светозара и Радојке, АРСЕНИЈЕ, борац, рођен 25. 6. 1919. у Трбушници, Лазаревац, земљорадник, Србин, у бригади од 10. 9. 1944, погинуо 3. 1. 1945. у Комлетинцима.

ДРАГАНИЋ Љ. КАТА, болничарка, рођена 1928. у Београду, ученица, погинула 24. 12. 1944. испред Отока.

ДРАГАЧЕВИЋ, Милорада и Радмиле, МИХАИЛО, борац, рођен 1923. у Бањи, Аранђеловац, земљорадник, Србин, члан СКОЈ-а од 1942, у бригади од 20. 9. 1944, погинуо 22. 12. 1944. испред Отока.

ДРОБЊАКОВИЋ С. БОЖИДАР, десетар, рођен 1923. у Вучитрну, ђак, Србин, избеглица, погивуо 25. 12. 1944. испред Отока.

ДУКИЋ ДРАГОЉУБ Мезимац, борац, рођен 1927. у Богатићу, Мачва, колар, Србин, у Мачвански НОП одред ступио 7. 8. 1941, заробљен 5. 1. 1942. ускоро побегао из заробљеништва, у Мачванску чету ступио 3. 10. 1943, а јула 1944. у 1. батаљон Посавско-тамнавског НОП одреда, у бригади од 25. 8. 1944, погинуо 12. 10. 1944. у Малом Пожаревцу.

Ђ

ЂОРЂЕВИЋ, Чедомира и Венке, ВИДОСАВА, борац, рођена 1921. у Брајковцу, Лазаревац, домаћица, Српкиња, у 1. шумадијски НОП одред ступила 28. 10. 1943, а у бригаду 22. 12. 1943, погинула 9. 8. 1944. у Араповцу.

ЂОРЂЕВИЋ Милана МИЛОМИР, борац, рођен 1924. у Брајковцу, Лазаревац, земљорадник, Србин, у бригади од 15. 9. 1944. до 13. 1 1945, погинуо у 31. српској бригади 20. 4. 1945. испред Ђакова.

ЂОРЂЕВИЋ, Милорада и Персе, МИОДРАГ, борац, рођен 1922. у Пољаницама, Љиг, земљорадник, Србин, члан СКОЈ-а од децембра 1944, у бригади од септембра 1944, погинуо крајем децембра 1944. испред Отока.

ЂОРЂЕВИЋ Божидара ПАНТЕЛИЈА, борац, рођен 1924. у Јеловику, Аранђеловац, земљорадник, Србин, у бригади од 24. 9. 1944, погинуо 3. 1. 1945. у Комлетинцима.

ЂОРЂЕВИЋ, Радојка и Зорке, РАДОВАН, борац, рођен 1924. у Великој Иванчи, Младеновац, земљорадник, Србин, у бригади од августа 1944, погинуо крајем децембра 1944. испред Отока.

ЂОРЂЕВИЋ, Војислава и Живке, СЛАВОЉУБ, борац, рођен 1928. у Трбушници, Лазаревац, земљорадник, Србин, у бригади од 15. 9. 1944, полинуо 22. 12. 1944. испред Отока.

ЂУРИЋ Милана БОРКА, болничарка, рођена 1923. у Ужицу (Титовом Ужицу), ђак, Српкиња, погинула 23. 12. 1944. испред Отока.

ЂУРИЋ МИЛОШ, борац, рођен у Глини, Петриња, радник, Србин, у бригаду ступио 14. 5. 1944, погинуо 19. 9. 1944. у Вукооавцима.

ЂУРЂЕВИЋ, Петра и Персе, Живорад, борац 2. чете 3. батаљона, рођен 1922. у Козељу, ЈБиг, земљорадник, у бригаду ступио 7. 10. 1944, погинуо крајем децембра 1944. испред Отока.

ЂУКИЋ Ж. РАДЕНКО, борац, рођен 1920. у Мачковцу, Крушевац, земљорадник, Србин, у бригади од 16. 11. 1944, а погинуо 22. 12. 1944. испред Отока.

Е

ЕРЧЕВИЋ, Владимира и Крстине, ВУКАШИН, борац, рођен 1926. у Лаћисленду, Александровац (жупски), земљорадник, Србин, у бригади од 16. 11. 1944, погинуо 22. 12. 1944. испред Отока.

ЕРЧЕВИЋ, Милана и Душанке, МИЛУТИН, борац, рођен 1927. у Лаћисленду, Александровац (жупски), земљорадник, Србин, у бригади од 16. 11. 1944, погинуо крајем децембра 1944. испред Отока.

Ж

ЖАКИЋ Мише Милан, политички комесар 2. чете 4. батаљона, рођен 6. 4. 1924. у Београду, металоетругар, Србин, члан СКОЈ-а од 1941, а КПЈ од 1943, у Пооавско-тамнавкси НОП одред ступио априла 1944, а у бригаду 25. 8. 1944, погинуо 15. 10. 1944. у Калуђерици, Звездара.

ЖИВАНОВИЋ, Владимира и Марице, БРАНКО, десетар у 2. чети 2. батаљона, рођен 1925. у Влашкој, Младеновац, трговачки радник, Србин, у бригади од 18. 8. 1944. до 3. 10. 1944, погинуо у 31. српској бригади новембра 1944. у Лаћарку.

ЖИВАНОВИЋ, Стевана и Росе, ДРАГОСЛАВ Лела, борац, рођен 24. 4. 1923. у Прогореоцима (Партизанима), Аранђеловац, земљорадник, Србин, у 1. шумадијски НОП одред ступио фебруара, а у бригаду маја 1944, погинуо 16. 5. 1944. у Даросави (Партизанима).

ЖИВАНОВИЋ, Владимира и Наталије, ЖИВАДИН, борац, рођен 1918. у Даросави (Партизанима), Аранђеловац, земљорадник, Србин, у бригади од 1. 10. 1944, погинуо 22. 12. 1944. испред Отока.

ЖИВКОВИЋ, Властимира и Милеве, ВИТОМИР, борац, рођен 1926. у Рудовцима, Лазаревац, земљорадник, Србин, у бригади од 15. 9. 1944, погинуо 3. 1. 1945. у Комлетинцима.

ЖИВКОВИЋ, Миодрага и Руже, МИЛУТИН, борац, рођен 1926. у Лаћисленду, Александровац (жупски), земљорадник, Србин, у бригади од 16. 11. 1944. до 13. 1. 1945, погинуо у 21. дивизији код Тоношеваца.

ЖИВКОВИЋ, Драгише и Живанке, МИОДРАГ, борац, рођен 1923. у Великој Иванчи, Младеновац, земљорадник, Србин, у бригади од 28. 9. 1944, погинуо 15. 12. 1944. испред Грабова, на сремском фронту.

ЖУЈЕВИЋ, Божидара и Лепооаве, МИЛУТИН, борац, рођен 1925. у Великој Иванчи, Младеновац, земллрадник, Србин, у бригади од 26. 9. 1944, умро 20. 3. 1945. у болници од последица рањавања.

И

ИВАНОВИЋ, Милој,а и Мирославе, ПЕТАР Пера, политички комесар чете, рођен 1919. у Венчанима, Аранђеловац, земљорадник, Србин, члан КПЈ, у 1. гцумадијски НОП одред ступио 25. 7. 1941, гвосле прекида у 1942. поново ступио у исти одред, у бригади од 22. 12. 1943, погинуо 16. 5. 1944. у Рудовцима, Лазаревац.

ИВАНОВИЋ, Милутина и Радојке, РАДОСАВ, борац, рођен 1923. у Дубони, Младеновац, земљорадник, Србин, у бригаду стугшо еептембра 1944, нестао 10. 12^ 1944. иепред Сремеких Лаза.

ИЊАЦ, Марка и Ђуке, ГОЈКО, командант батаљона, рођен 1913. у Казанцима, Црни Луг, Босанско Грахово, земљорадник, Србин, до 1941. политички незаинтереооован, члан КПЈ од 1942. године. Од 27. 7. 1941. ком;андир Казаначке чете у НОП одреду „Старац Вујадин", а потом у 4. крајишкој бригади. У 21. српској бригади од 3. 10. 1944. командант батаљона до 13. 1. 1945, а потом командант батаљона у 4. српској бригади. Погинуо 8. 5. 1945. код Церја у рејону Загреба.

ИЛИЈАШЕВИЋ, Глигорија и Борке, ОБРАД, борац, рођен 26. 3. 1927. у Рачи, Бајина Башта, столар, Србин, у 5. дивизију ступио почетком септембра 1944, а крајем истог месеца премештен у бригаду, погинуо 25. 12. 1944. испред Отока.

ИЛИЋ Властимира АНГвЛИНА Сека, борац, рођена 3. 5. 1926. у Прокупљу, ђак, Српкиња, члан СКОЈ-а од децембра 1942, јануара 1943. затворена у логор Смедеревска Паланка, у бригади од августа 1944, погинула 13. 10. 1944. у Малом Пожаревцу.

ИЛИЋ, Животе и Гаре, ВОЈИСЛАВ, командир чете, рођен 1918. у Осипаоници, Смедерево, опанчар, Србин, у Космајски НОП одред ступио 20. 10. 1943, а у бригаду 22. 12. 1943, погинуо 12. 6. 1944. на Крушевичком вису.

ИЛИЋ, Живана и Станке, ДРАГОСЛАВ, борац, рођен 14. 3. 1926. у Дубони, Младеновац, земљорадник, Србин, у бригади од априла 1944, погинуо децембра 1944. испред Отока.

ИЛИЋ, Живана и Станке, ЖИВОМИР Зота, командир чете, рођен 26. 6. 1922. у Дубони, Младеновац, земљорадник, Србин, у Космајоки НОП одред ступио новембра 1943, а у бригаду 22. 12. 1943, погинуо 3. 1. 1945. у Комлетинцима.

ИЛИЋ, Милана, МИЛЕНА, борац, рођена 1923. у Горњој Трешњевици, Аранђеловац, домаћица, Српкиња, у НОП-у од 1941, погинула 6. 7. 1944. у Малом Орашју.

ИЛИЋ, Павла и Даринке, МИЛОВАН, борац, рођен 1925. у Великој Иванчи, Младеновац, земљорадник, Србин, у бригади од 28. 9. 1944, погинуо децембра 1944. иопред Отака.

ИЛИЋ, Животе и Драгиње, ПАВЛЕ, борац 1. чете 1. батаљона, рођен 1924. у Пољаницама, Љиг, земллрадник, Србин, у бригади од септембра 1944, погинуо 15. 12. 1944. испред Грабова, на сремском фронту.

J

ЈАКОВЉЕВИЋ Милоеава МИЛАН, борац, рођен 1926. у Орашцу, Аранђеловац, земљорадник, Србин, у бригади од 7. 10. 1944, попинуо 3. 1. 1945. у Комлетинцима.

ЈАКОВЉЕВИЋ, Милана и Петре, МИЛОРАД, десетар, рођен 1907. у Орашцу, Аранђеловац, земљорадник, Србин, у бригади од 10. 8. 1944, погинуо 13. 10. 1944. у Малом Пожаревцу.

ЈАНИЋИЈЕВИЋ И. ДИМИТРИЈЕ, заменик командира чете, рођен 1912. у Беровцима, земљорадник, Србин, погинуо 22. 12. 1944. испред Отока.

ЈАНКОВИЋ, Витомира и Селене, АНАНИЈЕ, борац, рођен 1927. у Великој Иванчи, Младеновац, земљорадник, Србин, у бригади од 27. 9. 1944, пгагинуо 22. 12. 1944. испред Отока.

ЈАНКОВИЋ, Живомира и Драгиње, ВЕЛИМИР, борац, рођен 1921. у Великој Иванчи, Младеновац, земљорадник, Србин, у бригади од 28. 4. 1944. до 13. 1. 1945, погинуо у 21. дивизији 20. 3. 1945. испред Шаренграда.

ЈАНКОВИЋ, Спасоја и Милунке, ГВОЗДЕН, борац, рођен 1924. у Бранчићу, Љиг, земљорадник, Србин, у бригади од 1. 10. 1944, погинуо 22. 12. 1944. испред Отока.

ЈАНКОВИЋ, Живомира и Драгиње, ЈАНКО, борац, рођен 1927. у Великој Иванчи, Младеновац, земљорадник, Србин, у бригади од августа, а погинуо 12. 10. 1944.'у Малом Пож,аревцу.

ЈАНКОВИЋ, Радивоја и Љубице, ЈЕЗДИМИР, водник, рођен 1921. у Трбушници, Лазаревац, земљорадник, Србин, у бригади од 15. 9. 1944, погинуо 25. 12. 1944. испред Отока.

ЈАНКОВИЋ, Димитрија и Касије, МИЛАН, борац, рођен 1925 у Влашки, Младеновац, земљорадник, Србин, у Космајски НОП одред ступио марта, а у бригаду маја 1944, погинуо 10. 10. 1944. у Влашки.

ЈАНКОВИЋ, Димитрија и Касије, МИЛОРАД, борац, рођен 1920. у Влашки, Младеновац, земљорадник, Србин, у Космајски НОП одред ступио марта, а у бригаду маја 1944, погинуо 12. 7. 1944. на Крушевичком вису.

ЈАНКОВИЋ Панте МИЛОШ, командир вода, рођен 1901. у Влашки, Младеновац, трговачки радник, Србин, у Космајски НОП одред ступио априла, а у бригаду маја 1944, погинуо 12. 7. 1944. на Крушевичком вису.

ЈАНКОВИЋ, Станимира и Даринке, МИОДРАГ, борац, рођен 1923. у Бранчићу, Љиг, земљорадник, Србин, у бригади од 7. 10. 1944, погинуо 22. 12. 1944. испред Отока.

ЈАНКОВИЋ, Војка и Стане, МИОДРАГ, борац, рођен 1914. у Влашки, Младеновац, земљорадник, Србин, у Космајски НОП одред ступио марта, а маја 1944. у бригаду, погинуо 6. 8. 1944. у Каменици.

ЈАНКОВИЋ ЈЕВРЕМА РАДОВАН, борац у 2. чети 3. батаљона, рођен 1927. у Дољанима, Крушевац, земљорадник, Србин, у бригади од 16. 11. 1944. до 13. 1. 1945, погинуо 18. 4. 1945. у 5. српској бригади испред Ђакова.

ЈАНКОВИЋ, Драгутина и Маце, РАТОМИР Рата, борац, рођен 1914. у Селевцу, Смедерево, живео у Дубони, Младеновац, студент, Србин, члан КПЈ од 1941, у Космајски НОП одред ступио 1943, а у бригаду 22. 12. 1943, погинуо 2. 2. 1944. у Пркосави, Лазаревац.

ЈЕВТИЋ Бошка МИЛОРАД, борац, рођен 27. 7. 1926. у Милутовцу, Трстеник, земљорадник, Србин, у бригади од 16. 11. 1944, погинуо 3. 1. 1945. у Комлетинцима.

ЈЕЗЕРКИЋ МИЛИВОЈЕ, борац, рођен 1921. у Љешу, Србин, ступио у Посавско-тамвавски НОП одред половином 1944, а у бригаду 25. 8. 1944, тешко рањен 15. 10. 1944. у Калуђерици (Звездара), умро у болници, сахрањен у Гробљу ослободилаца Београда.

ЈЕЛАЧА, Агатона и Данице, ВУКА, борац, рођена 9. 6. 1920. у Приједору, домаћица, Српкиња, члан КПЈ од 1942, заробљена на Козари и спроведена у логор Сајмиште, пребачена на Бањицу па пуштена под гаранцијом, у Космајски НОП одред ступила 1943, а у бригаду 22. 12. 1943, пагинула 11/12. 9. 1944. у Аранђеловцу.

ЈЕРЕМИЋ Љуба БОРИВОЈЕ, борац, рођен 1926. у Осредку, Сребрница, земљорадник, Србин, погинуо 22. 12. 1944. испред Отока.

ЈЕРОСИМОВИЋ ВЛАСТИМИР, борац 3. чете 4. батаљона, рођен 1923. у Дружетићу (Подгора), Косјерић, земљорадник, Србин, нестао 11. 12. 1944. испред Сремских Лаза.

ЈЕШЕВИЋ Милоша МИЛАН, борац, рођен 1925. у Смедереву, ђак, Србин, члан СКОЈ-а од 1943, а КПЈ од 1944, побегао из логора у Смедеревској Паланци у бригаду 15. 8. 1944, погинуо 3. 1. 1945. у Комлетинцима.

ЈОВАНИЋ Марије ЛАЗАР, замевик комавдира чете у 4. батаљону, рођен 1907. у Великом Цветићу, Дрвар, водоинсталатер, Србин, у Посавско-тамнавски НОП одред ступио, из Београда, маја, а у бригаду 25. 8. 1944, погинуо 25. 12. 1944. испред Отока.

ЈОВАНЧЕВИЋ, Михаила и Станије, МИЛОРАД Паћа, борац, рођен 1923. у Влашки, Младеновац, ђак, Србин, члан СКОЈ-а, у бригади од 1. 9. 1944, погинуо 17. 10. 1944. у Калуђерици, Звездара.

ЈОВАНЧЕВИЋ Драгољуба СПАСОЈЕ, борац, рођен 1923. у Влашки, Младеновац, земл>орадник, Србин, у бригади од 1. 9. 1944, погинуо 3. 1. 1945. у Комлетинцима.

ЈОВАНОВИЋ, Јеврема и Даривке, БОГОЉУБ, борац, рођен 1928. у Брајковцу, Лазаревац, земљорадник, Србин, у бригади од 15. 9. 1944, погинуо 17. 10. 1944. у Калуђерици, Звездара.

ЈОВАНОВИЋ Светомира ВОЈИСЛАВ, борац, рођен 1920. у Београду, радник, Србин, нестао 10. 12. 1944. испред Сремских Лаза.

ЈОВАНОВИЋ М. ГРОЗДАНА Јагода, борац 1. чете 2. батаљона, рођена 1927. у Малсхм Пожаревцу, Сопот, домаћица, Српкиња, члан КПЈ од почетка јануара 1944, у бригади од 22. 12. 1943, заробљена и убијена од четника 17. 1. 1944. у Јеловику.

ЈОВАНОВИЋ Александра ДЕСИМИР, борац, рођен 1923. у Пироту, радник, Србин, погинуо 22. 12. 1944. испред Отока.

ЈОВАНОВИЋ, Младена и Љубице, ДРАГИША, борац, рођен 1925. у Брајковцу, Лазаревац, кројач, Србин, у бригади од 15. 9. 1944, погинуо 3. 1. 1945. у Комлетинцима.

ЈОВАНОВИЋ, Младена и Љубице, МИЛАН, борац-извиђач, рођен 1922. у Брајковцу, Лазаревац, конобар, Србин, у бригади од 15. 9. 1944, погинуо 14. 12. 1944. испред Грабова, на сремском фронту.

ЈОВАНОВИЋ, Живомира и Тонке, МИЛАН, барац, рођен 12. 8. 1923. у Крушевици, Лазаревац, земљорадник, Србин, у бригади од 15. 9. 1944, погинуо 3. 1. 1945. у Комлетинцима.

ЈОВАНОВИЋ, Живојина и Лепосаве, МИЛАН, борац, рођен 13. 6. 1926. V Крушевици, Лазаревац, земљорадник, Србин, у бригади од 15. 9. 1944. до 13. 1. 1945, тешко рањен 5. а умро 10. 4. 1945. у 31. српској бригади, Код Бапске.

ЈОВАНОВИЋ, Живојина и Милеве, МИОДРАГ, борац, рођен 1924. у Пољаницама, Љиг, земљорадник, Србин, у бригади од септембра 1944, погинуо 3. 1. 1945. у Комлетинцима.

ЈОВАНОВИЋ, Рајка и Јулке, РАДИША, борац, рођен 1924. у Босути, Аранђеловац, земљорадник, Србин, у бригади од 7. 10. 1944. до 13. 1. 1945, погинуо у 21. дивизији крајем априла 1945. испред Загреба.

ЈОВИЧИЋ, Милана и Саре, МИЛАДИН, борац, рођен 1925. у Гукошима, Љиг, земљорадник, Србин, у бригади од 7. 10. 1944, погинуо 3. 1. 1945. у Комлетинцима.

ЈОВИЧИЋ Живка МИЛОВАН, заставник, рођен 1924. у Поповићу, Сопот, замљорадник, Србин, у бригади од 1. 10. 1944, погинуо 22. 12. 1944. испред Отока.

ЈОВИЧИЋ, Радосава и Зорке, НЕГОСЛАВ, борац, рођен 1926. у Брајковцу, Лазаревац, земљорадник, Србин, у бригади од 15. 9. 1944. до 13. 1. 1945, погинуо у 31. српској бригади 15. 4. 1945. испред Винковаца.

ЈОКИЋ, Животе и Којане, РАДОВАН, борац, рођен 1924. у Орашцу, Аранђеловац, земљорадник, Србин, у 1. чети 4. батаљона од 20. 9. 1944, тешко рањен у Нијемцима, умро јануара 1945. у болници 21. дивизије.

ЈОКСИМОВИЋ, Живомира и Николије, ВЕЛИМИР Веља, командир чете, рођен 1922. у Орашцу, Аранђеловац, рудар, Србин, члан СКОЈ-а од 1942, а КПЈ од 1943, у 1. шумадијски НОП одред ступио половином 1943, а у бригаду 22. 12. 1943, погинуо 6. 7. 1944. на Равном Гају у Малом Орашју.

ЈОКСИМОВИЋ, Милована и Милене, Гроздана, борац 2. чете 1. батаљона, рођена 13. 11. 1923. у Орашцу, Аранђеловац, домаћица, Српкиња, у 1. шумадијски НОП одред ступила 6. 9. 1943, а у бригаду 22. 12. 1943, заробили је рањену четници и стрељали 17. 3. 1944. у Босути.

ЈОКСИМОВИЋ, Љубомира и Радојке, ДРАГОЉУБ, борац, рођен 1925. у Орашцу, Аранђеловац, земљорадник, Србин, у бригади од 24. 9. 1944. до 13. 1. 1945, погинуо 24. 4. 1945. у 21. дивизији.

ЈОКСИМОВИЋ, Градимира и Нагалије, МИЛИВОЈЕ, борац, рођен 4. 12. 1923. у Орашцу, Аранђеловац, земљорадник, Србин, у бригади од 24. 9. 1944. до 13. 1. 1945, погинуо 10. 5. 1945. у 21. дивизији.

ЈОСИПОВИЋ, Јевта и Кате, ДРАГОЈЛО, борац, рођен 1923. у Драгољу, Горњи Милановац, земљорадник, Србин, у бригади од 7. 10. 1944, погинуо 3. 1. 1945. у Комлетинцима.

ЈОСИПОВИЋ, Јевта и Кате, МИЛОШ, борац, рођен 1921. у Драгољу, Горњи Милановац, земљорадник, Србин, у бригади од 7. 10. 1944, погинуо 25. 12. 1944. испред Отока.

ЈУГОВИЋ Милана ДРАГОЉУБ, борац, рођен 1920. у Милатовцу, Трстеник, земљорадник, Србин, у бригади од 16. 11. 1944. до 13. 1. 1945, пошнуо марта 1945. 1945. у 21. дивизији.

ЈУГОВИЋ Радомира РАДОЈКО, борац, рођен 1926. у Милутовцу, Трстеник, земљорадник, Србин, у бригади од 16. 11. 1944. до 13. 1. 1945, погинуо 13. 3. у 21. дивизији.

К

КАРАЈОВИЋ, Драгомира и Стојанке, ДРАГИ, борац, рођен 1926. у Лаћислену, Александровац (жупски), земљорадник, Србин, у бригади од 16. 11. 1944, погинуо 3. 1. 1944. у Комлетинцима.

КАРАЈОВИЋ, Миодрага и Николете, СВЕТИСЛАВ, борац, рођен 1926. у Лаћислену, Александровац (жупски), земљорадник, Србин, у бригади од 16. 11. 1944, погинуо 25. 12. 1944. испред Отока.

КАРАН Бранка ЂОРЂЕ, делегат вода, рођен 1919. у Земуну, радник, Србин, члан КПЈ, у Посавско-тамнавски НОП сдред ступио маја 1944, а у бригаду 25. 8. 1944. до 13. 1. 1945. потом заменик политичког комесара чете у 31. српској бригади, ухватиле га усташе 20. 4. 1945. у Андријевици (к. 160), код Славонског Брода и живог спалиле са једним борцем из Београда.

КАЧАРЕВИЋ, Драгољуба и Лепосаве, ЖИВАН, десетар, рођен 1923. у Рипн>у, Вождовац, кројач, Србин, у бригади од половине 1944, погинуо 22. 12. 1944. испред Отока.

КОЛЦ ОТО, борац (нишанџија на топу), рођен у Штутгарту, СР Немачка, радник, Немац, пребегао из немачке војске септембра 1944. код Аранђеловца и остао у бригади до 13. 1. 1945, погинуо априла 1945. испред Ђакова у 4. српској бригади.

КОРАЋ, Мила и Соке, СТЕВАН, руководилац СКОЈ-а у батаљону, рођен 1924. у Руском Селу, Кикинда, металостругар у Раковици, Србин, члан СКОЈ-а од 1941, а КПЈ од 1944, учесник у НОП-у Баограда, у Космајски НОП одред ступио почетком 1944, рањен, заробљен и убијен од четника 16. 5. 1944. у Даросави (Партизанима).

КОСТАДИНОВИЋ Стевана ЛЕПОСАВА Лепа, болничарка пратеће чете 4. батаљона, рођена 1922. у Великој Иванчи, Младеновац, домаћица, Српкиња, у бригади од 22. 6. 1944, тешко рањена 10. 12. 1944. испред Сремских Лаза, умрла 12. 12. 1944. у 21. медицинском центру.

КОСТАДИНОВИЋ Стевана МИЛАН. борац, рођен 1921. у Великој Иванчи, Младеновац, земљорадник, Србин, у бригади од 10. 9. 1944, погинуо 18. 10. 1944. у Калуђерици, Звездара.

КОСТИЋ Живана ДРАГИША, десетар, рођен 1909. у Остружници, Чукарица, земљорадник, Србин, у бригади од августа 1944, погинуо 22. 12. 1944 испред Отзка.

КОСТИЋ Илије МЛАДЕН, борац, рођен 1924. у Београду, нестао 10. 12. 1944. испред Сремских Лаза.

КРЊУЛАЦ ГОЈКО, борац, рођен 1912. у Купинову, Земун, берберин, Србин, у Посавско-тамнавски НОП одред ступио јуна 1944, а у бригаду 25. 8. 1944, погинуо 3. 1. 1945. у Комлетинцима.

КУЗМАНОВИЋ Милојка ВОЈИСЛАВ Чубрило, командир вода, рођен 1912. у Врчину, Вождовац, земљорадник, Србин, члан КПЈ од 28. 12. 1943, у Космајски НОП одред ступио 1941, после прекида поново ступио у исти одред 1943, у бригади од 22. 12. 1943, погинуо фебруара 1944. у Врчину.

КУЗМАНОВИЋ Богдана ЖИВОРАД, борац, рођен 1925. у Венчанима, Аранђеловац, земљорадник, Србин, у 1. шумадијски НОП одред ступио 12. 5. 1943, а у бригаду 22. 12. 1943, погинуо 1. 5. 1944. у Прогореоцима (Партизанима), на Вагану.

КУЗМАНОВИЋ Животе РАДОМИР, борац, рођен 1914. у Ђуринцима, Сопот, отправник возова, Србин, у бригади од 12. 10. 1944, погинуо 25. 12. 1944. испред Отока.

КУСТУРИЋ, Светомира и Јулијане, РАДИША, борац (извиђач), рођен 1929. у Моравцима, Љиг, земљорадник, Србин, у бригади од 3. 10. 1944. погинуо 22. 12. 1944. испред Отока.

Л

ЛАЗАРЕВИЋ, Владимира и Даринке, ВОЈИСЛАВ, борац, рођен 1. 6. 1923. у Трудељу, Горњи Милановац, земллрадник, Србин, у бригади од 7. 10. 1944, погинуо 22. 12. 1944. испред Отока.

Ј1АЗАРЕВИЋ Свегислава ЖИВОЈИН, борац, рођен 1914. у Врбици, Аранђеловац, земљорадник, Србин, у бригади од маја 1944, погинуо 6. 7. 1944. у Малом Орашју.

Ј1АЗАРЕВИЋ, Радоја и Живане, МИЈ1АН Мечка, командир чете, рођен 1915, у Кнежевцу, Раковица, земљорадник, Србин, у Космајски НОП одред ступио 1941. у бригаду 22. 12. 1943, погинуо 24. 2. 1944. у Рушњу.

Ј1АЗАРЕВИЋ, Александра и Милосаве, МИЈ1ЕТА, борац, рођен 1927. у Орашцу, Аранђеловац, земљорадник, Србин, у бригади од 22. 9. 1944. до 13. 1. 1945, погинуо 18. 4. 1945. у 21. дивизији.

Ј1АЗАРЕВИЋ, Милорада и Живке, МИЛИЋ, борац, рођен 18. 12. 1919. у Трудељу, Горњи Милановац, земљорадник, Србин, у бригади од 7. 10. 1944, погинуо 22. 12. 1944. испред Отока.

ЛАЗАРЕВИЋ, Обрена и Даринке, СЛОБОДАНКА, борац, рођена 19. 9. 1927. у Копљарима, Аранђеловац ,домаћица, Српкиња, члан СКОЈ-а од 1943, у 1. шумадијски НОП одред ступила 25. 9. 1943, а у бригаду 22. 12. 1943, погинула 4. *2:* 1944. у Живковцима.

ЛАЗАРЕВИЋ, Војислава и Неде, ПЕТАР, борац, рођен 1925. у Орашцу, Аранђеловац, земљорадник, Србин, у бригади од 5. 10. 1944, погинуо 3. 1. 1945. у Комлетинцима.

ЛАЗИЋ, Витомира и Зорке, МИОДРАГ, борац, рођен 1924. у Влашки, Младеновац, трговачки радник, Србин, у бригади од 2. 6. 1944, заробљен од четника и убијен августа 1944. у Ковачевцу.

ЛАЗИЋ, Стевана и Браниславке, РАДМИЛА, борац, рођена 1925. у Дубони, Младановац, домаћица, Српкиња, у бригади од 12. 10. 1944, погинула 15. 12. 1944. испред Грабова.

ЛАЗИЋ Лазара РАДОМИР, борац, рођен 1925. у Влашки, Младеновац, трговачки радник, Србин, у Космајски НОП одред ступио 5. 5. а у бригаду 25. 6. 1944, погинуо августа 1944. у Друговцу.

ЛАКИЋ, Гвоздена и Савке, ИВАН, борац, рођен 1922. у Липљу, ЈБиг, земљорадник, Србин, у бригади од 7. 10. 1944, погинуо 22. 12. 1944. испред Отока.

ЛЕКИЋ Павла ДРАГОСЛАВ, борац, рођен 1926. у Јеловику, Аранђеловац, земљорадник, Србин, у бригади од 1. 10. 1944, погинуо 22. 12. 1944. испред Отока.

ЛЕКИЋ Радојице РАЈИЦА, борац, рођен 1924. у Јеловику, Аранђеловац, земљорадник, Србин, у бригади од 2. 10. 1944, погинуо 22. 12. 1944. испред Отока.

ЛЕКИЋ Милорада ТИХОМИР, борац, рођен 1924. у Јеловику, Аранђеловац, земљорадник, Србин, у бригади од 1. 10. 1944, погинуо 23. 12. 1944. испред Отока.

ЛУКИЋ, Мијушка и Драгиње, МИОДРАГ, борац, рођен 1926. у Лаћиседу, Александровац (жупски), земљорадник, Србин, у бригади од 16. 11. 1944. до 13. 1. 1945, погинуо 16. 2. 1945. у 21. дивизији.

ЛУКИЋ, Владислава и Станије, МОМИР, борац, рођен 12. 8. 1923. у Ковачевцу, Младеновац, земљорадник, Србин, у бригади од 10. 10. 1944. до 13. 1. 1945, погинуо 28. 1. 1945. испред Шаренграда у 21. дивизији.

ЛУПШИЋ Милана АЛЕКСАНДАР Аца, политички комесар чете, рођен 1922. у Аранђелсвцу, студент, Србин, у 1. шумадијски НОП одред ступио половином 1943, у бригади од 22. 12. 1943. до 3. 10. 1944, погинуо као политички комесар батаљона у 31. српској бригади 3. 1. 1945. у Комлетинцима.

М

МАЈСТОРОВИЋ ЈОВАН, командир чете, рођен у Дољанима, Лика, радник, Србин, у оремске партизане ступио 6. 1. 1943, у Посавско-тамнавски НОП одред априла 1944, а у бригаду 25. 8. 1944, погинуо 11/12. 9. 1944. у Аранђеловцу.

МАЈСТОРОВИЋ Р. МИЛАН, командир чете, рођен 1921. у Мартин Броду, Дрвар, земљорадник, Србин, у бригади од октобра 1944, погинуо 24. 12. 1944. испред Отока.

МАГУЉАЦ П. БОРИСАВ Бора, руководилац СКОЈ-а 4. батаљона, рођен 192Л у Сплиту, ђак, Србин, у бригади од септембра 1944, погинуо 22. 12. 1944. испред Отока.

МАГУЉАЦ П. МЈ1АДЕН, борац 4. батаљона, рођен 1925. у Сплиту, ђак, Србин, у бригади од септембра 1944, погинуо 3. 1. 1945. у Комлетинцима.

МАКСИМОВ С. ФЕДОР, борац, рођен 1927. у Панчеву, Рус, погинуо 22. 12. 1944. испред Отока.

МАРИНКОВИЋ, рођ. ЛУКОВИЋ Љубинке ЗАГОРКА, борац, рођена 1920. у Босути, живела у Гарашима и Венчанима, Аранђеловац, домаћица, Српкиња, у 1. шумадијски НОП одред ступила 1943, а у бригаду 22. 12. 1943, погинула 6. 7. 1944. у Малом Орашју.

МАРИЋ Војислава ДУШАН, политички комесар 2. чете 3. батаљона, рођен 4. 12. 1919. у Београду, графичар, Србин, члан СКОЈ-а од 1940, а КПЈ од 1944, у бригади од јула 1944, погинуо 3. 1. 1945. у Комлетинцима.

МАРКОВИЋ, Чедомира и Зорке, БУДИМИР, борац, рођен 1922. у Гарашима, Аранђеловац, земљорадник, Србин, у бригади од 19. 9. 1944, погинуо 22. 12. 1944. испред Отока.

МАРКОВИЋ, Андреје и Живана, ДРАГОСЛАВ, борац, рођен 19. 8. 1923. у Даросави (Партизанима), Аранђеловац, земљорадник, Србин, из 1. шумадијског НОП одреда ступио у бригаду 10. 4. 1944, погинуо 11/12. 9. 1944. у Белосавцима.

МАРИЋ НИКОЛА, командир 2. чете 3. батаљона, рођен у Оточцу, Лика, Хрват, у бригаду дошао из 6. дивизије 3. 10. 1944, погинуо крајем децембра 1944. испред Отока.

МАРКОВИЋ Радована ЛАЗАР, борац, рођен 1911. у Липама, Смедерево, земљорадник, Србин, у Космајски НОП одред ступио почетком 1944, а маја 1944. у 3. чету 2. батаљона бригаде где је остао до септембра 1944, погинуо маја 1945. у Липама.

МАРКОВИЋ, Милорада и Живане. МИЛАН Долфус, руководилац СКОЈ-а у 1. батаљону, рођен 16. 9. 1921. у Београду, студент, Србин, члан СКОЈ-а од 1939. а КПЈ од 1941, учесник у НОП Београда, у 1942. три пута хапшен, затворен у логор на Бањици и пребачен у логор Смедеревска Паланка, побегао 3. 9. 1944. спроводницима, искочио из воза у Ђуринцима, ступио у бригаду и остао у њој до 13. 1. 1945, погинуо 11. 5. 1945. у Подсреди (Словенија), као руководилац СКОЈ-а 21. артиљеријске бриладе.

МАРКОВИЋ, Милоја и Росе, САВА Попић, борац, рођен 1924. у Водњу, Смедерево, земл»орадник, Србин, у Космајски НОП одред ступио 1. 3. 1944, а у бригаду јула исте године, погинуо почетком децембра 1944. испред Сремских Лаза.

МАРЧЕТИЋ, Илије и Миљке, РАДОЈКО, водник, рођен 1919. у Калањевцима, Љиг, земљорадник, Србин, у бригади од 3. 10. 1944. пошнуо 12. 12. 1944. испред Сремских Лаза.

МАТЕЈИЋ, Свете и Надежде, РАДОЈИЦА, борац, рођен 7. 5. 1924. у Великој Иванчи, Младеновац, бравар, Србин, у бригади од 26. 9. 1944, погинуо 3. 1. 1945. у Комлетинцима.

МАТИЈАШЕВИЋ Радисава РАДОЈКО, борац, рођен 1924. у Орашцу, Аранђеловац, земљорадник, Србин, у бригади од 24. 9. 1944, погинуо 3. 1. 1945. у Комлетинцима.

МАТИЋ Миодрага КОСТА, борац, рођен 1925. у Лаћисследу, Алекоандровац (жупски), земљорадник, Србин, у бригади од 16. 11. 1944, погинуо крајем децембра 1944. испред Отока.

МАТИЋ Милуна МИРОСЛАВ, борац, рођен 1926. у Лаћисследу, Александровац (жупски), земљорадник, Србин, у бригади од 16. 11. 1944, погинуо крајем децембра 1944. испред Отока.

МАТИЋ, Радосава и Љубинке, РАДОМИР, борац, рођен 19. 8. 1924. у Трудељу, Горњи Милановац, земл»орадник, Србин, у бригади од 7. 10. 1944, погинуо 3. 1. 1945. у Комлетинцима.

МАТОРЧЕВИЋ Љубомира ЖИВКО, борац, рођен 15. 3. 1930. у Пударцима, Гроцка, земљорадник, Србин, у бригади од 15. 10. 1944, погинуо 22. 12. 1944. испред Отока.

МИЈАИЛОВИЋ, Свете и Радојке, ДИМИТРИЈЕ, борац, рођен 1924. у Великој Иванчи, Младеновац, земљорадник, Србин, у бригади од 28. 9. 1944, погинуо 20. 10. 1944. у Београду.

МИЈАИЛОВИЋ Милана ДРАГА Дара, борац, рођена 1925. у Вукосавцима, Аранђеловац, домаћица, Српкиња, члан КПЈ, у 1. шумадијском НОП одреду од 16. 8. 1943, у бригади од 22. 12. 1943, погинула 6. 3. 1944. у Орашцу.

МИЈАИЛОВИЋ, Љубомира и Даринке, ЖИВОМИР, борац, рођен 1919. у Великој Иванчи, Младеновац, земљорадник, Србин, у бригади од 28. 9. 1944, погинуо 24. 12. 1944. испред Отока.

МИЈАИЛОВИЋ, Миливоја и Гаре, МАНОЈЛО, борац, рођен 23. 12. 1920. у Ковачевцу, Младеновац, земљорадник, Србин, у бригади од августа 1944, погинуо 22. 12. 1944. испред Отока.

МИЈАИЛОВИЋ, Живомира и Зорке, РАДИСАВ, борац, рођен 1920. у Великој Иванчи, Младеновац, земљорадник, Србин, у бригади од 28. 9. 1944, пошнуо 3. 1. 1945. у Комлетинцима.

МИЈАИЛОВИЋ (РАДОВАНОВИЋ), Михаила и Станице, РАДОЈЕ, борац, рођен 1921. у Пиносави, Вождовац, земљорадник, Србин, у бригади од септембра 1944, погинуо 22. 12. 1944. испред Отока.

МИЈАИЛОВИЋ, Мијаила и Зорке, РАДОМИР, борац, рођен 1910. у Великој Иванчи, Младеновац, земљорадник, Србин, у бригади од 27. 9. 1944. до 13. 1. 1945, погинуо априла 1945. у 21. дивизији.

МИЈАИЛОВИЋ, Михаила и Станице, РАДОМИР, борац, рођен 20. 3. 1923. у Пиносави, Вождовац, земљорадник, Србин, у Космајски НОП одред ступио јануара, а у бригаду маја 1944, погинуо 22. 12. 1944, испред Отока.

МИЛАНОВИЋ Владе БРАНИМИР, делегат вода, рођен 1924. у Београду, ђак, Србин, погинуо 22. 12. 1944. испред Отока.

МИЛАНОВИЋ, Љубисава и Драгиње, МИЛАН, борац, рођен 14. 10. 1920. у Великој Иванчи, Младеновац, земл»орадник, Србин, у бригади од септембра 1944, погинуо 3. 1. 1945. у Комлетинцима.

МИЛАНОВИЋ, Радојице и Љубице, МИЛЕТА, борац, рођен 1926. у Влашки, Младеновац, земљорадник, Србин, у бригади од 1. 6. 1944, погинуо 12. 7. 1944. на Крушевичком вису.

МИЛАНОВИЋ, Драгомира и Станице, РАДОМИР, борац, рођен 25. 12. 1924. у Липама, Смедерво, земљорадник, Србин, у Космајски НОП одред ступио 23. 4. 1944. а у бригаду маја 1944, погинуо 12. 7. 1944. у Живковцима.

МИЛЕТИЋ, Милуна и Катарине, МИЛОЈЕ, борац, рођен 1925. у Лаћисленду, Александровац (жупски), земљорадник, Србин, у бригади од 16. 11. 1944, погинуо 22. 12. 1944. испред Отока.

МИЛИВОЈЕВИЋ, Исаила и Босиљке, ДУШАН Бањанац, командир чете, рођен 1922. у Бањи, Аранђеловац, земљорадник, Србин, члан СКОЈ-а од 1943, а КПЈ од 1944, у 1. шумадијски НОП одред ступио јува 1943, у 1. шумадијску бригаду 5. 10. 1943, а у Привремену бригаду 22. 12. 1943, погинуо 12. 6. 1944. на Чаћевцу, у Босути.

МИЛИЋ Драгомира МИЛОРАД Марко, борац, рођен 1923. у Дражњу, Гроцка, земљорадник, Србин, у НОП од 1941, у Космајски НОП одред ступио 1943, а у бригаду 22. 12. 1943, погинуо марта 1944. у Поповићу.

МИЛИЋ, Алексе и Стојанке, МИЛИЋ Мића, делегат вода, рођен 1925. у Реснику, Раковица, земљорадник, Србин, члан СКОЈ-а од октобра 1944, у Космајски НОП одред ступио 15. 8. 1944, а септембра 1944. у 4. батал>он бригаде, погинуо 3. 1. 1945. у Комлетинцима.

МИЛИЋ, Душана и Живадинке, МИЛУТИН, борац, 2. чете 2. батаљона, рођен 1922. у Влашки, Младеновац, земљорадник, Србин, у бригади од 14. 9. 1944, погинуо 17. 10. 1944. у Лештанима, Звездара.

МИЛИЋЕВИЋ, Добросава и Драгине, БОГОЉУБ Ћата, политички комесар чете, рођен 28. 1. 1921. у Водњу, Смедерево, студент, Србин, члан СКОЈ-а од августа 1942, а КПЈ од 14. 1. 1944, побегао 21. 11. 1943. из логора Смедеревска Лаланка и ступио у Космајски НОП одред, у бригади од 22. 12. 1943, погинуо 12. 7. 1944. у Живковцима.

МИЛИЋЕВИЋ Радивоја ЂУРЂЕ, борац 3. чете 3. батаљона, рођен 1914. у Влашки, Младеновац, земљорадник, Србин, у бригади од 2. 8. 1944. до 13. 1. 1945, погинуо 27. 4. 1945. у 21. дивизији код места Доња Ливадица (Словенија).

МИЈШЋЕВИЋ, Милана и Ангелине, ЖИВОДРАГ, борац, рођен 1923. у Влашки, Младеновац, рудар, Србин, у бригади од 2. 8. 1944, погинуо 1. 9. 1944. у Венчанима.

МИЈШЋЕВИЋ Радомира ЈБУБИША, борац, рођен 1914. у Влашки, Младеновац, земљорадник, Србин, у бригади од 2. 8. 1944, погинуо крајем децембоа 1944. испред Отока.

МИЈ1ИЋЕВИЋ, Милана и Ангелине, ПЕТАР, борац, рођен 1926. у Влашки, Младеновац, земљорадник, Србин, у бригади од 2. 8. 1944, погинуо нехотице почетком октобра 1944. у Влашки.

МИЈ1ИЋЕВИЋ, Милана и Ангелине, ПЕТРОНИЈЕ, борац, рођен 1924. у Влашки, Младеновац, рудар, Србин, у бригади од 2. 8. 1944. до 13. 1. 1945, погинуо маја 1945. у 21. дивизији код Целја (Словенија).

МИЛОВАНОВИЋ, Љубомира и Каје, МИЛЕНКО, борац, рођен 1923. у Козељу, Љиг, земљорадник, Србин, у бригади од 3. 10. 1944, погинуо 26. 12. 1944. испред Отока.

МИЛОВАНОВИЋ, Милана и Лепосаве МИЛИСАВ, борац, рођен 1926. у Буковику, Аранђеловац, земљорадник, Србин, у 1. шумадијски НОП одред ступио новембра 1943, а у бригаду 22. 12. 1943, погинуо 1. 2. 1944. у Буковику.

МИЛОЈЕВИЋ, Благоја и Анке, ДУШАН, борац, рођен 14. 10. 1920. у Великој Иванчи, Младеновац, земљорадник, Србин, у бригади од 27. 9. 1944, погинуо 3. 1. 1945. у Комлетинцима.

МИЛОЈЕВИЋ, Александра и Борике, МИЈАИЛО, борац, рођен 1924. у Великој Иванчи, Младеновац, земљорадник, Србин, у бригади од 27. 9. 1944. до 13. 1. 1945, тешко рањен, умро 26. 4. 1945. у 21. дивизији

МИЛОЈЕВИЋ, Милоша и Радојке, МИЛОРАД, борац, рођен 1919. у Буковику, Аранђеловац, земљорадник, Србин, у бригади од 24. 9. 1944, погинуо 17. 10. 1944. у Калуђерици, Звездара.

МИЛОЈЕВИЋ, Обрена и Косане, МИЛУТИН, борац, рођен 15. 11. 1925. у Великој Иванчи, Младеновац, рудар, Србин, у бригади од 15. 9. 1944, погинуо 26. 12. 1944. испред Отока.

МИЛОРАДОВИЋ Крсте ДРАГОЉУБ, борац, рођен 1921. у Кусатку, Смедеревска Паланма, земљорадник, Србин, у бригади од 10. 10. 1944, погинуо 24. 12. 1944. испред Отока.

МИЛОСАВЉЕВИЋ, Војислава и Зорке, РАДОМИР, обавештајни официр батаљона, рођен 1926. у Водњу, Смедерево, земљорадник, Србин, члан СКОЈ-а од 1944, у Космајски НОП одред ступио марта, а маја 1944. у бригаду, погинуо 12. 12. 1944. испред Сремских Лаза.

МИЛОСАВЉЕВИЋ, Саве и Драгиње, ЧЕДОМИР, борац, рођен 1926. у Брајковцу, Лазаревац, земљорадник, Србин, у бригади од 15. 9. 1944, погинуо 27. 12. 1944. испред Отока.

МИЛОШЕВИЋ Обрада ДЕСИМИР, борац, рођен 1923. у Малом Пожаревцу, Сопот, земљорадник, Србин, члан КПЈ, у Космајски одред ступио половином 1943, а 22. 12. 1943. у бригади, погинуо 27. 3. 1945. на сремоком фронту.

МИЛОШЕВИЋ Љубомира ДУШАН, борац, рођен 1922. у Липама, Смедерево, земљорадник, Србин, у Космајски НОП одред ступио аирила а маја 1944. у бригаду, погинуо 16. 5. 1944. у Даросави (Партизанима).

МИЛОШЕВИЋ, Драге и Персе, ЖИВАДИН, борац, рођен 10. 2. 1920. у Великој Ив^анчи, Младеновац, землЈорадник, **Србин, у бригади од 26. 9. 1944. погинуо 11. 12. 1944. испред Сремских Лаза.**

МИЛОШЕВИЋ Милоша ЖИВОТА, борац, рођен 1922. у Мисачи, Аранђеловац, земљорадник, Србин, у бригади од 21. 9. 1944. до 13. 1. 1945, погинуо маја 1945. у 21. дивизији.

МИЛОШЕВИЋ Тихомира ЉУБИША, борац, рођен 1925. у Мисачи, Аранђеловац, у бригади од 10. 9. 1944, погинуо 3. 1. 1945. у Комлетинцима.

МИЛОШЕВИЋ, Чедомира и Милице, МИЛАН, борац, рођен 1924. у Великој Иванчи, Младеновац, земљорадник, Србин, у бригади од 26. 9. 1944, погинуо 27. 12. 1944. испред Отока.

МИЛОШЕВИЋ, Велимира и Даринке, МИЛОВАН, борац, рођен 1926. у Великој Иванчи, Младеновац, земљорадник, Србин, у Космајски НОП одред ступио 26. 4. 1944, а у бригади био од 25. 6. 1944. до 13. 1. 1945, погинуо 5. 2. 1945. у 21. дивизији.

МИЛОШЕВИЋ, **Милана и Даривке, МИХАИЛО, борац, рођев** 7. 6. 1923. у Великој **Иванчи, Младеновац, земљорадник, Србин, у бригади од** 28. 9. 1944, **погинуо 3. 1. 1945. у Комлетинцима.**

МИЛОШЕВИЋ, Велимира и Даринке, МИХАИЛО, борац, рођен 17. 5. 1926. у Великој Иванчи, Младеновац, земљорадник, Србин, у бригади од 26. 9. 1944, погинуо 11. 12. 1944. испред Сремских Лаза.

МИЛОШЕВИЋ, Светислав,а и Милице, РАДМИЛА, борац, рођена 1925. **у Буковику, Аранђеловац, домаћица, Српкиша, у бригади од** 19. 9. 1944, **погинула** 14. 12. 1944. **испред Грабова.**

МИЛУТИНОВИЋ, Ранислава и Борке, БОЖИДАР, борац, рођен 5. 8. 1924. у Бранчићу, ЈБиг, земљорадник, Србин, у бригади од 3. 10. 1944, погинуо 22. 12. 1944. испред Отока.

МИЛУТИНОВИЋ, Живка и ЈБубице, ЈЕРЕМИЈА, борац, рођен 14. 5. 1919. у Книћу, Крагујевац, опанчар, Србин, у 1. шумадијски НОП одред ступио је 1942. а 22. 12. 1943. у бригаду, погинуо 22. 12. 1944. испред Отока.

МИЛУТИНОВИЋ, Милоша и Милице, СЛАВКА, борац, рођена 1. 6. 1923. у Рудовцима, Лазаревац, домаћица, Српкиња, у бригади од 15. 9. 1944, тешко рањена испред Отока, умрла крајем децемб,ра 1944. у болници.

МИЉКОВИЋ, Тихомира и Персиде, ЖИВАН, борац рођен 11. 7. 1925. у Селевцу, Смедеревска Паланка, земљор^адник, Србин, у Космајски НОП одред ступио јула 1943, ,а у бригаду 22. 12. 1943, погинуо половином 1944. на Космају.

МИЉКОВИЋ, Живојина и Драгиње, СЛАВКО Јавко, политички комасар 2. чете 2. батаљона, рођен децембра 1923. у Ресну, Раковица, ђак, Србин, члан СКОЈ-а ОД 1939, а КПЈ од 1943, тешко рањен у Поповићу 18. а умро 25. 3. 1944. у земуници Вите Брке из Малог Пожзаревца.

МИНИЋ, Гвоздена и Персе, БОГОМИР, борац 1. батаљона, рођен 1925. у Пољаницама, Љиг, земљорадник, Србин, у бригади од 20. 9. 1944, погинуо 3. 1. 1945. у Комлетинцима.

МИТРОВИЋ, Обрада и Живане, ДРАГОСЛАВ Драга, командир чете, рођен 'l. 11. 1923. у Водњу, Смедерево, земљорадник, Србин, члан СКОЈ-а од 1942, а КПЈ од јануара 1944, у Космајеки НОП одрад ступио 18. 9. 1943, борац 3. батаљона 1. шумадијске бригаде, из Пријепоља се пробио у Шумадију и 22. 12. 1943. ступио у Привремену бригаду, погинуо 1. 9. 1944. на Дрењаку у Даросави (Партизанима).

МИТРОВИЋ, Раје и Драгине, МИЛОСАВ (Миша Конспирација), борац, рођен 9. 1. 1927. у Водњу, Смедерево, земљорадник, Србин, у Космајски НОП одред ступио 18. 9. 1943, борац 3. батаљона 1. шумадијске бригаде, из Пријепоља пробио се у Шумадију и 22. 12. 1943. ступио у Привремену бригаду, погинуо 15. 6. 1944. у Оопоту.

МИХАИЛОВИЋ ДОБРОСАВ Дола, руководилац СКОЈ-а батаљона, рођен 1926. у Лисовићу, Барајево, ђак, Србин, члан СКОЈ-а од 1942, КПЈ од 28. 12. 1943, у Космајски НОП одред ступио јула 1943, секретар актива СКОЈ-а у чети, батаљону и одреду, тешко рањен 2. 5. 1944. у Дучини, умро 6. 5. 19441 у Губеревцу.

МИХАИЛОВИЋ, Животе и Стане, МИЛОЈЕ, водник, рођен 1919. у Даросави (Партизанима), Аранђеловац, земљорадник, Србин, у бригади од 15. 9. 1944. до 13. 1. 1945, псшнуо 25. 1. 1945. у 21. дивизији испред Шаренграда.

МИХАИЛОВИЋ Милорада МИЛЕТА, борац, рођен 1921. у Даросави (Партизанима), Аранђеловац, земљорадник, Србин, у бригади од 15. 9. 1944. погинуо 13. 12. 1944. код Ђелетоваца.

МИХАИЛОВИЋ Милорада ОБРАД Јастреб, командир 3. чете 2. батаљона, рођен 1922. у Лисовићу, Барајево, земљорадник, Србин, у Коемајски НОП одред ступио јуна 1943, а у бригаду 22. 12. 1943, пошнуо 31. 12. 1943. у Брезовцу.

МИХАИЛОВИЋ, Радсвана и Милице, ТИХОМИР, борац, рођен 1921. у Драгољу, Горњи Милановац, земљорадник, Србин, у бригади од 15. 9. 1944, погинуо 22. 12. 1944. испред Отока.

МЛАДЕНОВИЋ, Војина и Парсе, БРАНИСЛАВ, борац, рођен 17. 2. 1924. у Трудељу, Горши Милановац, земљорадник, Србин, у бригади од 3. 10. 1944. до 13. 1. 1945, погинуо априла 1945. у 21. дивизији.

МЛАДЕНОВИЋ, Обрада и Роксанде, ГВОЗДЕН, борац, рођен 14. 12. 1921. у Трудељу, Горши Милановац, земљорадник, Србин, у бригади од 3. 10. 1944. до 13. 1. 1945, умро од рана 15. 12. 1945. у Београду.

МЛАДЕНОВИЋ Милана МИЛОСАВ, борац, рођен, 1927. у Мачковцу, Крушевац, земљорадник, Србин, у бригади од 16. 11. 1944, погинуо 22. 12. 1944. испред Отока.

МЛАДЕНОВИЋ Милоша МИЛОРАД, борац 2. чете 2. батаљона, рођен 1923. у Мачковцу, Крушевац, земљорадник, Србин, у бригади од 16. 11. 1944, погинуо 22. 12. 1944. испред Отока.

МРАТНИКОВИЋ Матеје ДОБРИВОЈЕ, командир вода, рођен 1923. у Дражњу, Гроцка, земљорадник, Србин, у Космајски НОП одред ступио 1943, у бригади од 22. 12. 1943, погинуо 22. 12. 1944. испред Отока.

Н

НЕДЕЉКОВИЋ Светолика АЛЕКСАНДАР, борац, рођен 1923. у Буковику, Аранђеловац, земљорадник, Србин, у бригади од 2. 10. 1944, погинуо 3. 1. 1945. у Комлетинцима.

НЕДЕЉКОВИЋ, Уроша и Стајке, МИЛУТИН, борац, рођен 1924. у Пољаницама, Љиг, земљорадник, Србин, у бригади од септембра 1944, погинуо крајем децембра 1944. испред Отока.

НЕДЕЉКОВИЋ, Јездимира и Даринке, НИКОДИН, борац, рођен 1920. у Пољаницама, Љиг, земљорадник, Србин, у бригади од септембра 1944, погинуо 3. 1. 1945. у Комлетинцима.

НЕДЕЉКОВИЋ, Драгомира и Станије, ОБРАД, борац, рођен 1923. у Живковцима, Љиг, столар, Србин, у бригади од септембра 1944, погинуо 3. 1. 1945. у Комлетинцима.

НЕГОВАНОВИЋ (ЛАКИЋ) Милутина МИХАИЛО, борац, рођен 1922. у Рудовцима, Лазаревац, земљорадник, Србин, у бригади од 10. 4. 1944, заробљен и убијен од четника 16. 5. 1944. у Даросави (Партизанима).

НЕДИЋ, Љубомира и Сабрије, ЖИВОМИР, борац, рођен 1923. у Брајковцу, Лазаревац, земљорадник, Србин, у бригади од 15. 9. 1944, погинуо 3. 1. 1945, у Комлетинцима.

НЕДИЋ Николе РАДОМИР, водник, рођен 1924. у Орашцу, Аранђеловац, земљорадник, Србин, у бригади од 24. 9. 1944, погинуо 22. 12. 1944. испред Отока.

НЕСТОРОВИЋ, Миленка и Росе, МИЛОШ, борац (извиђач), рођен 14. 1. 1920. у Крушевици, Лазаревац, земљорадник, Србин, у бригади од 15. 9. 1944, погинуо 3. 1 .1945. у Комлетинцима.

НИКОЛИЋ, Боривоја и Јелице, БРАНИСЛАВ Корчагин, борац, рођен 1924. у Реснику, Раковица, земљорадник, Србин, члан СКОЈ-а од 1943, у Космајски НОП одред ступио 1943, а у бригаду 22. 12. 1943, погинуо 23. 7. 1944. у Водњу.

НИКОЛИЋ Ђ. ЂОРЂЕ, десетар, рођен 1920. у Гацком, Билећа, радник, Србин, погинуо 24. 12. 1944. испред Отока.

НИКОЛИЋ Душава НИКОЛА, борац, рођен 1926. у Мрмошу, Александровац (жупски), земљорадник, Србин, у бригади од 16. 11. 1944, погинуо 22. 12. 1944. испред Отока.

НИКОЛИЋ Светозара РАЈКО, борац, рођен 1918. у Буковику, Аранђеловац, земљорадник, Србин, у бригади од 23. 9. 1944. погинуо 22. 12 1944. испред Отока.

НИКОЛИЋ Јаћима СТЕВАН, делегат вода, рођен 1924. у Аранђеловцу, студент, Србин, у бригади од 20. 9. 1944, погинуо 22. 12. 1944. иепред Отока.

НИКОЛИЋ, Душана и Зорке, ТОМИСЛАВ, борац, рођен 1921. у Великој Иванчи, Младеновац, земљорадник, Србин, у бригади од септембра 1944. до 13. 1. 1945, погинуо 12. 2. 1945. у 21. дивизији.

НИНКОВИЋ, Радоја и Миљке, АЛЕКСАНДАР, борац, рођен 1923. у Бранчићу, Љиг, земљорадник, Србин, у бригади од 7. 10. 1944, погинуо 3. 1. 1945. у Комлетинцима.

НИНКОВИЋ Живана МИЛАН, борац, рођен 1926. у Влашки, Младеновац, машинбравар, радник у Раковици, Србин, у Космајски НОП одред ступио новембра 1943, у бригади од 22. 12. 1943, погинуо 23. 9. 1944. у Белосавцима.

НОВАКОВИЋ Радована ВОРИСАВ, борац, рођен 1923. у Лаћисленду, Алекоандровац (жупски), землрадник, Србин, у бригади од 16. 11. 1944, погинуо крајем децембра 1944. испред Отока.

НОВАКОВИЋ Радована ВЕЛИМИР, борац, рођен 1925. у Лаћисленду, Александровац (жупски), земљорадник, Србин, у бригади од 16. 11. 1944. до 13. 1. 1945 погинуо априла 1945, у 21. дивизији код Окучана.

НОВАКОВИЋ, Алекоандра и Станке, ДАВИД, борац, рођен 1927. у Лаћисленду, Александровац (жупски), земљорадник, Србин, у бригади од 16. 11. 1944, погинуо 22. 12. 1944. испред Отока.

НОВИЋ, Ђуре и Кате, ТОМИСЛАВ, десетар, рођен 1922. у Ковачевцу, Младеновац, земљорадник, Србин, у НОП-у од 1941, био командир сеоске десетине, у бригади од 1. 9. 1944, погинуо 12. 10. 1944. у Малом Пожаревцу.

О

ОБРАДОВИЋ, Драгутина и Лепосаве, РАТОМИР, борац, рођен 1914. у Брајковцу, Лазаревац, земљорадник, Србин, у бригади од 15. 9. 1944, погинуо 3. 1. 1945. у Комлетинцима.

ОПАЧИЋ БОГДАН, командант 1. батаљона, рођен 1917. у окодини Книна, живео у Београду, радник, члан КПЈ од 8. 1. 1944, у Космајски НОП одред ступио половином 1943, у бригаду 22. 12. 1943, погинуо 6. 7. 1944, у Малом Орашју.

ОСТОЈИЋ СЛАВКО, борац, рођен у Земуну, Србин, члан СКОЈ-а, у Посавско-тамнавски НОП одред ступио маја 1944, а у бригаду 25. 8. 1944, погинуо 3. 1. 1945. у Комлетинцима.

ОРЕШКОВИЋ ЈОСИП, командир чете, рођен 1921. у Новом Селу, Госпић, Лика, столар, Хрват, члан СКОЈ-а од 1. 3. 1941, а КПЈ од јула 1944, учесник у НОП-у Београда од 1941, у Пссавско-тамнавеки НОП одред сгтупио априла 1944, а у бригаду 25. 8. 1944, у октобру завршио официрски курс у Ваљеву и вратио се за командира минобацачке чете, погинуо у 21. дивизији аггрила 1945. испред Ђакова.

П

ПАВЛОВИЋ Спасоја БЛАГОЈЕ, командир вода, рођен 1903. у Влашки, Младеновац, земљорадник, Србин, у бригади од 2. 8. 1944, погинуо 10. 12. 1944. испред Сремских Лаза.

ПАВЛОВИЋ, Радована и Драгиње, ДМИТАР, борац, рођен 1923. у Босути, Аранђеловац, земљорадник, Србин, у бригади од 7. 10. 1944, погинуо 22. 12. 1944. испред Отока.

ПАВЛОВИЋ, Бранислава и Катарине, МИЛАН, десетар, рођен 1920. у Петријеву, Смедерево, земљорадник, Србин, у бригади од јула 1944, погинуо 22. 12. 1944. испред Отока.

ПАВЛОВИЋ, Радосава и Зорке, МИЛОВАН, борац, рођен 4. 5. 1925. у Великој Иванчи, Младеновац, земљорадник, Србин, у бригади од 20. 8. 1944, погинуо 3. 1. 1945. у Комлетинцима.

ПАВЛОВИЋ Светолика МИЛОСАВ, борац, рођен 1912. у Јеловику, Аранђеловац, земљорадник, Србин, у бригади од 1. 10. 1944, умро 13. 11. 1944, од пегавца.

ПАВЛОВИЋ, Милорада и Живке, НЕГОВАН, борац, рођен 27. 6. 1922. у Великој Иванчи, Младеновац, лимар и бравар, Србин, у Космајски НОП одред ступио 6. 4. 1944, а у бригади од маја 1944. до 13. 1. 1945, погинуо 17. 4. 1945. у 21. дивизији испред Плетернице.

ПАВЛОВИЋ, Реље и Драгиње, ОБРАД, борац, рођен 1921. у Великој Иванчи, Младеновац, земљорадник, Србин, у бригади од 27. 9. 1944, погинуо 22. 12. 1944. испред Отока.

ПАВЛОВИЋ, Радосава и Даринке, РАДОМИР, борац, рођен 1920. у Великој Иванчи, Младеновац, земљорадник, Србин, у бригади од 26. 9. 1944. до 13. 1. 1945, погинуо 20. 3. 1945. испред Шаренграда у 21 дивизији.

ПАВЛОВИЋ, Драгољуба и Станице, РАДОСАВ, борац, рођен 1926. у Даросави (Партизанима), Аранђеловац, земљорадник, Србин, у бригади од 20. 9. 1944, пошнуо 3. 1. 1945. у Комлетинцима.

ПАВЛОВИЋ, Милорада и Живке, РАТКО, борац, рођен 14. 6. 1920. у Великој Иванчи, Младеновац, земљорадник, Србин, у бригади од 28. 9. 1944. до 13. 1. 1945, погинуо крајем јануара 1945. испред Шаренграда у 21. дивизији.

ПАВЛОВИЋ, Живомира и Косане, СЈ1АВОЉУВ, борац, рођен 1927, у Великој Иванчи, Младеновац, земљорадник, Србин, у бригади од 28. 9. 1944. до 13. 1. 1945, погинуо 23. 1. 1945. испред Шаренграда у 21. дивизији.

ПАВИЋ, Рајка и Босиљке, МИЛОЈКА, болничарка, рођена 1928. у Даросави (Партизанима), Аранђеловац, домаћица, Српкиња, у бригади од маја 1944. до 3. 10. 1944, погинула у 31. српској бригади 3. 1. 1945. у Комлетинцима.

ПАВКОВИЋ Светозара РЕЉА, борац 2. чете 2. батаљона, рођен 1926. у Влашки, Младеновац, земљорадник, Србин, у бригади од 18. 8. 1944, погинуо 3. 1. 1945. у Комлетинцима.

ПАВЈ1ИЧИЋ, Петра и Анђе, ДРАГУТИН Душко, политички комесар батаљона, рођен 1915. у Горицама, Даниловград, поштански службеник у Београзду, члан КПЈ од 1940, учесник у НОП-у Београда, у 1. шумадијски НОП одред ступио је септембра 1942, марта 1943. постао је политички комесар Грочанско-подунавске чете, у бригади од 22. 12. 1943. политички комесар батаљона, погинуо 3. 1. 1945. у Комлетинцима.

ПАЈИЋ Миљана ДРАГОМИР, политички комесар чете, рођен 1922. у Босанској Дубици, Приједор, радник, Србин, пошнуо 22. 12. 1944. пгпред Отока.

ПАНИЋ, Милосава и Златије, БОГДАН, борац, рођен 1927. у Дубски, Младеновац, земљорадник, Србин, у бригади од септембра 1944, погинуо 3. 1. 1945. у Комлетинцима.

ПАНИЋ, Стевана и Милојке, Душан Јова, командлр чете, рођен 6. 3. 1913. у Селевцу, Смедеревска Паланка, трговачки радник, Србмн, члан КПЈ од фебруара 1944, у 1. шумадијски НОП одред ступио 1942, а у бригаду 22. 12. 1943, тешко рањен марта 1944. у Луњевцу, убрзо умро у Селевцу.

ПАНИЋ Светолика МИЛИНКО, борац, рођен 22. 6. 1922, у Кусатку, Смедеревска Паланка, земљорадник, Србин, у бригади од 10. 10. 1944, пошнуо 3. 1. 1945. у Комлетинцима.

ПАНТЕЛИЋ, Ивана и Јулке, РАДОСАВ, борац, рођен 2. 10. 1924. у Крушевици, Лазаревац, земљорадник, Србин, у бригади од 15. 9. 1944, погинуо 3. 1. 1945. у Комлетинцима.

ПАУНОВИЋ, Младена и Даринке, ЖАРКО, борац, рођен 22. 2. 1923. у Голобоку, Смедеревска Паланка, часовничар, Срб-ин, члан СКОЈ-а од 1941. у Космајски НОП одред ступио марта 1944, а у бригаду маја 1944, погинуо 11. 12. 1944. испред Сремских ЈХаза.

ПАУНОВИЋ Милојка РАДОЈКА, болничарка, рсђена 16. 8. 1924. у Дражњу, Гроцка, домаћица, Српкиња, у бригади од 10. 10. 1944, погинула 11. 12. 1944. у Ђелетовачкој шуми.

ПАУНОВИЋ, Трифуна и Персе, СТАНИМИР Уча, политички комесар чете, рођен 23. 1. 1898. у Велеречи, Горњи Милановац, учитељ у Трбушници, Лазаревац, члан КПЈ, у 1. шумадијски НОП одред стушго 4. 8. 1943, а у бригаду 22. 12. 1943, пошнуо 6. 7. 1944. у Малом Орашју.

ПАУНОВИЋ, Мијаила и Селене, СТЕВАН, борац, рођен 15. 2. 1926. у Великој Иванчи, Младеновац, земљорадник, Србин, у бригади од 28. 9. 1944. до 13. 1. 1945, погинуо крајем јануара 1945. испред Шаренграда у 21. дивизији.

ПЕЈОВИЋ, Властимира и Радојке, ЖИВОЈИН, борац, рођен 1925. у Орашцу, Аракђеловац, земљорадник, Србин, у бригади од 24. 9. 1944, погинуо 3. 1. 1945. у Комлетинцима.

ПЕЈОВИЋ, Обрада и Милице, МИЛУТИН, борац, рођен 1919. у Орашцу, Аранђеловац, земл>орадник, Србин, у бригади од 24. 9. 1944. до 3. 10. 1944, погинуо у 31. српској бригади 8. 11. 1944. у Дреновцу.

ПЕТРОВИЋ, Радована и Рајке, БОРИСЛАВ, борац, рођен 1921. у Пољаницама, Љиг, земљорадник, Србин, у бригади од септембра 1944, погинуо 3. 1. 1945. у Комлетинцима.

ПЕТРОВИЋ Живана ДРАГОЉУБ, борац, рођен 16. 7. 1910. у Великој Иванчи, Младеновац, земљорадник, Србин, у бригади од половине 1944, погинуо 12. 10. 1944. у Малом Пожаревцу.

ПЕТРОВИЋ Тихомира ДРАГИША, борац, рођен 1920. у Јеловику, Аранђеловац, земљорадник, Србин, у бригади од 2. 10. 1944, погинуо 23. 12. 1944. услред Отока.

ПЕТРОВИЋ, Спасоја и Живане, ЖИВОЈИН, борац, рођен 1920. у Раниловићу, Аранђеловац, земљорадник, Србин, у бригади од септембра 1944. погинуо 22. 12! 1944. испред Отока.

ПЕТРОВИЋ Славка ЖИВОЈИН, бсрац, рођен 1909. у Добрачи, Гружа, земљорадник, Србин, погинуо 22. 12. 1944. испред Отока.

ПЕТКОВИЋ, Саве и Николије, ЖИВОТА, борац, рођен 8. 11. 1923. у Липама, Смедерево, радник, Србин, у Космајски НОП одред ступио 10. 11. 1943, а у бригаду маја 1944, утопио се у реци Босуту 3. 1. 1945. године

ПЕТРОВИЋ, Милинка и Радојке, МИЛЕНКО, борац, рођен 1925. у Босути, Аранђеловац, земљорадник, Србин, у бригади од 7. 10. 1944, погинуо 16. 10. 1944. у Калуђерици, Звездара.

ПЕТРОВИЋ Витомира МИЛОРАД, водник, рођен 1923. у Јеловику, Аранђеловац, земљорадник, Србин, у бригади од 2. 10. 1944, погинуо 3. 1. 1945. у Комлетинцима.

ПЕТРОВИЋ Г. МИРОСЛАВ, борац, рођен 1930. у Опаљенику, Ивањица, земљорадник, Србин, погинуо 23. 12. 1944 испред Отока.

ПЕТРОВИЋ Петра МИХАИЛО, борац, рођен 1922. у Босути, Аранђеловац, земљорадник, Србин, у бригади од 7. 10. 1944, пзгинуо 17. 10. 1944. у Калуђерици, Звездара.

ПЕТРОВИЋ Драгића РАДОМИР, борац, рођен 1921. у Трудељу, Горњи Милановац, земљорадник, Србин, у бригади од 7. 10. 1944, погинуо 3. 1. 1945. у Комлетинцима.

ПЕТРОВИЋ Животе ТИХОМИР, борац, рођен 1925. у Ђуринцима, Сопот, земљорадник, Србин, у бригади од 12. 10. 1944, погинуо 11. 12. 1944. испред Сремских Лаза.

ПЕТРОВИЋ, Радисава и Даринке, ЧЕДОМИР, десетар, рођен 20. 9. 1922. у Великој Иванчи, Младеновац, земљорадник, Србин, у бригади од 28. 9. 1944, погинуо 22. 12. 1944. испред Отока.

ПЕТРОНИЈЕВИЋ Петронија ВЕЛИЗАР, борац, рођен 1926. у Даросави (Партизанима), Аранђеловац, земљорадник, Србин, у бригади од 20. 9. 1944. до 13. 1. 1945, погинуо 25. 1. 1945. у 21. дивизији испред Шаренграда.

ПЕТРОНИЈЕВИЋ Тодора МИХАИЛО, борац, рођен 1922. у Венчанима, Аранђеловац, радник (ташнер), Србин, у НОП-у од 1941, борац 1. шумадијског одреда и бригаде, погинуо половином 1944. године.

ПЕШИЋ М. МИЛАДИН, борац, рођеп 1904. у Селевцу, Смедеревска Паланка, земљорадник, Србин, у бригади од 10. 10. 1944, погинуо 22. 12. 1944. испред Отока.

ПИЛИПОВИЋ МИХАИЛО, командир 2. чете 4. батаљона, рођен 1914. у Великом Светинићу, Грахово, водоинсталатер, Србин, у Посавско-тамнавски НОП одред ступио маја 1944, а у бригаду 25. 8. 1944, погинуо децембра 1944. испред Отока.

ПОЛОМЧИЋ, Милисава и Милице, ДЕСАНКА, болничарка 1. чете 1. батаљона, рођена 15. 11. 1922. у Рудовцима, Лазаревац, домаћица, Српкиња, у бригади од 15. 9. 1944., тешко рањена крајем децембра 1944. испред Отока, убрзо умрла у 21. медицинском центру.

ПОПОВИЋ, Милоја и Милосаве, БРАНИСЛАВ, борац, рођен 1919. у Буковику, Аранђеловац, земљорадник, Србин, у бригади од 24. 9. 1944. погинуо 3. 1. 1945. у Комлетинцима.

ПОПОВИЋ Животе ДУШАН Вуја, командант 1. батаљона, рођен 11. 2. 1903. у Азањи, Смедеревска Паланка, опанчар, Србин, члан Земљорадничке странке, а потом КПЈ, сарадник НОП-а од 1941, у Космајски НОП одред ступио јуна 1943, а у бригаду 22. 12. 1943, нехотице погинуо 23. 6. 1944. на Маковици као командапт Космајског НОП одреда.

ПОПОВИЋ Љубише ГРОЗДАНА, борац, рођена маја 1926. у Прогореоцима (Партизанима), **Аранђеловац, домаћица, Српкиша, у 1. шумадијски НОП** одред **ступила септембра 1943, а у бригаду 22. 12. 1943, погинула 17. 5. 1944. у Прогореоцима (Партизанима).**

ПОПОВИЋ, Стаменка и Селене, ЉУБОДРАГ, борац, рођен 1925. у Лаћисленду, Александровац (жупски), земљорадник, Србин, у бригади од 16. 11. 1944, погинуо 22. 12. 1944, испред Отока.

ПОПОВИЋ Николе МИЛЕ, десетар, рођен у Новој Вароши, радник, Србин, у бригади од 29. 9. 1944, погинуо 12. 10. 1944. у Малом Пожаревцу.

ПОПОВИЋ, Андрије и Љубице, МИЛИЦА, борац, рођена 1925. у Буковику, Аранђеловац, домаћица, Српкиња, у бригади од 24. 9. 1944, погинула 22. 12. 1944. испред Отока.

ПОПОВИЋ, Андрије и Љубице, МИЛОЈЕ, борац, рођен 1923. у Буковику, Аранђеловац, земљорадник, Србин, у бригади од 24. 9. 1944, погинуо 23. 12. 1944. испред Отока.

ПОПОВИЋ, Николе и Славке, РАДИВОЈЕ, борац 2. чете 4. батаљона, рођен 1914. у Буковику, Аранђеловац, земљорадник, Србин, у бригади од 24. 9. 1944, тешко рањен 3. 12. 1944. у Мартинцима, умро истог дана у болници 5. дивизије.

ПОПОВИЋ Драгомира РАДОЈИЦА, борац, рођен 1925. у Прогореоцима (Партизанима), Аранђеловац, земљорадник, Србин, у бригади од 20. 9. 1944. до 13. 1. 1945, погинуо 25. 1. 1945. у 21. дивизији, испред Шаренграда.

ПРОКИЋ Милутина БОШКО, борац, рођен 1922. у Даросави (Партизанима), Аранђеловац, земљорадник, Србин, у бригади од 15. 9. 1944. до 13. 1. 1945, погинуо 19. 3. 1945. у 21. дивизији.

ПРОКИЋ Милојка Живан, барац, рођен 1922. у Дражњу, Гроцка, земљорадник, Србин, у бригади од 10. 10. 1944, погинуо 22. 12. 1944. испред Отока.

ПРОКИЋ Милутина ТИХОМИР, борац, рођен 1918. у Даросави (Партизавима), Аранђеловац, земљорадник, Србин, у бригади од 15. 9. 1944, погинуо 3. 1. 1945. у Комлетинцима.

ПРОКОВИЋ Драгослава РАДОВАН, борац 1. чете 3. батаљона, рођен 1925. у Мисачи, Аранђеловац, земљорадник, Србин, у бригади од 4. 10. 1944 тешко рањен (прострел стомака) 22. 12. 1944. испред Отока, умро истог дана у 21. медицинском центру.

ПУРИЋ Вукосава ДРАГОЈЕ Чича, борац 2. чете 2. батаљона, рођен 1896. у Гучи, Чачак, земљорадник, Србин, учесник ослободилачких ратова Србије од 1914 — 1918, два сина му погинула у НОБ-и, нестао 10. 12. 1944. испред Сремских Лаза.

Р

РАДАКОВИЋ, Милорада и Стојанке, МИЛОМИР, борац, рођен 1924. у Бранчићу, Љиг, земљорадник, Србин, у бригади од 7. 10. 1944, нестао 11. 12. 1944. испред Сремских Лаза.

РАДАН ЂОРЂЕ, десетар, рођен у Билећи, радник, Србин, у бригади од 8. 9. 1944, погинуо 12. 10. 1944. у Малом Пожаревцу.

РАДИВОЈЕВИЋ Тихомира МИЛОРАД, борац, рођен 1920. у Јеловику, Аранђеловац, земљорадник, Србин, у бригади од 2. 10. 1944, погинуо 22. 12. 1944. испред Отока.

РАДИВОЈЕВИЋ, Радоја и Јулке, МИХАИЛО, борац, рођен 1926. у Гукошима, Љиг, земљорадник, Србин, у бригади од 7. 10. 1944, погинуо 25. 12. 1944. испред Отока.

РАДОВАНОВИЋ, Живомира и Зорке, АЛЕКСАНДАР, десетар, рођен 1923. у Великој Иванчи, Младеновац, машинбравар, Србин, у бригади од 28. 9. 1944, погинуо 22. 12. 1944. испред Отока.

РАДОВАНОВИЋ, Драгомира и Славке, МИЛОЈЕ, борац, рођен 1923. у Великој Иванчи, Младеновац, земљорадник, Србин, у бригади од 27. 9. 1944, погинуо почетком 1945. у 21. дивизији.

РАДОВАНОВИЋ, Трифуна и Руже, МИЛОЈЕ Гара, борац, рођен 15. 3. 1900. у Дубони, Младеновац, земљорадник, Србин, у Коемајски НОП одред ступио **априла, а у бригаду маја 1944, погинуо 12. 6. 1944. на Крушевичком вису.**

РАДОВАНОВИЋ, Драгомира и Даринке, РАДИВОЈЕ, борац, рођен 1920. у Пољаницама, Љиг, земљорадник, Србин, у бригади од септембра 1944, погинуо крајем децембра 1944. испред Отока.

РАДОВИЋ, Радивоја и Наранце, МОМЧИЛО, борац, рођен 1927. у Лаћисленду, Александровац (жупски), земљорадник, Србин, у бригади од 16. 11. 1944, погинуо 22. 12. 1944. испред Отока.

РАДОСАВЉЕВИЋ, Радомира и Петрије, МИЛОВАН, борац, рођон 1920. у Калањевцима, Љиг, земљорадник, Србин, у бригади од 3. 10. 1944, ггогинуо крајем децембра 1944. испред Отока.

РАЈИЧИЋ, Живка и Милене, РАДИВОЈЕ, борац, рођен 1923. у Липама, Смедерево, земљорадник, Србин, у Космајском НОП одреду и бригади априла 1944, погинуо 1. 5. 1944. на Вагану (Прогореоци).

РАНКОВИЋ, Светозара и Милојке, БОЖИДАР, борац, рођен 1920. у Даросави (Партизанима), Аранђеловац, земљорадник, Србин, у 1. шумадијки НОП одред и бригаду ступио 1943, заробили га четници 16. 5. 1944. у Даросави (Партизанима) и стрељали у Рудовцима.

РАНКОВИЋ, Глигорија и Наталије, ВОЈИСЛАВ, борац, рођен 1925. у Брајковцу, Лазаревац, земљорадник, Србин, у бригади од 15. 9. 1944, погинуо 3. 1. 1945. у Комлетинцима.

РАНЂИЋ, Тихомира и Обреније, ДАРИНКА Дара, борац, рођена 1927. у Трбушници, Лазаревац, домаћица, Српкиња, члан СКОЈ-а, у 1. шумадијски НОП одред ступила 8. 11. 1943, а у бригаду 22. 12. 1943. погинула 24. 3. 1944. у Рудовцима.

РАНКОВИЋ Милића ЖИВОТА, борац, рођен 1904. у Даросави (Партизанима), Аранђеловац, земљорадник, Србин, у 1. шумадијски НОП одред ступио јула 1941, поново ступио у одред 1943. а потом у бригаду 22. 12. 1943, погинуо 6. 8. 1944. у Венчанима.

РАНКОВИЋ, Лазе и Косане, МИЛЕТА, борац пратеће чете, рођен 1927. у Великој Иванчи, Младеновац, земљорадник, Србин, у бригади од 28. 9. 1944, погинуо 10. 12. 1944. испред Сремских Лаза.

РИСТИЋ, Момчила и Лепосаве, ДРАГОЉУБ Драган, руководилац СКОЈ-а у батаљону, рођен 30. 11. 1925. у Ваљеву, живео у Београду, ђак, Србин, члан СКОЈ-а од 1941, а КПЈ од 24. 4. 1944, учесник у НОП-у Београда, у Космајски НОП одред ступио 3. 10. 1943, а у бригаду 22. 12. 1943, погинуо 17. 5. 1944. у Миросаљцима.

РОМАНОВИЋ, Живорада и Љубице, БРАНИСЛАВ, бсрац, рођен 1920. у Моравцима, Љиг, земљорадник, Србин, у бригади од септембра 1944, погинуо 3. 1. 1945. у Комлетинцима.

С

САВИЋ, Велимира и Милеве, МИЛОСАВ, борац, рођен 9. 6. 1922. у Дубони Младеновац, земљорадник, Србин, у Космајском НОП одреду од априла 1943, а у бригади од 22. 12. 1943, погинуо половином 1944. на Руднику.

САВКИЋ Ж. БОГОЉУБ, борац, рођен 25. 12. 1903. у Кушиљеву, Свилајнац, учитељ, Србин, политички припадник Удружене опозиције до 1941. у 1941. борац Ресавске чете, од 16. 11. 1942. учитељ у Белосавцима, сарадник НОП-а и члан КПЈ, у бригади од 13. 13. 1944, тешко рањен, заробљен и заклан од четника 11. 7. 1944. на Прокопу, код Велике Иванче.

СЕЛ Имре ЈУЛИО Ђула, борац, рођен 1924. у Београду, Мађар, у бригади од октобра 1944, погинуо 3. 1. 1945. испред Отока.

СЕРДАР Р. РОКСАНДА Роса, болничарка, рођена 1926. у Бачкој, домаћица, Српкиња, погинула 22. 12. 1944. испред Отока.

СИМИЋ Димитрија ДРАГОЉУБ Мићко, командир чете, рођен 1. 10. 1922. у Ковачевцу, Младеновац, земљорадник, Србин, члан СКОЈ-а од 1942, а КПЈ од 1943, у Космајски НОП одред ступио је јуна 1943, у 1. шумадијску бригаду 5. 10. 1943, из Пријепоља се пробио у Шумадију и 22. 12. 1943. ступио у Привремену бригаду, од 3. 10. 1944. у 31. српској бригади, погинуо децембра 1944. испред Отока.

СИМИЋ Драгутина ЖИВОМИР, борац, роће« 1923. у Ђуринцима, Сопот, земљорадник, Србин, у бригади од 12. 10. 1944, погинуо 22. 12. 1944. испред Отока.

СИМИЋ Радојице МИЈ1АН, борац 2. чете 2. батаљона, рођен 1922. у Ђуринцима, Сопот, земљорадник, Србин, у бригади од 12. 10. 1944, погинуо 11. 12. 1944. испред Сремских Лаза.

СИМИЋ Милована МИЛИВОЈЕ, борац, рођен 14. 6. 1923. у Кусатку, Смедеревска Паланка, земљорадник, Србин, у бригади од 10. 10. 1944. до 13. 1. 1945, погинуо 26. 4. 1945. у 21. дивизији у Бановој Јарузи, испред Загреба.

СИМИЋ Витомира МИЛОШ, борац 2. чете 4. батаљона, рођен 1925. у Ропочеву, Сопот, земљ:орадник, Србин, у бригади од 12. 10. 1944, погинуо 11. 12. 1944. испред Сремских Лаза.

СИМИЋ, Владислава и Драгиње, МИХАИЛО, водник, рођен 1918. у Моравцима, Љиг, земљорадник, Србин, у бригади од 7. 10. 1944, погинуо 3. 1. 1945. у Комлетинцима.

СИМОНЧИЋ Јосипа СТАНИСЛАВ, борац, рођен 1913. у Трсту, Италија, нестао 10. 12. 1944. испред Сремских Лаза.

СМИЉКОВИЋ, Радомира и Зорке, МЛАДЕН, борац 2. чете 3. батаљона, рођен 1923. у Дољанима, Крушевац, земљоредник, Србин, у бригади од 16. 11. 1944, погинуо 22. 12. 1944. испред Отока.

СОСКИЋ Милоја ЖИВАНКА, борац 1. чете 1. батаљона, рођена 1928. у Ковачевцу, Младеновац, домаћица, Српкиња, у бригади од 19. 9. 1944, погинула 3. 1. 1945. испред Отока.

СОСКИЋ Добривоја МИЛОШ, борац, рођен 1929. у Ковачевцу, Младеновац, земљорадник, Србин, у бригади од половине 1944. до 13. 1. 1945, погинуо у 21. дивизији половином априла 1945. испред Вуковара.

СРЕТЕНОВИЋ, Добросава и Софије, ЖИВОРАД, борац, рођен 23. 10. 1919. у Калањевцима, Љиг, земљорадник, Србин, у бригади од 6. 10. 1944. до 13. 1. 1945, погинуо у 21. дивизији 17. 1. 1945. у рејону Сотин-Ловас.

СТАНИЋ, Светомира и Лепосаве, БОРИСАВ, борац, рођен 15. 2. 1923. у Великој Иванчи, Младеновац, земљорадник, Србин, у бригади од 28. 9. 1944. до 13. 1. 1945, погинуо у 21. дивизији 17. 1. 1945, код Шаренграда.

СТАНИЋ, Драгутина и Софије, ЉУБИША, борац, рођен 1926. у Орашцу, Аранђеловац, земљорадник, Србин, у бригади од 24. 9. 1944, погинуо 17. 10. 1944. у Калуђерици, Звездара.

СТАМЕНКОВИЋ Михјаила РИСТА Риле, командир одељења, рођен 25. 9. 1912. у Београду, графичар, Србин, у бригади од 16. 9. 1944, нестао 10. 12. 1944. испред Сремских Лаза.

СТАНКОВИЋ, Ивана и Јелвне, БЛАГОЈЕ Турски, командир чете, рођен 1908. у Сремчици, Чукарица, земљорадник, Србин, члан КПЈ, био 1941. у Посавском НОП одреду, у 1943. ступио у Космајски НОП одред, а 22. 12. 1943. у бригаду, из које је дезертирао 14. 2. 1944, због чега је ускоро стрељан.

СТАНКОВИЋ, Рајка и Ружице, БОЖИДАР (Божа Посавац), командир вода, рођен 1905. у Сремчици, Чукарица, земљорадник, Србин, члан КПЈ, у 1941. био у Посавском НОП одреду, у 1943. ступио у Космајски НОП одред, а 22. 12. 1943. у бригаду, погинуо у пролеће 1944. у Рипњу.

СТАНКОВИЋ Андрије ВИТОМИР, борац. рођен 1923. у Кусатку, Смедеревска Паланка, земљорадник, Србин, у бригади био од 10. 10. 1944. до 13. 1. 1945, погинуо у 21. дивизији јануара 1945, код Шаренграда.

СТАНКОВИЋ, Михаила и Вукоеаве, ДРАГОВАН, борац 2. чете 2. батаљона, рођен 1927. у Влашки, Младеновац, земљорадних, Србин, у бригади од 1. 9 1944, погинуо 3. 1. 1945. у Комлетинцима.

СТАНКОВИЋ Љубомира РАТИБОР, борац, рођен 1923. у Влашки, Младеновац, кројач, Србин, у бригади од августа 1944, погинуо септембра 1944. у Друговцу.

СТАНОЈЕВИЋ М. АНЂЕЛИЈА, болничарка, рођена 1922. у Зелињу, Сребреница, домаћица, Српкиња, погинула 22. 12. 1944. испред Отока.

СТАНОЈЕВИЋ, Милијана и Смиљане, ДОБРОСАВ, борац, рођен 1924. у Дароеави (Партизанима), Аранђеловац, земљорадник, Србин, у бригади од 25. 9. 1944, погинуо 22. 12. 1944. испред Отока.

СТАНОЈЕВИЋ, Драгомира и Љубице, ЖИВОРАД Кицош, борац, рођен 1921. у Липама, Смедерево, земљорадник, Србин, у Космајски ИОП одред ступио фебруара, а у бригаду маја 1944, погинуо 6. 7. 1944. у Малом Орашју.

СТАНОЈЕВИЋ, Живојина и Наталије, ЖИВОРАД Чупавац, водник, рођен 1924. у Прогореоцима (Партизанима), Аранђеловац, земљорадник, Србин, члан СКОЈ-а од 1944, у бригади од 16. 4. 1944, погинуо 22. 12. 1944. испред Отока.

СТЕВАНОВИЋ Милуна ВУКОМАН, борац, рођен 1921. у Лаћислену, Александровац (жупски), земљорадник, Србин, у бригади од 16. 11. 1944. погинуо крајем децембра 1944. испред Отока.

СТЕВАНОВИЋ Милуна ДРАГОЈЕ, борац, рођен 1924. у Лаћислену, Александровац (жупски), земљорадник, Србин, у бригади од 16. 11. 1944, погинуо 29. 12. 1944. испред Отока.

СТЕВАНОВИЋ, Петра и Зорке, МИЛАН, борац, рођен 1. 1. 1921. у Великој Иванчи, Младеновац, земљорадник, Србин, у бригади од 25. 9. 1944. до 3. 10. 1944, погинуо у 31. српској бригади почетком новамбра 1944. у Лаћарку.

СТЕВАНОВИЋ, Гојка и Лепосаве, РАДОЈКО, борац, рођен 19. 10. 1927. у Манојловцима, Топола, ђак, Србин, у бригади од 15. 9. 1944. до 3. 10. 1944, погинуо у 31. српској бригади почетком децембра 1944. у Дреновцу (Врбањи)'.

СТЕВАНОВИЋ, Милосава и Милосаве, СЛАВКО, борац, рођен 15. 5. 1922. у Великој Иванчи, Младеновац, земљорадник, Србин, у бригади од 28. 9. 1944, погинуо 24. 12. 1944. испред Отока.

СТЕПИЋ Станимира МИЛОВАН, борац пратеће чете бригаде, рођен 25. 9. 1926. у Великој Иванчи, Младеновац, земљорадник, Србин, у бригади од септембра 1944, тешко рањен, умро 11. 12. 1944. испред Сремских Лаза.

СТЕФАНОВИЋ, Ристе и Јелке, ЈОВАН, (Слободан), Браца, борац, рођен 14. 5. 1923. у Београду, ђак, Србин, члан СКОЈ-а од 1940, а КПЈ од маја 1944^ у Шумадијски НОП одред ступио 27. 11. 1943, а у бригаду 22. 12. 1943, погинуо 6. 7. 1944. у Малом Орашју.

СТОЈАНОВИЋ Момчила ДОБРИВОЈЕ, борац, рођен 1926. у Орашцу, Аранђеловац, земљорадник, Србин, у бригади од 24. 9. 1944, погинуо 17. 10. 1944. у Калуђерици, Звездара.

СТОЈАНОВИЋ Драгољуба ЖИВОРАД, борац, рођен 1926. у Скобару, Уб, земљорадник, Србин, у бригади од септембра 1944, нестао 10. 12. 1944. испред Сремских Лаза.

СТОЈАНОВИЋ, Миленка и Данице, МИЛОВАН, бсрац, рођен 1925. у Даросави (Партизанима) Аранђеловац, земљорадник, Србин, у бригадЈ'1 од 20. 9. 1944, до 13. 1. 1945, погинуо 20. 4. 1945. испред Ђакова у 21. дивизији.

СТОЈАНОВИЋ Панте РАДОСАВ, борац, рођен 11. 3. 1918. у Кусатку, Смедеревска Паланка, земљорадник, Србин, у бригади од 10. 10. 1944. до 13. 1. 1945 погинуо у 21. дивизији 11. 4. 1945. код Шаренграда.

СТОЈИЋ, Александра и Лене, Илија, заменик командира чете, рођен 1916. у Бањи, Аранђеловац, столар, Србин, члан КПЈ од новембра 1943, у 1. шумадијски НОП одред етупиз 15. 9. 1943, а у бригаду 22. 12. 1943, погинуо 12. 6. 1944, на Чаћевцу у Босути.

СТОЈИЋ Живка НАДЕЖДА Нада, борац, рођена 1921. у Бањи, Аранђеловац, домаћица, Српкиња, у 1. шумадијски НОП одред етупила 15. 9. 1943, а у бригаду 22. 12. 1943, када су је четници опколили 17. 5. 1944. извршила самоубиство у Раниловићу.

СТОЈИЋ СТЕВАН (Стева, Божа), руководилац СКОЈ-а у батаљону, рођен у Вргинмосту, металски радник, живео у Београду, Србин, члан КПЈ, у Космајски НОП одред ступио маја 1943, а у бригаду 22. 12. 1943, од јула 1944. био политички комесар Космајског НОП одреда, погинуо 28. 8. 1944. на Петрољаку.

СТОЈИЧЕВИЋ, Сретена и Цвете, ЖИВОТА, борац, рођен 10. 10. 1921. у Липама, Смедерево, земљорадник, Србин, у Космајски НОП сдред ступио 5. 9. 1943, а у бригаду 22. 12. 1943, погинуо 9. 7. 1944. на Дучинској коои „Леска".

СТОЈКОВИЋ Живадина МИЛОВАН, борац, рођен 1. 1. 1921. у Кусатку, Смедеревска Паланка, земљорадник, Србин, у бригади од 10. 10. 1944. до 13. 1. 1945, погинуо у 21. дивизији, крајем априла 1945, у Бановој Јарузи, испред Загре&а.

СТОЈКОВИЋ, Милована и Роее, МИЛАН Јова, борац 2. чете 1. батаљона, рођен у Раниловићу, Аранђеловац, земљарадник, Србин, у 1. шумадијски НОП одред ступио 1943, а у бригаду 22. 12. 1943, погинуо 6. 3. 1944. у Орашцу.

ТАДИЋ СРЕЋКО, борац, рођен 1925. у Шиповљанима, Дрвар, радник, Србин, погинуо 17. 10. 1944, у Калуђерици, Звездара.

ТАБЈ1ИЋ Павла БОГОМИР, борац 2. чете 3. батаљоиа, рођен 1927. у Доњанима, Крушевац, земљорадник, Србин, члан СКОЈ-а од децембра 1944, у бригади од 16. 11. 1944. до 13. 1. 1945, погинуо у 4. српској бригади 19. 4. 1945, испред Славонске Пожеге.

ТАНАСИЈЕБИЋ, Драгољуба и Крстине, БРАНИСЛАВ, борац, рођен 1920. у Моравцима, Љиг, земллрадник, Србин, члан СКОЈ-а од новембра 1944, у бригади од септембра 1944, погинуо 3. 1. 1945. у Комлетинцима.

ТАНАСИЈЕВИЋ, Војина и Миљке, МИЛОРАД, десетар у 1. батаљону, рођен 1919. у Моравцима, Љиг, земљорадник, Србин, у бригади од 7. 10. 1944, погинуо 22. 12. 1944. испред Отока.

ТАНАСКОВИЋ, Милована и Тиосаве, ВАСКО, борац, рођен 12. 2. 1926. у Великој Иванчи, Младеновац, земљорадник, Србин, у бригади од 27. 9. 1944, погинуо 3. 1. 1945. у Комлетинцима.

ТАНАСКОВИЋ Животе ОБРЕН, борац, рођен 1917. у Великој Иванчи, Младеновац, земљорадник, Србин, у бригади од 26. 9. 1944, погинуо 3. 1. 1945. у Комлетинцима.

ТАНИЋ, Аксентија и Љубе, БРАНИСЛАВ, борац, рођен 26. 10. 1921. у Зубовцима, Гостивар, студент, Македонац, радио у НОП-у на Чукарици, у бригади од марта 1944, погинуо 16. 5. 1944. у Даросави (Партизанима).

ТЕОФАНОВИЋ, Љубомира и Олге, МИЛОРАД Бата, борац, рођен 3. 6. 1925. у Београду, дрејер, Србин, у Посавско-тамнавски НОП одред ступио јуна 1944, у бригади од 25. 8. 1944, погинуо 11/12. 9. 1944. у Аранђеловцу.

ТЕРЗИЋ, Драгише и Живке, ЖИВОЈИН, борац, рођен 1921. у Великој Иванчи, Младеновац, земљорадник, Србин, у бригади од 26. 9. 1944, погинуо 12. 10. 1944. у Малом Пожаревцу.

ТЕРЗИЋ, Трифуна и Зорке, КОСТА, борац, рођен 1922. у Великој Иванчи, Младеновац, опанчар, Србин, у бригади од 28. 9. 1944, погинуо 17. 10. 1944. у Калуђерици, Звездара.

ТЕРЗИЋ, Божидара и Лепосаве, МИЛОШ, рођен 1924. у Великој Иванчи, Младеновац, земљорадник, Србин, у бригади од 14. 9. 1944, погинуо 3. 1. 1945. у Комлетинцима.

ТЕРЗИЋ, Богомира и Мирославе, МИЛУТИН, борац, рођен 1. 10. 1922. у Великој Иванчи, Младеновац, земљорадник, Србин, у бригади од 20. 9. 1944, тешко рањен, нехотице, 13. а умро 16. 11. 1944. у Београду.

ТЕРЗИЋ, Душана и Живане, СТЕВАН, борац, рођен 1926. у Великој Ивамчи, Младеновац, земљорадник, Србин, у бригади од 28. 9. 1944, погинуо 11. 12. 1944. испред Сремских Лаза.

ТОДОРОВИЋ, Станимира и Зорке, БРАНКО, борац, рођен 1925. у Босути, Аранђеловац, земљорадник, Србин. у бригади од 7. 10. 1944, погинуо крајем децембра 1944. испред Отока.

ТОДОРОВИЋ, Јакова и Новке, ВИТОМИР, борац, рођен 1926. у Великој Иванчи, Младеновац, земљорадник, Србин, у бригади од 26. 9. 1944. до 13. 1. 1945, погинуо у 21. дивизији 23. 3. 1945, у рејону Шида.

ТОДОРОВИЋ, Владислава и Данице, ВЛАДИМИР, борац, рођен 8. 2. 1924. у Дубони, Младеновац, земљорадник, Србин, у Космајски НОП одред ступио 10. 3. 194-?, а маја 1944. у бригаду, погинуо 11/12. 9. 1944. у Аранђеловцу.

ТОДОРОВИЋ, Боривоја и Макрене, ЖИВОМИР, борац, рођен 1925. у Великој Иванчи, Младеновац, опанчар, Србин. у бригади од 26. 9. 1944, тешко контузован 23. 12. 1944. испред Отока, сутрадан умро.

ТОДОРОВИЋ Мирка СЛОБОДАН, кзмандир чете, рођен 1924. у Вранићу, Барајево, земљорадник, Србин, члан СКОЈ-а. у Космајски НОП одред ступио 27. 8. 1943, а у бригаду 22. 12. 1943, погинуо 22. 12. 1944. испред Отока.

ТОМИЋ Ђорђа ВУЈИЦА, борац, 2. чете 2. батаљона, рођен 12. 1. 1927. у Мачковцу, Крушевац, земљорадник, Србин, у бригади од 16. 11. 1944, погинуо 22. 12. 1944. испред Отока.

ТОМИЋ, Павла и Роксанде, ЖИВОРАД Слободан, борац, рођен 14. 9. 1920. у Барзиловици, Лазаревац, земљорадник, Србин, у 1. шумадијски НОП одред ступио јуна 1943, а у бригаду 22. 12. 1943, погинуо 17. 3. 1944. у Босути.

ТОШАКОВИЋ, Николе и Лепосаве, СВЕТИСЛАВ, борац, рођен 1927. у Великој Иванчи, Младеновац, земљорадник, Србин, у бригади од 28. 9. 1944. погинуо 22. 12. 1944. испред Отока.

ТРИФУНОВИЋ, Светомира ЖИВАДИН, борац, рођеп 1923. у Милутовцу, Трстеник, земљорадник, Србин, у бригади од 16. 11. 1944. до 13. 1. 1945, тешко рањен, умро 25. 2. 1945, код куће, од последица рањавања.

ТРИФУНОВИЋ Светомира МИЛУТИН, борац, рођен 4. 1. 1926. у Милутовцу, Трстеник, земљорадник, Србин, у бригади од 16. 11. 1944, погинуо 3. 1. 1945. у Комлетинцима.

Ћ

ЋЕРТИЋ Станимира МАРИНКО, борац 4. чете 4. батаљона, рођен 2. 6. 1926. у Кусатку, Смедеревска Паланка, земљорадник, Србин, у бришди од 10. 10. 1944, погинуо 11. 12. 1944. у Ђелетовачкој шуми.

ЋОРИЋ, Лаза и Милке, МИЛОШ, борац, рођен 1922. у Мајском Тртнику, Глина био избеглица у Београду, ђак, Србин, у 1. шумадијској бригади од 11. 9. 1944, погинуо 19. 9. 1944. у Вукосавцима (Аранђеловац).

ЋОСИЋ, Драгиња и Драгиње, ЛАЗАР, борац, рођен 1921. у Драгољу, Горњи Милановац, земљорадник, Србин, у бригади од 7. 10. 1944, погинуо крајем децембра 1944. испред Отока.

ЋОСОВИЋ Обрада РАДОЈКО, борац, рођен 1925. у Мисачи, Аранђеловац, земљорадник, Србин, у бригади од 2. 10. 1944. до 13. 1. 1945, погинуо у 21. дивизији 5. 4. 1945.

ЋУЛИБРК НИКОЛА, борац, рођен 1919, у Двору на Уни, столар, Србин, члан КПЈ од августа 1944, у бригади од јуна 1944, од 3. 10. 1944. у 31. српској бригади, погинуо јануара 1945, као политички комесар чете.

У

УРОШЕВИЋ, Милорада и Касије, НОВИЦА, борац, рођен 1923. у Великој Иванчи. Младеновац, земљорадник, Србин, у бригади од 28. 9. 1944. до 13. 1. 1945, погинуо 12. 5. 1945. у 21. дивизији (Словенија).

Ф

ФИЛИПОВИЋ, Михаила и Јулке МИЛЕНКО, борац 2. чете 2. батаљона, рођен 1923. у Даросави (Партизанима), Аранђеловац, земљорадник, Србин, у бригади од 15. 9. 1944, погинуо 3. 1. 1945. у Комлетинцима.

ФИЛИПОВИЋ Обрена РАДОЈЕ, борац, рођен 1925. у Мисачи, Аранђеловац, земљорадник, Србин, у бригади од 2. 10. 1944, погинуо 23. 12. 1944. испред Отока.

ФИЛИПОВИЋ, Миливоја и Синђе, СВЕТИСЛАВ Лала, борац 2. батаљона, рођен 1923. у Даросави (Партизанима), Аранђеловац, земљорадник, у бригади од 15. 9. 1944, погинуо 30. 12. 1944. у Доњем Новом Селу.

Х

ХАЊИЦКИ Василија АНТОН, борац, рођен 1926. у Прњавору, члан СКОЈ-а, погинуо 15. 10. 1944. у Калуђерици, Звездара.

ХИНИЋ Вељка МИЛИЦА, болничарка, рођена 9. 10. 1924. у Подуму, Оточац, Лика, домаћица, Српкиња, погинула 22. 12. 1944, испред Отока.

ХОРВАТОВИЋ, Адама и Станиде, ЖИВКА, борац, рођена 2. 8. 1922. у Београду, учитељица, радила у Барошевцу и Бистрици, Лазаревац, Српкиња, члан СКОЈ-а од 1938, у НОП-у Београд од 1941, у бригади од маја 1944, погинула 10. 7. 1944. на Прокопу, Рогача.

Ц

ЦВЕТИЋ, Тихомира и Милојке, РАДОМИР Гардиста, борац, рођен 12. 8. 1919. у Пиносави, Вождовац, земљорадник, СрЗин, члан КПЈ од јула 1944, марта 1943. мсбилисан у Недићеву гардијску чету, децембра 1943. побегао из ње са оружјем и сандуком муниције у Космајски НОП одред, борац у одреду и бригади, ухваћен од СДС као курир ОК КПЈ за Младевовац 3. 10. 1944. на железничкој станици Рипањ, где му се губи траг.

ЦВЕТКОВИЋ, Милосаза и Нсвке, РАДИВОЈЕ, командир вода, рођен 1926. у Влашки, Младеновац, земљсрадник, Србин, у бригади од 2. 8. 1944. тешко рањен крајем децембра 1944. испрсд Огока, умро у болници.

Ч

ЧУПИЋ Ненада ДРАГОЉУБ, борац, рођен 22. 7. 1927. у Кусатку, Смедеревска Паланка, земљорадник, Србин, у бригади од 10. 10. 1944, когинуо 22. 12. 1944. испред Отока.

ЧУПИЋ Чедомира МИЛОЈКО, борац, рођен 1924. у Кусатку, Смедеревска Паланка, графички радник, Србин, у бригади од 10. 10. 1944. до 13. 1. 1945, погинуо почетком марта 1945. у 21. дивизији.

ЧУПИЋ Петра РАДОВАН, борац (извиђач), рођен 1924, у Кусатку, Смедеревска Паланка, опанчар, Србин, у бригади од 10. 10. 1944, погинуо 22. 12. 1944. испред Отока.

Ш

ШАРГИЋ, Спасоја и Катарине, НИКОЛА, борац, рођен 1924. у Реснику, Раковица, земљорадник, Србин, у бригади од септембра 1944. до 13. 1. 1944, погинуо у 5. српској бригади јануара 1945. испред Шаренграда.

ШЕЋЕВИЋ Радована МИОДРАГ, борац, рођен 1924. у Бањи, Аранђеловац, земљорадник, Србин, у бригади од половине септембра 1944, погинуо 3. 1. 1945. у Комлетинцима.

ШОБОТОВИЋ, Стојана и Милијане, ТАНКОСАВА Цака, болничаока у 3. батаљону, рођена 20. 8. 1926. у Бесеровини, Бајина Башта, слушкиша у Београду, у бригади од октобра 1944, погинула 3. 1. 1945. у Комлетинцима.

ШУШАК Боже МИРКО дегетар, рођен 1918. у Шушинцима, Слуњ, живео као избеглица у Дрлупи, Сопот, електромеханичар, Србин, у Космајки НОП одред ступио почетком 1944, а у бригаду 10. 5. 1944, погинуо 22. 12. 1944. испред Отока.

ПРЕЖИВЕЛИ СУ РАТ

А

АБРАМОВИЋ, Милана и Милке, ЖИВОЈИН, борац, рођен 4. 10. 1927. у Бабајићу, Љиг, ђак, Србин, члан СКОЈ-а од 1944, КПЈ од 1945, у бригади од 29. 4. 1944. до 20. 9. 1944, а потом у 4. крајипжој бригади. Живи у Љубљани.

АВРАМОВИЋ, Љубомира и Вукосаве, МИЛИНКО, борац, рођен 1924. у Дубзни, Младеновац, земљорадник, Србин, у бригади од 12. 10. 1944. до 13. 1. 1945. потом у 31. српској бригади. Живи у Дубони.

АВРАМОВИЋ, Ивана и Даркнке, СВЕТИСЛАВ, борац, рођен 24. 11. 1925. у Дубони, Младеновац, земљорадник, Србин, у бригади од 12. 10. 1944. до 13. 1, 1945, потом у 21. дивизији. Живи у Дубони.

АГАТОНОВИЋ, Радослава и Катарине, ЈЕЛИСАВЕТА Вера, делегат вода, рођена 10. 11. 1924. у Александровцу (жупском), ђак, српкиња, члан СКОЈ-а од 1941, КПЈ од 24. 12. 1944, учесник НОП-а Београда, у 1. шумадијски НОП одред ступила 14. 4. 1943, у бригаду 22. 12. 1943. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Живи у Београду.

АДАМОВИЋ, Душана и Јулке, ЈЕЗДИМИР, борац 3. чете 2. батаљона, рођен 12. 2. 1923. у Бранчићу, Љиг, радник, Србин, члан СКОЈ-а од 1945, у бригади од 7. 10. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 31. српској бригади. Живи у Љигу.

АЛЕКСИЋ БРАНКО Доктор, политички комесар 4. батаљона, рођен 1917. у Београду, правник, Србин, члан КПЈ од 1943, у НОП-у Београда од 1941, фебруар'а 1944. био борац у Дворовима, Бијељина, пребацио се у групи Рада Кушића 1. 4. 1944. у Срем, у бригади сд 25. 8. 1944. до" ослобођеља Београда, од тада радио у ОЗНИ Београда, политички емигрант у СССР-у сд 1948, умро у Кијеву.

АЛЕКСИЋ Чедомира Душан, борац, рођен 1910. у Бањи, Аранђеловац, земљорадник, Србин, члан СКОЈ-а од 1942, у бригади од 19. 9. 1944. до 20. 9. 1944. потом радио на терену. Живи у Аранђеловцу.

АНДРИЋ, Светозара и Лепосаве, ВЛАДЕТА, борац, рођен 15. 6. 1924. у Дарзсави (Партизанима), Аранђеловац, каменорезац, Србин, у 1. шумадијски НОП одред стугтио 1. 6. 1943, у бригади од 22. 12. 1943. до 20. 9. 1944. потом радио на терену. Живи у Партизанима.

АНДРИЋ РОДОЉУБ Родо, политички комесар чете, рођен 15. 7. 1922. у Чапљини, ђак, Србин, члан СКОЈ-а од 1940, КПЈ од 1943, носилац Партизанске сл^менице од 1941, учесник НОП-а у Београду, затваран 1942. у логор на Бањици, у Космајски НОП одред ступио јула 1943, у бригади од 22. 12. 1943. до јула 1944, поново у одреду, па у 22. српској бригади, политички комесар батаљона. Живи у Београду.

АНДРИЋ, Тихомира и Живке, СВЕТОМИР (Света Дароеавац), командант 3. батаљона, рођен 30. 6. 1912. у Даросави (Партизанима), Аранђеловац, каменорезац, Србин, члан КПЈ од 6. 8. 1943, у 1. шумадијски НОП одред ступио 4. 8. 1943 у бригади од 22. 12. 1943. до августа 1944, потом на политичком раду на терену.

АНЂЕЛКОВИЋ, Војислава и Даринке, ЖИВОЈИН Жине, обавештајни официр, рођен 14. 7. 1919. у Брзану, Баточина, пилот, Србин, члан КПЈ од 8. 2.

1943 у НОП-у Београда од 15. 11. 1942, у Посавско-тамнавски НОП одред ступио априла 1944, у бригади од 25. 8. 1944. до 20. 10. 1944, потом у 22. српској бригади. Живи у Београду.

АНЂЕЈ1КОВИЋ, Војислава и Даринке, САВА, политички комесар чете, рођен 20. 11. 1924. у Београду, ђак, Србин, члан СКОЈ-а од 1941, КПЈ од 1943, у НОП-у Београда од 1941, у Посавско-тамнавски НОП одред ступио априла 1944_ у бригади од 25. 8. 1944. до 20. 10. 1944, потом у 22. српској бригади. Живи у Београду.

АНИЋ, Чедомира и Сибинке, ВОЈИН, борац, рођен 24. 10. 1924. у Орашцу, Аранђеловац, земљорадник, Србин, у бригади од 12. 9. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Живи у Орашцу.

АНИЋ, Животе и Милосаве, ЂУРЂЕ, водник у 1. чети 1. батал>она, рођен 1. 1. 1926. у Орашцу, Аранђеловац, земљорадник, Србин, у бригади од 5. 9. 1944. до 13. 1. 1945, потом у батаљону за везу 21. дивизије. Живи у Орашцу.

АНИЋ, Светозара и Зорке, ЗДРАВКО, борац, рођен 15. 5. 1926. у Орашцу, Аранђеловац, земљарадник, Србин, у бригади од 27. 9. 1944. до 13. 1. 1945. потом у 21. дивизији. Живи у Орашцу.

АНИЋ, Драгослава и Јелене, ЖИВОТА, борац, рођен 10. 10. 1926. у Аранђеловцу, Србин, ђак, члан СКОЈ-а од септембра 1944, КПЈ од 1945, у бригади од 1. 9. 1944, тепнсо рањен 12. 10. 1944. у Малом Пожаревцу излечен и отпуштен. Живи у Београду.

АНИЧИЋ, Војина и Косане, РАДМИЈЈО, борац, рођен 1925. у Орашцу, Аранђеловац, земљорадник, Србин, у бригади од 21. 9. 1944. до 13. 1. 1945. потом у 21. дивизији. Живи у Орашцу.

АНТИЋ—МИТИЋ, Димитрија и Марије, БРАНКА Рушка, борац, рођена 19. 4. 1926. у Босанској Градишки, ђак, Српкиња, члан СКОЈ-а од 1. 2. 1942*, КПЈ од 1. 1. 1944, у НОП-у Београда од 1942, у Космајски НОП одред ступила 1. 9. 1943, у бригади од 22. 12. 1943. до 3. 10. 1944, потом у 31. српској бригади омладиноки руководилац батаљона. Умрла 1977. у Београду.

АНТОНИЈЕВИЋ, Драгића и Мирке", ДЕСИМИР, борац у 2. батаљону, рођен 1921. у Липљу, Љиг, земљорадник, Србин, у бригади од септембра 1944. до 13. 1. 1945, потом у 31. српској бригади. Живи у Ј1ипљу.

АНТОНИЈЕВИЋ Радисава ЉУБИНКО, борац 1. чете 3. батаљона, рођен 1921. у Ковачевцу, Младеновац, столар, Србин, у бригади од 15. 9. 1944. до 13. 1. 1945. а потом у 21. дивизији. Умро 10. 9. 1972. у Ковачевцу.

АЕРСЕНИЈЕВИЋ, Тихомира и Косане, АРСЕНИЈЕ, борац, рођен 1924. у Прогореоцима (Партизанима), Аранђеловац, земљорадник, Србин, у бригади од 23. 9. 1944. до 13. 1. 1945, а потом у 21. дивизији. Умро 1970. у Партизанима.

АРСЕНИЈЕВИЋ, Николе и Ружице, БЛАГОЈЕ, борац, рођен 1925. у Прогореоцима (Партизанима), Аранђеловац, земљорадник, Србин, у бригади од 23. 9. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Умро 1964. у Партизанима.

АРСЕНИЈЕВИЋ, Радисава и Љубице, БОГДАН, водник, рођен 8. 3. 1919. у Прогореоцима (Партизанима), Аранђеловац, земљорадник, Србин, у НОП-у од 1. 1. 1943, у бригади од 15. 8. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 4. српској бригади. Живи у Партизанима.

АРСЕНИЈЕВИЋ, Милана и Смиљане, ДОБРОСАВ, борац, рођен 1906. у Даросави (Партизанима), Аранђеловац, земљорадник, Србин, у бригади од септембра 1944. до 13. 1. 1945. потом у 21. дивизији. Умро у Партизанима.

АРСЕНИЈЕВИЋ, Радисава и Љубице, ДУШАН, борац, рођен 1922. у Даросави (Партизанима), Аранђеловац, каменорезац, Србин, члан СКОЈ-а од јуна 1942, КПЈ од септембра 1943, носилац Партизанске споменице од 1941, у 1. шумадијском НОП одреду био 1941, у бригади од 22. 12. 1943. до маја 1944, потом прешао на политички рад на терену. Живи у Аранђеловцу.

АРСЕНИЈЕВИЋ, Илије и Станке, ЖИВОРАД, борац, рођен 6. 4. 1926. у Прогореоцима (Партизанима), Аранђеловац, земллрадник, Србин, у бригади од 6. 10. 1944. до 13. 1. 1945. потом у 31. српској бригади. Живи у Партизанима.

АРСЕНИЈЕВИЋ, Тихомира и Косане, ЈОРДАН, водник, рођен 20. 8. 1920. у Прогореоцима (Партизанима), Аранђеловац, радник, Србин, у 1. шумадијски НОП одред ступио 1. 1. 1943, у бригади од 22. 12. 1943. до 20. 10. 1944. Живи у Партизанима.

АРСЕНИЈЕВИЋ, Радојка и Персе, МИЛОРАД, борац, рођен 1925. у Прогореоцима (Партизанима), Аранђеловац, земљорадник, Србин, у бригади од 23. 9. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. диви.тпи. Умро 1969. у Партизанима.

АРСЕНИЈЕВИЋ, Филипа и Стаменке, МИОДРАГ, борац, рођен 12. 3. 1917. у Прогореоцима (Партизанима), Аранђеловац, земљорадник, Србин, у бригади од 24. 9. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Живи у Нартизанима.

АРСЕНИЈЕВИЋ, Милорада и Милинке, МИЈ1ИСАВ, борац, рођен 12. 3. 1927. у Прогореоцима (Партизанима), Аранђеловац, земљорадник, Србин, у бригади од 20. 9. 1944. до 13. 1. 1945. потом у 21. дивизији. Живи у Партизанима.

АЋИМОВОЋ, Луке и Јулке, ДРАГОЉУБ, борац. рођен 11. 4. 1903. у Прогореоцима (Партизанима), Аранђеловац, земљорадник, Србин, у бригади од 10. 9. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Живи у Партизанима.

АЋИМОВИЋ Миладина ЗОРКА, болничарка, рођена 15. 1. 1908. у Калањевцима, Љиг, домаћица, Српкиња, члан КПЈ од 1944, у 1. шумадијеки НОП одред ступила 20. 8. 1943, у бригади од 22. 12. 1943. до 13. 1. 1945. потом у 21. дивизији. Живи у Партизанима.

АЋИМОВИЋ, Владимира и Даринке, СТАНИМИР, борац, рођен 2. 6. 1927. у Прогореоцима (Партизанима), Аранђеловац, земљорадник, Србин, члан СКОЈ-а од 1944, КПЈ од 1945, у бригади од 8. 8. 1944. до 13. 1. 1945. потом у 21. дивизији. Живи у Партизанима.

Б

БАБИЋ Живка СМИЉКО, борац 2. чете 3. батаљона, рођен 1924. у Дољанима, Крушевац, земљорадник, Србин, у бригади од 16. 11. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 5. српекој бригади. Живи у Шентвиду, Словенија.

БАЛЕНТ, Павла и Агате, ПАВЛЕ, политички комесар чете, рођен 15. 7. 1920. у Доњем Краљевцу, Чаковац, угоститељски радник, Хрват, члан СКОЈ-а од 1942, КПЈ од новембра 1943, у НОП-у од 1942, у 13. пролетерској бригади од августа 1943, у бригади од 3. 10. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Живи у Београду.

БАНКОВИЋ Тихомира БРАНИСЛАВ Маша, борац, рођен 5. 8. 1927. у Београду, машинбравар, Србин, члан СКОЈ-а од 1943, КПЈ од октобра 1944, у бригади од јуна 1944. до 13. 1. 1945, потсм у 21. дивизији. Живи у Београду.

БАНОВИЋ, Тихомира и Косане, МИОДРАГ, борац, рођен 8. 10. 1926. у Буковику, Аранђеловац, земљорадник, Србин, у бригади од 19. 9. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Живи у Аранђеловцу.

БАЧЕНКО ВИКТОР, борац, рођен 1918. у Брежању, СССР-у, електромонтер, Рус, побегао из заробљеничког логора у Раковици и 27. 4. 1944. ступио у бригаду.

БЕК, Јосипа и Даринке, КОСАНА, делегат вода, рођена 2. 2. 1925. у Буковику, Аранђеловац, домаћица, Српкиња, члан СКОЈ-а од октобра 1943, КПЈ од 1. 1. 1945, у бригади од 22. 12. 1943, полиција је ухватила и затворила, поново у бригади од 20. 10. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Живи у Буковику.

БЕЛАНОВИЋ, Павла и Јованке, ЧЕДОМИР Чеда, интендант 4. батаљона, рођен 1. 3. 1925. у Кистању, Книн, трговачки помоћник, Србин, члан СКОЈ-а од августа 1944, КПЈ од 5. 2. 1945, учесник НОП-а Београда, у Посавско-тамнавски НОП одред ступио 14. 6. 1944, у бригаду 25. 8. 1944, остао на раду у ослобођеном Београду. Живи у Београду.

БЕЛОШЕВАЦ, Новака и Полексије, ЖИВОМИР Бора, командант бригаде, рођен 27. 7. 1915. у Врбици, Аранђеловац, шофбр, Србин, члан КПЈ од 27. 7. 1941, у 1. шумадијском НОП одреду био командир 8. чете 1941, почетком 1942. побегао из затвора у Крагујевцу, у 1943. командир чете у Космајском НОП одреду. У 1944. командант батаљона, а од 25. јуна и бригаде, од 25. 10. 1944. командант аутобаталаона 1. армије. Живи у Београду.

БЕЛОШЕВАЦ, Новака и Полексије, СТАНИМИР, борац, рођен 14. 3. 1913. у Врбици, Аранђеловац, службеник, Србин, члан КПЈ од септембра 1944, у бригади од 7. 5. 1944. до 20. 9. 1944. када је премештен у КНОЈ, где је постао командант батаљона. Живи и у Аранђеловцу.

БЕСАРА. Ђорђа и Милке, др ЖАРКО. начелник санитета, рођен 15. 7. 1920. у ЛивпТГТТбдофицир југословенеке воЈске, Србин, члан СКОЈ-а од новембра 1943, а КПЈ од маја 1944, побегао из немачког заробљеништва у Београд, у 1. шумадијски НОП одред ступио 27. 11. 1943, у бригади од 22. 12. 1943. до 13. 1. 1945, потом помоћник начелника санитета 21. дивизије. Живи у Београду.

БЕСАРА, рођ. НЕДЕЉКОВИЋ Миодрага и Магдалене, др НАДА, управник ћригадне болнице. рођсна 28. 5. *1922,* у инђији, Студ{!Н'№иња, Српкиња члан КПЈ од 20. 10. 1944, у бригади од августа 1944. до 13. 1. 1945, потом у болници. Живи у Београду.

БИРИШ, Јована и Милеве, САВА Каћура, командир вода, рођен 27. 2. 1924. у Старим Бановцима, Земун, машинбравар, Србин, члан СКОЈ-а од 1941, КПЈ од 1944, у НОП-у Земуна од 1942, у Посавско-тамнавски НОП одред ступио априла 1944, а у бригади од 25. 8. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 31. српској бригади. Живи у Земуну.

БЛАГОЈЕВИЋ БОЖИДАР, дссетар, рођен 1910. у Ивањици, обућар, Србин, и у 1. шумадијском НОП одреду од 1943, у бригади од 22. 12. 1943. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Умро 1970. у Београду.

БЛАГОЈЕВИЋ, Милутина и Миланке, БЛАГОЈЕ Блажа, командир чете за везу, рођен 4. 5. 1924. у Врбици, Аранђеловац, земљорадник, Србин, члан КПЈ од јуна' 1943, у НОП-у од 1942, у 1. шумадијском НОП одреду од маја 1943, у бригади од 22. 12. 1943. до 13. 1. 1945, потом у 21. артиљеријској бригади. Живи у Београду.

БЛАГОЈЕВИЋ Милорада БОЖИН, борац, рођен 13. 2. 1926. у Милутовцу, Трстеник, земљорадник, Србин, у бригади од 16. 11. 1944. до 13. 1. 1945. потом у 21. дивизији. Живи у Милутовцу.

БЛАГОЈЕВИЋ, Милоша и Данице, ЖИВОРАД Жика, борац, рођен 26. 1. 1913. у Копљарима, Аранђеловац, правник, Србин, члан КПЈ сд 1944, у 1. шумадијски НОП одред ступио 1941, потом живео илегално, у бригади од септембра 1944, убрзо премештен на рад у СУП. Живи у Београду.

БЛАГОЈЕВИЋ, Драгутина и Љубице, РАДОЈИЦА, командир вода, рођен 26. 3. 1924. у Копљарима, Аранђеловац, земљорадник, Србин, члан СКОЈ-а од 5. 4. 1942, КПЈ од 10. 2. 1945, у бригади од 16. 6. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 5; српској бригади. Живи у Аранђеловцу.

БЛАГОЈЕВИЋ, Милоша и Данице, РАДОМИР Рака, борац, рођен 21. 6. 1921. у Копљарима, Аранђеловац, земљорадник, Србин, члан СКОЈ-а од 1943, КПЈ од марта 1944, у 1. шумадијски НОП одред ступио 14. 8. 1943, а у бригаду 22. 12. 1943, али је ускоро прешао на политички рад. Живи у Београду.

БЛАГОЈЕВИЋ, рођ. РУПЕНШЕК, Лудомила и Ане, др СОЊА, борац, рођена 17. 6. 1922. у Словенији, студент, Словенка, члан КПЈ од маја 1945, у НОП-у Београда од Ј"ула 1943, у бригади од августа 1944, после ослобођеша Београда радила у војној болници. Живи у Београду.

БОГДАНОВИЋ, Милована и Злате, АЛЕКСАНДАР, борац, рођен 27. 10. 1925. у Босути, Аранђеловац, земљорадник, Србин, у бригади од 6. 10. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 5. српској бригади. Умро 1980. у Босути.

БОГДАНОВИЋ, Петронија и Милке, МИЛИСАВ, борац, рођен 26. 9. 1920. у Босути, Аранђеловац, земљорадник, Србин, у бригади од 6. 10. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 5. српској бригади. Умро 1980. у Босути.

БОГИЋЕВИЋ, Радована и Анђелије, МИОДРАГ, борац, рођен 15. 1. 1925. у Вранама, Ариље, пекар, Србин, члан КПЈ од 1945, у бригади од октобра 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Живи у Београду.

БОГОСАВЉЕВИЋ, Драгољуба и Лепосаве, РАДОСАВ, десетар, рођен 1923. у Дубони, Младеновац, земљорадник, Србин, члон СКОЈ-а, у Космајском НОП одреду од 1. 9. 1944, у бригади од 6. 10. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Живи у Дубони.

БОЈИЋ ДУШАН, борац, рођен 15. 3. 1909. у Буковику, Аранђеловац, земљорадник, Србин, у бригади од 19. 9. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 31. српској бригади. Живи у Буковику.

БОШКОВИЋ, Драгутина и Милевије, ДОБРИВОЈЕ Бошко, политички комесар чете, рођен 9. 7. 1922. у Ваљевској Каменици, кројач Србин, члан КПЈ од 1941, носилац Партизанске споменМЦе ОД 1941, у Иаљевски НОП одред ступио 10. 8. 1941, потом радио у НОП-у Београда од фебруара 1944. у 6 в.ојвођанској бри- ЦЛ) гади, од маја 1944. у Посавско-тамнавском Н(ЈП одреду, од *26.* 8. 1944. у бригади, од 10. 9. 1944, заменик политичког комесара 1. шумадијског НОП одреда, потом радио у среским и окружним комитетима КПЈ Поморавља и Мачве, ЦК КПС и Председништву СР Србије. Живи у Београду.

БОШКОВИЋ Милована ДРАГОЉУБ Драго, иомандир чете, рођен 1922. у Врбици, Аранђеловац, земљорадник, Србин, у 1. шумадијском НОП одреду од половине 1943, у бригади од 22. 12. 1943. до 20. 9. 1944, потом политички радник на терену. Умро 1979. у Врбици.

БОШКОВИЋ Ђурђа МИЛОРАД, барац, рођен 29. 11. 1922. у Врбици, Аранђеловац, земљорадник, Србин, у бригади од 25. 9. 1944. до 13. 1. 1945, а потом у 21. дивизији. Живи у Врбици.

БОШЊАКОВИЋ Милована РАДОСАВ, командир одељења, рођен 22. 8. 1925. у Раниловићу, Аранђеловац, радник, Србин, у бригади од 27. 9. 1944. до 12. 1945, потом у 21. дивизији. Живи у Младеновцу.

БОШЊАКОВИЋ, Драгомира и Катарине, ЖИВОМИР, борац, рођен 1. 1. 1921 у Раниловићу, Аранђеловац, земљорадник, Србин, у бригади од 27. 9. 1944. до 13. 1. 1945. потом у 31. српској бригади. Живи у Раниловићу.

БРАНКОВИЋ, Светислава и Даринке, НЕНАД Неша, политички комесар чете, рођен 19. 8. 1925. у Алексинцу, опанчар, Србин, члан КПЈ од марта 1942, у гранични НОП одред Срема ступио марта 1942, у Посавско-тамнавски НОП одред априла 1944, у бригади од 25. 8. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Живи у Београду.

БРКИЋ Костадина ДУШАН, борац, рођен 10. 10. 1925. у Друговцу, Смедерево, ђак, Србин, у НОП-у од септембра 1942, члан КПЈ од 1944, у Коемајски НОП одред ступио 1. 9. 1942, у бригади од 22. 12. 1943. до септембра 1944, потом је прешао на политички рада на терену. Живи у Смедереву.

БРКИЋ, Божина и Јане, ЉУБИЦА, борац 2. чете 2. батаљона, рођена 1926. у Влашки, Младеновац, домаћица, Српкиша, у бригади од 5. 8. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Живи у Загребу.

БРОЧИЋ, Јура и Маргарете, НИКОЛА, борац, рођен 5. 12. 1928. у Земуну, шегрт, Хрват, члан СКОЈ-а од 1943, КПЈ од 15. 9. 1944, у НОП-у Земуна од 1942, у Посавско-тамнавском НОП одреду од 20. 4. 1944, у бригади од 25. 8. 1944. до краја новембра 1944, потом на раду у Београду. Живи у Београду.

БУШИЋ, Станимира и Анице, БРАНКО, борац 1. батаљона, рођен 1921. у Ивановцима, Љиг, земљорадник, Србин, у бригади од 7. 10. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 5. српској бригади. Живи у Ивановцима.

БУШИЋ, Живка и Милеве, ТИХОМИР Миша, рођен 1925. у Влашки, Младеновац, земљорадник, Србин, у бригади од 26. 7. 1944. до ослобођења Београда, где је остао у болници. Живи у Влашкој.

В

ВАЛКОВ ФЈОДОР, борац, рођен 1904. у Павловграду, СССР-у, колхозник, побегао из заробљеничког логора у Раковици и 27. 4. 1944. ступио у Космајски НОП одред, а затим бригаду.

ВАЛОК, Јосипа и Манде, МАРКО, борац, рођен 5. 3. 1927. у Сурчину, Земун, ђак, Хрват, члан СКОЈ-а од јуна 1944, КПЈ од 21. 9. 1944, у Посавско-тамнавски НОП одред ступио 3. 5. 1944, у бригаду 25. 8. 1944, октобра исте године премештен у 5. дивизију. Живи у Новом Београду.

ВАСИЉЕВИЋ, Милоша и Спасеније, БУДИМИР, борац, рођен 1922. у Буковику, Аранђеловац, земљорадник, Србин, у бригади од 25. 9. 1944. до 13. 1. 1945. потом у 21. дивизији. Живи у Буковику.

ВАСИЉЕВИЋ, Бошка и Љубице, ВИТОМИР, борац, рођен 21. 10. 1925. у Орашцу, Аранђеловац, земљорадник, Србин, у 2. чети 2. батаљона од 15. 9. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Живи у Орашцу.

ВАСИЉЕВИЋ, Милисава и Живке, ДРАГОЉУБ, борац, рођен 1917. у Орашцу, Аранђеловац, земљорадник, Србин, у бригади од 20. 9. 1944. до 13. 1. 1945. потом у 21. дивизији. Живи у Орашцу.

ВАСИЉЕВИЋ, Василија и Ранке, МИОДРАГ, командир одељења, рођен 16. 8. 1922. у Малим Црљенима, Лазаревац, земљорадник, Србин, у бригади од 15. 9. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 31. српској бригади. Живи у Малим Црљенима.

ВАСИЋ Милана ВУКОМАН, борац, рођен 19. 12. 1920. у Раниловићу, Аранђеловац, земљорадник, Србин, у бригади од 12. 9. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 5. српској бригади. Живи у Раниловићу.

ВАСИЋ, Стојана и Иване, ДРАГИША, борац, рођен 12. 2. 1905. у Прогореоцима (Партизанима), Аранђеловац, земљорадкик, Србин, у бригади од 9. 9. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Живи у Партизанима.

ВАСИЋ Александра ДРАГОМИР, борац, рођен 1924. у Поповићу, Сопот, земљорадник, Србин, у НОП-у од 1. 6. 1943, у бригади од 12. 10. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Живи у Поповићу.

ВАСИЋ, Милорада и Милице, ЖИВОМИР, борац, ркзђен 1921. у Прогореоцима (Партизанима), Аранђеловац, земљорадник, Србин, у бригади од 22. 9. 1944. до 13. 1. 1945. потом у 31. српској бригади. Живи у Партизанима.

ВАСИЋ Петра МИЈ1ЕНКО, борац, рођен 1925. у Прогореоцима (Партизанима), Аранђеловац, земљорадник, Србин, у бригади од 23. 9. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Живи у Партизанима.

ВАСИЋ, Милорада и Милице, ТИХОМИР Тика, командир чете, рођен 12. 3. 1924. у Прогореоцима (Партизанима), Аранђеловац, каменорезац, Србин, члан СКОЈ-а од 1943, КПЈ од 1944, у бригади од 15. 9. 1944. до 3. 10. 1944, потом у 31. српској бригади. Живи у Аранђеловцу.

ВАСИЋ, Обрада и Милооаве, РАДОВАН, борац, рођен 1923. у Бранчићу, Љиг, земљорадник, Србин, у 2. чети 2. батаљона од 7. 10. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 31. српској бригади. Умро 1978. у Бранчићу.

ВАСИЋ ЧЕДОМИР, командир вода, рођен 2. 2. 1922. у Венчанима, Аранђеловац, земљорадник, Србин, у бригади од 23. 8. 1944. до 13. 1. 1945. потом у 21. дивизији. Живи у Венчанима.

ВАСКОВИЋ Добросава МИЈ1ЕТА, водник, рођен 1921. у Поповићу, Сопот, бравар, Орбин, у 1941. био у Космајском НОП одреду, у бригади од 6. 8. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Умро 1979. у Сопоту.

ВЕЈШЧКОВИЋ, Ђорђа и Вукосаве, ЈОВАН Јова, руководилац СКОЈ-а 4. батаљона, рођен 19. 9. 1923. у Земуну, службеник, Србин, члан СКОЈ-а од 1942, КПЈ од 1944, у Пооавско-тамнавском НОП одреду од априла 1944, у бригади од 25. 8. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Живи у Београду.

ВЕЈШЧКОВИЋ, Ђорђа и Вукосаве, МИЈ1АН Рибика, командир чете, рођен 26. 4. 1920. у Земуну, металски радник, Србин, члан СКОЈ-а од 1943, КПЈ од 1944, у Посавско-тамнавском одреду од априла 1944, у бригади од 25. 8. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Живи у Београду.

ВЕЛИЧКОВИЋ РАДОМИР, борац, рођен 20. 8. 1924. у Гарашима, Аранђеловац, земљорадник, Србин, у бригади од 6. 10. 1944. до 13. 1. 1945. потом у 21. дивизији. Живи у Гарашима.

ВЕЛИЧОВИЋ ФИЛИП, борац, рођен 10. 1. 1924. у Гарашима, Аранђеловац, земљорадник, Србин, у бригади од 7. 10. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Живи у Гарашима.

ВЕСИЋ, Љубисава и Станице, МИЛОРАД, борац, рођен 1924. у Ивановцима, Љиг, земљорадник, Србин, у 1. баталлну од 7. 10. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 5. српској бригади. Живи у Ивановцима.

ВЕСИЋ, Животе, РАДИСАВ, борац, рођен 14. 1. 1921. у Кусатку, Смедеревска Паланка, земљорадник, Србин, у 1. чети 1. батаљона од 10. 10. 1944. до 13. 1.' 1945, потом у 21. дивизији. Живи у Смедеревској Паланци.

ВЕСОВИЋ, Љубисава и Анице, МИХАИЛО Гајара, борац, рођен 1911. у Бањи, Аранђеловац, столар, Србин, у 1. шумадијском НОП одреду од новембра 1943, у бригади од 22. 12. 1943. до 20. 9. 1944, потом радио на терену. Ууро 1980.• у Бањи.

ВИШЊИЋ, Живорада и Љубинке, БОГОЉУБ Боћа, борац, рођен 28. 7. 1928. у Брајковцу, Лазаревац, земљорадник, Србин, члан КПЈ, у бригади од 1. 9. 1944. до 25. 10. 1944, потом у Ратном ваздухопловству НОВЈ. Живи у Београду.

ВИШЊИЋ, Мирчета и Драге, ДУШАН, борац, рођен 20. 8. 1924. у Брајковцу, Лазаревац, земљорадник, Србин, у бригади од септембра 1944. до 13. 1. 1945, потом у 4. српској бригади. Живи у Брајковцу.

ВИЦО, Петра и Стане, ЈОВАН Јова, командир пратеће чете 4. батаљона, рођен 3. 5. 1925. у Грабу, Требиње, ђак, Србин, члан СКОЈ-а од 26. 6. 1941. КПЈ од 20. 9. 1944, учесник НОП-а у Београду, у Посавско-тамнавском НОП одреду од 14. 6. 1944, у бригади од 25. 8. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 31. српској бригади. Живи у Београду.

ВЛАЈИЋ, Димитрија и Марте, ДОБРОСАВ Божа, борац, рођен 1921. у Ковачевцу, Младеновац, земљорадник, Србин, у Космајском НОП одреду од априла 1944, у 2. чети 1. батаљона бригаде од јуна 1944. до 13. 1. 1945. потом у 21. дивизији. Живи у Ковачевцу.

ВЛАЈИЋ Светилава ЂОРЂЕ, командир чете, рођен 1920. у Ковачевцу, Младеновац, радник, Србин, члан КПЈ, у 2. чети 1. батаљона од јуна 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Умро 1978. у Ковачевцу.

ВЛАЈИЋ, Стевана и Кате, МИЛАН, борац, рођен 18. 6. 1920. у Тињу, Осијек, учитељ, Србин, у 3. чети 3. батаљона од октобра 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Живи у Београду.

ВЛАЈКОВИЋ Драгомира ДОБРИВОЈЕ, борац, рођен 15. 12. 1921. у Буковику, Аранђеловац, каменорезац, Србин, у бригади од 22. 9. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Живи у Буковику.

ВЛАЈКОВИЋ, Мирка и Радојке, РАДОЈЕ, борац, рођен 10. 5. 1921. у Буковику, Аранђеловац, радник, Србин, у бригади од 29. 9. 1944. до 13. 1. 1945. потом у 21. дивизији. Живи у Буковику.

ВЛАЈКОВИЋ Живојина РАЈКО, борац, рођен 1918. у Буковику, Аранђеловац, земљорадник, Србин, у бригади од 23. 9. 1944. до 13. 1. 1945. потом у 21. дивизији. Живи у Буковику.

ВЛАХОВИЋ, Ђорђа и Драгиње, ПАВЛЕ Шуца, политички комесар чете у 4. батаљону, рођен 22. 8. 1920. у Чуругу, обућар, Србин, члан СКОЈ-а од 10. 5. 1941, КПЈ од 15. 9. 1944, у Посавско-тамнавском НОП одреду од 23. 5. 1944, у бригади од 25. 8. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Живи у Новом Саду.

ВОЈВОДИЋ, Петра и Бооиљке, БОШКО Влада, обавештајни официр 4. батаљона, рођен 28. 5. 1923. у Крагујевцу, ђак, Србин, члан СКОЈ-а од 1940, КПЈ од 1944, учесник НОП-а Београда, затворен у логор Бањица и Смедеревска Паланка, побегао 3. 9. 1944. спроводницима из воза у Ђуринцима, ступио у бригаду и био у њој до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Умро 1952. у Билећи.

ВОЈИНОВИЋ Николе МИХАИЛО, командир чете, рођен 27. 8. 1923. у Копљарима, Аранђеловац, земллрадник, Србин, члан СКОЈ-а од 1943, КПЈ од 1944, У 1. шумадијском НОП одреду од 27. 10. 1943. у бригади од 22. 12. 1943. до 13. 1. 1945. потом у 4. српској бригади. Живи у Аранђеловцу.

ВОЈИНОВИЋ Радована СВЕТОЛИК, борац, рођен 3. 3. 1926. у Гарашима, Аранђеловац, каменорезац, Србин, у бригади од 25. 9. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији.

ВОЈЧИЋ, Благоја и Златије, РАДОЈКО, борац, рођен 30. 5. 1924. у Мисачи, Аранђеловац, земљорадник, Србин, у бригади од 27. 9. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 5. српској бригади. Живи у Мисачи.

ВОЈЧИЋ Велимира ДРАГОМИР, борац, рођен 17. 9. 1925. у Мисачи, Аранђеловац, земљорадник, Србин, у бригади од 2. 9. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Живи у Мисачи.

ВОЈЧИЋ Радоја и Радојке, МИОДРАГ, борац, рођен 4. 1. 1921. у Мисачи, Аранђеловац, земљорадник, Србин, у бригади од 4. 10. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Живи у Мисачи.

ВРАЊЕШ, Ђурђа и Саве, ДУШАН Уча, командант 1. батаљона, рођен 18. 5. 1917. у Тужевићу, Бриње, Лика, учитељ, Србин, члан КПЈ од марта 1943, био избеглица у Марковцу, Треавчу и Даросави (Партизанима) у 1. шумадијски НОП одред ступио октобра 1943, у бригаду 22. 12. 1943, рањен и заробљен 4. 2. 1944.> Живи у Београду.

ВУЈАЧИЋ, рођ. МАРКОВИЋ, Драгомира и Николе, РАДОЈКА Ружа, заменик политичког комесара батаљона, рођена 29. 1. 1915. у Чумићу, Крагујевац, учитељица, Српкиња, члан СКОЈ-а од 1941, КПЈ од 1943, носилац Партизанске споменице од 1941, у 1. шумадијском НОП одреду од почетка 1943, у бригади од 22. 12 1943. до 20. 9. 1944, потом политички радник на терену. Живи у Београду.

ВУЈИЋ, Николе и Наталије, РАДЕНКО, борац, рођен 14. 4. 1923. у Копљарима, Аранђеловац, земљорадник, Србин, у бригади од септембра 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Живи у Копљарима.

ВУЈИЋ, Николе и Наталије, РАДМИЛО, борац, рођен 19. 9. 1920. у Копљарима, Аранђеловац, земљорадник, Србин, члан КПЈ од марта 1948, у бригади од 5. 9. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Живи у Копљарима.

ВУКАЈЛОВИЋ, Бранка и Штефице, МИЛАН Славонац, делегат вода, рођен 10. 6. 1925. у Дарувару, ђак, Србин, избеглица у Смедереву, члан СКОЈ-а од 15. 8. 1944. КПЈ од 23. 3. 1946, у Космајском НОП одреду од 7. 4. 1944, у бригади од 23. 9. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 4. српској бригади. Живи у Београду.

ВУКАДИНОВИЋ, Радомира и Милеве, МИОДРАГ Шуца, командир вода, рођен 29. 6. 1910. у Границама, Младеновац, обућар, Србин, члан СКОЈ-а од 1945. у Космајском НОП одреду од 4. 4. 1944, у бригади од јуна 1944, до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Живи у Младеновцу.

ВУКАШИНОВИЋ, Чедомира и Наталије, ДУШАН, борац, рођен 1922. у Липљу, Љиг, земљорадник, Србин, члан СКОЈ-а од 15. 12. 1944, КПЈ од 1945, у бригади од оептембра 1944. до 13. 1. 1945, потом у 31. српској бригади. Живи у Липљу.

ВУКОВИЋ СТАНИМИР, борац, рођен 20. 11. 1923. у Бањи, Аранђеловац, земљорадник, Србин, у бригади од 21. 9. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Живи у Бан>и.

ВУКОСАВЉЕВИЋ, Живка и Милојке, др ЕМИЛО, медицинар 4. батаљона, рођен 28. 2. 1920. у Лисовићу, Барајево, студент, Србин, члан СКОЈ-а од маја 1945, у бригади од 25. 10. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. медицинском центру. Живи у Београду.

ВУЧИЋЕВИЋ Животе МИЛИВОЈЕ, борац рођен 5. 3. 1906. у Буковику, Аранђеловац, земљорадник, Србин, у бригади од 20. 9. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Умро 1972. у Буковику.

ВУЧИЋЕВИЋ, Ивана и Лепосаве, МИЛОРАД, водник, рођен 10. 6. 1923. у Буковику, Аранђеловац, земљорадник, Србин, у бригади од 21. 9. 1944. до 13. 1. 1945. потом у 21. дивизији. Живи у Буковику.

ВУЧКОВИЋ, Божидара и Стојане, ВОЈИСЛАВ Воја, политички комесар чете, рођен 1903. у Водњу, Смедерево, земљорадник, Србин, члан КПЈ од 6. 7. 1943. у Космајском НОП одреду од 18. 9. 1943, у бригади од 22. 12. 1943. до септембра 1944, потом политички радник на терену. Умро 31. 4. 1972. у Водњу.

ВУЧКОВИЋ Борисава МИЛОЈЕ, борац, рођен 10. 12. 1926. у Липама, Смедерево, земљорадник, Србин, у Космајском НОП одреду од 11. 11. 1943, у бригади од 22. 12. 1943. до септембра 1944, потом на политичком раду. Живи у Липама.

ВУЦЕЛИЋ, Николе и Боје, ВОЈА, секретар актива СКОЈ-а у чети, рођен 2. 11. 1921. у Горњој Дубрави, Огулин, радник, Србин, члан СКОЈ-а од 15. 6. 1944, КПЈ од 15. 7. 1944, у бригади од 31. 5. 1944, почетком октобра 1944. убачен у Београд где је остао на политичком раду. Живи у Београду.

Г

ГАВРИЛОВИЋ, Миљка и Ангелине, ДОБРИВОЈЕ, борац, рођен 15. 4. 1925. у Босути, Аранђеловац, земљорадник, Србин, у бригади од 25. 9. 1944. до 13. 1. 1945, а потом у 21. дивизији. Живи у Босути.

ГАВРИЛОВИЋ Богомира ДРАГОЉУБ, борац, рођен 10. 10. 1921. у Гарашима, Аранђеловац, земл>орадник, Србин, у бригади од 19. 9. 1944. до 13. 1. 1945. потом у 21. дивизији. Живи у Аранђеловцу.

ГАВРИЛОВИЋ Гаврила ДУШАН, делегат вода, рођен 9. 3. 1921. у Врбици, Аранђеловац, земљорадник, Србин, члан СКОЈ-а од 20. 10. 1944. КПЈ од 1949, у бригади од 19. 9. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Живи у Аранђеловцу.

ГАВРИЛОВИЋ, Момира и Радојке, МИЛИСАВ, борац, рођен 15. 5. 1926. у Калањевцима, Љиг, земљорадник, Србин, у бригади од 7. 10. 1944. до 13. 1. 1945, потом у Тенковској бригади. Живи у Калањевцима.

ГАВРИЛОВИЋ, Миладина и Живане, МИЛОРАД, борац, рођен 24. 10. 1916. у Раниловићу, Аранђеловац, земљорадник, Србин, у бригади од 27. 9. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 31. сриској бригади. Живи у Раниловићу.

ГАВРИЛОВИЋ, Радомира и Видосаве, МИОДРАГ, борац, рођен 1926. у Даросави (Партизанима), Аранђеловац, земљорадник, Србин, у бригади од 24. 9. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Живи у Партизанима.

ГАВРИЛОВИЋ Степана МИРОСЛАВ, борац, рођен 12. 1. 1919. у Даросави (Партизанима), Аранђеловац, земљорадник, Србин, у бригади од 20. 9. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 31. орпској бригади. Умро 1980. у Буковику.

ГАВРИЛОВИЋ Милутина НАДЕЖДА, борац, рођена 15. 3. 1926. у Копљарима, Аранђеловац, домаћица, Српкиња, члан СКОЈ-а од 1. 6. 1943, у 1. шумадијском НОП одреду од 15. 1. 1943, у бригади од 22. 12. 1943. до 13. 1. 1945, потом у болници. Живи у Аранђеловцу.

ГАВРИЛОВИЋ Радована РАДОЈКО, борац, рођен 23. 2. 1925. у Босути, Аранђеловац, земљорадник, Србин, у бригади од 7. 10. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Живи у Аранђеловцу.

ГАВРИЛОВИЋ ТИХОМИР, борац, рођен 3. 11. 1908. у Винчи, Топола, земљорадник, Србин, у бригади од 15. 9. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Живи у Аранђеловцу.

ГАВРИЋ, Николе и Миљане, ДРАГОМИР Кицош, политички комесар батаљона, рођен 15. 4. 1920. у Губеревцу, Сопот, радник, Србин, члан СКОЈ-а од 1. 10. 1941. а КПЈ од октобра 1943, у НОП-у од 1941, у 1. шумадијском НОП одреду од 29. 11. 1942, у бригади од 22. 12. 1943. до 1. 11. 1944. када је остао на раду у Београду. Живи у Губеревцу.

ГАЈИЋ Милована БОРИСАВ, командир одељења, рођен 1924. у Кусатку, Смедеравска Паланка, железничар, Србин, у 2. чети 3. батаљона од 10. 10. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Живи у Младеновцу.

ГАЈИЋ, Чедомира и Видосаве, ВЛАДИСАВ, водник, рођен 22. 2. 1922. у Прогореоцима (Партизанима), Аранђеловац, столар, Србин, у бригади од 15. 7. 1944. до 20. 9. 1944. потом радио на терену. Живи у Партизанима.

ГАЈИЋ, Живомира и Љубице, ВОЈИСЛАВ, борац, рођен 1925. у Орашцу, Аранђеловац, земљорадник, Србин, у бригади од 20. 9. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Живи у Врбици, Аранђеловац.

ГАЈИЋ ДОБРИВОЈЕ Доча, официр ОЗНЕ, рођен 1919. у Јунковцу, Лазаревац, радник, Србин, члан КПЈ од 20. 4. 1942, носилац Партизанске споменице од 1941, у 1. шумадијском НОП одреду од 20. 7. 1941, од 1942. до 1944. политички радник, потом у бригади од 13. 1. 1945, касније у 5. српској бригади. Умро 1980. у Београду.

ГАЈИЋ Милоша ЖИВОЈИН, борац, рођен 1922. у Кусатку, Смедеревска Паланка, земљорадник, Србин, у бригади од 10. 10. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Погинуо несрећним случајем 1948. у Кусатку.

ГАЈИЋ ЖИВОЈИН, борац, рођен 16. 11. 1928. у Ковачевцу, Младеновац, земљорадник, Србин, у бригади од 12. 6. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Живи у Аранђеловцу.

ГАЈИЋ Живка и Загорке, ЗЛАТИЈА, борац, рођена 12. 5. 1917. у Копљарима, Аранђеловац, домаћица, Српкиња, члан СКОЈ-а од 1943. КПЈ од 1944, у 1. шумадијском НОП одреду од новембра 1943, у бригади од 22. 12. 1943. до 13. 1. 1945, потом у 21. артиљеријској бригади. Живи у Аранђеловцу.

ГАЈИЋ Живана МИЛИВОЈЕ Зека, борац, рођен 1920. у Влашки, Младеновац, земљорадник, Србин, у Космајском НОП одреду од јуна 1944, у бригади од 25. 7. 1944. до октобра 1944, када је премештен у 4. крајишку бригаду. Живи у Раковици.

ГАЈИЋ Д. МИОДРАГ, борац, рођен 1927. у Малом Пожаревцу, Сопот, земљорадник, Србин, члан СКОЈ-а, у Космајском НОП одреду од октобра 1943, у бригади од 22. 12. 1943. до 1. 11. 1944, када је премештен да ради на терену. Живи у Малом Пожаревцу.

ГАЈИЋ, Радована и Лепссаве, ПЕТАР, борац, рођен 1925. у Орашцу Аранђеловац, месар, Србин, у бригади од маја 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Умро 1967. у Београду.

ГАЈИЋ, Милана и Крстине, РАДОЈИЦА, борац, рођен 1913. у Даросави (Партизанима), Аранђеловац, радник, Србин, у бригади од 10. 9. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Живи у Партизанима.

ГАЈИЧИЋ Мелентија МИЛИСАВ, борац, рођен 1924. у Дражњу, Гроцка, земљорадник, Србин, у бригади од 10. 10. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Живи у Дражњу.

ГЛАВАШЕВИЋ, Живка и Анице, МИОДРАГ, борац, рођен 17. 6. 1926. у Вуковику, Аранђеловац, земљорадник, Србин, у 2. чети 3. батаљона од 21. 8. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Живи у Буковику.

ГЛИШИЋ. БРАНИСЛАВ, борац, рођен 31. 12. 1922. у Јеловику, Аранђеловац, земљорадни, Србин, у 1. чети 3. батаљона од 10. 9. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Живи у Јеловику.

ГЛИШИЋ БРАНИСЛАВ, борац, рођен 31. 12. 1922. у Јеловику, Аранђеловац, земљорадник, Србин, у 1. чети 3. батаљона од 10. 9. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Живи у Јеловику.

ГЛИШИЋ, Чедомира и Катарине, ДРАГАН Муја, борац, рођен марта 1927. у Брајковцу, Лазаревац, земљорадник, Србин, члан СКОЈ-а од 1944, а КПЈ од 1945, у бригади од 1. 9. 1944. до 3. 10. 1944, потом у 31. српској бригади. ЖивЈс у Брајковцу.

ГЛИШИЋ МИЛОВАН, борац, рођен 1. 11. 1914. у Партизанима, Аранђеловац, земљорадник, Србин, у бригади од 20. 9. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Живи у Аранђеловцу.

ГЛИШИЋ, Милорада и Зорке МИХАИЛО, борац, рођен 1922. у Гукошима, Љиг, земљорадник, Србин, у 1. чети 2. батаљона од 7. 10. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 31. српској бригади. Живи у Гукошима.

ГЛИШИЋ, Војислава и Иване, НЕГОСЛАВ, борац, рођен 20. 5. 1927. у Брајковцу, Лазаревац, земљорадник, Србин, члан СКОЈ-а од октобра 1944, КПЈ од фебруара 1948, у бригади од 1. 9. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 31. српској бригади. Живи у Лазаревцу.

ГОСТОВИЋ Мана ЂОРЂЕ Тоза, политички комесар чете, рођен 19. 4. 1925. у Бачкој Тополи, ђак, Србин, члан СКОЈ-а од 1943, КПЈ од 19. 4. 1944, у Пожаревачком НОП одреду од фебруара 1944, у бригади од марта 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Живи у Новом Саду.

ГРАДИНА, Марка и Ђуре, СВЕТОЗАР, делегат вода, рођен 30. 6. 1926. у Негооавцима, Вуковар, столар, Србин, члан СКОЈ-а од 3. 10. 1944, КПЈ од 15, 5. 1952, у НОП-у од 1942, у Поеавско-тамнавском НОП одреду од априла 1944, у бригади од 25. 8. 1944. до 13. 1. 1945, а потом у 21. дивизији. Живи у Вуковару.

ГРУБАЧИЋ ЂУРО Мали, борац, рођен 1924. у Расту, Невесиње, обућар, Србин, у НОП-у Београда од 1941, у бригади од јануара 1944. до септембра 1944, потом у болници. Умро 1967. у Београду.

ГАЈИЋ, Радована и Томаније, БОГОСАВ, борац, рођен 14. 6. 1925. у Прогореоцима (Партизанима), Аранђеловац, земљорадник, Србин, у бригади од 20. 9 1944. до 13. 1. 1945, а потом у 21. дивизији. Живи у Аранђеловцу.

ГРУЈИЋ, Драгољуба и Радојке, ДРАГИША Зеља, борац, рођен 28. 8. 1923. у Даросави (Партизанима), Аранђеловац, земљорадник, Србин, у бригади од 10. 4. 1944. до 12. 6. 1944, потом на лечењу. Живи у Партизанима.

ГРУЈИЋ, Миладина и Јелице, ДРАГОМИР Груја, заменик командира чете, рођен 19. 5. 1927. у Даросави (Партизанима). Аранђеловац, земљорадник, Србин, члан СКОЈ-а од 1. 5. 1943, КПЈ од 1. 2. 1944, у 1. шумадијском НОП одреду од 15. 8. 1943, у бригади од 22. 12. 1943. до 13. 1. 1945, потом у 21. батаљону за везу. Живи у Аранђеловцу.

ГРУЈИЋ, Душана и Милице, ДРАГУТИН, водник, рођен 19. 2. 1923. у Даросави (Партизанима), Аранђеловац, земљорадник, Србин, у 1. шумадијском НОП одреду од 1. 7. 1943, у бригади од 22. 12. 1943. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Живи у Партизанима.

ГРУЈИЋ, Велимира и Миљане, РАДИСАВ, борац, рођен 27. 9. 1921. у Даросави (Партизанима), Аранђеловац, земљорадник, Србин, у бригади од 23. 9. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 31. српској бригади. Живи у Партизанима.

ГРУЈИЋ, Драшслава и Видосаве, РАДОВАН, борац, рођен 18. 4. 1926. у Даросави (Партизанима), Аранђеловац, земљорадник, Србин, у бригади од 15. 9. 1944. до 1. 10. 1944, потом радио на терену. Живи у Партизанима.

ГРУЈИЋ, Живојина и Милице, РАДОМИР, борац, рођен 1927. у Даросави (Партизанима), Аранђеловац, земљорадник, Србин, у бригади од јуна 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Умро 1980. у Аранђеловцу.

ГРУЈИЧИЋ Ђурђа СВЕТОЛИК, борац, рођен 1924. у Липама, Смедерево, земљорадник, Србин, у Космајском НОП одреду од 1. 2. 1944, а од маја до септембра исте године у бригади, потом на терену. Живи у Липама.

Д

ДАМЊАНОВИЋ Милорада БОРИВОЈЕ, борац, рођен 25. 3. 1923. у Раниловићу, Аранђеловац, земљорадник, Србин, у бригади од 27. 9. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 5.' српској бригади. Живи у Раниловићу.

ДАМЊАНОВИЋ Милутина ВЛАСТИМИР, борац, рођен 1927. у Ковачевцу, Младеновац, земљорадник, Србин, у бригади од 5. 5. 1944. до 13. 1. 1945, потом' у 21. дивизији. Умро 1971. у Ковачевцу.

ДАМЊАНОВИЋ, Андрије и Марице, ЈЕЛЕНА, борац, рођена 4. 1. 1926. у Барајеву, домаћица, Српкиша, члан КПЈ од 25. 12. 1944, у Космајском НОП одреду од 15. 9. 1943, у бригади од 22. 12. 1943. до 3. 10. 1944, потом у 31. српској бригади. Живи у Београду.

ДАМЊАНОВИЋ Милутина ДРАГУТИН, борац, рођен 1922. у Ковачевцу, Младеновац, земљорадник, Србин, из Космајског НОП одреда у бригаду дошао маја, а вратио се септембра 1944. Живи у Младеновцу.

ДАМЊАНОВИЋ Радована МИРОСЛАВ Миро, заменик командира чете, рођен 9. 3. 1922. у Врбици, Аранђеловац, земљорадник, Србин, члан СКОЈ-а од марта 1943, КПЈ од марта 1944, у бригади од 1. 2. до 1. 10. 1944, а потом на терену. Живи у Аранђеловцу.

ДАНИЛОВИЋ, Новице и Госпаве, МИОДРАГ, борац, рођен 12. 9. 1920. у Стојнику, Аранђедовац, земљорадник, Србин, у бригади од 12. 9. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 5. српској бригади. Живи у Стојнику.

ДАНИТИ, удата ПАВЛОВИЋ, ЗОРА Луна, руководилац СКОЈ-а у бригади, рођена 1924. у Сарајеву, ђак, Јеврејка, члан СКОЈ-а од 1942, КПЈ од 1943, у Романијски НОП одред ступила 1941, потом у 6. (београдски) батаљон 1. пролетерске бригаде, а од 3. 10. 1944. у бригади, потом у 21. дивизији. Умрла 6. 7. 1979. у Београду.

ДЕКЛЕВА, Ивана и Марије, ЈАНКО, политички комесар 4. батаљона, рођен 6. 8. 1904. у Трсту, чиновник, Словенац, избеглица у Београду, члан КПЈ од маја 1944, у Посавско-тамнавском НОП одреду од априла 1944, у бригади од 25. 8. 1944, по ослобођењу Београда премештен у артиљерију. Живи у ЈБубљани.

ДЕСИЈЕВИЋ, Младена и Милојке, ПАВЛЕ, борац, рођен 1922. у Калањевцима, Љиг, земљорадник, Србин, у бригади од 7. 10. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 5. српској бригади. ЖЛви у Белановици.

ДЕСИЈЕВИЋ, Тома и Милеве, ЧЕДОМИР, водник, рођен 18. 8. 1924. у Калањевцима, Љиг, земљорадник, Србин, члан СКОЈ-а од 1. 12. 1944, КПЈ од марта 1945, у бригади од 15. 9. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. артиљериској бригади. Живи у Калањевцима.

ДЕСПОТОВИЋ, Сретена и Драгине, ЖИВОМИР, борац, рођен 13. 3. 1925. у Великој Иванчи, Младеновац, рудар, Србин, члан КПЈ, у бригади од 27. 9. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Живи у Великој Иванчи.

ДИМИТРИЈЕВИЋ, Радована и Ружице, ЖИВОЈИН, борац, рођен 1907. у Влаашки, Младеновац, машинбравар, Србин, у 2. чети 2. батаљона од 15. 8. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Живи у Београду.

ДИМИТРИЈЕВИЋ, Љубомира и Радојке, МИЛОРАД Шарло, командир вода, рођен 17. 8. 1925. у Бађевцу, Барајево, шегрт, Србин, члан СКОЈ-а од 1941, КПЈ од септембра 1944, у бригади од марта 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Живи у Београду.

ДИМИТРИЈЕВИЋ, Владимира и Зоре, СВЕТОЛИК Тоза, борац, рођен 11. 5. 1914. у Влашки, Младеновац, земљорадник, Србин, у 1. чети 1. баталлна од 9. 8. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Живи у Влашки.

ДИШИЋ, Јована и Златије, ВОЈИСЛАВ, борац, рођен 15. 6. 1924. у Трбушници, Лазаревац, земљорадник, Србин, у бригади од септембра 1944. до 13. 1. 1945, отпуштен из јединице 12. 2. 1945. као тешки рањеник. Живи у Трбушници.

ДИШИЋ Богдана РАДОВАН, борац, рођен 2. 10. 1921. у Даросави (Партизанима), Аранђеловац, радник, Србин, у бригади од 22. 9. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Живи у Партизанима.

ДОБРИЧИЋ Чедомира ЖИВОЈИН, борац, рођен 15. 8. 1926. у Пиносави, Вождовац, земљорадник, Србин, члан СКОЈ-*а од 1944, КПЈ од 1945, у 1. шу-

мадијски НОП одред ступио 8. 7. 1942, у бригади од 22. 12. 1943. до октобра 1944, потом радио на терену. Живи у Смедереву.

ДОБРИЧИЋ, Драгомира и Јане, МИЈ1ИСАВ, борац, рођен 25. 5. 1922. у Даросави (Партизанима), Аранђеловац, земљорадник, Србин, у бригади од 10. 9. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Живи у Партизанима.

ДОГАНИЋ, Савка и Перке, СТОЈАН, борац, рођен 1925. у Калањевцима, Љиг, столар, Србин, члан СКОЈ-а од децембра 1944, у бригади од 7. 10. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 31. српској бригади. Живи у Калањевцима.

ДОДИЋ Божина ЉУБИША, борац, рођен 7. 12. 1927. у Милутовцу, Трстеник, земљорадник, Србин, члан КПЈ од 23. 5. 1948, у бригади од 16-. 11. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Живи у Бијељини.

ДОКНИЋ, Петра и Кристине, ПАВЈ1Е, борац пратеће чете бригаде, рођен 12. 7. 1915. на Цетињу, адвокатски приправник, Црногорац, члан КПЈ од 1944, у бригади од 28. 11. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 31. српској бригади. Живи у Београду.

ДОЈ1АМИЋ, рођ. БОГОСАВЉЕВИЋ, Стевана МИЈ1ИНА, болничарка, рођена 1926. у Бићевцу, Барајево, кројачица, Српкиња, члан СКОЈ-а од 1943, у Космајски НОП одред ступила 1943, а 10. 5. 1944. у бригаду. Живи у Тешњу.

ДОМАЗЕТОВИЋ ВИДОЈЕ, командир вода, рођен 1923. у Београду, ливац, Србин, члан КПЈ, дошао из Пожаревачког НОП одреда фебруара а вратио се септембра 1944. Живи у Београду.

ДРАГИЋЕВИЋ, Драгиђа и Даринке, ЉУБИСАВ, борац, рођен 6. 7. 1924. у Раниловићу, Аранђеловац, земљорадник, Србин, у 4. батаљону од 18. 8. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Живи у Раниловићу.

ДРАГАЧЕВИЋ КОСТА, командир одељења, рођен 27. 8. 1907. у Бањи, Аранђеловац, земљорадн;:к, Србин, у бригади од 24. 9. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Умро 1981. у Аранђеловцу.

ДРАГИЋЕВИЋ, Стевана и Даринке, РАДОМИР, борац, рођен 14. 9. 1919. у Врбици, Аранђеловац, машинбравар и спортски пилот, Србин, у бригади од 20. 9. до 3. 10. 1944, а потом у 31. српокој бригади. Живи у Београду.

ДРАГОЈЛОВИЋ, Милутина и Богдане, МОМИР, борац, рођен 1922. у Лаћисленду, Александровац (жупски), земљорадник, Србин, члан СКОЈ-а од 15. .12. 1944, КПЈ од 1945, у бригади од 16. 11. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Живи у Лаћисленду.

ДУГАЛИЋ, Светозара и Даринке, БРАНКА Цајка, заменик политичког комесара чете за везу, рођена 25. 12. 1913. у Драгољу, Горњи Милановац, учитељица, Српкиња, члан КПЈ од 1943, носилац Партизанске споменице од 1941, у 1. шумадијсном НОП одреду од 15. 7. 1941, у бригади од 22. 12. 1943. до 13. 1. 1945, потом у штабу 21. дивизије. Живи у Београду.

ДУГАЛИЋ, Светислава и Даринке, др ЗАГА, заменик политичког комесара чете, рођена 2. 8. 1920. у Неготино, Македонија, ученица, Српкиња, члан СКОЈ-а од 1939, КПЈ од 1941, носилац Партизанске споменице од 1941, борац у Посавско--тамнавском НОП одреду 1941, потом затвореник Бањичког логора, у бригади од октобра 1944. до 13. 1. 1945, потом заменик политичког комесара 21. медицинског центра. Живи у Београду.

Ђ

ЂОКОВИЋ Данила ПРЕДРАГ, секретар актива СКОЈ-а у чети, рођен 6. 5. 1926. у Београду, ђак, Србин, у бригади од 10. 10. 1944. до 13. 1. 1945. потом у 21. дивизији. Живи у Смедеревској Паланци.

ЂОРЂЕВИЋ, Танасија и Милице, БРАНИСЛАВ, борац, рођен 22. 4. 1922. у Копљарима, Аранђеловац, земљорадник, Србин, у бригади од априла 1944. до 13. 1. 1945. потом у 21. дивизији. Живи у Копљарима.

ЂОРЂЕВИЋ Бранислава БУДИМ, борац, рођен 1925. у Белановици, Љиг, музикант, Ром, у бригади од маја 1944. Умро 1976. у Белановици.

ЂОРЂЕВИЋ, Рада и Јелене, ДАРИНКА Мара, руководилац СКОЈ-а у батаљону, рођена 8. 10. 1924. у Цачинцима, Славонија, избеглица у Србији, домаћица, Српкиња, члан СКОЈ-а од 1941, КПЈ од јуна 1944, у бригади од фебруара 1944. до 25. 10. 1944, потом на раду у Београду. Живи у Београду.

ЂОРЂЕВИЋ, Милутина и Алексије, ДРАГОЉУБ Ђоле, борац, рођен 1. 7. 1925. у Липама, Смедерево, земљорадник, Србин, у Космајском НОП одреду од 10. 11. 1943, у бригади од 22. 12. 1943. до септембра 1944, потом на терену. Умро 1975. у Липама.

ЂОРЂЕВИЋ, Радојка и Зорке, ЖИВОЈИН, борац, рођен 8. 5. 1920. у Великој Иванчи, Младеновац, земљорадник, Србин, члан СКОЈ-а, у бригади од 27. 9. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Живи у Великој Иванчи.

ЂОРЂЕВИЋ Драгутина ЖИВОМИР, борац, рођен 12. 12. 1925. у Мисачи, Аранђеловац, земљорадник, Србин, у бригади од 27. 9. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Умро 1981. у Миоачи.

ЂОРЂЕВИЋ, Милосава и Драге, ЗДРАВКО, десетар, рођен 1922. у Пољаницама, Љиг, земљорадник, Србин, члан СКОЈ-а од децембра 1944, КПЈ од јануара 1945, у бригади од септембра 1944. до 13. 1. 1945, потом у позадини 21. дивизије Умро 1980. у Пољаницама.

ЂОРЂЕВИЋ, Душана и Лепосаве, ЉУБИНКО, борац, рођен 1925. у Пољаницама, Љиг, земљорадник, Србин, члан СКОЈ-а од децембра 1944, у 3. батаљону од септембра 1944. до 13. 1. 1945, потом у позадини 21. дивизије. Живи у Шутцима.

ЂОРЂЕВИЋ Тихомира МИЛИВОЈЕ, борац, рођен 15. 12. 1921. у Буковику, Аранђеловац, земљорадник, Србин, у бригади од 19. 9. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 31. српској бригади. Живи у Буковику.

ЂОРЂЕВИЋ Младена МИЛАН, борац, рођен 17. 10. 1926. у Буковику, Аранђеловац, земљорадник, Србин, у бригади од 20. 9. 1944. до 3, 10. 1944, потом у 31. српској бригади. Живи у Буковику.

ЂОРЂЕВИЋ, Милорада и Лепосаве, ПРЕДРАГ Пурко, борац, рођен 10. 10. 1923. у Копљарима, Аранђеловац, земљорадник, Србин, у бригади од 2. 9. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Живи у Копљарима.

ЂОРЂЕВИЋ (ПАВЛОВИЋ), Александра и Лепосаве, РАДИВОЈЕ Раца, командир чете, рођен 11. 5. 1944. у Дрену, Лазаревац, земљорадник, Србин, члан КПЈ од децембра 1944, у 1. шумадијском НОП одреду од 26. 8. 1943, у бригади од 22. 12. 1943. до 3. 10. 1944, потом у 31. српској бригади. Живи у Лазаревцу.

ЂОРЂЕВИЋ, Тихомира и Љубице, РАЈКО, борац, рођен 5. 11. 1919. у Пољаницама, Љиг, земљорадник, Србин, у бригади од 7. 10. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Живи у Велановици.

ЂУКИЋ, Миленка и Перке, МИОДРАГ, борац, рођен 11. 9. 1924. у КалагСевцима, Љиг, обућар, Србин, члан КПЈ од 1. 12. 1944, у бригади од 7. 10. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 31. српској бригади. Живи у Белаизвици.

ЂУРЂЕВИЋ Љубомира АЛЕКСАНДАР, борац, рођен 1923. у Дражњу, Гроцка, земљорадник, Србин, у бригади од 16. 10. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Живи у Дражњу.

•чЈ-р.-п / ; /

ЂУРОВИЋ, Луке и Милеве, ДУШАН, професор, командир вода, рођен 4. 3. 1919. у Лајковцу, <авиомеханичар, Србин, члан КПЈ од 1944, у Посавско-тамнавском НОП одреду од априла 1944, у бригади од 25. 8. 1944. до 22. 10. 1944, потом у Ратном ваздухопловству. Живи у Београду.

ЂУРОВИЋ Обрада МИЛЕНА, болничариа, рођена 1922. у Венчанима, Аранђеловац, домаћица, Српкиња, члан СКОЈ-а од 1942, у 1. шумадијском НОП одреду од краја 1942, у бригади од 22. 12. 1943. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Умрла 1972. у Аранђеловцу.

ЂУРОВИЋ Петра МИЛОРАД, борац, рођен 21. 2. 1924. у Венчанима, Аранђеловац, земљорадник, Србин, члан СКОЈ-а од 1944, од 1948. у бригади од 2. 9. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 31. српској бригади. Живи у Аранђеловцу.

Е

ЕРЧЕВИЋ, Вукомана и Лепосаве, АДАМ, борац, рођен 1923. у Лаћиседу, Александровац (жупски), земљорадник, Србин, у бригади од 16. 11. 1944. до 13. 1. 1945, а потом у 21. дивизији. Живи у Лаћиседу.

ЕСКИЋ, Сретена и Јоване, ДРАГИША, борац, рођен 1920. у Ковачевцу, Младеновац, земљорадник, Србин, у бригади од 6. 6. 1944. до 13. 1. 1944, потом у 21. дивизији. Живи у Ковачевцу.

Ж

ЖИВАНОВИЋ, Мијаила и Марице, БОЖИДАР, борац, рођен 1920. у Великој Иванчи, Младеновац, земљорадник, Србин, у бригади од 27. 9. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Умро у Великој Иванчи.

ЖИВАНОВИЋ, Младена и Наталије, ВЕЈШМИР, водник, рођен 7. 10. 1924. у Липљу, Љипљу, Љиг, земљорадник, Србин, члан СКОЈ-а од децембра 1944, КПЈ од 1945', у 4. чети 1. батаљона од септембра 1944. до 13. 1. 1945, потом у 31. српској бригади. Живи у Липљу.

ЖИВАНОВИЋ Војислава ВЕСЕЛИН, водник, рођен 16. 10. 1920. у Стојнику, Аранђеловац, земљорадник, Србин, у бригади од 12. 9. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 31. српској бригади. Живи у Стојнику.

ЖИВАНОВИЋ, Чедомира и Катарине, ЉУБИНКО, борац, рођен 10. 12. 1922. у Липљу, Љиг, земљорадник, Србин, члан СКОЈ-а од 1945, у 4. чети 1. батаљона од септембра 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Жви у Липљу.

ЖИВАНОВИЋ, Милете и Мирославе, МИЛИЦА, болничарка, рођена 1924. у Влашки, Младеновац, домаћица, Српкиња, у бригади од 15. 8. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Живи у Београду.

ЖИВАНОВИЋ, Аксентија и Милосаве, РАДИША, борац, рођен 1924. у Липљу, Љиг, земллрадник, Србин, у 4. чети 1. батаљона од септембра 1944. до 13. 1. 1945, потом у 31. српској бригади. Живи у Липљу.

ЖИВАНОВИЋ РАДОВАН, борац, рођен 12. 10. 1923. у Јеловику, Аранђеловац, земљорадник, Србин, у бригади од 6. 10. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 5. српској бригади. Живи у Јеловику.

ЖИВАНОВИЋ, Драгутина и Петрије, РАДОЈИЦА Иван, борац, рођен 3. 3. 1919. у Липама, Смедерево, радник, Србин, у Космајском НОП одреду од марта а у бригади од маја 1944, до септембра 1944. када је премештен из бригаде. Живи у Липама.

ЖИВКОВ, рођ. ШАРОВА, Лака и Милице, ОБРЕНИЈА, болничарка, рођена 14. 3. 1920. у Турменти, Требиње, радница, Српкиша, члан СКОЈ-а од новембра 1944, КПЈ од септембра 1945, у Посавско-тамнавском НОП одреду од јуна 1944, у бригади од 25. 8. 1944. до новембра 1944, потом на раду у Земуну. Живи у Земуну.

ЖИВКОВ, Арона и Гене, СТОЈАН, политички комесар бригадне болнице, рођен 21. 8. 1910. у Бечеју, столар, Србин, члан КПЈ од 1940, у Посавско-тамнавском НОП одреду од јуна 1944, а у бригади од 25. 8. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. диг.изији. Живи у Београду.

ЖИВКОВИЋ, Љубомира и Зорке, АРАНЂЕЛ, командир вода, рођен 7. 7. 1925. у Трбушници, Лазаревац, земљорадник, Србин, члан СКОЈ-а од 1943, КПЈ од 1947, у бригади од 1. 5. 1944. до 1. 3. 1945, потом у болници. Живи у Београду.

ЖИВКОВИЋ, Стевана и Спасеније, ДОБРОСАВ, командир вода, рођен 22. 6. 1926. у Трбушници, Лазаревац, земљорадник, Србин, члан СКОЈ-а од 1943, КПЈ од 1944, у бригади од 6. 6. 1944. до 13. 1. 1945, потом у болници. Живи у Птују.

ЖИВКОВИЋ, Николе и Станије, ЉУБИВОЈЕ, борац, рођен 26. 9. 1921. у Трбушници, столар, Србин, у бригади од септембра 1944. до 13. 1. 1945, потом у 4. српској бригади. Живи у Лазаревцу.

ЖИВКОВИЋ, Николе и Анке, МИЛАН Ујак, командант 2. батаљона, рођен 8. 7. 1908. у Лоскуњи, Војнић, трговачки радник, Србин, члан КПЈ од 10. 1. 1944, носилац Партизанске споменице од 1941, учесник НОП-а Београда, у Космајском НОП одреду од почетка 1943, у бригади од 22. 12. 1943. до ослобођења Београда, када је остао на раду у њему. Умро 10. 4. 1974. у Београду.

ЖИВКОВИЋ, Животе и Даринке, МИХАИЛО Ћата, борац, рођен 18. 2. 1919. У Марковцу, Младеновац, студент, Србин, члан СКОЈ-а од 1938, КПЈ од 1941, у НОП-у од 1941, затваран у логоре Бањица и Смедеревска Паланка, побегао спроводницима из воза 3. 9. 1944, ступио у бригаду и остао у њој до 3. 10. 1944, потом у 31. српској бригади. Живи у Београду.

ЖИВКОВИЋ, Милоша и Љубинке, МОМЧИЛО Моша, водник, рођен 11. 3. 1922. у Трбушници, Лазаревац, земљорадник, Србин, члан СКОЈ-а од 1943, КПЈ од 1944, у 1. шумадијском НОП одреду од 10. 8. 1943, у бригади од 22. 12. 1943. до септембра 1944, потом у 37. дивизији. Живи у Крушевцу.

ЖИВКОВИЋ, Јанка и Анке, РАДУЛЕ, борац, рођен 1922. у Лаћисленду, Александровац (жупски), земљорадник, Србин, у бригади од 16. 11. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Живи у Лаћисленду.

ЖИВКОВИЋ Бранислава СТАНОЈЕ, борац, рођен 1923. у Пољаницама, Љиг, земљарадник, Србин, члан СКОЈ-а од 1944, КПЈ од 1945, у бригади од 7. 10. 1944. до 13. 1. 1945, потом курир у штабу дивизије. Живи у Моравцима.

ЖИВКОВИЋ Александра РАДИВОЈЕ, борац, рођен 1920. у Липама, Смедерево, земљорадник, Србин, у Космајском НОП одреду од 28. 11. 1943, у бригади од 27. 4. 1944. до септембра 1944. када је премештен да ради на терену. Умро 1969. у Липама.

ЖИВОЈИНОВИЋ МИЛЕНКО, борац, рођен 21. 1. 1913. у Буковику, Аранђеловац, земљорадник, Србин, у бригади од 19. 9. 1944. до 3. 1. 1945. када је заробљен у Комлетинцима. Ослобођен 6. 5. 1945. у Загребу. Живи у Буковику.

ЖИВОТИЋ Стевана СТАНОЈЕ, борац, рођен 1919. у Дражњу, Гроцка, земљорадник, Србин, у бригади од 4. 10. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Живи у Дражњу.

ЖУЈЕВИЋ, Миленка и Дане, МИЛИСАВ, борац, рођен 1922. у Дубони, Младеновац, земљорадник, Орбин, члан КПЈ, у бригади од 15. 7. 1944. до 13. 1. 1945 Живи у Дубони.

З

ЗЕЧЕВИЋ, Ђорђа и Паве, ВОЈИМИР, рођен 9. 3. 1925. у Липовцу, Топола, земљорадник, Србин, члан СКОЈ-а од 20. 8. 1943, КПЈ од 12. 5. 1945, у 1. шумадијском НОП одреду од 2. 6. 1943, у бригади од маја 1944. до 20. 10. 1944, потом радио на терену.

ЗЕЧЕВИЋ, Ђорђа и Паве, СЛАВКО Влада, политички комесар бригаде, рођен 23. 10. 1921. у Липовцу, Топола, студент, Србин, члан КПЈ од 1943, у НОП-у од 1941, у 1. шумадијски НОП одред ступио 1. 8. 1943. и био политички комесар чете, у бригади од 22. 12. 1943. и био заменик политичког комесара и политички комесар бригаде, члан ОК КПЈ за Крагујевац од јула 1944, од 28. 8. 1944. радио у ОК КПЈ за Крагујевац, а потом у округу Крагујевац, Савезној и Републичкој народној скупштини, био је секретар за унутрашше послове, потпредседник извршног већа и члан Председништва СР Србије и члан ЦК СКС. Живи у Београду.

И

ИВАНОВИЋ, Драгутина и Славке, АЛЕКСАНДАР Леса, борац, рођен 1922. у Дубони, Младеновац, земљорадник, Србин, у бригади од 11. 10. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 31. српској бригади. Живи у Дубони.

ИВАНОВИЋ, Миливоја и Миленије, АЛЕКСАНДАР Батука, борац, рођен 5. 10. 1928. у Бачевцу, Барајево, земљорадник, Србин, члан СКОЈ-а од 1947, КПЈ од 1948, у НОП-у од 1. 1. 1942, у Космајском НОП одреду од 1943, у бригади од 22. 12. 1943. до 20. 10. 1944, а после радио на терену. Живи у Смедереву.

ИВАНОВИЋ, Милије и Мирославе, ДОБРИНКА, болничарка, рођена 22. 7. 1922. у Венчанима, Аранђеловац, домаћица, Српкиња, члан СКОЈ-а од 1942, КПЈ од 1948, у бригади од 22. 12. 1943. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Живи у Аранђеловцу.

ИВАНОВИЋ, Јанка и Јелене, ДРАГОСЛАВ, борац, рођен 1923. у Дубони, Младеновац, земљорадник, Србин, у 3. чети 1. батаљона од 10. 10. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Живи у Дубони.

ИВАНОВИЋ Владимира МИОДРАГ, борац, рођен 2. 5. 1921. у Дражњу, Гроцка, земљорадник, Србин, члан СКОЈ-а од 1943, КПЈ од 1944, у Космајском НОП одреду од 28. 11. 1943. у бригади од 22. 12. 1943. до септембра 1944, потом радио на терену. Живи у Смедереву.

ИВАНОВИЋ, Чедомира и Наталије, ТИХОМИР, десетар, рођен 1913. у Ковачевцу, Младеновац, радник, Србин, у 1. чети 1. батаљона од 19. 9. 1944. до 13ј 1. 1945, потом у 21. артиљеријској бригади. Живи у Ковачевцу.

ИВКОВИЋ, Светомира и Љубинке, ДРАГУТИН, борац, рођен 23. 4. 1922. у Моравцима, Љиг, земљорадник, Србин, у бригади од 7. 10. а 17. 10. 1944. тешко рањен и пренет у болницу. Живи у Моравцима.

ИВКОВИЋ. Ђура и Миле, ДУШАН, борац, рођен 22. 2. 1921. у Горњим Дубравама, Огулин, Лика, Србин, члан СКОЈ-а од 1943, КПЈ од 1944, у НОП-у Београда од 1942, у Посавско-тамнавском НОП одрвду од 1. 5. 1944. у бригади од 25. 8. 1944. до 25. 10. 1944, потом у аутобатаљону 1. армије. Живи у Београду.

ИВКОВИЋ Михаила ЖИВКО, борац, рођен 1922. у Дражњу, Гроцка, земљорадник, Србин, у бригади од 8. 10. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Живи у Дражњу.

ИВКОВИЋ Петронија ОБРАД, борац, рођен 1920. у Дражњу, Гроцка, земљорадник, Србин, у бригади од 10. 10. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Живи у Дражњу.

ИВКОВИЋ Тихомира ПРЕДРАГ, борац, рођен 1922. у Дражњу, Гроцка, земљорадник, Србин, у бригади од 10. 10. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Живи у Дражњу.

ИВОВИЋ Драгутина МИЛАН, водник, рођен 14. 7. 1926. у Буковику, Аранђеловац, радник на железници, Србин, у бригади од 20. 9. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Живи у Буковику.

ИЛИЋ, Спасоја и Драгиње, БИСЕНИЈА, борац, рођена 1928. у Трбушници, Лазаревац, домаћица, Српкиња, у бригади од 28. 8. 1944. до 17. 10. 1944, када је тешко рањена пренета у болницу. Живи у Крагујевцу.

J

ЈАЈЧАНИН, Душана и Марије, ЉУБОМИР Бели, командант бригаде, рођен 15. 7. 1914. у Јутрогошту, Приједор, радник, Србин, од 1937. до 11. 1. 1941. радио у Француској, члан КПЈ од 1942, ноеилац Партизанске споменице од 1941, борац у Козарачком НОП одреду, заменик команданта 1. козарачке бригаде, командант 21. српске бригаде од 25. 10. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 5. козарачкој бригади. Живи у Београду.

ЈАКОВЉЕВИЋ, Ристивоја и Ангелине, ДРАГОЉУБ, борац, рођен 21. 12. 1920. у Орашцу, Аранђеловац, земљорадник, Србин, у 1. чети 2. батаљона од 25. 9. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. диаизији. Живи у Орашцу.

ЈАКОВЉЕВИЋ, Видоја и Злате, ДРАГОМИР, командир одељења, рођен 26. 1. 1922. у Лозовику, Велика Плана, земљорадник, Србин, у бригади од 1. 8. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Живи у Лозовику.

ЈАКОВЉЕВИЋ, Саве и Наталије МИЛИВОЈЕ, борац, рођен 10. 6. 1920. у Орашцу, Аранђеловац, радник, у бригади од 19. 9. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Живи у Аранђеловцу.

ЈАКОВЉЕВИЋ Светозара МИЛОРАД, водник, рођен 24. 12. 1924. у Лозовику, Велика Плана, радник, Србин, члан СКОЈ-а од 1944, КПЈ од 1947. у бригади од 1. 8. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 5. српској бригади. Живи у Лозовику.

ЈАНИКИЛЕ ЗЕКИНАТО, барац, рођен 1922. у Летоли, Италија, Италијан, берберин, у бригади од априла 1944, судбина непозната.

ЈАНИЋИЈЕВИЋ Душана МИЛИНКО, борац чете за везу, рођен 1920. у Ковачевцу, Младеновац, радник, Србин, у бригади од 10. 10. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Умро 1981. у Ковачевцу.

ЈАНКОВ Милутина ЂУРИЦА Гриша, борац, рођен 21. 3. 1914. у Елемиру, Зрењанин, земљорадник, Србин, члан СКОЈ-а од 1935, КПЈ од 15. 1. 1947. у 2. чети 3. батаљона од 6. 9. 1944. до ослобођења Београда. Живи у Новом Саду.

ЈАНКОВИЋ, Љубинка и Томке, ВУКОСАВ, борац, рођен 1925. у Бранчићу, Љиг, земљорадник, Србин, у 2. чети 2. батаљона од 7. 10. 1944. до 13. 1. 1945, потом отпуштен због премрзавања. Живи у Бранчићу.

ЈАНКОВИЋ, Драгослава и Гвозденије, ДРАГАН, борац пратеће чете, рођен 23. 8. 1923. у Гукошима, Љиг, земљорадник, Србин, у бригади од 7. 10. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Живи у Љигу.

ЈАНКОВИЋ Драгутина ЖИВОЈИН, борац, рођен 1923. у Великој Иванчи, Младеновац, земљорадник, Србин, члан СКОЈ-а, у 2. чети 3. батаљона од 27. 9. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Живи у Великој Иванчи.

ЈАНКОВИЋ Драгомира ИВАН, командир вода, рођен 27. 8. 1911. у Аранђеловцу, радник ПТТ, Србин, члан КПЈ од 1944, у бригади од августа 1944. до 13. 1. 1945, потом у штабу 21. дивизије. Живи у Аранђеловцу.

ЈАНКОВИЋ Стевана МИХАИЛО Миша, борац, рођен 1925. у Влашки, Младеновац, касапин, Србин, у бригади од 1. 9. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Живи у Младеновцу.

ЈАНКОВИЋ Јеремије МЛАДЕН, борац, рођен 1908. у Влашки, Младеновац, земљорадник, Орбин, у 2. чети 2. батаљона од 9. 8. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Умро 1973. у Влашкој.

ЈАНКОВИЋ РАДМИЛА, борац, рођена 19. 7. 1925. у Врбици, Аранђеловац, домаћица, Српкиња, у 1. шумадијски НОП одред ступила 1. 1. 1943, у бригади од 22. 12. 1943. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Живи у Аранђеловцу.

ЈАНКОВИЋ СЛАВОЉУБ, борац, рођен 1922. у Раниловићу, Аранђеловац, земљорадник, Орбин, у бригади од 20. 9. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Умро у Раниловићу.

ЈЕВТИЋ, Станимира и Зоре, АЛЕКСАНДАР Чуља, командир вода, рођен 21. 9. 1925. у Београду, обалски радник, Србин, члан СКОЈ-а од 1943. КПЈ од 3. 9. 1944, учесник у НОП-у у Смедереву, у бригади од 1. 8. 1944. до 13. 1. 1945, потом у извиђачкој чети 21. дивизије. Живи у Београду.

ЈЕВТИЋ, Мике и Стане, ЂУРЂЕ Голуб, командир вода, рођен 1923. у Липама, Смедерево, радник, Србин, члан КПЈ од 1944, у Космајском НОП одреду од 10. 11. 1943, у бригади од маја 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Живи у Липама.

ЈЕВТИЋ, Добросава и Наранџе, МИЛОШ, борац, рођен 1920. у Ивановцима, Љиг, земљорадник, Србин, у 1. батаљону од 7. 10. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 5. српској бригади. Живи у Ивановцима.

ЈЕЛИЋ, Ћире и Станице, МИЛОВАН, борац, рођен 1923. у Пољаницама, Љиг, земљорадник, Србин, члан СКОЈ-а од 1945, КПЈ од 1946, у бригади од септембра 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. инжињерском батаљону. Живи у Пољаницама.

ЈЕЛИЋ, Јездимира и Зорке, МИЛОСАВ, водник, рођен 1924. у Пољаницама, Љиг, земљорадник, Србин, члан КПЈ од 1945, у 3. чети 3. батаљона од септембра 1944. до 13. 1. 1945, потом у Пратећој чети 31. српске бригаде. Живи у Скопљу.

ЈЕЛИЋ Јована РАДИСАВ, борац, рођен 1923. у Великом Борку, Барајево, земљорадник, Србин, члан КПЈ од 1946, у НОП-у од 1941, у 1. чети 2. батаљона од 22. 12. 1943. до 25. 10. 1944, потом радио на терену. Живи у Велииом Борку.

ЈЕРЕМИЋ Петра ДРАГОЉУБ, борац, рођен 1920. у Дражњу, Гроцка, земљорадник, Србин, у бригади од 10. 10. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Живи у Дражњу.

ЈЕРЕМИЋ Јована ЖИВОЈИН, борац, рођен 1922. у Дражњу, Гроцка, земљорадник, Србин, у бригади од 10. 10. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Живи у Дражњу.

ЈЕРЕМИЋ Александра МИЛИСАВ, борац, рођен 2. 8. 1922. у Босути, Аранђеловац, земљорадник, Србин, у 3. чети 4. батаљона од 10. 10. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Живи у Босути.

ЈЕРЕМИЋ Владимира ЧЕДОМИР, борац, рођен 1925. у Дражњу, Гроцка, земљорадник, Србин, у бригади од 10. 10. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизиј.и. Живи у Дражњу.

ЈЕШИЋ НИКОЛА, командир чете, рођен у Остружници, Чукарица, земљорадник, Србин, члан КПЈ од 14. 1. 1944, у Пооавском НОП одреду био 1941, потом у 6 (београдском) батаљону 1. пролетерске бригаде, у петој офанзиви одвојио се од јединице, пробио у Шумадију, ступио у Космајски НОП одред, а од 22. 12. 1943. до 14. 2. 1944. командир чете у Привременој бригади, потом напустио јединицу, половином 1944. одржавао везу између Посавине и Срема. Умро у Остружници.

ЈОВАНОВИЋ, Љубисава и Зорке, АЛЕКСАНДАР, борац, рођен 2. 2. 1922. у Великој Иванчи, Младеновац, земљорадник, Србин, у бригади од 27. 9. 1944. до 13. 1 1945, потом у 21. дивизији. Живи у Великој Иванчи.

ЈОВАНОВИЋ, Александра и Роксанде, ВРАНКО, борац, рођен 22. 5. 1913. у Ковачевцу, Младеновац, металски радник, Србин, у бригади од 2. 8. 1944. до 3. 10. 1944, потом у 22. српској бригади. Живи у Малој Крсни.

ЈОВАНОВИЋ (Дражић), Тихомира и Полексије, ДОВРИВОЈЕ Доша, борац, рођен 1907. у Буковику, Аранђеловац, радник, Србин, члан КПЈ од 1943, у 1. шумадијском НОП одреду од 1942, у бригади од 22. 12. 1943. до 20. 9. 1944, потом радио на терену. Умро 1972, у Буковику.

ЈОВАНОВИЋ Љубомира ДРАГИША Гиле, делегат вода, рођен 17. 9. 1921. у Београду, машинбравар, Србин, члан КПЈ од 1944, у бригади од јула 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Умро 1976. у Београду.

ЈОВАНОВИЋ, Будимира и Рајке, ДРАГОЉУБ, борац, рођен 1. 4. 1925. у Пољаницама, Љиг, земљорадник, Србин, члан СКОЈ-а од децембра 1944, у 1. чети 1. батаљона од септембра 1944. до 13. 1. 1945, потом у 4. српској бригади. Живи у Пољаницама.

ЈОВАНОВИЋ Крсте ЖИВОЈИН, борац, рођен 1923. у Дражњу, Гроцка, земљорадник, Србин, у бригади од 20. 10. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Живи у Дражњу.

ЈОВАНОВИЋ, Драгутина и Анке, ЖИВОМИР, борац, рођен 12. 3. 1911. у Р.аниловићу, Аранђеловац, земљорадник, Србин, у 2. чети 1. батаљона од 11. 9. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 4. српској бригади. Живи у Раниловићу.

ЈОВАНОВИЋ, Јова и Стеваније, ИЛИЈА Лала, начелник штаба бригаде, рођен 1914. у Ораховици, Славонија, подофицир југословенске војске, Србин, члан КПЈ од маја 1941, од 1. 8. 1942. у 1. шумадијсном НОП одреду војни инструктор и командант, од 22. 12. 1943. командант Привремене бригаде, потом начелник штаба 21. српске бригаде. По ослобођењу Београда премештен у ГШ НОВ и ПОМ Србије. Живи у Београду.

ЈОВАНОВИЋ, Драгише и Ангелине, МИЛОВАН, борац, рођен 1922. у Великој Иванчи, Младеновац, земљорад,ник, Србин, у бригади од 27. 9. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Умро 1979. у Великој Иванчи.

ЈОВАНОВИЋ Милојка МИЛОВАН, борац, рођен 1921. у Дубони, Младеновац, земљорадник, Србин, у бригади од 10. 10. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Живи у Дубони.

ЈОВАНОВИЋ, Радована и Драге, МИЛОЈКО, борац, рођен 1924. у Драгољу, Горњи Милановац, земљорадник, Србин, у бригади сд 7. 10. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Живи у Дратљу.

ЈОВАНОВИЋ, Јанка и Катарине, МИЛОШ, борац, рођен 24. 9. 1925. у Пољаницама, Љиг, земљорадник, Србин, члан СКОЈ-а од 1944, КПЈ од 1945, у бригади од септембра 1944. до 13. 1. 1945, потом у 31. срнској бригади. Живи у Пољаницама.

ЈОВАНОВИЋ, рођ. ЗРНИЋ, Ђорђа и Смиље, МИРЈАНА Милева, заменик политичког комесара чете, рођена 14. 12. 1923. у Земуну, ђак, Српкиња, члан СКОЈ-а од 1940, КПЈ од јуна 1944, учесник у НОП-у Земуна, у 1. гцумадијском НОП одреду од 14. 4. 1943, у бригади од 22. 12. 1943. до 3. 10. 1944, потом у 31. српској бригади руководилац СКОЈ-а у батаљону. Живи у Земуну.

ЈОВАНОВИЋ Милутина МИХАИЛО, борац, рођен 7. 5. 1921. у Београду, радник, Орбин, члан СКОЈ-а од 1942, КПЈ од 1945, у бригади од септембра 1944. до 3. 1. 1945, вада је тешко рањен пребачен у болницу. Живи у Лазаревцу.

ЈОВАНОВИЋ, Стевана и Круније, др ПЕТАР Секула, заменик политичког комесара 4. батаљона, рођен 19. 10. 1920. у Шимановцима, Сремска Митровица, учитељ, Србин, члан СКОЈ-а од 1941, КПЈ од 20. 10. 1943, носилац Партизанске споменице од 1941, у Мачванској чети од 20. 10. 1943, у Посавско-тамнавском НОП одреду од 1. 4. 1944, у бригади од 25. 8. 1944. до 3. 10. 1944. потом у 31. српској бригади политички комеоар батаљона. Живи у Београду.

ЈОВАНОВИЋ Вадивоја СЛОБОДАН, борац, рођен 1921. у Буковику, Аранђеловац, учитељ, Србин, у бригади од 24. 9. 1944. до 13. 1. 1945, а потом у 21. дивизији. Умро 3. 1. 1978. у Београду.

ЈОВАНОВИЋ Миленка РАДИСАВ Диса, борац, рођен 1920. у Влашки, Младеновац, земљорадник, Србин, члан КПЈ, у Космајском НОП одреду од 1. 1. 1943, у бригади од 22. 12. 1943. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Живи у Влашкој,

ЈОВАНОВИЋ, Владислава и Дринке, РАДОВАН, борац, рођен 25. 12. 1922. у Пољаницама, Љиг, земљорадник, Србин, у 3. чети 4. батаљона од септембра 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Живи у Пољаницама.

ЈОВАНОВИЋ, Светозара и Милојке, РАДОВАН, борац, рођен 1920. у Петријеву, Смедерево, земљорадник, Србин, у бригади од јула до октобра 1944, потом у Коњичкој бригади, 19. 10. 1945. погинуо несрећним случајем.

ЈОВАНОВИЋ, Живадина и Полексије, РАДЕНКО Раденац, заменик политичког комесара 3. батаљона, рођен 1. 6. 1920. у Книћу, ђак, Србин, члан КПЈ од 1. 2. 1942, носилац Партизанске споменице од 1941, у Крагујевачком НОП одреду од 1. 9. 1941, у 1. пролетерској бригади од 22. 12. 1941, касније политички комесар 3. батаљона 1. инжињеријске бригаде, од 3. 10. 1944. до 13. 1. 1945. у 21. српској бригади, потом политички комесар батаљона у 31. српској бригади. Живи у Београду.

ЈОВАНОВИЋ, Радована и Драге, РАДОЈКО, борац, рођен 1922. у Драгољу, Горњи Милановац, земљорадник, Србин, у бригади од 7. 10. 1944. до 13. 1. 1945^ потом у 21. дивизији. Живи у Драгољу.

ЈОВАНОВИЋ, рођ. ШВАБИЋ, Михаила и Радмиле, РАЈНА, борац, рођена 1929. у Мисачи, Аранђеловац, домаћица, Српкиња, у НОП-у од јула 1943, у бригади од јуна 1944. до 13. 1. 1945, потом у Извиђачкој чети 31. српске бригаде. Живи у Мисачи.

ЈОВАНОВИЋ, Драгољуба и Милене, РАНКО, борац, рођен 8. 6. 1926. у Дубони, Младеновац, земљорадник, Србин, у 2. чети 3. батаљона од 10. 10. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Живи у Дубони.

ЈОВАНОВИЋ Животе СЕРГИЈЕ, борац, рођен 27. 5. 1927. у Трбушници, Лазаревац, земљорадник, Србин, у бригади од 10. 9. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 31. српској бригади. Живи у Трбушници.

ЈОВАНОВИЋ, Љубомира и Марице, СТАНОЈЕ, командир вода, рођен 1914. У Буковику, Аранђеловац, каменорезац, Србин, члан КПЈ од 1943, у 1. пгумадијском НОП одреду од 1942, а у бригади од маја 20. 9. 1944, потом радио на терену. Живи у Аранђеловцу.

ЈОВИЧИЋ, Мијаила и Лепосаве, БОГОЉУБ, борац, рођен 1920. у Драгољу, Горњи Милановац, земљорадник, Србин, у бригади од 7. 10. 1944. до 13. 1. 1945^ потом у 21. дивизији. Живи у Драгољу.

ЈОВИЧИЋ, Спасоја и Даринке, МИЛАН, борац, рођен 12. 3. 1925. у Босути, Аранђеловац, поткивач, Србин, у бригади од 6. 10. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Живи у Босути.

ЈОВИЧИЋ, Панте и Драге, МИЛИВОЈЕ, борац, рођен 18. 1. 1915. у Раниловићу, Аранђеловац, земљорадник, Србин, у бригади од 20. 9. 1944. до 13. 1. 1945 потом у 4. српској бригади. Живи у Раниловићу.

ЈОВИЧИЋ, Војислава и Крстине, РАДИША, борац, рођен 1925. у Драгољу, Горњи Милановац, земљорадник, Србин, у бригади од 7. 10. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Живи у Драгољу.

ЈОКИЋ Чедомира ДРАГУТИН, борац, рођен 16. 5. 1921. у Орашцу, Аранђеловац, земљорадник, Орбин, у 1. чети 3. батаљона од 16. 9. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Живи у Орашцу.

ЈОКСИМОВИЋ, Радомира и Рајне, БОРИВОЈЕ, борац, рођен 15. 1. 1922. у Орашцу, Аранђеловац, земљорадник, Србин, у 2. чети 2. батаљона од 25. 9. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Живи у Орашцу.

ЈОКСИМОВИЋ, Живомира и Николије, ДРАГОСЛАВ Шолц, командир чете, рођен 18. 2. 1920. у Орашцу, Аранђеловац, рудар, Србин, члан СКОЈ-а од 1942, КПЈ од 1945, носилац Партизанске споменице од 1941, у 1. шумадијском НОП одреду био 1941, касније у бригади од 22. 12. 1943. до 25. 10. 1944, потом у Народној милицији. Живи у Орашцу.

ЈОКСИМОВИЋ, Љубомира и Радојке, МИЛОЈЕ, водник, рођен 28. 3. 1922. у Орашцу, Аранђеловац, земљорадник, Србин, у бригади од 28. 9. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Живи у Орашцу.

ЈОКСИМОВИЋ, Живадина и Ружице, МИОДРАГ, борац, рођен 23. 2. 1923. у Орашцу, Аранђеловац, земљорадник, Србин, у 2. чети 2. батаљона од 15. 9. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Живи у Орашцу.

ЈОКСИМОВИЋ, рођена ДОБРИЧИЋ, Владимира и Зорке. НАДЕЖДА Нада, борац, рођена 5. 3. 1921. у Стојнику, Аранђеловац, домаћица, Српкиша, члан КПЈ од 1943, носилац Партизанске споменице од 1941, у 1. шумадијском НОП одреду била 1941, у бригади од 22. 12. 1943, тешко рањена, заробљеиа и отерана у логор 14. 3. 1944.'у Буковику. Умрла 17. 5. 1954. у Аранђеловцу.

ЈОКСИМОВИЋ, Драгомира и Лепосаве, РАДОМИР, политички комесар чете, рођен 1924. у Орашцу, Аранђеловац, земљорадник, Србин, члан КПЈ, у бригади од јула 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Живи у Орашцу.

ЈОКСИМОВИЋ, Богдана и Рајне, РАДОМИР, борац, рођен 26. 1. 1915. у Орашцу, Аранђеловац, земљорадник, у 1. чети 1. батаљона од 28. 8. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 1. коњичкој бригади. Живи у Орашцу.

ЈОКСИМОВИЋ, Милана и Крстине, ХРИСТИВОЈЕ, борац, рођен 1924. у Венчанима, Аранђеловац, шегрт, Србин, члан СКОЈ-а од 1943, КПЈ од 1945, у бригади од 15. 9. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Живи у Београду.

ЈОСИПОВИЋ, ЈБубомира и Станице, МОМЧИЛО, борац, рођен 1922. у Драгољу, Горњи Милановац, земљорадник, Србин, у бригади од 7. 10. 1944. до 13. 1, 1945, потом у 21. дивизији. Живи у Драгољу.

ЈОШИЋ, Бранислава и Рајне, БОЖИДАР, борац, рођен 15. 9. 1917. у Прогореоцима (Партизанима), Аранђеловац, земљорадник, Србин, у бригади од 25. 9. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Живи у Партизанима.

ЈОШИЋ Александра МИЛОШ, борац, рођен 15. 1. 1911. у Прогореоцима (Партизанима), Аранђеловац, земљорадник, Србин, у бригади од септембра 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Живи у Партизанима.

ЈУГОВИЋ Ђура БОШКО Југоле, командир одељења, рођен 11. 12. 1923. у Херцег-Новом, ђак, Србин, члан СКОЈ-а од октобра 1944, у бригади од 7. 9. 1944. до 25. 10. 1944, потом радио у Београду. Живи у Београду.

К

КАЗИМИРОВИЋ, Пантелије и Христине, ЖИВАНА, борац, рођена 8. 4. 1924. у Убу, ђак, Српкиња, члан СКОЈ-а од јула 1941, КПЈ од 1944, у Београду хапшена због рада за НОП, у бригади од јула 1944, тешко рањена 13. 10. 1944. у Малом Пожаревцу, по излечењу у 31. српској бригади. Живи у Београду.

КАМПЕРЕЛИЋ, Животе и Стефаније, ЖИВОТА, заменик политичког комесара чете у 4. батаљону, рођен 7. 5. 1921. у Љубљани, ђак, Србин, члан СКОЈ-а од 1939, КПЈ од 22. 10. 1944, учесник у НОП-у Београда, у бригади од 17. 8. 1944. до 13. 1.1945, потом у 21. дивизији. Живи у Београду.

КАРАЈОВИЋ, Павла и Миље, ДУШАН, борац, рођен 1924. у Лаћиседу, Александровац (жупски), земљорадник, Србин, у бригади од 16. 11. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Живи у Лаћиседу.

КАРАУЛИЋ, Радована и Томаније, ДРАГИША, борац, рођен 1. 9. 1917. у Гукошима, Љиг, земљорадник, Србин, у Пратећој чети бригаде од 5. 10. 1944. до 13. 1. 1945, потом у артиљерији 31. српске бригаде. Умро 1979. у Љигу.

КАРАШИЋЕВИЋ ВУКАШИН, борац, рођен 13. 5. 1925. у Кусатку, Смедеревска Паланка, железничар, Србин, у бригади од 10. 10. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Живи у Кусатку.

КАТИЋ, Живојина и Данице, ЖИВОРАД Жиле, борац, рођен 1926. у Бађевцу, Барајево, земљорадник, Србин, члан СКОЈ-а од октобра 1943, КПЈ од јануара 1945, у Космајском НОП одреду од августа 1943, у 1. чети 2. батаљона од 22. 12. 1943. до ослобођеша Београда, потом радио на терену. Живи у Бађевцу.

КОВАЧЕВИЋ Божидара БРАНКО (Жика Морнар), начелник штаба бригаде, рођен 29. 11. 1922. у Пријевору, Будва, питомац војно-морнаричке школе, члан КПЈ од августа 1943, учесник у априлском рату 1941, побегао из италијанског, немачког и бугарског заробљеништва, у 1941. борац Кукавичког и Јабланичког НОП одреда, од септембра 1942. у 1. шумадијском НОП одреду командир ударне десетине а потом чете, у бригади од 22. 12. 1943. начелник штаба бригаде и командант 3. батаљона, после 20. 9. 1944. премештен из бригаде да ради у бкругу Крагујевац, од 5. 7. 1952. носилац је ордена Народног хероја. Живи у Будви.

КОВАЧкВИЋ, Димитрија и Анђе, КОСТА, заменик политичког комесара чете, рођен 2. 5. 1913. у Петровићима, Босанска Крупа, Србин, члан КПЈ од августа 1944, у НОП-у од 1943, у Посавско-тамнавском НОП одреду од јуна 1944, у бригади од 25. 8. 1944. до 3. 10. 1944, потом у 31. српској бригади. Живи у Београду.

КОВАЧИЋ, Петра и Савице, НИКОЈ1А Ница, политички комеоар чете, рођен 30. 10. 1920. у Имсовцима, Дарувар, радник, Србин, члан СКОЈ-а од јуна 1943, КПЈ од јула 1944, у бригади од 1. 6. 1944. до 3. 10. 1944, потом заменик политичког номеоара батаљона у 31. српској бригади. Живи у Београду.

КОВЧИЋ, Тихомира и Јановке, ДУШАН, борац, рођен 1927. у Брајковцу, Лазаревац, земљорадник, Србин, у бригади од 15. 9. 1944. до 3. 10. 1944, потом у 31. српској бригади. Живи у Брајковцу.

КОМНЕНОВИЋ, Добросава и Стојке, ПЕТАР, борац, рођен 18. 6. 1922. у Босути, Аранђеловац, земљорадник, Србин, у бригади од 7. 10. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Живи у Босути.

КОМНЕНОВИЋ Димитрија РАДОЈИЦА, борац, рођен 1926. у Босути, Аранђеловац, земљорадник, Србин, у бригади од 20. 9. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Живи у Босути.

КОНДИЋ, Драгољуба и Ангелине, МИЛОШ, борац, рођен 25. 3. 1904. у Трбушници, Лазаревац, земљорадник, Србин у бригади од 10. 9. 1944, отпуштен из јединице новембра 1944. због болести. Живи у Трбушници.

КОРАЋ, Мила и Соке, ДМИТАР Димче, заменик политичког комесара бригаде, рођен 26. 8. 1920. у Висни, Удбина, Лика, ђак, Србин, члан СКОЈ-а од 1939, КПЈ од 1943, учесник у НОП-у Београда и Баната од 1941, у 1. шумадијеком НОП одреду од марта 1943, у бригади од 22. 12. 1943. до 25. 10. 1944, потом прешао на рад у Београд. Живи у Београду.

КОСТИЋ, Драгомира и Милице, БРАНИСЛАВ, борац, рођен 18. 10. 1920. у Липама, Смедерево, земљорадник, Србин, у Космајском НОП одреду од марта 1944, потом у Пожаревачком НОП одреду. Живи у Липама.

КОСТИЋ, рођ. СТОЈКОВИЋ, Светислава и Маре, ДОБРИЛА, борац, рођена 1. 3. 1911. у Вршцу, учитељица, Српкиња, члан КПЈ од 1945, у бригади од априла до краја маја 1944, када се вратила у Београд. Живи у Београду.

КОСТИЋ, Александра и Јованке, РИСТО, борац, рођен 21. 3. 1907. у Дервенти, спортски ваздухопловац, Србин, учесник НОП-а у Београду, у бригади од априла 1944, крајем маја вратио се у Београд а јула 1944. ступио у 6. војвођанску бригаду, октобра 1944. прешао у Ратно ваздухопловство НОВЈ. Живи у Београду.

КОСТИЋ, Чедомира и Катарине, СВЕТИСЛАВ Брка, командир чете, рођен 28. 6. 1909. у Липама, Смедерево, земљорадник, Србин, члан КПЈ од октобра 1943, у НОП-у од 1942, у Космајском одреду од 5. 9. 1943, у бригади од 22. 12. 1943. до 14. 9. 1944, потом у Пожаревачком одреду. Живи у Липама.

КРАЈИНОВИЋ, Ђорђа и Зорке, др СЛОБОДАН Данко, медицинар 1. батаљона, рођен 23. 7. 1921. у Великом Градишту, студент, Србин, члан СКОЈ-а од јануара 1945, КПЈ од 1949, у бригади од 4. 10. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. медицинском центру. Живи у Београду.

КРСТОВИЋ, Николе и Радмиле, ВЛАДАН, борац 4. батаљона, рођен 1925. у Буковику, Аранђеловац, трговачки радник, Србин, у бригади од 21. 9. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Умро 1979. у Крагујевцу.

КРСТОВИЋ, Миливоја и Лепосаве, ГВОЗДЕН, водник, рођен 10. 11. 1926. у Буковику, Аранђеловац, радник, Србин, у бригади од 10. 9. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 31. српској бригади. Умро у Буковику.

КРСТОВИЋ, Драгутина и Новке, ДУШАН Пућинац, борац, рођен 5. 12. 1926. у Буковику, Аранђеловац, земљорадник, Србин, у бригади од 21. 9. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 5. српској бригади. Живи у Буковику.

КРСТОВИЋ, Николе и Радмиле, МИЛАН, борац, рођен 15. 8. 1923. у Буковику, Аранђеловац, земљорадник, Србин, у бригади од 3. 9. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Живи у Буковику.

КУЗМАНОВИЋ, Срећка и Мирке, БРАНИСЛАВ, борац, рођен 15. 6. 1909. у Даросави (Партизанима), Аранђеловац, земљорадник, Србин, у бригади од 23. 9. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. артиљеријској бригади. Живи у Партизанима.

КУЗМАНОВИЋ, Милана и Љубице, ДАНИЛО, борац, рођен 27. 3. 1917. у Копљарима, Аранђеловац, земљорадник, Србин, у бригади од септембра 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Живи у Копљарима.

КУЗМАНОВИЋ, Богдана и Дратјле, ИВАН Макса, командир чете, рођен 1921. у Венчанима, Аранђеловац, земљорадник, Србин, члан КПЈ, у 1. шумадијском НОП

одреду од јуна 1943, командир борбене десетине, у бригади од 22. 12. 1943. до 20. 9. 1944, потом радио на терену. Умро 1979. у Аранђеловцу.

КУЗМАНОВИЋ, Димитрија и Анке, МИЛОРАД, водник, рођен 20. 1. 1910. у Даросави (Партизанима), Аранђеловац, земљорадник, Србин, у НОП-у од 1. 4. 1944, у бригади од 20. 9. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Живи у Партизанима.

КУЗМАНОВИЋ Милојка МИЛУТИН, командир вода, рођен 12. 4. 1909. у Врчину, Вождовац, земљорадник, Србин, члан КПЈ од 1945, у бригади од 18. 8. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Живи у Врчину.

КУЗМАНОВИЋ, Радосава и Стане, МИРОСЛАВ, борац, рођен 10. 3. 1907. у Венчанима, Аранђеловац, земљорадник, Србин, у бригади од 12. 9. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Живи у Венчанима.

КУЗМИЋ Милана ЖИВОМИР Жика, десетар, рођен 1922. у Влашки, Младеновац, лимар, у 1. чети 1. батаљона од 17. 6. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Умро 1977. у Раковици.

КУКОЉ Стојана СТАНКО, борац, рођен у Блатуши, Вргин Мост, земљорадник, Србин, у бригади од јула 1944. до 20. 9. 1944, потом у 5. дивизији. Жиаи у Смедереву.

КУШИЋ, Владимира и Катарине, РАДЕ, командант Посавско-тамнавског НОП одреда, рођен 20. 2. 1915. у Ивањици, службеник, Србин, члан СКОЈ-а од јула 1934, КПЈ од 19. 12. 1935, суђен у краљевини Југоглавији, носилац Партизанске споменице од 1941, секретар среског комитета КПЈ за таковски срез и организатор устанка у њему 1941, у 1942/43. секретар среског комитета КПЈ прибојског среза, потом се преко источне Босне пребацио у Срем где је обновио Посавско-тамнавски НОП одред, потом политички комесар Космајске (22. српске) бригаде, од октобра 1944. комесар чачанског војног подручја. Живи у Београду.

Л

ЛАЗАРЕВИЋ Жарка АНТОНИЈЕ, борац, рођен 1924. у Орашцу, Аранђеловац, земљорадник, Србин, у бригади од 21. 9. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Умро 1982. у Орашцу.

ЛАЗАРЕВИЋ Милана ЖИВОМИР, борац, рођен 1924. у Дражњу, Гроцка, земљорадник, Србин, у бригади од 10. 10. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дИвизији. Живи у Дражњу.

ЛАЗАРЕВИЋ Милосава ЖИВОРАД Пикула, борац, рођен 12. 12. 1926. у Липама, Смедерево, земљорадник, Србин, члан СКОЈ-а од 25. 4. 1944, у Космајском НОП одреду од 16. 4. 1944, у 1. чети 1. батаљона бригаде од 25. 4. до септембра 1944, потом премештен из бригаде. Живи у Липама.

ЛАЗАРЕВИЋ, Јована и Лепосаве, ЉУБОМИР, борац, рођен 25. 12. 1909. у Стојнику, Аранђеловац, земљорадник, Србин, у бригади од 10. 9. 1944. до 13. 1 1945, потом у 21. дивизији. Живи у Стојнику.

ЛАЗАРЕВИЋ МИЛОВАН, борац, рођен 1. 11. 1926. у Врбици, Аранђеловац, земљорадник, Србин, у бригади од 15. 9. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Живи у Врбици.

ЛАЗАРЕВИЋ, Милутина и Рајне, МИЛОСАВ, борац, рођен 6. 8. 1921. у Стојнику, Аранђеловац, земљорадник, Србин, у бригади од 12. 9. 1944. до 13. 1. 1945, потом у Гарди. Живи у Стојнику.

ЛАЗАРЕВИЋ, Драгомира и Драгиње, МИОДРАГ, борац, рођен 23. 7. 1923. у Орашцу, Аранђеловац, земљорадник, Србин, у 1. батаљону бригаде од 8. 10. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. батаљону за везу. Живи у Орашцу.

ЛАЗАРЕВИЋ, Војислава и Неде, ПАВЛЕ, борац, рођен 19. 12. 1923. у Орашцу, Аранђеловац, земљорадник, Србин, у 1. чети 3. батаљона бригаде од 20. 9. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Живи у Орашцу.

ЛАЗИЋ Степана ЖИВОЈИН Жоја, борац, рођен 1919. у Влашки, Младеновац, земљорадник, Србин, у Космајском НОП одреду од јуна 1944, у бригади од 25. 7. до 3. 10. 1944, потом у ОЗНИ Ваљево. Живи у Влашки.

ЛАЗИЋ, Љубомира и Алексије, МИЛАН, командир вода, рођен 15. 3. 1910. у Сараорцима, Смедерево, земљорадник, Србин, члан СКОЈ-а од 20. 2. 1945, у бригади од 8. 8. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Живи у Сараорцима.

ЛАЗИЋ Љубомира СТЕВАН, десетар, рођен 21. 2. 1925. у Београду, цоке], Србин, у бригади од септембра 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Живи у Београду.

ЛАЗИЋ, Видосава и Марице, РАДОЈКО, борац, рођен 1924. у Бранчићу, Љиг, земљорадник, Србин, у бригади од 7. 10. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Умро 1945. у Бранчићу.

ЛАЗОВИЋ, Војислава и Стамениј е, ЉУБИСАВ, водник, рођен 1. 11. 1921. у Буковику, Аранђеловац, радник, Србин, у 1. шумадијском НОП одреду од 15. 7. 1943, у бригади од 22. 12. 1943. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Умро у Буковику.

ЛАЗОВИЋ, Ђура и Видосаве, МИРОСЛАВ Мирко, официр ОЗНЕ, рођен 1920. у Невесињу, студент, Србин, члан КПЈ од јуна 1943, у НОП-у Београда од 1941, у Космајском НОП одреду од 24. 2. 1944, у бриг.ади од 28. 4. 1944. до 25. 10. 1944, потом на раду у Београду. Живи у Београду.

ЛАЗОВИЋ, Владимира и Љубице, РАДОМИР, борац, рођен 17. 6. 1924. у Мисачи, Аранђеловац, земљорадник, Србин, у бригади од 7. 10. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Живи у Мисачи.

ЛАЛОВИЋ, Драгомира и Милице, ДРАГОЉУБ, борац, рођен 1924. у Буковику, Аранђеловац, земљорадник, Србин, у бригади од 23. 9. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 4. српској бригади. Живи у Буковику.

ЛАЛОВИЋ, Драгомира и Милице, ПЕРИША, командир чете, рођен 15. 2. 1922. у Буковику, Аранђеловац, каменорезац, Србин, члан СКОЈ-а од априла 1943, КПЈ од октобра 1944, у бригади од 3. 8. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 4. српсвој бригади. Живи у Буковику.

ЛЕДЕЦИ ПАВЛЕ Паја, борац, рођен 1920. у Сопоту, механичар, Мађар, члан СКОЈ-а од 1942, КПЈ од 1943, у бригади од марта 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Умро септембра 1978. у Младеновцу.

ЛЕКИЋ АЛЕКСАНДАР, борац, рођен 20. 10. 1921. у Јеловику, Аранђеловац, земљорадник, Србин, од 20. 9. 1944. до 20. 10. 1944. у 4. крајишкој а потом у 21, српској бригади од 13. 1. 1945, па у 21. дивизији. Живи у Јеловику.

ЛЕМИЋ, Мила и Милице, ЂУРО, заменик команданта 3. батаљона, рођен 1919. у Косину, Лика, радник, члан КПЈ, од 1943, носилац Партизанске споменице од 1941, у бригади од 3. 10. 1944. до 13. 1. 1945,потом у 21. дивизији. Живи у Београду.

ЛОМИЋ, Милинка и Косане, ДОБРИВОЈЕ, борац, рођен 1924. у Босути, Аранђеловац, земљорадник, Србин, у бригади од 7. 10. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Живи у Босути.

ЛОМИЋ, Радојице и Миљке, ДРАГОСЛАВ, водник, рођен 1920. у Драгољу, Горњи Милановац, земљорадник, Србин, у бригади од 7. 10. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Живи у Драгољу.

ЛОНЧАР, рођ. ЖУПУНСКИ, Миливоја и Лепосаве, КАТА, санитетски референт 3. батаљона, рођена 15. 2. 1924. у М!артинцима, Смедеревска Митровица, домаћица, Српкиња, члан СКОЈ-а од октобра 1943, КПЈ од 1. 12. 1944, у НОП-у од 1942, у Посавско-тамнавском НОП одреду од маја 1944, у бригади од 25. 8. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Живи у Панчеву.

ЛОНЧАР, Рада и Евице, МИЛОШ, командир 2. чете 4. батаљона, рођен 10. 10. 1923. у Обљају, Глина, ђак, Србин, члан СКОЈ-а од 6. 5. 1942, КПЈ од 21. 1. 1945, у НОП-у од 1942, из логора Сајмиште, где је затворен, побегао јуна 1944. у Посавско-тамнавски НОП одред, у бригади сд 25. 8. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Живи у Панчеву.

ЛУКИЋ, Живојина и Живке, ДОБРИВОЈЕ, борац, рођен 7. 6. 1926. у Орашцу, Аранђеловац, земљорадник, Србин, члан СКОЈ-а од октобра 1944, КПЈ од 21. 5. 1945, у бригади од 28. 4. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Живи у Београду.

ЛУКИЋ, Милорада и Зорке, МИЛОСАВ Аца, командир вода, рођен 21. 11. 1924. у Парцанима, Сопот, ђак, Србин, члан СКОЈ-а од 1944, КПЈ од 21. 12. 1944,' у бригади од 10. 10. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Живи у Београду.

ЛУКИЋ Јована МИЛИВОЈЕ, борац, рођен 27. 1. 1915. у Орашцу, Аранђеловац, земљорадник, Србин, у бригади од 1. 9. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Живи у Орашцу.

ЛУКИЋ, Драгомира и Ђурђије, МИЛОВАН, борац, рођен 10. 2. 1925. у Раниловићу, Аранђеловац, земљорадник, Србин, у бригади од 20. 9. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Живи у Раниловићу.

Ј1УКИЋ Стојана МИОДРАГ, борац, рођвн 1927. у Милутовцу, Трстеник, земллрадник, Србин, у бригади од 16. 11. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Умро од рана 1945. у Милутовцу.

Ј1УКОВИЋ ВЕСЕЈ1ИН, командир чете, рођен 15. 5. 1916. у Белосавцима, Топола, земљорадник, Србин, у бригади од 25. 8. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Живи у Аранђеловцу.

Ј1УКОВИЋ, Љубомира и Марице, ДРАГИЦА, борац, рођена 7. 7. 1925. у Буковику, Аранђеловац, домаћица, Српкиња, у 1. шумадијском НОП одреду од 1. 2. 1943, у бригади од 22. 12. 1943, почетком 1944. премештена на политички рад. Живи у Аранђеловцу.

Ј1УКОВИЋ Тихомира ДРАГОЉУБ Драганче, командир вода, рођен 10. 5. 1916. у Београду, ливац, Србин, члан КПЈ од 6. 10. 1944, у бригади од августа 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Живи у Београду.

Ј1УЦИЋ, Животе и Милеве, МИЛОСАВ, борац, рођен 1924. у Орашцу, Аранђеловац, ђак, Србин, у бригади од јуна 1944. до 20. 10. 1944, потом на раду у Београду. Живи у Београду.

Ј1УЧИЋ, Војислава и Кооане, БОРИВОЈЕ, водник, рођен 1924. у Липљу, Љиг, земљорадник, Србин, члан СКОЈ-а од 1944, до 1945, у 2. батаљону бригаде од септембра 1944. до 13. 1. 1945, потом у 31. српској бригади. Живи у Београду.

ЛУЧИЋ, Војислава и Косане, ЉУБИВОЈЕ, водник, рођен 1922. у Липљу, Љиг, земљорадник, Србин, у 3. чети 3. батаљона бригаде од септембра 1944. до 13. 1. 1945, потом у 31. српској бригади. Живи у Београду.

М

МАВРОПОЛО АНТОНИЈО, борац, рођен 1910. у Крионивоје, Италија, шофер, Италијан, био у бригади 10. 5. 1944, судбина непозната.

МАЂЕРЧИЋ, Ниноле и Миле, ДРАГИША Драган, заменик политичког комеоара чете, рођен 8. 9. 1921. у Београду, авиомеханичар, Србин, члан КПЈ од од 1. 5. 1944, у Посавско-тамнавском НОП одреду од 1. 5. 1944, у бригади од 25. 8. 1944. до 3. 10. 1944, потом у 31. српској бригади. Живи у Земуну.

МАКСИМОВИЋ Лаза МИЛИВОЈЕ, заменик команданта бригаде, рођен 21. 12. 1907. у Горњем Пољу, Никшић, геометар, Црногорац, члан КПЈ од децембра 1941, носилац Партизанске споменице од 1941, у 1942. командант батаљона у Никшићком НОП одреду, у бригади од 3. 10. 1944. (дошао из 8. црногорске бригаде) до 13. 1. 1945, потом начелник штаба дивизије. Умро 1979. у Београду.

МАНДИЋ Радоја АЕЛЕКСАНДАР Аца, водник, рођен 1. 1. 1921. у Београду, ђак, Србин, члан СКОЈ-а од 1941, КПЈ од 1944, у Посавско-тамнавском НОП одреду од априла 1944, у бригади од 25. 8. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Живи у Београду.

МАНДИЋ, Богољуба и Олге, НИКОЛА, командир чете, рођен 28. 8. 1924. у Београду, ђак, Србин, члан КПЈ од 1944, учесник НОП-а у Београду, у бригади од 10. 5. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Живи у Београду.

МАРИНКОВИЋ, Ђорђа и Босиљке, ЖИВАН, борац, рођен 1915. у Даросави (Партизанима), Аранђеловац, земљорадник, Србин, у бригади од септембра 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Умро 1974. у Партизанима.

МАРИНКОВИЋ, Марка и Живке, МИЛЕН Расинац, борац, рођен 7. 4. 1927. у Дољанима, Крушевац, земљорадник, Србин, у 2. чети 3. батаљона од 16. 11. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 4. српској бригади. Живи у Дољанима.

МАРИНКОВИЋ, Светислава и Драге, МИЛОСАВ Омер, командир чете, рођен 29. 10. 1919. у Грабовцу, Кнић, шегрт, Србин, члан СКОЈ-а од 1941, КПЈ од 1944, у бригади од 16. 9. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Живи у Аранђеловцу.

МАРИНКОВИЋ, Душана и Радојке, МИЛОВАН, водник, рођен 8. 9. 1921. у Велиној Иванчи, Младеновац, рудар, Србин, у бригади од 1. 9. 1944. до 13. 1. 1945. потом у 21. дивизији. Живи у Великој Иванчи.

МАРИЋЕВИЋ Бранислава МОМЧИЛО, борац, рођен 1926. у Орашцу, Аранђеловац, земљорадник, Србин, у бригади од 21. 9. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Живи у Орашцу.

МАРЈАНОВИЋ, Уроша и Живане, БУДИМИР, борац, рођен 1927. у Лаћисследу, Алекоандровац (жупски), земљорадник, Србин, у бригади од 16. 11. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Живи у Лаћисследу.

МАРЈАНОВИЋ, Уроша и Живане, ВЕЛИМИР, командир вода, рођен 1927. у Лаћисследу, Александровац (жупски), земљорадник, Србин, члан КПЈ од 1949^ у бригади од 16. 11. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Живи у Лаћисследу.'

МАРЈАНОВИЋ, Драшљуба и Рувине, МИЛУТИН, борац, рођен 1920. у Ивановцима, Љиг, земљорадник, Србин, у 1. батаљону бригаде од 7. 10. 1944. цо 13. 1. 1945, потом у 5. српској бригади. Живи у Ивановцима.

МАРИЋ, Милана и Босиљке, инг. ПЕТАР Јастреб, руководилац СКОЈ-а у бригади, рођен 5. 7. 1924. у Бјеловару, избеглица у Београду, ђак, Србин, члан СКОЈ-а од марта, КПЈ од јуна 1943, учесник у НОП-у Београда од 1942, у Космајском НОП одреду од 25. 2. 1943, члан ОК СКОЈ-а за Младеновац, од јуна до 25. 10. 1944. руководилац СКОЈ-а у бригади, потом политички радник у Београду. Живи у Београду.

МАРИЧЕВИЋ Живомира ЈОВАН, борац, рођен 19. 9. 1925. у Орашцу, Аранђеловац, земљорадник, Србин, члан СКОЈ-а од 29. 11. 1944, КПЈ од 6. 6. 1948, у бригади од 6. 9. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Живи у Аранђеловцу.

МАРКОВИЋ АЛЕКСАНДАР, борац, рођен 9. 1. 1920. у Пољаницама, Љиг, земљорадник, Србин, у бригади од 15. 9. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији.' Живи у Аранђеловцу.

МАРКОВИЋ Петра ВЕЛИМИР, борац, рођен 15. 1. 1909. у Даросави (Партизанима), Аранђеловац, земљорадник, Србин, у бригади од 2. 9. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Живи у Аранђеловцу.

МАРКОВИЋ ДРАГИША, десетар, рођен 22. 2. 1926. у Орашцу, Аранђеловац, земљорадник, Србин, у бригади од 8. 10. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Живи у Аранђеловцу.

МАРКОВИЋ Драгомира ДРАГОЉУБ, борац, рођен 1911. у Великој Иванчи, Младеновац, радник, Србин, у 2. чети 2. батаљона од 27. 9. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Живи у Великој Иванчи.

МАРКОВИЋ ДРАГОСЛАВА, болничарка, рођена 12. 1. 1925. у Кусатку, Смедеревска Паланка, домаћица, у 1. шумадијском НОП одреду од септембра а у бригади од 22. 12. 1943. до_13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Живи у Аранђеловцу.

МАРКОВИЋ Живка ДРАГУТИН Чавка, командир чете, рођен 1908. у Липама, Смедерево, земљорадник, Србин, дошао фебруара 1944. из Пожаревачког НОП одреда, а септембра 1944. вратио се у њега. Умро 1977. у Липама.

МАРКОВИЋ ДОБРИВОЈЕ, борац, рођен 4. 7. 1922. у Раниловићу, Аранђеловац, земљорадник, Србин, у бригади од 25. 9. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 5. српској бригади. Живи у Раниловићу.

МАРКОВИЋ Стевана ЂОРЂЕ, борац, рођен 23. 8. 1908. у Самошу, Војводина, цокеј, Србин, у бригади од августа 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Умро 1977. у Београду.

МАРКОВИЋ, Драгића и Кооаре, ЖИВОТА, борац, рођен 27. 1. 1924. у Раниловићу, Аранђеловац, земљорадник, Србин, у бригади од 27. 9. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 31. српској бригади. Живи у Раниловићу.

МАРКОВИЋ, Радојка и Новке, ЉУБИВОЈЕ, борац, рођен 3. 6. 1924. у Пољаницама, Љиг, земљорадник, Србин, члан СКОЈ-а од децембра 1944, у бригади од септембра 1944. до 13. 1. 1945, потом у 31. српској бригади. Живи у Пољаницама.

МАРКОВИЋ МИЛИВОЈЕ, борац, рођен 1. 1. 1919. у Раниловићу, Аранђеловац, земљорадник, Србин, у бригади од 15. 8. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 5. српској бригади. Живи у Аранђеловцу.

МАРКОВИЋ, Алекоандра и Наталије, МИЛОВАН, борац, рођен 20. 9. 1923. у Даросави (Партизанима), Аранђеловац, земљорадник, Србин, у бригади од 15. 9. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Живи у Партизанима.

МАРКОВИЋ, Драгољуба и Наталије, МИОДРАГ, борац, рођен 1922. у Пољаницама, Љиг, земљорадник, Србин, члан СКОЈ-а од 1944, КПЈ од 1945, у 4. батаљону од септембра 1944. до 13. 1. 1945, потом у 31. српској бригади. Умро 1949. у Пољаницама.

МАРКОВИЋ, Миливоја и Стамениј е, МИХАИЛО, борац, рођен 1920. у Трбушници, Лазаревац, обућар, Србин, у бригади од 10. 9. 1944. до 13. 1. 1945. потом у 31. српској бригади. Живи у Лазаревцу.

МАРКОВИЋ Добринке МИХАИЛО, командир вода, рођен 7. 7. 1923. у Пољаницама, Љиг, земљорадник, Србин, у бригади од-6. 9. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 31. српској бригади. Живи у Љигу.

МАРКОВИЋ СТАНОЈЕ, борац, рођен 28. 2. 1927. у Гарашима, Аранђеловац, керамичар, Србин, у 1. шумадијском НОП одреду од 1. 8. 1943, у бригади од 22. 12. 1943. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Живи у Аранђеловцу.

МАРКОВИЋ, Душана и Перке, СТЕВАН Стева, борац, рођен 1913. у Дебелом Брду, Титова Кореница, пекар, Србин, учесник у НОП-у Београда, хапшен 1943, на носилима 1944. изнет из затвора, у бригади од септембра 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Живи у Титовој Кореници.

МАРТИНОВИЋ, Ранислава и Јевдокије, ЗДРАВКО, борац, рођен 1924. у Гукошима, Љиг, земљорадник, Србин, у 2. чети 2. батаљона од 7. 10. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. медицинском центру. Живи у Гукошима.

МАТЕЈИЋ Илије ДРАГОВАН, борац, рођен 1926. у Великој Иванчи, Младеновац, земљорадник, Србин, у 3. чети 3. батаљона од 10. 9. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Живи у Великој Иванчи.

МАТЕЈИЋ Добрице ДОБРИВОЈЕ Посавац (Чока), водник, рођен 1923. у Бићевцу, Барајево, земљорадник, Србин, члан СКОЈ-а од 10. 10. 1942, КПЈ од 15. 8. 1945, у НОП-у од 17. 3. 1943, у бригади од 15. 6. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Живи у Бићевцу.

МАТЕЈИЋ, Милана и Петрије, ПРЕДРАГ Миле, делегат вода, рођен 6. 2. 1924. у Малом Пожаревцу, Младеновац, трговачки помоћник, Србин, члан КПЈ од 1944, у бригади од 6. 8. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Живи у Београду.

МАТИЈАШЕВИЋ Велизара МИЛОВАН, борац, рођен 12. 8. 1924. у Орашцу, Аранђеловац, земљорадник, Србин, у 1. чети 3. батаљона од 6. 10. до 25. 10. 1944, потом у 1. ношичкој бригади. Живи у Орашцу.

МАТИЈЕВИЋ, Марка и Сибинке, МИХАИЛО, борац, рођен 24. 2. 1923. у Липљу, Љиг, земл>орадник, Србин, члан СКОЈ-а од децембра 1944, КПЈ од 1945, у бригади од септембра 1944. до 13. 1. 1945, потом у ауто чети 21. дивизије. Живи у Љигу.

МАТИЈЕВИЋ, Драгољуба и Кате, ЧЕДОМИР, борац, рођен 1924. у Липљу, Љиг, кројач, Србин, члан СКОЈ-а од новембра 1944, КПЈ од 1945, у бригади од септембра 1944. до 13. 1. 1945, потом у занатској чети 21. дивизије. Живи у Млаценовцу.

МАТИЋ Милорада ЖИВОРАД, борац, рођен 25. 1. 1927. у Трбушници, Лазаревац, земљорадник, Србин, у бригади од 10. 9. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 4. српској бригади. Живи у Трбушници.

МАТИЋ Велимира и Станице, ЖИВОТА, борац, рођен 12. 9. 1924. у Трбушгници, Лазаревац, земљорадник, Србин, члан СКОЈ-а од 1944, КПЈ од 1947, у бригади од 6. 6. 1944. до краја децембра 1944, потом у болници. Живи у Трбушници.

МАТИЋ, Љубомира и Милојке, ИВАН, десетар, рођен 7. 6. 1923. у Калањевцима, Љиг, земљорадник, Србин, у бригади од 7. 10. 1944. до 13. 1. 1945, потом у болници. Живи у Калањевцима.

МАТИЋ, Властимира и Лепосаве, МИЛАН, рођен 21. 1. 1923. у Трбушници, Лазаревац, земљорадник, Србин, члан СКОЈ-а од 1. 2. 1945, КПЈ од 27. 7. 1947, у бригади од 13. 9. 1944. до 3. 10. 1944, потом у 31. српској бригади. Живи у Лазаревцу.

МАТИЋ Велимира МИЛИВОЈЕ, борац, рођен 1. 10. 1919. у Буковику, Аранђеловац, каменорезац, Србин, у бригади од 23. 9. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 31. српској бригади. Живи у Буковику.

МАТИЋ, Радована и Станиславе, НЕНАД, борац, рођен 1922. у Трудељу, Горњи Милановац, земљорадник, Србин, у бригади од 7. 10. 1944. до 13. 1.1945, потом у 21. дивизији. Живи у Трудељу.

МАТИЋ, Властимира и Лепссаве, СЛОБОДАН, борац, рођен 18. 11. 1924. у Трбушници, Лазаревац, земљорадник, Србин, у бригади од 10. 10. 1944. до 13. 1. 1945. потом у 31. српској бригади. Живи у Трбушници.

МАЋЕШИЋ, Нинка и Марије, БРАНКО, командир вода, рођен 5. 1. 1925. у Штароковици, Ввојнић, машинбравар, Србин, члан СКОЈ-а од 10. 9. 1941, КПЈ од маја 1945, носилац Партизанске споменице од 1941, учесник НОП-а Београда, у 1. шум>адијском НОП одреду од јула 1942, у бригади од 22. 12. 1943. до 20. 9,' 1944, потом радио на терену. Живи у Београду.

МАУЗЕР, Ђуре и Сојке, МИЈ1АН, командир вода, рођен 1926. у Београду, шегрт, Србин, члан СКОЈ-а од 1941, КПЈ од 1944, учесник у НОП-у Београда, у Космајском НОП одреду од марта, у бригади од маја 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Умро 1975. у Београду.

МАЏАРОВ, Милана и Јелене, Ј1АЗАР, командир чете, рођен 22. 9. 1912. у Кенмоир, Охајо, САД, крзнар, Србин, члан КПЈ од септембра 1944, хапшен као учесник НОП-а Београда, у Посавско-тамнавском НОП одреду од 17. 7. 1944, у бригади од 25. 8. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Живи у Београду.

МИЈАИЛОВИЋ Ивка ВИТОМИР, борац пратеће чете бригаде, рођен 3. 3. 1917. у Великој Иванчи, Младеновац, земљорадник, Србин, у бригади од 27. 9. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Живи у Великој Иванчи.

МИЈАИЛОВИЋ, Бранислава и Милеве, ДРАГОСЛАВ, борац, рођен 25. 9. 1923. у Великој Иванчи, Младеновац, земљорадник, Србин, у бригади од 27. 9. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Живи у Великој Иванчи.

МИЈАИЛОВИЋ, Љубомира и Мирославе, ЂУРА, борац, рођен 10. 5. 1922. у Раниловићу, Аранђеловац, земљорадник, Србин, у бригади од 19. 9. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 5. орпској бригади. Живи у Раниловићу.

МИЈАИЛОВИЋ Миленка МИЛАДИН, десетар, рођен 17. 5. 1913. у Великој Иванчи, Младеновац, земљорадник, Србин, у бригади од 27. 9. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Живи у Великој Иванчи.

МИЈАИЛОВИЋ Драгиђа МИЛИСАВ, борац, рођен 1920. у Босути, Аранђеловац, земљорадник, Србин, у бригади од 7. 10. 1944. до 13. 1. 1945, пстом у 21. дивизији. Умро 1979. у Босути.

МИЈАИЛОВИЋ (БАБИЋ) Светислава МИЛОЈЕ, борац, рођен 1920. у Великој Иванчи, Младеновац, земљордник, Србин, у НОП-у од 1943, у бригади од 10. 5. 1944. до 13. 1. 1945. потом у 21. дивизији. Живи у Великој Иванчи.

МИЈАИЛОВИЋ, Драгомира и Драгиње, МИЛОШ, борац, рођен 1924. у Великој Иванчи, Младеновац, земљорадник, Србин, у бригади од 27. 9. 1944. до 13. 1. 1945. потом у 21. дивизији. Непознато где живи.

МИЈАИЛОВИЋ, Сава и Росе, НИКОДИН, борац, рођен 1922. у Драгољу, Горњи Милановац, земљорадник, Србин, у бригади од 7. 10. 1944. до 13. 1. 1945. потом у 21. дивизији. Живи у Београду.

МИЈАИЛОВИЋ, Љубомира СТЕВАН Остоја, борац, рођен 1924. у Великој Крсни, Младеновац, земљорадник, Србин, у НОП-у од 1. 2. 1942, курир ОК КПЈ за Младеновац, и штаба бригаде до 20. 10. 1944. потом радио на терену. Живи у Великој Крсни.

МИЈАТОВИЋ Благоја ЖИВОТА, борац, рођен 1926. у Липама, Смедерево, земљорадник, Србин, у Космајском НОП одреду од 5. 9. 1943, у бригади од маја 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Умро фебруара 1948. у Липама.

МИЈАТОВИЋ, Душана и Славке, РАДОСЛАВ, борац, рођен 17. 4. 1923. у Липама, Смедерево, земљорадник, Србин, у бригади од 23. 4. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Живи у Липама.

МИЈАТОВИЋ, Душана и Славке, УГРИН, борац, рођен 7. 4. 1925, у Липама, Смедерево, радник, Србин, у бригади од 23. 4. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Живи у Липама.

МИЈАТОВИЋ, Живана и Радмиле, МИЛИЈА Мића, водник, рођен 12. 1. 1925. у Липама, Смедерево, земл»орадник, Србин, члан СКОЈ-а од 1. 8. 1944, КПЈ од 1. 1. 1951, у Космајском НОП одреду од 5. 4. 1944, у бригади од маја до септембра 1944, потом на терену. Живи у Липама.

МИКИЋ Славољуба МИЛОРАД, борац, рођен 1920. у Петријеву, Смедерево, земљорадник, Србин, у бригади од јула до октобра 1944, потом радио на терену. Умро 1977. у Петријеву.

МИЛАНОВИЋ ЂУРЂЕ, борац, рођен 15. 4. 1910. у Бањи, Аранђеловац, земљорадник, Србин, у бригади од 30. 9. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. **дивизији.** Живи у Бањи.

МИЛАНОВИЋ, Манојла и Драгиње, МИЛОРАД (Миша Фанђа), обавештајни официр бригаде, рођен 16. 6. 1905. у Београду, прецизни механичар, Србин, члан КПЈ од октобра 1941, учееник НОП-а Београда, у Посавско-тамнавском НОП оддреду од априла 1944, у бригади од 25. 8. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Живи у Београду.

МИЛАНОВИЋ МИЛОШ, борац, рођен 15. 2. 1923. у Горњој Трешњевици, Аранђеловац, земл^орадник, Србин, у бригади од 25. 8. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Живи у Аранђеловцу.

МИЛЕНКОВИЋ, Стевана и Десанке, БОРИСЛАВ, командир одељења, рођен 25. 3. 1921. у Лозовику, Велика Плана, зидар, Србин, члан СКОЈ-а од 15. 9. 1944 ,КПЈ од 10. 7. 1945, у бригади од 1. 8. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Живи у Лозовику.

МИЛЕНКОВИЋ, Станимира и Данице, ЖИВОМИР, десетар, рођен 7 5. 1924. у Буковику, Аранђеловац, рудар, Србин, у бригади од 23. 9. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Живи у Буковику.

МИЛЕТИЋ, Хранислава и Даринке, КОСТА, водник, рођен 1927. у Лаћисследу, Александровац (жупски), земљорадник, Србин, у бригади од 16. 11. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Живи у Лаћисследу.

МИЛЕТИЋ, Бориоава и Росе, МИЛОМИР, водник, рођен 13. 10. 1924. у Ивановцима, Љиг, земљорадник, Србин, члан СКОЈ-а од децембра 1944, КПЈ од 1945, у бригади од септембра 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. инжињеријском батаљону. Живи у Љигу.

МИЛЕТИЋ Настаса СЛОБОДАН, борац, рођен 1925. у Ковачевцу, Младеновац, земљорадник, Србин, у 2. чети 3. батаљона од 10. 10. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Живи у Ковачевцу.

МИЛИВОЈЕВИЋ Љубиоава ЖИВОРАД, командир вода, рођен 1922. у Бићевцу, Барајево, земљорадник, Србин, члан СКОЈ-а од 1942, КПЈ од 1944, у НОП-у од 1941, борац у Космајском НОП одреду, у бригади од 22. 12. 1943. до 13. 1. 1945, потом у 31. српској бригади. Живи у Барајеву.

МИЛИВОЈЕВИЋ Антонија МИЛОЈЕ, борац, рођен 15. 2. 1914. у Дарооави (ПартИзанима), Аранђеловац, земљорадник, Србин, у бригади од 12. 9. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Живи у Партизанима.

МИЛИЈАНОВИЋ, Стевана и Милеве, ЖИВОТА Жота, делегат вода, рођен 16. 8. 1928. у Сибници, Сопот, земљорадник, Србин, члан КПЈ од 1944, у НОП-у од марта 1943, у бригади од 2. 8. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Живи у Београду.

МИЛИНКОВИЋ, Видоја и Видосаве, ВЕСЕЛИН, борац, рођен 27. 11. 1923. у Раниловићу, Аранђеловац, земљорадник, Србин, у бригади од 27. 7. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 31. српској бригади. Живи у Раниловићу.

МИЛИНКОВИЋ, Драгутина и Лепосаве, ЖИВОЈИН Баја, борац, рођен 1. 10. 1899. у Ћелијама, Лајковац, земљорадник, Србин, члан КПЈ од 1942, у НОП-у од 1941, затваран у Бањичком логору, у 1. шумадијском НОП одреду од 25. 11. 1943, у бригади од 22. 12. 1943. до 20. 9. 1944, потом политички радник. Умро 1973. у Ћелијама.

МИЛИНКОВИЋ, Миленка и Јелке, ЖИВОМИР, командир одељења, рођен 15. 6. 1912. у Прогореоцима (Партизанима), Аранђеловац, земљорадник, Србин, члан КПЈ од марта 1944, у 1. шумадијском НОП одреду од 15. 3. 1943, у бригади од 22. 12. 1943. до 20. 9. 1944, потом радио на терену. Живи у Партизанима.

МИЛИНКОВИЋ Живана СПАСОЈЕ, борац, рођен 1921. у Раниловићу, Аранђеловац, земљорадник, Србин, у бригади од 18. 8. до 3. 10. 1944, а потом у 31. српској бригади. Живи у Раниловићу.

МИЛИСАВЉЕВИЋ Благоја ДУШАН, борац, рођен 1905. у Влашки, Младеновац, земљорадник, Србин, у 1. чети 1. батаљона од априла 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Умро 1980. у Влашки.

МИЛИСАВЉЕВИЋ Драгутина ОБРЕНИЈА, борац, рођана 1926. у Влашки, Младеновац, домаћица, Српкиња, у 2. чети 2. батаљона од 1. 8. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Живи у Загребу.

МИЛИЋЕВИЋ, Радивоја и Саје, МИЛИВОЈЕ, борац, рођен 20. 1. 1921. у Гукошима, Љиг, земљорадник, Србин, у бригади од 7. 10. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Живи у Гукошима.

МИЛИЋЕВИЋ МИЛОЈЕ (Чича Колубарац), борац, рођен 1900. у Барзиловици, Лазаревац, земљорадник, Србин, носилац Партизанске споменице од 1941, у Ваљевском НОП одреду од 6. 9. 1941, а у 1. шумадијском од јуна 1942, од краја

1943. курир између ОК КПЈ за Крагујевац и Ваљево и штаба бригаде. Умро 1981. у Београду.

МИЛИЋЕВИЋ ТИХОМИР, борац, рођен 4. 7. 1914. у Великој Иванчи, Младеновац, земљорадник, Србин, у бригади од 9. 9. 1914. до 13. 1. 1945, пгатом у 21. дивизији. Живи у Аранђеловцу.

МИЛОВАНОВИЋ, Милована и Катарине, ВЛАДИМИР Гижа, борац, рођен 12. 2. 1912. у Даросави (Партизанима), Аранђеловац, земљорадник, Србин, члан КПЈ од 1944, носилац Партизанске споменице од 1941, у 1. шумадијски НОП одред ступио 1941, потом курир ОК КПЈ за Крагујевац и штаба бригаде, од 20. 9. 1944. командир чете у 1. шумадијском НОП одреду, командант места у Гружи и Лапову. Живи у Аранђеловцу.

МИЛОВАНОВИЋ, Милете и Јулијане, ГОЈКО, борац, рођен 27. 2. 1924. у Буковику, Аранђеловац, каменорезац, Србин, у бригади од 6. 9. 1944. до 13. 1. 1945. потом у 31. српској бригади. Живи у Буковику.

МИЛОВАНОВИЋ, Таисија и Наталије, ДРАГИША, борац, рођен 20. 10. 1925. у Пољаницама, Љиг, земљорадник, Србин, члан СКОЈ-а од 1945, КПЈ од 1946, у 2. батаљону од септембра 1944. до 13. 1. 1945, потом у 5. српској бригади. ЖивИ у Пољаницама.

МИЛОВАНОВИЋ Милића ДРАГОЉУБ, борац 2. чете 4. батаљона, рођен 10. 5. 1910. у Раниловићу, Аранђеловац, земљорадник, Србин, у бригади од 12. 9. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Живи у Раниловићу.

МИЛОВАНОВИЋ Живе ДУШАН, борац, рођен 1924. у Дубони, Младеновац, земљорадник, Србин, у бригади од 10. 10. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Живи у Дубони.

МИЛОВАНОВИЋ Филипа МИЛОВАН, борац, рођен 15. 10. 1910. у Раниловићу, Аранђеловац, земљорадник, Србин, у бригади од 20. 9. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Живи у Раниловићу.

МИЛОВАНОВИЋ, Милоја и Обреније, МИЛОВАН, борац, рођен 1912. у Великој Иванчи, Младеновац, земљорадник, Србин, у бригади од 27. 9. 1944. до 1. 11. 1944, потом радио на терену. Живи у Великој Иванчи.

МИЛОВАНОВИЋ, Остоје и Зорке, МИЛУТИН, командир одељеша, рођен 4. 10. 1921. у Пољаницама, Љиг, столар, Србин, члан СКОЈ-а од децембра 1944, у 3. батаљону од септембра 1944. до 13. 1. 1945, потом у позадинским јединицама 21. дивизије. Живи у Пољаницама.

МИЛОВАНОВИЋ, Живана и Станије, МИЛОСАВ, борац, рођен 1. 3. 1923. у Пољаницама, Љиг, земљорадник, Србин, члан СКОЈ-а од 15. 12. 1944, КПЈ од марта 1945, у бригади од септембра 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Живи у Лазаревцу.

МИЛОВАНОВИЋ Радисава НЕГОВАН, рођен 1926. у Великој Иванчи, Младеновац, земљорадник, Србин у 2. чети 3. батаљона од 27. 9. 1944. до 3. 10. 1944, потом у 31. орпској бригади. Живи у Великој Иванчи.

МИЛОВАНОВИЋ РАДОЈКА, борац, рођена 15. 9. 1922. у Копљарима, Аранђеловац, домаћица, Српкиња, у бригади од 22. 9. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Живи у Копљарим-а.

МИЛОВАНОВИЋ Тихомира СЛАВОЉУБ, борац, рођен 8. 4. 1924. у Буковику, Аранђеловац, радник, Србин, у бригади од 20. 9. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Живи у Буковику.

МИЛОВАНОВИЋ (САВИЋ), Живојина и Саве, СРЕТЕН, борац, рођен 4. 8. 1920. у Орашцу, Аранђеловац, земљорадник, Србин, у бригади од маја 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Погинуо несрећним случајем 29. 7. 1966. у Орашцу.

МИЛОВАНОВИЋ, Душана и Милице, ЧЕДОМИР, борац, рођен 1925. у Великој Иванчи, Младеновац, земљорадник, Србин, у бригади од 27. 9. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Умро у Великој Иванчи.

МИЛОЈЕВИЋ Драгутина БОРИВОЈЕ, борац, рођен 29. 1. 1922. у Великој Иванчи, Младеновац, земљорадник, Србин, у бригади од 12. 10. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Живи у Великој Иванчи.

МИЛОЈЕВИЋ Михаила ЉУБОМИР, борац, рођен 1925. у Селевцу, Смедеревска Паланка, земљорадник, Србин, у бригади од 10. 10. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Живи у Бачинцу.

МИЛОЈЕВИЋ Петронија СВЕТОЗАР, командир одељења, рођен 15. 5. 1913. у Великој Иванчи, Младеновац, рудар, Србин, у бригади од 27. 9. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Живи у Великој Иванчи.

МИЛОЈКОВИЋ, Радомира ,и Перке, МИЈ1ИСАВ Миша, командир чете, рођен 17. 4. 1923. у Дражњу, Гроцка, опанчар, Србин, члан КПЈ од 1944, у НОП-у од 1942, у Космајском НОП одреду од августа 1943, у бригади од 22. 12. 1943. до 3. 10. 1944, потом у 31. српској бригади. Живи у Београду.

МИЛОЈКОВИЋ Радована РАДОМИР, борац, рођен 1923. у Великој Иванчи, Младевовац, земљорадник, Србин, у бригади од 27. 9. 1944. до 3. 10. 1944, потом у з. батаљону 31. српске бригаде. Живи у Великој Иванчи.

МИЛОШЕВИЋ, Вељка и Видосаве, АКСЕНТИЈЕ Душан, борац (извиђач), рођен 14. 2. 1921. у Миоачи, Аранђеловац, земљорадник, Србин, у бригади од 20. 9. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Живи у Мисачи.

МИЛОШЕВИЋ Тихомира ВЕСЕЛИН, десетар, рођен 4. 4. 1913. у Великој Иванчи, Младеновац, земљорадник, Србин, у бригади од 27. 9. 1944. до 13. 1. 1945. потом у 21. дивизији. Живи у Великој Иванчи.

МИЛОШЕВИЋ Војислава ЖИВАН, борац, рођен 26. 10. 1919. у Буковику, Аранђеловац, земљорадник, Србин, у бригади од 20. 9. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 31. српекој бригади. Живи у Буковику.

МИЛОШЕВИЋ Радомира ЖИВОРАД, борац, рођен 25. 5. 1917. у Великој Иванчи, Младеновац, земљорадник, Србин, у бригади од 27. 9. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Живи у Великој Иванчи.

МИЛОШЕВИЋ Милоша ЉУБИНКА, борац, рођена 1928. у Влашки, Младевовац, домаћица, Српкиња, у 1. чети 2. батаљона од 1. 7. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Живи у Загребу.

МИЛОШЕВИЋ, Милована и Лепосаве, ЖИВОТА, водник, рођен 10. 10. 1923. у Мисачи, Аранђеловац, земљорадник, Србин, у бригади од 21. 9. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. батаљону за везу. Живи у Мисачи.

МИЛОШЕВИЋ, Косте и Живане, СВЕТИСЛАВ (Жикица, Слова), борац, рођен 190*7. у Липама, Смедерево, земљорадник, Србин, у Космајском НОП одреду од 7. 8. 1943, у бригади од м,аја до септембра 1944. потом радио на терену. Удавио се у Језави.

МИЛОШЕВИЋ, Драгована РАДОВАН, борац, рођен 1924. у Великој Иванчи, Младеновац, кројач, Србин, у бригади од 20. 9. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Живи у Младеновцу.

МИЛОШЕВИЋ, Богосава и Госпаве, МИЛОРАД, борац, рођен 1914. у Буковику, Аранђеловац, земљорадник, Србин, у бригади од 17. 9. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Погинуо 1957. несрећним случајем.

МИЛИОШЕВИЋ, Љубомира и Росе, РАДОЈЕ, борац, рођен 18. 5. 1922. у Мисачи, Аранђеловац, земљорадник, Србин, у бригади од 27. 9. 1944. до 13. 1. 1945, потзм у 21. дивизији. Живи у Мисачи.

МИЛУТИНОВИЋ. Милорада и Лепосаве, ДРАГАН, водник, рођен 27. 12. 1924. у Бранчићу, Љиг, земљорадник, Србин, у 1. чети 2. батаљона од 7. 10. 1944. до 25. 10. 1944, потом у артиљерији 5. дивизије. Живи у Бранчићу.

МИЛУТИНОВИЋ, рођ. МРШИЋ, Лазара и Христине, ЛЕПОСАВА Лепа, руководилац СКОЈ-а 4. батаљона, рзђена 6. 11. 1928. у Сурчину, ђак, Српкиња, члан СКОЈ-а од 1943, КПЈ од 28. 8. 1944, у Посавско-тамнавском НОП одреду од јуна 1944, у бригади од 25. 8. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Живи у Београду.

МИЛУТИНОВИЋ, Живана и Добринке, РАДОШ, борац, рођен 1924. у Пољаницама, Љиг, землградник, Србин, у бригади од септембра 1944. до 13. 1. 1945, потом у 31. српској бригади. Нестао 1949. са речног брсда у Будимпешти.

МИЛУТИНОВИЋ, Драгића и Наталије, СЛАВИША, борац, рођен 10. 5. 1925. у Пољаницама, Љиг, земљорадник, Србин, члан СКОЈ-а од 1945, у 3. чети 3. батаљона од 6. 10. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 31. српској бригади. Живи у Пољаницама.

МИНИЋ, Петра и Станојке, МИЛОШ Ниџа, интендант батаљона, рођен 22. 9. 1922. у Бањи, Аранђеловац, земљорадник, Србин, члан СКОЈ-а од априла 1942, КПЈ од новембра 1943, носилац Партизанске споменице од 1941, у 1. шумадијском

НОП одреду од августа 1941, у бригади од 22. 12. 1943. до 20. 9. 1944, потом у команди места Аранђеловац. Живи у Аранђеловцу.

МИРИЋ, Милована и Стане ЉУБИСАВ, борац, рођен 1923. у Калањевцима, Љиг, земљорадник, Србин, у бригади од 5. 10. 1944. до 13. 1. 1945, потом у болници. Живи у Аранђеловцу.

МИРКОВИЋ Драгољуба ГОЈКО, рођен 1924. у Бранчићу, Љиг, земљорадник, Србин, у 1. чети 2. батаљона од 7. 10. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Живи у Бранчићу.

МИРЧЕТИЋ, Павла и Радојке, ВЕСЕЛИН, борац, рођен 26. 9. 1919. у Калањевцима, Љиг, земљорадник, Србин, члан СКОЈ-а од 29. 12. 1944, КПЈ од 1945, у бригади од 3. 10. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 5. српској бригади. Живи у Калањевцима.

МИТИЋ Милутина БОЖИДАР, борац, рођен 1924. у Липама, Смедерево, земљорадник, Србин, у Космајском НОП одреду од 1. 10. у бригади од 22. 12. 1943. до септембра 1944, потом радио на терену. Живи у Липама.

МИТРОВИЋ, Милорада и Анке, АНГЕЛИНА, болничарка, рођена 7. 2. 1927. у Ковачевцу, Младеновац, радница, Српкиња, члан КПЈ од 25. 4. 1945, у бригади од 10. 10. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. артиљеријском противавионском дивизиону. Живи у Смедеревској Паланци.

МИТРОВИЋ ДРАГИША, борац, рођен 11. 8. 1917. у Јунковцу, Лазаревац, опанчар, Србин, у бригади од 8. 9. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Живи у Аранђеловцу.

МИТРОВИЋ Јове ДУШАН, политички комесар чете, рођен 1926. у Београду, ђак, Србин, члан СКОЈ-а од 1941, КПЈ од 1944, у бригади од марта 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21.дивизији. Живи у Београду.

МИТРОВИЋ Живка ДРАГОМИР, борац, рођен 1911. у Великој Иванчи, Младеновац, земљорадник, Србин, у 2. батаљону од 10. 10. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Живи у Великој Иванчи.

МИТРОВИЋ, Петра и Божане, МИЛИНКО, борац, рођен 7. 8. 1926. у Даросави (Партизанима), Аранђеловац, земљорадник, Србин, у 3. чети 4. батаљона од 15. 9. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Живи у Партизанима.

МИТРОВИЋ Тихомира МИЛОШ, борац, рођен 9. 1. 1927. у Великој Иванчи, Младеновац, земљорадник, Србин, у бригади од 27. 9. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Живи у Великој Иванчи.

МИТРОВИЋ РАДИВОЈЕ (Раде Кореја), делегат вода, рођен 18. 4. 1924. у Поповићу, Сопот, земљорадник, Србин, у Космајском НОП одреду од 15. 1. 1943, у бригади од 22. 12. 1943. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Живи у Београду".

МИЋИЋ, Гвоздена и Гвозденије, ВИДАН Чича, интендант бригаде, рођен 22. 3. 1910. у Годовику, Ужичка Пожега, радник, Србин, члан КПЈ сд 12. 6. 1941, носилац Партизанске споменице од 1941, у пожешкој чети Ужичког НОП одреда од 28. 7. 1941, у 2. пролетерској бригади од формирања, јуна 1944. пробио се у Шумадију, ступио у бригаду и остао у њој до 12. 1. 1945, потом у 31. српској бригади. Живи у Ужичкој Пожези.

МИЋИЋ, Љубомира и Видосаве, ИЛИЈА Мали, рођен 7. 3. 1927. у Јагњилу, Младеновац, земљорадник, Србин, члан КПЈ од 3. 1. 1945, у НОП-у од јуна 1942, у 3. чети 4. батаљона од 10. 10. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 4. српској бригади. Живи у Београду.

МИХАИЛОВИЋ ЖИВОТА, водник, рођен 18. 2. 1910. у Доњој Трешњевици, Аранђеловац, земљорадник, Србин, у бригади од 14. 9. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Живи у Аранђеловцу.

МИХАИЛОВИЋ, Светислава и Зорке, ЖИВОТА, борац, рођен 1926. у Пружатовцу, Младевовац, земљорадник, Србин, у бригади од 10. 9. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Живи у Пружатовцу.

МИХАИЛОВИЋ, Стевана и Милице, МИЛАН Мали, командир вода, рођен 15. 12. 1921. у Краљевцима, Рума, крзнар, Србин, члан КПЈ од 19. 12. 1944, у Посавско-тамнавском НОП одраду од јула 1944, у бригади од 25. 8. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Живи у Београду.

МИХАИЛОВИЋ Стевана МИОДРАГ, борац, рођен 11. 1. 1904. у Даросави (Партизанима), Аранђеловац, земљорадник, Србин, у бригади од септембра 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Живи у Партизанима.

МИХАИЛОВИЋ Животе МИЛИСАВ Жарки, борац, рођен 1925. у Стојнику, Сопот, земљорадник, Србин, у Космајском НОП одреду од августа 1943, у бригади од 22. 12. 1943. до 3. 10. 1944, потом у 31. српској бригади — командир чете. Умро 1977. у Ваљеву.

МИНИЋ ДОБРИВОЈЕ, борац, рођен 1919. у Младеновцу, живео у Бањи, Аранђеловац, земљорадник, Србин, у бригади од септембра 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Умро 11. 10. 1945. у Бањи.

МИНИЋ, Милутина и Анке, МИЛОВАН, борац, рођен 15. 5. 1926. у Орашцу, Аранђеловац, земљорадник, Србин, у бригади од 7. 10. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Живи у Аранђеловцу.

МЛАДЕНОВИЋ Радомира ДАНИЛО Дача, заменик командира чете, рођен 3. 8. 1925. у Дубони, Младеновац, земљорадник, Србин, у 1. чети 1. батаљона од 10. 10. 1944. до 13. 1. 1945, потсм у заштитној чети 21. дивизије. Живи у Младеновцу.

МЛАДЕНОВИЋ, Тодора и Смиље, ДИМИТРИЈЕ Младен, борац, рођен 2. 11. 1925. у Београду, ђак, Србин, члан СКОЈ-а од 15. 10. 1941, КПЈ од новембра 1944, носилац Партизанске споменице од 1941, учесник у НОП-у Београда, у 1. шумадијском НОП одреду од 1. 9. 1942, у бригади од 22. 12. 1943. до 20. 9. 1944, потом премештен на политички рад. Живи у Београду.

МЛАДЕНОВИЋ, Милана и Драгиње, МОМЧИЛО Мома, борац, рођен 19. 4. 1924. у Дудовици, Лазаревац, радник, Србин, члан КПЈ од 1943, у 1941. био борац Ваљевског НОП одреда, потом курир између ОК КПЈ за Крагујевац и Ваљево и борац у бригади до 3. 10. 1944, када је премепгген у ОЗНУ. Живи у Дудовици.

МЛАДЕНОВИЋ, Милана и Јелене, РАДМИЛА Јевдокија, болничарка, рођена 21. 8. 1924. у Сараорцима, Смедерево, ђак, Српкиња, члан СКОЈ-<а од јануара 1941, КПЈ од јануара 1946, учесник у НОП-у Београда, од 1942. у 1. шумадијском НОП одреду, у бригади од 22. 12. 1943. до октобра 1944, потом у 15. мајевичкој бригади. Живи у Сараорцима.

МЛАДЕНОВИЋ, Обрада и Роксанде, РАДОЈКО, борац, рођен 1924. у Трудељу, Горњи Милановац, земљорадник, Србин, у бригади од 7. 10. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Живи у Босути.

Н

НЕГОВАНОВИЋ, Властимира и Видосаве, РАДОМИР, борац, рођен 9. 11. 1921. у Даросави (Партизанима), Аранђеловац, земљорадник, Србин, у 1. шумадијском НОП одреду од 1. 1. 1943, у бригади од 22. 12. 1943. до 13. 1. 1945, потом у 21. артиљеријској бригади. Живи у Партизанима.

НЕДЕЉКОВИЋ Мирка БОРИВОЈЕ, Бора, борац, рођен 1922. у Дубони, Младеновац, земљорадник, Србин, у бригади сд 10. 10. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Живи у Дубони.

НЕДЕЉКОВИЋ, Драгутина и Драгиње, БРАНИСЛАВ Бранкић (Корчагин), заменик политичког комесара 2. чете 3. батаљона, рођен 30. 11. 1926. у Београду, бравар, Србин, члан СКОЈ-а од 1941, КПЈ од 1944, носилац Партизанске споменице од 1941, учесник НОП-а у Београду, у Космајском НОП одреду од септембра 1943, у бригади од 22. 12. 1943. до 25. 10. 1944, потом политички комесар посадног батаљона у Лазаревцу. Умро 1980. у Београду.

НЕДЕЉКОВИЋ, Тадије и Смиљане, ЉУБИНКО, борац, рођен 1921. у Моравцима, Љиг, земљорадник, Србин, у бригади од 7. 10. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 31. српској бригади. Живи у Моравцима.

НЕДЕЉКОВИЋ Мирка МИОДРАГ Драга, борац, рођен 1917. у Дубони, Младеновац, земљорадник, Србин, у бригади од 27. 9. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Живи у Дубони.

НЕДЕЉКОВИЋ, Животе и Видосаве, МИОДРАГ, борац, рођен 1927. у Трбушници, Лазаревац, земљорадник, Србин, у бригади од 10. 9. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 31. српској бригади. Живи у Трбушници.

НЕДЕЉКОВИЋ, Миодрага и Магдалене, др САВА Бата, медицинар бригадне болнице, рођен 4. 10. 1924. у Инђији, студент, Србин, у бригади од 20. 10. 1944. до 13. 1. 1945, потом референт санитета у 21. артиљеријској бригади. Ради и живи у САД.

НЕДЕЉКОВИЋ, Новака и Андријане, ХРИСТИВОЈЕ Цига, командир 2. чете 3. батаљона, рођен 8. 3. 1925. у Прову, Владимирци, грађевински техничар, Србин, члан КПЈ од 1944, у НОП-у од 1941, у Посавско-тамнавском НОП одреду од јуна 1944, у бригади од 25. 8. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Живи у Београду.

НЕДИЋ Јанка ЈОВАН, водник, рођен 10. 11. 1926. у Орашцу, Аранђеловац, земљорадник, Србин, у 1. чети 1. батаљона од 20. 9. 1944. до 13. 1. 1945, потом' у 21. дивизији. Живи у Орашцу.

НЕДИЋ Љубише МИРКО, борац, рођен 4. 8. 1925. у Копљарима, Аранђеловац, земљорадник, Србин, члан КПЈ од 15. 6. 1948, у бригади од 1. 9. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Живи у Крагујевцу.

НЕНАДОВИЋ, Светомира и Миљке, ВЈ1АДАН, борац, рођен 16. 9. 1924. у Пољаницама, Љиг, земљорадник, Србин, члан СКОЈ-а од 1945, у 1. батаљону од септембра 1944. до 13. 1. 1945, потом у позадинским јединицама 21. дивизије. Живи у Пољаницама.

НЕОРИЧИЋ, Драгутина и Стане, ЂОРЂЕ, борац, рођен 30. 12. 1924. у Београду, ТТ механичар, Србин, члан СКОЈ-а од децембра 1944, у бригади од 6. 6. 1944. до 13. 1. 1945, потом заменик политичког комесара дивизиона у 21. дивизији. Живи у Београду.

НИКЕЛЕВ НИКОЛАЈ, борац, рођен 1905. у Вороњежу, СССР-у, шлосер, Рус, побегао из заробљеничког логора у Раковици и 27. 4. 1944. ступио у бригаду. Каснија судбина непозната.

НИКИТОВИЋ ТИХОМИР, борац, рзђен 7. 4. 1920. у Врбици, Аранђеловац, земљорадник, Србин, у бригади од 21. 9. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Ж.иви У Врбици.

НИКОВ ОЛЕГ, борац, рођен 1918. у Боравичу, СССР-у, шлосер, Рус, побегао из заробљеничког логора у Раковици и 27. 4. 1944. ступио у бригаду. Каснија судбина непозната.

НИКОЛИЋ БРАНИСЛАВ Сеља, политички комесар чете, рођен 27. 4. 1925. у Младеновцу, земљорадник, Србин, члан СКОЈ-а од 1. 3. 1942, КПЈ од 5. 2. 1945, у бригади од 1944. до 13. 1. 1945, потом у 5. српској бригади. Живи у Београду.

НИКОЛИЋ Танасија ДОБРИЦА Дона, десетар, рођен 6. 4. 1921. у Бађевцу, Барајево, земљорадник, Србин, члан СКОЈ-а од 1. 3. 1943, КПЈ од 1946, у НОП-у од маја 1942, у 2. чети 1. батаљона бригаде од 15. 6. 1944. до 25. 10. 1944, потом у јединицама КНОЈ-а. Живи у Бађевцу.

НИКОЛИЋ Боривоја ДУШАН, борац, рођен 6. 6. 1924. у Раниловићу, Аранђеловац, земљорадник, Србин, у бригади од 16. 9. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 31. српској бригади. Живи у Раниловићу.

НИКОЛИЋ Веселина ЈЕРЕМИЈА, борац, рођен 1925. у Великој Иванчи, Младеновац, земљорадник, Србин, у бригади од 27. 9. 1944. до 3. 10. 1944, потом у 31. српској бригади. Живи у Великој Иванчи.

НИКОЛИЋ, рођ. ПАВЛОВИЋ, Сима и Љубице, МАРИЦА Марија, санитетски референт 1. батаљона, рођена 3. 6. 1925. у Глиници, Цазин, металостругар, Српкиња, члан СКОЈ-а од 1941, КПЈ од 1944, учесник НОП-а у Београду од 1941, у бригади од 15. 8. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Живи у Београду.

НИКОЛИЋ МИЛОРАД, борац, рођен 15. 9. 1925. у Врбици, Аранђеловац, земљорадник, Србин, у бригади од 15. 9. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Живи у Врбици.

НИКОЛИЋ Милана МИОДРАГ Чокара, интендант батаљона, рођен 1. 5. 1915. у Ваљеву, полицијски писар на Чукарици, Србин, члан КПЈ од 1944, у бригади од августа 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Умро 1976. у Београду.

НИКОЛИЋ Милисава МИЛУТИН, борац, рођен 1927. у Мрмошу, Александровац (жупски), земљорадник, Србин, у бригади од 16. 11. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Живи у Мрмошу.

НИКОЛИЋ Петра МОМИР, борац, рођен 1921. у Липама, Смедерево, земљорадник, Србин, у Космајском НОП одреду од 15. 12. 1943, у бригади од 23. 12. 1943. до септембра 1944, а потом остао на терену. Живи у Липама.

НИКОЛИЋ., Милорада и Милице, ОЛГА, борац, рођена 1925. у Даросави (Партизанима), Аранђеловац, домаћица, Српкиња, у 1. шумадијском НОП одреду од 7 7 1д43 а 0д 22. 12. 1943. у бригади. Од 20. 9. 1944. у 4. крајишкој бригади- Живи у Партизанима.

НИКОЛИЋ Владислава РАДОМИР Милош, политички комесар чете, рођен 25. 9. 1909. у Бађевцу, Барајево, земљорадник, Србин, члан КПЈ од 1942, носилац Партизанске споменице од 1941, у 2. батаљону бригаде од 22. 12. 1943, до половине 1944. политички радник у Пооавини. Живи у Бађевцу.

НИКОЛИЋ, Светозара и Радојке, СРЕЋКО, политички комесар пратеће чете, рођен 11. 1. 1921. у Ивањици, машинбравар, Србин, живео у Београду, члан СКОЈ-а од 1942, КПЈ од 17. 3. 1944, у Посавско-тамнавском НОП одреду од априла 1944, у бригади од 25. 8. 1944. до 13. 1. 1945, потом у одреду од априла 1944, у бригади од 25. 8. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 31. српској бригади. Живи у Београду.

НИКОЛИЋ МИХАИЛО Кале, борац, рођен 1921. у Буковику, Аранђеловац, земљорадник, Србин, у бригади од маја 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Погинуо несрећним случајем после рата.

НИКОЛЧИЋ, Светозара и Лепосаве, ДРАГОЉУБ, борац, рођен 24. 12. 1922. у Ивановцима, Љиг, трговачки помоћник, Србин, у 1. чети 2. батаљона од 7. 10. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Живи у Љигу.

НИКОЛЧИЋ, Светозара и Лепосаве, МИЛОСАВ, борац, рођен 1920. у Ивановцима, Љиг, земљорадник, Србин, у 2. чети 2. батаљона од 7. 10. 1944. до 13. 1. 1945, потом у Пекарској чети 21. дивизије. Живи у Ивановцима.

НИНКОВИЋ Владимира ДРАГОМИР, борац, рођен 6. 7. 1925. у Влашки, Младеновац, службеник, Србин, у бригади од јуна до октобра 1944, потом у 22. српекој бригади. Живи у Влашком Пољу.

НОВАКОВИЋ Александра ДОБРИВОЈЕ, борац, рођен 25. 10. 1922. у Јеловику, Аранђеловац, земљорадник, Србин, у бригади од 25. 9. 1944. до 13. 1. 1945, а потом у 21. дивизији. Живи у Јеловику.

НОВАКОВИЋ, Нићифора и Милосаве, ЉУБОДРАГ, борац, рођен 1925. у Лаћиседу, Александровац (жупски), земљорадник, Србин, у бригади од 16. 11. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Живи у Лаћиседу.

НОВАКОВИЋ, Савка и Видосаве, ЉУБОМИР, борац, рођен 20. 11. 1925. у Босути, Аранђеловац, земљорадник, Србин, у бригади од 15. 8. 1944. до 13. 1. 1945, гаотом у 4. српекој бригади. Живи у Босути.

НОВАКОВИЋ, Данила и Живке, РАДИСАВ, борац, рођен 16. 4. 1924. у Даросави (Партизанима), Аранђеловац, земљорадник, Србин, у бригади од 15. 9. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Живи у Партизанима.

О

ОБРАДОВИЋ Љубисава КРСТИНА, борац, рођена 9. 10. 1914. у Раниловићу, Аранђеловац, домаћица, Српкиња, у бригади од 25. 9. 1944. до 13. 1. 1945, а потом у 21. дивизији. Живи у Раниловићу.

ОДРИБОЖИЋ, Петра и Анђе, МАТИЈА Ђокица, борац, рођен 6. 6. 1927. у Мрачају, Хрватска Костајница, сеоски слуга, Србин, члан КПЈ од 10. 10. 1944, усташе га затвориле у логор Сајмиште, Црвени крст га пребацио на рад у Селевац, Смедеревска Паланка, одатле августа 1943. под именом Драгослав Обрадовић ступио је у Космајски НОП одред, у бригади од 22. 12. 1943. до октобра 1944. када је прешао у 13. пролетерску бригаду. Живи у Сиску.

ОЉАЧА, Глигорија и Љубице, НЕНАД, командир вода, рођен 29. 1. 1924. у Бијељини, службеник, Србин, члан СКОЈ-а од августа 1944, КПЈ од 3. 10. 1944, у бригади од маја до 5. 10. 1944, када је упућен на официрски курс у Ваљево. Живи у Новом Саду.

ОПАЛИЋ, Милана и Јање, ЂУРА, командир вода, рођен 23. 4. 1915. у Комићу, Титова Кореница, столар, Србин, члан СКОЈ-а од 1942, КПЈ од 24. 10. 1944, учесник у НОП-у Београда, у Посавско-тамнавском НОП одреду од јуна 1944, у бригади од 25. 8. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Живи у Београду.

ОБРАДОВИЋ, удата БЛАЗНАВАЦ, Јеремије и Милојке, ВУКОСАВА Бојана, рођена 9. 12. 1928. у Границама, Младеновац, домаћица, Српкиња, члан СКОЈ-а од 1943, КПЈ од 8. 1. 1944, потом политички радник у младеновачком срезу. Живи у Београду.

ОСТЕРМАНОВИЋ, Антона и Драге, ВУКАШИН Звонко, заменик политичког комесара чете, рођен 8. 1. 1925. у Београду, металоструга р, Србин, члан КПЈ од новембра 1944, у бригади од 16. 6. 1944. до 12. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Живи у Београду.

ОТАШЕВИЋ, Драгутина и Миљке, ЖИВАН, борац, рођен 7. 6. 1925. у Брајковцу, ђак, Србин, члан КПЈ од 1945, у бригади сд септембра 1944. до 13. 1. 1945, потом у 31. српској бригади. Живи у Лазаревцу.

ОЦОКОЉИЋ, рођ. ПЕТКОВИЋ, Боривоја и Љубице, ВЕРА, борац, рођена 25. 5. 1923. у Беотраду, ђак, Српкиња, члан СКОЈ-а од 1944, КПЈ од 1945, у бригади од јуна 1944. до 3. 10. 1944, потом санитетски референт батаљона у 31. српској бригади. Живи у Београду.

ОЦОКОЉИЋ, Негослава и Милице, СТАНИСЛАВ Цоле, руководилац СКбЈ-а у батаљону, рођен 18. 7. 1923. у Београду, Југословен, ђак, члан СКОЈ-а од 1939, КПЈ од 1944, нссилац Партизанске споменице од 1941, у Космајски НОП одред ступио 6. 10. 1941, у бригади од 22. 12. 1943. до 3. 10. 1944, потом политички комесар батаљона у 31. српској бригади. Живи у Београду.

П

ПАВЛОВИЋ Обрада БРАНКО, борац, рођен 1920. у Дубсми, Младеновац, земљорадник, Србин, у 3. чети 3. батаљона од 6. 10. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Живи у Дубони.

ПАВЛОВИЋ Милана ВОЈИСЛАВ, борац, рођен 1920. у Дражњу, Гроцка, земљорадник, Србин, у бригади од 10. 10. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Живи у Дражњу.

ПАВЛОВИЋ М. ДРАГОСЛАВ, борац, рођен 14. 1. 1926. у Раниловићу, Аранђе-ловац, земљорадник, Србин, у бригади од 8. 10. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 5. српској бригади. Живи у Раниловићу.

ПАВЛОВИЋ Гаврила ДУШАН (Бора Дискусија), командант 2. батаљона, рођен 28. 1. 1923. у Раниловићу, Аранђеловац, члан КПЈ од 1943, у 1. шумадијском НОП одреду од почетка 1943, у бригади од 22. 12. 1943. до 20. 9. 1944, потом командант 1. шумадијског НОП одреда. Живи у Аранђеловцу.

ПАВЛОВИЋ Милорада ЂУРЂЕ, борац, рођен 1925. у Дубони, Младеновац, ђак, Србин, у бригади од септембра 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Живи у Младеновцу.

ПАВЛОВИЋ Миливоја ЖИВОТА, борац, рођен 12. 2. 1905. у Прогореоцима (Партизанима), Аранђеловац, земљорадник, Србин, у бригади од 9. 9. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Умро у Партизанима.

ПАВЛОВИЋ Милоша ЖИВОТА, борац, рођен 1925. у Гукошима, Љиг, земљорадник, Србин, у бригади од 7. 10. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Живи у Љигу.

ПАВЛОВИЋ Ђурђа МИЈАИЛО, командир чете, рођен 4. 6. 1912. у Орашцу, Аранђеловац, земљорадник, Србин, у бригади од 15. 9. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Живи у Аранђеловцу.

ПАВЛОВИЋ, Милоша и Станојке, професор др МИЛОРАД Бата, лекар бригаде, рођен 9. 2. 1919. у Аранђеловцу, Србин, члан КПЈ од 20. 10. 1944, у бригади од 8. 9. 1944. до 13. 1. 1945. потом у 21. медицинском центру. Живи у Београду.

ПАВЛОВИЋ Злативој.а МИЛАН, борац, рођен 1920. у Дубони, Младеновац, земљорадник, Србин, у бригади од 30. 9. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Живи у Дубони.

ПАВЛОВИЋ Радисава МИЛЕНКО, борац, рођен 8. 7. 1926. у Раниловићу, Аранђеловац, земљорадник, Србин, у бригади од 8. 10. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 5. орпској бригади. Живи у Раниловићу.

ПАВЛОВИЋ М. МИЛОВАН, борац, рођен 5. 6. 1926. у Раниловићу, Аранђеловац, земљорадник, Србин, у бригади од 23. 9. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 5. српској бригади. Живи у Раниловићу.

ПАВЛОВИЋ Степана МИОДРАГ, борац, рођен 1920. у Ковачевцу, Младеновац, земљорадник, Србин, у бригади од 5. 8. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Живи у Ковачевцу.

ПАВЛОВИЋ ПАВЛЕ, борац, рођен 3. 11. 1925. у Даросави (Партизанима), Аранђеловац, земљорадник, Србин, у НОП-у од 1. 7. 1943, у бригади од 22. 12. 1943. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Умро у Партизанима.

ПАВЛОВИЋ, Вожидара и Милице, РАДОВАН, борац, рођен 1923. у Козељу, Љиг, земљорадник, Србин, члан СКОЈ-а од децембра 1944, у 3. чети 2. батаљона од септембра 1944. до 13. 1. 1945, потом у 31. српској бригади. Живи у Белановици.

ПАВЛОВИЋ, Љубисава РАДОМИР, борац, рођен 10. 10. 1914. у Раниловићу, Аранђеловац, земљорадник, Србин, у бригади од 8. 10. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Умро у Раниловићу.

ПАВЛОВИЋ, Раденка и Персе, ТОМИСЈ1АВ, борац, рођен 1930. у Пољаницама, Љиг, земљорадник, Србин, члан СКОЈ-а од октобра 1944, КПЈ од 28. 6. 1945, у бригади од 27. 9. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Живи у Београду.

ПАЈ1ИЋ Илије РАДОМИР, борац, рођен 21. 5. 1920. у Азањи, Смедеревска" Паланка, земљорадник, Србин, 1941. био у 2. шумадијском НОП одреду, у бригади од 10. 10. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Живи у Смедеревској Паланци.

ПАНТЕЛИЋ, Радомира и Јуле, АЛЕКСАНДАР, борац, рођен 23. 10. 1923. у Буковику, Аранђеловац, земљорадник, Србин, у бригади од 20. 8. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Живи у Буковику.

ПАНТЕЛИЋ, Драгише и Перунике, АЛЕКСИЈЕ, водник, рођен 20. 9. 1923. у Даросави (Партизанима), Аранђеловац, земљорадник, Србин, у бригади од 20. 9. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Живи у Партизанима.

ПАНТЕЛИЋ, Војина и Анке, ВОЈИСЛАВ, борац, рођен 15. 2. 1924. у Крушевици, Лазаревац, земљорадник, Србин, у бригади од септембра 1944. до 13. 1. 1945, потом отпуштен из јединице ради лечења. Живи у Крушевици.

ПАНТЕЛИЋ, Велизара и Јоке, МИЛАН, борац, рођен 1922, у Даросави (Партизанима), Аранђеловац, земљорадник, Србин, у бригади од 20. 9. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Живи у Партизанима.

ПАНТЕЛИЋ, Ђорђа и Десанке, ПАНТЕЛИЈА, командир вода, рођен 25. 1. 1919. у Даросави (Партизанима), Аранђеловац, земљорадник, Србин, у бригади од 12. 9. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Живи у Партизанима.

ПАНТИЋ Милутина ДРАГОСЛАВ, борац, рођен 1923. у Ковачевцу, Младеновац, земљорадник, Србин, у НОП-у од 5. 1. 1943, у 1. чети 1. батаљона од маја 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Живи у Ковачевцу.

ПАНТИЋ, Андрије и Љубице, ЖИВАН Ослободилац, борац, рођен 29. 5. 1926. у Липама, Смедерево, земљорадник, Србин, у Космајском НОП одреду од 5. 9. 1943, из 1. шумадијске бригаде пробио се од Пријепоља у Шумадију и ступио у Привремену бригаду 22. 12. 1943, после септембра 1944. радио на терену. Живи у Липама.

ПАНТИЋ Милоша ЖИВОЈИН, борац, рођен марта 1913. у Липама, Смедерево, земљорадник, Србин, у бригади од априла до септембра 1944. потом радио на терену. Живи у Липама.

ПАНТИЋ Радојка ЖИВОРАД, рођен 1919. у Дубони, Младеновац, земљорадник, Србин, у бригади од 1. 9. 1944. до 13. 1. 1945, потом командир батерије у 21. дивизији. Умро 1978. у Дубони.

ПАНТИЋ, Драгољуба и Драгославе, МИЛЕНКО, командир вода, рођен 28. 2. 1923. у Пећанима, Чукарица, земљорадник, Србин, члан СКОЈ-а од 1942, КПЈ од 1944, у бригади од 25. 8. 1944. до 13. 1. 1945, потом командир чете у 31. српској бригади. Живи у Београду.

ПАНТИЋ Радојка НИКОЛА, борац, рођен 1925. у Дубони, Младеновац, земљораддик, Србин, у 3. чети 4. батаљона од 10. 10. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Живи у Дубони.

ПАРИПОВИЋ, Ђуре и Софије, АЛЕКСАНДАР Аца, руководилац СКОЈ-а у батаљону, рођен 31. 10. 1926. у Београду, типограф, Србин, члан СКОЈ-а од октобра 1942, КПЈ од 1. 8. 1944, учесник НОП-а у Београду, у Космајском НОП одреду од 15. 4. у бригади од јуна 1944. до 3. 10. 1944, потом у 31. српској бригади. Живи у Београду.

ПАУНКОВИЋ Милорада АЛИМПИЈЕ, водник, рођен 22. 12. 1921. у Буковику, Аранђеловац, радник, Србин, у бригади од 23. 8. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Живи у Буковику.

ПАУНКОВИЋ Милорада СВЕТОЗАР, борац, рођен 15. 2. 1924. у Буковику, Аранђеловац, земљорадник, Србин, у бригади од 20. 9. 1944. до 13. 1. 1945, потом У 21. дивизији. Умро 1980. у Буковику.

ПАУНОВИЋ, Драгомира и Видосаве, СВЕТОЗАР, командир вода, рођен 15. 10. 1922. у Крушевици, Лазаревац, земљорадник, Србин, у бригади од 15. 9. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 31. српској бригади. Живи у Крушевици.

ПАУНОВИЋ Владимира МИЛОСАВ Ћоса, борац, рођен 1901. у Лисовићу, Варајево, земљорадник, Србин, у НОП-у од 1. 9. 1943, потом борац Космајског НОП одреда и бригаде. Умро 28. 12. 1977. у Лисовићу.

ПЕЈАНОВИЋ Стевана РАДОВАН Рака, борац, рођен 1925. у Влашхи, Младеновац, земљорадник, Србин, у 1. чети 1. батаљона од 28. 8. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Живи у Влашки.

ПЕЈОВИЋ, Витомира и Ружице, РАДИВОЈЕ, борац, рођен 1924. у Орашцу, Аранђеловац, земљорадник, Србин, у бригади од 21. 9. 1944. до 25. 10. 1944, потом остао на раду у Београду. Живи у Орашцу.

ПЕЈОВИЋ Александра РАДОСАВ, борац, рођен 28. 10. 1920. у Орашцу, Аранђеловац, земљорадник, Србин, у 1. чети 3. батаљона од 23. 9. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Умро 1972. у Орашцу.

ПЕКОВИЋ, Милосава и Вукосаве, ПЕРИША, политички комесар чете, рођен 1920. у Крњој Јели, Колашин, трговачки помоћник, Црногорац, радио у Београду и Пожаревцу, у Пожаревачком НОП одреду био 1941, у бригади од почетка 1944. до 25. 9. 1944, потом политички радник. Живи у Београду.

ПЕРИШИЋ, Радисава и Надежде, МИЛАДИН, борац, рођен 30. 9. 1922. у Копљарима, Аранђеловац, земљорадник, Србин, члан СКОЈ-а од новембра 1944. КПЈ од марта 1946, у бригади од 20. 9. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Живи у Копљарима.

ПЕРИШИЋ, Богдана и Радојке, МИЛОВАН, борац, рођен 15. 12. 1923. у Копљарима, Аранђеловац, земљорадник, Србин, у бригади од 6. 10. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Живи у Копљарима.

ПЕТКОВИЋ АНДРИЈА, борац, рођен 28. 6. 1926. у Лалинцима, Љиг, земљорадник, у бригади од 2. 10. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Живи у Аранђеловцу.

ПЕТРОВИЋ, Ђурђа и Лепосаве, БЛАГОЈЕ Бугарче, борац, рођен 3. 3. 1921. у Ландолу, Смедерево, радник, Србин, члан СКОЈ-а од априла 1943, КПЈ од априла 1944, у 1. шумадијском НОП одреду од 5. 10. 1942, у бриг.ади од 22. 12. 1943. до јула 1944. потом у Космајском НОП одреду. Живи у Смедереву.

ПЕТРОВИЋ, Милана и Живке, ВИТОМИР, интендант 2. батаљона, рођен 10. 1. 1911. у Скобању, Смедерево, земљорадник, Србин, члан КПЈ од новембра 1941, у бригади од 6. 4. 1944. до 13. 1. 1945, потом у позадинској бази 1. армије. Живи у Скобању.

ПЕТРОВИЋ, Радована и Рајне, ДУШАН, водник, рођен 1923. у Пољаницама, Љиг, земљорадник, Србин, члан СКОЈ-а од јануара 1945, КПЈ од 1946, у бригади од 7. 10. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 31. српској бригади. Жиаи у Београду.

ПЕТРОВИЋ Милете ЖИВАДИН, борац, рођен 1925. у Дубони, Младеновац, земљорадник, Србин, у 1. чети 3. батаљона од 10. 10. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Живи у Дубони.

ПЕТРОВИЋ Животе ЖИВОЈИН, водник, рођен 17. 9. 1926. у Орашцу, Аранђеловац, земљорадник, Србин, у 2. чети 2. батаљона од 22. 9. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Живи у Орашцу.

ПЕТРОВИЋ Драгутина ЖИВОРАД, борац, рођен 1922. у Дражњу, Гроцка, земљорадник, Србин, у бригади од 10. 10. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Живи у Дражњу.

ПЕТРОВИЋ, Војислава и Љубице, ЖИВОМИР Луне, борац, рођен 1925. у Даросави (Партизанима), земљорадник, Србин, у 1. шумадијском НОП одреду од јула 1943, у бригади од 22. 12. 1943. до 20. 9. 1944, потом радио у Народиој милицији. Умро 1957. у Партизанима.

ПЕТРОВИЋ Миливоја МИЛАН, борац, рођен 1926. у Великој Иванчи, Младеновац, земл»орадник, Србин, у 3. чети 4. батаљона од 27. 9. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Живи у Великој Иванчи.

ПЕТРОВИЋ Обрена МИЛАДИН Нина, борац, рођен 1924. у Влашки, Младеновац, ковач, Србин, у 2. чети 2. батаљона од 28. 7. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Живи у Влашки.

ПЕТРОВИЋ, Милана и Борике, МИЛИВОЈЕ, борац, рођен 28. 8. 1923. у Козељу, Љиг, земљорадник, Србин, у бригади од 1. 9. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Живи у Козељу.

ПЕТРОВИЋ Светолика МИЛОСАВ Мила, борац, рођен 1926. у Милутовцу, Трстеник, земљорадник, Србин у бригади од 3. 12. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Живи у Веограду.

ПЕТРОВИЋ, Трифуна и Смиље, МИОДРАГ, водник, рођен 1. 5. 1922. у Козељу, Љиг, земљорадник, Србин, члан СКОЈ-а од децембра 1944, КПЈ од јануара 1945, у 2. чети 3. батаљона од 7. 10. 1944. до 13. 1,1945, потом у 31. српској бригади. Живи у Козељу.

ПЕТРОВИЋ Радивоја МИОДРАГ Шумац, борац, рођен 21. 8. 1922. у Липама, Смедерево, земллрадник, Србин, у Космајском НОП одреду од фебруара, а у 1. чету 2. батаљона бригаде ступио мај.а и остао до септембра 1944, потом радио на терену. Живи у Липама.

ПЕТРОВИЋ Вукмана МИЛУТИН, борац, рођен 1925. у Великој Иванчи, Младеновац, земљорадник, Србин, у 2. чети 3. батаљона од 28. 9. 1944. до 3. 10. 1944, потом у 31. српској бригади. Живи у Великој Иванчи.

ПЕТРОВИЋ НЕГОСЛАВ, борац, рођен 6. 10. 1926. у Драгољу, Горњи Милановац, земљорадник, Србин, у бригади од 15. 9. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Живи у Аранђеловцу.

ПЕТРОВИЋ Михаила РАДИВОЈЕ, борац, рођен 1926. у Липама, Смедерево, радник, Србин, у Космајском НОП одреду од марта, у бригади од маја до септембра 1944. потом радио на терену. Живи у Липама.

ПЕТРОВИЋ, Богдана и Радојке, РАДОВАН Стојан, заменик командира чете, рођен 31. 3. 1925. у Стојнику, Аранђеловац, земљорадник, Србин, у 1. шумадијском НОП одреду од 1943, у чети 1. бат.аљона бригаде од 22. 12. 1943. до 25. 9. 1944, потом радио на терену. Живи у Аранђеловцу.

ПЕТРОВИЋ Мирка РАДОМИР, интендант батаљона, рођен 9. 1. 1920. у Даросави (Партизанима), Аранђеловац, земљорадник, Србин, у бригади од 23. 9. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Живи у Аранђеловцу.

ПЕТРОВИЋ Драгољуба СЛАВОЉУБ, борац, рођен 12. 8. 1922. у Орашцу, Аранђеловац, земљорадник, Србин, у 1. чети 3. батаљона од 20. 9. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Умро 1980. у Орашцу.

ПЕТРОВИЋ, Радослава и Станиславе, СЛОБОДАН, борац, рођен 1921. у Ивановцима, Љиг, земљорадник, Србин, у 1. батаљону бригаде од 7. 10. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 5. српској бригади. Живи у Ивановцима.

ПЕТРОВИЋ Ненада СПАСОЈЕ, командир одељења, рођен 1925. у Ђуринцима, Сопот, електричар, Србин, у 1. чети 1. батаљона од 12. 10. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Живи у Младеновцу.

ПЕТРОНИЈЕВИЋ Љубисава ПРЕДРАГ, командир вода, рођен 18. 7. 1926. у Даросави (Партизанима), Аранђеловац, земљорадник, Србин, у бригади од 22. 9. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Живи у Аранђеловцу.

ПЕШИЋ Ненада и Зорке, ДРАГИША, водник, рођен 1. 9. 1920. у Ивановцима, Љиг, земљорадник, Србин, члан СКОЈ-а од 31. 12. 1944, у бригади од 7. 10. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 5. српској бригади. Живи у Ивановцима.

ПЕЦИЈА, Боривоја и Загорке, ЗОРАН, десетар, рођен 7. 5. 1925. у Београду, ђак, Србин, у НОП-у Београда од 1942, у Посавско-тамнавском НОП одреду од јуна 1944, у бригади од 25. 8. 1944. до 13. 1. 1945, гаотом у 21. дивизији. Живи у Београду.

ПЛЕЋЕВИЋ БРАТИСЛАВ, водник, рођен 21. 2. 1929. у Аранђеловцу, ђак, Србин, у бригади од 8. 8. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Живи у Аранђеловцу.

ПОЛИЋ, Тиосава и Стане, ДРАГОЈЛО Драган, борац, рођен 22. 11. 1923. у Кратову, Нова Варош, пекар, Србин, постао члан КПЈ и бсрац Посавског НОП одреда маја 1944, у бригади од 25. 8. до 25. 10. и борац Посавског НОП одреда маја 1944, а потом у Пратећем батаљону Врховног штаба. Живи у Београду.

ПОПАДИЋ Ивана ВУЧИЋ, борац, рођен 13. 3. 1925. у Мачковцу, Крушевац, земљорадник, Србин, у пратећој чети бригаде од 10. 12. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. артиљеријској бригади. Живи у Мачковцу.

ПОПАДИЋ, Трифуна и Саре, ЉУБОМИР Љуба, борац, рођен 1911. у Томашеву, Пећ, ваздухопловни капетан I класе југословенске војске, Србин, члан КПЈ од 1940, учесник у априлском рату 1941, у бригаду ступио априла, а крајем маја 1944. вратио се у Београд, у јулу се пребацио у Срем, а отуда 25. 8. 1944.

поново вратио у бригаду. Октобра 1944. прешао у Ратно ваздухопловство НОВЈ. Умро 1974. у Београду.

ПОПОВИЋ Чеде АЛЕКСАНДАР, борац, рођен 27. 3. 1927. у Водњу, Смедерево, земљорадник, Србин, члан КПЈ од 27. 11. 1946, у Космајском НОП одреду од 1943, у бригади од 22. 12. 1943. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Живи у Београду.

ПОПОВИЋ, рођ. БРАЧИЋ, Јуре и Маргарете, ЉУБИЦА, санитетски референт 4. батаљона, рођена 1925. у Београду, домаћица, Хрватица, члан СКОЈ-а од 1943, КПЈ од маја 1944, учесник НОП-а Београда, у Посавско-тамнавском НОП одреду од 20. 4. 1944, у бригади од 25. 8. 1944. до 13. 1. 1945, потом политички комесар 21. санитетског батаљона. Умрла 1970. у Београду.

ПОПОВИЋ, Живомира и Живане, МИЛИВОЈЕ Луђа, борац, рођен 10. 7. 1923. у Буковику, Аранђеловац, земљорадник Србин, члан СКОЈ-а од јуна 1943, КПЈ од 1947, у бригади од 10. 7. 1944. до 3. 10. 1944, потом у 31. српској бригади. Живи у Аранђеловцу.

ПОПОВИЋ, Стојана и Живке, МИЛИВОЈЕ, борац, рођен 1926. у Буковику, Аранђеловац, беземљаш, Србин, у бригади од 3. 8. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Умро 1966. у Буковику.

ПОПОВИЋ, Ивана и Росе, МИЛИВОЈЕ, борац, рођен 22. 3. 1925. у Буковику, Аранђеловац, земљорадник, Србин, у бригади од 23. 9. 1944. до 13. 1. 1945, потом у болници. Живи у Буковику.

ПОПОВИЋ НИКОЛА, командир вода, рођен 24. 1. 1924. у Аранђеловцу, ковач, Србин, у бригади од 15. 1. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Живи у Араиђеловцу.

ПОПОВИЋ, Ивана и Стефаније, РАДЕНКО, командант 4. батаљона, рођен 1910. у Мрђеновцу, Шабац, столар, Србин, члан КПЈ од 1942, у Сремском НОГ1 одреду од 1942, командир чете у 6. источнобосанској бригади, од априла 1944. командант батаљона у Посавско-тамнавском НОП одреду, у бригади од 25. 8. 1944. до 25. 10. 1944, потом у 5. артиљеријској бригади. Живи у Београду.

ПОПОВИЋ, Милосава и Наталије, РАДЕНКО, борац, рођен 2. 8. 1915. у Прогореоцима (Партизанима), Аранђеловац, земљорадник, Србин, у бригади од 22. 9. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Умро 1977. у Партизанима.

ПОПОВИЋ, Миодрага и Миље, СВЕТОЛИК, борац, рођен 19. 2. 1927. у Босути, Аранђеловац, земљорадник, Србин, у бригади од 7. 10. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Живи у Аранђеловцу.

ПРЕКОВИЋ Милована ВЛАДАН, борац, рођен 20. 8. 1922. у Мисачи, Аранђеловац, земљорадник, Србин, у бригади од 27. 9. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Живи у Мисачи.

ПРЕКОВИЋ, Гаврила и Марије, ВУКОМАН, борац, рођен 3. 9. 1925. у Мисачи, Аранђеловац, земљорадник, Србин, у бригади од 20. 9. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Умро 1979. у Мисачи.

ПРЕКОВИЋ, Бранка и Наталије, ДРАГОСЛАВ, борац, рођен 20. 3. 1925. у Мисачи, Аранђеловац, земљорадник, Србин, у бригади од 25. 9. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Живи у Мисачи.

ПРЕКОВИЋ Милоша МИЛОРАД, борац, рођен 1925. у Мисачи, Аранђеловац, земљорадник, Србин, у бригади од 25. 9. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Живи у Мисачи.

ПРЕКОВИЋ Андрије ЉУБОМИР, водник, рођен 25. 7. 1924. у Буковику, Аранђеловац, радник, Србин, у бригади од 20. 9. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Живи у Буковику.

ПРОДАНОВИЋ АЛЕКСА, борац, рођен 10. 6. 1920. у Врбици, Аранђеловац, земљорадник, Србин, у бригади ЈОД 16. 9. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Живи у Врбици.

ИРОДАНОВИЋ, Милована и Младене, АЛЕКСАНДАР Аца, борац, рођен 27. 9. 1921. у Блазнави, Топола, ђак, члан СКОЈ-а од 1941, КПЈ од 15. 9. 1944,,. учесник у НОП-у Београда од 1941, у бригади од 1. 8. 1944. до 3. 10. 1944, потом руководилац СКОЈ-а у батаљону 31. српске бригаде. Живи у Београду.

ПРОДАНОВИЋ СЛОБОДАН, десетар, рођен 6. 8. 1925. у Врбици, Аранђеловац, машинбравар, Србин, у бригади од 19. 9. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Живи у Аранђеловцу.

ПРОКИЋ Владимира ВИТОМИР, борац, рођен 1923. у Дубони, Младеновац, земљорадник, Србин, у бригади од 10. 10. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Живи у Дубони.

ПРОКИЋ Александра ДРАГОЉУБ, борац, рођен 1923. у Дражњу, Гроцка, земљорадник, Србин, у бригади од 10. 10. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Живи у Пожаревцу.

ПРОКИЋ, Милутина и Борике, ДРАГОСЈ1АВ, борац, рођен 12. 11. 1923. у Копљарима, Аранђеловац, земљорадник, Србин, члан КПЈ од 1954, у бригади од 15. 9. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Живи у Копљарима.

ПРОКИЋ Дмитра МИЛОРАД (Миле Стомаклија), командант 2. батаљона, рођен 15. 1. 1921. у Трбушници, Лазаревац, земљорадник, Србин, члан СКОЈ-а од фебруара 1943, КПЈ од августа 1943, носилац Партизанске споменице од 1941, у 1. шумадијском НОП одреду од 4. 8. 1943, у бригади од 22. 12. 1943. до 20. 10. 1944, када је рањен остао у болници. Живи у Београду.

ПРОКОВИЋ, Чедомира и Јуле, БОЖИДАР, борац, рођен 22. 5. 1922. у Буковику, Аранђеловац, рудар, Србин, у 1. шумадијском НОП одреду од 1. 9. 1943, у бригади од 22. 12.1943. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Умро 1970. у Буковику.

Р

РАДИВОЈЕВИЋ Љубисава ДРАГОСЛАВ, борац, рођен 2. 10. 1921. у Крушевици, Лазаревац, земљорадник, Србин, члан КПЈ од 1945, у бригади од септембра 1944. до 13. 1. 1945, потом у 31. српској бригади. Живи у Крушевици.

РАДИВОЈЕВИЋ ЖИВАДИН, борац, рођен 4. 4. 1921. у Бањи, Аранђеловац, земљорадник, Србин, у бригади од 20. 9. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Живи у Аранђеловцу.

РАДИВОЈЕВИЋ Радомира ЖИВОРАД, борац, рођен 10. 8. 1923. у Копљарима, Аранђеловац, земљорадник, Србин, у бригади од 6. 10. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Живи у Копљарима.

РАДИВОЈЕВИЋ Јована МИЛАН, борац, рођен 15. 12. 1924. у Крушевици, Лазаревац, земљорадник, Србин, члан СКОЈ-а од 1944, у бригади од септембра до децембра 1944, потом у 21. артиљеријској бригади. Живи у Крушевици.

РАДИЋ, Милије и Ленке, ВИТОМИР, борац, рођен 16. 7. 1922. у Мисачи, Аранђеловац, земљорадник, Србин, у бригади од 19. 9. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 5. српској бригади. Живи у Мисачи.

РАДИЋ, Милутина и Јуце, МИХАИЛО, борац, рођен 22. 1. 1927. у Мисачи, Аранђеловац, земљорадник, Србин, у бригади од 25. 9. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Живи у Мисачи.

РАДИЋ Милана РАДОМИР, борац, рођен 2. 6. 1922. у Лозовику, Велика Плана, земљорадник, Србин, члан СКОЈ-а од 20. 10. 1944, у бригади од 1. 8. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 5. српској бригади. Живи у Лозовику.

РАДИСАВЉЕВИЋ, Љубомира и Милунке, ДРАГУТИН Соћа, заменик политичког комесара бригаде, рођен 1. 5. 1924. у Книћу, ђак, Србин, члан СКОЈ-а од 1940, КПЈ од маја 1942, носилац Партизанске споменице од 1941, у Крагујевачком НОП одреду од јула 1941, борац 1. пролетерске бригаде од 22. 12. 1941, у бригади од 3. 10. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 31. српсној 1бригади. Живи у Београду.

РАДИСАВЉЕВИЋ, Александра и Милице, ИВКО, водник, рођен 26. 4. 1922. у Даросави (Партизанима), Аранђеловац, радник, Србин, у бригади од 20. 9. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Живи у Партцзанима.

РАДИСАВЉЕВИЋ ТИХОМИР, борац, рођен 28. 8. 1919. у Гарашима, Аранђеловац, керамичар, Србин, у 1. чети 1. батаљона од 25. 9. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Живи у Аранђеловцу.

РАДИШИЋ, Михаила и Милинке, МИЛАН, борац, рођен 1924. у Козељу, Љиг, земљорадник, Србин, члан СКОЈ-а од 1944, КПЈ од 1945, у 2. чети 3. батаљона од 7. 10. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 31. српској бригади. Живи у Козељу.

РАДИШИЋ МИЛАН, борац, књиговезац, Србин, у бригади од 27. 10. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 5. српској бригади. Живи у Београду.

РАДОВАНОВИЋ, Милорада и Љубинке, ВЈ1АДАН, борац, рођен 1923. у Козељу, Љиг, земљорадник, Србин, члан СКОЈ-а од 1941, КПЈ од 1945, у интендантури бригаде од 7. 10. 1944. до 13. 1. 1945, потом у комори 21. дивизи^е. Живи у Козељу.

РАДОВАНОВИЋ, удата МАРКОВИЋ, Милована и Данице, ЈАГОДИНКА Јагода, водник, рођена 14. 10. 1924. у Раниловићу, Аранђеловац, домаћица, Српкиња, члан СКОЈ-а од 5. 8. 1943, у 1. шумадијском НОП одреду од 5. 8. 1943, у бригади од 22. 12. 1943. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Живи у Раниловићу.

РАДОВАНОВИЋ, Војисљава и Наталије, МИЛОВАН, водник, рођен 16. 5. 1925. у Буковику, Аранђеловац, земљорадник, Србин, у бригади од 23. 9. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Живи у Партизанима.

РАДОВАНОВИЋ, Николе и Анђе, МОМЧИЛО Босанац, борац, рођен 30. 3. 1925. у Приједору, ђак, Србин, члан СКОЈ-а од 1. 10. 1942, КПЈ од 14. 2. 1944, избеглица, учесник НОП-а Београда, у бригади од априла до септембра 1944, када је убачен у Београд, поново у бригади од октобра 1944. до 22. 12. 1944, а потом у болници. Живи у Београду.

РАДОВАНОВИЋ РАДОЈКО, борац, рођен 15. 9. 1923. у Копљарима, Аранђеловац, земљорадник, Србин, у бригади од 4. 9. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Живи у Копљарима.

РАДОВАНОВИЋ, Ранка и Љубице, САВА, борац, рођен 1910. у Великој Иванчи, Младеновац, земљорадник, Србин, у бригади од 27. 9. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Умро у Великој Иванчи.

РАДОВИЋ, Тихомира и Мирославе, ЉУБИША, борац, рођен 7. 1. 1923. у Јеловику, Аранђеловац, земљорадник, Србин, у бригади од 20. 9. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Живи у Аранђеловцу.

РАДОВИЋ, Милутина и Милојке, МИЛИСАВ, борац, рођен 25. 5. 1926. у Јеловику, Аранђеловац, земљорадник, Србин, у 3. чети 3. батаљона од 6. 10. 1944. до 23. 12. 1944, потом у болници. Живи у Јеловику.

РАДОЈЕВИЋ ДРАГОЉУБ, борац, рођен 15. 4. 1921. у Врбици, Аранђеловац, земљорадник, Србин, у бригади од 9. 9. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Живи у Врбици.

РАДОЈЕВИЋ, Младена и Миленије, ЖИВАДИН Ко^а, политички комесар чете, рођен 1907. у Водњу, Смедерево, земљорадник, Србин, члан КПЈ од 6. 7. 1943 у Космајском НОП одреду од 18. 9. 1943, у бригади од 22. 12. 1943. до септембра 1944, потом политички радник. Умро 3. 10. 1974. у Водњу.

РАДОЈЕВИЋ, Божидара и Миљке, МИРОСЛАВ, борац, рођен 7. 2. 1922. у Липљу, ЈБиг, земљорадник, Србин, члан СКОЈ-а од децембра 1944, у 2. батаљону од септембра до децембра 1944. потом у 1. коњичкој бригади. Живи у Аранђеловцу.

РАДОЈЕВИЋ, Симе и Јевросиме, МИЛОСАВ Дева, политички комесар чете, рођен 1900. у Водњу, Смедерево, земљорадник, Србин, члан КПЈ од јануара 1942, носилац Партизанске споменице од 1941, у Космајском НОП одреду од 18. 9. 1943, у бригади од 22. 12. 1943. до августа 1944, потом политички радник. Умро 21. 11. 1960. у Водњу.

РАДОЈИЧИЋ ДРАГОСЛАВ, борац, рођен 14. 2. 1928. у Даросави (Партизанима), Аранђеловац, земљорадник, Србин, у бригади од 1. 10. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Живи у Партизанима.

РАДОЈИЧИЋ, Душана и Милице, ДРАГОСЛАВ Бели, заменик командира 1. чете 4. батаљона, рођен 3. 9. 1924. у Сарајеву, ђак, Србин, члан СКОЈ-а од септембра 1944, КПЈ од децембра 1944, у бригади од септембра 1944. до 13. 1. 1945, потом у 4. српској бригади. Живи у Београду.

РАДОЈИЧИЋ, Владислава и Драгиње, МИЛОВАН, делегат вода, рођен 1. 1. 1924. у Врбици, Аранђеловац, ђак, Србин, члан СКОЈ-а од 1944, КПЈ од 1945, у бригади од 26. 9. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији;. Живи у Београду.

РАДОЈКОВИЋ Јеремије БУДИМИР Буда, водник, рођен 1924. у Влашки, Младеновац, земљорадник, Србин, у Космајском НОП одреду од априла, у бригади од јуна 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Живи у Младеновцу.

РАДОЈКОВИЋ, Ранка и Даринке, ЖИВОРАД Ивица, командир вода, рођен 8. 5. 1928. у Луњевцу, Смедерево, ковач, Србин, члан СКОЈ-а од 1941, КПЈ

од 1947. носилац Партизанске споменице од 1941, борац у Космајском НОП одреду и 1. шумадијској бригади, заробљен 4. 12. 1943. у Пријепољу и затворен у логор Сајмиште. Кад је априла 1944. из логора упућен у СДК побегао је у бригаду и остао у њој до септембра 1944, а потом био политички радник на терену. Живи у Смедереву.

РАДОЊИЋ, Милутина и Славке, МИЈ1АН Марко, командир вода, рођен 10. 4. 1925. у Бањи, Аранђеловац, земљорадник, Србин, члан КПЈ од 15. 8. 1943, у 1! шумадијском НОП одреду од маја 1943, у бригади од 22. 12. 1943. до 20. 9. 1944, потом радио у СУП-у. Живи у Београду.

РАДОСАВЉЕВИЋ Андрије ЉУБОМИР, борац, рођен у Поповићу, Сопот, земљорадник, Србин, у НОП-у од 1. 6. 1943, у бригади од 12. 10. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Живи у Поповићу.

РАЂЕНОВИЋ, Недељка и Смиље, КОСТАДИН Коста, заменик политичког комесара чете, рођен 15. 10. 1921. у Београду, механичар, Србин, члан СКОЈ-а од 1941, КПЈ од октобра 1944, у НОП-у Београда од 1941, у Посавско-тамнавском НОП одреду од 6. 5. 1944, у бригади од 25. 8. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Живи у Београду.

РАНКОВИЋ, Милоша и Ружице, ДРАГОЉУБ, борац, рођен 15. 6. 1926. у Даросави (Партизанима), Аранђеловац, земљорадник, Србин, у бригади од 1. 2. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Умро 1980. у Партизанима.

РАНКОВИЋ Петра МИЛЕНКО, борац, рођен 1921. у Крушевици, Лазаревац, земљорадник, Србин, у бригади од 15. 9. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 31. српској бригади. Живи у Крушевици.

РАНКОВИЋ Миливоја МИЛОВАН, борац, рођен 8. 10. 1920. у Даросави (Партизанима), Аранђеловац, земљорадник, Србин, у 1. шумади-јском НОП одреду и бригади од 15. 4. 1943. до 3. 10. 1944, потом у 31. српској бригади. Живи у Партизанима.

РАНКОВИЋ, Миливоја и Љубинке, МИЛУТИН Чеда, командир чете, рођен 1. 8. 1924. у Рудовцима, Лазаревац, машинбравар, Србин, члан КПЈ од 25. 12. 1943, у 1. шумадијском НОП одреду од 1. 3. 1943, у бригади од 22. 12. 1943. до 15. 9. 1944, потом на лечењу, па командант места Топола. Живи у Београду.

РАНКОВИЋ РАДЕНКО, борац, рођен 18. 3. 1925. у Горњој Трешњевици, Аранђеловац, земл.орадник, Србин, у бригади од 10. 9. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Живи у Аранђеловцу.

РАНКОВИЋ, Живана и Мирославе, ЧЕДОМИР Црни, командир чете, рођен 1. 10. 1925. у Дражњу, Гроцка, кројач, Србин, члан КПЈ од септембра 1944, у Космајском НОП одреду од јула 1943, у бригади од 22. 12. 1943. до 13. 1. 1945, потом у 31. српској бригади. Живи у Београду.

РЕПАЦ, Радивоја и Милице, ДУШАН (Пера Књижар), политички комесар бригаде, рођен 7. 12. 1914. у Широкој Кули, Госпић, Југословен српског порекла, књижарски радник, члан КПЈ од 1940, носилац Партизанске споменице од 1941, учесник НОП-а Београда, у 1. шумадијском НОП одреду од јула 1942, командир чете и командант батаљона, у бригади од 22. 12. 1943. политички комесар бригаде, потом командант места у Аранђеловцу. Живи у Београду.

РИЗНИЋ, Миодрага и Зорке, МИРОСЛАВА, борац, рођена 29. 4. 1923. у Бањи, Аранђеловац, домаћица, Српкиња, члан СКОЈ-а од 1944, КПЈ од 1945, у бригади од августа 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Живи у Београду.

РИЗНИЋ, Велимира и Радојке, МИХАИЛО, борац, рођен 17. 2. 1925. у Бањи, Аранђеловац, трговачки помоћник, Србин, члан СКОЈ-а од 26. 11. 1944, у бригади од септембра 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Живи у Београду.

РИСТИЋ, Борислава и Стане, ЖАРКО, заменик командира чете, рођен 3. 10. 1922. у Ваљеву, ђак, Србин, члан СКОЈ-а од 1929, КПЈ од децембра 1944, учесник у НОП-у Београда, у Посавско-тамнавском НОП одреду од 18. 6. 1944, у бригади од 25. 8. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Живи у Београду.

РИСТИЋ, Борислава и Стане, МИОДРАГ Риле, делегат вода, рођен 16. 12. 1919. у Новом Саду, студент, Србин,~члан к.ПЈ од септембра 1944, у Посавско--тамнавском НОП одреду од 18. 6. 1944, у бригади од 25. 8. 1944. до 13. 1. 1945» потом у инжињеријској бригади. Живи у Београду.

РИСТИЋ, удата БОСИЉЧИЋ, Радојице и Оофије, РАДОЈКА Рада, борац, рођена 24. 4. 1926. у Манојловцима, Топола, домаћица, Српкиња, члан СКОЈ-а

од 1943, КПЈ од септембра 1944, у НОП-у од 1942, у бригади од 15. 9. 1944. до 3. 10. 1944, потом у 31. српској бригади. Живи у Београду.

РИСТАНОВИЋ, Грујице и Станиславе, РИСТА, борац, рођен 8. 5. 1921. у Београду, прецизни механичар, Србин, у бригади од 24. 7. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Живи у Београду.

РИСТОВИЋ, Војислава и Милице, БРАНИСЈ1АВ, борац, рођен 1922. у Драгољу, Горњи Милановац, земљорадник, Србин, у бригади од 7. 10. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Живи у Драгољу.

РИСТОВИЋ, Војислава и Милице, МИЛОРАД, борац, рођен 12. 2. 1920. у Драгољу, Горњи Милановац, земљорадник, Србин, у 1. чети 1. батаљона од 6. 10. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Умро 6. 6. 1978. у Аранђеловцу.

РОГАН, Рада и Марије, ЈОВАН Јова, политички комесар бригаде, рођен 10. 10. 1913. у Његановићима, Билећа, приватни намештеник, Србин, у радничком покрету од 1935, члан КПЈ од 1939, у НОП-у од 1941, у 1. шумадијском НОП одреду од 1943, политички комесар 1. шумадијског НОП одреда, 2. шумадијске и 21. српске бригаде до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Живи у Београду.

РОГЈ1ИЋ Ђорђа ЉУБОМИР Љуша, заменик политичког комесара бригаде, рођен 8. 11. 1922. у Крагујевцу, берберски радник, Србин, члан КПЈ од децембра 1941. носилац Партизанске споменице од 1941, у Крагујевачком НОП одреду од јула 1941, у 1. пролетерској бригади од 22. 12. 1941, у бригади од 3. 10. до 29. 11. 1944, потом у СУП-у. Живи у Београду.

РОГЛИЋ Душана МИРОСЛАВ Мића, политички комесар 4. батаљона, рођен 1920. у Крагујевцу, ђак, Србин, члан КПЈ од децембра 1941, носилац Партизанске споменице од 1941, у Крагујевачком НОП одреду од јула 1941, у 1. пролетерској бригади од 22. 12. 1941, у бригади од 3. 10. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Умро 1958. у Београду.

РОДИЋ, Милана и Даринке, ДРАГОЛзУБ Рода, политички комесар чете, рођен 28. 12. 1920. у Босанском Осретку, Дрвар, столар, Србин, члан СКОЈ-а од 2. 2. 1942, КПЈ од 25. 5. 1944, учесник НОП-а Београда, у 3. чети 3. батаљона од 10. 4. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Живи у Београду.

РОДИЋ, Јова и Ђуке, ПЕТАР Пепа, командант 3. батаљона, рођен 27. 7. 1911. у Цвијетићу, Дрвар, радник, Србин, члан КПЈ од 1942, носилац Партизанске споменице од 1941, у 5. крајишком НОП одреду од 1941, командант батаљона у 3. крајишкој бригади, у бригади од 3. 10. 1944. до 13. 1. 1945, потом у КНОЈ-у. Живи у Београду.

РОМАНОВИЋ, Јована и Персе, ДРАГОЉУБ, борац, рођен 1922. у Моравцима, Љиг, земљорадник, Србин, у бригади од септембра 1944. до децембра 1944, потом у 1. коњичкој бригади. Умро 1974. у Моравцима.

РОСИЋ, удата ПУХАР, Љубомира и Миленије, АНГЕЛИНА, болничарка, рођена 19. 11. 1926. у Врбици, Аранђеловац, домаћица, Српкиња, члан СКОЈ-а од 1944, КПЈ од 1948, у бригади од 10. 8. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 4. српској бригади. Живи у Београду.

С

САВИЋ Владимира ВОЈИСЛАВ, борац, рођен 1910. у Липама, Смедерево, земљорадник, Србин, члан КПЈ од 23. 4. 1944, у Космајском НОП одреду од априла, а у бригади од маја до септембра 1944, потом радио на терену. Живи у Липама.

САВИЋ, Јована и Станке, ДОБРИВОЈЕ Лаф, борац, рођен 17. 1. 1925. у Доњој Шаторњи, Топола, радник, Србин, члан СКОЈ-а од 1941, КПЈ од 1944, у бригади од 10. 6. до 10. 10. 1944, потом радио на терену. Живи у Тополи.

САВИЋ, Животе и Јулке, ДРАГУТИН Драга, политички комесар чете, рођен 22. 2. 1912. у Осипаоници. Смедерево, столар, Србин, члан КПЈ од 15. 1. 1944. носилац Партизанске споменице од 1941, у Космајском НОП одреду од 20. 10. 1943, у бригади од 22. 12. 1943. до септембра 1944, потом радио на терену. Живи у Осипаоници.

САВИЋ Светислава ЉУБОДРАГ Дракче, борац, рођен 1. 3. 1927. у Милутовцу, Трстеник, земљорадник, Србин, члан КПЈ од маја 1958, у бригади од 16. 11. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Живи у Милутовцу.

САВИЋ, Војислава и Станиславе, МИЛОВАН, борац, рођен 1921. у Ивановцима, Љиг, земљорадник, Србин, у 1. батаљону од 7. 10. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 5 српској бригади. Живи у Ивановцима.

САВИЋ, Јакова и Крстине, МИЛОРАД, борац, рођен 8. 10. 1924. у Ивановцима, Љиг, земљорадник, Србин, у 4. чети 3. батаљона од септембра 1944. до 13. 1 1945, потом у позадинским јединицама 21. дивизије. Живи у Ивановцима.

САВИЋ, Милоша и Иване, МИЛОСАВ, борац, рођен 1920. у Ивановцима, Љиг, земљорадник', Србин, у 1. батаљону од 7. 10. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 5. српској бригади. Живи у Ивановцима.

САВИЋ, Светомира и Радојке, РАДИСАВ, борац, рођен октобра 1928. у Манојловцима, Топола, земљорадник, Србин, у бригади од августа 1944. до 3. 10. 1944, потом у 31. српској бригади. Живи у Сплиту.

САВИЋ, Маринка и Миљке, РАДОВАН, командир чете, рођен 1924. у Бранчићу, Љиг, земљорадник, Србин, члан СКОЈ-а од 1944, КПЈ од 1945, у 1. чети 3. батаљона од 7. 10. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Умро 1962. у Бранчићу.

САВИЋЕВИЋ, Владимира и Зоре, НИКОЛА, заменик командира чете, рођен 5. 5. 1924. у Земуну, металски радник, Србин, члан СКОЈ-а од 1941, КПЈ од 1944, у НОП-у од 1941, у Посавско-тамнавском НОП одреду од априла 1944, у бригади од 25. 8. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Живи у Земуну.

САНДИЋ РАДОМИР, борац, рођен 14. 1. 1924. у Буковику, Аранђеловац, каменорезац, Србин, у бригади од 22. 9. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Живи у Буковику.

САРАМАНДИЋ Радомира АЛЕКСАНДАР, борац, рођен 11. 7. 1925. у Буковику, Аранђеловац, земљорадник, Србин, у бригади од 23. 9. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Живи у Аранђеловцу.

СЕДЛИЋ, Радивоја и Косане, МИЛАН, борац, рођен 1. 4. 1929. у Венчанима, Аранђеловац, беземљаш, Србин, члан СКОЈ-а од 28. 6. 1943, КПЈ од 16. 6. 1948, у бригади од 10. 8. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Живи у Буковику.

СИМИЋ Александра ЛАЗАР, борац, рођен 26. 8. 1926. у Орашцу, Аранђеловац, земљорадник, Србин, у 2. чети 4. батаљона од 8. 10. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Живи у Орашцу.

СИМИЋ, Душана и Живке, МИОДРАГ Миле, интендант 4. батаљона, рођен 24. 7. 1922. у Београду, радник, Србин, члан СКОЈ-а од 1944, у НОП-у Београда од 1943, у бригади од 4. 9. 1944. до 13. 1. 1945, потом референт саобраћаја у 21. ди-**ЕИЗИЈИ**. Живи у Београду.

СИМИЋ, Драгомира и Милице, МИЛОСАВ, борац, рођен 8. 2. 1921. у Моравцима, Љиг, земљорадник, Србин, у бригади од 7. 10. 1944. до 13. 1. 1945, потом отпуштен из јединице ради лечења. Живи у Моравцима.

СИМИЋ, Миленка и Смиљане, РАДИСАВ, борац, рођен 15. 9. 1927. у Стојнику, Аранђеловац, земљорадник, Србин, у бригади од 8. 10. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 4. српској бригади. Живи у Стојнику.

СИМИЋ, Јована и Лепосаве, РАДОМИР, борац, рођен 15. 6. 1915. у Дарооави (Партизанима), Аранђеловац, земљорадник, Србин, у бригади од 23. 9. до 1. 11. 1944, потом у 21. артиљеријској бригади. Живи у Партизанима.

СИМИЋ, Јована и Лепосаве, ТИХОМИР, водник, рођен 1923. у Даросави (Партизанима), Аранђеловац, радник, Србин, у НОП-у од 13. 6. 1944. у бригади од 20. 9. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Живи у Партизанима.

СИНЂЕЛИЋ, Војина и Стане, МИЛАН, борац, рођен 1922. у Даросави (Партизанима), Аранђеловац, земљорадник, Србин, у бригади од 20. 9. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Умро у Партизанима.

СКАКИЋ, Стевана и Ане, ГОЈКО Голе, командант 1. батаљона, рођен 1913. у Исјеку, Босанско Грахово, радник, Србин, члан КПЈ од 1942, носилац Партизанске споменице од 1941, у 1941. борац у Граховском НОП одреду „Гаврило Принцип", командир извиђачке чете и обавештајни официр у 4. крајишкој бригади, у бригади од 27. 10. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 4. српској бригади. Живи у Панчеву.

СОСКИЋ Љубомира ДРАГУТИН Гута, борац, рођен 1922. у Ковачевцу, Младеновац, радник, Србин, члан СКОЈ-а у 2. чети 1. батаљона од 19. 9. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Умро 1960. у Ковачевцу.

СПАСОЈЕВИЋ, Чедомира и Милојке, ДРАГОМИР Звездић, интендант батаљона, рођен 14. 5. 1912. у Бањи, Аранђеловац, земљорадник, Србин, члан КПЈ од 4. 5. 1950, у 1. шумадијском НОП одреду од 1. 7. 1942, у бригади од 22 12 1943. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Живи у Аранђеловцу.

СПАСОЈЕВИЋ Никодија МИЛАН, борац, рођен 1920. у Ковачевцу, Младеновац, земљорадник, Србин, у бригади од 3. 4. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Живи у Ковачевцу.

СПАСОЈЕВИЋ Хранислава ПРЕДРАГ, водник, рођен 5. 4. 1927. у Милутовцу, Трстеник, земљорадник, Србин, члан КПЈ од јуна 1945, у бригади од 16. 11. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Живи у Милутовцу.

СПАСОЈЕВИЋ, Радојице и Госпаве, САВО, борац, рођен 26. 7. 1922, у Стојнику, Аранђеловац, земљорадник, Србин, у бригади од 12. 9. 1944. до 13. 1. 1945 потом у 31. српској бригади. Живи у Стојнику.

СРЕЈИЋ Живка РАДОМИР, борац, рођен 3. 1. 1923. у Липама, Смедерево, земљорадник, Србин, у Космајском НОП одреду од фебруара, а у бригади од маја до септембра 1944, потом радио на терену. Живи у Липама.

СТАМАТОВИЋ, рођ. ЂОРЂЕВИЋ, Радована и Лене, БУДИМКА Олга, заменик политичког комесара чете, рођена 11. 11. 1922. у Дивостину, Крагујевац, учитељица, Српкиња, члан СКОЈ-а од 1941, КПЈ од новембра 1943, носилац Партизанске споменице од 1941, у 1. шумадијском НОП одреду од јула 1943, у бригади од 22. 12. 1943. до 13.1. 1945, потом политички радник на терену. Живи у Београду.

СТАМАТОВИЋ, Костадина и Јулијане, СТАМАТ, борац, рођен 1925. у Липама, Смедерево, земљорадник, Србин, у Космајском НОП одреду од 10. 11. 1943. у бригади од 22. 12. 1943. до септембра 1944, потом радио на терену. Живи у Липама.

СТАНИЋ Радомира МИХАИЛО, борац, рођен 16. 10. 1921. у Орашцу, Аранђеловац, земљорадник, Србин, у бригади од 20. 9. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Живи у Орашцу.

СТАНИЋ Тихомира МИЛОРАД, борац, рођен 16. 8. 1924. у Орашцу, Аранђеловац, земљорадник, Србин, у 1. чети 1. батаљона од 5. 10. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Живи у Орашцу.

СТАНИЧИЋ БРАНИСЛАВ, борац, рођен 15. 3. 1925. у Даросави (Партизанима), Аранђеловац, земљорадник, Србин, у 1. шумадијском НОП одреду од 15. 10. 1943, у бригади од 22. 12. 1943. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Живи у Партизанима.

СТАНИЧИЋ, Војислава и Данице, БРАНКО, борац, рођен 1925. у Даросави (Партизанима), Аранђеловац, земљорадник, Србин, у 1. шумадијском НОП одреду од 1. 8. 1943, у бригади од 22. 12. 1943. до 20. 9. 1944, потом радио на терену. Живи у Партизанима.

СТАНИЧИЋ ВИТОМИР, борац, рођен 25. 4. 1904. у Даросави (Партизанима), Аранђеловац, земљорадник, Србин, у бригади од 1. 4. 1943. до 20. 9. 1944, потом радио на терену. Живи у Партизанима.

СТАНИЧИЋ Ј. ДРАГОМИР, борац, рођен 1911. у Раниловићу, Аранђеловац, земљорадник, Србин, у бригади од 10. 9. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 31. српској бригади. Живи у Буковику.

СТАНИЧИЋ, Милорада и Косане, МИЛИВОЈЕ Сеља, командир чете, рођен 17. 12. 1922. у Даросави (Партизанима), Аранђеловац, радник, Србин, члан СКОЈ-а од априла, КПЈ од јула 1943, у 1. шумадијском НОП одреду од 1. 4. 1943, у бригади од 22. 12. 1943. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Умро 27. 9. 1980. у Аранђеловцу.

СТАНИЧИЋ (ДУГАЛИЋ), Милорада и Љубице, МИЛОЈЕ, борац, рођен 15. 10. 1925. у Даросави (Партизанима), Аранђеловац, земљорадник, Србин, у 1. шумадијском НОП одреду од 1. 8. 1943, у бригади од 22. 12. 1943. до 20. 9. 1944, потом на политичком раду на терену. Живи у Аранђеловцу.

СТАНКОВИЋ Божидара БОРИВОЈЕ, борац, рођен 29. 11. 1921. у Осипаоници, Смедерево, столар, Србин, члан СКОЈ-а од фебруара 1942, КПЈ од 15. 10. 1944, у бригади од 8. 8. 1944. до 20. 10. 1944, потом радио на терену. Живи у Осипаоници.

СТАНКОВИЋ Милете ЖИВОРАД, водник, рођен 25. 3. 1920. у Влашки, Младеновац, земљорадник, Србин, у бригади од 23. 8. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 1. коњичкој бригади. Живи у Влашки.

СТАНКОВИЋ, Драгутина и Марије, МАРЈАН, командир минобацачке чете, рођен 11. 3. 1922. у Загребу, Југословен, механичар, члан СКОЈ-а од 1941, КПЈ од априла 1944, учесник у НОП-у Београда, у Посавско-тамнавскзм НОП одреду од априла 1944, у бригади од 25. 8. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 5. српској бригади. Живи у Београду.

СТАНКОВИЋ, Димитрија и Драге, МИЛОШ, борац, рођен 1916. у Липама Смедерево, земљорадник, Србин, у Космајском НОП одреду од 10. 11. 1943, у бригади од 22. 12. 1943. до септембра 1944, потом радио на терену. Живи у Липама.

СТАНКОВИЋ, Топлице и Живке, МОМЧИЛО Уча, руководилац СКОЈ-а у батаљону, рођен 21. 1. 1924. у Брзој Паланци, ђак, Србин, члан СКОЈ-а од 1940, КПЈ од марта 1944, борац у Крајинском НОП одреду 1941, из лсгора Смедеревска Паланка побегао августа 1943, од априла 1944. у Посавско-тамнавском НОП одреду, у бригади од 25. 8. 1944. до 20. 9. 1944, потом политички комесар 1. шумадијског НОП одреда и команде места у Аранђеловцу. Живи у Бору.

СТАНОЈЕВИЋ, Живка и Мијосаве, ДАВИД, борац, рођен 10. 4. 1908. у Прогореоцима (Партизанима), Аранђеловац, радник, Србин, у бригади од 23. 9. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Умро 1980. у Партизанима.

СТАНОЈЕВИЋ, Јеврема и Милке, ЖИВОРАД, борац, рођен 5. 7. 1912. у Липама, Смедерево, земљорадник, Србин, у Касмајском НОП одреду од 3. 9. 1943, у бригади од 22. 12. 1943. до септембра 1944, потом командир чете у Пожаревачком НОП одреду. Живи у Липама.

СТАНОЈЕВИЋ, Ранка и Софије, МИЛИВОЈЕ, борац, рођен 10. 4. 1919. у Прогореоцима (Партизанима), Аранђеловац, радник, Србин, .у бригади од 23. 9. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Живи у Партизанима.

СТАНОЈЕВИЋ, Душана и Микице, МИЛИЈАН. борац, рођен 27. 12. 1902. у Прогореоцима (Партизанима), Аранђеловац, земљорадник, Србин, у бригади од 10. 9. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Живи у Партизанима.

СТАНОЈЛОВИЋ, Милоша и Даринке, МИЛАН Чамџија, десетар, рођен 16. 4. 1926. у Даросави (Партизанима), Аранђеловац, земљорадник, Србин, члан СКОЈ-а од 1942, КПЈ од 1944, у НОП-у од 16. 8. 1942, у 1. шумадијском НОП одреду од 1943, у бригади од 22. 12. 1942. до 20. 9. 1944, потом радио на терену. Живи у Партизанима.

СТАНОЈЛОВИЋ Косаре ЖИВАН Кокороко, борац, рођен 23. 9. 1917. у Неготину, прецизни механичар, Србин, у Посавско-тамнавском НОП одреду од 16. 6. 1944, у бригади од 25. 8. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Живи у Београду.

СТАНОЈЛОВИЋ, Петра и Милеве, РАДОЈКА, делегат вода, рођена 8. 3. 1925. у Буковику, Аранђеловац, домаћица, Српкиња, у 1. шумадијском НОП одреду од септембра 1943, у бригади од 22. 12. 1943. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Живи у Партизанима.

СТАНОШЕВИЋ, Милића и Даринке, ВУЈАДИН Брка, интендант бригаде, рођен 1907. у Брајковцу, Лазаревац, земљорадник, Србин, члан КПЈ од 1941, у 1. шумадијском НОП одреду био 1941, поново у њему априла 1943, у бригади од 22. 12. 1943. до 20. 9. 1944, потом радио на терену. Живи у Аранђелсвцу.

СТАРЧЕВИЋ МИОДРАГ, борац, рођен 27. 8. 1926. у Орашцу, Аранђеловац, земљорадник, Србин, у бригади од 8. 10. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Живи у Орашцу.

СТЕВАНОВИЋ, Милана и Лепосаве, ДРАГОСЛАВ, борац, рођен 3. 5. 1922. у Ранило;вићу, Аранђеловац, земљорадник, Србин, у бригади од 27. 9. 1944. до 13 1. 1945, потом у 4. српској бригади. Живи у Раниловићу.

СТЕВАНОВИЋ, Здравка и Лене, ЖИВОТА, борац, рођен 23. 6. 1921. у Чумићу, Крагујевац, земљорадник, Србин, члан СКОЈ-а од 28. 8. 1942, КПЈ од 10. 11. 1944, у 1. шумадијском НОП одреду од 1. 9. 1942, у бригади од 22. 12. 1943. до 20. 9. 1944, потом радио на терену. Живи у Чумићу.

СТЕВАНОВИЋ Стевана ЛЕПОСАВА, болничарка, рођена 1926. у Влашки, Младеновац, земљорадник, Србин, у 1. чети 1. батаљона од 15. 8. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Живи у Вршцу.

СТЕВАНОВИЋ, Радована и Даринке, МИЈ1АН, борац, рођен 1920. у Липљу, Љиг, земљорадник, Србин, у 4. чети 1. батаљона од септембра 1944. до 13. 1. 1945, потом у 31. орпокој бригади. Живи у Липљу.

СТЕВАНОВИЋ Војислава МИОДРАГ, борац, рођен 31. 7. 1919. у Великој Иванчи, Младеновац, земљорадник, Србин, у бригади од 27. 9. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Живи у Великој Иванчи.

СТЕВАНОВИЋ, Вујице и Лепосаве, МИЛУТИН, борац, рођен 5. 6. 1923. у Раниловићу, Аранђеловац, земљорадник, Србин, у бригади од 25. 9. до 3. 10. 1944, потом у 31. српској бригади. Живи у Раниловићу.

СТЕВАНОВИЋ, Илије и Милеве, ХРАНИСЛАВ Кића, водник, рођен 27. 9. 1924. у Копљарима, Аранђеловац, земљорадник, Србин, члан СКОЈ-а од 15. 5. 1943, КПЈ од 31. 12. 1944, у бригади од 10. 9. 1944. до 13. 1. 1945, потом у позадинским јединицама 21. дивизије. Живи у Копљарима.

СТЕВАНОВИЋ Милосава ДРАГОЉУБ (Драга Петријевац), командант батаљона, рођен у Петријеву, Смедерево, земљорадник, Србин, у НОП-у од 1941, у Космајском НОП одреду од октобра 1943, командир чете, у бригади од 22. 12. 1943, командант батаљона, потом командант Космајског НОП одреда. Умро 1972. у Петријеву.

СТЕВАНОВИЋ МЛАДЕН, борац, рођен 15. 8. 1924. у Раниловићу, Аранђеловац, земљорадник, у бригади од 1. 8. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 4. српској бригади. Живи у Раниловићу.

СТЕФАНОВИЋ, Косте и Виде, ИВАН Срба, командант бригаде, рођен 30. 5. 1912. у Смедереву, металски радник, Србин, у радничком покрету од 1938, члан КПЈ од 1940, носилац Партизанске споменице од 1941, од јула 1941. командир вода у Грочанско-подунавској чети, командир јуришне чете 1942. у Пожаревачком НОП одреду, до маја 1943. секретар среског руководства КПЈ подунавског среза, од 6. 5. 1943. командант Космајског НОП одреда, потом заменик команданта 1. батаљона 1. шумадијске бригаде, од 30. 10. 1943. командант Космајског НОП одреда, заменик команданта бригаде од 22. 12. 1943, командант бригаде од 10. 5. 1944, члан ОК КПЈ за Младеновац од половине 1944, умро 1948. у Смедереву. Од 8. 10. 1953. носилац ордена народног хероја.

СТЕФАНОВИЋ ПЕТАР, борац, рођен 12. 6. 1924. у Јеловику, Аранђеловац, земљорадник, Србин, у бригади од 6. 10. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Живи у Аранђеловцу.

СТЕФАНОВИЋ, Милана и Миљане, РАДОВАН, борац, рођен 1. 6. 1923. у у Мисачи, Аранђеловац, земљорадник, Србин, у бригади од 7. 8. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Живи у Аранђеловцу.

СТЕФАНОВИЋ Божидара СЛОБОДАН Цина, обавештајни официр, рођен 8. 12. 1914. у Београду, службеник, Србин, члан КПЈ од 1944. у бригади од 6. 9. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Умро 1975. у Београду.

СТЕПАНОВИЋ Радосава ДИМИТРИЈЕ, борац. рођен 1921. у Ковачевцу, Младеновац, земљорадник, Србин, у 3. чети 3. батаљона од јуна 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Живи у Ковачевцу.

СТЕПАНОВИЋ, Јеремије и Јевросиме, МИХАИЛО (Мика Ћата), борац, рођен 1909. у Водњу, Смедерево, деловођа општине, Србин, члан КПЈ од 6. 7. 1943. у Космајском НОП одреду од 18. 9. 1943, у бригади од 22. 12. 1943. до марта 1944, потом политички радник. Погинуо несрећним случајем 1945. у Смедереву.

СТЕПИЋ Будимира БРАНИСЛАВ, борац, рођен 1927. у Великој Иванчи, Младеновац, радник, Орбин, у бригади од 15. 9. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Живи у Младеновцу.

СТЕПИЋ Тихомира ДРАГОСЛАВ, рођен 1909. у Великој Иванчи, Младеновац, радник, Србин, у 1. чети 1. батаљона од 27. 9. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Живи у Великој Иванчи.

СТОЈАНОВИЋ, Милете и Радојке, ЖАРКО, водник, рођен 1917. у Орашцу, Аранђеловац, земљорадник, Србин, у бригади од 13. 9. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 4. српској бригади. Живи у Орашцу.

СТОЈАНОВИЋ Бранка МИЈАТ, борац, рођен 1924. у Дољанима, Крушевац, земљорадник, Србин, у 2. чети 3. баталлна од 10. 12. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 5. српској бригади. Живи у Дољанима.

СТОЈАНОВИЋ Живојина МИЛОШ, борац, рођен 15. 10. 1925. у Раниловићу, Аранђеловац, земљорадник, Србин, од септембра до 25. 10. 1944. у 4. крајишкој, а касније у 21. српској бригади до 13. 1. 1945, иотом у 21. дивизији. Живи у Раниловићу.

СТОЈАНОВИЋ, Вељка и Јеле, МИОДРАГ, борац, рођен 27. 1. 1925. у Орашцу, Аранђеловац, земљорадник, Србин, у 3. чети 3. батаљона од 13. 9. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Живи у Орашцу.

СТОЈАНОВИЋ, Пантелије и Цвете, МИЛОРАД (Миланче Петријевац), рођен 20. 3. 1925. у Петријеву, Смедерево, земљорадник, Србин, у Космајском НОП одреду од 8. 5. 1943, у бригади од 22. 12. 1943. до септембра 1944, потом радио на терену. Живи у Смедереву.

СТОЈАНОВИЋ СТАНИМИР, борац, рођен 17. 7. 1925. у Јеловику, Аранђеловац, ђак, Србин, у бригади од 22. 9. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Живи у Аранђеловцу.

СТОЈКОВИЋ ЈОРДАН, командир чете, рођен 1914. у Београду, лађар, Србин, у Посавско-тамнавски НОП одред дошао јула 1944. из 4. мачванске чете, у бригади од 25. 8. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Умро 1974. у Београду.

СТОЈКОВИЋ, Добривоја и Тане, МИЛАН, рођен 1927. у Дољанима, Крушевац, землзорадник, Србин, у 2. чети 3. батаљона од 10. 12. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Живи у Белој Цркви.

СТОЈКОВИЋ, Живка и Сибинке, ТИХОМИР, борац, рођен 15. 5. 1924. у Липама, Смедерево, земљорадник, Србин, у Космајском НОП одреду од априла, у бригади од маја до септембра 1944, потом радио на терену. Живи у Липама.

СУБОТИЧКИ, Симе и Милене, ЂОРЂЕ Батука, политички комесар чете, рођен 13. 3. 1924. у Тителу, ђак, Србин, избеглица у Београду, у НОП-у од новембра 1942, члан СКОЈ-а од 1. 2. 1944, КПЈ од 1. 4. 1944, у 1. шумадијском НОП одреду од 27. 11. 1943, у бригади од 22. 12. 1943. до јуна 1944, потом на лечењу у Београду. Живи у Београду.

Т

ТАБРУК, Ђуре и Катарине, ЉУБОМИР, командир чете, рођен 17. 3. 1910. у Дрвару, бравар, Србин, члан КПЈ од 1941, у НОП-у Београда од 1941, у Посавско-тамнавском НОП одреду од маја 1944, у 2. чети 3. батаљона бригаде од 25. 8. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 31. српској бригади. Живи у Београду.

ТАНАСИЈЕВИЋ, Војина и Миљке, МИЛОВАН, борац. рођен 23. 8. 1923. у Моравцима, Љиг, земљорадник, Србин, у 2. батаљону од 6. 10. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Живи у Моравцима.

ТАНАСКОВИЋ, Драгутина и Негосаве, ПЕТАР, борац, рођен 7. 7. 1921. у Липама, Смедерево, земљорадник, Србин, у Космајском НОП одреду од 10. 11. 1943, у бригади од 22. 12. 1943. до септембра 1944, потом у Пожаревачком НОП одреду. Живи у Липама.

ТАСИЋ, Милосава и Јаворке, ДРАГОСЛАВ, борац, рођен 23. 12. 1915. у Кусатку, Смедеревска Паланка, кројач, Србин, члан КПЈ од 1945, у бригади од 10. 10. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. артиљеријској бригади. Живи у Смедеревској Паланци.

ТАСИЋ, Василија и Миленије, ДУШАН, борац, рођен 1913. у Липама, Смедерево, земљорадник, Србин, у бригади од марта до септембра 1944, потом радио на терену. Живи у Јћшама.

ТАСИЋ Животе ДУШАН, борац, рођен 1924. у Липама, Смедерево, земљорадник, Србин, у Космајском НОП одреду од 25. 2. 1944, у бригади од маја до септембра 1944, потом радио на терену. Умро 1977. у Липама.

ТАСИЋ, Драгомира и Живадине, ЉУБОМИР, борац, рођен 1925. у Великој Иванчи, Младеновац, земл>орадник, Србин, у бригади од 27. 9. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Живи у Великој Иванчи.

ТАСИЋ, Александра и Љубице, МОМЧИЛО Мома, борац, рођен 30. 10. 1912. у Крагујевцу, чиновник, Србин, члан КПЈ од 25. 9. 1944, у бригади од 6. 8. 1944. до 25. 10. 1944, потом у Ратном ваздухопловству. Живи у Београду.

ТЕОФАНОВИЋ Радоја МИРОСЛАВ Гојко, борац, рођен 1926. у Даросави (Партизанима), Аранђеловац, машинбравар, Србин, у 1. шумадијском НОП одреду од септембра 1943, у бригади од 22. 12. 1943. до 20. 9. 1944, потом радио на терену. Умро 20. 2. 1974. у Аранђеловцу.

ТЕРЗИЋ Богомира ЗДРАВКО, борац, рођен 19. 3. 1927. у Великој Иванчи, Младеновац, земљорадник, Србин, у бригади од 27. 9. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Живи у Великој Иванчи.

ТЕРЗИЋ, Петка и Ангелине, РАТКО, борац, рођен 1928. у Великој Иванчи. Младеновац, земљорадник, Србин, у бригади од 27. 9. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Живи у иностранству.

ТОДОРОВИЋ Радисава ВЛАСТИМИР, борац, рођен 1925. у Дубони, Младеновац, земљорадник, Србин, у бригади од 10. 5. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Живи у Дубони.

ТОДОРОВИЋ ДРАГОСЛАВ, водник, рођен 5. 6. 1923. у Гарашима, Аранђеловац, каменорезац, Србин, у бригади од 3. 9. 1944. до 23. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Живи у Гарашима.

ТОДОСИЈЕВИЋ Радојице ДРАГОЉУБ, борац, рођен 1910. у Прогореоцима (Партизанима), Аранђеловац, земљорадник, Србин, у бригади од 23. 9. 1944. до 13. 1. 1945, а потом у 21. дивизији. Живи у Партизанима.

ТОЛИЋ, Спасоја и Милосаве, ДРАГУТИН, борац, рођен 1922. у Босути, Аранђеловац, земљорадник, Србин, у бригади од 7. 10. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Умро 1958. у Босути.

ТОМИЋ, Сретена и Вујке, АЛЕКСАНДАР, борац, рођен 25. 6. 1923. у Лаћиседу, Александровац (жупски), земљорадник, Србин, у бригади од 16. 11. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Живи у Лаћиседу.

ТОМИЋ, Добривоја и Јевросиме, ДРАГАН, борац, рођен 1927. у Лаћиседу, Александровац (жупски), земљорадник, Србин, у бригади од 16. 11. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Живи у Лаћиседу.

ТОМИЋ, Добросава и Николете, ЖИВКО, борац, рођен 15. 4. 1926. у Лаћиседу, Александровац (жупски), земљорадник, Србин, у бригади од 16. 11. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Живи у Лаћиседу.

ТОШИЋ ДУШАН, борац, рођен 25. 9. 1914. у Крћевцу, Топола, земљорадник, Србин, у бригади од 1. 9. 1944. до 13. 1. 1945, потом шеф наоружања 21. артиљеријске бригаде. Живи у Аранђеловцу.

Ћ

ЋИРИЋ, Милутина и Милијане, ДРАГОЉУБ Циганче, борац, рођен 1924. у Даросави (Партизанима), Аранђеловац, земљорадник, Србин, у 1. шумадијском НОП одреду од јуна 1943. у бригади од 22. 12. 1943. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Умро 1966. у Партизанима.

ЋИРИЋ, Милијана и Станице, ЉУБИСАВ, командир вода, рођен 8. 11. 1926. у Венчанима, Аранђеловац, земљорадник, Србин, у бригади од 29. 1. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Живи у Венчанима.

ЋУСЛОВИЋ, Василија и Борике, РАДИВОЈЕ, заменик команданта бригаде, рођен 27. 5. 1916. у Прислоници, Чачак, земљорадник, Србин, члан КПЈ од 1. 10. 1941, носилац Партизанске споменице од 1941, од 18. 8. 1941. у 5 (љубичевској) чети Чачанског НОП одреда, од 1. 3. 1942. у 2. пролетерској бригади командир вода и чете, заменик команданта 3. батаљона и обавештајни официр бригаде, у 2. шумадијској бригади од јуна 1944, командант 1. батаљона и заменик команданта бригаде, од 3. 10. 1944. командант 21. артиљеријске бригаде. Живи у Београду.

ЋУРЧИЋ ЂОРЂЕ Ђуро, поручник по ослобођењу Београда, рођен 1924. у Комићу, Удбина, Титова Кореница, земљорадник, Србин, у бригади од 3. 10. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Живи у Загребу.

ЋУРГУС, Мића и Перке, ВЛАДО, политички комесар батаљона, рођен 22. 2. 1923. у Вођеници, Босански Петровац, шегрт, Србин, носилац Партизанске споменице, у бригади од 3. 10. 1944. до 13. 1. 1945. Живи у Београду.

У

УБАВИЋ, Павла и Деве, ВЛАЈКО, професор, шеф пропагандне секције бригаде, рођен 29. 3. 1908. у Герзову, Мркоњић Град, избеглица у Србији, члан КПЈ од марта 1945, у бригади од јула 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Живи у Сарајеву.

УРОШЕВИЋ РАДОЈИЦА, борац, рођен 15. 7. 1920. у Врбици, Аранђеловац, земљорадник, Србин, у бригади од 12. 8. 1944. до 13 1. 1945, потом у 21. дивизији, Живи у Врбици.

УРОШЕВИЋ. ЖИВОМИР, борац, рођен 12. 9. 1924. у Врбици, Аранђеловац, земљорадник, Србин, у 1. чети 1. батаљона од 12. 9. 1944. до 13. 1. 1945, потом у ауто-чети 21. дивизије. Живи у Врбици.

Ф

ФИЛИПОВИЋ ВЕЛИМИР, борац, рођен 10. 3. 1912. у Даросави (Партизанима), Аранђеловац, земљорадник, Србин, у бригади од 25. 9. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Живи у Партизанима.

ФИЛИПОВИЋ, Гаврила и Рајне, РАДОМИР, водник, рођен 25. 9. 1922. у Даросави (Партизанима), Аранђеловац, земљорадник, Србин, у бригади од 23. 9. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Живи у Партизанима.

ФИШЕКОВИЋ, Драгише и Љубине, ЗОРА, борац, рођена 1927. у Мисачи, Аранђеловац, домаћица, Српкиња, у бригади од августа 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Живи у Мисачи.

ФИШЕКОВИЋ, Тихомира и Милице, ЉУБОМИР, борац, рођен 25. 5. 1926. у Мисачи, Аранђеловац, земљорадник, Србин, у бригади од 25. 9. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Живи у Мисачи.

Х

ХАЏИЋ Радојка МИОДРАГ, водник, рођен 29. 5. 1924. у Лозовику, Велика Плана, земљорадник, Србин, члан СКОЈ-а од 1944, КПЈ од 1949, у бригади од 1. 8. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 5. српској бригади. Живи у Лозовику.

Ц

ЦВЕТКОВИЋ БОГОМИР Коле, руководилац СКОЈ-а у бригади, рођен 1926. у Суводолу, Смедерево, земљорадник, Србин, члан КПЈ, у 1. шумадијски НОП одред етупио 1. 9. 1942, у бригади од 22. 12. 1943. до септембра 1944, потом секретар ОК СКОЈ-а Пожаревац. Живи у Београду.

ЦВЕТКОВИЋ Милорада ЖИВОРАД, борац, рођен 1925. у Дражњу, Гроцка, земљорадник, Србин, у бригади од 10. 10. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Живи у Дражњу.

ЦВЕТКОВИЋ, Милана и Ковиљке, ЈОВАН, борац, рођен 1922. у Моравцима, Љиг, земљорадник, Србин, у бригади од 5. 10. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 31. српској бригади. Живи у Моравцима.

ЦВЕТКОВИЋ Војислава МИЛОРАД, борац, рођен 1926. у Дражњу, Гроцка, земљорадник, Србин, у бригади од 10. 10. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Живи у Дражњу.

ЦВЕТКОВИЋ Милорада МИХАИЛО, борац, рођен 1915. у Дражњу, Гроцка, земљорадник, Србин, у бригади од 10. 10. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Живи у Дражњу.

Ч

ЧУМИЋ Јована ЉУБОМИР, борац, рођен 28. 5. 1918. у Великој Иванчи, Младеновац, земљорадник, Србин, у бригади од 10. 8. 1944. до 13. 1. 1945, потом водник у 21. дивизији. Живи у Великој Иванчи.

ЧУМИЋ Радована МИЛОВАН, десетар, рођен 1925. у Великој Иванчи, Младеновац, земљорадник, Србин, у 1. чети 2. батаљона од 27. 9. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Живи у Великој Иванчи.

ЧУПИЋ Благоја БРАНКО, борац, рођен 12. 10. 1919. у Кусатку, Смедеревска Паланка, земљорадник, Србин, члан КПЈ од 1944, у бригади од јула до октобра 1944. потом у КНОЈ-у. Живи у Великим Црљенима, Лазаревац.

ЧУПИЋ Милосава ЖИВАДИН, борац, рођен 1922. у Кусатку, Смедеревска Паланка, земљорадник, Србин, у бригади од 10. 10. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Умро 1946. у Кусатку.

Ш

ШВАБИЋ, Радивоја и Лепосаве, БУДИМИР, борац, рођен 18. 11. 1921. у Мисачи, Аранђеловац, земљорадник, Србин, у бригади од 21. 9. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Живи у Мисачи.

ШВАБИЋ, Петра и Милице, ДРАГОЉУБ, борац, рођен 1927. у Мисачи, Аранђеловац, земљорадник, Србин, у бригади од августа 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Живи у Мисачи.

ШВАБИЋ, Петра и Наталије, ЖИВОРАД, водник, рођен 25. 10. 1926. у Врбици, Аранђеловац, земљорадник, Србин, у бригади од 20. 9. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Живи у Врбици.

ШВАБИЋ, Ђорђа и Ђурђије, МИЛАН, командир вода, рођен 1900. у Буковику, Аранђеловац, земљорадник, Србин, у 3. чети 2. батаљона од 17. 9. 1944. до 13. 1. 1945, потом у 4. српској бригади. Живи у Буковику.

ШВАБИЋ, Живомира и Даринке, ПЕРСА, борац, рођена 1927. у Мисачи, Аранђеловац, домаћица, Српкиња, у бригади од августа 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Умрла у Мисачи.

ШВАБИЋ Аксентија СЛАВКА, борац, рођена 1925. у Мисачи, Аранђеловац, дсмаћица, Српкиња, у бригади од септембра 1944. до 13. 1. 1945, потом у 21. дивизији. Умрла 1957. у Мисачи.

ШЕРОЈ ДИМИТРИЈЕ, борац, рођен 1915. у Полтави, СССР-у, бравар, Рус, побегао из заробљеничког логора у Раковици и 27. 4. 1944. ступио у бригаду. Судбина непозната.

ШКОПЕЉА, Рада и Стане, СЛАВКО, политички комесар чете, рођен 1. 4 1920. у Земунику, Задар, трговачки помоћник, Србин, члан СКОЈ-а од 1939, КПЈ од 1944, у Посавско-тамнавском НОП одреду од априла 1944, у бригади од 25. 8. до 25. 10. 1944, потом политички комесар III одељка Главне војне болнице у Београду. Живи у Београду.

ШЋЕКИЋ, удата КАЗАГРАНДЕ ОЛГА Соња, борац, рођена 1923. у Саранову, Топола, графичка радница, Српкиња, члан КПЈ, у бригади од априла до 3. 10. 1944, потом политички комесар чете у 31. српској бригади. Умрла 1970. у Копру, сахрањена у Тополи.

ШУНДИЋ, Живојина и Кате, БУДИСЛАВ, борац, рођен 12. 7. 1921. у Стојнику, Аранђеловац, земљорадник, Србин, у бригади од 25. 10. 1944. до 13. 1. 1945 потом у 21. дивзији. Живи у Стојнику.

ШУСТРА, Јосипа и Францике, РУДОЛФ Шуца, борац, рођен 13. 2. 1918. у Дежановцу, Дарувар, столар, Чех, радио на Чукарици, члан СКОЈ-а од 1941, КПЈ од 3. 6. 1944, у НОП-у Београда од 1941, у Посавско-тамнавском НОП одреду од априла 1944, у бригади од 25. 8. до 25. 10. 1944, потом у 1. крајишкој бригади. Живи у Београду.

БОРИЛИ СУ СЕ У БРИГАДИ[1]

А

АДАМОВИЋ СТОЈАН, по архиви, борац (шофер), 29. 9. 1944. био је у бригади.

АТАНАЦКОВИЋ. ДУШАН, по архиви, борац, 3. чете 4. батаљона, умро од рана крајем децембра 1944. у 21. медицинском центру, у Нијемцима.

АЦА ЖЕЈ1ЕЗНИЧАР (партизански псеудоним), политички комесар 1. батаљона, рођен око 1910. радио у Дирекцији железница Београд. ШхЈле провале јануара 1944. пребачен у бригаду, рањен кроз плућа 4. 12. 1944. у Живковцима, умро у затвору Белановица, не долазећи к свести.

Б

БАКИЋ Милан, по записима, борац, рођен 1921. у Вргин Мосту, чиновник, 10. 5. 1944. био у бригади.

БЕЈ1ИЋ ЉУБИЦА, по архиви, болничарка, рођена 1925. у Обилићу, попинула 22. 12. 1944. испред Отока, сахрањена 23. 12. 1944. у Комлетинцима.

БОГУНОВИЋ МИЛОШ, по архиви, борац (шофер), 24. 9. 1944. био је у бригади.

БОЖИЋ БОГДАН, по архиви, борац, рођен 1928, ученик 2. мушке гимназије у Београду, априла 1944. избегао у Бабајић, 28. 4. 1944. ОК КПЈ за Ваљево упутио га у бригаду.

БРДЈЕР ИЛИЈА Ика, по записима, борац, Омладинске чете бригаде, децембра 1944. у рововима испред Отока написао је песму „Слобода је стигла", за бригадни лист. У бригади до расформирања.

БОШЊАЦ Стјепана ИГЊАТ, по архиви, борац, рођен 1925. у Копривници, шофер, у бригади био 24. 9. 1944, погинуо 14. 10. 1944. у Малом Пожаревцу.

В

ВАЊА, по сећању, Црвеноармејац, рођен у СССР-у, Рус, побегао из заробљеничког логора у Раковици и 27. 4. 1944. ступио у бригаду, погинуо 14. 10. 1944. у Малом Пожаревцу.

ВАСОВИЋ ДАНИЛО, по архиви, борац (артиљерац), 24. 9. 1944. био је у бригади.

ВЕЛИМИРОВИЋ В. БОРИСАВ, по архиви, десетар, рођен 1927. у Великој Иванчи, младеновачки срез, погинуо 23. 12. 1944. испред Отока, сахрањен поред пута Оток—Комлетинци. У Младеновцу није идентификован.

1 У овом списку су борци, погинули и живи, који су по архивским документима, записима и сећањима учесника били у бригади, али њихов идентитет, из разних разлога, није проверен и утврђен. Уз имена дати су подаци којима се располагало у нади да ће временом бити проверени и допуњени.

ВЕКИЋ АЈ1ЕКСАНДАР, водник, по ослобођењу Београда био је у бригади. (Миленко Карановић, „Ликови двадесетог октобра", издавач „Народна књига", 1974, Београд. У даљем тескту Миленко Карановић).

ВИТАС МИЛАН, по записима, политички комесар чете 4. батаљона крајем децембра 1944. погинуо испред Отока.

ВИЋЕНТИЈЕВИЋ БРАНКО, по архиви, борац (артиљерац), 24. 9. 1944. био у бригади.

ВИЋЕНТИЈЕВИЋ МИЛИВОЈЕ, по архиви, командир чете за везу по ослобођењу Београда.

ВОЈИНОВИЋ Ж. ВЛАСТИМИР, по архиви, борац, рођен 1920. у Врбици, срез орашачки, погинуо 25. 12. 1944. испред Отока, сахрањен на месту погибије. У Аранђеловцу није идентификован.

ВОЛФ ЕМЕРИХ, по записима, борац, рођен 1925. у Новској, ливац, 10. 5. 1944. био у бригади.

ВУКАДИНОВИЋ ЂУРА, по архиви, борац чете за везу по ослобођењу Београда.

ВУКИЋ ДЕСАНКА, по архиви, борац чете за везу по ослобођењу Београда.

ВУКОСАВЉЕВИЋ Јована МИОДРАГ, по архиви, борац 4. батаљона, рођен 1925. у Бањи, срез орашачки, погинуо 22. 12. 1944. испред Отока, сахрањен 23. 12. 1944. у Комлетинцима. У Аранђеловцу није идентификован.

Г

ГЛИГОРОВИЋ КРСТИВОЈЕ, по архиви, борац 3. чете 4. батаљона, умро од рана 3. 12. 1944. у болници 5. дивизије.

ГРУЈИЋ МИРОСЛАВ, по архиви, борац (артиљерац), 24. 9. 1944. био у бригади.

Д

ДЕКОН ПАВЛЕ, борац, ученик 4. мушке гимназије у Београду, крајем априла 1944. избегао у Бабајић, а 28. 4. 1944. ОК КПЈ за Ваљево упутиб га у бригаду.

ДЕСНИЦА НИКОЛА, политички комесар чете у 1. батаљону, погинуо 6. 3. 1944. у Орашцу.

ДОБРИЋ ДРАГАН Спасоје, ваздухопловни поручник југословенског ратног ваздухопловства, крајем јула 1944. ступио у 1. батаљон Посавско-тамнавског одреда, погинуо 27. 8. 1944. у Малом Пожаревцу.

ДРАГАНИЋ ЂОРЂЕ, по архиви, борац, рођен 1926. у Београду, ђак, 10. 5. 1944. био је у бригади.

ДРАКУЛИЋ ЂОРЂЕ, по архиви, борац, рођен 1926. у Београду, ученик средње школе, крајем априла 1944. избегао у Бабајић, а 28. 4. 1944. ОК КПЈ за Ваљево упутио га у бригаду.

Ђ

ЂОРЂЕВИЋ МИЛУТИН, па архиви, економ чете, рођен 1923. у Београду, био 10. 5. 1944. у бригади.

ЂОРЂЕВ Милоша ПЕТАР Пера, по сећању, борац, рођен 1927. био џокеј у Београду, у бригади од ослобођења Београда. Живи у САД.

ЂУКНИЋ БОРИЋ, био борац у бригади по ослобођењу Београда (Миленко Карановић).

ЂУРИЋ БАТА, политички комесар 2. чете 1 (шумадијског) батаљона, у 1. шумадијски НОП одред ступио септембра 1942 (из Београда). Погинуо 14. 3. 1944. у Буковику, Аранђеловац.

ЂУРИЋ БРАНКО, по архиви, борац, рођен 1927. у Брајковцу, Лазаревац, земљорадник, 10. 5. 1944. био у бригади. У Лазаревцу није идентификован.

Е

ЕРЕШ ЈОСИП, по сећању, рођен у Босни, у бригади од ослобођења Београда, заменик командира пратеће чете бригаде, рањен 3. 1. 1945. у Комлетинцима.

З

ЗЕЛЕНОВИЋ ДАНИЛО, по архиви, студент медицине, октобра 1943. пребацис се из Шапца у Срем а одатле у 1. шумадијски НОП одред, у бригади од 22. 12. 1943. а погинуо 31. 12. 1943. у Јеловику, Аранђеловац.

Ж

ЖУНИЋ др. МИОДРАГ, по сећању, борац (медицинар у батаљону), студеш медицине, после рата радио, живео и умро у Коњицу.

И

ИВАНИШИЋ АНТОН, по архиви, борац, 24. 9. 1944. био је у бригади.

Ј

ЈАКОВЉЕВИЋ МИЛИВОЈЕ, начелник штаба бригаде, рођен у Шапцу, подофицир југословенске војске, у Космајском НОП одреду од маја а у бригади од јуна 1944. до 13. 1. 1945, после рата официр ЈНА.

ЈАНКОВИЋ ДОБРОСАВ, борац, економ чете по ослобођењу Баограда (Миленко Карановић).

ЈАНКОВИЋ А. ЖИВАДИН, десетар, у бригади по ослобођењу Београда (Миленко Карановић).

ЈЕВТИЋ АЛЕКСАНДАР, по архиви, делегат вода 3. чете 3. батаљона, тешко рањен (прострел плућа и леве бутине) у Нијемцима, умро између 16. и 31. 12. 1944. у 21. дивизији.

ЈЕВТИЋ БОГОЉУБ, по архиви, борац, рођен 1926. у Брајковцу, Лазаревац, погинуо 16. 10. 1944. у Калуђерици, Звездара, где је и сахрањен. У Лазаревцу није идентификован.

ЈЕВТИЋ Бошка МИЛОРАД, по архиви, борац, рођен у Мачковцу, Крушевац, погинуо 22. 12. 1944. испред Отока, сахрањен 23. 12. 1944. у Комлетинцима. У Крушевцу није идентификован.

ЈЕГДИЋ ОЛГА, по записима, болничарка 3. чете 3. батаљона, рањена 22. 12. 1944. испред Отока.

ЈОВАНОВИЋ ВЛАДИМИР, по записима, десетар, рођен 1903. у Смедереву, месар, 10. 5. 1944. био у бригади. У Смедереву није идентификован.

ЈОВАНОВИЋ Милована МИЛИВОЈЕ, по архиви, борац, рођен 1925. у Орашцу, Аранђеловац, погинуо 24. 12. 1944. испред Отока, сахрањен 24. 12. 1944. у Комлетинцима. У Аранђеловцу није идентификован.

ЈОВАНОВИЋ МИЛОШ, по записима, борац, рођен 1926. у Београду, ђак, 10. 5. 1944. био у бригади.

ЈОВАНОВИЋ Драгомира СПАСОЈЕ, по архиви, рођен 1923. у Орашцу, срез орашачки, нестао 10. 12. 1944. испред Сремских Лаза. у Аранђеловцу није идентификован.

ЈОКСИМОВИЋ ЂОРЂЕ, борац, у бригади по ослобођењу Београда.

К

КАСТРАВАЕАЦ БОЖА, борац, био је у бригади децембра 1944. испред Отока.

КЕЦМАН ДМИТАР, командир 2. чете 3. батаљона, дошао, 3. 10. 1944. из 3. крајишке, у бригаду, тешко рањен испред Отока, погинуо при пребацивању у болницу.

КОЉА, по сећању, поручник Црвене армије, рођен у СССР-у, инжењер, Рус, побегао из заробљеничког логора у Раковици и 27. 4. 1944. ступио у бригаду, погинуо у Орашцу (Пресека) 14. 9. 1944. као нишанџија на митраљезу. У ђону пете на ципели сачувао чланску књижицу СКП (б) до доласка у бригаду.

КРУПЕЖЕВИЋ ПАВЈ1Е, по архиви, борац (артиљерац), 24. 9. 1944. био у бригади, по сећањима из Сенаје. У Младеновцу није идентификован.

КРУПЕЖЕВИЋ РАДЕНКО, по архиви, рођен 1915. у Сенаји, младеновачки срез, погинуо 12. 10. 1944. у Малом Пожаревцу, сахрањен 13. 10. 1944. у Сенаји. У Младеновцу није идентификован.

КРЦЕ НИКОЛА, по сећању, борац 4. батаљона, погинуо 3. 1. 1945. у Комлетинцима.

КУРЕНКО ДОМИНИКО, по архиви, борац (артиљерац-пунилац), 24. 9. 1944. био у бригади.

Л

ЛАЗАРЕВИЋ Радована СРЕТА, борац у радном воду батаљона, рођен 1920. нестао 3. 1. 1945. у Комлетинцима.

ЛУКАЧ ДУШАН, борац у бригади од априла 1944, наредник — пилот, југословенског ратног ваздухопловства, по ослобођењу Београда отишао у Ратно ваздухопловство.

ЛУКИЋ РАДЕ, по архиви, борац (артиљерац — нишанџија), 24 9. 1944. био у бригади.

М

МАЈОРАШ Јосипа СЛАВКА, по архиви, борац, рођена 1921. у Жупањи, нестала 10. 12. 1944. испред Сремских Лаза.

МАКСИМОВИЋ МАРИЦА, по записима, борац, рођена 1912. у Небочају, Сарајево, учитељица, 10. 5. 1944. била у бригади.

МАРИНКОВИЋ ЖИВОТА, по записима, комаидир вода, рођен 1920. у В. Моловцима, земљорадник, 10. 5. 1944. био у бригади.

МАРЈАНОВИЋ МОМЧИЛО, по архиви, борац (шофер), 24. 9. 1944. био у бригади.

МАРКОВИЋ ДРАГИША, по архиви, рођен 1927. у Врбици, земљорадник, био борац у бригади 10. 5. 1944. године.

МАТОШЕВИЋ ТОДОР, по записима, борац, рођен 1925. у Владичином Хану, земљорадник, 10. 5. 1944. био у бригади, није идентификован.

МИЈАТОВИЋ РАДОМИР, по записима, борац, рођен 1925. у Липама, Смедерево, земљорадник, 10. 5. 1944. био у бригади, није идентификован.

МИЛАНОВИЋ БРАНИМИР, по записима, рођен 1924. у Београду, ђак, 10. 5. 1944. био у бригади.

МИЛАНОВИЋ МИРОСЛАВ, по записима, рођен 1927. у Овчару, земљорадник, 10. 5. 1944. био у бригади.

МИЛОВАНОВИЋ Ј. ЉУБИНКА, по архиви, болничарка, рођена 1926. у Сибници, космајски срез, погинула 25. 12. 1944. испред Отока, сахрањена на месту погибије. У Сопоту није идентификована.

МИЛОЈЕВИЋ МИЛИЦА, по архиви, рођена 1923. у Иванчи, домаћица, била борац у бригади 10. 5. 1944. године.

МИЉКОВИЋ ЖИКА, борац, ђак, у Посавско-тамнавски НОП одред дошао из Београда маја 1944, у бригади од 25. 8. 1944, децембра 1944. као тешки рањеник' пренет у болницу.

МИКА ЏАМБАС (Партизански псеудоним), курир 2. батаљона, погинуо 31. 12. 1943. у Брезовцу, Топола.

МИЛУТИНОВИЋ ДРАГАН, борац, рођен 1925. у Петловачи, Богатић, погинуо на сремоком фронту (Миленко Карановић).

МИРКОВИЋ ДУШАН, командир чете, погинуо крајем децембра 1944. испред Отока (Драгољуб Родић).

МИТИЋ ДРАГОСЛАВ, по записима, борац, рођен 1927. у Овчару, земљорадник, 10. 5. 1944. био у бригади, није идентификован.

МИХАИЛОВИЋ ЖИВОТА, по архиви, рођен 1926. у Иванчи, земљорадник био борац у бригади 10. 5. 1944. године.

МИШКОВИЋ НИКОЛА, по записима, десетар, рођен 1923. у Чамборији, радник, 10. 5. 1944. био у бригади, није идентификован.

МИШКОВИЋ СТАНКО, по записима, десетар, рођен 1914. у Биношанима, радник, 10. 5. 1944. био у бригади, није идентификован.

МИЦИЋ БОЖИДАР, по записима, борац, рођен 1923. у Владичином Хану, ученик, 10. 5. 1944. био у бригади, није идентификован.

Н

НИКОЛИЋ КОСТА, по архиви, борац (шофер), 24. 9. 1944. био је у бригади.

НИКОЛИЋ Милоша ДРАГИЦА, по архиви, борац, рођена 1928. у Крагујевцу, нестала 10. 12. 1944. испред Сремских Лаза. Није идентификована у Крагујевцу.

НИКОЛИЋ Р. ТРИФУН, по архиви, десетар, рођен 1924. у Пљачкавици, срез пчињски, погинуо 23. 12. 1944. испред Отока. Сахрањен на месту погибије.

НОВАКОВИЋ МИЛИСАВ, секретар штаба бригаде по ослобођењу Београда (Миленко Карановић).

НОВИЦКИ НИКОЛА, по архиви, борац (шофер), 24. 9. 1944. био је у бригади.

О

ОПАЧИЋ БРАНКО, по архиви, јануара 1944. био је борац у 2 (космајском) батаљону и члан КПЈ.

ОРЛОВ СТАНКО, по архиви, (артиљерац — нишанџија), 24. 9. 1944. био је у бригади.

ОСТРАЋАНИН СИМО, по архиви, борац, погинуо 22. 12. 1944. испред Отока.

П

ПАВЛОВИЋ ЈЕВРЕМ, по архиви, заменик политичког ксмесара 3. чете 3. батаљона, погинуо 11. 12. 1944. у Ђелатовцима.

ПАВЛОВИЋ ЈОРДАН Француз, по архиви, борац 2. чете 2. батаљона, тешко рањен (прострел стомака) у Нијемцима, умро, између 16. и 30. 12. 1944, у 21. медицинском центру.

ПАВЛОВИЋ МИЛЕНКО, по архиви, борац, рођен 1926. у Јеловику, срез орашки, погинуо 1. 11. 1944. у Београду, где је и сахрањен. У Аранђеловцу није идентификован.

ПАВЛОВИЋ МИЛУН, по записима, борац, рођен 1913. у Липама, Смедерево, земљорадник, 10. 5. 1944. био у бригади. У Смедереву није идентификован.

ПЕТРОВИЋ АЛЕКСАНДАР, по записима, борац, рођен 1924. у Београду, ђак, 10. 5. 1944. био у бригади.

ПЕТРОВИЋ Стевана ДРАГУТИН, па архиви, рођен 1928. у Лешници, срез јадарски, погинуо крајем децембра 1944. испред Отока.

ПОНОМАРЈОВ ИВАН, по архиви, борац (шофер), 24. 9. 1944. био је у бригади.

ПОПОВИЋ М. МИЈ1ЕТА, по архиви, рођен 1909. у Обилићеву, погинуо 22. 12. 1944. испред Отока, сахрањен на месту погибије.

ПОРТОВИЋ АЈ1ЕКСАНДАР, по записима, борац, рођен 1926. у Београду, 10. 5. 1944. био у бригади.

Р

РАДОСАВЉЕВИЋ СЈ1ОБ0ДАН, ПО записима, борац, рођен 1913. у Липама, Смедерево, земљорадник, био у бригади 10. 5. 1944. У Смедереву није идентификован.

РАДУЛОВИЋ МИЛОРАД, по архиви, борац 2. чете 2. батаљона, као тешки рањеник донет 4. 1. 1945. у 21. медицински центар, где је умро истог дана у 22 часа. Сахрањен у Товарнику.

РАДУЛОВИЋ СЛОБОДАН, борац 4. батаљона, погинуо крајем децембра 1944. испред Отока.

РАЂЕНОВИЋ ВЛАДА, борац 4. батаљона, погинуо крајем децембра 1944. испред Отока.

РАИЧЕВИЋ ДАРКО, командант батаљона, рођен 1924. у Глухом Долу, Цетиње, земљорадник ,погинуо у Комлетинцима. (Миленко Карановић).

РАЈКОВИЋ Иве КОЈА, по архиви, борац, рођен 1924. у Вођу, Смедерево, нестао 11. 12. 1944. испред Оремских Лаза. У Водњу није идентификован.

РАКИЋ ЖИВАН, по архиви, борац, рођен 1922. у Дражњу, Гроцка, погинуо 22. 12. 1944. испред Отока, сахрањен у Комлетинцима. У Гроцкој није идентификован.

РАНКОВИЋ БОГДАН, борац, у Посавско-тамнавски НОП одред дошао из Београда 1944, у бригади од 25. 8. 1944, погинуо 1959. несрећним случајем. (Чедомир Белановић).

РАНКОВИЋ РАШКО, борац, погинуо и сахрањен децембра 1944. у Нијемцима. (Милорад Димитријевић).

РАШИЋ ДАНЕ, по архиви, рођен 1925. у Стаменићу, Јастребац, нестао 11. 12. 1944. испред Сремских Ј1аза.

РИСТАНОВИЋ Ђорђа ДРАГОМИР, по архиви, борац, рођен 1922. у Стргову, срез ваљевски, погинуо 22. 12. 1944. испред Отока, сахрањен 23. 12. 1944. у Комлетинцима.

РУЖИЋ РАДОМИР, по архиви, борац 3. чете 4. батаљона, тешко рањен (прострел врата и десне плећке) у Нијемцима, умро у 21. медицинском центру.

РУЈЕВИЋ МИЛОШ, заменик политичког комесара 1. чете 4. батаљона, рођен 1924, ступио у Посавско-тамнавски НОП одред априла 1944. у бригади од 25. 8. 1944. до 13. 1. 1945. године.

С

САМАРЏИЋ ДЕСИМИР Босанац, интендант 2. батаљона, рођен у Босни, избеглица, пекар, члан КПЈ, погинуо 16. 3. 1944. у Водњу, Смедерево.

СИМЕНОВИЋ КАТАРИНА, по архиви, борац 1. чете 4. батаљона, тешко рањена (прострел стомака) у Нијемцима, умрла између 16. и 31. 12. 1944. у 21. медицинском центру.

СПАСОЈЕВИЋ ГВОЗДЕН, по архиви, борац 1. чете 3. батаљона, тешко рањен у Нијемцима, умро у 21. медицинском центру (Миленко Карановић).

СТАКИЋ РАДОМИР, по записима, борац, рођен 1926. у Даросави, орез орашачки, земљорадник, 10. 5. 1944. био у бригади. У Аранђеловцу није идентификован.

СТАМЕНКОВИЋ Ж. МЛАДЕН, по архиви, борац, рођен у Дољанима, Крушевац, погинуо 22. 12. 1944. испред Отока. У Крушевцу није идентификован.

СТАМЕНКОВИЋ Ж. РАДИСАВ, по архиви, борац, рођен 1917, нестао 11. 12. 1944. испред Сремских Лаза.

СТАНКОВИЋ ДРАГАН, по архиви, борац 2. чете 4. батаљона, тешко рањен, умро 3. 12. 1944. у болници 5. дивизије.

СТАНКОВИЋ НИКОЈ1А, борац, погинуо крајем децембра 1944. испред Отока.

СТАНКОВИЋ АЈ1ЕКСАНДАР, по записима, борац (интендант), рођен 1922. у Владичином Хану, 10. 5. 1944. био у бригади. У Владичином Хану није идентификован.

СТАНКОВИЋ МИЛОВАН, по архиви, борац, рођен 1924. у Великој Иванчи, Младеновац, удавио се у јарку Савак, притоци Восута, 11. 12. 1944. У Младеновцу није идентификован.

СТОЈКОВИЋ БРАНКО, по архиви, борац 1. чете 1. батаљона, био у бригади по ослобођењу Београда, тешко рањен (прострел груди) 23. 12. 1944. испред Отока, умро у 21. медицинском центру.

Т

ТАРЦИЈА МИКЕЈ1Е, по архиви, борац (артиљерац), 24. 9. 1944. био у бригади.

ТОДОРОВИЋ БОРИСЈ1АВ, по архиви, борац (артиљерац, нишанџија и темпирач), 24. 9. 1944. био у бригади.

Ћ

ЋИРИЋ МИХАИЛО, политички комесар чете, рођен 1920. у Ужицу (Титово Ужице), студент, 10. 5. 1944. био у бригади.

Ф

ФИЈ1ИПОВИЋ Љубомира МИЈ1ИВОЈЕ, по архиви, борац, рођен 1927. у (нечитко написано село) орашачком срезу, погинуо 22. 12. 1944. испред Отока, сахрањен 23. 12. 1944. у Комлетинцима. У Аранђеловцу није идентификован.

Ш

ШВЕЉО СТАНКО, борац, избеглица, живео у Барајеву, у бригади од јуна 1944, умро у Новом Београду 1980. године.

ШВЕРИЋ ОЈ1ГА, борац, рођена 1923. у Саратову, ђак, 10. 5. 1944. била у бригади.

ШКУНДРИЋ НИКОЈ1А, борац у Посавско-тамнавском НОП одреду од јуна 1944, у бригади од 25. 8. 1944. године.

ШТЕЈЕВИЋ МИЛУТИН, борац, рођен 1924. у Кичеву, ђак, 10. 5. 1944. био у бригади.

_J

ПОЛИТИЧКИ РАДНИЦИ ПОГИНУЛИ У РАТУ

ОКРУГ КРАГУЈЕВАЧКИ

БОГДАНОВИЋ Саве ЗАГОРКА Рада, члан ОК СКОЈ-а, рођена 1925. у Маскару Топола, ђак, Српкиња, члан СКОЈ-а од 1941, а касније и члан КПЈ, до марта 1943. члан среОког руководства СКОЈ-а среза опленачког, а од тада члан среског руководства СКОЈ-а среза Лазаревац, члан ОК СКОЈ-а за Крагујевац од јула 1943. Премештена 26. 10. 1943. на политички рад у опленачки срез, опкољена 4. 12. 1943. са групом политичких радника у Брзану, где су пошнули Слободан Маузер и Јоргован, али се пробила из блокаде. Сутрадан 5. 12. 1943. опкољена са Бранком Параћ Рељом у Градецу, Крагујевац, где је у борби храбро погинула.

ВУЈАЧИЋ, Милутина и Круне, НИКОЛА (Бора Судија), рођен 21. 10. 1909. у Боану, Шавник, правник, Црногорац, члан КПЈ од 1933, службовао у Шавнику, Лазаревцу и Вучитрну, са положеним судијским испитом није постављен за судију због комунистичке оријентације, од 1941. био избеглица у Крагујевцу, хапшен због рада за НОП, од децембра 1942. у 1. шумадијском НОП одреду, од маја 1943. секретар Среског комитета КПЈ лазаревачког среза, од априла 1944. члан ОК КПЈ за Крагујевац, дошао је са лечења да руководи састанком Среског комитета и погинуо 14. 4. 1944. у Даросави (Партизанима) у борби са четницима Лазаревачке бригаде.

ЂУРЂЕВИЋ ДИМИТРИЈЕ Диша, секретар Среског комитета КПЈ за Лазаревац, рођен 5. 11. 1921. у Вреоцима, Лазаревац, типографски радник, Србин, члан КПЈ од 20. 2. 1943. у 1. шумадијском НОП одреду од почетка 1943, од маја исте године секретар Среског комитета СКОЈ-а за Лазаревац, од 14. 4. 1944. секретар Среског комитета КПЈ за Лазаревац. Погинуо 21. 6. 1944. у Јунковцу, Лазаревац, у борби са четницима.

ЂУРОВИЋ, Милоја и Миленије, МИЛАН Црни, члан ОК КПЈ за Крагујевац, рођен 1917. у Венчанима, Аранђеловац, земљорадник, Србин, у НОП од 1941, члан Среског комитета КПЈ за срез Лазаревац од децембра 1942, од фебруара 1944. секретар Среског комитета КПЈ за качерски срез. Погинуо 21. 6. 1944. у Јунковцу, Лазаревац, у борби са четницима.

ЖИВОЈИНОВИЋ АНДРИЈА Марко, члан Среског комитета СКОЈ-а, рођен 1922. у Бурову, Лазаревац, земљорадник, Србин, члан СКОЈ-а од 1942, и КПЈ од 1943, погинуо 14. 3. 1944. у Даросави (Партизанима) као члан Среског комитета СКОЈ-а за Лазаревац.

ИЛИЋ, Милутина и Милеве, МИЛОРАД Мишула, члан Ореског комитета СКОЈ-а, рођен 22. 2. 1922. у Копљарима, Аранђеловац, земљорадник, Србин, члан КПЈ од краја 1943, у НОП-у од 1941. и као такав постао члан Среског комитета СКОЈ-а орашачког среза. Погинуо 10. 2. 1944. у Врбици, Аранђеловац.

ЈЕЛЕНИЋ, Милутина и Лепосаве, ЖИВОЈИН Миша, политички радник, рођен 22. 11. 1925. у Горњој Трнави, Топола, земљорадник, Србин, члан СКОЈ-а и КПЈ, у НОП-у од 1943, у 1. шумадијски НОП одред ступио 1. 3. 1943, борац 1. батаљона НОВ Србије, 1. шумадијске бригаде и курир ОК КПЈ за Крагујевац, погинуо 14. 3. 1944. на политичком курсу у Буковику.

КУЗМАНОВИЋ, Бранислава и Спасеније, ЖИВОЈИН Жика, члан Среског комитета СКОЈ-а, рођен 1922. у Венчанима, Аранђеловац, земљорадник, Србин, члан СКОЈ-а од 1942, а КПЈ од 1943, рањен 14. 3. 1944, у Даросави (Партизанима), као члан Среског комитета СКОЈ-а за срез Лазаревац, а потом ухваћен од полиције, затворен у логор на Бањицу где је 3. 8. 1944. стрељан.

МИНИЋ Стевана СЛОБОДАН, члан ОК КПЈ за Крагујевац, рођен 20. 1. 1920. у Бањи, Аранђеловац, земљорадник, Србин, члан КПЈ од августа 1941, у 1. шумадијском НОП одреду, од јула 1941, политички комесар 8. чете. Половином 1942. постао је секретар Среског комитета КПЈ орашачког среза, од августа 1943. члан је ОК КПЈ за Крагујевац. Одред СДС из Аранђеловца опколио га је, са два друга, 10. 2. 1944. у Врбици, па је том приликом у борби погинуо. За народног хероја проглашен је 9. 10. 1953. године.

НОВАКОВИЋ, Илије и Наталије, ЉУБИНКА, члан ОК СКОЈ-а, рођена 1922. у Бањи, Аранђеловац, домаћица, Српкиња, члан СКОЈ-а од 1942, а КПЈ од 1943, од маја 1943. члан среског руковдства СКОЈ-а орашачког среза, а од јула 1943. члан ОК СКОЈ-а, погинула 14. 3. 1944. у Буковику.

ПАЈЕВИЋ, Милорада и Зорке, ДАНИЦА Дана, секретар Среског комитета СКОЈ-а, рођена 1924. у Врбици, Аранђеловац, дсмаћица, Српкиња, члан СКОЈ-а од 1942, а КПЈ од 1943, у 1. шумадијски НОП одред ступила 1. 1. 1943, али је брзо премештена на политички рад. Маја 1943. била је члан Среског комитет.а СКОЈ-а орашачког среза, погинула је 1. 2. 1944. у Буковику.

С.АВИЋ Шћепана ВАСИЛИЈЕ Васа, члан среског руководства СКОЈ-а, рођен 1921. у Раштанима, Мостар, студент, Србин, члан СКОЈ-а од 1942, а КПЈ од 1943, у 1. шумадијски НОП одред ступио 3. 6. 1943, али је ускоро повучен за политичког радника. Погинуо је 1. 2. 1944. у Буковику, као члан Среског комитета СКОЈ-а орашачког среза.

ПАРАЋ Ђуре БРАНИСЛАВ Реља, члан ОК СКОЈ-а за Крагујевац, рођен 22. 4. 1922. у Београду, механичар, Србин, члан СКОЈ-а од 1940, а КПЈ од 1941, члан Рејонског комитета СКОЈ-а на Сењаку од априла 1941, у 1. шумадијском НОП одреду од 28. 8. 1941, у Београд се вратио децембра 1941. и наставио борбу, у Одреду је поново од септембра 1942. и у њему извршавао најтеже задатке. У 1943. постао је члан ОК СКОЈ-а за Крагујевац. Пробио се из непријатељске блокаде 4. 12. 1944. у Бпзану, ^ пигинуо је сутрадан 5. 12. 1944. у новој непријатељској блокади у Градској, Крагујевац. За народног хероја проглашен је 9. 10. 1953. године.

РАДОВАНОВИЋ, Милутина и Станице, МИЛИЋ Младен, члан ОК КПЈ за Крагујевац, рођен 24. 10. 1919. у Винчи, Топола, студент медицине, Србин, члан КПЈ од јула 1941. године. У 1. шумадијски НОП одред ступио је јула 1941. и био први курир у штабу Одреда. Новембра 1941. постављен је за секретара ОК СКОЈ-а и члана ОК КПЈ за Аранђеловац. Немци су му убили оца, четници заклали мајку и сестру, брат му је погинуо у Босни, а он је до краја живота био непоколебљив борац. У јулу 1943. руководио је Окружним саветовањем СКОЈ-а и курсем чланова КПЈ при Окружном комитету. Од августа 1943. ради само у Окружном комитету. Погинуо је 10. 2. 1944. у Врбици, у борби са одредом СДС из Аранђеловца. За народног хероја је проглашен 5. јула 1951. године.

РАДОЊИЋ, Тихомира и Јулијане, ДУШАН, члан ОК КПЈ за Крагујевац, рођен 16. 9. 1920. у Бањи, Аранђеловац, учитељ, Србин, члан СКОЈ-а од 1940, а КПЈ од 21. 6. 1941. У јулу 1941. био је курир између ОК КПЈ за Аранђеловац и ПК КПЈ за Србију, од друге половине 1942. био је члан Среског комитета КПЈ орашачког среза, а у 1943. години постао је секретар Среског комитета КПЈ качерског среза. Почетком 1944. постао је члан ОК КПЈ за Крагујевац. Погинуо је 2. 2. 1944, у борби са четницима, у Даросави (Партизанима), Аранђеловац.

ОКРУГ МЛАДЕНОВАЧКИ

'АТАНАЦКОВИЋ Велимира ЖИВАН Илија, члан среског руководства КПЈ по-ј дунавског среза, рођен 1910. у Делиблату, Банат, бравар, Србин, члан КПЈ од децембра 1941, секретар ћелије~железниЧке радионице, а од половине 1942. и члан градског руководства КПЈ у Смедереву. После провале 19. 2. 1943. ступио Је у Космајску чету 1. шумадијског НОП одреда. Ускоро је враћен из одреда

за члана среског руководства КПЈ подунавског среза. Опкољен је, са Зорком Радуловић Вуком, 15. 2. 1944. у Суводолу, Смедерево, од четника, где је у борби јуначки погинуо.

ГАЈИЋ Михаила ЉУБИВОЈЕ Ђока, члан среског руководства КПЈ грочанског среза, рођен 28. 4. 1905. у Малом Пожаревцу, Сопот, земљорадник, Србин, напредан пољопривредник, члан Удружене опозиције, угледан човек, иницијатор оснивања читаонице, Народног универзитета и задружне омладине у свом селу, а од 1939. члан КПЈ. У Космајском НОП одреду налазио се од његовог оснивања 2. 7. 1941, а из одреда је враћен за члана руководства КПЈ грочанског среза. У 1943. био је секретар Среског комитета КПЈ качерског среза. Почетком 1944. враћен је за члана среског руководства КПЈ у грочански срез и изабран за председника Народноослободилачког одбора младеновачког округа. Опкољен је, са Добривојем Вучковићем и Витоком Живановић, од среског одреда СДС из Гроцке у Малом Пожаревцу 21. 2. 1944. па је том приликом јуначки у борби погинуо. За народног хероја је проглашен 9. 10. 1953. године.

(."ДАМЊАНОВИЋ АндреХе _ЈЈХШАТГ Дуја, секретар среског руководства СКОТ"-а посавског среза, рођен 1921. "уТЗарајеву, земљорадник, Србин, пред рат припадао групи напредних пољопривредника, од октобра 1941. кандидат, _а 4Јд јула 1942. члан КПЈ. Био је борац Космајског и Посавског НОП одреда од^јула до децембра 1941, када је изгубио везу. Од марта до јуна 1942. био је затворен на Умци. У октобру 1942. ступио у Космајску чету 1. шумадијског НОП одреда, а потом био курир у ОК КПЈ за Младеновац. У 1943. постао је члан среског руководства КПЈ за Посавину, а новембра 1943. и секретар среског руковдства СКОЈ-а посавског и врачарског среза. Почетком 1944. постао је члан Окружног комитета СКОЈ-а младеновачког округа. Опкољен је, са Миланом Лазаревић Мечком, 24. 2. 1944. у Рушњу, Чукарица од одреда СДС врачарског среза, где је у борби јуначки погинуо.

ЖИВАНОВИЋ Ружице ВИТОКА Љиљана, члан среског руководства КПЈ грочанског среза, рођена 1922. у Малом Пожаревцу, Сопот, домаћица, Српкиња, члан СКОЈ-а од 1941, а КПЈ од 1942, учесник НОП-а од 1941, због чега је затворена у логор Бањица 1942. а пуштена 1943. и одмах наставила рад за НОП. Крајем 1943. постала је члан среског руководства КПЈ грочанског среза. Опкољена, са Добривојем Милићевић Вучком и Љубивојем Гајићем Ђоком од одреда СДС из Гроцке, 21. 2. 1944. у Малом Пожаревцу, где је после дуже борбе извршила самоубиство да не падне жива непријатељу у руке.

^ИВАНОВИЋ Танаеија МИЛЕНИЈА, члан среског повереништва КПЈ за Посавину, рођена 1907. у Бањевцу, Барајево, домаћица, Српкиња, кандидат за члана КПЈ и учесник у НОП-у од 1942, а члан КПЈ од марта 1943. У јесен 1943. са малолетном кћерком Миленом и сином Александром, ступила је у Космајски НОП одред. Убрзо је враћена у Посавину за члана среског повереништва КПЈ. Крајем децембра ухватили су је четници Драже Михаиловића и после свирепог мучења заклали 28/29. 12. 1943. у Бањевцу. Издржала је најтежа мучења и ништа није четницима признала.

(ЈЕВТИЋ Живка РАТКО} члан среског руководства КПЈ космајског среза рођен 1913. у Лисовићу, Барајево, опанчар, Србин, активан у НОП-у од јула 1941, од децембра 1941. кандидат, а од фебруара 1942. члан КПЈ и секретар ћелије у Лисовићу, а 1943. постао члан среског руководства КПЈ космајског среза. Крајем децембра 1943. ухватили га четници Драже Михаиловића, мучили и секли делове тела (уши, нос, језик и драли кожу с главе) да изда организацију, на крају су га заклали 29. 12. 1943. а он није ништа признао.

МИЛИЋЕВИЋ Светозара ДОБРИВОЈЕ Вучко, члан ОК КПЈ за Младеновац, рођен 1916. у Дражњу, Гроцка, учитељ, Србин, кандидат од октобра а члан КПЈ од децембра 1941. У 3. чету Космајског НОП одреда ступио септембра 1941. и био командир вода, децембра исте године у 6. чети Ваљевског НОП одреда био руководилац СКОЈ-а, а једно време и политички комесар Колубарске чете 1. шумадијског НОП одреда. Пећанчеви четници су га затворили 9. 4. 1942. и држали, под лажним именом, у затвору са Козаров Слободаном у Лазаревцу. Из затвора је побегао 26. 12. 1942. и ступио у Космајску чету 1. шумадијског НОП одреда. Фебруара 1943. постао је заменик командира Грочанско-подунавске чете. Јуна 1943. постављен је за секретара Среског руководства КПЈ грочанског среза. Опкољен је, са Љубивојем Гајић и Витоком Живановић, од одреда СДС из Гроцке 21. 2. 1944. у Малом Пожаревцу, где је у борби јуначки погинуо.

НИКОЈ1ИЋ Александра ВИТОМИР Шиптар, члан среског руководства КПЈ космајског среза, рођен 1922. у Косовској Митровици, електротехничар, Србин, члан СКОЈ-а од 1937, а КПЈ од 1939, Немци су га ухапсили у Косовској Митровици маја 1942. као члана Месног Комитета СКОЈ-а и августа исте године пребацили у логор Сајмиште. У радни логор Банатски Брестовац пребачен је 29. 11. 1942, а 29. 8. 1943. побегао је из њега, препливао Дунав и 12. 9. 1943. у Стојнику (Сопотском) ступио у 1. чету Космајског НОП одреда. Децембра 1943. из Одреда је упућен за члана среског руководства КПЈ среза космајског. Половином децембра 1943. идући из Лисовића, са Миодрагом Мијом Ивковић и ЈБубомиром Живановићем Брком, наишао је на заседу четника испред Стојника, засеок Бањица, и погинуо.

РАДУЛОВИЋ, Јована и Кате, ЗОРКА Вука, члан среског руководства КПЈ подунавског среза, рођена 1924. у Краљеву, ђак, Српкиња, члан СКОЈ-а од пре рата и члан КПЈ. У 1941. била борац Чибутковачке чете Краљевачког НОП одреда. При повлачењу за Саиџак изгубила је везу 4. 12. 1941. па се запослила и радила у Чачку. Полиција је открила, ухапсила и спровела у Београдску главњачу, а одатле у логор за принудно преваспитавање Смедеревска Паланка. Вука је из логора побегла 21. 11. 1943. и ступила у Космајски НОП одред. ОК КПЈ за Младеновац поставио је 19. 1. 1944. за члана среског руководства КПЈ среза подунавског. Опкољена је, са Живаном Атанацковићем Илијом, 15. 2. 1944. од четника у Суводолу, Смедерево, па је у борби до које је потом дошло јуначки погинула.

ПОЛИТИЧКИ РАДНИЦИ ПРЕЖИВЕЛИ РАТ

ОКРУГ КРАГУЈЕВАЧКИ

БЈ1АГОЈЕВИЋ Јелене ПЕРСА, рођена 1. 10. 1907. у Рапајином Долу, Брлог, Оточац, Лика, графичка радница, Српкиња, у радничком покрету од 1936, члан КПЈ од 1939, у 1. шумадијском НОП одреду од 1941, а почетком 1942. вратила се са дететом у Београд. Често затварана због рада за НОП и зато што је супруга Милана Благојевића. Половином 1944. ступила у Космајски НОП одред па премештена на политички рад у орашачки и опленачки срез. После рата друштвено-политички радник. Живи у Београду.

ВЕСИЋ, Стевана и Миле, ЂОРЂЕ Јова, члан ОК СКОЈ-а, рођен 11. 9. 1923. у Парабуђу (Раткову), Оџак, ђак, Србин, члан СКОЈ-а од јуна а КПЈ од септембра 1941, носилац Партизанске споменице од 1941, до јуна 1942. учесник у илегалној борби Београда а тада ступио у Космајску чету 1. шумадијског НОП одреда. Марта 1943. премештен за секретара среског руководства СКОЈ-а среза качерског, а касније члан ОК СКОЈ-а за Крагујевац. После рата друштвено-политички радник. Живи у Београду.

ГРУЈИЋ, Рајка и Персе, МИХАИЛО, члан Среског комитета СКОЈ-а, рођен 2. 3. 1922. у Даросави (Партизанима), Аранђеловац, земљорадник, Србин, члан СКОЈ-а од јуна 1941, а КПЈ од марта 1944, у НОП-у од 1941, био члан и секретар среских комитета СКОЈ-а за Лазаревац и Качер. Живи у Аранђеловцу.

ГРУЈИЋ, Милоја и Живке, РАДОВАН Шумадинац, члан ОК КПЈ, рођен 5. 4. 1900. у Даросави (Партизанима), Аранђеловац, земљорадник, Србин, био секретар одбора земљорадничке странке у Даросави, кандидат за члана КПЈ од 1940. а члан од маја 1941, носилац Партизанске споменице од 1941, у 4. чети 2. батаљона 1. шумадијског НОП одреда од јула 1941. командир чете. Учесник је на обнови 1. шумадијског НОП одреда 1. 5. 1942, ускоро је постао секретар среског руководства КПЈ среза Лазаревац, а новембра исте године члан ОК КПЈ за Аранђеловац одговоран за везе и безбедност Окружног комитета. Бис је већник АВНОЈ-а, први председник Окружног НОО, потпредседник АСНОС-а, Савезни и Републички посланик у више сазива. Живи у Београду.

ДАМЊАНОВИЋ, Николе и Косаре, ЗОРКА Зорица, рођена 16. 1. 1920. у Врбовцу, Смедерево, ђак, Српкиња, члан СКОЈ-а од 1940, а КПЈ од јула 1941. носилац Партизанеке споменице од 1941. У Ћуприји ухапшена августа 1941, затворена у Бањички логор по протерана у Врбовац. У Космајску чету 1. шумадијског НОП одреда ступила 1942. Од септембра 1942. до јула 1943. радила у техници ОК КПЈ за Младеновац, а потом борац 1. шумадијског НОП одреда. Од новембра 1943. радила у техници ОК КПЈ за Крагујевац. После рата радила у Скупштини СР Србије. Живи у Београду.

ДРАКУЛИЋ МИЛАН СТОЈАН, секретар Среског комитета, рођен 1907. у Врелу, Титова Кореница, Лика, службеник ПТТ, члан КПЈ од 1939, носилац Партизанске споменице од 1941. у Ваљевски НОП одред ступио 10. 8. 1941. и био политички комесар чете и батаљона. Септембра 1942. премештен у округ Аранђеловац, где је био политички комесар 1. шума-

дијоког НОП одреда и члан Среског комитета КПЈ среза качерског. По ослобођењу био је први повереник за унутрашње послове града Београда, касније помоћник Савезног министра пошта, помоћник министра за финансије СР Србије и директор удружених саобраћајних предузећа СР Србије. Умро 2. 5. 1977. у Београду.

ДРЕНОВАЦ, Светолика и Драгиње, БОРИСЈ1АВ (Бора, Аца, Црни), члан ПК СКОЈ-а за Србију, рођен 6. 2. 1924_у-Єарајеву. ђак, Србин, члан СКОЈ-а од 1939, а КПЈ од 1941. Од 1941. до јула 1942. секретар Месног комитета СКОЈ-а у Београду, касније члан ПК СКОЈ-а за Србију. Од фебруара 1943. инструктор ПК СКОЈ-а у округу Младеновац, а од краја 1943. у округу Крагујевац. Од октобра 1944. секретар Месног комитета СКОЈ-а у Београду, члан ПК СКОЈ-а за Србију и члан Месног комитета КПЈ за Београд. Данае професор на пацифистичком универзитету у Калифорнији и стручњак Уједињених нација за упоредну лингвистику. Живи у Београду, Паризу и Америци.

ДУБАЈИЋ, рођ. БЕРИСАВАЦ, Живомира и Милеве, НОВКА, политички радник, рођена 1. 5. 1924. у Гарашима, Аранђеловац, домаћица, Српкиња, члан СКОЈпа од јануара, а КПЈ од децембра 1944. у НОП-у од половине 1943, радила по организацији АФЖ. Живи у Земуну.

ЂУРИЋ, Живомира и Стане, ЂОРЂЕ (Ђока Шарац), члан ОК КПЈ, рођен 14. 7. 1918. у Горњој Трешњевци, Аранђеловац, радник, Србин, члан СКОЈ-а од 1940. а КПЈ од 1941, носилац Партизанске споменице од 1941, у 1. шумадијском НОП одреду од јула 1941, био командир 9. чете. Фебруара 1942. побегао је из затвора у Аранђеловцу, био курир штаба 1. шумадијског НОП одреда и ОК КПЈ за Аранђеловац, од јуна 1943. члан среског руководства КПЈ среза Орашац, а од марта 1944. његов секретар и члан ОК КПЈ за Крагујевац. После рата радио у Скупштини СР Србије и био председник међуопштинског одбора СУБНОРА-а у Крагујевцу. Живи у Београду.

ЗЕЧЕВИЋ, Ђорђа и Паве, проф. др МИОДРАГ Мића, политички радник, рођен 4. 9. 1930. у Липовцу, Топола, ђак, Србин, члан СКОЈ-а сд јуна 1944, а КПЈ од априла 1946, у НОП-у од 1942. био сарадник, па курир среског руководства КПЈ опленачког среза, потом, члан Среског комитета СКОЈ-а, а касније радио у ОК СКОЈ-а Крагујевац и у ОЗНИ. Сада, председник Законодавне комисије Савезне народне скупштине.

ЈЕЛЕНИЋ, Милутина и Лепосаве, ЖИВАДИН Јова, члан Среског комитета КПЈ, рођен 13. 1. 1921. у Горњој Трнави, Топола, земљорадник, Србин, члан СКОЈ-а од фебруара 1942, а КПЈ од фебруара 1943, носилац Партизанске споменице од 1941, у 1. шумадијском НОП одреду од 1. 3. 1943, а септембра, исте године, постао члан среског руководства КПЈ опленачког среза. После рата друштвено-политички радник, народни посланик у више сазива и делегат Тополе у више институција СР Србије.

КАРАТОШИЋ, Драгољуба и Госпаве, МИЛУТИН Микица, политички радник, рођен 6. 1. 1923. у Копљарима, Аранђеловац, земљорадник, Србин, члан СКОЈ-а од арпила 1943, а КПЈ од 1944. У 1. шумадијском НОП одреду од септембра, а у бригади од 22. 12. 1943. Маја 1944. постао члан Среског комитета КПЈ орашачког среза. Радио у милицији и био начелник СУП-,а Крагујевца до 1962. Умро 1973. у Крагујевцу.

КАРАТОШИЋ, рођ. ДРАГАЧЕВИЋ, Милојка и Милојке, НАДЕЖДА Нада, политички радник, рођена 24. 9. 1923. у Баши, Аранђеловац, домаћица, Српкиња, члан СКОЈ-а од октобра, а КПЈ од децембра 1942, носилац Партизанске споменице од 1941. У 1. шумадијском НОП одреду од јула 1941, а јула 1943. постала члан ОК СКОЈ-а за Крагујевац. После рата друштвено-политички радник. Живи у Крагујевцу.

МАРТИНОВИЋ, Драгомира и Љубице, ВИДОСАВА Вида, секретар Среског комитета КПЈ, рођена 1920. у Брајковцу, Лазаревац, домаћица, Српкиња, члан КПЈ од 1943, носилац Партизанске споменице од 1941. Од 5. 10. 1943. у 1. батаљону 1. шумадијске бригаде, од 25. 11. 1943. лечила рањенике на Тометином Пољу а потомцзд 22. 12. 1943. заменик полихиаког комесара 1. чете 2. батаљона Привременебригаде. Марта 1944. постала члан а од 20. 6. 1944. и секретар среског повереништва КПЈ среза Лазаревац. После рата друштвено-политички радник. Живи у Лазаревцу.

МИЛОВАНОВИЋ, рођ. СИМИЋ, Новака и Ранђије, ДАНИЦА Дана, секретар Среског комитета КПЈ, рођена 7. 11. 1912. у Рудовцима, Лазаревац, домаћица, Српкиња, члап КПЈ од децембра 1942, носилац Партизанске споменице од 1941. Од 1943. до 29. 11. 1943. члан среског комитета КПЈ среза Лазаревац, а потом секретар Среског комитета среза качерског. После рата члан среских комитета орашачког, опленачког и младеновачког среза и члан ОК КПЈ за Крагујевац. Живи у Аранђеловцу.

МИЛОВАНОВИЋ, Обрена и Синђелије, МИЛЕНКО Брка, члан Среског комитета КПЈ, рођен 5. 7. 1910. у Пољаницама, Љиг, столар, Србин, члан КПЈ од августа 1941, носилац Партизанске споменице од 1941. Од јула 1941. до марта 1942. борац Ваљевског и Сувоборског НОП одреда. Од јуна 1942. до марта 1944. борац 1. шумадијског НОП одреда и курир између ОК КПЈ за Ваљево и Крагујевац. Од априла 1944. члан Среског комитета КПЈ за срез качерски, политички комесар команде места у Љигу и секретар среског НОО одбора качерског среза. После рата радио у државној безбедности. Живи у Београду.

МИЛОСАВЉЕВИЋ, рођ. БОГДАНОВИЋ, Живка КАТАРИНА Борка, секретор Среског комитета КПЈ, рођена 10. 9. 1923. у Врбици, Аранђеловац, домаћица, Српкиња, у НОП-у од 1942, у 1. шумадијском НОП одреду од маја 1943, заменик политичког комесара чете до марта 1944, а потом секретар Среског комитета КПЈ орашачког среза, потом члан ОК КПЈ за Крагујевац, а после рата члан ЦК СКС. Живи у Београду.

МИНИЋ, рођ. ЈАНКОВИЋ, Драгомира, МИЛКА Ана, члан ОК КПЈ, рођена 1915. у Чачку, профеоор, Српкиња, пришла напредном омладинском покрету као гимиазијалка, члан СКОЈ-а од 1935, а КПЈ од 1938, од маја 1941. члан ОК КПЈ и организатор устанка у округу Ваљево, носилац је Партизанске споменице од 1941. Септембра 1942. премештена за члана ОК КПЈ Аранђеловац (Крагујевац). Почетком децембра 1943. постала секретар ОК КПЈ за Шабац, где се пребацила са 1. јужноморавском бригадом. После рата вршила је одговорне дужности у влади СФРЈ и СР Србије и била директор Института за раднички покрет Југославије. Живи у Београду.

НЕСТОРОВИЋ, Рајка и Крстине, ЖИВОМИР (Жика Даросавац), члан ОК КПЈ, рођен 7. 3. 1921. у Даросави (Партизанима), Аранђеловац, бравар, Србин, чтан СКОЈ-а од 1940, а КПЈ од 1941, носилац је Партизанске споменице од 1941. У 1. шумадијски НОП одред ступио је 8. 7. 1941. и у новембру исте године био командир 6. чете. Од новембра 1942. био је члан ореског руксводства КПЈ и секретар Среског комитета СКОЈ-а среза Лазаревац. Од априла 1943. члан је ОК СКОЈ-а за Крагујевац, а од августа исте године његов секретар. Члан ОК КПЈ за Крагујевац постао је јуна 1944. После рата налазио се на одговорним дужностима у орезу, општини и СР Србији. Објавио је више књига и радова из НОБ-е у Шумадији. Живи у Београду.

ПАНТЕЛИЋ, Живојина и Ковинке, МИЛИЦА Мала, члан ОК СКОЈ-а, рођена 22. 4. 1924. у Бањи, Аранђеловац, ђак, Српкиња, члан СКОЈча од децембра 1942, а КПЈ од августа 1943. У НОП-у сд јула 1942. Од половине 1943. члан, а убрзо и секретар, Среског комитета СКОЈ-а среза орашачког и члан ОК СКОЈ-а за Крагујевац. После рата радила у омладинској организацији, просвети и управи. Живи у Београду.

ПЕТРОВИЋ, Драгољуба и Драге, ДУШАН (Шане, Павле), секретар ОК КПЈ, рођен 28. 6. 1914. у Крагујевцу, каменорезац, Србин, члан СКОЈ-а од 1934, а КПЈ од децембра 1936, од 1937. је члан, а од 1938. секретар Месног комитета, КПЈ у Крагујевцу, делегат на првој земаљској конференцији КПЈ у Тацену, под Шмарном Гором у Словенији јуна 1939. Од марта 1940. члан ОК КПЈ за Крагујевац, а од јуна 1941. ОК КПЈ за Аранђеловац. Носилац је Партизанске споменице од 1941. и један од организатора устанка у Шумадији. Од 28. 6. 1941. заменик је политичког комесара 1. шумадијског НОП одреда. Од септембра 1942. секретар ОК КПЈ за Аранђеловац, а од децембра 1943. кандидат за члана ПК КПЈ за Србију и његов делегат за пет округа Шумадије и западне Србије. Већник АВНОЈ-а. Од септембра 1944. члан ПК КПЈ за Србију. Пзсле рата налазио се на одговорним дужностима у СР Србији, ССЈ и ССРНЈ. Био је члан ЦК КПЈ. За народног хероја проглашен је 5. 7. 1952. Умро јула 1977. у Београду.

ПЕТРУШЕВИЋ, Ванча и Ленке, ПЕТАР (Пера Македонац), рођен 26. 7. 1908. у Београду, радник, Србин, члан КПЈ од 2. 8. 1943, носилац Партизанске споменице од 1941, у Космајском НОП одреду од 17. 7. 1941, пробијао се до Санџака и вратио натраг. Од почетка 1943. курир ОК КПЈ за Крагујевац. После рата радио у државној безбедности. Умро 1980. у Београду а сахрањен у Аранђеловцу.

ПЕТРОВИЋ, удата МУЊАС, Живадина и Јелисавете, СЛАВКА^ секретар Среског комитета СКОЈ-а, рођена ђ. г.. 1923. у АранђеловЦу, 1)ак, Југословенка, члан СКОЈ-а од 1940, а КПЈ од 2. 5. 1944, носилац Партизанске спомешше~од"Т941, учесник у НОП-у Београда, затвореник завода за принудно васпитање Смедеревска Паланка из кога је побегла 21. 11. 1943. у Космајски НОП одред, борац у бригади од марта 1944, а касније секретар Среског комитета СКОЈ-а орашачког среза. Живи у Београду.

РАЈЧИЋ, Миодрага и Касије, РАДМИЛА, политички радник, рођена 7. 10. 1929. у Крагујевцу, ђак, Српкиња, члан СКОЈ-а од 1943, а КПЈ од 1944, у НОП-у од 1942, политички радник у крагујевачком срезу од априла 1943, а потом до фебруара 1944. борац 1. шумадијског НОП одреда и Привремене бригаде, када је враћена на политички рад у крагујевачки срез. После рата радила у здравству. Живи у Крагујевцу.

РАШИЋ, рођ. САВИЋ, Светомира и Радојке, ЗОРКА Зора, члан Среског комитета СКОЈ-а, рођена 1926. у Манојловцима, Топола, домаћица, Српкиња, члан СКОЈ^а од 15. 5. 1943, а КПЈ од 15. 6. 1944. У НОП-у од 1943, августа 1944. ступила у бригаду, али је крајем септембра враћена за члана Среског комитета СКОЈ-а у качерски срез. После рата радила у омладинској оргнизацији и управи. Живи у Обреновцу.

РИЗНИЋ, Велимира и Радојке, МИОДРАГ Миле, члан Среског комитета КПЈ, рођен 1. 10. 1920. у Бањи, Аранђеловац, земљорадник, Србин, члан КПЈ од 10. 5. 1942, носилац Партизанске споменице од 1941, у 1. шумадијском НОП одреду од августа 1941, а од јула 1943. члан Среоког комитета КПЈ орашачког среза. После рата друштвено-политички радник у орашачком срезу. Живи у Аранђеловцу.

РИСТИЋ, Радојице и Софије, СЛОБОДАН, члан Среског комитета СКОЈ-а, рођен 2. 11. 1924. у Манојловцима, Топола, земљорадник, Србин, члан СКОЈ-а од 1943, а КПЈ од 15. 6. 1944, у НОП-у од децембра 1942, августа 1944. ступио у бригаду, али је крајем септембра враћен за члана Среског комитета СКОЈ-а за срез качерски. После рата радио у ПТТ, СУП-у и СИП-у. Живи у Београду.

РОСИЋ, Љубомира и Миленије, ДРАГОЉУБ Јанко, члан Среског"комитета КПЈ, рођен 14. 3. 1916. у Врбици, Аранђеловац, каменорезац, Србин, члан КПЈ од 14. 8. 1943. У 8. чету 3. батаљона 1. шумадијског НОП одреда ступио 1941, потом затворен па побегао марта 1942. из затвора СДС у Аранђеловцу, био командир вода у 1. батаљону НОВ Србије. Од краја 1943. члан Среског комитета КПЈ у орашачком срезу. После рата секретар Среског комитета КПЈ орашачког среза и начелник одељења у СО Аранђеловац. Живи у Београду.

СТАНИШИЋ, Михаила и Љубинке, СЛОБОДАН Мита, члан Среског комитета КПЈ, рођен 27. 11. 1920. у Шутцима, Љиг, земљорадник, Србин, члан КПЈ од 18. 6. 1941. носилац Партизанске споменице од 1941. У 1942. прешао у 1. шумадијски НОП одред, а 15. 9. 1943. постао члан Среског комитета КПЈ среза качерског. После рата радио у ЈНА до 1956. Умро 4. 11. 1979. у Земуну.

("^УЦУЈШБИЋ, Луке""и "Жарије^ МИЛАН* Бели, секретар Среског комитета КПЈ, рођен 31. 7. 1920. у_ширвкој Кули, Госпић, металац-ковач, Србин, члан СКОЈ-а од 1941, а КПЈ од 10. 10. 1942, носилац је Партизанске споменице од 1941. године. У 1. шумадијски НОП одред ступио је 15. 9. 1942. и био борац и командир вода. Од августа 1943. секретар Среског комитета СКОЈ-а качерског среза, а од новембра 1943. до фебруара 1944. члан ОК СКОЈ-а за Крагујевац. Секретар Среског комитета КПЈ качерског среза од 2. 2. 1944. до 15. 4.. 1945. Касније био друштвено-политички радник у Чачку, Краљеву и Београду. Живи у Београду.

ШУГИЋ, рођ. ТЕРЗИЋ, Николе и Јелене, РАДМИЛА, члан Среског комитета СКОЈ-а, рођена 29. 12. 1923. у Цветовцу, Лазаревац, домаћица, Српкиња, члан СКОЈ-а од августа 1942, а КПЈ од 8. 10. 1944. У бригаду ступила јуна 1944, а септембра, исте године, враћена за члана Среског комитета СКОЈ-а среза Лазаревац. Живи у Обреновцу.

ОКРУГ МЛАДЕНОВАЧКИ

ВЕЉОВИЋ, Живана и Манасије, МИЈ1УТИН Тоза, секретар Среског руководства СКОЈ-а, рођен 1919. у Водњу, Смедерево, земљорадник, Србин, члан СКОЈ-а од 1. 9. 1942, а КПЈ од 16. 11. 1943, у Космајски НОП одред ступио 18. 9. 1943, а 25. 10. 1943. из одреда упућен за секретара среског руководства СКОЈ-а у грочански срез (и део врачарског). Касније премештен у подунавски срез за политичког радника. Живи у Водњу.

ВИТОРОВИЋ Миладина АЛЕКСАНДАР Цига, члан ОК СКОЈ-а, рођен 4. 10. 1926. у Шегпнину, Младеновац, ђак, Србин, члан СКОЈ-а од новембра 1941, а КПЈ од маја 1943, носилац Партизанске споменице од 1941. Ступио у 1. шумадијски НОП одред 1941. па прешао у Космајски за секретара одредског комитета СКОЈ-а. У Привременој бригади политички комесар 3. чете 2. батаљона. Почетком 1944. премештен за секретара Среског комитета СКОЈ-а, а ускоро постао члан ОК СКОЈ-а за Младеновац. После рата радио у омладинској организацији и на телевизији Београд.

('"ВРАБИЧ, Ферд^и^Јјлге^ОЛГА Нада^секретар Среског комитета КПЈ, рођена 26? 3. 1916. у и!охору, ХермагОр,~Аустрија, фармацеут, Словенка, члан КПЈ од августа 1936, носилац Партизанске споменице од 1941, у 1. шумадијском НОП одреду болничарка од марта 1943, потом политички комесар чете у Космајском НОП одреду. Од краја 1943. секретар Среског комитета КПЈ, а ускоро и ОК КПЈ за Младеновац. Септембра 1944. убачена у Београд где је постала секретар 1. рејонског комитета КПЈ. Члан ОК КПЈ за Цеље од јануара 1946. После рата вршила одговорне друштвене функције у СО Цеље, СР Словенија и СФРЈ. Живи у Цељу.

ВУКИЋ, рођ. ГАЈИЋ, Милоша и Анђелије, МАРИЈА (Црна Мара), политички радник, рођена 22. 6. 1920. у Церовцу, Карловац, домаћица, Српкиња, члан СКОЈ-а од 1941. у Космајски НОП одред^ ступила 13. 4. 1944, па премештена за секретара среског одбора АФЖ у подунавски срез. После рата радила у синдикату, привреди и здравству. Живи у Београду.

ДИМИТРИЈЕВИЋ, Богољуба и Лепосаве, РАДИСАВ Рајко, члан ОК СКОЈ-а, рођен 11. 3. 1924. у Бађевцу, Барајево, столар, Србин, у НОП-у од новембра 1942, члан СКОЈ-а од јануара, а КПЈ од августа 1943. секретар Среског комитета СКОЈ-а од августа 1943, а од априла 1944. члан Среског комитета КПЈ за По-> савину. Од јуна 1944. члан ОК СКОЈ-а за Младеновац. После рата друштвено-политички радник у Младеновцу, Умци и Београду, а у три мандата посланик скупштине СР Србије. Живи у Београду.

ЖИВАНОВИЋ, Саве и Јелке, ЉУБОМИР (Љуба, Брка), секретар Среског комитета КПЈ, рођен 12. 7. 1921. у Дучини, Сопот, ђак, Србин, члан СКОЈ-а од 1940, а КПЈ од септембра 1941, носилац Партизанске споменице од 1941, у Космајски НОП одред ступио 1941, а почетком 1942. премештен на политички рад у космајски срез, где је био секретар Среског комитета СКОЈ-а, члан и секретар Среског комитета КПЈ. После рата друштвено-политички радник. Живи у Београду.

ИВКОВИЋ Петра ЉУБОМИР Шуца, члан ОК КПЈ, рођен 18. 3. 1910. у Дучини, Сопот, радник, Србин, члан КПЈ од 1939, носилац Партизанске споменице од 1941, на дан формирања Космајског НОП одреда постао заменик командира чете, а од 25. 9. 1941. и заменик команданта одреда. Јануара 1942. пробио се са одредом у Санџак и вратио на Космај. Од краја 1942. постао је члан а од половине 1943. секретар среског руководства КПЈ за Космај. Политички комесар одреда постао је 15. 12. 1943, а 22. 12. 1943. политички комесар 2. батаљона Привремене бригаде. Од половине 1944. заменик је политичког комесара Космајског одреда и члан ОК КПЈ за Младеновац. Показао је велику храброст у многим борбама. После рата радио је у срезу и органима управе СР Србије и био посланик Савезне и Републичке народне скупштине. Носилац је Ордена народног хероја од 9. 10. 1953. године. Живи у Београду.

ИЛИЋ, Милована и Зорке, ЖИВАДИН Славко, члан Среског комитета КПЈ, рођен 20. 5. 1919. у Дубони, Младеновац, опанчар, Србин, члан СКОЈ-а од 1942, а КПЈ од 15. 2. 1944, у НОП-у од 1942, члан среског руковдства СКОЈ-а до маја 1944, а потом члан Среског комитета КПЈ за Младеновац. После рата радио у СУП-у, органима управе у општини и био политички радник. Живи у Младеновцу.

ЈОВАНОВИЋ, Милоша и Наталије, МИОДРАГ Мија, члан сресКбг руководства СКОЈ-а, рођен 18. 5. 1922. у Косовској Митровици, електротехничар, Србин, члан СКОЈ-а од 1941, а КПЈ од 1945, носилац Партизанске споменице од 1941. Маја 1942. избегао из Косовске Митровице у Стојник (сопотски) и наставио рад за НОП. Члан среског руководства СКОЈ-а космајског среза постао је 21. 11. 1943. После рата радио у Народној омладини, СИП-у и спољној трговини. Живи у Београду.

ЈОКА, Стојана и Савке, ПЕТАР Бановац, члан ОК КПЈ, рођен 18. 8. 1918. у Трговини, Двор на Уни, металски радник, Србин, синдикално организован од 1936. у Београду, члан лиј "од 12. 6. 1941, носилац Партизанске споменице од 1941, секретар месног руковдства КПЈ у Смедереву од новембра 1941, а од новембра 1942. секретар среског руковдства КПЈ среза Младеновац, од априла 1943. секретар повереништва КПЈ за срезове јасенички и моравски (Великоорашки), од октобра 1943. члан ОК КПЈ за Младеновац одговоран за јасенички, подунавски и моравски срез. После рата радио у државној безбедности. Живи у Београду.

КОСТАДИНОВИЋ М. . , СВЕТОМИР Станко, секретар среског комитета КПЈ, рођен 10. 10. 1913. х^Крњеву, Смедерево, металостругар, Србин, члан КПЈ од септембра 1940, носилац~ГШртизанске споменице од 1941. од маја до октобра 1941. секретар ћелије КПЈ у железничкој радионици а потом до фебруара 1943. члан месног руковдства КПЈ у Смедереву. Од 19. 2. 1943. члан среског руковдства КПЈ грочанског среза, у мају је заменик политичког комесара 3. чете Космајског НОП одреда, а од 22. 6. 1943. секретар среског руководства КПЈ подунавског среза. После рата написао је књигу из НОР-а „Н.адомак Београда". Умро је 1975. године.

Ј1УКИЋ Милинка ДРАГОЉУБ Павле, политички радник, рођен 23. 6. 1912. у Вучаку, Смедерево, земљорадник, Србин, члан КПЈ од 15. 2. 1943, носилац Партизанске споменице од 1941, био борац Космајског НОП одреда и политички радник у грочанском и подунавском срезу. Живи у Смедереву.

МАРКОВИЋ, рођена ДАМЊАНОВИЋ Животе БОЖИДАРКА Кика, члан ОК КПЈ, рођена 25. 9. 1920. у Младеновцу, ђак, Српкиња, члан КПЈ од октобра 1941, носилац Партизанске споменице од 1941, борац Космајског НОП одреда јодмах после његовог формирања, кра.јем 1941. враЖена Је из одреда~за~члана, а (убрзо је постала секретар, сресктзг руковдства КПЈ за Младеновац, члан ОК КПЈ за Младеновац постала је јануара 1942, у обновљеном Космајском НОП одреду 6. 5. 1943. постала је заменик политичког комесара одреда, из кога је касније враћена на рад у Окружни комитет. Још у току рата њена храброст је постала легенда за борце и народ много шире од Космаја. После рата била је друштвено-политички радник и народни посланик Савезне и Републичке скупштине, а истовремено, од 1952, радила је и као учитељица у Београду. Написала је више дела из НОБ-а и Револуције. Живи у Београду. Од 1953. носилац је ордена народног хероја.

МАРКОВИЋ, Милорада и Анке, ДРАГОСЛАВ Дража, секретар ОК КПЈ, рођен 28, 6, 1920. у Поповићу. Сопот, студент медицине, Србин, члан СКОЈ-а од 1938. а КПЈ од 1940, у 1940. години био члан Месног комитета СКОЈ-а Београда, носилац је Партизанске споменице од 1941, један је од организатора устанка у Космају и политички комесар чете у Космајском НОП одреду на дан његовог формирања, а убрзо и заменик политичког комесара одреда. Од октобра 1941. секретар је Среског комитета КИЈ космајоког среза а убрзо и члан ОК КПЈ за Младеновац. Од маја 1943. секретар је ОК КПЈ за Младеновац све до завршетка рата. После рата налазио се на најодговорнијим државним и партијским функцијама у СР Србији и СФРЈ. Живи у Београду.

МИХАИЛОВИЋ. Сретена иМиљке. ЈЕРКО Душан, члан ОК КПЈ, рођен 14. 5.^1912. у Дрежнику, Титово"~Ужице, "аутолакирер, Србин, члан КПЈ од 1941, носилац Партизанске споменице од 1941, до априла 1941. био секретар ћелије У железничкој радионици, и члан месног руководства КПЈ у Смедереву и секретар среског повереништва КПЈ подунавског среза, а од тада члан ОК КПЈ за Младеновац. После рата радио у синдикатима Београда, Смедереву и Министарству шума СР Србије. Живи у Земуну.

МУЊАС, Михаила и~Бојане, ПЕТАР Љуба, члан ОК СКОЈ-а, рођен 1922. у Гојаку, Огулин, фотографски радник, Србин, синдикално организован од 1940, члан СКОЈ-а од априла 1941, а КПЈ од септембра 1943, прешао у илегалност

фебруара.1944, био је члан и секретар Среског комитета СКОЈ-а јасеничког среза, а од маја 1944. члан ОК СКОЈ-а за Младеновац. После рата друштвено-политички радник. Умро 1978. у Београду.

НЕШИЋ, Вићентија и Даринке, СВЕТОМИР, секретар Среског комитета КПЈ, рођен 1903. у Сремчици, Чукарица, земљорадник, Србин, члан КПЈ од 1941, у НОП-у од 1941, на илегални рад прешао 1943, био члан и еекреГар Среског комитета КПЈ Посавине. После рата народни посланик и председник СО Барајево. Умро 1965. у Барајеву.

НИКЕЗИЋ, Петра и Велинке, МАРКО, члан ОК КПЈ, рођен 13. 6. 1921. у Београду, студент технике, Србин, члан КПЈ од 1940, носилац Партизанске споменице од 1941, члан ОК КПЈ за Младеновац од краја 1943. Поеле рата секретар Градског комитета Београда, амбаеадор СФРЈ у Каиру, Прагу и Вашингтону и државни секретар за спољне послове, поднео оставку на дужност председника ЦК СКС 1972. Живи у Београду.

НОВИЧИЋ Миленка ЧЕДОМИР Чеда, политички радник, рођен 13. 4. 1911. у Бабама, Сопот, земљорадник, Србин, члан КПЈ од марта 1943, носилац Партизанске споменице од 1941, члан месног НОО у Бабама од краја 1942, а касније члан среског и окружног НОО. После рата друштвено-политички радник и судија поротник. Живи у Бабама.

ПАНДУРОВИЋ, Божидара и Ане, МИРКО Лаза, секретар Среског комитета КПЈ, рођен 1921. у Теслићу, живео у Смедереву, ђак, Србин, члан СКОЈ-а од маја 1940, а КПЈ од 1941, носилац Партизанске споменице од 1941, у 4. чету Космајског НОП одреда ступио 20. 7. 1941, од новембра 1941. до маја 1942. политички комесар чете у Пожаревачком НОП одреду, а после тога секретар среског руковдства КПЈ у Космају. Од јула до 15. децембра 1943. политички комесар Космајског НОП одреда, а касније политички радник у коемајском и јасеничком срезу. После рата радио у државној безбедности и СИП-у. Живи у Београду.

РАДОЈКОВИЋ, Јанка и Зорке, ЗАГОРКА Зага, члан Среског комитета КПЈ рођена 14. 9. 1922. у Влашкој, Младеновац, домаћица, Српкиња, члан СКОЈ-а од 1942. а КПЈ од 1943, носилац Партизанске споменице од 1941, у Космајски НОП одред ступила марта 1943, али је убрзо враћена за члана Среског комитета КПЈ за срез Младеновац. После рата друштвено-политички радник. Живи у Младеновцу.

ЦВЕТИЋ, Миливоја и Бисеније, МИЛИЈА Пиносавац, рођен 15. 4. 1910. у Пиносави, Вождовац, столар, Србин, у синдикатима од 1938, члан КПЈ од 1939, носилац Партизанске споменице од 1941, учесник у НОП-у Београда и среза врачарског, од половине 1943. члан среског повереништва КПЈ у Посавини. После рата радио у привреди. Живи у Београду.

САДРЖАЈ

Предговор — — — — — — — — — — — — — 7
УВОД _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ п

НЕПРИЈАТЕЉСКЕ СНАГЕ У ШУМАДИЈИ И СУСЕДНИМ ПОДРУЧЈИМА _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ 2 3
Немачке снаге — — — — — — — — • — — — 24
Бугарске окупационе снаге — — — — — — — — — 25
Руски заштитни корпус (РЗК) — — — — — — — — 25
Јединице квислиншке владе Србије — — — — — — 26
Српски добровољачки корпус — — — — — — — — 26
Српска државна стража (СДС) _ — — — — — — — 27
Четници Драже Михаиловића — — — — — — — — 28
Укупно бројно стање непријатељских снага у Шумадији •— — 31

СТАЊЕ У ОРГАНИЗАЦИЈИ КПЈ У ШУМАДИЈИ _ — — 33
Партијска организација у крагујевачком округу — — — 34
Партијска организација у младеновачком округу — — — 37

ОД ПРВЕ ШУМАДИЈСКЕ ДО ПРИВРЕМЕНЕ БРИГАДЕ — — 41
Формирање батаљона у НОП одредима — — — — — 41
Повратак 1. шумадијског одреда у Шумадију — — — — 43
Прва јужноморавска бригада у Шумадији — — — — — 45
Дејства 1. шумадијског одреда — — — — — — — — 50
Дејства Космајског одреда — — — — — — — — — 52

УДРУЖЕНИ НЕПРИЈАТЕЉИ НОП-а У ШУМАДИЈИ — — 59
Сарадња четника и Немаца — — — — — — — — — 59
Злочини окупатора и домаћих издајника — — — — — — 66

ОДЈЕК ОДЛУКА ДРУГОГ ЗАСЕДАЊА АВНОЈ-а — — — 71
Четнички „Светосавски конгрес" — — — — — — — 74

ПРИВРЕМЕНА ШУМАДИЈСКА БРИГАДА — — — — — 81
Прве борбе Привремене бригаде — — — — — — — —
Бригада у младеновачком округу — — — — — — — 87

Поново у крагујевачком округу — — — — — — — — 91
Муниција — нерешив проблем бригаде — — — — — — 94 "Аи
Разбијање 1. јуришне бригаде корпуса КГГ — — — — — 101
Борба на реци Качеру — — — — — — — — — — 108
Расформирање бригаде — — — — — — — — — 110

ОДВОЈЕНА ДЕЈСТВА БАТАЉОНА — — — — — — — 117

Дејства 1 (шумадијског) батаљона — — — — — — — 117
Војно-политичко саветовање у Даросави — — — — — — 131
Дејства 2 (космајског) батаљона и стање у младеновачком округу 134
Борбена дејства чета 2 (космајског) батаљона — — — — 140
Април — месец припрема и појачане активности — — — — 143
У Друговцу — од сеоске борбене десетине до батаљона — — 146
Обрачун четника са селом Друговац — — — — — — — 153
Батаљон Космајаца за 2. шумадијску бригаду — — — — 158

ДРУГА ШУМАДИЈСКА БРИГАДА — — — — — — — 161

Формирање бригаде — — — — — — — — — — 161
Најтеже искушење — — — — — — — — — — 171
Нова четничка зверства — — — — — — — — — 176
Узроци и последице пораза бригаде — — — — — — — 179
Дани после пораза у Даросави — — — — — — — — 185
Штаб бригаде и 1. батаљон у младеновачком округу — — — 189
Борбе 2. батаљона у крагујевачком округу — — — — — 197
Стање у крагујевачком округу уочи реорганизације бригаде — 204

РЕОРГАНИЗАЦИЈА БРИГАДЕ И ЊЕНА ДЕЈСТВА ДО КРАЈА
1944. ГОДИНЕ — — — — — — — — — — — — 211
Реорганизација бригаде — — — — — — — — — 211
Успешно ватрено крштење — — — — — — — — — 213
Разбијање четничке Јуришне бригаде у Даросави — — — 216
Прелазак бригаде у младеновачки округ — — — — — — 219
Борбе Космајског одреда — — — — — — — — — 222
Разбијање четника на Равном Гају — — — — — — — 224
Тродневне борбе на Космају — — — — — — — — 230
Барба за жито — — — — — — — — — — — — 232
Повратак Космајског одреда у младеновачки округ — — — 238
Случајна савезничка пошиљка — — — — — — — — 241

БОРБЕ ЗА КОНАЧНО ОСЛОБОЂЕЊЕ ШУМАДИЈЕ — — — 251

Коалиција Немци — Милан Недић — Дража Михаиловић — — 251
Борбе у августу 1944. године — — — — — — — — 2&7
Обнављање Посавско-тамнавског одреда — — — — — — /262
Лрелазак 1. батаљона Посавско-тамнавског одреда преко Саве — 269
Четврти батаљон бригаде — — — — — — — — — 274
Борбе Космајског одреда у другој половини августа — — — 278
Нови продор бригаде у младеновачки округ — — — — — 282
Дејство бригаде између два непријатељска фронта — — — 286
У сусрет дивизијама НОВЈ — — — — — — — — — 294

У САСТАВУ ПЕТЕ ДИВИЗИЈЕ — — — — — 303
Шумадијска дивизија није формирана — — — — — — 310
У сусрет Црвеној армији — — — — — — — — — 320
На београдском правцу — — — — — — — — — — 325

НА СРЕМСКОМ ФРОНТУ — — — — — — — — — 337
Реорганизација бригаде — — — — — — — — — 337
Излазак на сремски фронт — — — — — — — — — 340
Напад на Сремске Лазе — — — — — — — — — — 344
У 21. српској дивизији — — — — — — — — — — 350
Најтеже борбе — — — — — — — — — — — — 356
Последња борба 21. српске бригаде — — — — — — — 363

ПОГОВОР — — — — — — — — — — — — 381
У КОЛОНИ ДРУГЕ ШУМАДИЈСКЕ БРИГАДЕ — — — — 385
ДАЛИ СУ ЖИВОТЕ ЗА СЛОБОДУ — — — — — — — 387
ПРЕЖИВЕЛИ СУ РАТ — — — — — — — — — 413
БОРИЛИ СУ СЕ У БРИГАДИ — — — — — — — — 465
ПОЛИТИЧКИ РАДНИЦИ ПОГИНУЛИ У РАТУ — — — — . 473
ПОЛИТИЧКИ РАДНИЦИ ПРЕЖИВЕЛИ РАТ — — — — 477

Исидор Ђуковић
Друга шумадијска
21. сопска ударна бгжгада
1982 — прво издање

15.05.83

Издаје
„Народна књига"
Београд
Шафарикова 11

За издавача
Видак Перић, директор

Редактор
Слободан Брајевић

Технички уредник
Ђорђе Драгосавац

Лектори
Данка Живановић
Гордана Роси

Коректори
Гордана Роси
Бојана Узелац

Шталпа
ШИРО „СРБИЈА", Београд, Мије Ковачевића 5

СРЕМСКИ ФРОНТ

(СЕДАМ НЕМАЧКИХ ОДБРАМБЕНИХ ЛИНИЈА)
СИТУАЦИЈА У ЛАКТУ БОСУТА 3. ЈАНУАРА 1945 ГОДИНЕ